

Nánási László

**A jogrend szolgálatában:
Váry Albert élete és működése**

1875–1953

© Dr. Nánási László PhD, 2015

Kiadó: Legfőbb Ügyészség
H-1055 Budapest, Markó u. 16.
www.ugyeszseg.hu
A kiadó felelős vezetője: Dr. Polt Péter legfőbb ügyész

A kiadványt gondozta: Publicitas Art-Média Kft.
H-1021 Budapest, Tárogató út 26.
www.publicitasart.hu
Ügyvezető: Nagy Ibolya

ISBN 978-963-12-4861-6

Tartalom

Előszó	5
Bevezetés	7
Ifjúság	10
A királyi ügyészségen	14
Az I. világháború idején	21
Az őszirózsás forradalom és a népköztársaság	28
A tanácsköztársaság és a vörösteror	37
A budapesti ügyészség 1919 augusztusától 1920 októberéig	44
A román megszállás	53
A tanácsköztársaság miatti büntetőjogi felelősségre vonások	56
Fehérterror a Duna-Tisza közén	75
A korábbi kormányok tagjaival szembeni büntetőeljárások	81
A katonai és a szélsőjobboldali atrocitások elleni fellépés	86
A Tisza-gyilkosság miatti eljárás	97
Leváltás a budapesti ügyészség éléről	108
A Duna-Tisza közti atrocitások miatti eljárások	112
Az Igazságügyi Minisztériumban	126
Az országgyűlési képviselő és a közéleti ember	135
A népbíróági perekben	157
A kitelepített	174
Utószó	181
Függelék	183
I. Dr. Váry Albert királyi főügyész jelentése 1920. október 26-án a Buda- pesti Államügyészség tanácsköztársaság alatti sorsáról, a proletárdiktatú- ra fővárosi és országos történeteiről	184
II. Dr. Váry Albert koronaügyész-helyettes és Dr. Kovács Péter királyi ügyész összefoglaló jelentése 1922. június 20-án a Duna-Tisza közén 1919. év őszén, 1920. év tavaszán és 1921. év nyarán kommunista- és zsidóüldö- zésekkel kapcsolatban elkövetett, hivatalból tudomásomra jutott vagy előttem panaszkodott bűncselekmények nyomozásáról, a tett intézkedések- ről, s az ügyek jelen állásáról	240
III. Dr. Váry Albert országgyűlési képviselő: Jogrend és szabadság (1929. március 3.)	266
Rövidítések jegyzéke	268
Forrás- és irodalomjegyzék	269
Képek jegyzéke	277
Képek	279

Előszó

Az ügyész hivatása „magasztos és kemény kötelesség”. Dr. Váry Albert királyi főügyészi beiktatásakor megfogalmazott hitvallása akár mottóul is szolgálhat e könyvhöz, melyben dr. Nánási László Bács-Kiskun megyei főügyész, jogtörténész folytatja a magyar ügyészség történetének feltárását. Ehhez a szerző ezúttal egy sajátos, új megoldást választ: dr. Váry Albert, a Budapesti Királyi Ügyészség vezetője több évtizedes pályafutásának feldolgozása során mutatja be az ügyészi hivatás általa gyakorolt, máig mintául szolgáló módját. A szerző dr. Váry Albertet a következőképpen jellemzi: „a benne lévő szilárd értékrend alapján, a jog szabályai szerint cselekedett, az emberség normáit szem előtt tartva.” Aligha kell külön említenünk, hogy e tulajdonságok általános jellegű és örök érvényű elvárások az ügyészi hivatásrend mindenkori tagjai számára.

De ki is ez az ember, aki az ügyészi hivatás ilyen magaslatába tudott emelkedni?

Dr. Váry Albert (1875 – 1953) jogászként a magyar történelem olyan évtizedeiben töltött be magas ügyészi pozíciót, amelyet okkal nevezhetünk nehéz, zavaros, embert próbáló időszaknak. 1906-26. között az I. világháború, az őszirózsás forradalom, a tanácsköztársaság, a román megszállás, a vörösterroret követő megtorlások, a trianoni békeszerződés, majd a bethleni konszolidáció éveiben aktív ügyészként a törvényesség és az emberiség követelményeit szem előtt tartva látta el hivatását. Élete, pályafutása egyszerre volt sikeres és szomorú, végül tragikus. Ahogyan a szerző írja: „... a múlt század azon emberei közé tartozott, akik pályájuk során megjárták a csúcst és a mély szakadékokat, s ezen az úton tették azt és úgy, ahogyan tehették.”

Vezető beosztású ügyészként saját meggyőződése és értékrendje szerint cselekedő, sikeres és elismert közszereplő volt. Később – az Igazságügyi Minisztériumba beosztott munkatársként – tekintélyes büntetőjogász, olyan szakember, aki befolyással bírt a törvényesség lehetőség szerinti érvényre juttatására.

Élete utolsó éveiben előbb bujdokolnia kellett, majd az egykori fogvatartottjai ítéletek felette: megbélyegezték, lakóhelyéről kitelepítették, s csak annyit engedtek számára, hogy végül ifjúkora falujában, Csengődön hunyja le örökre a szemét.

Dr. Váry Albert pályafutásából, sorsából nem csupán az ügyészi hivatás örök érvényű tételeit tudhatja meg az olvasó, hanem átfogó ismereteket szerezhet a XX. század első felének magyar történelméről is. Mindezt úgy teszi, hogy a szerző a nagy munkával és gondosan kiválogatott dokumentumokat beszéli, ilyen módon adva teljes képet főhőse személyéről és koráról. Tisztelet és köszönet a szerzőnek értékes munkájáért.

Ajánlom e könyvet – mint az első ügyészségi törvény megalkotásának 145. és dr. Váry Albert születésének 140. évfordulójáról való megemlékezést – mindenekelőtt ügyész kollégáimnak, de a szélesebb olvasóközönség számára is.

Dr. Polt Péter
legfőbb ügyész

*„Állami és társadalmi életünknek elsősorban
a jogrend és a jogbiztonság az alapja”.
Váry Albert¹*

Bevezetés

Az európai államfejlődésben kialakult ügyészség feladata a jogrendszer érvényesítése a jogsértések elkövetőivel szemben. Magyarországon a viharos XX. században ez gyakran embert próbáló kihívást jelentett. Különösen így volt ez az ország romlását eredményező világháborúkat követő időkben, amikor egymást tagadó politikai rendszerek váltották egymást, amelyek nagy társadalmi átrendeződéseket indítottak meg, a magyar állam pedig több átalakuláson ment keresztül. Ezen folyamatok közepette az addigi jog megszűnt, megváltozott vagy érvényesítése különösen nehézé vált. Aki hivatásának megfelelően ezt végezte, annak elhivatottsággal, szilárd értékrenddel kellett bírnia, s nem tudhatta, mi lesz a sorsa akkoriban, tevékenységét pedig miként ítélik meg a kortársak, illetve az utókor.

Ilyen személy volt az 1906-26 között különböző ügyészi beosztásokat betöltött dr. Váry Albert, aki hazánk XX. századi történetének egyik legnehezebb időszakában, az I. világháború, majd az ezt követő állami és társadalmi összeomlás, a forradalmi, ellenforradalmi káoszok és idegen megszállás idején tevékenykedett az ország életét meghatározó fővárosban. A magyar államélet azon szereplői közé tartozott, aki pályafutása során közvetlen kapcsolatba került történelmünk adott időszakának meghatározó alakjával, így Károlyi Mihállyal, Kun Bélával, Horthy Miklóssal, Rákosi Mátyással. Állásánál fogva a magyar állam folytonosságának megtestesítőjeként többször szereplője volt történelmi fordulóknak, jog és jogtalanság megítélésének, akinek kezében egy időszakban – a korabeli értékelés szerint – „tízezrek sorsa” nyugodott.²

Váry személye a történetírásban ismerethiányos vagy téves állításokkal bíró, tevékenységének kortársi és utókori értékelése szélsőséges. Ügyészi működése idején nemely vélemény szerint ő volt a „háborús jogrend legerősebb támasza”, míg más a szemére hányta az 1918. őszi forradalom elfogadását, majd az akkori népköztársaság szolgálatát. Az 1919. augusztusi emigráció szerint „azok között van, akik mindenért felelősek, amit a fehér terror cselekedett”. Országgyűlési képviselőként olyan méltatás született róla, miszerint joghallgató korától „eljegyezte magát a legnemesebb hivatással, a közérdek hűségese, áhítatos, önzetlen szolgálatával ... Tudása, tisztessége, szónoki képessége, elfogulatlansága, emberszeretete kiemelkedő pozíciót biztosított számára a politikai életben is: meggyőződésének tisztaságát, puritán egyéniségét,

¹ Váry Albert: Jogrend és szabadság: Pesti Napló 1929. március 3. 5. oldal (o.)

² Korcsmáros Nándor: Forradalom és emigráció 124. o. Budapest (Bp.) Szerző kiadása 1923

tehetségét és felkészültségét barát és ellenfél egyformán elismerte”. Az 1949-89. közötti kor értékelését viszont azon megállapítások jellemzik, amelyek szerint Váry az „ellenforradalmi terror vérbíróságainak hírhedt főállamügyésze”, a „munkásság vérét áhító militarista”, a „bolsevikok ostora” volt.³

E tanulmány a kor kútfői alapján az akkori történésekbe ágyazva igyekszik bemutatni egy – a XX. század első felében jogalkalmazóként, jogalkotóként, a jog érvényesítőjeként, illetve elszenvedőjeként egyaránt szerepet kapott – ember életét és működését, amelyet a mottóként idézett gondolata hatott át. A munka megírásánál rendezőelv az időbeliség, az azonos időszakon belül pedig az általa végzett, valamely szempontból meghatározó jelentőségű tevékenység feltárása volt mindazon körülmények között, amelyek akkor érvényesültek. Ezentúl szükséges volt azon történések megörökítése is, amelyekben Váry Albert nem vett részt, de mégis jelentősen rányomták bélyegüket életére. A két évtizeden át ügyészként tevékenykedett Váry személyéhez hozzátartozik az ezutáni működése és vele történtek is, amely időszakok szorosan összefüggenek eredeti hivatásával.

Váry Albert már évszázados időben van távol napjainktól, így életének megörökítése írásos forrásokon, alapvetően különböző levéltárakban megőrzött anyagokon alapul. Mivel évtizedeken keresztül korának közszereplője volt, így a korabeli gazdag sajtóban szép számmal található tudósítások, hírek kiegészítik e dokumentumokat vagy valamilyen történésre kizárólagos forrásként szolgálnak. A munka kiindulópontja magának Várynak egy kiadványban megjelent rövid önéletrajza, amely évtizedek távolából írva nem mindig pontos. E nélkülözhetetlen dokumentumon túl forrást jelentett unokájának, dr. Karasszon Dénesné Csaplár Katalinnak a visszaemlékezése, amely személyes vonatkozásokkal gazdagította az iratok alapján megismerhető pályát. Így köszönettel tartozom neki a nagyapjával kapcsolatos emlékek megosztásáért és a birtokában lévő iratok (továbbiakban: Családi iratok) rendelkezésre bocsátásáért.⁴

Váry neve a korszakkal foglalkozó történészek, írók és érdeklődők számára egy műve alapján ismert: munkásságából az általa összeállított „A vörös uralom áldozatai Magyarországon” című – az 1920-30-as években, majd a rendszerváltás után gyakran idézett, évtizedeken át viszont tiltott – kiadvány nélkülözhetetlen forrása múltunk ezen szakasza megismerésének. E könyv sorsa szinte a szerzőjét tükrözi: a dicsfénytől a tiltáson át a feltámadásig minden előfordult vele.⁵

Jelen kiadvány ismertté kívánja tenni Váry Albert más dokumentumait is, amelyek forrásként szolgálnak Magyarország I. világháború utáni történetének meghatározott vonatkozásaira, másrészt megvilágítják szerzőjük gondolkodását, tevékenységét. Így közlésre kerül két hivatalos jelentése és egy újságcikke, amelyek bemutatják egy adott korszakban a jog érvényesülését vagy annak hiányát, illetve változásait, valamint egy magyar állami szervezet, az ügyészség működését. Publicisztikai írásának közzétételét indokolja, hogy leghívebben ez mutatja be a jogról vallott felfogását.

³ Bíró Dezső: Apróságok daliás időkől: Népszava 1931. május 1. 37. o., Bernolák Nándor képviselő felszólalása a Nemzetgyűlés 1920. augusztus 11-i ülésén: Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés (továbbiakban: Nemzetgyűlés 1920) naplója II. kötet (k.) 368. o.; Országgyűlési dokumentumok 1861-1990: <http://www3.arcanum.hu/onap/opt/a110616.htm?v=pdf&a=spec:start>. Váry főügyészt elcsapták: Bécsi Magyar Újság 1920. október 27. 3. o., Váry, a díszpolgár: A Reggel 1936. június 15. 9. o., Két dokumentum a tanácsköztársaság előzményeiből: Párttörténeti Közlemények 1959/1. 187. o., Schönwald Pál: A magyarországi 1918-1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései 20. o. Bp. Akadémiai Kiadó 1969, Petőcz Pál: A politikai katolicizmus „reformnemzedéke”: Történelmi Szemle 1964/1. 124. o. A legújabb történetírásban személyével röviden foglalkozott Ormos Mária: A katedrától a halálsorig – Ágoston Péter 1874-1925 Bp. Napvilág Kiadó 2011, amely mű 225. o-n tett némely állítás téves.

⁴ Váry önéletrajza megjelent „A vörös uralom áldozatai Magyarországon” IV. (legális) kiadás kötetben Bp. HOGYF EDITIO 1993 (továbbiakban: Váry IV.). Azonban ennél részletesebb található a Családi iratok között, amit forrásként használtam (továbbiakban: Önéletrajz), így a hivatkozások arra vonatkoznak.

⁵ Váry Albert hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján írta és kiadja: A vörös uralom áldozatai Magyarországon Bp. Váci Kir. Országos Fegyintézet Könyvnyomdája 1922 (továbbiakban: Váry 1922)

Ifjúság

Váry Albert 1875. december 10-én született Makón, ahol két nap múlva keresztelték meg anyja vezetéknevével a belvárosi római katolikus templomban. Később az anya, Ortmann Katalin férjhez ment a csongrádi származású Vári Jakab szabómesterhez, aki 1891-ben a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Csengőd község egyik alapítója és gyarapítója volt. A település létrehozásakor a család ideköltözött, s e falut ettől kezdve Váry mindig az otthonának tekintette. A nevelőapa nevét az 1899-es örökbefogadással kapta meg a fiatalember.⁶

Az élénk szellemű gyermek jó neveltetést kapott. Középiskolai tanulmányait különböző városokban folytatta, így a szarvasi evangélikus gimnáziumban, majd a nagymúltú kiskunhalasi református gimnáziumban fejezte be. Ezekben az intézményekben elsajátította a klasszikus műveltséget, latin, görög, német nyelveket tanult. Főképpen irodalmi érdeklődésével tűnt ki, aki sikeresen szerepelt szavalóversenyeken, tudományos pályázatokon, s jutalmakat nyert teljesítményeiért. Már ekkor felbukkant jó szervezői és vezetői képessége, hiszen nyolcadikos gimnazistaként a diákonképzőkör alelnöke volt a vezető tanár mellett. Iskoláiban megismerkedett a Monarchia Magyarországnak nemzetiségi és felekezeti sokszínűségével, hiszen osztálytársai között voltak németek, szlovákok, szerbek, illetve római katolikusok, evangélikusok, reformátusok, görögkeletiek, izraeliták.⁷

Az érettségi után 1894 őszén a budapesti tudományegyetem jogi karára iratkozott be, ahol a magyar jogtudomány meghatározó jelentőségű alakjai tanították: pl. a római jogot Szászy-Schwarz Gusztáv, a jogtörténetet Hajnik Imre és Timon Ákos, az alkotmány- és közigazgatási jogot Concha Győző, a magánjogot Grosschmid

Béni, a büntetőjogot és eljárást Wlassics Gyula, Fayer László és Balogh Jenő adta elő. Egyetemi és évfolyamtársai közé tartoztak a következő évtizedek magyar politikai és jogi életének meghatározó szereplői, leendő állam- és kormányfők, miniszterek, igazságszolgáltatási vezetők mint gróf Károlyi Mihály, gróf Bethlen István, gróf Klebelsberg Kunó, Láday István, Törekly Géza, Mendelényi László.⁸

Az egyetemi évek alatt Váry aktívan részt vett az ifjúsági életben. Tagja, titkára, majd 1897-től elnöke volt a fővárosi hallgatóság legnagyobb szervezetének, az Egyetemi Körnek, amely hasznos, tanulságos és szórakoztató elfoglaltságokat biztosított tagjainak, továbbá anyagilag is segítette őket. Elnökségéről írta ekkori beszámolójában, hogy a több mint 1200 tagú Kör „soha ilyen látogatott, mozgalmas még nem volt”.⁹ Ugyancsak részese volt a hallgatók hitéleti, szociális és képzési kérdéseivel foglalkozó Szent Imre Kör munkájának, ahol a titkári teendőket is ellátta. Mint a hallgatóság képviselője kapcsolatban állt az egyetem vezetésével, s rendszeresen szerepelt nagynyilvánosságú rendezvényeken. A hallgatói érdekképviselő során részt vett az 1897 áprilisában rendezett nagyváradi diákkongresszuson, ahol javaslatot tett a jogi vizsgák reformjára, amelyet a tanácskozás elfogadott, s felterjesztett a válás- és közoktatásügyi miniszternek az oktatás változtatása érdekében. A sajtó már ekkor felfigyelt rá és akként méltatta, hogy az „egyetemi ifjúság vezére kész szónok, akinek ötletei és hasonlatai vannak és azokat lelkes érzéssel, szép zengő hangon tudja előadni”.¹⁰

Hallgatóként – O. A., V. O. A. (Ortmann Albert, Váry Ortmann Albert) szignókkal, illetve a neve alatt – rendszeresen publikált az Egyetemi Lapokban, amelynek 1897-től néhány hónapon át a főszerkesztője is volt. Írásai a diákélet kérdésein túl foglalkoztak a jogi oktatás reformjával, a tantárgyak felülvizsgálatával, a korban ak-

⁶ Vári (más írásmód szerint Váry) Jakabnak (1849–1926) a település életében betöltött szerepére lásd (ld.) Csengőd község ünnepe: Kiskőrösi Hírlap 1927. december 10. 1. o. szerint „ő szervezte tömör egységbe a telepeseket, ő állott az élére a községésztési mozgalomnak”. Az Ortmann Albert Frigyes néven anyakönyvezett gyermeket 1899-ben a 21477. számú igazságügy-miniszeri leirattal megerősített szerződéssel fogadta örökbe Vári Jakab: Makói Szent István király plébánia keresztek anyakönyve XIII. kötet 109. bejegyzés. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye (továbbiakban: PPSK) Árvaszékének 1899. évi iktatókönyve 5028. és 32826. bejegyzései: Kiskorú Ortmann Albert és Gyula csengődpusztai, páhii lakosok örökbefogadási ügye, Ortmann Albert Frigyes és Gyula Sándor páhii lakosok „Vári”-ra való névváltoztatási ügyében 77096/1899. sz. alispáni értesítés: Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Pest Megyei Levéltára (továbbiakban: PML) PPSK vármegye Árvaszékének általános iratai 1899. évi névmutatója IV.410.c/3. Vári Jakab és Csengőd kapcsolatára ld. Pivarsci János: Csengőd község településtörténete 15. o. Csengőd 2001. Emlékét őrzi az anyagi hozzájárulásával épített csengődi református iskola- és imaépület falán elhelyezett tábla: Váry Jakab emléktáblájának felavatása Csengődön: Kiskőrös és Járása 1928. június 2. 2. o. Váry Albert is hozzájárult a falu szépítéséhez: felesége 1911. január 27-i halála után az emlékének szentelve két szobrot (Madonna, Jézus) adományozott a csengődi római katolikus templomnak, amik a főoltár két oldalán állva meghatározó díszei az épületnek.

⁷ A békési ágost. hitv. evang. egyházmegye pártfogása alatt álló szarvasi főgymnasium évi értesítője 1890–1891-ről 25. 61. o. Szarvas 1891, majd 1891–1892-ről 27. c. Szarvas 1892. A Kis-kun-halasi Helv. Hitv. Lyceum értesítője az 1892–93-ik tanévről 42. 60. o. Halas 1893. Az 1893–94. tanévről szóló értesítő szerint díjat nyert a „Szent István végrendelete” című munkájával: 44. 59–60. o. Halas 1894

⁸ A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem almanachja (továbbiakban: Egyetemi almanach) az 1894–95. tanévre 12–15, 76, 100, 102, 107, 112, 117, 124, 137. o. Bp. 1895, Egyetemi almanach 1895–96 81, 99, 111. o. Bp. 1896, Egyetemi almanach 1896–97 13–17, 87, 108, 109, 121, 127. o. Bp. 1897, Egyetemi almanach 1897–98 125. o. Bp. 1898.

⁹ Egyetemi almanach 1896–97 72. o. Az Egyetemi Kör választásai: Egyetemi Lapok 1897. október 1. 6. o. Az Egyetemi Kör tagjai kedvezményeket kaptak pl. színházak, kiállítások, az állatkert megtekintésekor, teke, kártya, sakk, zongora állt rendelkezésükre, telefont használhattak, olvasóköri, ének-zenei működött, a keretei között létezett egy segélyalap is: Egyetemi Lapok 1897. január 1. 9. o., Egyetemi Lapok 1897. december 1. 1–2. o., O. A.: Munkaközben: Egyetemi Lapok 1897. december 1. 1. o.

¹⁰ Magyar katolikus lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szent%20Imre%20Kor.html> (letöltés 2014. január 29.), Keresztény magyar közéleti almanach (továbbiakban: Keresztény almanach) II. kötet 1151. o. Bp. 1940, A Szent Imre Önképző Egyetel: Religio 1895. január 3. 146. o. Március 15.: Budapesti Hírlap (továbbiakban: Bp. Hírlap) 1897. március 16. 4. o., A fiatalság a honvédsírnál: Bp. Hírlap 1897. május 19. 10. o., Egyetemi választások: Bp. Hírlap 1897. szeptember 11. 10. o., A nagyváradi diákkongresszus jegyzőkönyve: Egyetemi Lapok 1897. május 23. 6. o., Nagyváradi Diákkongresszus: Egyetemi Lapok 1897. május 30. 1. o. Az egyetemi rektor ünneplése: Országos Hetilap 1897. december 10. 7. o. Az egyetemi ifjak tüntetése: Bp. Hírlap 1897. szeptember 26. 4. o.

tuális névmagyarosítás, a nemzeti múlt kérdéseivel. Az újságírói, majd szerkesztői tevékenysége során szerzett ismereteket kamatoztatta későbbi ügyészi és közéleti pályafutása során, s tisztába került a sajtónak a modern társadalomban betöltött szerepével.¹¹

A későbbi jeles jogalkalmazó és jogalkotó pályafutásának sajátos epizódját adta, amikor az egyetemi diákság vezetőjeként 1897 tavaszán összeütközésbe került a törvénnyel. Ekkoriban a függetlenségi szellemű hallgatóság elégedetlenül fogadta a Monarchia közös intézményeinek fenntartásához szükséges hozzájárulás emelésének tervét. Az ún. kvóta Magyarországra hátrányos felemelése ellen az egyetemi hallgatók Váry Albert szervezésében „nyíltan és hivatalos formában” kívántak tiltakozni, azonban ehhez nem kapták meg sem a rektor, sem a rendőrség engedélyét. Ennek ellenére a gyűlést 1897. május 22-án próbálták megtartani, de azt a rendőrség megakadályozta. Váry néhány társával szembeszállt az intézkedéssel, amiért a rendőrök előállították, majd rendbontás és ellenszegülés kihágásai miatt pénzbüntetéssel sújtották. (A kvótaemelés elleni tüntetések és az egyetemi hallgatókkal szembeni intézkedések miatt a belügyminiszter interpellációt is kapott a Képviselőházban. Ebben Ortmann (Váry) Albert neve is elhangzott, amelyre negyedszázad múltán ügyészi, illetve országgyűlési képviselői volta miatt majd számos alkalommal sor került.)¹²

Tanulmányai és egyetemi közéleti szereplései eredményeként a társadalom kérdései iránt érdeklődő, művelt, több nyelven beszélő Váry Albertnek az adottságain nyugvó képességei ekkor bontakoztak ki: jól fogalmazó és beszélő, képzett ember lett, aki az 1901. november 9-i doktorrá avatásával fejezte be az egyetemet.¹³

A nagy és erős európai dualista hatalom részét adó Magyarország fénykorában való szocializálódása döntő befolyást gyakorolt Váry világképére. Visszaemlékezése szerint a „szabadság levegőjében nőtt fel”, amikor az emberek a „jogtól, az igazságtól, a szabadságtól” kaptak zsinórmércét értékeikre és magatartásukra. Az e korszakban gyökerezett, később megfogalmazott véleménye szerint a „vallás, haza, hazaszeretet, alkotmány, jogrend, magántulajdon, az erkölcs, munka és tekintély az emberiség olyan kincsei, s haladásának olyan biztosítékai, melyeket magunk alól kirúgni nem szabad”. Az ezen értékeken nyugvó társadalmi berendezkedésben a szabadság és a jog kölcsönhatása teszi lehetővé az életet. Az emberi együttélésben „szabadság nélkül

nincs meglegedés, boldogulás, fejlődés, haladás”. Ennek biztosítékát adja a jogrend, mint a „békés, nyugodt munkának, a fokozatos haladásnak” a támasza, ezért „állami és társadalmi életünknek elsősorban a jogrend és a jogbiztonság az alapja”. Ezekre a legnagyobb veszélyt a „hatalom visszaélése és a vak erőszak elviselhetetlensége jelenti”. Vallotta, hogy a „jogrendből születik a szabadság”, míg a „szabadság a jogrend szülőanyja”, amely által biztosított „egyéni, a politikai, a gazdasági szabadság lehetővé teszi a nemzet minden fiának erői minél teljesebb kifejtését”.¹⁴

A jó megjelenésű, daliás termetű, majd 2 méter magas Váry Albert rendszeresen sportolt: vívás, torna, úszás, kerékpározás, korcsolyázás jelentette kedvenc elfoglaltságait (a testmozgást egész életében folytatta, amíg egészsége engedte). Így fizikai állapota is lehetővé tette, hogy tanulmányai közben, illetve után több részletben katonai szolgálatot teljesítsen: 1896-1906 között a budapesti 1. honvéd gyalogezredben, majd a Monarchia közös hadseregének 2. tiroli császárvadász ezredében, illetve a 23. tábori vadászszázalajban. Katonáskodása során a hadnagyi rendfokozatot érte el. Ezen elit alakulatoknál való szolgálata hozzájárult személyiségéhez, amelynek a bátorság meghatározó eleme volt, s amelyre később élete némely történéseinél támaszkodnia is kellett.¹⁵

¹¹ O. A.: Zászlóbontás: Egyetemi Lapok 1897. október 1. 1-2. o., Váry Ortmann Albert: Ifjúsági élet: Egyetemi Lapok 1897. december 15. 1-2. o., V. O. A.: Félévszázados évforduló 1. o., A jogbölcselet eltörléséről 2-3. o., A névmagyarosításról 3-4. o., A magyar ruha viseléséről 5-6. o.: Egyetemi Lapok 1898. január 1.

¹² Az egyetemi ifjúság és a kvóta: Bp. Hírlap 1897. május 22. 7. o., Megakadályozott egyetemi gyűlés: Bp. Hírlap 1897. május 23. 8. o., Megbüntetett egyetemi hallgatók: Bp. Hírlap 1897. május 25. 9. o., Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója IX. kötet 298-300. o.

¹³ A Keresztény almanach 1151. o. szerint németül, franciául, olaszul beszélt. Szakdolgozatát „Eskü alatti kihallgatás a sommás eljárásban” címmel írta: Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár Doktori szigorlati jegyzőkönyvek 7/e. 1898. 609. o.

¹⁴ Önéletrajz, Váry Albert: Jogrend és szabadság: Pesti Napló 1929. március 3. 5. o., Váry Albert: Vértanúsobor: Pesti Napló 1934. március 18. 16. o.

¹⁵ A makói tornaversenyek: Vadász és Verseny-Lap 1890. szeptember 7. 390. o., Karasszon Dénesné emlékezése, Hadtörténeti Levéltár (HL) Bécsi Kirendeltsége: Tiszti minősítési lapok KA Quallisten 307.93.

A királyi ügyészség

Váry Albert a polgári életet ügyvédjelöltként kezdte Budapesten. Az ügyvédi szakvizsgát 1903. április 29-én tette le, s ezután a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjaként tevékenykedett. E minőségében eljáró védőként, valamint polgári perekben, csődeljárásokban. Miután egzisztenciáját megalapozta, 1903. május 23-án házasságot kötött Horváth Matilddal, s frigyükből később két lányuk született.¹⁶

Váry azonban nem érzett elhivatottságot az ügyvédkedés iránt, ezért hamarosan állami szolgálatba állt: 1904 októberében az igazságügy-miniszter a nagyvárad-i törvényszék jegyzőjévé nevezte ki, majd 1905 októberében az aradi járásbíróvára került albírónak. Egy év elteltével, 1906. október 24-én a pezsgő szellemiségű Nagyvárad-ra nyert királyi alügyészi kinevezést.¹⁷

Az ügyészi szolgálat az eskü letételével kezdődött, amelynek szavai áthatották Váry Albert egész tevékenységét, az abban foglaltakat pedig majd pályafutásának tettei hitelesítették. A magyar állami igazságszolgáltatási szervezet kialakításakor, 1871-ben megállapított szöveg szerint az eskütevő kijelentette, hogy „Magyarországhoz és ennek alkotmányához bármi viszonyok közt hű maradok”. A tevékenységet illetően pedig megfogadta, hogy a „törvényeket és rendeleteket megtartom, a hivatali titkot senkinek fel nem fedezem, előljáróim iránt engedelmességgel viseltetem, a hivatalos meghagyásokat lelkiismeretesen teljesítem, tisztemben pontosan, híven és serényen eljárók, a reám bízott ügyekben félretevéen mindennemű mellékleteket, gyűlöletet, félelmet vagy kedvezést, egyedül a törvényes igazságot tartandom szemem előtt”.¹⁸

Nagyváradon az ügyészi feladatok ellátása során a közönséges bűnügyeken túl a korszak legbonyolultabb eljárási formáját jelentő esküdtszéki tárgyalásokon „hamarosan feltűnést keltett szónoki tehetségével és mély judiciumával”. A polgári szabadság biztosítékának tartott esküdtszékhatáskörébe az 1896:XXXIII. törvénycikkkel meghatározott bűnvádi perrendtartás (továbbiakban: Bp.) életbeléptetéséről szóló 1897:XXXIV. törvénycikk 15. §-a szerint a leg súlyosabb minősítésű tettek –

¹⁶ Családi iratok; Igazságügyi Közlöny 1903. augusztus 25. 283. o. Váry ügyvédi működésére pl. Jelenet a Nép-színház utcában: Bp. Hírlap 1902. október 18. 9. o., Pénzügyi Közlöny 1903. november 20. 933. o., Csőd a fővárosban: Bp. Hírlap 1903. december 10. 16. o., A más pénze: Bp. Hírlap 1904. február 7. 16. o., A komáromi vár képe: Bp. Hírlap 1904. október 6. 10. o. Házasság: Bp. Hírlap 1903. május 24. 10. o.

¹⁷ Igazságügyi Közlöny 1904. október 26. 306. o., Igazságügyi Közlöny 1905. november 28. 353. o., Váry albírói működésére pl. egy becsületsértési és rágalmozási perrel tudósító: A szent atya pásztorúrája: Népszava 1906. augusztus 2. 10. o., Bp. Közlöny 1906. október 27. 1. o.

¹⁸ 10359/1871. IME rendelet: A hatályban lévő igazságügyministeri rendeletek rendszeres gyűjteménye V. k. 562. o. Bp. 1897

pl. a felségsértés, lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, rablás, továbbá a nyomtatvány útján elkövetett (sajtó) bűncselekmények – tartoztak.¹⁹

Itt került sor Váry Albert első nevezetes bűnperére, amelyben a cikkei miatt osztály elleni izgatás jogcímén esküdtszék elé állított „csabai parasztkirály”, a Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt vezetőjével, Áchim L. Andrással szemben képviselte a közvédat. A hatalmas sajtó- és közönség-érdeklődéssel kísért többnapos perben Váry 1908. március 19-én mondta el az esküdteket meggyőzni kívánó vádbeszédét. Ebben megállapította, hogy a „mai általános forrongás Magyarországon mind hevesebbé lesz, s ez a forrongás nem teljesen indokolatlan. A társadalmi rend formája sok kívánnivalót hagy maga után. Még nem érte azt a formát, melyben az állam és a társadalom között teljes az összhang”. Kiemelte, hogy az „elégedetlenség a haladás legbiztosabb alapja, ez készíti elő a társadalmi fejlődést”. Ennek elismerése mellett viszont leszögezte, hogy a „haladást erőszakkal, gyűlölettel kikényszeríteni lehetetlen”. Az állami rend ellen támadó izgatás „nem mindig áll meg az indulat fölkelésén, hanem ... rettenetes következményeket vonhat maga után”. Áchim a cikkeivel „túlment azon a határon, ameddig a rendes bíróság mehet ... Ezek nem kortes cikkek, mert nem az ellenpártot támadják, hanem osztályokat tesznek gyűlöletessé”, s ezért indítványozta bűnösségének kimondását. Az esküdtek viszont az ügyvédi védőbeszédnek – amelyre Váry „gyönyörű, okos és magas színvonalú replikát tartott” – adva igazat, a vádlottat felmentették.²⁰

Az igazságügy-miniszter Váryt 1908 novemberében áthelyezte az ország legnagyobb ügyforgalmú és legszélesebb feladatokat ellátó vádhatóságához, a Budapesti Királyi Ügyészségre. A korábbi szolgálati helyei is az akkori ország nagyvárosaiban voltak, de a fővárosban az idehelyezésekor szolgálatot teljesítő 17 ügyész és 8 alügyész a bűnügyek ezreivel találkozott a munkája során. Az ügyészség vezetőjének, Sélley Barnabásnak 1908. október 8-án tett, a hatalmas munkateher miatti létszámemelést sürgető jelentése szerint a korábbi esztendőben 17472 bűnügy nyert lajstromozást, míg a folyó évben már 2000-rel több ügy keletkezett mint a múlt év azonos időszakában. E jelentés leszögezte, hogy a „bűnvádi ügyek számának emelkedése az egész

¹⁹ Váry tevékenységére köztörvényi ügyekben pl. Rettenetes katasztrófa Nagyváradon – Beomlott palota: Pesti Hírlap 1907. november 13. 9-10. o., A nagyvárad-i rendőrség ügye kezd bonyolódni: Népszava 1908. november 5. 8. o.; sajtóperbeli közreműködésére pl. A közös hadsereg sajtópere: Pesti Hírlap 1908. január 28. 22. o., Váry Albert: Magyarság 1923. október 14. 1. o. A jogszabályok forrásai a Pomogyi László szerkesztette (szerk.): Corpus Juris Hungarici – A törvényekbe zárt történelem, CD 2000. január 1. KJK-KERSZÖV, a nem innen származók külön kerülnek feltüntetésre.

²⁰ Váry Albert: Magyarság 1923. október 14. 1. o. A jegyzőkönyv pontosságú sajtótudósítások tájékoztattak Váry tárgyalási magatartásáról, pl. Áchim az esküdtszék előtt – A háromnapos tárgyalásnak eredményei: Békésmegyei Közlöny 1908. március 19. 3-4. o., Áchim András sajtópere: Nagyvárad-i Napló 1908. március 19. 3. o., Áchim Andrást felmentették: Nagyvárad-i Napló 1908. március 20. 2. o. Az eljárást feldolgozta Kupán Árpád: Áchim L. András paraszttévér alakja a múlt század eleji nagyvárad-i sajtóban: Várad 2004/4.

vonalon munkatöbbletet okoz”. A köztörvényi bűnügyek nagy számának eredményeként viszont „annyira igénybe van véve a budapesti kir. ügyészség minden előadója, hogy ezek rovására” a fontos feladatot képező sajtóellenőrzés ellátására alig van munkaerő. A vezetői álláspont szerint ilyen teher mellett indokolt a személyzet bővítése, mert ezt a „kir. ügyészség ügyforgalmának mértéktelen emelkedése” szükségessé teszi.²¹

A sajtó iránt érdeklődő Váry Albert idehelyezése így találkozott a szervezeti érdekekkel, s munkájának eredményeként néhány hónap múltán az 1909. április 8-i uralkodói elhatározással elnyerte a királyi ügyészi tisztséget.²²

A fővárosban feladatkörében alapvetően az esküdtbíráskodás hatálya alá tartozó ügyekben járt el.²³ Ezek közül a nyomtatvány útján elkövetett bűncselekmények érdeklődésénél fogva közel álltak Váryhoz, s ennek kérdéseit részint kidolgozott joganyag, másrészt a hatalmi érdekek befolyásolták.

Hazánkban évtizedeken át a polgári átalakulást megalapozó 1848. évi áprilisi törvények egyikeként megalkotott XVIII. törvénycikk szabályozta sajtó kérdéseit, amely biztosította annak szabadságát, mivel 1. §-ában kimondta, hogy „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti”. Ez azonban nem jelentett parttalanságot, mivel utólagos és fokozatos sajtófelelősség érvényesült: ha az írás tartalma bűncselekményt valósított meg – pl. az 1878:V. törvénycikkkel megállapított büntető törvénykönyv (továbbiakban: Btk.) VI. fejezetében foglalt izgatásokat, a XVII. fejezet szerinti rágalmozást, becsületsértést –, akkor a közzététel üldözendő esetekben a királyi ügyész feladata volt a szerző – megállapíthatatlansága esetén a kiadó, végső soron a nyomda felelősségének – bíróság elé állítása.

²¹ Igazságügyi Közlöny 1908. november 27. 391. o., Magyarország tiszti cím- és névtára (továbbiakban: Cím-tár) 1908 442. o. Bp. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság 1908, Budapesti Királyi Ügyészség (továbbiakban: Bp. KÜ) 48.402/1908. k. ü. Budapesti Királyi Főügyészség (továbbiakban: Bp. Főü.) elnöki iratai: Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban: BFL) VII.17.a. 2. doboz (d.)

²² Bp. Közlöny 1909. április 14. 1. o., Önéletrajz

²³ Váry esküdtbírási eljárásaira pl. a máramarosi főispán sajtópöre: Népszava 1909. február 2. 10. o., Májusi emléklap: Bp. Hírlap 1909. február 13. 13. o., Megsértett rendőrség: Bp. Hírlap 1909. február 16. 20. o., A Miattunk kigúnyolója: Bp. Hírlap 1909. március 9. 20. o., Pánszláv izgató: Bp. Hírlap 1909. március 17. 14. o., A Társadalmi Forradalom sajtópere: Pesti Hírlap 1909. április 22. 21. o., Egy főszolgabíró sajtópanasza: Pesti Hírlap 1909. május 8., Két brosúra: Bp. Hírlap 1909. június 18. 13. o., Szerelmi dráma a fürdőben: Pesti Hírlap 1910. szeptember 27. 16-17. o., Andrassy, a feudál-kozák: Népszava 1909. október 21. 8. o., A földalatti Magyarország: Bp. Hírlap 1909. december 16. 13. o., A szerb háborúság utóhangja: Népszava 1910. január 28. 11. o., Ófelsége, a király nevében!: Népszava 1910. október 12. 12. o., Ahol a magyar urak a kazárok: Népszava 1911. november 5. 13. o., A véres keresztelők: Pesti Hírlap 1912. június 27. 21. o., Meggyanúsított köztisztviselők: Bp. Hírlap 1913. szeptember 28. 40. o., A királyságot megint nem sikerült megmenteni: Népszava 1913. október 2. 10. o., Az új sajtótörvény visszaható erejű: Népszava 1914. április 22. 12. o., A mártír a föld alatt, a gyilkos szabad: Népszava 1914. május 31. 5-6. o.

A sajtó útján elkövetett bűncselekmények mindenkor a kormány fokozott figyelme alá tartoztak. Az ügyészi szervezetet irányító Igazságügyi Minisztérium (továbbiakban: IM) elsősorban az állam és a társadalmi rend elleni, különösen a „nemzetiségi és a socialistikus irányú izgatások miatt indított bűnügyek lehető egyöntetű, szigorú kezelése miatt” írt elő általános szabályokat, továbbá adott utasításokat egyes ügyekben a mikénti eljárásra az ügyészségek számára. Váry Albert szolgálata idején az 1910. február 13-i 3564. IM.III. rendelet általános jelleggel előírta, hogy „annak megállapítása, vajjon valamely sajtótermék politikai jellegű bűncselekmény miatt, avagy valamely cselekmény az állami közérdek szempontjából megtoroltassék-e, illetve ezek miatt a bűnvádi eljárás megindíttassék-e, az igazságügyi kormány számára legyen fenntartva”. Ennek megfelelően az ügyésznek a főügyész útján fel kellett terjesztenie a minisztériumhoz az „állami közérdek” megítélése érdekében a kifogásolt cikket és a tényállás rövid ismertetése mellett indokolt véleményt nyilvánítnia az esetről.²⁴

E feladat ellátása nagy munkát igényelt: Várynak a fővárosba kerültekor Budapesten 363 nyomda működött, amelyek a sajtószabadság viszonyai között ontották a sajtótermékeket. Így a korabeli ügyészi jelentés szerint az ellenőrzés – „nem számítva az alkalmilag megjelenő irodalmi műveket” – 983 lapra terjedt ki, amelyek között a nemzetiségek nyelvén megjelentek is voltak. Az ügyészi megállapítás szerint a sajtó útján elkövetett bűncselekmények száma állandóan emelkedett, amelynek okait a nehéz gazdasági helyzet, a „social politikai kérdések rohamosan való előtérbe tódlása”, valamint a „magyar nemzeti állam megszilárdítása ellen a nemzetiségi körökben tapasztalható ellenségeskedés” adták. Ennek megfelelően az ilyen perek jellemzően nemzetiségi, illetve „socialista” izgatás tárgyúak voltak. Ezekkel kapcsolatban pedig a sajtó „technikájának fejlődése, az ellenőrzés kijátszására irányuló furfangok kiismerése, a sajtó különleges jog tudása, a perindítás, valamint az azzal kapcsolatos körülmények ismerése” azt indokolták, hogy az ilyen ügyekkel állandóan azonos előadók foglalkozzanak.²⁵

Váry Albert érdeklődése és feladatai okán a sajtóbűncselekmények körében mind gyakorlati, mind elméleti szempontból részt vett a jogéletben. Ezek az eljárások lehetőséget adtak gondolatai kifejtésére, a védőkkel való összecsapásokra, nagy szónoklatok és érvelések elmondására az esküdtek meggyőzése érdekében. Ezek közül egy 1913. október 28-i esküdtbírási tárgyaláson elmondott beszéde hűen megvilágítja értékrendjét, s szavai – a magyar történelem alakulásának tükrében – jövőbe látóak voltak, így hosszabb felidézésre érdemesek.²⁶

²⁴ Debreceni Királyi Főügyészség 791/1910. f. ü.: BFL VII.17.a. 1. d.

²⁵ Bp. KÜ 48.402/1908. k. ü., 1911. EL.I.B.37/1.: BFL VII.17.a. 2. d.

²⁶ A parlamenti őrség sajtópere: Bp. Hírlap 1913. október 29. 15-16. o.

²⁹ Karasszon Dénésné emlékezése. Az Otthon ünnepe: Bp. Hírlap 1910. március 9. 8. o. A szervezetre ld. Otthon Írók és Hírlapírók Köre: <https://muosz.hu/tortenet.php?page=datum&sub=datum1> (letöltés 2015. február 8.) Az egyes lapokra ld. Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet: <http://vmeek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm> (letöltés 2014. március 19.). Váry verse pl. Valakit várolok ...: Bp. Hírlap 1913. február 16. 31. o.

hangoztatta, hogy az ügyész és a nyomozó hatóság feladatai állandó, szoros érintkezést kívánnak meg a bűncselekményekkel szembeni fellépés iránti „közérdek nagy hasznára”. Váry a büntetőbírói munkája során eljárta a törvényszék első és másodfokú eljárásaiban is.³⁰

Az ezekben az években magán- és hivatali életében megállapodott, munkájánál, egzisztenciájánál és kapcsolatainál fogva a fővároshoz kötődött Váry Albert Budapesten sem feledkezett meg választott szülőföldjéről: a családi kapcsolatok révén jól ismert Csengődön 1910-ben birtokot vásárolt. E Duna-Tisza közti területre ragaszkodva 1913-ban segítette a falut az önálló községi rang elérésében, majd a november 11-i Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei törvényhatósági bizottsági választáson elindulva az e települést is magában foglaló páhi kerületben mandátumot nyert. Ellenfelei azonban jogorvoslatokkal támadták meg az eredményt, amelynek következményeként csak évekkel később, a Közigazgatási Bíróság 1917. október 24-i ítélete emelte érvényre megválasztását. Így Váry számára a közeleti szereplés új tere nyílt meg a vármegye legmagasabb döntéshozó testületében, amelynek majd három évtizeden át tagja maradt. Később akként fogalmazta meg a falujához fűződő viszonyát, hogy „minden község jelölje a maga fiát, ki közülük való, ki a községéért fáradozott, s akiben a község népe megbízik. Ez a kapocs fűz engem Csengődhez”. A falu népe szerette és tisztelte, a település „hű, odaadó fiának” tekintette, számukra az „abszolút tekintély” fogalmát jelentette, akihez bármikor fordulhattak bajaikkal, kérdéseikkel.³¹

Az I. világháború idején

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia közötti – világméretűvé növő – háború 1914. július 28-i kitörése alapvető változásokat hozott Váry Albert életében is. Mint hadköteles férfinak és korábbi tisztnek fennállott a bevonulási kötelezettsége, de fő-ügyészi előterjesztésre – mivel többi ügyésztársával együtt a hadiállapot beálltával megszorodott „bünvádi ügyek elintézésénél és a kivételes törvény végrehajtásánál nélkülözhetetlenek” – az igazságügy-miniszter ajánlására a honvédelmi miniszter mentesítette ez alól.³²

A hadiállapot tetemesen megnövelte az ügyészség teendőit. Az addigi büntetőjogi normákon túl a kormány „A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről” rendelkező 1912: LXIII. törvénycikk alapján a hadviselés érdekében számos rendkívüli jogszabályt léptetett életbe. A kivételes hatalom alatti időszakban több norma alapvetően érintette az igazságszolgáltatás működését: a 12. § lehetővé tette az eljárást gyorsító, egyszerűsített szabályok, továbbá a rögtönbíráskodás alkalmazását, felfüggeszthetővé vált az esküdtbíráskodás működése, a hadviselés érdekeit érintő, a közrendet, közbiztonságot veszélyeztető bűncselekmények miatt az illetékes bíróság helyett másik járhatott el. A 11. § új hatáskört adott a királyi ügyészségnek: háború idején a sajtótermékek előzetes vizsgálatát (cenzúra) és a terjesztés megtiltását. E törvény 18–30. §-ai a háborúban új tényállásokat vezettek be, a meglévőket pedig szigorúbban büntették.³³

Váry Albertnek e rendkívüli jogrendben a cenzúra gyakorlása lett a feladata, amelyet 1915 januárjától a budapesti ügyészség sajtóosztályának vezetőjeként látott el. Ekkoriban 389 „jelentékenyebb” újságot adtak ki a fővárosban, ahol „kora hajnaltól késő estig sűrű egymásutánban, s elég nagy számban jelennek meg a reggeli, déli és esti lapok”. Ezért ez olyan hatalmas mennyiségű, a szoros határidők miatti állandó készségszerű, folyamatos munkát jelentett, hogy Váry beköltözött a Markó utcai budapesti törvényszéki palotában lévő hivatali szobájába, s bármikor a „legnagyobb előzékenységgel állott a sajtó szolgálatára”. Egy későbbi emlékezés szerint a hírek gyorsasága miatt a szerkesztőségek jellemzően telefonon keresték meg az ügyészséget, ahol általában Váry jelentkezett – akár éjjel is – és azonnal döntött, hogy a „bejelentett hírt szabad-e publikálni vagy sem”.³⁴

³⁰ Váry köztörvényi bűncselekmények miatti eljárásaira pl. Az áldetektv: Bp. Hírlap 1908. december 31. 13. o., Zsarolási kísérlet egy esperes ellen: Bp. Hírlap 1909. február 25. 13. o., Kifosztott vendég: Bp. Hírlap 1909. március 16. 17. o., A pincelakó: Bp. Hírlap 1910. április 20. 16. o., Becsapott parasztok: Népszava 1910. május 15. 12. o., A gépkereskedő és ügyvédje: Népszava 1910. május 18. 11. o., Szerelmi dráma a fürdőben: Bp. Hírlap 1910. szeptember 27. 33. o., Templomrabló: Bp. Hírlap 1911. augusztus 25. 10. o., Bonyodalom egy kölcsön körül: Bp. Hírlap 1911. október 24. 16. o., Csalárd bukás: Pesti Hírlap 1912. február 14. 21. o., A szerkesztőségek tolvaja: Pesti Hírlap 1912. március 6. 20. o., A Szabolcs utcai családi dráma: Pesti Hírlap 1912. szeptember 14. 22. o., Fegyházra ítélt kerítendő: Bp. Hírlap 1913. április 16. 16. o., Szakképzés és továbbképzés a fővárosi államrendőrségen: Jogtudományi Közlöny 1912. január 19. 28. o., Az ügyészség és a rendőrség: Közbiztonság 1912. március 24. 146–147. o., Váry bíróság előtti tevékenységéről törvényszéki felbepbeszési tárgyalásokon pl. A csavargóbírósnak nem Kúria: Népszava 1913. augusztus 31. 4–5. o., Polyák rendőr: Bp. Hírlap 1913. február 15. 16. o.

³¹ Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság 4388/1917.K.: PPSK alispánjának közigazgatási iratai 17.927/1920. ikt. sz. külön csomó PML IV.408-b. A törvényhatóságokról az 1886:XXI. törvénycikk szöve: az ilyen joggal felruházott terület (vármegyék, meghatározott városok) önkormányzatisággal rendelkezett, belügyeiben önállóan intézkedett, szabályrendeleteket alkotott, tisztviselői egy részét választotta. Legmagasabb szerve a törvényhatósági bizottság volt, amelynek tagjai és meghatározott tisztségviselők alkották a közgyűlést. Dr. Váry Albert szerkesztőségünkhez az alábbi levelet intézte: Dunamellék-Kiskunság 1929. október 19. 1. o., Csengőd község ünnepe: Kiskörösi Hírlap 1927. december 10. 1. o., A csengődi ünnep: Kiskörös és Járása 1927. december 10. 1. o.

³² Bp. Főü. 6221/1914. f. ü.: BFL VII.17.a. 2. d.

³³ Az ügyészség I. világháború alatti működésére ld. Nánási László: A magyar királyi ügyészség története 1871–1945 155–179. o. Bp. Legfőbb Ügyészség 2011

³⁴ Változás a budapesti kir. ügyészségen: Pesti Hírlap 1915. január 28. 16. o., Szám nélküli kimutatás a Budapesten megjelenő jelentékenyebb politikai, heti-, szak-, helyiérdekű és szépirodalmi lapokról Bp. KÜ Kiv.T.1912/1914.: MNL Országos Levéltára (továbbiakban: OL) IM általános iratai K.579. 1076. csomó (cs.), Váry Albert: Magyarország 1923. október 14. 1. o., Drozd Győző képviselő felszólalása 1920. november 23.: Nemzetgyűlés 1920 napló VII. k. 188. o.

Az ügyészek számára a feladatokat az időszaki lapok és más sajtótermékek ellenőrzésének szabályairól szóló 12.001/1914. IME rendelet határozta meg. Eszerint a sajtótermék köteles példányát a szétküldés előtt annak a királyi ügyészségnek kellett átadni, amelynek területén a nyomda működött. Ha az ügyész megállapítása szerint olyan bűncselekmény történt a közleményben, amely a hadviselés érdekeit érintette, akkor a sajtótermék szétküldésének, terjesztésének megtiltásáról, továbbá a büntető-eljárás megindításáról kellett gondoskodnia. Mivel a 6. § szerint a „lakosság körében nyugtalanságot vagy izgalmat keltő hírek hátrányosak lehetnek a katonai helyzetre”, ezért ilyeneket csak akkor lehetett közölni, ha hivatalos forrásból eredtek, ahhoz a Miniszterelnökség Sajtóirodája vagy az illetékes kormánybiztos hozzájárult. A kifogásolható lapszám terjesztését az ügyészség eltiltotta, a lap megjelenésének betiltatása végett pedig az igazságügy-miniszterhez tett előterjesztést.³⁵

A rendelet végrehajtására számtalan utasítást adott ki a kormányzat: általánosságban tilosak voltak az olyan közlemények, amelyek „pacifista irányúak”. Az IM irányadó szempontjait legátfogóbban az 1915. október 12-én kelt bizalmas leirat tartalmazta, amely szerint „nem lehet részletes és kimerítő felsorolását adni mindazoknak a híreknek és közleményeknek, amelyeknek közlése a hadviselés érdekeit sérti”. De azért, hogy a „sajtóellenőrzés lehetőleg egységes elvek szerint történjék, a gyakorlatban sürűbben előforduló ily természetű hírekre és közleményekre” eligazítást tartalmazott. A felsorolás szerint ebbe a körbe tartozott pl. a fegyveres erők műveleteinek terve és iránya, a csapatmozdulatok, a hadfelszerelések gyártása, raktárhelyei, szállítása, a katonák szökése, a „lakosságot izgató, túlzó leírások az ellenséges fegyverek és hadműveletek hatásáról”, a „drágaságot tárgyaló olyan közlemények, melyek hangjuknál vagy tartalmuknál fogva alkalmasak arra, hogy egyesek vagy osztályok ellen gyűlöletet keltsenek”.³⁶

Az ellenőrzés szempontjainak érvényesülése érdekében az IM „bizalmas”, „sk.” jelzésű utasításokban értesítette az ügyészségeket, hogy – az aktuális érdekeknek megfelelően – milyen hírek tilalmasak, mit indokolt vagy lehet a sajtónak közölnie. Az elhúzódó háborúban 1918-ban ilyenek voltak a katonaság bomlásának jelei, mint pl. a cattaroi matrózlázadás, az ország közellátása érdekében vagy a hadserég javára folytatott rekvirálások, a sztrájkok, tüntetések, a közbiztonság romlása. A statáriális kivégzésekről csak a hivatalos tényállást lehetett közölni, a neveket nem. Általánosságban tilos volt minden olyan „téves képzet” megjelenítése, amely szerint a „háború folytatásához szükséges anyagi és erkölcsi erőnk csökkenőben van”.³⁷

Váry Albert 1916-ban a korszak legjelentősebb szakfolyóiratában, a Jogtudományi Közlönyben tanulmányt jelentetett meg a sajtó tevékenységéről azért, mert a „lapokban nap-nap után olvashatunk közleményeket, melyek minden hatósági engedély nélkül a hatóságnál folyamatban levő nyomozás és vizsgálat során a följelentés vagy a bűnvádi eljárás tartalmát, a gyanúsított nevét, előzetes letartóztatásba helyezését, bűnügyi zárlat elrendelését, sőt egyenesen hatósági cselekmények megtörténtét, leírását, gyanúsított, s tanúk vallomását adják hírül”. Leszögezte, amennyiben valamely ügyben eljárás indult, akkor annak engedély nélküli közlése, az, hogy azokban „miféle hatósági intézkedések történtek, hatósági engedély nélkül ... nem jelenhetnek meg”. Ugyanakkor a hatóság feladata, hogy „minden közérdekű ügyben hivatalból és azonnal adja ki a közlési engedelmet. Ily módon a tiltott közlésekből eredő károk is a minimumra redukálódnak, s a sajtó közérdekű munkássága is biztosítva leend”.³⁸

Munkájának elismerését jelentette, hogy a király 1917. augusztusában főügyész-helyettesi címmel, majd a II. osztályú polgári hadi érdemkereszttel tüntette ki. Személyét a sajtó akként méltatta, hogy „egyike a jogászvilág kitűnőségeinek, s általánosan ismeretes nagy képzettsége és szociális gondolkodása”. Előléptetése „nemcsak a főváros jogász világában kelt őszinte örömet, ... hanem szélesebb körökben is ... Váry Albert dr. a kir. ügyészségen a sajtóügyeket intézi és ebben a pozíciójában nehéz és sok körülményt igénylő feladatát mindig megelégedésre látta el ... A háború esztendeiben rótt rá nagy munkát a sajtóügyek ellenőrzése, azonban úgy fölöttesei, mint a fővárosi sajtó mindannyiszor megnyugodva tapasztalhatták, hogy az állam érdekeinek megvédelmezése olyan kezekben nyugszik, melyekben sem a törvény szelleme, sem a sajtó érdekei nem szenvedtek csorbát”.³⁹

Váry Albert ezen feszített időszakban ismét közreműködött egy szakembereknek szóló kiadvány összeállításában: 1917-ben jelent meg az IM kiadásában a gyakorlati fontosságú majd 700 oldalas „Iratminták a kir. törvényszékek, a kir. járásbírók és a kir. ügyészségek számára II.” című kézikönyv, amelynek elkészítésében való közreműködésért megkapta Grecsák Károly igazságügy-miniszter elismerését.⁴⁰

A cenzúra-tevékenység során Váryt 1918. januárjában Grecsák az IM-be rendelte szolgálatra és azonnal a Honvédelmi Minisztérium Hadfelügyeleti Bizottságába delegálta, ahol az ennek keretei között felállított sajtóbizottság elnökhelyetteseként működött. Mivel ennek eredményeként kivált eredeti szolgálati helyéről, ezért az

³⁵ Igazságügyi Közlöny 1914. július 27. 314-317. o.

³⁶ Bi.257/10/1915. IM, 1743/1917. ME res.: MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (továbbiakban: GyL) Győri Királyi Főügyészség iratai VII. 6.b.

³⁷ Bp. Főü. 2058, 2800, 3346, 4283/1918. f. ü.: MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára (továbbiakban: BKML) Kalocsai Államügyészség iratai VII.16. Bi.301/50/1918, 4997/1918. IM.III.: GyL VII.6.b.

³⁸ Váry Albert: A tiltott közlésről: Jogtudományi Közlöny 1916. június 18. 219-220. o., 1916. június 25. 227-229. o.

³⁹ Bp. Közlöny 1917. augusztus 8. 1. o., Bp. Közlöny 1917. augusztus 17. 9. o., Váry Albert – főügyész-helyettes: Magyarország 1917. augusztus 10. 10. o., Dr. Váry Albert: Tolnai Világlapja 1917. augusztus 30. 19. o.

⁴⁰ Bp. KÜ El.1.A.34/1.: Bp. Királyi Ügyészség elnöki iratai BFL VII. 18.a.

ügyészség vezetője meleg hangú levélben búcsúzott el tőle, amelyben megköszönte a „sajtóosztály vezetése körül kiváló tudással, rendkívüli tapintattal, nagy ügybuzgalommal és fáradhatatlan szorgalommal teljesített” működését.⁴¹

A sajtóbizottság léte abból fakadt, hogy valamely iromány tartalmának a hadviselés érdekeit érintő jellegének megítélését a kormány nem bízta kizárólag az ügyészekre, hanem katonai szakértőket rendeltetett melléjük. Az ő véleményüket az ügyésznek figyelembe kellett vennie a közlemény engedélyezésének vagy eltiltásának kérdésében. Így a bizottság szolgált a katonai és polgári hatóságok közös irányító szervének, amelynek egyik vezetőjeként tevékenykedett Váry Albert rövid ideig. Itteni működése során többször „harcot vívott a katonai körökkel a sajtó szabadságának érdekében”.⁴²

Innen hamarosan, 1918 áprilisában addigi pályafutása csúcspontjára ért, mivel az uralkodó kinevezte főügyész-helyettesé, Vázsonyi Vilmos igazságügy-miniszter pedig 15-ével a Budapesti Királyi Ügyészség vezetőjévé. Váry így az ország legnagyobb, akkoriban 28 ügyésszel működő és a leg súlyosabb ügyekkel foglalkozó hatóságának az élére került. Tisztának elnyerésekor nyilván nem sejtette, hogy a beosztásában hamarosan olyan történésekkel, jelenségekkel fog szembesülni, amelyekkel elődei soha nem találkoztak, és ezek némelyikében neki kulcsszerepe lesz.⁴³

Kinevezését a napi és a szaksajtó egyaránt üdvözlötte – a nagytekintélyű szaklap, a Jogtudományi Közlöny a „right man in the right place” angol mondás felidézésével –, mert „olyan férfiú kerül az ügyészség élére, a kit alapos jogi tudása, szimpatikus egyénisége és humánus érzése valósággal predestinálnak erre a pozícióra”. A méltatások kiemelték a „tudomány és a gyakorlat terén eddig kifejtett működését”, amely során „fényes szónoki tehetségével, alapos tudományos készségével” járt el. Magának, Váry Albertnek a beiktatásakor elmondott hitvallása szerint az ügyész hivatása „magasztos és kemény kötelesség”, s ennek „gyakorlása során ne az aktát, ne számot intézzen el, hanem az iratokból olvassa ki és ismerje fel, hogy emberek sorsa fölött dönt. Vigye bele az ügyész munkájába az igazságos emberszeretet szellemét ... Mindig meg kell vizsgálni, vajon szerencsétlen, megtévedt, elesett bűnnel van-e dolgunk vagy megátalkodott gonosszággal. Amily megértő jóságot, emberi szívet kíván az ügyésztől a szerencsétlenekkel szemben, épp oly szigorú követel a gonosszággal szemben”.⁴⁴

⁴¹ Bi.115/634/1918. IME, Bp. KÜ El.4.A.16/5/1918.: Családi iratok, Változás az ügyészség sajtóosztályánál: Pesti Napló 1918. január 25. 6. o.

⁴² Nánási: i. m. 162. o., Önéletrajz, Váry Albert: Magyarország 1923. október 14. 1. o.

⁴³ Bp. Közlöny 1918. április 10. 1. o., Személyi változások a budapesti törvényszéken és ügyészségen: Bp. Hírlap 1918. április 10. 6. o., Önéletrajz

⁴⁴ Igazságügyi kinevezések: Jogtudományi Közlöny 1918. április 14. 120. o., Szám nélküli 1918. április 16. jelentés a vezetői állás elfoglalásáról: 4.A. Ügyészek személyi ügyei 16/5.: BFL VII.18.a. 446. d. A budapesti kir. ügyészség új vezetője: Pesti Hírlap 1918. április 17. 8. o., A budapesti kir. ügyészség új vezetője: Magyarország 1918. április 17. 6. o., Címtár 1918 502. o. Bp. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság 1918

Új beosztásánál fogva az igazságügy-miniszter a főváros törvényhatóságának közigazgatási bizottságába is rendes tagul rendelte ki, így kapcsolatba került Budapest minden állami és önkormányzati vezető tisztségviselőjével a település működtetése során. A testület ülésén való első megjelenésekor, 1918. május 13-án dr. Bárczy István főpolgármester – majd 1919-20 fordulóján igazságügy-miniszterként Váry támogatója – akként üdvözlötte, hogy már „régebb idő óta ismerjük az ő működését és teljes bizalommal fogadjuk körünkbe, mert tudjuk, hogy az állásával járó fontos állami feladatok megoldását mindig összhangba fogja tudni hozni a polgári érdekekkel és a polgári közszabadságokkal”.⁴⁵

A fővárosban működő ügyészek – akik mellé néhány bírósági jegyző nyert kiegészítésként beosztást – ekkoriban hatalmas munkateherrel és rendkívül nehéz feladatokkal bírkóztak. Ahogy húzódtott a hadiállapot, úgy szaporodtak a bűncselekmények, mint pl. a katonaság ellátása körüli visszaélések, a bevonulás előli mentesülés érdekében elkövetett vesztegetések, árdrágítások. A lakosság egyre rosszabb ellátása, rengeteg ember hétköznapi életének ellehetetlenülése a bűnözésben csapódott le. A bűncselekmények száma egyre nőtt: míg az első teljes háborús évben, 1915-ben 67.650, addig 1918-ban már – mint Váry jelentette „hihetetlen arányban” emelkedve – 128.650 ügy érkezett a budapesti ügyészségre, a letartóztatottak száma pedig ezen időszakban évről-évre növekedve, 11-13.000 fő körül alakult.⁴⁶

Így alappal írhatta a Jogtudományi Közlöny, hogy a „háború 4. évében a kriminalitás legaggasztóbb tüneteivel állunk szemben ... A tulajdon elleni bűncselekmények valósággal a helyi járvány képét mutatják, a vasúti forgalomban a lopások külön problémává sűrűsödtek, a jelentéktelen okokból elkövetett emberölések megdöbbentő gyakorisággal ismétlődnek ... A rövidebb tartamú szabadságvesztés büntetések végrehajtását a háborús nehézségek miatt elhalasztották, számos elítélt a büntetés végrehajtása nélkül katonai szolgálatra vonult be ..., mint szabadságolt veszélyeztetett a személy- és vagyonbiztonságot ... A rendőri személyzet számban megcsökkent, minőségben megromlott”. Halász Lajos budapesti királyi főügyésznek ezzel egyhangzó megállapítása szerint a „háború elhúzódásával közállapotaink erősen megromlottak, a köz- és vagyonbiztonság a legnagyobb mérvben rosszabodott”.⁴⁷

E jelenségekkel szemben Váry jelentése szerint „erejük teljes megfeszítésével, szinte egymással versenyre kelve” léptek fel az ügyészség tagjai, de a „kivételes munkateljesítményre továbbra és állandóan ... már nem képesek”, a folyamatosan növekvő ügyforgalom feldolgozása csak megfelelő létszámgyarapítással végezhető el. (Ekkor még nem tudhatta, hogy néhány hónap múlva még nehezebb körülmények között kell a feladatokat ellátni).⁴⁸

⁴⁵ 8002/1918. IME: BFL VII.17.b. 2. d., Fővárosi Közlöny 1918. május 17. 839. o.

⁴⁶ Bp. Államügyészség (továbbiakban: Áü.) El.11.A.13/2/1919. á. ü.: BFL VII.17.a. 2. d.

⁴⁷ Közbiztonsági állapotaink: Jogtudományi Közlöny 1918. január 20. 23. o., Halász Lajos: A kir. ügyészségek szervezésének reformjáról: Jogtudományi Közlöny 1918. május 19. 158. o.

⁴⁸ Bp. Áü. El.11.A.13/2/1919. á. ü.: BFL VII.17.a. 2. d.

A háború elhúzódásával az ügyészi büntetőjogi munkában a szokásos köztörvényi magatartásokon túl felbukkantak addig alig ismert tényállások is. A számtalan családot ért embervesztés, a rossz ellátás, az áruhiány miatti növekvő lakossági elégedetlenséget tükröző sztrájkok váltak egyre inkább politikai jellegű, az államhatalommal szembeni és a hadviselés érdekeit érintő bűncselekménnyé. Budapesten az addigi legnagyobb tömegmegmozdulásra 1918 júniusában került sor a hadiüzemként működő MÁV- gépgyárban. Az itt kirobbant mozgalom tüntetések sorozatával végighullámozott az egész fővároson. Ennek kapcsán az IM úgy foglalt állást, hogy az „ezidőszerint fellépett munkásmozgalom nagyarányú tömegsztrájkra való törekvés jelenségeit tünteti fel, s annak, aki ebben a törekvésben szándékosan részt vesz, nyilvánvalóan tudnia kell, hogy ebbeli magatartása a haderőre szükségképen hátrányt jelent”.⁴⁹

Ennek szellemében Váry Albert a sztrájk meghatározó alakja, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (továbbiakban: MSZDP) egyik vezetője, a Magyar Vasutas Szövetség elnöke, dr. Landler Jenő ügyvéd ellen június 21-én büntetőeljárást rendelt el a tömeggyűléseken elmondott beszédei, majd az ezt terjesztő „Munkások! Elvtársak!” című röplap miatt. A számba jöhető törvényeken alapuló okfejtése szerint a munkásvezető által a nyilvánosság előtt mondottak tartalma „még azokban is felkelte a munka beszüntetésének szándékát, akik a munkát folytatni akarták”. Mivel pedig ezek hadiüzemben történtek, így Landler izgatása a „hadviselés érdekeit ... közvetlenül veszélyeztette”, ezért az állam hadiereje elleni büntett miatti gyanúsított kihallgatása és letartóztatása indokolt. (Váryban nyilván fel sem merülhetett, hogy az eljárás alá vont egy év múlva az ország egyik meghatározó politikusa, belügyi népbiztos és hadseregparancsnok lesz.)⁵⁰

Azonban a kimerült országban, a hadseregnek a frontokon való lekötöttsége miatt az államhatalom tétovává vált a nagyobb tömegmozgalmak elleni fellépésekben. A kormányzat nem akarta a lakossági feszültséget szítani, ezért nem tartotta kívánatosnak a következetes büntetőjogi felelősségre vonásokat. Ennek megfelelően Váry az IM iránymutatásainak megfelelően a katonai ügyészség által a sztrájk miatt letartóztatott, majd a polgári hatóságnak átadott gyanúsítottak nagy részét 1918. július közepén szabadlábra helyezte.⁵¹

A kormány elemeztette a helyzetet, így a főváros állam- és jogrendjéért felelős személyeként a budapesti honvédkerület parancsnoka, Lukachich Géza altábornagy és az ügyészség vezetője, Váry Albert 1918. június 27-én, illetve július 18-án véleményes jelentéseket tettek a problémák kezelése érdekében. Ezek közös pontja volt, hogy a háborúban álló ország számára mérhetetlen károkat okoznak a tömegsztrájkok, ezért Váry jogszabályokra alapított véleménye szerint velük szemben „minden eszköz jogosult, amelyet a törvényeink megengednek”. Mind a katonai, mind az ügyészi vélemény a hatályos normák elemzésével arra a következtetésre jutott, hogy a rend fenntartása érdekében a sztrájkok kezdeményezőivel, részeseivel szemben a rögtönítélő hadbíráskodás bevezetése jelenthet eszközt, de erről a politikai vezetésnek kell döntenie. Erre a kormány azonban a fenyegető katonai vereség árnyékában nem vállalkozott.⁵²

⁴⁹ Bi.488/5/1918. IM, Bp. KÜ Bi.11/1918.: OL IM elnöki bizalmas iratai K.578. 53. cs.

⁵⁰ A bp-i főügyész helyettes jelentése 1918. június 21-én az IM-hez Landler Jenőnek a június 20-i nagygyűlésen mondott beszéde miatt: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai (továbbiakban: MMTVD) 5. k. 211-212. o. Bp. Szikra Könyvkiadó 1956, Bp. KÜ Kiv.T.276/1918. k. ü.: Bp. KÜ büntető perek iratai BFL VII.18.d. 05/0344-1921.

⁵¹ Schönwald: i. m. 21. o., Honvéd kerületi parancsnok ügyésze Budapesten Ü.11371/1918.: BFL VII.18.d. 05/0344-1921

⁵² Honvéd Kerületi Parancsnokság Budapest 166/1918.eln., Bp. KÜ Bi.11/1918. k.ü.: OL K.578. 53. cs.

Az őszirózsás forradalom és a népköztársaság

1918 őszére az Osztrák-Magyar Monarchia katonai veresége nyilvánvaló lett. Az izgatott társadalmi légkörben az addigi államhatalom elleni elégedetlenség látványos megnyilvánulásként a háború jelképének tekintett volt miniszterelnök, gróf Tisza István ellen az Országház IV. kapujánál október 16-án Lékai (Leitner) János pisztolyával sikertelen merényletet kísérelt meg. Az azonnal elfogott tettes ellen gyilkosság bűntettének kísérlete miatt indult eljárásban Váry Albert az adatok alapján arra következtetett, hogy az elkövető „mások befolyásolása folytán cselekedett”, ezért a szervezettség megállapítása érdekében a „nyomozás ez irányban” való folytatását tartotta indokoltnak.⁵³

Tisza a kormánypárt vezetőjeként másnapi, október 17-i képviselőházi beszédében elismerte a háború elvesztését.⁵⁴ A következményeket levonva néhány nap múlva, 23-án lemondott Wekerle Sándor kormánya, amely a továbbiakban csak ügyvivőként működött. A katonaság ekkor már a frontokról haza kívánt térni, a lakosság nagy része elemi létfenntartási gondokkal küszködött, a nemzetiségek egymás után nyilvánították ki az országból való kiszakadás iránti szándékukat.

Az általános bomlás állapotában megalakult gróf Károlyi Mihály vezetésével a Magyar Nemzeti Tanács, amely 1918. október 26-án a sajtó útján lépett a nyilvánosság elé „Magyarország népéhez!” intézett kiáltványával, amely 12 pontjában a békét és az ország demokratikus átalakítását tűzte ki célul. Követelte a háborús korlátozások megszüntetését, amnesztiát a politikai elítélteknek, a cenzúra, az egyesülési és gyülekezési szabadság korlátozásainak eltörlését. A kiáltvány csatlakozásra hívta fel az ország egész lakosságát, s a katonákat is. E testület a dokumentum kibocsátásával gyakorlatilag ellenkormányként lépett fel, mert felhívásában a külföldi népeket és kormányokat arra szólította fel, hogy „minden Magyarországot érintő ügyben a mai kormányhatalom helyett ... a Magyar Nemzeti Tanáccsal keressenek közvetlen kapcsolatot”.⁵⁵

A hatályos szabályozásnak megfelelően a kiáltványt közlő, a cenzúrát megtagadó lapok elkobzását elrendelte ugyan a királyi ügyészség, de ez már nem került végrehajtásra. A dokumentumra reagálva Váry Albert még aznap – az izzó közhangulatra figyelemmel – úgy foglalt állást, hogy „bár a felhívásban a Btk. 173. §-ába ütköző

lázítás bűntettének jelenségei mutatkoznak, a bűnvádi eljárás megindítását célszerűségi okokból mellőzendőnek” tartja.⁵⁶

Ebben a helyzetben Lukachich altábornagy a legkeményebb lépéseket tartotta szükségesnek a felbomló államrend fenntartása érdekében. Erről meggyőzte Váryt is, s közösen kezdeményezték a kormány összehívását a szükséges intézkedések megtétele érdekében. Az október 29-én délelőtt tartott minisztertanácson Váry Albert javasolta a Nemzeti Tanács tagjainak letartóztatását és a statárium kihirdetésének elrendelését „úgy a katonai, mint a polgári büntető bíraskodás alá tartozó személyekre bizonyos közveszélyes cselekmények ... bűntettére.” A lemondott kormány azonban ebbe nem egyezett bele.⁵⁷

Ekkora az események már túlléptek az addigi államrenden, és Budapesten az 1918. október 30-ról 31-ére virradóan az oldalára állt rendőrség és katonaság támogatásával a Nemzeti Tanács vette át a hatalmat. Ennek elismerését jelentette, hogy a IV. Károly király megbízásából eljáró Habsburg József főherceg (homo regius) miniszterelnökké nevezte ki Károlyi Mihályt, akinek vezetésével megalakult kormány az uralkodóra letette az esküt. A viszonyok megváltozása miatt viszont ez alól másnap a király felmentette őket.⁵⁸ (E tényeknek később, a felelősségre vonások kapcsán nagy jelentősége lett.)

Ezekben a káosz napokban Váry Albert többször került nehéz helyzetbe. A tömegek célpontjai lettek a büntető- és letartóztatási intézetek, ahonnan a politikai és katonai foglyok kiszabadítását követelték. Az október 31-ére virradó éjjel a budapesti honvéd hadosztály bíróságának fogházából az őrség ellenállása nélkül a tömeg kiszabadította a foglyokat, mint ahogy a városparancsnokság épületében őrzötteket is. A rendőrséggel kapcsolatos ekkori történéseket az ügyeletes rendőrtanácsos jelentette Várynak, miszerint a Katonatanács átvette a hatalmat és éppen most foglalta el a főkapitányság épületét. Ekkor tájékoztatta a főügyészt, miszerint feltehető a civil fogházakból is az összes rab kiszabadítása. Váry Albert arra kérte a rendőrtisztviselőt, hasson oda, hogy a „foglyok kiszabadítása vérontás nélkül menjen végbe”.⁵⁹

⁵³ Bp. KÜ 87.308/1918. k. ü.: BFL VII.17.a. 513/c.

⁵⁴ Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója 41. k. 292. o.

⁵⁵ Magyarország népéhez! Népszava 1918. október 26. 1. o., Ránki György főszerk.: Magyarország története 8/1. k. 60-61. o. Bp. Akadémiai Kiadó 1978

⁵⁶ Bizalmas értesülés: Népszava 1918. október 30. 3. o. Bp. KÜ 69.070/1920. k. ü. vádirata 1920. július 31-én a Tisza István meggyilkolása miatti bűnyűgyben az 1918. október végi eseményekről: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (továbbiakban: SZEK) BQ 343/22.; Bp. KÜ 52.333/1918. k. ü. jelentését közli Schönwald: i. m. 28-29. o. A Btk. 173. § szerint „öt évig terjedhető államfogházzal büntetendő az, aki ... az alkotmányos államformát vagy a törvény kötelező erejét megtámadja; úgyszintén az is, ki az alkotmány egyes intézményei ... ellen ... lázít”.

⁵⁷ Váry Albert tanúvallomása 1935. január 28. a Bp. Királyi Büntető Törvényszéken Rákosi Mátyás perében (továbbiakban: Váry tanúvallomása 1935); BFL Bp. Királyi Büntető Törvényszék peres iratai VII.5.c. 5376-1919. Ugyanígy öröklítette meg ezt visszaemlékezésében Lukachich Géza: Magyarország megcsönkítésének okai 105. o. Bp. NYUKOSZ 1932

⁵⁸ Bp. Közlöny 1918. november 1. 1. o.

⁵⁹ Bp. KÜ 69.070/1920. k. ü.: SZEK, Életem legérdekesebb emléke – Elmondja: Beniczky Ödön volt belügy-miniszter: Pesti Hírlap 1924. augusztus 31. 5. o.

Reggel egy aláírás nélküli távirat ment az IM-ből a főügyészeknek és az országos büntetőintézeteknek, hogy mindazokat, akik a Btk. I-VII. fejezetében meghatározott (állam elleni) bűncselekmények miatt voltak fogva, azonnal bocsássák szabadon. A délelőtti folyamán nagyobb fegyveres csoport jelent meg a Markó utcai törvényszéki fogháznál, amelynek vezetéséért a felelősséget Váry viselte. A tömeggel sikerült szót értenie, majd annak küldöttei a „kalauzolás mellett végigjárták a cellákat”, s véleményezése alapján a 340 letartóztatottból az általa megjelölt azon 25, politikai jellegű cselekmények miatt fogva tartott szabadítására került sor, akik a „közbiztonság és a vagyonbiztonság szempontjából nem veszélyesek”.⁶⁰

A büntetőeljárások viteléhez szükséges bűnügyi ellátmányok kezelése szintén az ügyészség feladata volt. Mivel a törvényszéki épületben működő állampénztárban nagyobb összegű készpénz volt, ezért annak a zavaros helyzetben való megóvása végett még aznap Váry szobájában a budapesti igazságügyi vezetők megbeszélést tartottak a szükséges intézkedésekről. Ezután Váry a Kúria épületébe ment azért, hogy az „ügyészség és a reábizott pénztár részére szükség esetén védelmet kérjen”. Ekkorra már a Kúria a Nemzeti Tanács oltalma alatt állt, és így alappal bízhatott a védelem megszerzésében.⁶¹

E napon történt 17.30 óra körül, hogy Tisza István budapesti Hermina út 35. szám alatti lakásánál rendfokozati jelzésektől megfosztott katonai egyenruhákban lévő nyolc férfi jelent meg, és a védelmére rendelt nyolc csendőr lefegyverzése után közülük három fő közvetlen közletről leadott puskalövésekkel megölte a volt miniszterelnököt. Az államrendőrség fővárosi főkapitánysága által azonnal megkezdett nyomozásról értesített Váry Albert – mivel a helyszíni szemle és orvosi vélemény egyértelműen megállapította az elkövetés módját és a halál okát – a következő napon engedélyezte a boncolás mellőzését és kiadta a temetési engedélyt. Bár a bűncselekménynek több tanúja volt a rokonok és a személyzet közül, használható személyleírások (a szemtanúk közül a feleséget – egészségi állapota és kímélése okán – ki sem hallgatták, míg a sértett unokahúga, a lövésektől megsérült, rövidlátó Almássy Denise grófnő nem viselt szemüveget), továbbá bármilyen információ hiányában a rendőrség az elkövetőket a következő hónapokban felderíteni nem tudta. Az akkoriban az elkövetéssel dicsekvő személyekről az ellenőrzés megállapította – a nyomozást vezető Szentkirályi Béla főkapitány-helyettes szerint –, hogy „semmi közük a gyilkossághoz”, csak „szájhősök”

⁶⁰ Az IM szám nélküli távirata 1918. október 31. 7.20 órakor: BFL VII.17.b. 351/c. A Bp. Főú. 1919. szeptember 13. Biz.4/1919. f. ü. megállapítása szerint a táviratot a miniszteri szék betöltetlensége miatt Vámbéry Rusztem egyetemi tanár közreműködésével Láday István és Lengyel Aurél miniszteri, illetve osztálytanácsosok adták ki: BFL VII.18.a. 17. d. Váry tanúvallomása 1935, A politikai és katonai foglyok kiszabadítása: Pesti Napló 1918. november 1. 6. o., A börtönökben – Kiszabadították a politikai foglyokat: Pesti Hírlap 1918. november 1. 5. o., Bús Fekete László: Katona forradalmárok 1918. október. 80, 86. o. Bp. Újságizem 1918. E zavaros időszakban a fogházak vezetése nem volt veszélytelen feladat, hiszen Az Újság 1918. november 3. 5. o. híradása szerint Kecskeméten agyonlőtték a királyi ügyészt a szabadítást követelő. Ugyancerről a Bp. Hírlap 1918. november 3. 7. o.: Agyonlőtték a kecskeméti királyi ügyészt

⁶¹ A bíróságnál: Az Újság 1918. november 1. 4. o.

voltak, így „kellő adatok hiányában a tettesek és részesek nyomára jutni nem lehetett”. (Várynak az 1919 augusztusától elfogott több személy elleni 1920. július 31-i vádiratában tett megállapítása szerint eredetileg az „akkor előidézett fölfordulásban bevezetett nyomozás holtpontra jutott. A közvélemény nem volt segítségére a nyomozásnak”.) A hatalomra került, Tisza politikáját tagadó új kormány nem akadályozta a nyomozást, az újabb radikális politikai hatalomváltás, a tanácsköztársaság alatt viszont az addigi keletkezett eljárás iratok eltűntek.⁶²

A politikai bűncselekmények miatt fogva tartottak szabadítására vonatkozó rendelkezést az IM november 2-án kiegészítette, s így a főügyészek utasították alárendeltjeiket a más törvénycikkek (1912:LXIII., 1913:XXIII., XXXIV., 1914:XL.)⁶³ hatálya alá eső, politikai jellegű bűncselekmények miatti eljárások további intézkedésig való függőben tartására, a letartóztatottak szabadítására. Az ügyészeknek indítványozniuk kellett a bíróságoknál, hogy ezen bűnügyekben a „már kitűzött főtárgyalási napok beszüntessenek”, a többi ügyben pedig a kitűzést mellőzzék. November 4-én az új miniszter, az addigi minisztériumi osztályvezető Berinkei Dénes 52.759/1918. IM.III. rendeletével felhívta az ügyészségeket, hogy a korábbiakban meghatározott bűncselekmények, valamint a sajtótörvényben meghatározott vétségek és kihágások miatt „folyó évi november hó 1-ső napjáig folyamatban tett bűnvádi eljárások lehetőleg a vád képviselőjének megtagadásával, a nyomozás megszüntetésével, a vád elejtésével vagy az ügyészi perorvoslat visszavonásával, esetleg a terhelt érdekében való tárgyalási felszólalással mielőbb jogerősen megszüntessenek”.⁶⁴

Az új kormányzat által kibocsátott rendelkezések sok embert érintettek. Ennek megfelelően a júniusi sztrájkok miatt mintegy 400 fővel szemben magánosok elleni erőszak címén indult büntetőeljárást Váry november 5-én megszüntette. A megváltozott politikai viszonyok között a Tisza István elleni első merénylet elkövetőjének, Lékai Jánosnak az ügyében pedig, mivel annak „főtárgyalásra bocsátása a köznyugalmat és a társadalmi rendet súlyosan megzavarná” kezdeményezte az eljárás megszüntetését.⁶⁵

⁶² Váry tanúvallomása 1935. Az újabb politikai változás után, 1919-20 fordulóján hivatali hatalommal való visszaélés bűntette miatti nyomozásban kihallgatásra kerültek a Tisza-gyilkosság ügyében eljáró rendőrök, köztük Szentkirályi Béla tanúvallomása 1919. november 10., Bp. KÜ 32.884/1920. k. ü. határozata: BFL VII.18.d 13/4029-1920. A főváros 1918. október 31-én Nemzeti Tanács által kinevezett rendőrfőkapitánya szerint a „közönség passzív magatartása miatt” nem vezetett eredményre a nyomozás, Dietz Károly: Októbertől – augusztusig – Emlékirataim 12. o., Bp. Rácz V. 1920. Bp. KÜ 69.070/1920. k. ü.: SZEK. Bár Almássy Denise koronatanú lehetett volna, szemének állapota ezt kizárta. Az 1919. október 30-i szemle után a vizsgálóbíró megvizsgáltatta őt, s a törvényszéki orvos szerint nagymértékben rövidlátó, ezért „valószínűtlen, hogy az egy évvel ezelőtti véres esemény izgalmait után a grófnő most a gyilkost a jelzett távolságból felismerhette volna”: Tisza gyilkosai: Bp. Hírlap 1919. november 2. 4. o.

⁶³ 1913:XXIII. tc. a választói jog büntetőjogi védelméről, 1913:XXXIV. tc. a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról, 1914:XL. tc. a hatóságok büntetőjogi védelméről.

⁶⁴ Bp. Főú. 7462/1918. f. ü., 7491/1918. f. ü., 7615/1918. f. ü.: BKML VII.16. 483. d.

⁶⁵ Megszüntetett bűnvádi eljárás: Az Újság 1918. november 5. 7. o., Bp. KÜ 90.986/1918. k. ü.: BFL VII.17.b. 651/c.

Az IM a közrend érdekében azonban kifejezésre juttatta azt is, hogy a „november hó 1. után elkövetett hasonló bűncselekmények miatt a bűnvádi eljárás a Btk. és Bp. szabályai szerint megindítandó”. Viszont ezzel ellentétesen az e napon dr. Ládai István IM tanácsos által kiadott újabb utasítás szerint a bármely bűncselekménnyel vádoltakat is szabadítani kellett, ha azok a „közbiztonságra nem veszélyesek”. E rendelkezés nem kis felelősséget rótt az ügyészekre, hiszen általánosságban lehetővé tette a fogva tartottak szabadulását a zavaros közbiztonsági viszonyok közé. Éppen ezért Váry elhatározása szerint az előadó ügyészeknek neki kellett referálniuk a feltételek fennállásáról, mert a közveszélyesség kérdésében való döntés jogát magának tartotta fenn. Egyúttal a sajtó útján tudatta, hogy az érintettek kérelmére a büntetések végrehajtásának megkezdését elhalasztja a viszonylag rövidebb tartamra elítéltek esetén, ha a „közrend és közbiztonság szempontjából megbízhatók”.⁶⁶

A főhatalmat gyakorló Nemzeti Tanács a rend mielőbbi helyreállítása érdekében közzétette, megbízik az addigi szervekben, s ezért meghagyta, hogy mindenki a már megindult ügyekben a „rég hatóságokhoz forduljon”, továbbá a „köztisztviselők a kormánytól kapnak utasításokat”. E nyilatkozatot követően az új hatalom támogatását bírva Halász Lajos budapesti főügyész november 6-án tudatta alárendelt szerveivel, miszerint az „igazságügy-miniszterrel való megállapodás alapján utasítom, hogy az ügyészi hivatal teendőit az ország jogrendjének megőrzése érdekében úgy mint eddig, ezután is híven teljesítse”.⁶⁷

A társadalom megnyugtatósa érdekében a Károlyi-kormány az időközben november 3-án kiadott 4846. ME rendeletével közbiztonsági és közjogi okokból – mivel a bíróságok többé nem mondhattak ítéletet a király nevében – intézkedett valamennyi tárgyalás kettő héttel való elhalasztásáról.⁶⁸

A kormány e napokban sorra hozta a korábbi korlátozásokat lebontó jogszabályokat, így az ügyészségek feladatait is csökkentve: november 5-én a cenzúra megszüntét jelentő, a sajtószabadságot érintő rendeletek hatályon kívül helyezéséről szóló 4802., míg 6-án a gyülekezési és az egyesülési jog korlátainak megszüntetését kimondó 4969. és 4970. ME rendelet került kiadásra. (Az IM egyébként már november 1-jén bizalmas értesítésével felhívta az ügyészségeket a sajtóellenőrzés befejezésére.) A november 11-én kiadott 4877. ME rendelet pedig megszüntette a polgári büntetőeljárás alá tartozó

⁶⁶ Bp. Főú. 7599/1918. f. ú.: BKML VII.16. 483. d., Váry szám nélküli utasítása 1918. november 4.: BFL VII.18.a. 17. d. A fogházak revíziója: Az Ujság 1918. november 5. 7. o., Igazságügyi intézkedések: Az Ujság 1918. november 6. 6. o.

⁶⁷ A régi hatóságok folytatják munkájukat: Az Ujság 1918. november 5. 7. o., Bp. Főú. 7502/1918. f. ú.: BKML VII.16. 483. d.

⁶⁸ Bp. Közlöny 1918. november 5. 4. o., Elmaradnak a büntető fő tárgyalások: Az Ujság 1918. november 3. 3. o., Két hétig nem lesznek bírósági tárgyalások: Pesti Napló 1918. november 5. 6. o.

személyek feletti katonai bíraskodást: ez alapján a jogerős határozattal még be nem fejezett ügyeket a katonai hatóságoknak haladéktalanul át kellett tenniük az ügyészségekhez, a letartóztatottakat is átadva.⁶⁹

A gyors változások közepette az 1918. november 16-i Néphatározat I. pontja az államformát megváltoztatva kimondta, hogy Magyarország független és önálló népköztársaság. Ennek megfelelően a még e napon kiadott 5354. ME rendelet szolt a bírói hatalomról, amelyet a bíróságok a „népköztársaság nevében gyakorolják”. Dr. Berinkei Dénes igazságügy-miniszter ez alapján az 54.725. rendeletében határozott az állam átalakulásával kapcsolatos igazságügyi szervezeti intézkedésekről, amelynek 1. §-a szerint a bírácoknak és ügyészeknek esküt kellett tenniük a népköztársaságra. A 4. § alapján a hatóságok elnevezéséből és a hivatali állások megjelöléséből a „királyi” jelző elmaradt: ennek megfelelően a törvényszék mellett államügyészség, az ítélőtáblánál fő-, a Kúria mellett pedig Legfőbb Államügyészség működött a továbbiakban.⁷⁰

Az alkotmányjogi változásnak megfelelően a következő időszakban sor került a teljes egészében helyükön maradt bíróságok és ügyészségek tagjainak eskütételére. Ez nem okozott gondot, hiszen az egész ország az elnyert függetlenség örömeiben és a béke reményében élt. Fontos tényező volt a jogfolytonosság is, hiszen az addigi alkotmányos szabályoknak megfelelően a Károlyi-kormányt a király nevezte ki. Magának az eskünek a szövege az államforma változásának felemlítésén túl tartalmilag nem változott az előzőhöz képest. A Váry Albert által vezetett ügyészek és tisztviselők 1918. november 18-án a Budapesti Büntető Törvényszék teljes ülésén tették le a bírácokkal együtt az új közjogi helyzetnek megfelelő esküt. Ekkor a törvényszéki elnök és Váry „lendületes beszédben ünnepelték Magyarország teljes függetlenségét és népköztársasági új alkotmányformáját”. Helyzetét a politikai változás nem érintette, amelyet önéletrajzában akként összegzett, hogy „1918. október 31-ike után a Károlyi, ill. a Berinkei kormány megtartott engem a budapesti kir. ügyészség vezetői állásában”. A továbbiakban mint a „sajtójoggal foglalkozó jogászok legkiválóbbjai” közé tartozónak a jogalkotási kérdésekben is kikérte véleményét az új hatalom.⁷¹

A népköztársaság a háborús korlátozások megszüntetésével a dualizmuskori jogszabályok alapján működve folytonosságot jelentett a jogrendben. Ennek egyik, az adott helyzetből folyó kérdését jelentette a háborúból hazatért, majd az új kormányzat által leszerelt és számos közbiztonsági problémát okozó katonák bűnügyeiben a

⁶⁹ Bp. Főú. 7490/1918. f. ú.: BFL VII.18.a. 17. d., Bp. Közlöny 1918. november 14. 8. o., Bp. Közlöny 1918. november 7. 4. o., Bp. Közlöny 1918. november 14. 8. o.

⁷⁰ Bp. Közlöny 1918. november 17. 9-10. o.

⁷¹ Váry tanúvallomása 1935, Bp. Büntető Törvényszék 1918.El.XV.G.20.: Bp. Királyi Büntető Törvényszék elnöki iratai BFL VII.5.a., Az új alkotmányforma és a bíróságok: Bp. Hírlap 1918. november 19. 14. o., Önéletrajz, Az új sajtótörvény: Pesti Hírlap 1918. december 25. 4. o.

hatáskör rendezése. E fontos kérdés tisztázására Váry Albert 1918. december 27-én részletes iránymutatást bocsátott ki a „közrend mielőbbi megszilárdulása érdekében”, mivel „elengedhetetlennek” találta, hogy a „katonai és polgári büntető bírásoknak a budapesti államügyészség által törvényesnek tartott határait a katonai társhatóság vezetőségével” közölje. Kiinduló pontként leszögezte, hogy az eljárás „egyik alapvető tétele, a gyorsaság elvét sérti, ha a büntető bírásokra hivatott hatóságok között hatásköri összeütközések támadnak, melyek elintézése azután sok munkát, felterjesztéseket, felettes hatóság intézkedését tennék szükségessé anélkül, hogy maga a bűnügy érdemben előre vitetné”. Ezen alapon a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912:XXXIII. törvénycikk és leszerelésre vonatkozó hadügyminiszteri rendeletek elemzésével elvégezte az egyes helyzetekre vonatkozó hatásköri rendezést, amelyet a budapesti katonai körlet parancsnokának ügyésze elfogadott azzal, hogy „azoknak saját hatáskörében való érvényre juthatásáról gondoskodik”. (Egy év múlva az ismét megváltozott politikai közegben viszont a rendelkezés nem érvényesült, s Várynak külön küzdelmet kellett folytatnia a katonai szervekkel hatásköri kérdésekben.)⁷²

A polgári igazságszolgáltatásban az ügyészség számára legfontosabb normákat jelentő 1878-ban, illetve 1896-ban alkotott Btk. és Bp. az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartásán épült fel. Ezt kihasználva 1918. november 24-től új veszedelem jelent meg a számtalan problémával küszködő polgári demokratikus irányultságú Népkormány számára. Az alapvetően Szovjet-Oroszországból hazatért hadifoglyokból és itthoni radikális értelmiségiekből megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja (továbbiakban: KMP) egyre nagyobb befolyást nyert a szétbomló országban. A rendőrségi megállapítás szerint a „kommunista izgatás folyton az államhatalom fegyveres átvételét, a proletariátus felfegyverzését, a burzsoázia legyilkolását, kiirtását hirdelve olyan mederben” folyt, hogy ez szükségessé tette a büntető jogszabályok alkalmazását. Váry szerint a rendőrség 1919 januárjában tudott meg „olyan tényeket, amelyek lehetővé tették, hogy most már bizonyítékok birtokában” kerüljön sor a velük szembeni fellépésre. Ezért egyetértésével Dietz Károly budapesti rendőrfőkapitány előterjesztést tett a kormánynak a pártot vezető Kun Béla és társai letartóztatására, azonban Berinkey Dénes miniszterelnök nem járult hozzá ehhez. A január 23-i kormányülés határozata csupán közelebbről meg nem határozott „preventív intézkedésekre” hatalmazta fel a belügyminisztert arra az esetre, ha a kommunisták bűncselekményeket követnek el vagy azokat kilátásba helyeznek.⁷³

A kormány a büntetőjog Btk-beli eszközrendszerét viszont hamarosan kiegészítette, mivel 1919. február 10-én kiadta „A népköztársasági államforma védelméről” szóló XI. néptörvényt az államrend erőszakos megváltoztatására irányuló magatartásokkal szembeni védekezés érdekében, s az hamarosan alkalmazásra is került a kommunistákkal szemben.

Ebben az időszakban a fővárosban több támadás érte a jogrendet: vagyon és személy elleni bűncselekményekre került sor, amelyek jellemző célpontjai a kommunista párt megítélése szerint ellenséges sajtótermékeket előállító nyomdák voltak, pl. a Pesti Hírlap, Érdekes Újság (ezek épületeit 1919. január 24-én robbanták szét), a budapesti Horánszky utcai, továbbá az ellentétes politikai beállítottságú szervezetek, pl. az Ébredő Magyarok Egyesülete gyűléseinek szétzavarása.⁷⁴ Amikor február 20-án a kormány meghatározó erejének számító szociáldemokrata párt lapjának, a Népszavának a szerkesztőségét támadták meg a kommunisták, a köztük és a rendőrség közötti lövöldözésben több személy (köztük 5 rendőr) meghalt, illetve számosan megsebesültek. Ekkor a Népkormány e napi ülésén – amelyen részt vett Károlyi Mihály ideiglenes köztársasági elnök is – cselekvésre szánta el magát és a megjelent Dietz főkapitány jelentését meghallgatva döntött a kommunista vezetők elleni büntetőeljárásról.⁷⁵

A kiemelkedő bűnügyben a budapesti rendőrség az államügyészség irányításával nagy erővel nyomozott. Ennek során több tucat személy került előzetes letartóztatásba, majd vizsgálati fogságba. Az eljárásra a kormány fokozott figyelmet fordított, így Váry Albert annak minden lényeges eleméről jelentést tett közvetlenül az igazságügy-miniszternek. Az adatok – a házkutatásokon lefoglalt anyagok, fegyverek, a párt iratai, lapjai, a kihallgatási jegyzőkönyvek – alapján február 23-án megállapította, hogy a „hazai kommunista mozgalom Oroszországból indult ki”, azt az „ott direkt erre a célra kiképzett és orosz pénzzel bőven ellátott egyének szervezték, akik itthon kellő számban találtak egyéneket, akik az agitációban segítségükre voltak”. A céljuk az, hogy a „fennálló népköztársasági államforma helyébe az ugynevezett tanács /:sovjet:/ köztársasági államformát tegyék. E törekvés eszköze a proletárdiktatúra, a proletárság felfegyverzése, az elveikben nem osztozó többi társadalmi osztályok lefegyverzése és a fegyveres erőszak”.⁷⁶

⁷² Bp. Áü. E.1.D.67/4.: BFL VII.17.a. 2. d.

⁷³ Váry tanúvallomása 1935, Dietz: i. m. 78-79. o., Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (továbbiakban: Mtj.) 1919. január 23.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59331&MT=1 (letöltés 2014. január 5.)

⁷⁴ Amivel a bolsevizmus kezdődött: Érdekes Újság 1919. augusztus 28. 2. o., Dietz: i. m. 79. o.

⁷⁵ Véres bolsevik merénylet a Népszava ellen: Népszava 1919. február 21. 4-5. o., A rendőrség akciója a csütörtöki események után: Népszava 1919. február 22. 2. o. Mtj. 1919. február 20.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=106686&MT=1 (letöltés 2014. január 5.)

⁷⁶ Bp. Áü. 12.641, 12.944, 14.159, 14.846, 17.567/1919. á. ü. jelentései 1919. február 23, 25, 26, március 1, 9, 14, 17, 20.: BFL VII.17.b. 2. d. A kommunisták májusra új forradalmat terveztek: Pesti Hírlap 1919. február 25. 5. o., Nyomoznak a kommunisták ügyében: Pesti Hírlap 1919. február 27. 5. o.

A rendőrség által február 22-től előzetes letartóztatásba helyezett Kun Béla és társai nem az ügyészségi intézetben, hanem az IM közvetlen felügyelete alatti Országos Gyűjtőfogházban (a továbbiakban: Gyűjtőfogház) nyertek elhelyezést. Ezt a döntést Váry hozta, mivel a főváros központjában lévő Markó utcai épületet „nem találta közbiztonsági szempontból megfelelőnek”. A kommunistákkal szemben ekkor olyan ellenséges volt a közhangulat, hogy a Népszava székházánál történt lövöldözés áldozatainak temetésekor, február 25-én Váry intézkedésére a Gyűjtőfogházat nagylétszámú karhatalmi erő biztosította egy esetleges támadás ellen.⁷⁷

Ügyükben a nyomozás eredményeként Váry Albert 1919. március 17-én indítványozta a bíróságnak Kun Béla és 85 társa ellen a vizsgálat lefolytatását a Btk. 127. § 2. pontja szerinti felségsértés elkövetésére létrejött büntetendő szövetség és az 1919. évi XI. néptörvény 1. és 3. §-ai szerinti népköztársasági államforma elleni szervezkedés büntetési miatt, mivel a párt célja a „magyar kormány erőszakkal, fegyveresen való elfogása, a népköztársasági államforma erőszakos fegyveres megváltoztatása” volt.⁷⁸

A kommunista letartóztatottak a Gyűjtőfogházban eredetileg a köztörvényes bűnözőknek megfelelő szabályok szerinti elbánásban részesültek. Azonban beszállításuk után néhány nappal az államfő rendelkezésének megfelelően politikai foglyok lettek, így lényegesen enyhébb bánásmódban részesültek az intézet területén számukra berendezett kisfogházban. Erre Károlyi közvetlenül utasította Váryt, mivel ezt „magasabb külpolitikai érdekből” szükségesnek tartotta. Ennek végrehajtásaként ő és Ládai István IM tanácsos kiszálltak a fegyrintézetbe és rendelkeztek a fogvatartás mikénti végrehajtásáról. Így – a kommunistákkal szembeni néhány hónappal későbbi felelősségre vonások idején, 1919. december 19-én Váry Albert által jegyzett irat szerint – a foglyok mozgási szabadsága az intézetben a távozási tilalomtól eltekintve korlátlan volt, értekezleteket tartottak, zavartalanul szerkesztették lapjukat, a Vörös Újságot, röpiratokat készítettek, vendégeket fogadtak, megbeszéléseket folytattak az MSZDP baloldali vezetőivel. Itt készítette el Kun Béla március 11-ére a nyomdászok szakszervezete titkárához, Bogár Ignáchoz címezve a kommunista és a szociáldemokrata pártok egyesülésének feltételeit rögzítő levelét, amely az „Egység okmányai” címmel vált ismertté. Az ebben foglalt program szerint szükséges a tanácsköztársaság megalakítása, a polgári államszervezet felszámolása, az ország területi integritásának feladása, a föld és a gyárak köztulajdonba vétele.⁷⁹

A tanácsköztársaság és a vörösteror

Az újabb országterület kiürítését követelő antantjegyzék átadását követően 1919. március 21-én tartott kormányülésen Böhm Vilmos hadügyminiszter közölte a kommunistákkal megegyezett szociáldemokrata párt „óhaját” a vizsgálati foglyok szabadon bocsátására és az ellenük folyó eljárás megszüntetésére. A Vix-jegyzék miatt lemondott kormány döntése szerint dr. Juhász Nagy Sándor igazságügy-miniszter 19 órára felhívta a Várba a Miniszterelnökségre Váryt, akiért autót küldtek a hűvösvölgyi lakására. Útközben azonban a gépkocsit ismeretlenek feltartóztatták, s pisztolyokkal fenyegetve Váryt, a járművet elvették tőle. Így ő a Sándor-palotába gyalog érkezett, ahol az igazságügy-miniszter utasította, hogy azonnal intézkedjen a letartóztatott kommunisták szabadításáról. Ezen felhívásnak, illetve a Budapesti Katonatanács megjelent küldöttei által ott átadott parancsnak megfelelően Váry Albert a Miniszterelnökségről telefonon felhívta a vizsgálóbírókat, akinek szóban indítványozta a vizsgálati fogság megszüntetését, hiszen – mint későbbi önéletrajzában írta – az „ügyész utasításra dolgozik, az esküje is erre kötelezi”. A bíró ugyancsak szóban közölte azonnali döntéséről személyesen tájékoztatta Berinkey Dénes miniszterelnököt, akinek való referálás közben Károlyi Mihály államfő is megérkezett. A katonatanácsból kapott rendelkezésnek megfelelően a foglyok szabadítását személyesen kellett végeznie, így annak küldöttei autójukkal kivitték Váryt a kőbányai gyűjtőfogházba. Ott minden cellát végigjárt, majd az előcsarnokban összegyűlt Kun Bélának és 41 társának – köztük Rákosi Mátyásnak – 21 órától kihirdette a döntést, miszerint a „gyilkosságra való felbujtás, felségsértés és lázadás büntetével terheltek” a kormány határozata és a vizsgálóbíró végzése alapján szabadulnak. Másnapi jelentése szerint „mindez a legnagyobb rendben, ünnepélyesség és lelkesedés” közepette történt. Majd a Váryt ismerő László Jenő ügyvédnek a belvárosba való visszaszállításra való invitálását elutasítva begyalogolt munkahelyére, a Markó utcába, mivel azt, hogy a kiszabadult foglyokkal együtt jöjjön vissza a városba, a „hivatali állásával összeegyeztethetőnek nem tartotta”.⁸⁰

Itt 23 óra körül a kommunista vezetők szabadulásáról, az egységes Magyarországi Szocialista Párt és a Forradalmi Kormányzótanács létrejöttéről, valamint a köztársasági elnök lemondásáról értesült fegyveres tömeg követelte az ügyészségi fogházban fogva tartottak szabadon bocsátását. Az épület ablakait beverték és az irodába is behatoltak. A Markó utcába visszatért Váry – ismét jelét adva bátorságának – a hangadókkal

⁷⁷ Váry tanúvallomása 1935, Az áldozatok temetése: Pesti Hírlap 1919. február 25. 5. o.

⁷⁸ A Btk. 127. § 2. szerinti felségsértés büntetése volt „azon cselekmény is, mely közvetlenül arra van irányozva, hogy ... a magyar állam alkotmánya erőszakkal megváltoztassék”. Bp. Büntető Törvénytörvény B.3298/1919., Vm. IV.104/1919., B.IV.3298/5/1919., Bp. Áü. 17567/1919. á. ü.: BFL VII.5.c. 614. d. A vizsgálati indítványt közölte: Két dokumentum a tanácsköztársaság előzményeiből: Párttörténeti közlemények 1959/1. 186-199. o.

⁷⁹ Váry tanúvallomása 1935, A kommunisták – politikai foglyok: Pesti Hírlap 1919. március 11. 7. o., A kommunisták a gyűjtőfogházban: Pesti Napló 1919. március 13. 5. o. Berinkey vallomása a proletárdiktatúra kitörésének előzményeiről: Az Est 1920. július 28. 4. o.; Bp. Áü. 60.382/1919. á. ü., Szám és keltezés nélküli kiadványt a Bogár Ignác ellen folyó eljárás irataiból: BFL VII.18.d. 13/8784-1919.

⁸⁰ Váry tanúvallomása 1935, Mtj. 1919. március 21.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=112289&MT=1 (letöltés 2014. január 5.). Váry Albert szám nélküli jelentése Halász Lajos főállamügyésznek 1919. március 22.: BFL VII.17.b. 2. d., A végzetes március története Berinkey előadásában: Magyarország 1920. július 28. 3. o., Majer Ödön gyűjtőfogházi tiszti 139.561.II.1919.Fk. tanúvallomása 1920. január 8. a Bp. Rendőr-főkapitányságon: BFL VII. 18.d. 13/8784-1919. A kommunisták szabadon bocsátása: Az Est 1919. március 23. 5. o., A kommunisták szabadon bocsátása: Bp. Hírlap 1919. március 23. 7. o., Hogyan bocsátották szabadon a kommunistákat?: Népszava 1919. március 23. 7. o. Váry Albert levele 1919. október 23. Dr. Szabó Lászlónak „A bolsevizmus Magyarországon” című akkor megjelent könyv szerkesztőjének: Családi iratok

közölte, hogy csak két politikai fogoly van az intézetben, akiket szabadított, majd meggyőzte a követelőket, hogy a többi – áldozatok, lopások, betörések, gyilkosságok miatt – fogva tartott szabadításától álljanak el. Mint másnapi jelentésében írta, a „tömeget megnyugtató szavak között távozásra szólítottam fel ... Mindez igen szenvedélyes jelenetek között és életem veszélyeztetése árán történt”. Váry fellépésével éjfélre helyreállította a rendet. (Az éjjeli történésekre reagálva a Népszava másnap felhívást tett közzé azzal, hogy „ne segítsék a martalócokat kiszabadítani. Álljátok útját minden fosztogatásnak és adjátok át a rablókat az őrségeknek!”)⁸¹

A másnap reggeli lapokból ismertté váltak az új hatalom vezéreszméi és első intézkedései. A kiáltványok közül a „Proletárok!” című leszögezte, hogy „aki nincs velünk, az ellenünk van, és jaj annak, aki a proletariátus uralma ellen fölemeli a kezét”. Az új államszervezetre a „Mindenkihez!” című tett utalást, amely szerint a „törvényhozói, végrehajtói és bírósági hatalmat a Munkás-, Paraszt- és Katonatanácsok diktatúrája gyakorolja”. Az ezt kibontó írás szerint „már a kifejezés maga is elárulja: nem holmi általános szabadságideálok megvalósításáról van szó, hanem arról, hogy a proletárság hatalmi eszközökre tett szert és ezeket kénytelenül föl fogjuk használni céljai elérésére”. Az államszervezetet illetően cél a „bürokrácia teljes megszüntetése. A proletariátus tömegeinek önkormányzata olyképpen, hogy a munkás- és földműves szegények küldötteinek tanácsai nemcsak törvény és szabályrendelet alkotói, de végrehajtói és bírósági szervek is legyenek”. A személyzeti viszonyokat illetően pedig a kommunista párt Vörös Újságjában megjelent dokumentum kijelentette, hogy a „dinasztiák kezében lévő közigazgatási és bírói állások proletár kezekbe kerülnek”.⁸²

Váry Albert ezek ismeretében összehívta az ügyészség alkalmazottait. Beszámolt nekik az este és éjjel történetekről, majd felhívta őket, hogy maradjanak a helyükön és lássák el kötelességüket. A lapokból tudta, hogy a két általa ismert jogász, Rónai Zoltán ügyvéd, továbbá Ládai István, az IM büntetőügyi osztályának helyettes vezetője lettek az igazságügyi népbiztosok, ezért hangsúlyozta, miszerint a „közvélemény és a proletárság tisztában van azzal, hogy az ügyészség szerepe a közrend megóvása”, annak tagjai a „jogrendet és igazságot szolgálják”. Felhívta munkatársait: „illeszkedjék be mindenki a megváltozott helyzetbe és különös gondot fordítson arra, hogy viselkedésével és magatartásával ne szolgáltasson kifogásolható okot”. A bizonytalan jövőt illetően pedig kérte őket, miszerint „együtt várjuk be további sorsunkat”.⁸³

Váry következő éjszakája is keményen alakult, mivel a Markó utcai fogházban lázadás robbant ki, amely során 70 fogoly tört ki az udvarra, de az őrségnek sikerült őket megfékezni. Hamarosan az új hatalom is megjelent a fogházban, amikor László Jenő

⁸¹ Váry tanúvallomása 1935, Bp. Á.ü. szám nélküli jelentése 1919. március 22.: BFL VII.17.b. 2. d., Hogyan bocsátották szabadon a kommunistákat?: Népszava 1919. március 23. 5. 7. o.

⁸² Proletárok!, Mindenkihez!, Le a bürokráciával!: Vörös Újság 1919. március 22. 1-3. o., Népszava 1919. március 22. 1. o., Bp. Közlöny 1919. március 24. 1. o.

⁸³ Váry tanúvallomása 1935, Forradalmi Kormányzótanács: Népszava 1919. március 22. 6. o., A bíróság ünnepi szünetelése: Népszava 1919. március 23. 10. o., Önéletrajz

mint politikai megbízott válogatás nélkül elkezdte a foglyok szabadlábra helyezését. Kijelentette, hogy „ügyészségre itt többé nincs szükség, majd jön a Jancsik elvtárs, aki letartóztat, ítéletet hoz és végrehajtja”. Váry Albert ezellen tiltakozva kifejtette, hogy az „új politikai érában felülbíráható az elítéltek ügye ... De ezt az ügyészség tagjainak közreműködésével tegyék ... Itt érvényesíteni kell a szaktudást, meg kell vizsgálni, ki mit vétett”. Ennek megfelelően néhány ügyész rövid ideig közreműködhetett a fogva tartottak véleményezésében, de később már szerepük nem volt. Március 27-én megtörtént a bűnügyi letétek és bűnjelek raktárának kiürítése is.⁸⁴

Az időközben gyökeresen „megváltozott politikai viszonyok következtében” Váry március 24-én kezdeményezte a „népköztársaság elleni büntettel terhelt Kun Béla és társai” elleni, valamint más, addig állam elleni bűncselekmények miatt folytatott vizsgálatok megszüntetését.⁸⁵

Az új kormányzat rendelkezéseiből kiderült, hogy milyen sorsot szán az addigi apparátusnak. Elsőként Ládai István március 24-i 11.159. rendeletével intézkedett a büntető és polgári bírósági tárgyalások elhalasztásáról. Ezt követően a Forradalmi Kormányzótanács március 26-án megjelent VIII. rendelete a személyzet félretételét tette lehetővé, mivel kimondta, hogy „amíg az igazságszolgáltatás végleges átalakítása meg nem történik, az igazságügyi népbiztosnak joga van az ítélőbírakat és ügyészeket rendelkezési állapotba helyezni és a bíróságok, ügyészségek ideiglenes vezetésével bárkit megbízni”. A népbiztosság ennek megfelelően rendelkezési állományba helyezte a budapesti székhelyű, továbbá némely vidéki bíróságok, ügyészségek vezetőit. Ez lett a sorsa Váry Albertnak is, akivel ezt Ládai még aznap este telefonon közölte, helyébe egy addigi törvényszéki vizsgálóbírókat állítva. Másnap e megbízott karhatalomtól támogatva átvette az államügyészséget, amelynek állománya nevében az addigi helyettes, Polányi Aladár „könnyek között vett” búcsút vezetőjüktől. Váry addigi szerepe alapján úgy érezte, veszélyben van, amelyet erősített a vele kapcsolatban felröppent hír, hogy letartóztatták és kivégezték. Ő a további hónapokban betegség címén szabadságon volt, de a retorzióktól tartva falura, vélhetően a fő közlekedési vonalaktól kieső családi fészekbe, Csengődre távozott.⁸⁶

⁸⁴ Váry tanúvallomása 1935; Tábori Kornél: Ahol megölték az igazságot is: Tolnai Világlapja 1919. szeptember 20. 7. o. A törvényszéken megmentették az elégetésre ítélt bűnügyi iratokat: Az Est 1919. október 8. 6. o. Jancsik Ferenc (1882-1938) vasesztergályos, az MSZDP tagja, majd a KMP egyik alapítója. 1919. február 20-án letartóztatásba került a kommunista pártvezetők elleni eljárásban, március 21-én Váry szabadította a Gyűjtőfogházból. Ezt követően a Budapesti Forradalmi Törvényszék elnöke, valamint a Vörös Őrség fővárosi parancsnoka. A tanácsköztársaság bukása után a Bp. Kir. Büntető Törvényszék 1920. október 4. Bkgy.7901/1920. ítéletével felfüggetlenség, lázadás és más bűntettek miatt 15 évi fegyházra ítélte. 1922 júniusában átadásra került Szovjet-Oroszországnak, ahol később kivégezték: BFL VII.5.c. B.3298/1919., Bkgy.7901/1920.

⁸⁵ Bp. Á.ü. 12.944, 17.496/1919. á. ü.: BFL VII.17.b. 2. d.

⁸⁶ Bp. Közlöny 1919. március 24. 2. o., Tanácsköztársaság 1919. március 26. 2. o., A bíróságok működése szünetel: Népszava 1919. március 25. 11. o., Változások a bírói és ügyészi karban: Vörös Újság 1919. március 29. 6. o., Új emberek a bíróságok élén: Népszava 1919. március 29. 6. o. 31.328/1919. INE, 18.235/1919. IN. VI.: BFL VII.18.a. 447. d. A törvényszéken megmentették az elégetésre ítélt bűnügyi iratokat: Az Est 1919. október 8. 6. o., Váry tanúvallomása 1935

A vezetők menesztésén túl az új hatalom megkezdte az addigi ügyek ún. likvidálását azon az alapon, hogy csak a „közveszélyesek és a proletárállam szempontjából veszedelmesek maradjanak fogságban”. Ennek megfelelően a Forradalmi Kormányzótanács április 17-én kiadott LXII. rendelete szolt a régi társadalmi rendszer alatt indult bűnügyek felülvizsgálatáról. E célból az országban mindenhol a helyi hatalom szerveiként működő direktóriumoknak tanácsokat kellett alakítaniuk – melyek mellé az igazságügyi népbiztos is kinevezte megbízottját – azért, hogy a területükön lévő igazságügyi szervek összes bűnügyét, valamint a végre nem hajtott és a folyó büntetéseket átvizsgálják. Ennek célja az volt, hogy megállapításra kerüljön, az eljárás vagy a büntetés megfelel-e a proletárdiktatúra szellemének. A felülvizsgálat eredményeként azokat a bűnügyeket, amelyeket az „eddig fennállott osztályállamban” indítottak és a „kapitalizmus védelmét szolgálták”, meg kellett szüntetni. Azokat az ügyeket, melyekben az „eljárás tovább folytatandó, a már kiszabott büntetés pedig végrehajtandó, további intézkedés végett a forradalmi törvényszékhez kell áttenni”. Ennek eredményeként az eljáró likvidáló bizottság a főváros ügyészségén 1919 április-májusában 2527 ügyet megszüntetett, 378-at pedig folytatásra meghagyott. A testület vezetője július 24-én pedig jelentette az Igazságügyi Népbiztosságnak, hogy a „volt államügyészségen az ügyeknek úgy érdemi elbírálása, mint azok irodai végleges lebonyolítása megtörtént”. (A proletárdiktatúra bukása után, az ügyészség jogkörének helyreálltával a megmaradt iratok alapján folytatódottak az eljárások. Magának a Budapesti Államügyészségnek a Tanácsköztársaság alatti sorsát Váry Albert – a függelékben közölt – 1920. október 26-i jelentésében írta meg.⁸⁷⁾

Váry Albert a tanácsköztársaságról önéletrajzában később úgy vélekedett, hogy az az „erőszakos, fegyverrel, a szocializmusra nevelten és éretlen fölfegyverzett tömegnek durva, tudatlan kísérlete volt az államhatalom gyakorlására ... A terrorista alakulatok a nyílt erőszak eszközei és a felelőtlen gyilkosságok szervei voltak. A fanatikusok úgy képzeltek, hogy a forradalmi átalakulás áldozatokkal jár”. Váry értékelésében magáévá tette a szociáldemokraták jobbszárnyához tartozott Peyer Károly által szerkesztett „Bányamunkás” című szakszervezeti lap korabeli véleményét, amely szerint a „diktatúra mindig erőszakot jelent ... az mindig elnyomatás és jogfosztottság”. A bolsevista uralom nemcsak a „burzsoáziával szemben volt diktatúra, hanem ... a munkásosztállyal szemben is”. Azonosult e lap kijelentésével, miszerint „fokozatosan fejlődött egy erőszakos csoport a polgári társadalom szeméjéből, félbolond idealistákból és a csöcselékből, akik magukhoz ragadták a hatalmat”. A diktatúra „fölkeltette a nagy tömegekben az aljas szenvedélyeket, rászabadította a józanabb elemekre a csöcseléket, és csak erőszak és terror volt az, amely minden ellenvetésre és kritikára válaszul szolgált”. A történekeért a vezetők tartotta felelősnek, mivel a „tömeg büntetőjogi felelőssége alárendelt, mert a tömeg nem gondolkodik és belesodródik a tömegmozgalomba anélkül, hogy tudná miről van szó”.⁸⁸⁾

⁸⁷⁾ A Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 12-i ülése: MMTVD 6/A. 189. o. Bp. Kossuth Kiadó 1959, Tanácsköztársaság 1919. április 17. 1-2. o. Rákos Ferenc: Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban 96. o. Bp. Jogi Kiadó 1953; Bp. Büntető Törvényszék likvidáló bizottságai vezetője Eln.7-L.B.1919.: MOL K.579. 597. cs.

⁸⁸⁾ Önéletrajz, Őszintén és nyíltan: Bányamunkás 1919. október 11. 1. o.

A tanácsköztársaság szovjet bolsevik típusú államberendezkedést és hatalomgyakorlást valósított meg. Létrejött radikális politikai fordulat volt az addigi magyar történelemben és alapvetően nélkülözötte a jelentősebb társadalmi támogatást.⁸⁹⁾ Léte 133 napja alatt valóra váltak a hatalomátvételt kihirdető „Mindenkihez!” kiáltványnak a „diktatúrát”, az „irgalmatlan kíméletlenséget” előrevetítő szavai éppúgy, mint az az ígéret, hogy „halállal sújt le az ellenforradalom banditáira csakúgy mint a fosztogatás brigantijaira”. (Az 1919. március 21-én este a Gyűjtőfogházból szabadult Dr. Münnich Ferenc már akkor kijelentette, hogy „terrorral” akarják megvalósítani uralmukat úgy mint Oroszországban, s „aki nincs velünk az ellenünk van”).⁹⁰⁾ Így Magyarországon több mint negyedéven át egy olyan hatalom működött, amely az erőszak alkalmazását tartotta a felmerült kérdések megoldási eszközének. Teljes egészében ráillett egy más indíttatású erőszak vizsgálatára majd egy év elteltével az országba jött brit delegáció meghatározása, amely szerint a „terror olyan rendszer, amelyben a de facto kormány, mindegy milyen módon alakult meg, a személyes és a kollektív jogok törvénytelen korlátozásával, az ellenzők bebörtönzésével vagy száműzetésbe kényszerítésével, az egyének politikai bűncselekményekért való kivégzésével, valamint az üldözés és kínzás hallgatóságos eltűrésével, illetve annak tevételes meg nem akadályozásával mindenfajta politikai ellenzékét elnyom”.⁹¹⁾

A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 24-én I. rendeletével statáriumot hirdetett a tanácsköztársaság parancsainak fegyveresen ellenszegülő, felkelést szító, továbbá rablást, fosztogatást elkövető személyekkel szemben, akik felett egy új bíróság, a laikusokból álló forradalmi törvényszék ítél. (A fővárosban ez március 27-én kezdte meg működését a Markó utcai törvényszéki palotában.) Kezdetben esetenként határozták meg, mely cselekmények tartoznak e bíróságra. Az 1919. április 9-én kiadott XLV. rendelet már általános jelleggel szolt a hatásköréről: az 1. § szerint idetartoztak a Forradalmi Kormányzótanács vagy az egyes népbiztosok rendeleteit megszegők cselekményei, de a 2. § lehetővé tette, hogy a „tanácsköztársaság érdekei védelmében sürgős szükség esetén” eljárhat olyan bűnügyekben is, amelyeket külön rendelkezés nem utalt hozzájuk. A május 17-én megjelent XCIV. rendelet 6. §-a pedig általános jelleggel kimondta, hogy a forradalmi törvényszékekre „oly bűncselekmények elbírálása tartozik, amelyek a tanácsköztársaság fennmaradását és biztonságát, s általában a dolgozók uralmának forradalmi rendjét sértik vagy veszélyeztetik”. Működésük zsinórmércéjét Rákos Ferenc, a Központi Forradalmi Törvényszék elnöke akként hirdette meg irányadó cikkében, hogy a „forradalmi bíróságok kezében van a vörösteror, és kíméletlenül alkalmazza ezt a proletár-állam minden ellenségével szemben”. Mindezen rendelkezések és eszmék valóra válásának alapján jelent-

⁸⁹⁾ Bödök Gergely: Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919-1921: Kommentár 2011/3. 15. o.

⁹⁰⁾ Bp. Rendőrfőkapitányság 139.561/1919.Fk.II. Majer Ödön büntetőintézeti tiszt tanúvallomása 1920. január 8.: BFL VII.18.d. 13/8784-1919.

⁹¹⁾ A fehérterror Magyarországon – A Brit Szakszervezeti Kongresszus (T.U.C.) és a Munkáspárt közös delegációjának jelentése 1920. május (Report of the British Joint Labour Delegation to Hungary: May 1920, The White Terror in Hungary. June 3, 1920, továbbiakban: Brit jelentés): Beszélő 2003/9. 92. o. E dokumentumot eredetileg a korabeli emigráció folyóirata közölte: Az angol küldöttség jelentése (Szó szerinti fordítás az angol eredetiből): Bécsi Magyar Újság 1920. június 23. 5-7. o.

hette ki később Mendelényi László, hogy a „szélsőséges terrorizmusnak kezdettől fogva jelentős pártja volt a magyar bolsevisták közt”.⁹²

A proletárdiktatúra hivatalos közbiztonsági és bűnügyi szerveként a belügyi népbiztos március 26-i 1. rendelete felállította a Vörös Őrséget, benne az „ellenforradalmi és politikai üzemek meggátolására” hivatott központi nyomozó szervvel. Karhatalmi egységek a politikai vezetés felhívására és önként is alakultak: közülük leghírhedtebbé a Cserny József tengerész őrmester által vezetett különítmény vált, amely a „Forradalmi Kormányzótanács terrorcsapata” névvel illette magát. Ennek feladata – vezetőjének későbbi vallomása alapján – a „népbiztosok őrzésére, városőrségre és az ellenforradalom leverésére” szolt. Alakulatára állítása szerint ő használta először a „Lenin-fiúk” elnevezést, amely a tanácsköztársaság alatt működött karhatalmi csapatok általánosan elterjedt nevévé vált.⁹³

A katonai helyzet rosszabbodásával, 1919. április 21-én a terror szervezett gyakorlására hatalmazta fel a Forradalmi Kormányzótanács Szamuely Tibor népbiztost, mivel ki mondta, hogy a front mögötti területeken a „rend és fegyelem fenntartása” végett a „forradalmi törvényszékek mellőzésével is bárminemű eszközt igénybe vegyen”. Szamuely az előző napon Győrben mondta el programbeszédét, melynek lényege szerint „aki öklöt emel fel a proletariátusra, az aláírta a saját halálos ítéletét”. Ennek megfelelően bocsátotta ki Szolnokon – mint az ellenforradalmi tevékenység megakadályozására alakult front mögötti bizottság elnöke – az április 23-i parancsát: ebben leszögezte, hogy aki a „proletariátus hatalma ellen emeli fel kezét, aki nyílt vagy rejtett úton ellenforradalmat szít vagy elősegít ... az a saját halálos ítéletét írta alá”. A kemény szankciók szükségességét a diktatúra szervei elrettentésül hirdették akként, hogy „bitófa, golyó és fegyház vár azokra, akik a Tanácskormány, a proletáruralom, a szociális és gazdasági igazság érvényesülése ellen merészelnek fellépni”. Később, június 6-án a tanácsköztársaság vezetője, Kun Béla ugyanezen kérlelhetetlen felfogással adott utasítást Szamuelynek a dunántúli ellenforradalom elfojtására: távirata szerint „járjon el minden kímélet nélkül, az ingadozás csak árt az ügynek”.⁹⁴

A diktatúra szervei és személyei eljárásaikban, illetve önkényeskedéseik során számos ember életét kioltva kegyetlenkedéseket követtek el. E tettekkel jellemzően a helyi vezetők sem értettek egyet. Az egyik legkirívóbb gyilkosság helyszínén, Kiskunfélegyházán történt eset kapcsán a direktórium vezetőjének 1919. április 30-i jelentése szerint a „kivégzés a legbarbárabb módon történt”, az odaérkezett terrorcsapat tagjai pedig a „lakosságot állandó rettegésben tartják és lehetetlen követelésekkel állnak elő”.⁹⁵

A tanácsköztársaság 133 napja során történt emberölések, kivégzések egy részét elsőként majd Váry Albert hozta nyilvánosságra a Cserny József és társai elleni bűnperben 1919. december 6-án mondott, hatalmas sajtónyilvánosságot kapott vádbeszédében. Később az egyes eseteket legteljesebben a Váry által – az ügyészségek és más szervek jelentései, valamint az akkorra már lefolytatott büntetőpercek ítéletei alapján – összeállított, 1922-ben megjelent 171 oldalas „A vörös uralom áldozatai Magyarországon” című könyv tartalmazta, amely 590 pontban adott számot a történetekről. Az adatai szerinti legtöbb haláleset, 241 – a megöklített több mint 40%-a – a Duna-Tisza közén, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében történt. (Ennek visszahatásaként néhány héttel később a fehérterror áldozatai követték a tavasszal és nyáron megölteket.) Az ekkor történetekről a korszak értékítéletét Gratz Gusztáv, a kortárs politikus-történéíró akként fogalmazta meg, hogy ez volt a „proletárdiktatúra igazi képe”, amelyet „elejétől kezdve végig a kíméletlen és borzalmas terror jellemzett”.⁹⁶

⁹⁵ Kiskunfélegyházán 1919. április 29-én reggel a Makóról vonattal odaérkezett terroristák a magukkal hurcolt Náray Lajost, a Képviselőház volt elnökét (1911-12) és két társát a vasútállomás előtt kivégezték, a holttesteket ott elásták, majd a városban fosztogattak: Váry 1922 86. o. és Iványi Sándor jelentése 1919. április 30. Böhm Vilmos hadseregpáncsnoknak az átvonult terroristák önkényes kivégzéseiről: Romsics Ignác: Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez 450-451. o. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár 1976, A vörösök elvonulása Makóról: Makói Újság 1919. június 14. 2. o., A terroristák makói vonata: Makói Újság 1919. augusztus 29. 1-2. o.

⁹⁶ Vádbeszéd gyilkosság, rablás stb. büntetével vádolt Cserny József és társai bűnügyében – Elmondotta Dr. Váry Albert főállamügyész, a bpesti államügyészség vezetője 1919. december hó 6-án a Budapesti Büntető Törvényszék előtt, Bp. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságállalata év nélkül (továbbiakban: Váry 1919). E mű 8-9. o. sorolja a terrorcsapatok által kivégzettek számát és helyszíneit. Később a népbiztosok perének vádbeszédét közreadó kiadvány függeléké a Forradalmi Kormányzótanács és a forradalmi törvényszékek rendelkezései által kivégzettek névsorát és helyszíneit közölte: Dr. Aczél Imre kir. főügyész-helyettes vádbeszéde 1920. november 3-án és 4-én a bolsevik népbiztosok bűnperének főtárgyalásán, Bp. Centrum Szervezet Jegyzetosztálya 1921, Váry 1922. Az egyes esetekről a tanácsköztársaság bukása után megjelent pl. Borzalmas vallomások – Hiteles rendőri adatok Bp. 1919, A halál népbiztosa – Szamuely Tibor gyilkosságai Bp. Káta Albert é. n., Akasztó község rémnapijai a vörös uralom alatt: Kiskörösi Hírlap 1920. június 13. 1. o., A Lenin-fiúk véres munkái (Írta egy szemtanú) Bp. Rózsa Kálmán 1920, Fejérváry József - Graváts Ferenc: Szamuelyi halálvonata: Vásárhely-Makó-Szentes rémnapijai – A Náray gyilkosok bűnpöre Hódmezővásárhely, Reggeli Újság Nyomda 1921. A modern történetírásból pl. Romsics Imre: Kegyetlen megtorlás – Kalocsa, 1919. június 24-25.: Kalocsai Néplap 1993. július 2. 9. o., A makói terroristák pere (A Náray-per) 1919-1921 Makó, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága 2001, Végő István: Vörösteror és fehérterror Kiskunhalas térségében 1919/1920 in. Szakál Aurél szerk.: Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 135. évfordulójára 255-266. o. Kiskunhalas Thorma János Múzeum 2009. A Rubicon 2011/2. számában ld. a Duna-melléki, szolnoki eseményekről szóló tanulmányokat. Donáth Péter: A Cserny-különítmény rémtettei „Mozdony utcai laktanyájukban” 1919 júliusában – Fery Oszkár és tisztársai halálának körülményei, következményei, utóélete Bp. Trezor Kiadó 2012. Az áldozatok számát Váry könyve alapján területi bontásban közölte Fürj Orsolya: Adatok a Rubicon 2011/2. számában megjelent cikkekhöz: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/varylbert_adatai_a_voros_terror_aldozatairol/ (letöltés 2014. február 22.). A történetek általános elemzésére ld. Konok Péter: Az erőszak kérdései 1919-1920-ban – Vörös terror, fehér terror: Múltunk 2010/3. 72-91. o., Gratz Gusztáv: A forradalmak kora – Magyarország története 1918-1920 154. o. Bp. Magyar Szemle Társaság 1935

⁹² Bp. Közlöny 1919. március 24. 1. o., A forradalmi törvényszék működése: Vörös Újság 1919. március 27. 5. o., Tanácsköztársaság 1919. április 9. 1. o., Tanácsköztársaság 1919. május 17. 2-3. o., Rákosi Ferenc: Forradalmi igazságszolgáltatás: Vörös Újság 1919. április 16. 5. o. Mendelényi László: A terror 206. o. in. Gratz Gusztáv szerk.: A bolsevizmus Magyarországon Bp. Franklin Társulat 1921

⁹³ Tanácsköztársaság 1919. március 30. 1. o. A terroralakulatokra ld. Biró Aurél: A tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai 10-75. o. Bp. Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria 2014. A „Lenin-fiúk”: Bp. Közlöny 1919. augusztus 14. Esti kiadás 3-4. o., „A forradalmi kormányzótanács terrorcsapata” – A Cserny-csoport 1919-ben: in. Konok Péter: Baloldali radikalizmusok Magyarországon a XX. század első felében: http://tarfor.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=1 (letöltés 2014. január 5.), Cserny József szám nélküli gyanúsítottai vallomása 1919. augusztus 26.: BFL VII.5.c. 1/1919-10.922.

⁹⁴ A Forradalmi Kormányzótanács megbízta Szamuely Tibort a rend fenntartásával a tisztántúli front mögött, Szamuely Tibornak, az ellenforradalmi tevékenység megakadályozására alakult front mögötti bizottság elnökének I. számú parancsa: MMTVD 6/A. k. 288, 299. o., Szamuely elvtárs Győrött: Vörös Újság 1919. április 22. 3. o., Bp. Áü. szám nélkül táviratmásolat 1919. augusztus 19.: BFL VII.18.d. 13/0060-1919.

A budapesti ügyészség 1919 augusztusától 1920 októberéig

A román hadsereg támadása miatt a Forradalmi Kormányzótanács helyzete 1919. július végére tarthatatlanná vált, ezért tagjainak nagy része augusztus 1-jén Ausztriába menekült, s így összeomlott a tanácsköztársaság. Az ezt követő állapotokat szemléletesen fogalmazta meg a nemzeti konzervatív irodalom korabeli nagytekintélyű alakja, Rákosi Jenő, aki szerint „példa nélkül áll históriánkban az a gazdátlan állapot, amelynek az ország martaléka volt. A vörösöket nem magunk kergettük el, azok az oláh elől menekültek. Egyik legkeservesebb szegényünk, hogy azzal dicsekedhetnek a román megszállók, hogy ők szabadítottak meg bennünket Kun Bélától. A későbbi kormányok alatt gombamódra keletkeztek a különítmények, a mindenféle hazafias egyesületek, bajtársak és szövetségek, amikor már nem volt ellenség az országban, s úgy szólván lámpással kellett magoknak mondva csinált tehetetlen ellenségeket keresni”.⁹⁷

A tanácsköztársaság bukása utáni, államfő és parlament nélküli időszakban a gyorsan váltakozó kormányok jelentették a magyar állam központi szervét, amelyek rendelkezései meghatározták az országban folytonosságot jelentő igazságügyi szervezetek működését.

1919. augusztus 1-jén a Központi Munkástanács által delegált, alapvetően szociáldemokratákból álló, Peidl Gyula vezette kormány alakult, amelynek több tagja korábban népbiztos volt. E kormány megkezdte a polgári államszervezet és tulajdonviszonyok helyreállítását: augusztus 3-i rendeletei közül az 1. kimondta, hogy az ország népköztársaság, a 3. elrendelte az 1919. március 21. és augusztus 2. között elkövetett politikai cselekmények miatti büntetőeljárások megszüntetését, a foglyok szabadítását, a 4. pedig államrendőrség felállításáról szólt. Az e napi minisztertanács elrendelte a korábban rendelkezési állományba küldött közalkalmazottak állásukba való visszahelyezését. A másnapi 5. rendelet szerint a bíróságokról és államügyészségekről 1919. március 21. után kiadott rendelkezések hatályukat veszítik, és ezek az e napon fennállott szervezetükben és személyzetükkel ismét megkezdik működésüket.⁹⁸

E rendeletek valóra válása azonnal megtörtént, így Váry Albert is augusztus 4-én visszatért a Budapesti Államügyészség élére. A fővárosban szabadon bocsátották a politikai foglyokat, túszoikat, internáltakat és a vizsgálat, „alapos gyanúok nélkül letartóztatottakat”. Megkezdődött a tanácsköztársaság idején szerepet játszott személyek letartóztatása, amiről Váry akként tett jelentést, hogy a „bűnvádi eljárás 1919. augusztus 5-én megindult mindazok ellen, akikkel szemben nyomatékos gyanú merült fel, hogy az elmúlt bolsevista rémuralom alatt” kegyetlenkedéseket követtek el.⁹⁹

A kezdeti intézkedések ellenére a népbiztosságokból visszaalakult minisztériumok és más hatóságok tisztviselői nem fogadták el az új kormányt, amelynek augusztus 5-i nyilatkozatukkal adtak hangot. Ebben kijelentették, hogy a kar „csak oly kormánynak bocsátja rendelkezésre munkaerejét, illetőleg a bíróság csak oly kormány felügyelete alatt hajlandó működni, amelyben nem foglalnak helyet oly egyének, akik az államnak a bolsevizmus elveivel és a terror eszközeivel dolgozó proletárdiktatúra alapján történt kormányzásában részt vettek”. E nyilatkozatot a fővárosi szervek vezetői írták alá, köztük Váry Albert az államügyészség nevében.¹⁰⁰

Az igazságügyi szervek tagjainak az elmúlt időszakkal kapcsolatos véleményét hűen fejezte ki a legfőbb bírói fórum több hónapos szünetelés utáni augusztus 9-én tartott ülése. Ennek nagy jelentősége volt, mert az államfő és parlament nélküli helyzetben, a kormány legitimációjának hiányában a Kúria és a helyreállt igazságszolgáltatási szervezet jelentette a magyar közjog szerinti egyetlen alkotmányos tényezőt az országban. A Kúria vezetőinek – Ráth Zsigmond másodelnök és Günther Antal elnök – kijelentései szerint az eltelt négy hónap alatt megtiporták „szentesített törvényeinket, ezeréves alkotmányunkat”. A közvagyon elpredálták, „féktelen osztálygyűlöletből fakadt terrorral feldúlták otthonunkat, s megtagadva a magántulajdon szentségét” elkobozták mások vagyonát, sokakat szabadságuktól és életüktől megfosztottak. Így „hazánk jogrendje, társadalmi békéje teljesen fel van dűlve, gazdasági életünk általános pusztulás képét tárja elénk”. A történetek értékelésének kulcsgondolata szerint „államkormányzati megbízatással működő egyének a gyilkosságot mint a hatalom jogosult védelmét, a vagyoneltulajdonítást mint az uralkodó politika szabadalmát nyíltan és szeltemben gyakorolták”. Ilyen előzmények után a „magyar alkotmányos bíróság ... csak a jognak és saját lelkiismeretének parancsát” fogja követni a tevékenységében. A közönség számára a Kúrián elhangzottakat – a megszálló román hadsereg által engedélyezett és cenzúrázott, fő hírforrásként megjelenő helyreállított hivatalos lap – a Budapesti Közlöny tette megismerhetővé.¹⁰¹

Ezt megelőzően, augusztus 6-án a belső és külső támasz nélküli kormánytól egy, a román hadsereg által támogatott csoport kényszerrel átvette a hatalmat. A továbbiakban a belőlük alakult, Friedrich István vezette kormány rendelkezései szerint történt meg a proletárdiktatúra előtti államműködés és jogfolytonosság helyreállítása. A kormányváltást a magyar államapparátus tudomásul vette, s az új kormányzat rendelkezéseit lehetőségei szerint érvényesítette.¹⁰²

¹⁰⁰ Az 1922. évi június hó 19-ére összehívott Nemzetgyűlés (továbbiakban: Nemzetgyűlés 1922) naplója III. k. 269. o.

¹⁰¹ A Kúria elnöke és másodelnöke a bolsevizmus szörnyű bűneiről, s a magyar bíróság feladatairól: Bp. Közlöny 1919. augusztus 11. Reggeli kiadás 1-2. o., közli Horváth Ibolya - Solt Pál - Szabó Győző - Zanner Tibor szerk.: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez (továbbiakban: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez) 3. k. 24-35. o. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1994

¹⁰² A Friedrich-kormány hatalomra jutására ld. Csilléry András felszólalását 1922. augusztus 2.: Nemzetgyűlés 1922 napló III. k. 262-275. o., A kormány eltávolításának jegyzőkönyvét közli: Felvétel 1919. aug. hó 6. napján Budapesten a minisztertanácsnak Peidl Gyula miniszterelnök elnöklése alatt megtartott ülésén: A Nép 1922. július 22. 4. o.

⁹⁷ Rákosi Jenő: Emlékezéseim III. kötet 20. o. Bp. Franklin Társulat 1927

⁹⁸ Magyarország népehez: Népszava 1919. augusztus 2. 1. o., Hivatalos Közlöny 1919. augusztus 3. 1. o., Mtj. 1919. augusztus 3.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59343&MT=1 (letöltés 2014. január. 5.), Hivatalos Közlöny 1919. augusztus 5. 1. o.

⁹⁹ A bíróságok megkezdtek működésüket: Népszava 1919. augusztus 6. 4. o., Bp. Áll. El. 4. A. 16. 14.: BFL VII. 18. a. 447. d., A kormány igazságügyi intézkedései: Népszava 1919. augusztus 5. 7. o., Pásztor: i. m. 266. o.

Ebben a zavaros, bizonytalan időszakban kezdődött újra a polgári állam igazságügyi szerveinek működése, hatalmas mennyiségű, addig soha nem volt feladatokat ellátva. Az óriási munka az ország legfontosabb vádhatóságát vezető Váry Albertet többszörösen érintette: olyan teendőkkkel kellett megbirkóznia, amelyek korábban nem fordultak elő a magyar joggyakorlatban, s olyan körülmények között, amelyek nem kedveztek a jog érvényesülésének. Ekkoriban külföldi, majd hazai fegyveres erők árnyékában tevékenykedtek az igazságszolgáltatási szervek, politikai elvárásoktól, számtalan emberi tett megítélésének és sors meghatározásának felelősségétől terhelten. Az ügyészségen az előadók végezték az egyes eljárások feladatait, de a döntéseket Várynak kellett meghoznia.

A proletárdiktatúra bukása utáni hónapokban alappal vagy alap nélkül „feljelentések tömege özönlötte el” a budapesti államrendőrséget és az ügyészséget a tanácsköztársaság alatti magatartások miatt. A korabeli légkört jellemzi azon későbbi, a Nemzetgyűlésben 1923. január 8-án történt felszólalás, amely szerint ekkoriban számtalan „olyan feljelentés történt a lakók vagy házfelügyelők részéről, hogy az illető hónapokig kihallgatásra várt” kommunista bűncselekmény gyanújával, majd a nyomozás eredményeként kiderült, bosszú műve volt az egész, ezért az ügyészség szabadította. Miután hazament, újból feljelentették. Erre „Váry főügyész úr személyesen mondta az illetőnek: én azt tanácsolom magának, hogy ne menjen haza, ne lakjék most otthon, mert megint feljelentik, megint idehozzák, de miután én ön ellen nem tudok semmi vádat kovácsolni, hát miért jöjjön maga ilyen gyakran hozzám?”¹⁰³

A kormány szoros felügyelete alatt tartotta a büntetőeljárásokat. Az 1919. augusztus 13-án kiadott 21.579. IM.IV. rendelet kötelezte az ügyészséget a tanácsköztársaság alatt elkövetett bűncselekmények gyanújával terhelték előzetes letartóztatása mellett az eljárások megindítására, amelyeket a „legerélyesebben” kellett folytatni. A feladat legnagyobb részét végző Budapesti Államügyészség vezetőjeként Váry Albert az IM-mel közvetlenül tartotta a kapcsolatot, ide tette jelentéseit, illetve fogadta utasításait. Volt amikor a kormány e témával foglalkozó ülésén is részt vett. E kivételes helyzetben többször ő tudatta – kellően udvarias formában, pl. az „igazságügyminiszter úr arra kéri méltóságodat” – felettesével, Halász Lajos főállamügyésszel, hogy milyen feladatot kell neki is elvégeznie a minisztérium rendelkezése folytán. Váry szerepének fontosságát fejezte ki, hogy az államfői hatáskörök egy részét gyakorló kormány 1919. szeptember 10-én főállamügyési címmel ruházta fel.¹⁰⁴

¹⁰³ Önéletrajz: Rothenstein Mór felszólalása 1923. január 8.: Nemzetgyűlés 1922 napló VIII. k. 28. o.
¹⁰⁴ 21579/1919. IM.IV. BFL VII.17.b. 2. d., Bp. Főü. 3107/1919. BFL VII.18.a. 446. d., Váry Albert szám nélküli jelentései az igazságügy-miniszternek 1919. október 13., 1920. január 11., február 10., március 9., április 10., május 11., június 11., Máj. 1919. augusztus 19.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59346&MT=1 (letöltés 2014. január 5.); Váry Albert szám nélküli jelentése 1919. szeptember 1. Halász Lajos főállamügyésznek: BFL VII.17.b. 2. d. 39213/1919. IME értesítés a főállamügyési címről: Családi iratok.

Váry Albert összegzése szerint hivatali ideje alatt a fővárosban 1919 augusztusa és 1920 októbere között kommunista bűncselekmények miatt kb. 20 ezer fő vált gyanúsítottá, akik felét a rendőrség letartóztatta. Az ügyészség számára nagy gondot jelentett, hogy a nyomozó hatóság gyakran „igen sok egyént minden irat nélkül” szállított a fogházakba, így adatok hiányában lehetetlen volt az eljárások folytatása, a tényállások megállapítása. A szabadlábon maradtakkal szemben általában megszüntetésre kerültek az eljárások. A letartóztatottak nagy része is szabadult a nyomozások végén, jellemzően megszüntetésével zárulva az ügyük. Váry szerint a köznyugalom mihamarabbi megteremtése érdekében minden szervnek minél gyorsabban kellett eljárnia a hatalmas tömegű ügy feldolgozása során. Ennek elérésére előterjesztéseket tett az IM-nek a szükséges intézkedések megtételére, különben az „igazságszolgáltatást a közönyös lassúság gyanújának teszi ki” a lakosság előtt. Többször sürgette a rendőrséget és a bíróságot a „bolsevista bűnügyek sürgős soron kívüli” befejezésére, mert ez a „legmagasabb közérdek”, s ezért „sem ünnepnap, sem szabadság nem akadályozhatja az ügyek gyors elintézését”.¹⁰⁵

A felelősségre vonások súlypontja a fővárosban volt az itt történtek, s az országterület nagy részének megszállása miatt a Budapesti Államügyészségnek a bolsevista ügyekben való különleges illetékessége folytán. A joganyag bizonytalansága miatt a vidéki szervek gyakran a fővárosba szállították a területükön elfogottakat. Az önmagában is hatalmas ügymennyiség miatt viszont Váry saját állományának túlterheltségével indokolva kezdeményezte az IM-nél, hogy a vidéki ügyekben a területileg illetékes ügyészségek járjanak el, hiszen ezek az esetek gyakorlatilag „csak ott tárgyalhatók, ahol az illetők a bolsevista uralom alatt szerepeltek”. (Budapest túlterheltségét szemlélteti az az 1919 novemberéből származó kimutatás, amely szerint 8 Dunántúlon lévő ügyészségnél összesen volt 3963 bolsevista ügy, míg a fővárosban 11.068.)¹⁰⁶

A korabeli tudósítás szerint az ügyészség „hatalmas munkát végez, hogy az előzetes letartóztatásba helyezett foglyokat minél előbb kihallgassa és mielőbb döntsön ... a szabadlábra helyezés vagy a további fogvatartás kérdésében”. Ennek érdekében a „kihallgatások egész nap folynak” a fogházakban. Váry a „rendkívül megszorodott

¹⁰⁵ A kommunista foglyok sorsa: Pesti Hírlap 1919. október 3. 6. o.; Váry Albert szám nélküli jelentése 1919. október 11.: BFL VII.17.b. 2. d., Bp. Áü. szám nélküli előterjesztése 1919. december 4.: OL K.578. 653.f. 2/4. ö. e., Bp. KÜ EL.2.V.52/1920., Bp. KÜ. EL.1.V.27/1920.: Családi iratok

¹⁰⁶ Bp. Főü. 3463/1919. f. ü., 4243/1919. f. ü., 38.461/1919. IME: BFL VII.18.a. 15. d. Szolnoki Áü. 3655/1919. á. ü. jelentése 1919. november 18. a július 13-i jászberényi sortűzről, Soproni Áü. 2259/1/1919. k. ü. jelentése 1919. november 21. a júniusi vasútszátrájk miatti megtorlásról: BFL VII.5.c. B.kgy. 6274/1920.; Váry Albert szám nélküli jelentése 1919. október 11.: BFL VII.17.b. 2. d. A fővároson kívüli eljárásokra pl. Vidéki kommunista pörök (kaposvári, kecskeméti, szekszárdi, székesfehérvári törvényszékek ítéletei): Népszava 1919. december 5. 5-6. o., Vidéki bolsevista pörök (veszprémi, kecskeméti, nagykanizsai törvényszékek ítéletei), Fölmentések bolsevista bűnpörökben (győri törvényszék ítéletei): Népszava 1919. december 6. 5. o., Elítélt kommunisták (székesfehérvári törvényszék ítéletei): Szózat 1919. december 7. 11. o., Elítélt kommunisták (győri törvényszék ítéletei): Szózat 1919. december 18. 4. o. Szám és keltezés nélküli kimutatás az egyes ügyészségeknél indult bolsevik ügyekről: Családi iratok

ügyforgalomra” figyelemmel számos előterjesztéssel élt feletteseihez az államügyészség létszámának növelésére. A hatalmas munkamennyiség miatt előfordult olyan is – 1919. október 9-i jelentése szerint –, hogy a túlterhelt „előadók ma délután előtttem kijelentették”, a folyamatosan érkező újabb és újabb ügyek „feldolgozására teljesen képtelenek”.¹⁰⁷

A rendkívüli feladatot a kormányzat is elismerte, hiszen mint Baloghy György igazságügy-miniszter nyilatkozta, a több ezer letartóztatott ügyében a „rendőrség, az ügyészség és bíróság a rendes viszonyoknak megfelelő létszámmal és helyiségekkel is alig rendelkezik”. Így a munka ellátása érdekében az IM eleget tett a sürgető kéréseknek, s új állásokat létesített a budapesti ügyészségen, részint a megszállt területekről menekült bírák, ügyészek idehelyezésével, másrészt más fővárosi igazságügyi szervektől való kinevezésekkel, szolgálattételre kirendelésekkel. Ennek eredményeként 1919. október elejére 80, 1920 őszére több mint 100 főre (39, majd 65 ügyész, illetve 40 törvényszéki jegyző) gyarapodott az ügyészség ügyintézői személyzetének létszáma. Ekkoriban a jelentősen megnőtt létszám miatt Váry a megfelelő elhelyezés érdekében a Markó utcai törvényszéki palota melletti központi járásbíróvási épület egy részét is igénybe vehette.¹⁰⁸

Ebben az időszakban „hónapokon keresztül 30-40 ügyész egyebet sem csinált, mint a letartóztatott több ezer bolsevista gyanúsítottat hallgatta ki, hogy megállapítsa, terheli-e őket bűncselekmény és van-e komoly és alapos ok a fogvatartásra”. Váry 1919. október 9-i jelentése szerint ekkor 32 ügyész 5850 kommunista bűnüggyel foglalkozott, így az iraton feljegyzett számítás szerint 182 eljárás esett egy előadóra. Hivatali beosztásának megszűnése előtt másfél hónappal, 1920. szeptember 13-án tett jelentése szerint addig 2050 vádat emelt a kommunista ügyekben a budapesti ügyészség, s további kb. 400 esetben volt várható annak elkészítése. A főváros közgazgatási bizottságát ekkor úgy tájékoztatta, hogy az elfogások és bíróság elé állítások eredményeként „Budapesten kommunista veszedelemről komolyan nem lehet beszélni”. Későbbi összegzése szerint a vádemelések eredményeként a vádlottak kb. 4/5-e ítéltetett el.¹⁰⁹

Az elmúlt hónapokhoz kapcsolódó feladatot jelentett az akkor működött forradalmi törvényszékek ügyeinek felülvizsgálata. Azon eljárásokat illetően, amelyekben a Btk.

¹⁰⁷ Bp. Áü. El.11.A.15/1/1919. á. ü., Váry Albert szám nélküli előterjesztései 1919. szeptember 6., október 6., október 9.: BFL VII.17.b. 2. d.

¹⁰⁸ Az igazságügyminiszter a kommunista pörökről: Reggeli Hírek 1919. szeptember 3. 2. o., Váry Albert szám nélküli előterjesztése 1919. október 9., Bp. Áü. El.11.A.15/4/1919. á. ü., El.1.A.1/5/1921. k. ü.: BFL VII.17.b. 2. d., Bp. KÜ El.1.B.43/1/1920. Kimutatás azokról a menekült közszolgálati alkalmazottakról, akik ezidőszakra a Budapesti Királyi Ügyészségen vannak alkalmazva: BFL VII.18.a.

¹⁰⁹ Önéletrajz, Harmincöt államügyész foglalkozik a bolsevisták bűnügyeivel: Az Est 1919. november 16. 3. o., Váry Albert szám nélküli jelentése 1919. október 9. BFL VII.17.b. 2. d., Budapest fekete statisztikája: Bp. Hírlap 1920. szeptember 14. 2. o., Bp. KÜ El.2.V.174/1920.: Családi iratok

szerint is bűncselekményt megvalósító magatartásokról döntöttek, és „nyilvánvaló igazságtalanság mutatkozik”, az államügyészség „újrafelvétellel él, újra tárgyalatja ezeket az ügyeket”.¹¹⁰

E rendkívüli teendőkön túl az ügyészség ellátta a hagyományos köztörvényes bűncselekmények miatti feladatait is. Ekkoriban a főváros megfelelő ellátásának hiányában, az idegen hadseregek által megszállt területekről, továbbá a vidéki kegyetlenkedések elől menekültek tömegeinek és számtalan ember egzisztenciájának hiányában a közbiztonság romokban hevert. A Népszava írása szerint a „munkanélküliek ezrei, mint éhes állatok loholnak szerteszét. Sok elkeseredéssel és kevés lelki erővel nehéz megtartani az erkölcsi egyensúlyt”, s a körülmények miatt „soha nem volt rosszabb a közbiztonság mint napjainkban”. Így Váry Albert 1919. novemberi sajtónyilatkozatában alappal jelentette ki, hogy munkatársai „rettenetesen túl vannak terhelve, mert a bolsevista bűnügyeken kívül olyan hallatlan nagy az egyéb bűncselekmények és különösen a tolvajlások száma, amire példa még nem volt. Alig tudjuk ellátni a naponta fogolyként élénk állított tolvajok és egyéb bűnösök bűnügyeit”, mivel „ezeknek száma oly nagy, hogy a rendes békebeli ügymenetnek éppen kétszerese”.¹¹¹

A következő egy évben sem javult a helyzet, Váry 1920 szeptemberében is a vágyon elleni cselekmények tömegéről adott számot. Az óriási ügyérkezést szemlélíteti, hogy 1920-ban október 1-ig az ismeretlen tettesek elleni és a kommunista ügyekben tetteken túl 29.006 feljelentés – a fennmaradt január-novemberi iktatókönyvek szerint pedig 114.000 irat – érkezett az ügyészségre. E feladatokat tetézte, hogy a tanácsköztársaság fennállta alatt elkövetett, a Btk. szerint is bűncselekménynek minősülő, eredetileg a forradalmi törvényszékeknél indult ügyekben szintén el kellett járni, amelyekből Váry 1919. október 9-i jelentése szerint 4350 volt, valamint „igen nagy tömegben érkeztek” a hónapokon át szünetelni kényszerült bíróságtól is ügyek.¹¹²

A súlyos közbiztonsági helyzet miatt az 1919. augusztus 20-i 4039. ME rendelet 17. §-a rögtönítélő bíraskodást hirdetett a legsúlyosabb bűncselekményekre (pl. gyilkosság, rablás, gyűjtogatás), de ezt a megszálló román hadsereg nem engedte alkalmazni, így a statárium szabályai csak a Budapestről való 1919. november 16-i kivonulásuk után érvényesültek. Ezután a rögtönbíráskodási eljárásokban a következő

¹¹⁰ A vörös igazságszolgáltatás: Reggeli Hírek 1919. szeptember 14. 4. o.

¹¹¹ A közbiztonság Budapestén: Népszava 1919. október 30. 5. o., A népbiztosok ügye: Az Est 1919. november 16. 3. o.

¹¹² Bp. KÜ El.1.A.1/5/1921. k. ü.: BFL VII.17.a. 2. d., Budapest fekete statisztikája: Bp. Hírlap 1920. szeptember 14. 2. o., Bp. KÜ iktatókönyve 1920 489-494. k. (Az 1919-es iktatókönyvek nem maradtak meg.): BFL VII.18.d., Váry Albert szám nélküli jelentései 1919. október 6, 9.: BFL VII.17.b. 2. d.

hónapokban súlyos élet elleni és rablási bűncselekmények miatt 16 embert ítélték halálra, akik közül hetet végeztek ki.¹¹³

A feladatokat növelte, hogy az 1919. november 13-i 5499. ME rendelet visszaállította az előzetes sajtóellenőrzést. A jogszabály mellékletét képezte a Budapesti Államügyészség vezetőjének hirdetménye, amely mérceként szolgált a cenzúra ellátása során: eszerint „nemcsak olyan közlemény tilos, amely a büntető törvényekbe ütközik, hanem tilos az olyan hír közlése is, amely a lakosság körében nyugtalanságot vagy izgalmat kelthet”. E hatáskör ellátása a román megszállóknak (addig ők végezték) a fővárosból való kivonulásával kezdődött, s mint Váry nyilatkozta, ezen „súlyos szolgálat reggel három órától egyfolytában éjjeli tizenkét óráig tart. Az ügyészség tagjai felváltva teljesítik a cenzor tisztjét. Feladatuk, hogy megakadályozzanak minden államellenes támadást, izgatást és bűncselekményt a sajtó útján”. A kormány a Miniszterelnökség, a Külügy-, a Hadügy- és az Igazságügyi Minisztérium tagjaiból álló szakértői bizottságot is felállított a hírek milyenségének megítélésére, amelynek megfelelő döntéseket az ügyészségnek kellett meghoznia. (A cenzúrát később az 1921. december 10-i 10501. ME rendelet szüntette meg.)¹¹⁴

A hatalmas tömegű feladat ellátására Váry azt a munkamegosztást alakította ki, hogy az ügyészek legnagyobb része a bolsevik bűncselekményekkel foglalkozott. A legfontosabbnak ítélte – a „terrorcsapatok és hasonló alakulatok által elkövetett gyilkosságok” – ügyekben az ügyészség egy csoportja egy főállamügyész helyettes vezetésével külön tevékenykedett. Az ő feladataik közé tartozott az erre a feladatra létrehozott, 32 detektívől álló nyomozó szerv munkájának irányítása. Ezentúl a „naponta nagy mennyiségben érkező közönséges foglyos ügyeket” egyik helyettesének irányításával a mellé beosztott törvényszéki jegyzők mint ügyészségi megbízottak, valamint a joggyakornokok dolgozták fel, egy főügyész helyettes pedig a katonai szervektől áttett ügyeket intézte. Egyebekre huzamosabb időn át alig jutott munkaerő, így Váry alappal jelenthette ki, hogy a „közönséges foglyos ... és a bolsevista ügyeken kívül a budapesti államügyészség annak dacára, hogy 80 előadó áll rendelkezésére, a többi ügyeket érintetlenül kénytelen hagyni, ami az ügyforgalom emelkedésével hihetetlen hátraléokra vezet”.¹¹⁵

A korabeli tudósítások szerint ekkoriban a budapesti ügyészség vezetőjének előszobája állandóan a rá várakozókkal – a neki referálni kívánó ügyészekkel, az óriási számú letartóztatott hozzátartozóival és ügyvédekkel – volt tele. Az utóbbiak Váryt és első számú helyettesét, Polányi Aladárt „valósággal megostromolják részint beszélgetési engedélyekért, de főleg annak a bizonyításáért, hogy a letartóztatott ártatlan, s hogy kieszközöljék a szabadlábra helyezést”. Váry visszaemlékezése szerint ebben az időszakban napjában 50-70 embert fogadott, mindenkit meghallgatott és a jogos panaszokat igyekezett orvosolni. A sajtó híradása szerint az „ügyészség vezetője és helyettese jegyzik föl a bemondott adatokat, sürgősen megvizsgáltatják az ügyet és az előterjesztéshez képest hozzák meg a döntést”. (Az állandóan irányítói és döntő szerepben lévő Váry jelentéseiben magát és Polányit nem számította az előadók közé.)¹¹⁶

A budapesti ügyészség állománya nagyra értékelte vezetője tevékenységét és a rendkívül viharos 1919-t követő új év első napján – a sajtótudósítás szerint – a „kar tétlenül kereste fel” Váry Albertet, akinek „szívélyes és meleg üdvözlést” mondtak, amit ő „hálásan köszönt meg”.¹¹⁷

Az ország közjogi viszonyainak az 1920. januári választásokat követően meginduló rendeződése érintette az igazságszolgáltatási szerveket is. Az összeült Nemzetgyűlés február 27-én fogadta el „Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről” szóló 1920:I. törvénycikket, amely az újralakuló magyar állam alapja lett.

Ezen nyugodtak a továbbiakban kibocsátott jogszabályok: ennek megfelelően a március 14-én kibocsátott 2245. ME rendelet 5. §-a szerint a „bíróságok és ügyészségek, valamint tagjaik ezentúl a törvényben megállapított címeiket és elnevezéseiket használják”, míg a 9. § kimondta, hogy a népköztársaságra tett eskü alól feloldatnak az érintettek, és helyette újabb „letétele nélkül Magyarországhoz és annak alkotmányához hűségre köteleztetnek”. Ezt követően a március 18-i 2394. ME rendelet megállapította, hogy a „királyság intézményének léte és fennállása a forradalmi események ellenére jogilag érintetlen maradt”, ezért kimondta, hogy az állami szerveket a hagyományos „királyi” szóval kell megjelölni, „bélyegzőjükön magukat törvényes elnevezésüknek megfelelően e jelző használatával kell nevezniök”, és azokon a „magyar állam címerén a szent koronát kell alkalmazniok”. A továbbiakban az április 1-jén kibocsátott 2708. ME rendelet a bekövetkezett politikai-közjogi válto-

¹¹³ Bp. Közlöny 1919. augusztus 20. 3. o., Statárium: Reggeli Hírek 1919. augusztus 20. 1. o., Statárium a rendezőbizottságnak: Az Est 1919. november 15. 1-2. o.; Statárium ügyre pl. rablás miatt BFL VII.5.c. 01.432-1920., emberölés és rablás miatt BFL VII.5.c. 01.342-1920. A Kender utcai rablógyilkosok a statáriális bíróság előtt: Magyarország 1920. augusztus 13. 4. o., Ma délután végzik ki a Kender utcai rablógyilkos házaspárt: Magyarország 1920. augusztus 14. 4. o., Szám nélküli – az adatok szerint 1920-ban készült – kimutatás a 4039/1919. ME sz. rendelet és a rögtönbírósi eljárás alapján folyamatba tett ügyekben halálra ítélt egyénekről: BFL VII.5.c. B.kgy. 6274/1920.

¹¹⁴ Bp. Közlöny 1919. november 14. 1. o., A hírlapokat az államügyészség cenzurálja: Az Est 1919. november 15. 4. o., A sajtócenzúra: Az Est 1919. november 16. 3. o., Bp. Közlöny 1921. december 11. 1. o.

¹¹⁵ Az igazságügyminiszter a kommunista bűnpörökről: Reggeli Hírek 1919. szeptember 3. 2. o., Váry Albert szám nélküli jelentései 1919. október 6, 9.: BFL VII.17.b. 2. d.

¹¹⁶ Önéletrajz, A kommunista foglyok sorsa: Pesti Hírlap 1919. október 3. 6. o., Korcsmáros: i. m. 125. o. Érdeklődés, hogy Váry ebben a rendkívül feszült időszakban is foglalkozott irodalmi kérdésekkel, pl. javaslatot tett egy vígjáték bemutatására, amit Faludi Miklós igazgató visszautasított azzal, hogy egy ilyen darab már „távol esik a Vígsház mostani játérendjétől”. in. Gajdó Tamás szerk.: Magyar színháztörténet 1873-1920 II. k. 578. o. Bp. Magyar Könyvklub 2001

¹¹⁷ A bírák új éve: Az Ujság 1920. január 2. 2. o.

zásoknak megfelelően újabb hivatali eskü letételét mondta ki azoknak, akik az alkotmányhoz és az államfőhöz való hűséggel tartoztak. Ennek megfelelően az április 6-i 10.700. IME rendelet 1. §-a előírta az ügyészek számára az eskü letételét, amelyben megfogadták, hogy az ország kormányzójához hűek lesznek.¹¹⁸

E rendelkezések kibocsátása után az igazságügyi szervek és az ott szolgálók visszatértek az 1918 novembere előtti állapothoz: a felettesi utasítás kimondta, hogy a főállamügyészség a „régir. főügyészség ... az ügyészségek pedig a kir. ügyészség elnevezést használják”. Az állomány letette az új esküt, így Váry Albert is 1920. április 16-án a Budapesti Királyi Büntető Törvényszéken.¹¹⁹

¹¹⁸ Bp. Közlöny 1920. március 17. 2. o., Bp. Közlöny 1920. március 21. 1. o., Bp. Közlöny 1920. április 4. 1. o., Igazságügyi Közlöny 1920. április 30. 271. o.

¹¹⁹ Bp. Főü. 2790/1920. f. ü.: BFL VII.17.a. 2. d., Bp. KÜ 1920.El.II.G.9.: BFL VII.18.a. 17. d.

A román megszállás

A felbomlott gazdasági és közrendben, a legfőbb államhatalmi szervek hiányában, a bizonytalan kormányzati viszonyok között önmagában is súlyos terhet jelentett az óriási számú büntetőeljárás folytatása. Különösen megnehezítette a helyzetet az 1919 augusztusától legfontosabb hatalmi tényezőnek, a megszálló román hadseregnek a magatartása, amely nem tartotta tiszteletben a Romániát is kötelező nemzetközi megállapodásokat: így a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló 1907. október 28-i hágai egyezmény 43. cikkét, amely kimondta a megszállt terület jogának érvényesülését, továbbá a magyar kormány és az antant haderő között Belgrádban 1918. november 13-án kötött fegyverszüneti szerződés XVII. pontját, amely szerint a „szövetségesek a magyar állam belső igazgatásába nem fognak beavatkozni”. A román hadsereg egyébként előrenyomulása során Hegyeshalomig jutott, megszállva a Győr - Veszprém - Székesfehérvár - Duna vonalat.¹²⁰

E hadsereg magatartásáról a Szövetségek Közi Katonai Misszióinak a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsához 1919. október 13-án írott jelentése számos konkrét példa alapján megállapította, hogy „minden román megszállás alatt lévő városban olyan szintű zsarnokságot tapasztaltunk, ami már elviselhetetlenné teszi az életet”: mindennaposak voltak az általuk elkövetett emberölések, kegyetlenkedések, letartóztatások, a közösségi és a lakossági vagyont érintő rekvirálások, az üzemek, intézmények készleteinek, felszereléseinek elszállítása, a magyar polgári szervek működésébe való beavatkozások.¹²¹

Az ország elveszített szuverenitásában a magyar hatóságok lehetőségei korlátozottak voltak, csak azt teheték, amit a megszállók engedtek. Ennek során a hivatalos levelezés, a telefonforgalom is ellenőrzés alá esett, mert ahogy az IM felhívta Váry Albert figyelmét, a „román cenzúra távbeszélgetésekre szigorított cenzúrát alkalmaz”. A joghatóságot pedig elvonva, Budapest elfoglalása után a román hadseregarancsnokság az általa ellenőrzött hivatalos lapban augusztus 10-én felszólította a lakosságot, hogy nála „jelentse fel azokat a bolsevistákat és izgatókat, akikről bizonyítékszerű adatai vannak”, mivel az azok „üldözésére, felkutatására való minden jogot” magának tartja

¹²⁰ Magyarországon kihirdette az 1913:XLIII. törvénycikk „Az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában”. Az ebben foglalt „Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól” 43. cikke szerint „ha tényleg a megszálló kezébe került a törvényes hatalom, ennek minden tőle függő intézkedést meg kell tennie a végből, hogy amennyire lehetséges, helyreállítsa és biztosítsa a közrendet és közéletet, még pedig – ha ez elvárhatóan akadályba nem ütközik – az országban érvényes törvények tiszteletben tartásával”. Gecsenyi Lajos - Máthé Gábor szerk.: Sub clausula 1920, 1947 – Dokumentumok két békeszerződés - Trianon, Párizs - történetéből 393. o. Bp. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 2008

¹²¹ Gecsenyi - Máthé: i. m. 480-483. o.; A váci fegyvergyár fegyverzetének rekvirálásáról ld. Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy – A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása 51. o. Bp. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság 1935. A megszállásra pl. Szalai Attila: Győr román megszállásának története (1919. augusztus 18. - október 4.): Kisalföldi Szemle III. - Tanulmányok a Kisalföld múltjából 87-102. o. Győr 2007, Szabó Bence: „Nincs már nekem ruhám, az oláh letépte, mikor két karom a hazámat védte” – Az 1919-es román megszállás kecskeméti eseményei: Gyenesei József szerk.: Hátszágban – Kecskemét az I. világháború idején 403-545. o., Kecskemét MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára 2015, Bene János: Nyíregyháza román megszállása 1919-20-ban: <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/123-137.pdf> (letöltés 2015. december 30.)

fönn. A megszállók előírták a magyar szerveknek, hogy „minden letartóztatás a román főparancsnoksággal közöltessék”. Az eljárások során a foglyok elszállítását ők engedélyezték, azok egy részét átvették, őket részint szabadítva, míg másokat elhurcoltak, kivégeztek. Ebben az időszakban Váry rendszeresen jelentette az IM-nek – a segítségét kérve –, hogy a megszálló hadsereg katonái és az azokkal jött tisztviselők, újságírók részéről a letartóztatási intézetekben a „látogatások és beavatkozások napirenden vannak”. A románok számos alkalommal követelték a bűnügyi iratok megtekintését, a foglyok listáit, illetve előállításukat. Várynak egy 1925-ben folytatott perben tett tanúvallomása szerint legalább kétszáz esetben jelentek meg a fogházban és elvitték a „kommunizmus gyanúja alatt álló foglyokat”.¹²²

A megszállók saját fogva tartottaikat az igazságügyi szervek fogházaiban helyezték el, amelyek őrszemélyzete csak az általuk biztosított fegyverzettel rendelkezhetett. Foglyaikat a magyar államkincstár által rendelték élelmezni, az intézményeket bárkikor megvizsgálhatták, bármely ottani vagyontárgyat igénybe vehettek. A Várynak adott IM értesítések szerint a Budapesti Román Központi Gazdasági Hivatal előzetes beleegyezésével a megszálló katonák bármit elszállíthattak az intézetekből.¹²³

A Friedrich-kormány többször tárgyalta a román hadsereg cselekményeiről, továbbá megkereséseket intézett a fegyverszünetet ellenőrző főhatalmak képviselőiből álló Szövetségi Misszióhoz. Ezekbe belefoglalta az államügyési tapasztalatokat, megállapítva, hogy a „románok a magyar igazságszolgáltatásba állandóan beavatkoznak és a letartóztatott közönséges bűntettekkel terhelt kommunisták feletti eljárást sok helyen a maguk számára igénylik”. Az 1919. október 1-jei memorandum következtetése szerint a „románoknak az az eljárása, hogy olyan egyéneket, akiket az egész művelt társadalomra egyaránt veszélyes bűncselekmények egész halmazának az elkövetésével lehet jogosan gyanúsítani, tömegesen szabadrálbra helyezik, annak a látszatával bír, mintha ennek az eljárásnak a célja egyenesen az volna, hogy Magyarországon ezek az elemek állandóan zavart támaszthassanak, és így a román csapatoknak Magyarországon való tartózkodása indokolható legyen”.¹²⁴

Az antant testületénél való tiltakozások eredményeként az 1919. október 17-én kiadott 1160. BM.res. leirat szerint bármely fogvatartási intézménynél a letartóztatott kom-

¹²² 38.402/1919. IME értesítés a Bp. Közlöny román hadsereg cenzúrája alatt állásáról, Magyar Igazságügyminisztérium Elnöksége szám és keltezés nélküli leirata a Bp. Áü. vezetőjének: BFL VII.18.a. 1. d., Bp. Közlöny 1919. augusztus 10. Reggeli kiadás 1. o. Bp. Áü. szám nélküli jelentései 1919. szeptember 27, 28, október 1, 6, 14, 19, 24.: OL K.578. 653.f. 2/4., Bi.498. IM szám és keltezés nélküli – az adatokat 1919. augusztus-szeptemberre összesítő – jegyzéke azon 118 foglyról, akiket a románok kiszabadítottak, Pestvidéki Áü. 2732/1/1919. á. ü.: BFL. VII.17.b. 651/c. A váci fegyház kommunista foglyainak elhurcolásáról és kivégzéséről ld. Szözlősy: i. m. 51. o. A Roboz-pör keddi tárgyalásán megkezdtek a tanúkihallgatásokat: Pesti Hírlap 1925. január 14. 13. o.

¹²³ 25.969/1919. IM.VI., 27.629/1919. IM., 38.364/1919. IM.VI., IM szám és keltezés nélküli értesítése a Bp. Áü. vezetőjének: BFL VII.18.a. 1. d., Kalocsai Áü. 1919.El.13/16.: BKML VII.16. 491. d.

¹²⁴ Mtj. 1919. augusztus 19, 20, 21. http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59346&MT=1, http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59347&MT=1, http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=60104&MT=1 (letöltés 2014. január 11.), Magyar Miniszterelnökség szám nélküli irata 1919. október 1., Bi.498.IM: MOL K.578. 653.f. 2/4. őe.

munisták ügyében kizárólag az amerikai misszió rendelkezhetett, így ezekben román megbízottak csak a tőlük nyert írásbeli meghatalmazás alapján jelenhettek meg. A megszállók magatartása korábban Váry személyét is érintette: az augusztus 27-i kormányúléson Friedrich miniszterelnök bejelentette, hogy a románok az államügyészt és a Miniszterelnökség sajtófőnökét is le akarták tartóztatni azért, hogy a kormány ennek fejében engedje szabadon az elfogott Ládai István volt igazságügyi népbiztost. A kormányfő a kényszerintézkedést megelőzendő ebbe bele is ment, így a rendőrség visszavonta a korábbi intézkedését.¹²⁵

A megszálló csapatok főparancsnoksága végül is a nyomozásokat eltúrta, de a büntető bíróságok tárgyalási működését nem engedélyezte, a magyar kormány által 1919. augusztus 20-án kihirdetett statáriumot pedig „semmis és érvénytelennek” nyilvánította azzal, hogy illet csak neki van joga elrendelni. A kormány által megkeresett antantmisszió is egyetértett a büntető tárgyalások hiányával azon indokkal, hogy a „magyar állam alkotmányos fejének hiányában” a halálos ítéletek nem végrehajthatók, mivel nincs olyan szerv, amely kegyelmet gyakorolhatna.¹²⁶

Míg az ország román megszállás alatti területén a proletárdiktatúra helyi megszűnése után – az idegen hadsereg által megengedett módon – a helyreállt magyar polgári szervek által azonnal, addig az általuk el nem foglalt dunántúli részeken pedig a tanácsköztársasági hatalom megdőlésétől megindult a kommunisták felelősségre vonása. A fővárosban viszont az előkészítő eljárásokat követően csak a megszállók 1919. november 16-i kivonulása után kezdődhetek meg a bolsevizmus szereplői elleni büntetőbíróági perek. Ekkor Váry a budapesti államrendőrség mellé beosztott katonai nyomozó testület vezetőjének az érintettek névjegyzékét megküldve intézkedett, hogy a megszállók által korábban kiszabadítottak „azonnal letartóztassanak” és a velük szembeni eljárások folytatódjanak.¹²⁷

¹²⁵ Mtj. 1919. augusztus 27. http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59348&MT=1 (letöltés 2014. január 11.), 27.285/1919. IM.VI., 27.629/1919. IM.VI.: BFL VII.18.a. 1. d., Budapesti Államrendőrség Főkapitányi Hivatala Bűnügyi Osztály 90.081/fk.II.1919.: BFL VII.18.d. 13/0060-1919.

¹²⁶ 38.039/1919. IME rendelet egyes törvényszékek területére a rögtönbíráskodás kihirdetésének elrendelése tárgyában: Bp. Közlöny 1919. augusztus 20. 3. o., Hirdetmény: Bp. Közlöny 1919. augusztus 22. 1. o., Mtj. 1919. szeptember 3.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59350&MT=1 (letöltés 2014. január 11.)

¹²⁷ Az 1919. április 23-tól román megszállás alatti Debrecenben kiadott Egyetértés napilap folyamatosan közölte a kommunisták elleni eljárásokat mint pl. A rendőrség munkája: 1919. május 3. 2. o., A bolsevik rémuralom hatása Szoboszló népén: 1919. május 10. 1. o., Előkerültek a debreceni bolsevisták titkos iratai: 1919. május 18. 2. o., Stern Mózes ítélte halálra Ravazdy főszolgabíró – A debreceni terrorcsapat utáni nyomozás részleteiből: 1919. június 5. 2. o., Újra felveszik a polgári igazságszolgáltatást: 1919. június 8. 5. o., Letartóztatott kommunista főhadnagy: 1919. június 21. 2. o., Letartóztatott kommunista nyomozók: 1919. június 24. 3. o., A debreceni terrorszázad parancsnokának elfogása Budapesten: 1919. szeptember 24. 1. o. Az ugyancsak román megszállás alatti Makóról ld. Városi közgyűlés – Megállapítják a forradalom óta okozott károkat és bűncselekményeket: Makói Újság 1919. május 29. 2. o. A nagykanizsai törvényszéknek a volt vádbiztossal szembeni eljárására ld. Halálos ítélet: Népszava 1919. október 26. 5. o., Munkában Bali Mihály: Népszava 1919. november 4. 5. o., Kommunista kivégzése Nagykanizsán: Arad és Vidéke 1919. november 12. 3. o., Kommunista kivégzése Nagykanizsán: Nyírvidek 1919. november 21. 4. o., Váry Albert szám nélküli jelentése 1919. november 14.: OL K.578. 653.f. 2/4. ő. e.; A budapesti katonai körletparancsnok jelentése Friedrich István miniszterelnökhöz a nemzeti hadsereg bevonulása előtti letartóztatásokról 1919. november 15.: Szekeres József: Források Budapest történetéhez 1919 - 1945 – Források Budapest múltjából 3. k. 20. o. Bp. Kossuth Nyomda 1972

A tanácsköztársaság miatti büntetőjogi felelősségre vonások

A tanácsköztársaság bukása utáni időszak legnagyobb feladata az igazságszolgáltatási szervek számára az elmúlt hónapokban történtek miatti felelősségre vonások bonnyolítása volt. Friedrich István 1919. augusztus 6-i kormányra kerülése utáni azonnali nyilatkozatai hangsúlyozták ennek szükségességét. Kijelentései szerint a „bolsevik rendszer bűneiért felelős személyek a közönséges büntetőtörvények súlya alá esnek; jogellenes cselekményeikért bűnhődni fognak, de ez a megtorlás nem lehet felelőtlen egyéni bíraskodás tárgya, s még kevésbé szolgálhat ürügyül a felekezeti és faji harcok felszítására”. A kormányfő így a jog alkalmazására hívott fel, megtiltva az önkényeskedést, azt, hogy a „bolsevizmus üldözésének örve alatt magánosok vagy csoportok bárkit életében, testi épségében vagy vagyonában támadjanak”. Lezögezte, hogy „aki bűnözött, az bűnhődni fog, de nem önkényes néptélet útján, ... hanem bírói fórumok előtt, annak törvényes módja és rendje szerint”.¹²⁸

Ennek megfelelően a hivatalába visszatért Halász Lajos budapesti főállamügyésznek az alárendelt szerveihez intézett leirata szerint „bűnhődniük kell az értelmi szerzőknek, a törvénytelen erőszak keretében cselekvéssel fellépett összes bűnözőknek. Kíméletet csak a félrevezetett és megtévesztett elemek érdemelhetnek”. Követelményként határozta meg, hogy az ügyészek feladataikat „vasszigorral párosult emberies érzéssel” teljesítsék.¹²⁹

Az új kormány a jogrendhez való visszatérés menetében augusztus 8-án elrendelte a politikai foglyokon túl a proletárdiktatúra hatóságai által letartóztatott olyan személyek szabadlábra helyezését is, akiknek „további fogva tartása nem indokolt”, valamint azon elítélteket, akiknek tette a „fennálló törvény szerint nem bűncselekmény vagy bűncselekménye a kitöltött büntetéssel eléggé megtoroltnak látszik”. A rendelkezés végrehajtásaként Váry néhány nap múlva, 16-án jelentette, hogy 231 főt szabadított a Budapesti Államügyészség.¹³⁰

A tanácsköztársaság bukása után azonnal megkezdődött az előző hónapok szereplőinek elfogása. Elsőként már az augusztus 1-ről 2-ára virradó éjjel a budapesti Nyugati-pályudvaron rendőrkézre került a kegyetlenkedések egyik fő elkövetője, Kohn Kerekes Árpád, a volt Cserny-különítmény tagja, majd 4-én Körmen térségében elfogásra került a parancsnok is, s a következő időszakban országszerte

¹²⁸ A közönséghez: Bp. Közlöny 1919. augusztus 8. Esti kiadás 2. o., A miniszterelnök a bosszúállás ellen: Bp. Közlöny 1919. augusztus 9. Reggeli kiadás 2. o., A miniszterelnök a köztársaságról, az antanthoz való viszonyunkról és a bolsevizmus bűneiről: Bp. Közlöny 1919. augusztus 9. Esti kiadás 1. o.

¹²⁹ Bp. Főú. 3096/1919. f. ü. BKML VII.16. 491. d.

¹³⁰ Bp. Főú. 3088/1919. f. ü., Bp. Áú. El.1.B.1/1. BfL VII.18.a. 15. d.

a terrorcselekményekkel gyanúsíthatók. Megindultak a magánszemélyek feljelentései a Budapesti Államügyészséghez a volt bolsevik vezetők, köztük az akkori Peidl-kormány egyes tagjai ellen is.¹³¹

Az augusztus 12-i minisztertanácson az IM-t vezető Szász Béla bejelentette, hogy utasítást adott a volt tanácskormány tagjai elleni fellépésre, amelynek megfelelően a következő hetekben letartóztatásra kerültek az itthon maradt volt népbiztosok és a kommunista kormányzat egyéb vezetői. Kijelentése szerint ezen ügyekben gyorsított eljárás indokolt és tudatta, hogy a Budapesti Államügyészség megtette a kezdő lépéseket a felelősségre vonás érdekében az Ausztriába menekült népbiztosok ellen. A minisztertanács szerint szükségessé vált az elmúlt hónapokban az egyes szerveknél tanúsított magatartások kivizsgálása is.¹³²

Váry Albert e napon hirdetményt, nyilatkozatot és felhívást tett közzé a hivatalos lapban: ezek szerint a „közvélemény megnyugtatása céljából közli, hogy a proletárdiktatúra alatt elkövetett büntettekkel terhelt összes egyének ellen a bűnvádi eljárás megindult, s kézre kerítésük, valamint a külföldre szökött személyek kikérése iránt a szükséges intézkedések megtéettek”. A közigazgatási és rendőri hatóságoknak a tényállás ismertetésével, a tettesek megjelölésével jelenteniük kellett, hogy területükön a forradalmi törvényszékek ítélete alapján vagy egyébként hány embert öltek meg. A magánszemélyeket pedig arra hívta fel, hogy sürgősen közöljék hozzátartozóik eltűnését. A néhány nap múlva megjelent újabb közlemény szerint az „államügyészség abban a pillanatban, ahogy elfoglalta régi hivatalát, azonnal elrendelte a nyomozást a tanácsköztársaság népbiztosai, vezetői, hatóságai ellen, továbbá azok ellen, akik a tanácsköztársaság védelme alatt bűncselekményeket követtek el”. Ezen túl a Budapesti Államügyészség augusztus 14-én felhívta az összes kormányzati szervet, hogy az adott tárca ügykörében vizsgálják meg a proletárdiktatúra idején történeteket, s az elkövetett bűncselekmények miatt azonnal szükség van mindazon adatokra, amelyek alapján a büntetőeljárások megindíthatók és a letartóztatások foganatosíthatók lesznek. A vidéki államügyészségek, bíróságok pedig a „területükön elkövetett bolsevista gyilkosságok és más súlyos bűncselekmények sürgős kinyo-

¹³¹ Budapesti m. államrendőrség szám nélküli jegyzőkönyve 1919. augusztus 17. Nánási László detektívfelügyelő tanúvallomásától: BfL VII.18.d. 13-0060-1919., Szombathelyi IV. sz. vöröskereszti parancsnokság 1919. augusztus 4. jelentése Cserny József és három társa körmeni elfogásáról: Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon – A proletárdiktatúra okirataiból 239. o. Bp. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1919, Magyar Belügyminisztérium Államrendőrségi Detektívtestületének Győri Osztálya szám nélküli jelentése 1919. augusztus 4-ről a Szamuely-féle terrorcsapat 3 tagjának letartóztatásáról: BfL VII.5.c. 6274-1920. A Lenin-fiúk Budapesten – Cserny és vezérkarát elfogták: Esti Hírek 1919. augusztus 21. 2-3. o., Bp. Áú-n 23.415, 23.416/1919. á. ü. alatt iktatott feljelentések Garbai Sándor volt kormányzótanácsi elnök, akkori közoktatásiügyi miniszter, Ágoston Péter volt külügyi népbiztoshelyettes, akkori kül- és igazságügyminiszter ellen állam elleni bűncselekmények, gyilkosságok, pénzhamisítás miatt: BfL VII.18.d. 13-0060-1919.

¹³² Mtj. 1919. augusztus 12.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59344&MT=1 (letöltés 2014. január 5.), Kommunista vezérek letartóztatása: Bp. Közlöny 1919. augusztus 10. Esti kiadás 2. o., Bujdosó bolsevikiek: Bp. Közlöny 1919. augusztus 11. Reggeli kiadás 2. o., Letartóztatottak a Lenin-fiúk vezérét: Bp. Közlöny 1919. augusztus 16. Reggeli kiadás 3. o.

mozása és közlése iránt” kérték fel. A tényfeltárás érdekében Váry intézkedett a forradalmi törvényszéki iratok felkutatására. A hivatalos lap augusztus 16-án hozta nyilvánosságra a megszökött népbiztosok elleni elfogató parancsot.¹³³

Tömegesen indultak bűnügyek, így az augusztus 19-i kormányülésen Balogh György igazságügy-miniszter és Váry Albert jelentették, hogy már 1020 fő bolsevista került fogságba, továbbá elkezdődött az eljárás a volt kormányzótanács tagjai, a népbiztosok ellen is. Róluk és a tanácsköztársaság más vezetőiről, résztvevőiről kimutatások készültek, amelyek feltűntették szerepüket a bukott kormányzat idején, valamint magatartásuk büntetőjogi minősülését: gyilkosság, szándékos emberölés, rablás, zsarolás, lopás, magánlaksértés, magánosok elleni erőszak, izgatás jogcímein kezdődtek meg az eljárások. A korabeli vélemény szerint azonban „ilyen mértékű és tömegű kriminalitáshoz büntető hatóságaink alig vannak berendezve, s a rémuralom négy hónapon át fölfogatott mindent a mi törvénykezésünkben”.¹³⁴

A Friedrich-kormány ekkori ülésén az eljárások gyorsasága és egyszerűsítése érdekében elfogadta a 4039/1919. ME rendeletet, amely a továbbiakban meghatározta a büntető igazságszolgáltatás működését ezen ügyekben. Balogh megállapítása szerint e kivételes norma alapján „csupán az eljárási szabályok gyorsítottak, de a bűncselekmények megállapítása, a büntetések kiszabása a rendes bíróság által, s a fennálló törvény alapján történik”. Ennek megfelelően a rendelet 1. §-a kimondta, hogy a törvényszékek ítélnék gyorsított eljárás során a „tanácsköztársaság szervei, közgei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva vagy színlelve, a büntetőtörvényekbe ütköző cselekményt követtek el”, továbbá fegyveres erejének tagjai, valamint más „személyek által a tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében elkövetett bűncselekmények miatt, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a jelen rendelet életbeléptetése előtt vagy utóbb követtek el”. (A feladatnak a rendes igazságszolgáltatáshoz rendelése egyezett Váry nézetével, aki „ellenezte külön bíróság, népbíróság, katonai bíróság felállítását”).¹³⁵

¹³³ Hirdetmény!, Az államügyészség nyilatkozata, Felhívás: Bp. Közlöny 1919. augusztus 12. Esti kiadás 1. o., Elfogató parancs a megszökött népbiztosok ellen, Az ügyészség a kommunista bűnösök ellen: Bp. Közlöny 1919. augusztus 16. Esti kiadás 3, 5. o., Bp. Áü. 24.214/1919. áü., 33.442/1919. áü.: BFL VII.5.c. 6274-1920. Az ügyészség vezetőjének intézkedésére átkutatták a forradalmi törvényszék irattárát: Az Est 1919. október 3. 2. o.

¹³⁴ Mtj. 1919. augusztus 19.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59346&MT=1 (letöltés 2014. január 5.). Tovább folyik a kommunisták letartóztatása: Reggeli Hírek 1919. augusztus 19. 3. o., Elfogták a budapesti forradalmi katonai törvényszék elnökét: Reggeli Hírek 1919. szeptember 1. 3. o., Letartóztatott kommunisták: Reggeli Hírek 1919. szeptember 3. 3. o., Letartóztatott kommunista vezetők: Reggeli Hírek 1919. szeptember 7. 1. o., Szám nélküli – az adatok alapján 1919 szeptemberében készülhetett – kimutatás azon egyénekről, kik a Forradalmi Kormányzótanácsnak tagjai voltak, illetve ezen kormány alatt vezető állást töltöttek be, 1919. augusztus 25-én kelt – majd folyamatosan vezetett jegyzéke – azon letartóztatottaknak, akik a 4039/1919. ME rendelet értelmében további intézkedésig előzetes letartóztatásba helyezték: BFL VII.17.b. 651/c. A kommunista pörök: Reggeli Hírek 1919. szeptember 4. 1. o.

¹³⁵ Bp. Közlöny 1919. augusztus 20. 2-3. o., Az igazságügyminiszter a kommunista pörökről: Reggeli Hírek 1919. szeptember 3. 2. o., Önéletrajz

A rendelet a továbbiakban az eltéréseket állapította meg a Bp-ben meghatározott általános normákhoz képest: az ilyen bűncselekménnyel gyanúsított személyeket – jogorvoslat nélkül – kötelezően letartóztatva az ügyészség elé kellett állítani. Ezen ügyekben az ügyész a vizsgálóbíró megillető jogkört gyakorolta, intézkedései ellen perorvoslatnak helye nem volt. Mihelyt az ügyészség a „tényállást kellően felderítve” látta, vádindítványt nyújtott be. Az ügyész feladata volt a tárgyaláshoz szükséges bizonyítékok előteremtése. A tárgyalási döntés ellen perorvoslatnak helye nem volt. A ítéletet a főállamügyészhez kellett felterjeszteni, aki azt átvizsgálta, majd arról az igazságügy-miniszternek jelentést tett. Indokolt esetben a Bp. szerinti újrafelvételt vagy a jogegység érdekében való perorvoslatot kezdeményezhetett.

A kormány megteremtette rendelete végrehajtásának szervezeti hátterét is: az augusztus 29-i minisztertanácson Beniczky Ödön belügyminiszter bejelentette, hogy a „bolsevik uralom alatt fennállott terror-alakulatok tagjainak nyomozása és az általuk elkövetett bűncselekmények felderítése céljából” az ország egészére kiterjedő hatáskörrel a budapesti államrendőrség, a határrendőrség és a csendőrség tagjaiból álló központi nyomozó testületet szervezett, amelyben az igazságügy-miniszter szerint „összpontosítva van a rendőrség javának ereje”. E szerv támogatására a 364. BM.res. rendelet minden szervet felhívott, amelyek kötelesek voltak „minden törvényes eszközzel és módon” a sikeresség érdekében közreműködni. A nyomozások tömege viszont továbbra is alapvetően a fővárosi államrendőrségre hárult. Az óriási ügymenynyiséggel foglalkozó nyomozó hatóságot még az 1919. augusztus 17-i 103. res. rendeletében felhívta a belügyminiszter, hogy „letartóztatásnak csak azokkal szemben van helye, akiket valamely konkrét bűncselekmény komoly gyanúja terhel”. Kihangsúlyozta, hogy különös figyelmet kell fordítani a névtelen feljelentésekre, azok csak akkor szolgálhatnak letartóztatás alapjául, ha bennük „olyan konkrét tények foglaltatnak, amelyek valósága és ez alapon valamely konkrét bűncselekmény fennforgása megállapítható”.¹³⁶

A nyomozó szervek eljárásaikban gyakran brutálisan jártak el. A panaszok szerint a rendőri hatóságok az „eljük állított egyéneket kihallgatás nélkül, s a törvényben megengedett határidőn túl is őrizetben tartják” anélkül, hogy a terheltek „perrendszerű kihallgatása, letartóztatása, s az illetékes államügyészhez vagy bírósághoz való átkísérése iránt a törvényes rendelkezéseket teljesítenék ... Az egyéneket bántalmazták, velük kíméletlenül bánnak, ... élelmezésükről nem megfelelően gondoskodnak”. A belügyminiszter ezért szeptember 27-én kelt 854. res. körrendeletével felhívta a rendőri szerveket a „szigorúan” törvényes eljárásra. A foglyok bántalmazása miatt ekkoriban a Budapesti Államügyészség több eljárást folytatott annak érdekében, hogy a „már kipuhatolt és a még kipuhatolandó tettesek, amennyiben a bűnös-

¹³⁶ Mtj. 1919. augusztus 29. http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59349&MT=1 (letöltés 2014. január 5.), Az igazságügyminiszter a kommunista pörökről: Reggeli Hírek 1919. szeptember 3. 2. o., 22.561/1919. IM.IV.: GyL VII.6. 2. d., Bp. Főü. 3425/1919. f. ü., Kalocsai Áü. 1919.El.1.N/21.: BKML VII.16. 491. d., Bp. Közlöny 1919. augusztus 19. 1-2. o.

ségük megfelelően bizonyítható lesz, a terhükre megállapítható bűncselekménnyel arányban álló büntetéssel sújtassanak”. Váry 1919. október 13-i jelentése szerint 24 nyomozás az „esetek túlnyomó részében pozitív eredménnyel járt”, ezért ezen ügyek átadottak a vizsgálóbíróknak.¹³⁷

A kormányzat azon esetekre is rendelkezett, ha a „kommunista érzelmű egyének ... konkrét bűncselekmény elkövetésével nem gyanúsíthatók vagy az perrendszerűleg reájuk nem bizonyítható”: ilyenkor az 1919. augusztus 20-i 194. BM.res. körrendelet szerint az állam és társadalom érdekeire, valamint a közrendre, közbiztonságra veszélyes személyekkel szemben „rendőrhatalósági őrizet alá vétel és internálás” került elrendelésre. Erre figyelemmel a 22.046/1919. IM.IV. rendelet kötelezte az ügyészségeket, hogy haladéktalanul közöljék a rendőrséggel a szabadlábra helyezett nevét és további intézkedésre kísértessék át a szabadítottat.¹³⁸

A történetek miatti büntetőjogi felelősség a Friedrich István által meghirdetetteknek megfelelően került kimunkálásra: ennek alapja az volt, hogy az 1919. március 21. előtti állami és társadalmi berendezkedést érintő minden cselekmény a több évtizedes Btk-ba ütközött. Váry Albert ezt akként tudatta a sajtóban, hogy az eljárás nem politikai cselekmények, hanem a „büntető törvénykönyvbe ütköző közönséges bűncselekmények címén folyik”. Az addig elfogottak közül a „terroristákat kivéve súlyosabb váddal terhelhetők kevesen vannak”, míg az „igazi tettesek”, a volt kormánytagjai, a népbiztosok nagy része megszökött, de akiken az „egész tanácsrendszer nyugodott”, a politikai megbízottak közül sokan kerültek letartóztatásba.¹³⁹

Váry a proletárdiktatúra vezetőinek büntetőjogi felelősségével kapcsolatos felfogását az IM-nek tett 1919. szeptember 24-i jelentésében írta le. Ebben megállapította, hogy a „rémuralom és a terror nem a tömegek, hanem egész kis csoportok és végeredményben a kormányzótanács akarataiból” tartatott fenn. Minden bűncselekményért, amelyek „sorozatos elkövetésében a terror nyugodott mint bűnrészesek, felbújtók a kormányzótanács tagjai bűnvádilag felelősek”. E gondolatot a nyomozásokat folytató budapesti főkapitánysághoz 1919. december 19-én intézett felhívásában fejtette ki. Ebben felvázolta azt a folyamatot, amely a tanácsköztársasághoz vezetett, összegzésként megállapítva, hogy az állam elleni magatartásokkal szembeni „felejtés és megbocsájtás politikája a törvények erejébe való hitet ingatta meg. Valósággal köztudattá vált, hogy a büntető törvénykönyvek bizonyos rendelkezései soha alkalmazásba nem vétetnek”. Ez vezetett a proletárdiktatúrához, amely a „legbrutálisabb fegyveres erőszakkal törte össze Magyarországnak népképviselői alkotmányát ... Mindazok tehát, akik a diktatú-

¹³⁷ Bp. Közlöny 1919. október 7. 1. o., Bp. Áü. szám nélküli, az IM-be 1919. október 13-án érkezett jelentése, Bi.498/13/1919. IM: OL. K.578. 653. f. 2/4. d. c.

¹³⁸ Az igazságügyminiszter a kommunista pörökről: Reggeli Hírek 1919. szeptember 3. 2. o., Bp. Főü. 3316/1919. f. ü.: BKML VII.16. 491. d.

¹³⁹ Váry főállamügyész a kommunista bűnpörökről: Az Est 1919. szeptember 28. 2. o., A kommunisták bűnlajtsroma az ügyészségen: Szózat 1919. szeptember 28. 5. o., Szám nélkül (1919. augusztus-októberi adatok 184 főről): Súlyosan terhelte bolsevista foglyok kimutatása, Szám nélkül (fogyvatartási helyek – Markó utcai fogház: 95 fő, Gyűjtőfogház: 103 fő – szerint): Terroristák névjegyzékei: BFL VII.17.b. 651/c.

ra előkészítése körül tevékenykedtek” a Btk. 127. § 2. pontja szerinti felségsértés bűntettéért felelősök. Ezen túlmenően a „bolsevista vezérek ... a demokratikus hatóságok exponenseit fegyveres csoportok igénybe vétele útján alkalmazott erőszakkal eltávolították helyükről”, a rendőrséget és a laktanyákat megtámadták vagy fellázították, a felszereléseket elrabolták, a posta- és távírdahivatalokat, a pénzintézeteket megrohták, és „általában olyan cselekményeket követtek el”, amelyekben a Btk. 153-155. §-ai szerinti lázadás „alkotó elemei ismerhetők fel”.¹⁴⁰

A proletárdiktatúra alatti bűncselekményekkel kapcsolatos felhívásnak az állami szervek rövidesen eleget tettek, jelentéseikben tájékoztatva Budapesti Államügyészséget a korábban náluk történetekről, megjelölve a felelősnek tartott személyeket. Az ország különböző területeiről ugyancsak befutottak az adatok az elmúlt hónapokban a tanácsköztársaság szervei vagy személyei által megöltökről, a vélhető elkövetőkről. Ezek közül különös súlyt tulajdonított a kormányzat a korábbi karhatalom tagjaival és a politikai vezetőkkel kapcsolatosaknak. Így hatalmas adatmennyiség került az ügyészséghez az elmúlt hónapok történéseiről. A Budapesti Főállamügyészség által 1919. október 4-én Várynak adott utasítás szerint a beérkezett „adatokat a terroristák ellen eljáró országos nyomozó hatóságnak kiadni, s a népbiztosok ellen folyamatban levő eljárás során felhasználni szíveskedjék”.¹⁴¹

A felmerült cselekményekről, az elfogott személyekről, az eljárások állásáról a sajtó rendszeresen beszámolt. Erre részint szükség volt a lakosság informálása érdekében, mivel a „közönség körében meglehetősen tájékozatlanság uralkodik a letartóztatottak számáról, magának a vizsgálatnak természetéről és eddigi eredményeiről”, másrészt az eljáró ügyészség és rendőrség így is adatokhoz juthatott a tudósításokat olvasók révén.¹⁴²

¹⁴⁰ Bp. Áü. 33.442/1919. 4. ü., 60.382/1919. 4. ü.: BFL VII.18.d. 1-8784-1919. Lázadást jelentett a Btk. 153. § szerint azon csoportosulás, amelynek „célja: a polgárok valamelyik osztályát, nemzetiségét vagy hitfelekezetét fegyveresen megtámadni”, a 154. § szerint „ha a lázadó csoport valamely községet, házat, fegyvertárat, hadi szertárat, löportárat, vaspályát, távírdát vagy postahivatalt megtámadott vagy hatalmába kerítette”, illetve a 155. § szerint „ha a lázadó csoport rablást, gyűjtogatást, pusztítást vagy egyes személyek ellen erőszakot követett el”. E cselekmények büntetése a legsúlyosabb esetben 10-15 év fegyház volt.

¹⁴¹ Magyar Hadügyminisztérium 14614.eln.10.1919., 15524.eln.A.1919., Magyar Pénzügyminisztérium 5.res. PM, 6.res.PM, Magyar belügyminister 85.832/1919.VI-h., Szám nélküli kimutatás 1919. október 5. a kalocsai ellenforradalom leverése alkalmából Kalocsán kivégzett egyénéről, Szám nélküli kimutatás a kezeletlen forradalom alkalmával a vöröskatonák által megölt személyekről 1920. január 29., Szám nélküli detektív-felügyelői jelentés 1919. november 3. a Szolnokon megejtett nyomozás eredményéről (23 kivégzés), Bp. Főü. 4213/1919. fü.: BFL 13-0060-1919.

¹⁴² Az igazságügyminiszter a kommunista pörökről: Reggeli Hírek 1919. szeptember 3. 2. o., Szamuely hóhérai: Bp. Közlöny 1919. augusztus 13. Esti kiadás 3. o., Kommunista gyilkosságok – Berend tanár és a Hollánok tragikus vége: Bp. Közlöny 1919. augusztus 14. Reggeli kiadás 3. o., Hogy gyilkolták meg Náray Lajost?: Bp. Közlöny 1919. augusztus 17. Reggeli kiadás 5. o., Két kivégzés – Nikolény rendőrfogalmazó és Stenczer ügyvéd halála: Esti Hírek 1919. augusztus 19. 3. o., Fehér ezredes vádirata Szamuely ellen – Szenttanú a terroristák borzalmas kegyetlenkedéseiről: Reggeli Hírek 1919. augusztus 20. 3. o., Lemberkovits százados halála: Reggeli Hírek 1919. augusztus 22. 2-3. o., A pestmegyei véres ellenforradalom – A dunapataji és kalocsai kivégzések: Esti Hírek 1919. augusztus 22. 3. o., Szamuely Szolnokon: Reggeli Hírek 1919. szeptember 10. 7. o., Fery Oszkár gyilkosai: Reggeli Hírek 1919. szeptember 13. 3. o., Dobsa huszárszászlós meggyilkolása: Reggeli Hírek 1919. szeptember 22. 3. o.

A kommunista magatartások miatti tömeges letartóztatások révén túlszűfoltak lettek a fogházak. Az igazságügy-miniszter megkeresésére ezért a Hadügyminisztérium Budapesten átengedte a polgári hatóságoknak a Margit körúti, majd a Conti utcai katonai fogházat is, mivel a „letartóztatottakat sem az ügyesség, sem a rendőrség elhelyezni már nem tudja”. Itt az ún. terroristák kerültek elhelyezésre, akik alatt az igazságügyi kormányzat nemcsak azokat értette, akik „közvetlenül a volt terrorcsoportok kötelékébe tartoztak, hanem azon közveszélyes bolsevista foglyok is, akik a terror szolgálatában a legsúlyosabb bűntetteket követték el”, s akiknek a „teljes elkülönítéséről és fokozottabb őrzéséről kell gondoskodni.”¹⁴³

Váry Albertnak az IM-hez szeptember 29-én tett jelentése szerint Budapesten a Markó utcai, a Gyűjtő- és a Margit körúti fogházban 2611 kommunistát tartottak fogva. Október 20-án pedig azt jelentette, hogy a Gyűjtőfogházban az „1000 békelétszám helyett 2500 fogoly volt, lehetetlenné vált a további fogva tartás vagy a foglyok további odaszállítása”. A másik fővárosi intézetben, a pestvidéki törvényszéki fogházban pedig 845 fő volt ekkoriban fogságban. A hatalmas zsúfoltság miatt sem a megfelelő „hygienikus követelmények” sem a „biztonsági szempontok” nem voltak érvényesíthetőek.¹⁴⁴

Emiatt intézkedések történtek a foglyok vidéki fogházakba történő átszállítására, javítóintézeti épület fogház céljára való átengedésére, illetve a letartóztatottaknak a pesti Szerb utcai régi zálogház épületében való elhelyezésére. A vidéki ügyészi szervek felhívást kaptak arra, hogy külön utasítás nélkül Budapestre több letartóztatottat ne szállíttassanak. (Egyébként vidéken sem volt jobb a helyzet: pl. a 144 férőhelyes szekszárdi fogházban ekkoriban 400 fő volt fogva.)¹⁴⁵

Az antantmisszió is figyelmet szentelt a börtönviszonyokra: az 1919. szeptember 22-i ülésén a vizsgálatot végzett Guido Romanelli olasz alezredes jelentette, hogy a körülmények „pocsékok. A politikai foglyokat bűnözőkkel zárták össze, sokukat csúnyán összeverték, s minden börtönt minden értelmet nélkülözve összezsúfoltak”.¹⁴⁶

¹⁴³ 1312/1920. IM.VI., 12410/1920. IM.VI.: HL Hadügyminisztérium 13. Osztály (továbbiakban HM.13.O.) 1127. d.,

¹⁴⁴ Bp. Áü. XIV. jelentés OL K.578. 653. f. 2/4. ö. e. Nemes Dezső szerk.: Iratok az ellenforradalom történetéhez (továbbiakban: Iratok) I. k. 142-143. o. Bp. Szikra Könyvkiadó 1956, 845 vizsgálati fogoly a pestvidéki ügyészségen: Az Est 1919. október 19. 3. o.

¹⁴⁵ 22.944/1919. IM.IV. BFL VII.17.b. 2. d., Bp. Főü. iktatókönyve 1919: 3112: intézkedés a bp-i gyűjtőfogházból 100-100 letartóztatottnak a jászberényi és a balassagyarmati fogházba való átszállítására, 3163: 21.867. IM.IV. rendelet a székesfehérvári ügyészség részére az ottani javítóintézet egyik épületének fogház céljára való átengedéséről, 3660: 22.953. IM.IV. kommunista letartóztatottak elhelyezése a pesti régi zálogház épületében, BFL VII.17.a. 656. d. 25.969/1919. IM.VI. 300 letartóztatottnak Bp-ről Vácra szállítása BFL VII.18.a. 1. d., Kaposvári kerületi kormánybiztos 1919. október 25-i jelentése: Iratok I. k. 151. o.

¹⁴⁶ Harry Hill Bandholtz: Napló nem diplomata módra – Román megszállás Magyarországon 81. o. Bp. Magyar Világ Kiadó 1993

A letartóztatottak száma a feljelentések csökkenésével és az ügyek feldolgozásával az idő múltával folyamatosan kisebbedett: Váry Albert jelentései szerint 1919. október 24-én 1984, 1920. január 11-én 1318, március 9-én 1326, május 11-én 930, július 6-án 558, szeptember 1-jén 490, október 1-jén pedig 285 főt tartottak fogva.¹⁴⁷

Mint az eljárásokért és a fogvatartottakért felelős, Váry előírta az őrség és az ügyészek számára a foglyok jogszabályok szerinti jogainak érvényesítését, azt, hogy velük „emberségesen bánjanak”, szigorúan megtiltva bántalmazásukat. Gyakran személyesen járt el a nyomozások legnagyobb részét folytató főkapitányságon a foglyokkal való bánásmód ellenőrzésére. Azt viszont szükségszerűen nem engedélyezte, hogy a sajtóval érintkezzenek. Elrendelte, hogy az ügyészek legyenek figyelemmel a gyanúsítottak személyi viszonyaira, valamint ha a terhelt „jóhiszeműnek, megtévesztettnek látszott, s cselekménye nagyobb súlyú nem volt, s ahol család, feleség, gyerekek, s nyomorúság volt megállapítható”, helyezték szabadlábra, a vádemelésről pedig tekintsenek el. A vele kapcsolatokat ápoló Korcsmáros Nándor – ekkoriban a Magyarországi Újságírók Egyesületének elnöke – emlékezése szerint Váry azt az álláspontot képviselte, hogy „mindazoknak a letartóztatása, akik inkább csak félrevezetett áldozatok voltak és cselekményük enyhébb beszámítás alá esik, sürgősen megszüntetendő és ellenük az eljárást meg kell szüntetni”. Figyelme kiterjedt a letartóztatottak gyermekeinek sorsára, az IM támogatását kérve, hogy segítséget adhasson a „gondozás, felügyelet és anyagi támasz nélkül” maradtak számára. Ezek alapján állapíthatta meg az országban történtek vizsgálatára 1920 májusában érkezett és Váry Alberttel is találkozott brit küldöttség, hogy a polgári hatóságok „keménykezűen gyakorolják a hatáskörüket, de a polgári börtönőrök ellen nem merült fel mostanában az a vád, hogy brutálisan bántak volna a foglyokkal”. Jelentésük szerint a Markó utcai fogházban alapvetően jó volt a bánásmód.¹⁴⁸

Várynak fenntartásai voltak a 4039/1919. ME rendelet kötelező letartóztatásra vonatkozó szabályával. A letartóztatottak személyes körülményei, így különösen ellátatlan kiskorú gyermekek esetén szükségesnek tartotta a szülő szabadlábra helyezését. A felelősségre vonások nagy részén túljutva pedig 1920 augusztusában „bizonyos enyhülést” kezdeményezett az IM-nél: javasolta, hogy „mindazon bolsevista bűnösök, kik nem aljas indító okból és nem nyereségvágyból elkövetett bűncselekmény miatt” kerültek eljárás alá vagy elítélésre, családi helyzetük okán, azért, hogy hozzátartozóik, feleségük, gyermekeik ne kerüljenek a „legnagyobb nyomorba”, illetve közveszélyességük kisebb volta esetén mentesüljenek a fogvatartástól. Az augusztus 24-i 29.743. IM.IV. bizalmas körrendelet lehetővé is tette a 4039. ME rendelet szabályainak méltányosabb alkalmazását: a főügyész engedélyezhette a kötelező letartóztatás mellőzését vagy a szabadlábra helyezést, ha az eljárás „alanyi vagy tárgyi

¹⁴⁷ Bp. Áü. szám nélküli 1919. október 24., 1920. január 11., március 9., július 6., szeptember 1., október 1., jelentései, EL.2.V.10/3/1920.: BFL VII.17.b. 651/c.

¹⁴⁸ Önéletrajz; Korcsmáros: i. m. 86. o., Bp. KÜ EL.1.A.21/2/1920., Bp. Főü. 100/1920. f. ü.: BFL VII.18.a. 17. d., Bp. KÜ EL.1.V.19.220/1920.: Családi iratok; Brit jelentés 83, 85. o.

szempontból aránylag kevésbé súlyos beszámítás alá eső cselekmény” miatt folyt. A rendelkezés kihangsúlyozta a döntéshozó felelősségét, mivel a méltányosság gyakorlása nem keltheti azt a benyomást, mintha az „államhatalom ezekkel a cselekményekkel szemben eddig következetesen alkalmazott erélyéből” engedne. A két legnagyobb szervnél a hierarchiától eltérően a rendelet közvetlen rendelkezési jogot biztosított a bolsevista ügyekkel leginkább érintett Budapesti és a Pestvidéki Királyi Ügyészség vezetői számára.¹⁴⁹

Az eljárások során időnként a rendőrség és az ügyészség egy a középkori szokásjogból eredő jogintézményt is alkalmazott a sikeres felderítés és bizonyítás érdekében: az igazságügy-miniszter ügyési kezdeményezésre „salvus conductus”-t (menlevél) engedélyezhetett azon egyébként terheltként kihallgatandó személy számára, aki külföldön tartózkodott, cselekménye politikai jellege miatt kiadatása nem volt várható, de vallomásaért cserében a meghatározott időtartamon belüli belföldre utazása esetén a magyar hatóság nem járt el vele szemben, s ennek megtétele után szabadon távozhatott az országból. Váry ilyen okból kezdeményezte a rendőrség előterjesztésére annak az 1919 februárjában letartóztatott, majd március 21. után csehszlovák területre távozott volt pártvezető részére a menlevél megadását, aki a „kommunisták oroszországi és a diktatúra előtti magyarországi üzelmeit, különösen pénzügyeit alaposan ismeri, így vallomása értékes adatokat szolgáltathat”. Az IM ezzel egyetértve ki is bocsátotta a „salvus conductus”-t, mint ahogy Ládai István volt igazságügyi népbiztos számára is, aki külföldről levélben tett vallomást a Forradalmi Kormányzótanács működéséről és saját szerepéről.¹⁵⁰

Az előkészítő eljárásokat követően a Budapesti Államügyészség szeptember elejétől több vádiratot nyújtott be a Budapesti Büntető Törvényszékhez a Cserny-különítmény augusztus 4-én elfogott vezetője, letartóztatott beosztottai, illetve egyéb alakulatok tagjai ellen a Btk. 278. §-a szerinti gyilkosságok és más bűncselekmények miatt. E vádemelésekre részint az önkényes élet elleni tettek, másrészt a forradalmi törvényszékek halálos ítéletei miatt került sor.¹⁵¹

¹⁴⁹ Önéletrajz, Bp. KÜ El.1.V.53/1920.: Családi iratok, Bp. Főü. 8843/1920. f. ü.: BFL VII.18.a. 1. d.
¹⁵⁰ Salvus conductusra ld. Márkus Dezső szerk.: Magyar jogi lexikon VI. k. 258. o. Bp. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság 1907, Váry Albert 1919. október 10. szám nélküli előterjesztése az IM-nek, Bi.498/11/1919. IM, Bi.498/24/1919. IM: OL K.578. 653. f. 2/4. ó. c. Ládai István keltezés nélküli levele a Bp. Áü-höz: BFL VII.18.d. 13/0060-1919.
¹⁵¹ Btk. 278. §: „Aki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntetettét követi el, és halállal büntetendő”. A fennmaradt iratok szerint az első vádemelés 1919. szeptember 1-jén történt 15 rendbeli gyilkosság büntette miatt a letartóztatott Kohn Kerekes Árpád terrorista ellen püspökladányi, ceglédi, szolnoki, kapuvári, csornai, dunapataji, kalocsai cselekményei miatt: BFL VII.18.d. 13/0472 - 1919. Az első perben egyesítésre kerültek a Bp. Áü. 24.402/1919., 40.776/1919. (ebben távollétében vádlott volt a megszökött Lukács György népbiztos, későbbi filozófus, mint a Madarász Béla orvosnövendék sérelmére 1919. június 24-én elkövetett gyilkosság felbujtója), 30.928/1919., 25.788/1919., 45.562/1919., 38.034/1919., 40.304/1919. á. ü. vádiratai: BFL VII.5.c. 8931-1919.

A Váryval jó kapcsolatban lévő sajtó folyamatosan tudósított a nyomozások állásáról és a vádemelésekről, így hatalmas várakozás övezte a fővárosban az első kommunista per tárgyalását, amely november 24-én kezdődött a Markó utcai törvényszéki palota esküdtszéki termében. A hét vádiratból egyesített ügyben 15 tárgyalási nap befejeztével december 11-én született meg az ítélet. E per vádlottjairól még a baloldali bécsi magyar emigráció lapja is úgy írt, hogy a „vádlottak padján ülő gazemberek lógni fognak – ami nagyon helyes”, bár azt is hozzáfűzte, a „Cserny legények rémtettei eltörpülnek a Prónay legények és a Bibó legények gazdasági mellett”.¹⁵²

Az első bolsevista perben számtalan teendője ellenére a tárgyaláson Váry Albert képviselte vádat. Mint később nyilatkozta, ezt azért vállalta, mert „súlyt helyeztem arra, hogy mint az ügyészség vezetője, magam tartsam meg a vádbeszédet és így irányt szabjak a kommunisták üldözésének”. A közönségtől és a sajtótól zsúfolt teremben első napi nyitóbeszédében megállapította, hogy az elmúlt hónapokban „száműzve voltak a törvény, az igazságszolgáltatás törvényes szervei”. Kihangsúlyozta, a történetekért vádolt személyekkel szemben közvédelmének „kezében a büntető törvénykönyvvel, a legteljesebb nyilvánosság mellett, a védelemmel lehető összhangban keresem és várom a független magyar bíróságtól a tiszta, pártatlan igazságot. ... Amennyire vigyáznunk kell, nehogy ártatlan embereket sújtsunk, annyira habozás nélkül, kemény kézzel kell lecsapnunk az igazi bűnösökre”. A felfokozott hangulatra figyelemmel a közvéleményt arra kérte, hogy „várja be méltóságteljes nyugalommal az igazságszolgáltatás törvényes lefolyását ... Hadd lássa az egész világ, hogy a magyar nemzet e rettenetes napok után sem veszítette el önuralmát és a törvény rendes útján számol le azokkal, kik élete ellen törtek”.¹⁵³

A bizonyítás során feltáruktak és a laptudósítások révén nyilvánosságot kaptak a fővárosban és részint vidéken 1919 április-júliusában elkövetett ezen eljárásban tárgyalat vádak szerinti brutális cselekmények, amelyek során 9 embert öltek meg.¹⁵⁴

¹⁵² Cserny József első részletes kihallgatása: Esti Hírek 1919. augusztus 22. 4. o., Négy újabb gyilkosságot fedeztek fel a Kommün idejéből: Az Est 1919. szeptember 30. 6. o., A Hollánok gyilkosainak kézrekerítése: Pesti Hírlap 1919. október 1. 6. o., Ferry csendőr altábornagy gyilkosainak bűnpöre: Az Est 1919. október 1. 4. o., Elfogtak két terrorista hóhért: Az Est 1919. október 3., Megtalálták három kivégzett ellenforradalmár holttestét: Az Est 1919. október 8. 6. o., Vádirat Lukács György volt népbiztos ellen: Az Est 1919. október 10. 4. o., Elkészültek a vádiratok a bolsevista bűnösök ügyében: Az Est 1919. október 17. 3. o., Újabb vádiratok a bolsevik bűnösök ellen: Az Est 1919. október 25. 5. o., Az ukrán tisztek gyilkosai: Népszava 1919. október 29. 6. o., Újabb letartóztatás Ferry altábornagy meggyilkolása ügyében: Az Est 1919. október 31. 6. o., Elfogták Berend egyetemi tanár megszökött gyilkosát: Pesti Napló 1919. december 13. 4. o., A terroristák perének kulisszatitkai: Az Ember 1919. december 5. 17. o.

¹⁵³ Váry tanúvallomása 1935, A letartóztatott kommunisták szabadlábra helyezése: Népszava 1935. január 29. 3. o., Ma kezdődik a terroristák bűnügyeinek főtárgyalása – Váry Albert főállamügyész nagy beszéddel vezeti be a tárgyalást: Hétfélt Napló 1919. november 24. 3. o., Láncravert terroristák a bíróság előtt: Az Est 1919. november 25. 2. o., Terroristák a vádlottak padján: Pesti Hírlap 1919. november 25. 4-5. o., Cserny József és társai főtárgyalása: Népszava 1919. november 25. 2-3. o., Megkezdődött a Lenin-fiúk főtárgyalása: Arad és Vidéke 1919. november 26. 2. o.

¹⁵⁴ Dobsa zászlós gyilkosai: Az Est 1919. november 25. 4. o., Súlyos vallomások Schön Gábor és Cserny ellen: Az Est 1919. november 26. 3-4. o., Vallomás a két Hollán kivégzéséről: Az Est 1919. november 27. 3-4. o., Cserny vallomása Berend tanár meggyilkolásáról: Az Est 1919. november 30. 3-4. o., Madarász orvosnövendék gyilkosainak felelősségére vonása megkezdődött: Az Est 1919. december 2. 4. o.

A tárgyalás eredményét összefoglaló, a sajtó által részletesen ismertetett hatalmas, négy órás vádbeszédét 1919. december 6-án mondta el Váry: ezt a korabeli lapok „nagy koncepciójú, mély hazafias érzéstől áthatott, mind jogász, mind irodalmi szempontból jelentős” megnyilatkozásként méltatták, amely „formára, jogász i-vóra és tartalomra nézve a legkülönb beszédek egyike, mely valaha tárgyalóteremben elhangzott”.¹⁵⁵

A főállamügyész beszédének bevezetőjében kijelölte azon szempontokat, amelyek mentén a proletárdiktatúra értékelése megtörtént és amelyek zsinórmérceként szolgáltak az emiatti bűnperekben. Kihangsúlyozta, hogy „fölfegyverzett kalandorok ragadták magukhoz az államhatalmat és máról holnapra felforgattak mindent. Kétségbeesve láttuk, mint semmisülnek meg egymásután mind azon értékek, melyeken addig állami és társadalmi életünk nyugodott. Vallás, erkölcs, hazaszeretet, magántulajdon, élő törvényeink egyszerre értéktelen fogalommmá váltak”. Az elmúlt hónapokban „magát proletárnak valló tömeg mohó kéjjel vetette rá magát a többi társadalmi osztályhoz tartozók vagyona és életére ... megfosztottak tulajdonainktól és ártatlan emberek tömeges börtönbe hurcolásával, kínzásával és legyilkolásával állandó rettegésben tartották életünket ... Ez volt a proletárdiktatúra Magyarországon!”.¹⁵⁶

A vádbeszéd hozta először nyilvánosságra összegezve az addig megállapított kegyetlenkedéseket. Váry elmondta azt is, hogy az országban legalább 15.000 eljárás indult „bolsevista bűncselekmény” címén, s az államügyészségek által letartóztatottak száma meghaladta a 4000 főt. Ilyen bevezetés után a vádbeszéd a bizonyítékok értékelésével leírta a terrorcsapatok létrejöttét, feladatait, működését és a per vádlottaival szemben megállapítható konkrét cselekményeket. Felszólalása végén Váry leszögezte, hogy az „igazi tettesek, a vezérek, a felbujtók nincsenek itt. Ezek az emberek, akik itt állanak, a vezérek által kiválasztott durva, kegyetlen eszközök voltak ... Az ő távollétük azonban az ittlevők bűnösségét nem érinti”. A sajtótudósítás szerint a „termet egészen lenyűgözte megrázó beszéde, halotti csendben hallgatták a rémségeket összefoglaló előadást”. Ezután a védelem 3 napon át fejtette ki álláspontját, majd az ítélet 14 halálbüntetést szabott ki a Cserny-terrorcsapat vezetőjével és tagjaival szemben.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Váry főállamügyész megtorlást sürget a rémuralomért: Az Est 1919. december 7. 4. o., Váry Albert főállamügyész vádbeszéde: Bp. Hírlap 1919. december 7. 5-6. o., Váry főügyész vádbeszéde a terroristák ügyében: Pesti Napló 1919. december 7. 5-6. o., Vádolom ...: Pesti Hírlap 1919. december 7. 5. o., Váry főügyész vádbeszéde: Népszava 1919. december 7. 4. o., A főállamügyész vádbeszéde a terroristák ügyében: Szózat 1919. december 7. 7. o.

¹⁵⁶ Váry 1919: 6-48. o.

¹⁵⁷ Halálra ítélték Csernyt és tizenhárom társát: Az Est 1919. december 13. 2-3. o., Tizennégy halálos ítélet: Pesti Hírlap 1919. december 13. 3. o. Az ítéletet közzölte a tárgyalási tanács elnöke, Stocker Antal: A nagy per – Cserny József és terrorista társainak bűnügye 15-90. o. Bp. Magyar Országos Véderő Egyesület 1920

A per során kiegészítésre került a 4039/1919. ME rendelet azon hiányossága, hogy nem tette lehetővé az ítélettel szembeni jogorvoslatot. Váry Albert szerint szükséges volt a gyorsaság követelményén túl annak biztosítása, hogy a Kúria felülvizsgálhassa a büntetést megállapító döntéseket. Ennek megfelelően a kormány 1919. december 4-i ülésén elfogadott módosítás szerint a „legfelsőbb bíróságnak minden esetben alkalmat kell nyújtani, hogy mérlegelés tárgyává tegye, van-e alap a megkegyelmezésre”. Így bár nem perorvoslattal, de megnyílt a lehetőség a büntetés felülbírálatára. A december 7-én megjelent 6395. ME rendelet kimondta, hogy halálos ítélet esetén a bíróság nyomban kegyelmi tanácsa alakul, s az iratokat minden esetben felterjeszti a Kúriához, amely „zárt tanácsülésen, indoklás nélkül soron kívül, de legkésőbb 8 napon belül határoz”. Ennek eredményeként a terrorista per felterjesztett ügyében a Kúria nem látott lehetőséget a kegyelemre, így Csernyt és társait a Margit-körúti katonai fogház udvarán december 18-án kivégezték.¹⁵⁸

A per utóéleteként Váryt jogász kollégái testületileg köszöntötték fel „hatalmas vádbeszédjéért és az igazságnak diadalra juttatásáért”, sőt ismeretlenek is levélben üdvözölték „nagyszabású” előadását. Hamarosan mind a vádbeszéd, mind az ítélet megjelent önálló kiadványként. Váry művét a sajtó úgy méltatta, hogy a „jogász és irodalmi szempontból egyaránt mesteri alkotás nemcsak a jogászvilág, hanem az egész művelt közönség érdeklődésére méltó”.¹⁵⁹

Ezen utóélethez tartozik az is, hogy Váry Albertet sajátos támadás érte a bécsi emigráció Göndör Ferenc által szerkesztett és jelentős részben általa írt Az Ember folyóirat 1919. december 12-i számában: a „Váry főügyész úr” című írás szerint 1919. március 21-én „kirohant a gyűjtőfogházba, hogy személyesen bocsássa szabadon” a fogságban lévő kommunistákat, majd ezt követően lelkes üdvözlő beszédet intézett Kun Bélához és társaihoz. E kijelentésnek már volt egy előzménye, mivel az 1919 október elején megjelent „A bolsevizmus Magyarországon – A proletárdiktatúra okirataiból” című kötetben közzétett írás szerint Váry ekkor „hódolattal autót adott Kun Bélának”, amin a szabadítottak eltávoztak. Ezen állítások a következő évtizedekben többször felbukkant Váryval kapcsolatban és meggyökereztek a baloldali irodalomban, ahol már a „fölkeltő vörös nap” üdvözléséről szóltak a kijelentések.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Önéletrajz, Mtj. 1919. december 4. http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=110911&MT=1 (letöltés 2014. január 11.), Bp. Közlöny 1919. december 7. 1. o., A Kúria jóváhagyta a tizennégy halálos ítéletet: Az Est 1919. december 18. 6. o., Nincs kegyelem!: Pesti Hírlap 1919. december 18. 2-3. o., Öt bitófa – A terroristák kivégzése: Pesti Hírlap 1919. december 19. 3. o., Kivégezték a tizennégy terroristát: Az Est 1919. december 19. 3. o., A kivégzett terroristák temetése: Pesti Hírlap 1919. december 23. 5. o. Akasztófán a tizennégy terrorista: Nyírvidek 1919. december 26. 1-2. o.

¹⁵⁹ Váry főállamügyész ünneplése: Pesti Hírlap 1919. december 16. 8. o., Váry főügyész vádbeszéde: Az Est 1920. január 13. 7. o., Váry főállamügyész vádbeszéde: Bp. Hírlap 1920. január 14. 7. o.

¹⁶⁰ Váry főügyész úr: Az Ember 1919. december 12. 7. o., Szabó: i. m. 32. o., Bp. Hírlap 1919. október 11. 7. o. Az állítás felbukkanására ld. Göndör Ferenc: Vallomások könyve 125. o. Wien szerző kiadása 1922, Lengyel József: Prenn Ferenc hányatott élete avagy minden tovább mutat 305. o. Bp. Szépirodalmi Kiadó 1958, Gelért Oszkár: Budapesti versek és történetük: Budapest 1968/1. 20. o., Klémens Béla: Miért nem talált fegyvert a rendőrség?: Népszava 1972. március 1. 3. o., Kende János: Vörös március: Budapest 1979/3. 17. o.

A Váryt kompromittálni törekvő állításoknak azonban valóságalapja nem volt, hiszen a kormány utasítását teljesítette azon a márciusi estén. A másnap általa tett jelentés és a kommunisták szabadításáról a következő napokban – amikor dicsőség lett volna az új hatalom éltetése – megjelent sajtótudósítások említést sem tesznek ilyen történésekről. Egyébként a dokumentumgyűjtemény megjelenése után, 1919. évi október 23-án Váry levéllel fordult annak szerkesztőjéhez, hogy a szabadítás valós történetéről tájékoztassa: ebben leírta, miszerint „nekem gépkocsim nem volt, engem Moór Pál katonái vittek ki katonai parancsra egy gépkocsin, mellyel én nem rendelkeztem, melyet tehát föl sem ajánlhattam”. Egyúttal kérte, hogy a valóságot „belátása szerint a nyilvánosság előtt bármely módon közreadni szíveskedjék”, de erre nem került sor.¹⁶¹

(E legendával kapcsolatban később 1926-ban terjedelmes cikk jelent meg a Budapesti Hírlapban is, amely feltárta annak születését. Az Göndör Ferenchez kapcsolódott, aki a tanácsköztársaság alatt az újságíró-szakszervezet és a sajtódirektórium elnöke volt, majd a bukás után Bécsbe menekült. Ellene Váry Albert 1919. szeptember 11-én elfogatóparancsot adott ki lázadás és izgatás büntetési miatt, majd távollétében vele és társaival szemben november 16-án rablás miatt vádat emelt. Erre azon március 25-i cselekményük miatt került sor, amikor a Budapesti Hírlap épületében megjelenve a részvénytársaság igazgatója elleni, a fegyveres erőre hivatkozó fenyegetéssel átvették a cég vagyonát. Így a valótlán történet Göndör bosszújának tekinthető az ellene eljáró ügyéssel szemben. Göndörrel egyébként rendkívül rossz véleménynel volt a szociáldemokraták egyik korabeli vezetője, Weltner Jakab, mivel szerinte egy „szenzációhajhász, lelkiismeretlen újságíró, aki ... semmiféle kötelet nem tart tiszteletben, ha valami szenzációt találhat fenn”).¹⁶²

A továbbiakban az első fővárosi bírósági eljárást követték a forradalmi törvényszékek vezetői, bírái, vádbiztosai, ítéletvégrehajtói elleni perek a budapesti büntető törvényszéken, amelyekről a sajtó folyamatosan tudósított. Ezekben szintén gyilkosságok vádjával állt bíróság elé a proletárdiktatúra több neves főbb szereplője, pl. Korvin (Klein) Ottó, a Belügyi Népbiztosság nyomozó osztályának vezetője, aki részére Váry a szülők kívánságának megfelelően kirendelte az általuk megnevezett védőt, mert mint az ügyvédi kamarának írta, „semmi különös akadályát nem láttam, hogy e kérést azonnal ne teljesítem”, továbbá László (Löwy) Jenő a forradalmi törvényszékek politikai megbízottja. A velük szembeni eljárást úgy értékelte Az Est napilap írása, hogy a „bűnpörben két világ ütközik össze, az egyik egy ezredéves fejlődésnek

¹⁶¹ Ld. a 80. alatti jegyzetet!

¹⁶² Mi történt 1919. március 21-én a Gyűjtőfogházban? – Egy rágalom születése és pályafutása: Bp. Hírlap 1926. július 18. 3-4. o. Bp. KÜ szám nélküli jegyzőkönyv 1924. július 7. Weltner Jakab gyanúsított kihallgatásáról: BFL VII.5.c. 9903-1924.

eredménye, a másik néhány torz és nagyrészt bűnös agyvelőnek a groteszk kísérlete. A László-féle bűnpörben a rómaiak jogán épült jogrendszer mond ítéletet a Gombos vasmunkás műveletlenségén, elvakultságán és gyűlöletén épült kommunista igazságszolgáltatás felett”. E felelősségre vonások során az 1919-20-ban Budapesten lefolytatott terrorista perek eredményeként 27 elítéltet végeztek ki.¹⁶³

Abban az esetben, ha a terrorcsapat tagja ellen „konkrét bűncselekményt bizonyítani nem lehetett”, a Btk. 288. §-a szerinti gyilkosságra való szövetkezés büntette miatt történtek a vádemelések. Ennek alapja az volt, hogy azok, akik a „tanácsköztársaság szervei és közgei által veszélyesnek és megbízhatatlannak minősített egyéneknek meggyilkolása, testi és lelki sanyargatásokkal való ártalmatlanná tételére létesített ... terrorista alakulatba önként beléptek, gyilkosság elkövetésére szövetkeztek, s e tényükhöz a fent körülírt célból ölésre alkalmas eszközökkel való felfegyverkezésben, s a terrorcsapat többi tagjaival való állandó együttlétben a készenlétben megnyilvánuló előkészületi cselekmény is járult”. Halász Lajos budapesti főügyész utasította az ügyészségeket országszerte, hogy a „terroristákat fogdossák össze, s amennyiben ellenük konkrét bűncímen eljárás nem indítható, így ezeket ... szállítsák be a budapesti államügyészség Margit körúti terrorista különítményének külön fogházába”. Így ezen büntetőjogi felelősségi rendszerben tettes volt az, aki a sértett életét a kivégzéskor kioltotta, míg a halálbüntetést kiszabó forradalmi törvényszéki bíró, az azt indítványozó vádbiztos, a büntetési normát és az ítélező testületet megalkotó személy felbujtóként, az eljárásban közreműködő (pl. nyomozó, annak irányítója) bűnsegédként tartozott felelősséggel, míg a terrorcsapat pusztá tagja előkészületet követett el. Az elfogottakkal szemben számos esetben az okfejtésnek megfelelő minősítéssel emeltek vádat a vezetőikről elnevezett különítmények, pl. a Babarczi-, Bandl-, Peczkai-zászlóalj tagjai ellen.¹⁶⁴

¹⁶³ Bp. Áü. 34077/1919. 4. ü. vádirat több rendbeli gyilkosság büntette miatt: BFL VII.5.c. B.10.303/1919; 1192/1919. 4. ü.: BFL VII. 18.d., Csérny bűneit egyszerre két tanács fogja tárgyalni: Az Est 1919. november 30. 2. o., A forradalmi törvényszék a vádlottak padján: Az Est 1919. december 5. 2. o., A rémuralom vészbirosága: Pesti Hírlap 1919. december 5. 3-4. o., Súlyos vallomások László Jenő ellen: Pesti Hírlap 1919. december 6. 3-4. o., Vádbeszéd a forradalmi törvényszék ellen: Pesti Hírlap 1919. december 10. 5. o., Szamuely hóhérai: Pesti Hírlap 1919. december 14. 5. o., Százharvan vádirat a bolsevista bűnösök ellen: Az Est 1919. december 14. 5. o., Szamuely kalocsai vérbírosága: Az Est 1919. december 16. 2. o., László Jenőt és négy társát halálra ítélték, Halálra ítélték Szamuely három hóhérait: Az Est 1919. december 21. 5. o., Ismét négy halálos ítélet: Pesti Hírlap 1919. december 21. 7-8. o., Tanúvallomások Herczegh Géza könyörtelen kivégzéséről: Az Est 1920. január 1. 3. o., Negyvenhat gyilkosságot vallott be Kohn-Kerekes: Az Est 1920. január 3. 2. o., Újabb örven vádirat a kommunista bűnösök ellen: Az Est 1920. január 11. 2. o., Szamuely László bűnpörének főtárgyalása: Népszava 1920. január 17. 7. o., Szamuely Lászlót és két társát halálra ítélték: Az Est 1920. január 22. 2. o.; Szám nélküli – az adatok szerint 1920-ban készült – kimutatás a 4039/1919. ME rendelet és a rögtönbírói eljárás alapján folyamatba tett ügyekben halálra ítélt egyénekről: BFL VII.5.c. 6274-1920.

¹⁶⁴ Bp. Főü. 5177/1919. f. ü.: BKML VII.16. 491. d., Koronaiügyészség 1149/1920. kor. ü.: BFL VII.5.c. A Btk. 288. § szerint a büntetési tétel két évig terjedhető börtön volt. A BFL VII.18.d. 605. d. számos ilyen vádiratot tartalmaz. A terrorcsapatokba való belépés – gyilkosságra szövetkezés: Népszava 1920. január 11. 7. o., Vidéken is folytak eljárások, pl. a székesfehérvári törvényszék 45 terrorista ügyében hozott ítéletről tudósít: Elítélték a Fabik-csoport terroristáit: Az Est 1920. február 28. 2. o., A Debrecenben elkövetett gyilkosságról: Élet-fogytiglani fegyházra ítélt terrorista: Az Est 1920. augusztus 7. 3. o.

Az egyéb bolsevista perek megoldása azon állásponton alapult, miszerint a tanácsköztársaság nem a magyar alkotmányosságnak megfelelően jött létre, s működésével tagadta a magántulajdonon nyugvó társadalmi rendet. Így nem állam volt, hanem „ilyen elnevezés alatt működő bünszövetkezet”, ezért a nevében és érdekében elkövetett minden cselekmény törvénytelen. A népbiztosok elleni perben majd a vádbeszédet tartó Aczél Imre főügyész helyettes a felmerülő jogi problémákat úgy vezette fel, hogy a „negyven éves magyar törvény régi szövegezése nem úgy illik a modern fegyverekkel a tökéletességig felszerelt bűnözésre, amely magát bolsevizmusnak nevezi, mintha reá szabták volna. A bíróság azonban ... a törvény szövegének hiányait vagy hézagait pótolni fogja a törvény értelmével, a törvény szellemével”. Más, korabeli ügyészi vélemény szerint a „kommunista ügyek nehéz feladat elé állították az igazságszolgáltatás szerveit”, mivel „sok esetben csak nehezen lehetett e bűntények megtorlására a Btk. szakaszait megtalálni és alkalmazni, nem mindig összhangban a tudomány által tanított joggal és az azelőtti bírói gyakorlattal”. Ilyen környezetben emelt vádat Váry pl. 1920. április 19-én Szakasits Árpáddal – a tanácsköztársaság alatt a Közoktatásügyi Népbiztosság megbízottja, majd 30 év múlva Magyarország köztársasági elnöke – és feleségével szemben lopások és zsarolások miatt a fővárosi ruhanemű-rekvirálások során hozzájuk került ingóságok birtoklása miatt.¹⁶⁵

A kommunisták elleni eljárások koronáját a volt kormányzótanács tagjai, a népbiztosok elleni jelentette, amely a Friedrich-kormány hatalomra jutása után indult meg. Váry Albert 1919. augusztus 11-én adott utasítást a rendőrségnek Kun Béla és 22 társa letartóztatására, s ellenük elfogatóparancs került kibocsátásra gyilkosságra való felbujtás és más bűncselekmények miatt. A Budapesti Államügyészség nyomozási utasítása szerint a „rémuralom és a terror nem a tömegek, hanem egész kis csoportok és végeredményben a kormányzótanács akaratából” tartatott fenn. Így minden cselekményért, amelyek „sorozatos elkövetésében a terror megnyilvánult”, a tanács tagjai felelősek. Ők a felállított forradalmi törvényszékekre ruházták a halálbüntetés jogát, azok pedig a megállapított normák alapján tudtukkal, beleegyezésükkel, utólagos jóváhagyásukkal hozták és hajtották végre az ítéleteket. Ugyanígy a népbiztosok szervezték meg és küldték „rendet csinálni” a terrorcsapatokat azért, hogy gyilkoljanak. Ekkoriban a sajtóban is tudósítások jelentek meg a nekik tulajdonított bűncselekményekről.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Aczél: i. m. 6. o.; Kaposvári KÜ 1921.E.35/1. jelentése 1921. január 18.: OL K.579. 561. cs. Az 1919. december 31-ig megkezdett ügyekre ld. A tanácsköztársaság szereplői ellen 1919-ben indított perek iratai Budapest Főváros Levéltárában: Bíró: i. m. 82-213. o. Bp. KÜ 26.611/1920. vádindítvány: BFL VII.18.d. 13/6555-1920.

¹⁶⁶ Bp. Áü. 23.628/1919. á. ü.: BFL VII.5.c. 5736-1919., Bp. Áü. 33.442/1919.: OL K.578. 653.F. 2/4. ö. e., 50.328/1919. á. ü.: BFL VII.5.c. 6274-1920. Elfogató parancs a megszökött népbiztosok ellen, Az ügyészség a kommunista bűnösök ellen: Bp. Közlöny 1919. augusztus 16. Esti kiadás 3, 5. o., Kun Béla és társai kiadása: Reggeli Hírek 1919. szeptember 4. 3. o., Kun Béla bűnei – Kíméletlen eljárásra utasította Szamuelyt – Két ukrán tisztet Kun Béla parancsára gyilkoltak meg: Esti Hírek 1919. augusztus 21. 3. o.

A korabeli büntetőjog legsúlyosabb minősítését két ok indokolta: a kormányzat csak ilyen alapon remélhette Ausztriából a menekült népbiztosok kiadását, mivel az európai jogfejlődésben kialakult megoldás szerint politikai cselekmények miatt a befogadó állam nem adott ki. De nem tartoztak ide az élet elleni bűncselekmények, másrészt ez tette lehetővé a legsúlyosabb szankció, a halálbüntetés kiszabását. Így Váry az ügyészség vezetőjeként folyamatosan jelentette az igazságügy-miniszternek az eljárás állását, szorgalmazva Kun Béla és társai kiadatásának kezdeményezését. Ezt többször megkísérelte a Külügyminisztérium, kérve az osztrák kormánytól a „közönséges bűncselekményekkel terhelt” személyek kiadatását. A népbiztosokkal szemben a Budapesti Büntető Törvényszék 1919. december 26-án ügyészi indítványra kiadott elfogatóparancsában a gyilkosságokon túl szereplő rablást a Forradalmi Kormányzótanácsnak a tulajdont, a vagyonokat érintő rendelkezéseire, míg a pénzhamisítást a tanácsköztársaság hónapjai alatt készített és forgalomba hozott bankjegyekre alapozták. A bírósági végzés indokolása szerint „amit Kun Béla a vezérlete alatt álló népbiztos társaival hónapokon át a polgárok élete és vagyona ellen végrehajtott, nem vonható a politikus ténykedéseinek a körébe: nem politikai uralom volt az, hanem egy megszervezett banda jogot, erkölcsöt, törvényt tipró garázdálkodása, mellyel szemben állam, mely a jog, törvény, s igazság alapján áll, a jogvédelmet nem tagadhatja meg”.¹⁶⁷

Az egykori népbiztosok közül a belföldön maradt tízet 1919. augusztus 13. - november 15. között letartóztatták. A jelentéktelen szerepet betöltötték ezt elkerülték, sőt volt, aki Váry Albert hozzájárulásával engedélyt kapott a rendőrségtől a külföldre távozásra, mint augusztus 14-én dr. Stefán Ágoston ruszka-krajnai népbiztos. Az eljárás kezdeti szakaszában Várynak az IM-nek tett jelentése szerint a Forradalmi Kormányzótanács volt elnökét, Garbai Sándort román tiszték kimentették lakásáról, mint ahogy Ládai István igazságügyi népbiztos is kivonták az eljárás alól és lehetővé tették külföldre távozásukat.¹⁶⁸

Az előkészítő eljárás során a budapesti ügyészség által irányított rendőr-főkapitányság tanúvallomások – köztük a Károlyi korszak kormánytagjainak, így Berinkey Dénes miniszterelnökét, Balogh Ernő, Búza Barna, Vass János minisztereket –,

¹⁶⁷ A kiadatra ld. Márkus Dezső szerk.: Magyar jogi lexikon IV. k. 732-770. o. Bp. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság 1903. Kun Bélák kiadása: Pesti Hírlap 1919. október 3. 6. o., Újból körözik a népbiztosokat: Az Est 1920. október 4. 3. o., Újabb kiadási eljárás Kun Bélák ellen: Az Est 1919. október 8. 1. o., Gyilkosságra való felbujtásért vonják felelősségre a népbiztosokat: Az Est 1919. október 18. 3. o., Rónai Zoltán agyonlőtetett két embert: Az Est 1919. október 25. 3. o., Újabb kiadási eljárás Kun Béla és társai ellen: Az Est 1919. október 28. 1. o., Kun Béla parancsai a dunántúli akasztások ügyében: Az Est 1919. október 29. 5. o., Az Agrárbank kifosztása a diktatúra alatt: Az Est 1919. december 14. 5. o. Bp. Büntető Törvényszék 5736/1919. BFL VII.5.c. V. ö. Sik Ferenc: Jogi megtorlás a Tanácsköztársaság politikai szereplői ellen Magyarországon (1919-1921) in. Csizmadia Andor szerk.: Jogtörténeti tanulmányok III. 57-70. o. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1974.

¹⁶⁸ Bp. Áü. 50.328/1919. á. ü.: OL K.578. 653.F. 2/4. ö. e., Kalmár és Dovcsák volt népbiztosok letartóztatása: Esti Hírek 1919. augusztus 18. 4. o., Dr. Stefán volt népbiztos a párisi konferencián: Az Est 1919. október 8. 2. o., Bp. Áü. 33.442/1919. á. ü.: BFL VII.5.c. 6274-1920.

a tanácsköztársaság alatt keletkezett okiratok – pl. jelentések a különböző ellenforradalmi megmozdulásokkal szembeni fellépésekről, a pénzintézetek széfjeinek felnyitásáról – tömegét szerezte be, továbbá a Forradalmi Kormányzótanács üléseinek jegyzőkönyveit. Az eljárás mindvégig az IM szigorú felügyelete alatt folyt. Így Várynak még azt is engedélyeztetnie kellett, hogy pl. Ágoston Péter volt külügyi, majd igazságügyi népbiztos egészségi állapota miatt szanatóriumban nyerjen elhelyezést. Bár ezt a korábban számára védlevelet kiadott Yates amerikai ezredes, a magyar csendőrség és rendőrség főfelügyelője is támogatta, a miniszter mégsem járult hozzá.¹⁶⁹

A Váry Albert által 1920. április 21-én kiadmányozott 36 oldalas vádirat felségsértést, lázadást, 167 rendbeli gyilkosságra felbujtást, zsarolásokat és pénzhamisítást rótt a 10 letartóztatott népbiztos terhére. Mint önéletrajzában írta, e vádak „politikai természetűek lévén, az igazságügy-minisztérium utasításán nyugodtak”, a vádirat szerkezetét illetően pedig azt jelentette felettesének, hogy „úgy véltem leghelyesebben eljárni, ha a terheltek cselekményeit a lezajlott események történeti sorrendjében teszem vád tárgyává ... Ennek következtében a hatalom erőszakos megszerzésével kapcsolatosan elkövetett ugynevezett politikai természetű bűncselekmények kerültek az indítvány élére, nem pedig a hatalom megszerzése után, már annak birtokában elkövetett többi cselekmények”.¹⁷⁰

Ennek megfelelően a vádpontok tartalmát az alkotta, hogy a vádlottak közreműködtek az egységes munkaspárt létrehozásában, amelynek eredményeként a „polgárság lefegyverzése, a polgári osztály megsemmisítése, a magántulajdon megszüntetése és a lakosság számbeli és értékbeli túlnyomó többségének teljes elnyomásán alapuló un. proletárdiktatúra felállítása proklamáltatott”. Tagjai voltak a lefektetett célok megvalósítására törő Forradalmi Kormányzótanácsnak, részesei a tanácsköztársasági alkotmány elfogadásának, s így a hatalommegosztás elvén nyugvó állam szétzúzásának (felségsértés). Lázadást jelentett, hogy részt vettek a „lefegyverzett csoportoknak oly irányú szellemi vezetésében vagy arra való szándékos reábírásában, hogy ezek a csoportok a hazához, valláshoz és a társadalmi békés együttélés alapjául szolgáló eszmékhez, elsősorban a törvény előtti egyenlőséghez és a magántulajdon intézményéhez ragaszkodó osztályokat fegyveresen megtámadják”. A gyilkossági minősítésnél felrovattak a forradalmi törvényszékekre vonatkozó normák megalkotásai, az egyes országrészek hadművelleti területté nyilvánítása folytán az ottani „rendfenntartás” céljából elkövetett élet elleni cselekmények. Zsarolásokat valósítottak meg a tulajdonjog átrendezésére hozott intézkedések (pl. a pénzintézetek készleteinek megszerzése, bélyeggyűjtemények, értékpapírok kisajátítása, a zálogházakban tárolt tárgyak visszaadása az adósoknak, a gyárak, gyógyászati intézmények, egyházi mező-

¹⁶⁹ Az eljárás fennmaradt iratai 129 kötetet, 7164 oldalt tesznek ki. Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jelentése 1919. december 29. a Bp. Áü-nek a safe-ek felnyitásáról a proletárdiktatúra alatt, American Commission to Negotiate Peace szám nélküli átirata 1919. november 17.: BFL VII.5.c. 6274-1920.

¹⁷⁰ Önéletrajz, Bp. KÜ 19.738/1920. k. ü.: BFL VII.5.c. 5736-1919.

gazdasági ingatlanok, könyvtárak köztulajdonba vétele). A pénzhamisítás vádját pedig az akkor még létező Osztrák-Magyar Bank engedélye nélküli korona bankjegy kibocsátás jelentette.¹⁷¹

A vádirat – IM általi jóváhagyását követő – benyújtására 1920. június 6-án került sor. A tárgyalás nyitó napján, július 5-én a törvényszéki teremben hallgatóként megjelent Váry, de a perben szerepe nem volt, a vádat az előkészítő eljárást is végzett helyettese, Aczél Imre képviselte. A bíróság számos tárgyalási nap után december 28-án hozta meg ítéletét, amelyben négy népbiztost halálra, míg a többiek életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélt. (Ezek végrehajtása nem történt meg, a népbiztosok a moszkvai kormányval való megállapodás alapján 1922 februárjában átadásra kerültek Szovjet-Oroszországnak.)¹⁷²

E per során ismét felmerült Várynak a kommunisták 1919. márciusi szabadításakor magatartása. A más ügyben letartóztatott Jancsik Ferenc 1920. augusztus 17-én tett tanúvallomást a hajdani fogvatartási körülményeikre és a Gyűjtőfogházban történetekre. Ekkor állította azt, hogy Váry a szabadlábra helyezésük kihirdetése után beszédet mondott, amelyben „figyelmeztetett minket, hogy nekünk össze kell fognunk a polgársággal, mert csak így tudjuk ezt az országot megmenteni”. A bíróság néhány nappal korábban felvette az ezzel kapcsolatos bizonyítást, amikor a Gyűjtőfogház tanúként kihallgatott akkori alkalmazottai ezzel ellentétesen nyilatkoztak, kijelentve, hogy Váry csupán hivatalos megnyilvánulást tett a szabadítás kihirdetésekor, míg Berinkei volt miniszterelnök július 28-i tanúkihallgatásakor cáfolta az autótáadás állítását.¹⁷³

Váry Albert 1920. szeptember 13-án tett jelentése szerint addig 2050 vádat emelt a kommunista ügyekben a budapesti ügyészség, s további kb. 400 esetben volt várható annak emelése. Ekkor jelentette ki a fővárosi közigazgatási bizottság ülésén, hogy „Budapesten többé nem lehet komolyan beszélni kommunista veszedelemtől”. A korabeli légkör jellemzésére hozzátette azt is, hogy a „főjelentések még mindig virágznak. A magánbosszú munkában van. Névtelen levelek áradatja ostromolja az ügyészséget s követeli a kellő megokolás nélkül polgárok letartóztatását”. Váry későbbi összegzése szerint a vádemelések eredményeként a vádlottak kb. 4/5-e ítéltetett el. (A kommunista perek eredményeként országszerte a kortárs Gratz Gusztáv sze-

¹⁷¹ Bp. Áü. 19.738/1919. á. ü.: BFL VII.5.c.. Az eljárást műve megjelenéskori szemléletének megfelelően feldolgozta Rév Erika: A népbiztosok pere 1-277. o. Bp. Kossuth Könyvkiadó 1969, valamint a 2011-ben megjelent Ágoston Péter életrajzában Ormos: i. m. 166-307. o. Korabeli kiadvány az ügyben eljáró ügyvédtről, Ujlaki Géza: Ágoston Péter dr. védelme 1-99. o. Bp. k. n. 1920.

¹⁷² Bp. Büntető Törvényszék BFL VII.5.c. 6274-1920. A népbiztosok ügyének tárgyalása: Népszava 1920. június 6. 5. o., Tíz népbiztos a vádlottak padján: Az Est 1920. július 6. 2. o., Rév: i. m. 265. o.

¹⁷³ Jancsik Ferenc tanúvallomása 1920. augusztus 17., Bíró Lajos, a Gyűjtőfogház 1919. márciusi vezetője tanúvallomása 1920. augusztus 3., Fleischmann Imre gyűjtőfogházi díjnok, Mayer Ödön gyűjtőfogházi tiszt 1920. augusztus 4., Berinkei Dénes 1920. július 28. tanúvallomása: BFL VII.5.c. 6274-1920., Szerdán folytatták Berinkei volt miniszterelnök kihallgatását, aki ismét hatalmas újság- és iratcsomóval jelent meg a tárgyaláson: Népszava 1920. július 29. 2. o.

rint 68 elítéltet végeztek ki, míg a mostani történetíró, Romsics Ignác 74-ről tud.) Az országot elhagyott, ilyen jellegű bűncselekményeket elkövetőkkel szemben pedig a Bp. 470. §-ának megfelelően nyomozólevelek százainak kibocsátásra került sor.¹⁷⁴

A tanácsköztársaság miatti büntetőjogi felelősségre vonások lezárását Horthy Miklós kormányzónak a konszolidáció érdekében kibocsátott 1920. december 24-i és 1921. december 22-i kegyelmi elhatározásai jelentették. Az eljárási és végrehajtási amnesztiák meghatározott feltételek esetén a 4039/1919. ME. rendelet 1. §-ában meghatározott bűncselekmények miatt öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztésre elítéltekre, az ilyen magatartások miatt eljárás alatt állókra és az alá vonhatóakra terjedtek ki azok kivételével, akik cselekményeiket nyereségvágyból követték el, továbbá az eljárás vagy büntetés elől külföldre távoztak.¹⁷⁵

Az amnesztia gondolata már korábban felmerült: Váry már 1919 végén támogatta volna a „kommün nemértelmiszerző politikai bűnöseinek” adandó kegyelmet, de a „kormány nem volt abban a helyzetben, hogy ilyen indítvány megvalósítását csak fontolóra is vehesse”. A kegyelem kérdése a kormányban is felmerült: a trianoni békeszerződés aláírása után a minisztertanács 1920. június 12-i ülésén vetette fel Soós Károly tábornok, honvédelmi miniszter, hogy „nem-e lehetne amnesztiát adni úgy a vörösteror idejében, mint az ugynevezett fehérterror folyamánya képen előfordult bűncselekményekért”, de erre akkor még nem került sor. De később ennek megfelelően az 1920. decemberi kegyelem a Nemzetgyűlés összeüléseiig, vagyis az azév február 16-ig elkövetett olyan bűncselekményekre is kiterjedt, amelyeket az „ugynevezett tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása” miatt, továbbá „egyéb embertelenségekkel felidézett közeli keseredésből vagy menthető felháborodásból” követték el, feltéve, ha a bűnös magatartásban nem játszott szerepet a „jogtalan vagyoni haszon szerzése” mint célzat.¹⁷⁶

A kegyelmi elhatározások végrehajtásának eredményeként Váry Albertnek az igazságügy-miniszter számára 1923. március 8-án készített jelentése szerint – amely mutatja a bíróságok ezen ügyekben való ítélkezésének súlyát is – az elítéltek nagy többsége addig már szabadult. Az ekkor még fogvalévők közül 5 évet meg nem haladó szabadságvesztést kapott 86 fő, 5-6 év közöttit 110, 6-10 év közöttit 172, 10-15 év közöttit 51, míg életfogytiglanra ítéltetett 2 személy. Ezen elítéltek közül viszont ekkor „kegyelemre ajánlatott” 116 fő.¹⁷⁷

Fehérterror a Duna-Tisza közén

Amíg a fővárosban a hatályos jog által megszabott és a megszálló hadsereg által engedett keretek között folytak a tanácsköztársaság szereplői elleni eljárások, addig országszerte kegyetlenkedések, önkényeskedések történtek katonai, félkatonai alakulatok részéről a bukott proletárdiktatúra megtorlásaként, illetve annak ürügyén. A kortárs Gratz Gusztáv szerint ezek az „atrocitások különösen a Dunántúl és a Duna-Tisza közén öltöttek nagyobb mértéket, ott, ahol a vörös terror is a legvéresebben tombolt”. E tettek számos esetben túlléptek a tanácsköztársaság alatt történtek miatti jogon kívüli megtorlásokra, s a bosszú, az egyéni leszámolás és haszonszerzés eszközeivé váltak. A történések elszennvedői gyakran a zsidóságból kerültek ki.¹⁷⁸

A cselekményeket jelentős részben a francia megszállás alatti Szegeden 1919 nyarán alakult, s a Forradalmi Kormányzótanács bukása után a legfontosabb belföldi hatalmi tényezőt jelentő Nemzeti Hadsereg csapatai, támogatói követték el. Az ennek első alakulataként létrejött zászlóalj parancsnokának, Prónay Pálnak visszaemlékezése szerint 1919. augusztus 3-án Soós Károly vezérkari főnök a fővárosba és a Dunántúlra vonatkozó vonulás mellett szóban parancsot adott arra is, hogy „útközben mindenütt rendet teremtve, a főkolompókat statáriálisan végezzük ki. A forradalom előtti régi rendszer megbízható hivatalnokait védjük meg és állásukba helyezzük vissza. Minden néven nevezendő kincstári vagyont, állami pénzeket, katonai felszereléseket stb. foglaljuk le. Szóval a fent említett direktívákkal minden egyes szakaszparancsnok a legnagyobb teljhatalmat kapta a kezébe”. A történetek megvizsgálására 1920 májusában az országba érkezett brit küldöttség jelentése akként összegezte az addig történeteket, hogy a „honvédség tisztjei, katonái és a tisztű különítmények tömegesen ölték a kommunistákat”.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Gratz: i. m. 268. o. A zsidó lakosság sérelmére elkövetett cselekményekre ld. Dombóváry Géza: Összefoglaló jelentés az 1919. augusztus elejétől nov. 1-ig a pesti izr. hitközség jogsegítő irodájában előadott fontosabb tárgyú panaszokról 1-22. o. [h. n. é. n.]. Az Egyenlőség folyóirat folyamatosan közölte a történeteket „A dunántúli zsidó-üldözések aktáiból” címmel: 1919. szeptember 11. 11-14. o., 1919. szeptember 18. 1-5. o., 1919. szeptember 25. 3-6. o., 1919. október 3. 4-5. o., Az alföldi zsidó mártírok: 1919. december 24. 4-6. o. A jelen történetírásból ld. a korabeli források alapján készült összefoglalást: Kádár Gábor - Vági Zoltán: Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehérterror időszakában: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=138:antiszemita-atrocitasok-gyilkosságok-pogromok-a-feherterror-idszakaban&catid=16:esetek (letöltés: 2015. február 15.).

¹⁷⁹ Prónay Pál: Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918-1921 (továbbiakban: Prónay 1) II. 160. o.: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 4.1.A.738. A napló részlegesen megjelent: A határban a Halál kaszá! – Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből (továbbiakban: Prónay 2) Bp. Kossuth Könyvkiadó 1963: a 107-132. o. közli az egyes megtorlásokat, kivégzéseket. A Duna-Tisza közén történetekre ld. Pásztor Mihály: A fehérterror néhány jelensége – Pest megye 1919-1920 81-86, 157-162, 170-177, 200-202, 222-246. o. Bp. Pest Megyei Levéltár 1985, Végső: i. m. 256-262. o. Cseh Géza: Szemet szemért ... – A fehérterror jelenségei Szolnokon: in. Nagy Szabolcs szerk.: Vörös és fehér – A vörös és fehér uralom hátszaga: 1919 vidéken 95-112. o. Veszprém Veszprém Megyei Levéltár 2013. Az ekkoriban történtek nem egyediek voltak, a világháború után több országban került sor a szemben álló politikai erők közötti kíméletlen fegyveres harcokra, kölcsönös leszámolásokra. Így pl. a függetlenségért frissen elnyert Finnországban a polgárháborús összecsapások, majd a vörösök elleni megtorlások áldozatainak száma meghaladta a 30 ezret: Gombos József: A finn történelem fontosabb évszámai: Rubicon 2012/7. 27. o. Németországban a bajor tanácsköztársaság 1919. május 3-i leverése után a Freikorps csapatok kommunista-ellenes megtorlása kb. 600 áldozatot követelt: Die Münchner Räterepublik: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/revolution/raeterepublik> (letöltés 2014. október 20.), Brit jelentés 83. o.

¹⁷⁴ Bp. KÜ EL.2.V.174/1920.: Családi iratok, Bolsevisták és munkakerülők: Pesti Napló 1920. szeptember 14. 1. o. Gratz: i. m. 263-264. o., Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században 132. o. Bp. Osiris Kiadó 2005. A Bp. 470. § szerint nyomozólevelet büntett elkövetésével „alaposan terhelt” személlyel szemben lehetett kibocsátani, ha tartózkodási helye ismeretlen volt vagy az eljárás alatt megszökött és vele szemben a 141. § szerinti valamely előzetes letartóztatási ok fennállt.

¹⁷⁵ Bp. Közlöny 1920. december 25. 1. o., Bp. Közlöny 1921. december 23. 1. o.

¹⁷⁶ Korcsmáros: i. m. 127-128. o. Mtj. 1920. június 11.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59404&MT=1 (letöltés 2014. április 21.).

¹⁷⁷ Ad.27.572/1922. IME: OL K.577. 653.f. 1/2. ée.

E hadsereg fővezére, Horthy Miklós altengernagy szükségesnek tartotta a felelősségre vonásokat, mert – későbbi emlékirata szerint – a kommunisták mint az „orosz bolsevisták tanulékony tanítványai valóban pokollá tették az életet!”. Megfogalmazása szerint ekkoriban „csak acélszerű tisztíthatta meg az országot”, amely során „igazságtalanságokra” és „kegyetlenkedésekre” is sor került. Ebben a helyzetben állapította meg a fővárosi sajtó, hogy a terror „most feltámadt a másik végletben, kezdődött a Dunántúl, most már az Alföldön is terjed és belopódzik Budapestre is ... Nem szoktunk és nem szeretünk ügyész után kiáltani, de ha van Magyarországon ügyész, miért huny szemet az ilyen előtt?”. E kíváncsiaknak a korlátozott lehetőségekkel bíró igazságügyi szervek megkíséreltek eleget tenni az elkövetők felkutatása és felelősségre vonása érdekében, de eljárásaik csak a fegyveres szervek által megengedett határokig terjedhettek. Az így kialakult állapotokat a kortárs újságíró Korcsmáros Nándor akként értékelte, hogy „szánalmas volt nézni, amint a hatóságok hivatásuknak megfelelni szándékozó tényezői tehetetlenül nézték a jogrendnek ezt az elsüllyedését. Mert csak elfogultság azzal vádolni általánosságban ... rendőrséget, csendőrséget, ügyészséget, hogy ezek akarták ezt így. Ezeknek érdeke igazán csak az ellenkezője volt; a hatóságoknak sok gondot és kellemetlenséget okoztak az ugynevezett atrocitások. Se rendőr, se csendőr, sem ügyész nem nézte elégedetten a törvényes kereteken kívül történő megtorlásokat. Ezek csorbították tekintélyüket, hasznuk pedig nem volt belőlük”.¹⁸⁰

A szétesett országban e történések egyik központja Kecskemét, mozgatója egy helyi módos gazdacsalád sarja, a világháborút megjárt tartalékos tiszt, Héjjas Iván volt. Ő 1919 júniusában parancsot kapott a szegedi ellenforradalmi kormány Horthy által vezetett hadügyminisztériumában arra, hogy szervezzon a városban karhatalmat a fegyverek összegyűjtésére és „közbiztonsági szolgálat ellátására”. Az így létrehozott alakulat tagjai a „magyarság szempontjából megbízható tartalékos tisztek, altisztek és legénység, valamint a kecskeméti környéki gazdák voltak”. Prónay Pál szerint ők mint „Alföldi Brigád” a zászlóaljnak tartalékát alkották.¹⁸¹

E karhatalmi különítmény tagjai (ún. pótcsendőrök) jóval a tanácsköztársaság bukása után megkezdtek a bolsevizmusért felelősnek tartott személyek elhurcolását és kivégzését. E cselekmények 1919. szeptember közepén kezdődtek a Kecskeméttel szomszédos Orgovány faluból elvitt és megölt 4 személlyel, majd a városban folytatódtak. Október 1-jén eltűnt 6 rendőr, a román megszállók november közepi kivonulása után pedig egyre nagyobb intenzitással folytatódtak az elhurcolások. E hónap 16-án este 14 személyt vittek el lakásaikból. A 19-ről 20-ára virradó éjjel egy csapat hatolt be a törvényszéki fogházba, s onnan a vezető államügyész, a fogházőrök és a rendőrök elleni erőszakkal, kegyetlen bántalmazások között elhurcoltak 36 kommunista bűncselekmény miatt letartóztatottat. Ekkoriban a városból és a környező településekről (Izsák,

Lajosmizse, Nagykőrös) olyan személyek (gyárigazgató, kereskedők, ellenforradalmat szervező volt katonatiszt) is eltűntek, akiknek semmi közük nem volt a tanácsköztársasághoz. Az eseményeket az IM-nek jelentő Karácsony Gyula államügyész azt is tudatta, hogy megkezdődtek a zsidóüldözések, s hírei szerint az elhurcoltakat „brutális kegyetlenséggel eltették láb alól”. A város katonai parancsnokának a Hadügyminisztériumhoz tett jelentése ugyancsak megállapította, hogy az „egyének legnagyobb része elhurcolóik által ki lett végezve”. A hozzátartozók által tett bejelentések alapján a Kecskeméti Államügyészség nyomozásokat rendelt el több eltűnési esetben, annál is inkább, mert az IM-től arra kapott utasítást, hogy az „ilyen atrocitásokat fegyveres erővel kell megakadályozni”. Ennek realitása azonban nem volt, a korabeli viszonyokat jellemezte, hogy a budapesti jelentéstételről visszaérkezett Karácsonyt hamarosan egyenruhás személyek keresték a hivatalában és el akarták vinni.¹⁸²

Váry Albert 1919 november végén szerzett közvetlen tudomást a Kecskeméten törtétekről, mivel egy segítségét kérő elhurcolt hozzátartozó személyesen kereste meg. Illetékessége hiányában az esetet jelentette a belügyminiszternek, nem sejtve, hogy a későbbiekben neki komoly feladatai lesznek a Duna-Tisza közti atrocitások kivizsgálása során.¹⁸³

A kegyetlenkedések, eltűnések, emberölések miatt a hozzátartozók az IM-hez, az MSZDP Jogvédő Bizottságához, valamint az országban tevékenykedő külföldi szervekhez fordultak segítségért, elmondva, leírva a rokonaik sorsáról tudott, gyakran embertelen tetteket. Az antantmissziótól Bandholtz amerikai tábornok a „magyar Fehér Hadsereg által elkövetett túlkapásokról” szóló jelzéseket továbbította Huszár Károly miniszterelnökhöz „azzal az elvárással, hogy azonnal megfelelő lépéseket fog tenni”. A Szegedet megszállva tartó francia hadsereg pedig saját hírszerző szolgálata révén igyekezett tisztázni a történeteket.¹⁸⁴

¹⁸² Összefoglaló jelentés a Duna-Tisza közén 1919. év őszén, 1920. év tavaszán és 1921. év nyarán kommunista és zsidóüldözésekkel kapcsolatban elkövetett, hivatalból tudomásomra jutott vagy előttem panaszolt bűncselekmények nyomozásáról, a tett intézkedésekről s az ügyek jelen állásáról (továbbiakban: Jelentés 1922): Budapesti Büntető Törvényszék népbírósgától átvett peres ügyek iratai BFL VII.5.e. 20.630-1949. A Kecskeméti Államügyészség vezetőjének jelentése a főállamügyésznek 1919. november 27. in. Romsics 1976: i. m. 677-685. o.; Kecskeméti magyar katonai parancsnokság jelentése 1919. november 28. HL HM.C.O. 36/1919. A Kecskeméti Államügyészség iratai nem maradtak fenn, a 2952/1919. és 3129/1919. á. ü. eljárások léte a Bp. Népbírósg Nü.13.672/1946/5. vádiratából ismert. Dianovszki János kecskeméti államügyészségi altiszt és Dr. Bernáth István államügyész tanúvallomásai 1947. április 19. és 22. a Bp. Népbírósgon a kecskeméti fogházban és ügyészségen 1919 novemberében törtétekről: BFL VII.5.e. 20.630-1949. A törtétek első összefoglalását adta több okmány közlésével Halmi József: Fekete könyv Kecskemétről 8-47. o. Bécs 1920. május. Az elhurcolást túlélő Faragó János emlékeztetés közölte: „Újból folyamatba teendő eljárás”-t kell indítani: Népszava 1924. július 10. 3-5. o.

¹⁸³ Fekete Erzsébet tanúvallomása a Bp. Népbírósgon 1947. március 10. apja 1919. novemberi elhurcolásáról (továbbiakban: Fekete tanúvallomása 1947.): VII.5.e. 20.630-1949.

¹⁸⁴ MSZDP Jogvédő Bizottságában felvett jegyzőkönyvek a Budapesten és vidéken történt bántalmazásokról, gyilkosságokról, letartóztatásokról, internálásokról: Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (továbbiakban: PSzL) 658.10.3.; Kecskeméti Népbírósg 28/1945. jegyzőkönyv 1946. március 28. Hegedűs Dezsőné tanúkihallgatásáról: BFL VII.5.e. 20.630-1949. Bandholtz: i. m. 169. o.; Szegedi Katonai Körletparancsnokság 4.cln.1.-1920. bizalmas értesítés a franciák és azok magyar állampolgár kémjeinek szerepéről a kecskeméti gyilkosság nyomozásánál: HL HM.Eln.C.O.

¹⁸⁰ Horthy Miklós: Emlékirataim 131-132. o. Bp. Európa – História 1990; Hol a főállamügyész?: Az Est 1919. október 17. 4. o., Korcsmáros: i. m. 129. o.

¹⁸¹ Bodó Béla: Héjjas Iván – Egy ellenforradalmár élete: 2000 2010/10. 9-27. o. A Héjjas-különítmény létrejöttét felidéz: M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyésze Ü.176/1921/7., Ü.180/1921., Ü.302/1921., Ü.446/1921/239., Ü.371/1922/59. nyomozás megszüntető határozatainak indokolása: HL Honvédelmi Minisztérium Elnökségi C. Osztály iratai (továbbiakban: HL HM.C.O.), Prónay 1: i. m. 450. o.

A kecskeméti eseményeket tárgyaló kormány 1919. december 2-i ülésén határozatot fogadott el az „események szigorú megvizsgálása iránt”. Az akkor hadügyminiszter Friedrich István bejelentette, hogy hadbírákat küldött a városba a vizsgálatra. December 6-án a kecskeméti államügyész ismét jelentést tett Halász Lajos főügyésznek arról, hogy akkorra már 52 holttestet találtak a városban és környékén. A Hadügyminisztérium és a Fővezérség képviselőiből álló, a városba kiszállt bizottság december 8-ára készítette el jelentését: ez rögzítette a megállapítható tényeket, a helyi hatóságok által az orgoványi és izsáki határban fellelt 23 holttest állapotát (a megkínzott áldozatokat felakasztották), azonosíthatóságát, a vélt elkövetőket. A jelentés azzal zárult, hogy a „nyomozást a helybeli rendőrkapitányi hivatal a környékbeli csendőrsökökkel karöltve legnagyobb eréllyel folytatja”.¹⁸⁵

Azonban a tényleges helyzetet a kecskeméti rendőrfőkapitány jelentése jellemezte, miszerint az eljárás „felette megnehezíti, hogy a helybeli lakosság annyira meg van félelmitve, hogy a nyomozó hatóság részére adatot szolgáltatni nem mer, másrészt pedig az amúgy is elég gyenge nyomozó közegeink az ... erősen szervezett fehérterrtől való félelmükben erőyes és lelkiismeretes nyomozást aligha merészelnék eszközölni”. A korabeli légkört szemléltetik azon negyedszázad elteltével felvett tanúvallomások, amely szerint Kecskemét és „környéke állandó rettegésben élt, mert mindenki meg lett fenyegetve, ha beszél, el lesz pusztítva”. Az elhurcoltak hozzátartozói hiába fordultak a hivatalos szervek képviselőihez, mert mint a törvényszék elnöke, Kiss János kijelentette, a városban uralkodó állapotok miatt „nem tehet semmit”. Kecskemét kormánybiztosa, Zsitvay Tibor is tehetetlen volt az erőszakkal szemben, mert – mint később vallotta – „rendőrség és rend nélkül” nem tudta ellátni feladatait. Egy ekkori városi rendőr szerint a városban „páni hangulat volt, a lakosság rettegésben élt, mivel mindenki félt, különösen a baloldali elemek és a zsidóság, mert éjszakánként hol innen, hol onnan elhurcoltak valakit”. Ebben a helyzetben Beniczky Ödön belügyminiszter a Budapestvidéki Kerület Főkapitányságának detektívjeit küldette Kecskemétre, akik nyomozásuk során megtalálták számos áldozat holttestét, a gyanúsítható elkövetők egy részét elfogták, s megállapították a felbujtókat. Az eljárást azonban nem folytatták, mert eltávoztak az őket ért fenyegetések miatt.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Mtj. 1919. december 2.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=110890&MT=1 (letöltés 2014. január 11.); Bp. Főú. 5534/1919. f. ü. in. Karsai Elek - Pintér István: Darutollasok (fényképmelléklet) Bp. Zrínyi Kiadó 1960; Kecskeméti Kivizsgáló Bizottság szám nélküli jelentése 1919. december 8. HL HM.Eln.C.O.

¹⁸⁶ A kecskeméti főkapitány jelentése gróf Ráday Gedeon kormánybiztosnak 1919. november 27. in. Iratok I. k. 223. o.; Halmi: i. m. 25. o. Magyar Államrendőrség (továbbiakban: MÁR) Kecskeméti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztály szám nélküli jegyzőkönyvei 1946. február 25. Bunzlau Ferenc, 1946. április 13. Jeges Imre, 1946. március 8. Beck Gyula tanúkihallgatásairól. Zsitvay Tibor tanúvallomása 1947. április 22-én a Bp. Népbíróságon: BFL VII.5.e. 20.630-1949., Pigmann detektívfelügyelő szám nélküli jelentése 1919. december 5., MÁR Budapestvidéki Kerületének Főkapitánysága 105.eln.1919.V.fk., Kecskeméti rendőrfőkapitány 710/1919. HL HM.Eln.C.O.

A Kecskeméten és környékén elkövetett gyilkosságok hatalmas sajtóvisszhangot váltottak ki, s a fővárosi lapok 1919 decemberében irányultságuktól függetlenül írtak a történekről. E tudósítások egy részében azonban olyan kijelentés is volt, amelyet bűncselekményként értékelt a kiadás helye szerint illetékes budapesti ügyészség: a Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt folyóiratában, a Népakaratban megjelent kitétel – miszerint „hár kivégezték őket. Úgy kellett nekik. Legalább egy pár népcsaló és kommunista fajbelivel kevesebb van.” – miatt Váry Albert a Btk. 174. §-a szerinti büntett feldicsérésének vétsége jogcímén vádat emelt a cikk szerzője ellen. (Az ügyben később az IM vádelejtésre utasította.) Ekkoriban a város karhatalmi vezetőjét, a fő felelősnek tartott Héjjas Ivánt is megszólaltatta Az Est: ő nyilatkozatában a fogházból elvittek sorsát „sajnálatos kisiklásnak” értékelte, míg a lajosmizsei vonatról elhurcoltakról elismerte, hogy az a „leggyalázatosabb, közönséges rablógyilkosság” (e 4 áldozatot fejszecsapásokkal ölték meg) volt. Héjjas ekkoriban olyan félelmetes hírnévre tett szert, hogy pusztán a személyére hivatkozás elég volt rablások elkövetéséhez mint vallotta egy sértett 1924-ben a kecskeméti törvényszéken folyt perben.¹⁸⁷

A Huszár-kormány részéről Bárczy István igazságügy-miniszter 1919 novembere és 1920 márciusa között többször megkereste a Nemzeti Hadsereg Fővezérségét a bűncselekmények felderítéséhez való segítség érdekében. A Horthy Miklósnak írott egyik levelében leszögezte, hogy a „kecskeméti tömeges gyilkosságok” nem a proletárdiktatúra „tényleges – olykor sajnos csak vélt – szereplőivel” szembeni „tömegindulatok mély elkéséredésből fakadó megnyilvánulásai voltak”. Az adatok alapján Bárczy megállapította, hogy „egy büntettes csoport által tervszerűen előkészített és végrehajtott ... bűncselekmények sorozatával állunk itt szemben”. A rablással párosult tömeges gyilkosságok „messze túlhaladták a jogtalan önbíráskodás kereteit”. Az elkövetők ezentúl „önkényes és erőszakos módon ... beavatkoztak a büntető igazságszolgáltatás törvényszerű menetébe, s tették annak érvényülését lehetetlenné”. Egy újabb kecskeméti atrocitás után Horthyhoz intézett levelében az igazságügy-

¹⁸⁷ Betyárvilág az orgoványi pusztán: Pesti Hírlap 1919. december 11. 6. o., Az alföldi haramiák bűneinek felderítése: Pesti Napló 1919. december 11. 5. o., Mi történik az Alföldön? – Orgovány község határában tizenhét halottat találtak: Népszava 1919. december 11. 4. o., Hatvankét hulla a lajosmizsei erdőben: Pesti Napló 1919. december 12. 3. o., A kecskeméti rablógyilkosságok: Pesti Hírlap 1919. december 13. 6. o., A kecskeméti vérfürdő: Népszava 1919. december 13. 3. o., A kecskeméti és orgoványi borzalmak újabb részletei: Pesti Napló 1919. december 14. 3-4. o., Száz holttest a Kecskemét-környéki erdőben: Pesti Hírlap 1919. december 14. 9. o., Megindult a nyomozás a kecskeméti-vidéki gyilkosok ügyében: Az Est 1919. december 14. 4. o., A kecskeméti gyilkosságok: Pesti Hírlap 1919. december 16. 6. o., Mi volt az oka a kecskeméti gyilkosságnak?: Az Est 1919. december 16., Sajtóhadjárat Kecskemét ellen: Új Nemzedék 1919. december 17. 3-4. o., Kecskemét: Új Nemzedék 1919. december 18. 3-4. o., A kecskeméti népiélet: Új Nemzedék 1919. december 19. 3. o., Kivégzések Kecskeméten: Népakarat 1919. december 18. 3. o., Bp. KÜ 35.031/1920. k. ü., 28.270/1920. IM.IV.: BFL VII.18.d. 05/0102-1920. Héjjas főhadnagy elmondja a kecskeméti eseményeket: Az Est 1919. december 19. 2. o. A kecskeméti törvényszék 1924. augusztus 14-i tárgyalásán a Kalocsa melletti Farkas kocsmáros vallotta, hogy a vádlott társai élén akként szólította fel: „Héjjas Iván fivére vagyok, adj elő mindent, különben meghalsz!”: Halálra ítélték két orgoványi rablóvezért: Délmagyarország 1924. augusztus 5. 3. o.

miniszter azért, mert a „nyomozást nem meri senki sem vállalni, mert azt hiszik, hogy a karhatalom emberei tüntették el az illetőt”, ismét segítséget kért. Ezt Huszár miniszterelnök is megismételte, „csatlakozva” minisztere „kérelméhez” a „pártatlan igazságszolgáltatásban rejlő nagy nemzeti érdekre való tekintettel”.¹⁸⁸

A megkeresésekre Horthy kirendelte a budapesti katonai körlet parancsnokának ügyészét a holttestek exhumálására és a vizsgálat folytatására. A nyomozás során 12 személy került előzetes letartóztatásba, de őket a katonai ügyész 1920 márciusában „pozitív adatok hiányában” szabadlábra helyezte, majd elfogatóparancsot adott ki a gyilkosságok főszereplőit, az „értelmi szerzőkként és vezetőkként mutakozó” Pataky Nándor főhadnagy, Francia Kiss Mihály szakaszvezető és 3 társuk ellen, de az eljárás hamarosan eredménytelenül befejeződött. A kecskeméti elhurcolások és más Duna-Tisza közén történt bűncselekmények miatti vizsgálatot majd Váry Albert folytatja le 1921-22-ben az akkorra már részben megváltozott politikai közegben. (A későbbiekben, 1924 nyarán adott interjújában az egyik főszereplő, Francia Kiss csupán három áldozatról beszélt a történések következményeként.)¹⁸⁹

¹⁸⁸ 30.206/1919. IM.IV., 32.762/1919. IM.IV., 3013/1920. IM.IV., Szám nélküli IM átirat 1920. február 11., 1416/1920. ME, 1848/1920. ME: HL HM.Eln.C.O.

¹⁸⁹ A boncolás eredménye és a nyomozás eredménytelensége a kecskeméti gyilkosságok ügyében: Az Est 1919. december 17.; Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsege 8160/1919, 344/1920., Budapesti katonai körlet parancsnokának ügyésze Ü.4465/19.; HL HM.Eln.C.O.; Megszüntették a vizsgálatot a kecskeméti tömeggyilkosságok ügyében: Bécsi Magyar Újság 1920. március 31. 3. o., Beszélgetés Francia-Kiss Mihállyal, aki csak három orgoványi halottról tud: Világ 1924. július 20. 3. o.

A korábbi kormányok tagjaival szembeni büntetőeljárások

A restauráció kormányai törekedtek a tanácsköztársaság létrejöttét lehetővé tevő személyekkel, majd az azt közvetlenül követő időszak szereplőivel szembeni felelősségre vonásokra is. Ennek során a főcsapás a legnagyobb felelősnek tekintett volt kormány-, majd államfő, Károlyi Mihályra irányult. Ellene 1919 augusztusától feljelentéseket tettek különböző magánszemélyek a tavaszi hatalomátvétel, továbbá vagyoni elleni bűncselekményekre felbujtás miatt, illetve hivatalból is eljárások indultak. Károlyi kapcsán viszont cáfolhatatlan tényről jelentett, hogy a magyar közjognak megfelelően a királytól kapta miniszterelnöki kinevezését, majd a körülmények változása miatt az uralkodó mentette fel esküje alól. Ennek kapcsán eredetileg az álláspont alakult ki – mint Váry 1919. december 19-i nyomozási utasítása tartalmazta –, hogy bár az „októberi forradalom a népképviselői rendszeren és a miniszteri felelősség elvén alapuló magyar alkotmányon súlyos sérelmeket ejtett ugyan”, de ezeket „nem támadta meg. Sőt a forradalmi kormány a választójog általánosításával előkészületeket tett a népképviselői összehívása iránt”.¹⁹⁰

Váry az őszirózsás forradalom résztvevőit kapcsán egyébként azt a véleményt képviselte, hogy „ha a magyar katona kezéből nem üt ki a fegyvert, ... ha a jogrend föl nem bomlik, ha van erős államhatalom, nem következett volna be a bolsevik rémuralom”. Azonban a hivatkozott közjogi helyzeten túl azzal is tisztában volt, miszerint „sokan voltak jóhiszeműek, lelkes, jószándékú hazafiak, kik örömmel vettek részt abban a mozgalomban, mely a békét, Ausztriától való elszakadást, s a független Magyarországot látszott jelenteni”. Emellett gyakorlatilag „lehetetlennek és keresztülvihetetlennek” tartotta, hogy a „tömeg bolsevista bűncselekmények mellett még egy nagyobb kiterjedésű politikai bűnvádi eljárás indíttassék”.¹⁹¹

Utasítása a felségsértés büntette miatti nyomozás kapcsán nem is az őszirózsás forradalom történéseinek felderítését tette a rendőrség feladatává, hanem annak megállapítását, hogy „kik voltak azok, akik Károlyi Mihályt az októberi forradalom után körülvérték, befolyásolták és vezették, ... a hatalom átjátszása körül kik tevékenykedtek leginkább; kik voltak azok, akik Károlyi megbízásából a szocialista és kommunista vezérekkel tárgyaltak”. A „proletárdiktatúrára való átmenet tárgyában” Váry és helyettese, Aczél Imre később is részletes előírásokat adtak a nyomozás menetére, a szükséges bizonyítási eszközök beszerzésére.¹⁹²

¹⁹⁰ Bp. Áü. 61.804/1919. á. ü.: BFL VII.18.d. 13/8784-1919. Károlyi Mihály ellen bűnvádi eljárást rendelt el az igazságügyminiszter: Az Est 1919. október 8. 1. o., Váry Albert: Virradat 1920. augusztus 15. 1. o.

¹⁹¹ Váry Albert: Vértanúsobor: Pesti Napló 1934. március 18. 16. o., Önéletrajz

¹⁹² Bp. Áü. 61.804/1919, 41.202/1920, 42.059/1920. á. ü.: BFL VII.18.d. 13/8784-1919.

Az eljárások az IM szoros felügyelete alatt folytak, amelynek irányvonala változott. A sajtó 1920 elején már arról tudósított, hogy a hírek szerint a hatóságok az „első forradalom vezetői ellen akarnának fellépni”, felelősségre kívánják vonni a „magyar nemzet megrontóit”. Mivel a még 1919. július elején külföldre távozott Károlyi Mihállyal szemben személyét érintő intézkedéseket tenni nem lehetett, ezért a kormányzat vagyonának zárlatát célozta meg. A 14.360/1920. IM.IV. rendelet utasította az ügyészséget, hogy „A hazaárulók vagyoni felelősségéről” szóló 1915:XVIII. törvénycikk 1. §-a alapján indítványozza a bíróságnál a zár alá vételt. Az utasítás teljes részletességgel előírta az okokat: eszerint Károlyi 1918-ban mindent megtehetett azért, hogy az akkori „kormányt a háború befejezésére és a mindenáron való békekötésre kényszerítse”. Ennek érdekében „ellenséges országokbeli kémekkel érintkezett”, a hadsereg fegyelmének felbomlasztására irányuló propagandát támogatott, megalakította a katonatanácsot azért, hogy Budapest helyőrségét a forradalomnak megnyerje, és azok megtagadják a törvényes parancsok teljesítését. E cselekmények az utasítás szerint számos büntetőjogi tényállást – felségsejtést, hűtlenséget, lázadást – valósítottak meg. Ezek, továbbá a budapesti körletparancsnoknak a hadosztálybíróságnál folyó eljárásban kibocsátott elfogatóparancsában foglalt katonai bűncselekmények – az állam hadi ereje elleni, az esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére való csábítás, felségárulás és zendülés büntetnei – miatt szükséges a vagyonzárlat elrendelése.¹⁹³

Az utasításnak megfelelően Váry 1920. május 31-én indítványozta a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék vizsgálóbírójának a zárlat elrendelését, aki annak megfelelő végzést hozott. Ennek azonban jelentősége nem volt, mert a zár alá vételre a Károlyi család tagjainak kérelmére a Budapesti Királyi Törvényszék, mint hitbizományi bíróság végzésével már 1920. május 10-én sor került, és a két jogalap ütközése miatt a polgári bíróság korábbi döntése maradt hatályos. A büntetőeljárások a továbbiakban abba is maradtak, a külföldi megkeresések eredménnyel nem jártak, a Károlyi Mihály tartózkodási helye szerinti Olaszország sem teljesítette azt, mivel az „érvényben levő nemzetközi jogelvek szerint jogsegélynek politikai perekben nincs helye”.¹⁹⁴

Eljárás indult az 1919. augusztus 1-jén alakult Peidl-kormány tagjai ellen is. Bár az akkori belügyminiszter, a szociáldemokrata Peyer Károly a nyomozás megindulása-kor munkaügyi miniszterként az antant nyomására létrejött Huszár-kormány tagja volt, a Budapesti Államügyészség 1919. december 18-án indítványt nyújtott be a törvényszéki vizsgálóbíróhoz ellene és több volt kormánytársa ellen bűnpártolás jog-

címén. Ennek alapját az képezte, hogy az augusztus 1-jén este tartott minisztertanácsban, amikor már a „tényleges hatalom birtokában voltak”, döntöttek a különféle bűncselekményekkel gyanúsítható Kun Béla és a Forradalmi Kormányzótanács más tagjainak Ausztriába való távozásának engedélyezéséről, a határon való átkelésük megkönnyítéséről.¹⁹⁵

Ezen eljárás központi kérdését az jelentette, hogy a Peidl-kormány tagjaira vonatkoznak-e a történeti alkotmány egyik sarkalatos normáját jelentő „A független magyar felelős ministerium alakításáról” szóló 1848:III. törvénycikknek a miniszterek büntetőjogi felelősségre vonását szabályozó 32-35. §-ai, vagyis egyáltalán kormány-nak lehet-e tekinteni e testületet? Az IM-ben 1920. április 18-án készült – aláírás nélküli – irat szerint a kérdés megítéléséhez kikérték Váry Alberten túl Halász Lajos budapesti főügyésznek és a büntetőjogi osztályt 1919 szeptemberétől vezető – korábban Váry munkatársaként szolgált – Timkó Zoltánnak a véleményét. Az egybehangzó vélemény szerint ez a testület „jelentékeny részben a bolsevista kormány gonosztevőiből alakult”, amelyet az „alkotmány keretein teljesen kívül álló budapesti munkás- és katonatanács, pusztán a felfegyverzett munkásság ad hoc terrorisztikus hatalmára támaszkodva a maga kebeléből delegált, az állami főhatalommal sem tartalmilag, sem területileg nem rendelkezett”. Ezért – „bár állítólag a proletárdiktatúra likvidálása, s a normális államélet rendjének helyreállítása céljából alakult” – ezt a „hatalmi alakulatot a szó alkotmányjogi értelmében kormánynak minősíteni nem lehet”, s így cselekményeikért a „közönséges büntető törvények alapján vonandók” felelősségre.¹⁹⁶ (E vélemény a polgári államszervezetet helyreállító Peidl-kormány által állásaikba visszahelyezett igazságügyi vezetők részéről alaptalan volt, másrészt eltekintett attól, hogy a Friedrich-, majd a Huszár-kormánynak még ennyi legitimációja sem volt, hiszen az egyik puccsal, a másik pedig nagyhatalmi akarattal került hatalomra.)

E véleményt azonban az IM vezetése figyelmen kívül hagyta, mivel küszöbön állt a kérdés közjogi rendezése: ennek érdekében a kormány még 1920. április 7-én a Nemzetgyűlés elé terjesztette „A miniszterek felelősségre vonása esetében követendő eljárásnak ideiglenes szabályozásáról” szóló törvényjavaslatát. Ebben leszögezte: „nem kívánta érinteni azt a kérdést, hogy rendelkezéseit a nem alkotmányos úton alakult minisztériumok tagjainak, különösen az úgynevezett népköztársaság elnökének és

¹⁹⁵ Bp. Áü. 27.047/1919. á. ü.: BFL VII.18.d. 13/0835-1919., Ki szöktette meg Kun Béláékat?: Reggeli Hírek 1919. szeptember 12. 1-2. o.

¹⁹⁶ Az 1848:III. törvénycikk 32. §-a szerint a miniszterek felelősséggel tartoztak: „a) Minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítását, a fenálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségükben követtetik el, vagy illetőleg adatik ki, b) A kezeikre bízott pénz, s egyéb értékek elsikkasztásáért vagy törvényellenes alkalmazásáért, c) A törvények végrehajtásában vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, amennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának”. Szám nélküli feljegyzés 1920. április 18.: BFL VII.18.d. 13/0835-1919. Timkó Zoltán főügyész helyettes 1919. szeptember 3-án került az IM-be berendelésre: BFL VII.18.a. 4.A. 8. 447. d.

¹⁹³ Vizsgálat a politikusok ellen forradalmi szereplésük miatt: Az Est 1920. január 11. 1. o., Vizsgálat Károlyi Mihály ellen: Az Est 1920. január 20. 7. o.; Bp. Főü. 5501/1920. f. ü.: BFL VII.18.d. A katonai bűncselekmények meghatározására ld. Az 1855. évi január 15-iki katonai büntető törvény a büntetésekről és vétségekről, két függelékkel – Az 1901. évi hivatalos fordítás utánnyomása 1-407. o. Bp. M. Kir. Honvédelmi Ministerium 1914

¹⁹⁴ Bp. KÜ 54.290/1920. k. ü., Bp. Kir. Büntető Törvényszék B.6053/1920/3., Bp. Kir. Törvényszék 40.R.64909/1915/117., 27.749/1920. IM.VII.: BFL VII.18.d. 13/8784-1919. A vagyon sorsával kapcsolatos eljárásra ld. Schönwald Pál: A Károlyi-per 1-281. o. Bp. Kossuth Könyvkiadó 1985.

minisztereinek felelősségrevonása esetében is alkalmazni kell-e? Minthogy ugyanis a nemzetgyűlés elhatározásától függ, hogy ezeket a jelen javaslat rendelkezései alapján akarja-e felelősségre vonni vagy ... a rendes bíróságra bízza-e, célszerűbbnek látszott, hogy a javaslat e tekintetben ne foglaljon állást”.¹⁹⁷

A kérdést később a Nemzetgyűlés a Közjogi Bizottságának 1920. április 28-án adott véleménye alapján döntötte el: ez úgy foglalt állást, hogy a javaslat rendelkezései terjedjenek ki az „1918. október 31-iki forradalom óta alakult kormányok tagjaira is – kivéve a tanácsköztársaság ú. n. népbiztosait”.¹⁹⁸ Az ennek megfelelően elfogadott, a kormányzó által aláírt, 1920. június 24-én kihirdetett és azonnal hatályba lépett 1920:X. törvénycikk a megváltozott politikai-közjogi helyzetnek megfelelően módosította az 1848:III. törvénycikket. A 16. §-a kimondta, hogy e törvény rendelkezéseit „alkalmazni kell arra is, akit a nemzetgyűlés, mint a jelen törvény életbelépte előtt – habár nem alkotmányos úton – alakult minisztérium tagját, vagy mint az 1919. évi március hó 21-ik napja előtt alakult úgynevezett népköztársaság elnökét vagy miniszterét az 1848:III. törvénycikk 32. §-ában meghatározott valamely cselekmény vagy mulasztás miatt vád alá helyez”. Ilyenre a továbbiakban viszont nem került sor.

Ezen alkotmányjogi kérdéssel terhelt bűnügyön túl, azzal párhuzamosan egy másik eljárás is indult Peyer Károly ellen köztörvényi bűncselekmény gyanúja miatt, amelyre a 36. § szerint nem vonatkoztak az 1848:III. törvénycikk rendelkezései. A katonai nyomozó szervek korábbi rendőri adatokra támaszkodva 1920. március 1-jén feljelentették őt Váry Albertnél orgazdaság bűntette miatt, mivel 1919 júliusában a főúri (pl. Bethlen, Wenckheim, Hunyady) palotákból köztulajdonba vett bútorokból az elosztóhivatalnál igényelt és szállítatott magának, valamint az általa vezetett bányász és kohómunkás szakszervezetnek, amiket egyébként kifizetett. Peyer a diktatúra bukása után visszaszállította a raktárba, illetve visszaadta a jogos tulajdonosnak a bútorokat. Váry az ügy mikénti kezelése érdekében április 10-én állásfoglalást kért azzal, hogy Peyer a „mostani mérsékletet és békülékenységet hirdető szociáldemokrata pártnak egyik vezető tagja”, így az eljárásnak „bírói döntés elé vitele a politikai helyzetre esetleg zavarólag hatna”, mivel azt a párt „politikai bűnügynek tekinti”. Az IM ügyis döntött, hogy az ügyészség a nyomozást szüntesse meg, amely utasítást Váry 1920. szeptember 30-i határozatával teljesítette.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Törvényjavaslat a miniszterek felelősségre vonása esetében követendő eljárásnak ideiglenes szabályozásáról: Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai I. k. 168-176. o.

¹⁹⁸ A közjogi bizottság jelentése „a miniszterek felelősségrevonása esetében követendő eljárásnak ideiglenes szabályozásáról” szóló 25. számú törvényjavaslat tárgyában: uo. 273-275. o.

¹⁹⁹ Budapesti Magyar Katonai Városparancsnokság Védelmi Osztálya 1954/1920.KNY., Bp. KÜ 19.037/1920. k. ü., MSZDP Jogvédő Bizottságának beadványa az IM-ben 1920. június 12-én érkezett: 15714., Bp. Főü. 5579/1920. fü., Bp. KÜ 95.537/1920. k. ü.: BFL VII.18.d. 13/2729-1920.

Időközben a bűnpártolás vétsége miatti eljárás igen vontatottan folyt, amely során Peyer és Peidl Ausztriába távoztak. De korábbi kormánytársaik, a népbiztosok ügyében fogvatartott, majd elítélt Ágoston Péter és Haubrich Károly volt miniszterek ellen sem folyt érdemi vizsgálat, s perük 1920. októberi befejeződését követően sem született döntés. Több mint egy év elteltével – a társadalmi stabilizációhoz hozzájáruló, a Bethlen-kormány és a szociáldemokrata pártvezetés közötti megállapodás (Bethlen-Peyer paktum) 1921. december 22-i megkötését követően – viszont az 1922. január 12-én kiadott 66.444/1921. IM.IV. rendelet utasította a Budapesti Királyi Ügyészséget, hogy ejtse el a vádat az ügyben. Ennek indokolása szerint nem cáfolható a terheltek azon szándéka, miszerint azért tették lehetővé Kunék távozását, mert ezzel kívánták biztosítani annak megelőzését, hogy ők „egy végső kísérletet tegyenek a tanácsrendszer uralmának ideig-óráig való meghosszabbítására”. Az ennek megfelelően tett indítvány alapján a vizsgálóbíró 1922. február 16-án hozott végzésével megszüntette az eljárást. Így a továbbiakban a szociáldemokrata párt majd negyedszázadra parlamenti tényező lehetett, Peyer Károly és Peidl Gyula pedig visszakérültek a magyar politikai életbe és hosszú időn át képviselőként tevékenykedtek.²⁰⁰

²⁰⁰ Vizsgálat a politikusok ellen forradalmi szereplésük miatt: Az Est 1920. január 11. 1. o., Peidlék ellen befejezte az ügyészség a vizsgálatot: Virradat 1920. szeptember 26. 2. o., Bp. Főü. 599/1922. f. ü., Bp. Kir. Büntető Törvényszék B.6080/1920.: BFL VII.18.d. 13/0835-1919.

A katonai és a szélsőjobb oldali atrocitások elleni fellépés

Az igazságszolgáltatási szervek addig is súlyos körülmények között végzett munkája a Nemzeti Hadsereg 1919. november 16-i fővárosi bevonulásával még inkább megerősült. A Dunántúlon történtek híre megelőzte a haderőt: Váry önéletrajza szerint a „hadsereg katonai alakulatai és felelőtlen különítményei és a lakosság tömege bolsevista gyanús személyeket és zsidó vallású polgárokat egyes községekben kiraboltak, ütlegettek és meggyilkoltak”, ezért a „katonaságnak Budapestre való bevonulásakor el kell készülnie lenni felelőtlen erőszakos cselekedetekre”. Mint egy perben tett tanúvallomásaiban 1925-ben mondta, a fővárosban addig előfordultak ugyan „pofozások, verekedések ...”, de ez még nem volt az a fehér terror, amely később a vidéken lábra kapott”. Váry hivatalból tudott az addigi zsidóellenes kegyetlenkedésekről: az alapvetően dunántúli történeteket a Pesti Izraelita Hitközség által Friedrich miniszterelnökhöz 1919. szeptember 2-án intézett levél tételesen felsorolta. E beadvány összegezve megállapította, hogy az „ország nagy részében felelőtlen elemek ragadták magukhoz az igazságszolgáltatást, és azt a legdurvább ököljog formájában gyakorolva, számos békés polgárnak okoztak mérhetetlen kárt és szenvedést”. Ezt a beadványt az IM megküldte az ügyészeknek a szükséges intézkedések érdekében, de azok tehetetlenek voltak a fegyveres erőszakkal szemben.²⁰¹

A Nemzeti Hadsereg bevonulása előtt a Huszár-kormány 1919. november 13-án kibocsátott 5940. ME rendeletével igyekezett a katonai szerveknek a polgári személyekkel szembeni hatáskörét meghatározni, majd ezt már a katonaság fővárosi jelenléte alatt kiadott december 23-i 6499. ME rendeletével megerősítette. Ezek azonban nem érvényesültek, így Váry megállapítása szerint a hadsereg budapesti megjelenésével „olyan szellem jelent meg, mely a bolsevista gyanúsítottak ellen kíméletlen eljárást követelt. 1919. decemberétől kezdve azt tapasztaltam, hogy ... katonai személyek megkísérelnek beleavatkozni a polgári büntető hatóságok, a főkapitányság s a kir. ügyészség hatáskörébe. Főként az Ostenburg- és Prónay- különítmények voltak azok, melyek teljesen jogosulatlanul fölléptek polgári személyek ellen. 1919. decemberében alig pár eset jutott tudomásomra, de 1920. január havától kezdve már rendszeressé váltak ezek a katonai erőszakoskodások”.²⁰²

Bár a kormány normáit a Fővezérség formálisan elismerte, az 1920. február 20-i 1665.biz. rendeletével maga szabályozta a katonai nyomozók hatáskörét az olyan jelenségek miatti eljárásokban, amelyek a „hadsereget mint a jelenlegi nehéz viszo-

²⁰¹ Önéletrajz: A Roboz-pör keddi tárgyalásán megkezdtek a tanú kihallgatásokat: Pesti Napló 1925. január 14. 14. o., 26.385/1919. IM.IV.: GyL VII.6.b. 2. d.

²⁰² Bp. Közlöny 1919. november 14. 1. o., Bp. Közlöny 1919. december 30. 1. o., Önéletrajz, Váry tanúvallomása 1949. július 5. a Bp. Népbíróságon Máté (Miakits) Ernő perében (továbbiakban: Váry tanúvallomása 1949. Miakits-perben); Bp. Népbíróság büntetőperes iratok XXV.1.a. 1547-1949. Tömeges eltűnések: Pesti Hírlap 1919. december 21. 11. o., Az eltűntek: Népszava 1920. február 22. 5. o.

nyok között az állami rend egyetlen támaszát” érintik. E rendelkezés elismerte, hogy a „katonai nyomozó közegek igen gyakran szolgálati buzgalomból ... a kommunista polgári egyének különböző államfelforgató” tettei miatt eljártak, a polgári hatóságok hatáskörét elvonva. Ennek megszüntetése érdekében elrendelte, hogy az ilyen, 1919. március 21. - augusztus 1. közötti magatartások miatt elfogott személyeket azonnal az államügyészségnek kell átadni. Azonban az ezen időpont után elkövetett „bolsevistaszerű” bűncselekmények miatt a katonai nyomozó hatóság jár el, mert ezek a „katonaságot érintik”. Mivel e szabályozás eltért a kormány rendeleteitől, ezért Bárczy István igazságügy-miniszter Horthy Miklóshoz fordulva kijelentette, hogy az „határozatlan szövegezésével ... lehetőséget nyújt a közel múltban elég sűrűn felmerült, s a személyes szabadságot és a társadalmi béke összhangját veszélyeztető ... hatásköri túlkapaszkodások megismétlődésére”, a polgári személyeknek „törvényes hatóságuk hatásköre alól” való elvonására. (E tiltakozás eredménnyel nem járt, a katonai önkényt később a Váry Albert által kidolgozott kormányrendelet alapján, az immáron államfő Horthy támogatásával lehetett visszaszorítani).²⁰³

Váry a hadsereggel kapcsolatos értékelését a hónapokon át hozzáérkezett számos bejelentés, panasz és közvetlen tapasztalatai alapján tette. Mint később vallotta, a Nemzeti Hadsereg fővárosba való bevonulása után annak tisztjei többször megkeresték őt azzal, hogy segítségére lesznek a kommunisták felelősségre vonásában. Ezt ő a jogszerű eljárásokhoz ragaszkodva visszautasította, kijelentvén, hogy a „foglyokért felelősséggel tartozom és ezért csak velem együtt lehet közülük bárkit is elvinni”. Ekkoriban számos magánszemély jelentette neki hozzátartozói fővárosi – időnként vidéki – eltűnését, egyenruhások általi elhurcolását, illetve hivatalból szerzett tudomást holttestek feltalálásáról.²⁰⁴

A történetek közül az egyik legnagyobb – nemzetközit is kiváltott – visszhangot a Népszava szerkesztőjének, Somogyi Bélának és kísérelője, Bacsó Béla tetemeinek a dunakeszi Duna-parton való megtalálása kapta. Néhány nap múlva temetésük – amelyen Bárczy István igazságügy-miniszter is részt vett – hatalmas tömegdemonstráció volt az áldozatok „rettenetes meggyilkoltatása és a tömeges eltűnések” miatt. A gyors rendőri nyomozás megállapította az 1920. február 17-i gyilkosságot elkövető katonatisztek személyét. Váry az ügyet az eljárási szabályoknak megfelelően megküldte a katonai hatósághoz, amely április 30-án bizonyítékok hiányában megszüntette a nyomozást az elkövetőkkel szemben. (Közülük az egyik elérhető személy elítélésére majd az 1945-ös rendszerváltás után került sor.) A másik nagy visszhangot kiváltott, elképzelhetetlen brutalitásával, 1920. január végén a kelenföldi laktanyában

²⁰³ Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsege 1665/1920.biz., 5499/1920.IM.IV.: HL HM 13. Osztály (továbbiakban: HM.13.O.) 1127. d.

²⁰⁴ Váry Albert tanúvallomása 1946. április 26. a Kecskeméti Népbírószégen Nü. 28/1945. (továbbiakban: Váry tanúvallomása 1946), 1949. március 16. a Budapesti Népbíróságon (továbbiakban: Váry tanúvallomása 1949): BFL VII.5.c. 20.630-1949. Háy Gézáné levele 1920. április 26. Szolnokon katonai közegek által letartóztatott férje hollétének kipuhatolása és szabadon bocsátása iránt: Bp. KÜ EL.2.V.118/1/1920. k. ü.: BFL VII.5.c. 6785-1950. Fekete tanúvallomása 1947.

történt gyilkosság, Neumann Béla ügyében az elkövető katonák nem lettek meg, bár öccse kérte Váry segítségét az eljárás lefolytatásához.²⁰⁵

A hozzájuk érkezett, náluk tett bejelentések alapján az MSZDP Jogvédő Bizottsága, valamint a Pesti Izraelita Hitközség is Váry Albertnak „lépten-nyomon panaszolták a szervezett munkásságon és a zsidókon ejtett sérelmeket”, segítségét kérve feltalálásukban, kiszabadításukban. Esetenként a szövetséges főhatalmak budapesti képviselői is szóvá tették a kormánynál az eltűnéseket, a megfelelő intézkedést sürgetve. Váry néhány év múlva ezek kapcsán jelentette ki egy bírósági tanúvallomásaiban, hogy a „nem helyeselhető kilengések ... megdöbbenették és igyekezett is személye teljes súlyával egyes esetekben közbelépni”. Önéletrajzában pedig akként emlékezett ezen időszakra, hogy „kezdetől fogva tiltakoztam ezek ellen a katonai visszaélések ellen, melyek a magyar nemzet jó hírnevét aláásni és a törvényes igazságszolgáltatást kompromittálni voltak alkalmasak”, ezért a számára lehetséges módon fellépett velük szemben.²⁰⁶

Az erőszakos cselekmények miatt a jogrend fővárosi felelőseként az általa utasítható rendőrséghez fordult a történetek megállapítására. Váry megkereséseiben leszögezte, hogy emberek eltűnésének „megtörténnie nem szabad, és mi mint hatóság kötelesek vagyunk megállapítani”, az miként történhetett. Átiratai szerint nem fogadható el senki részéről az önbíráskodás, s ha az adott személyt bűncselekmény terheli, akkor az ügyészség elé kell állítani, ezért a rendőrség feladata „mindent elkövetni” az eltűntek felkutatása érdekében. A detektívek fővárosi és vidéki puhatolásaik során számos esetben kiderítették, hogy a keresett személyek mely katonák által hurcoltattak el, s mi lett a sorsuk. Megállapításaik szerint a nyomok általában az Ostenburg-, illetve Prónay-különítmények által használt kelenföldi vagy a várbeli Nádor-laktanyába vezettek, ahol az életben lévő személyeket fogva tartották. Így, ha az adatok egyenruhások magatartására utaltak, Váry a katonai hatóságokat kereste meg az eltűntek ügyében. 1920. január közepén Horthyhoz fordult a „felelőtlen katonai egyének garázdálkodása” miatt, s ennek eredményeként a továbbiakban közvetlenül kereshette

²⁰⁵ Mi történt Dunakeszi és Budapest határában?: Népszava 1920. február 17. 6. o., Eltemették Somogyi Bélát – A nyomozás részleteit nem közlik: Bécsi Magyar Újság 1920. február 24. 4. o., Somogyi Béla a ravatalon: Népszava 1920. február 24. 2. o., A Brit jelentés 84. o. szerint az „eset túl jól ismert” volt. M. kir. budapesti kar. körletparancsnok Ú.1151/1920. határozata: Családi iratok. Az elkövetéskor hivatalban volt belügyminiszter 1925. május 31-én Az Újság című napilap 5-7. oldalán hozta nyilvánosságra az ügyet: Beniczky Ödön vallomása a Somogyi-gyilkosságról. Ezt követően kormányzósértés miatt büntetőeljárás indult a letartóztatott Beniczky ellen: BFL VII.18.d 05/0480-1925. Beniczky Ödönt hamis vád vétsége és kormányzósértés miatt letartóztatták: Hétfői Napló 1925. június 2. 1-2. o. Bp. Népgyűzség Nü.4767/1946. vádirata 1946. április 15. Kovarcz Emil ellen: Bp. Népgyűzség büntető iratok BFL XXV.2.b. 4767-1946. Az eljárást feldolgozta Gergely Jenő - Schönwald Pál: A Somogyi - Bacsó gyilkosság 1-203. o. Bp. Kossuth Könyvkiadó 1978. Neumann Imre bejelentése 1920. május 6. az MSZDP Jogvédő Irodájában kiherélt bátyjának és vele dróttal összekötözött ismeretlen személynek a brutális kínzások nyomait mutató holttesteinek az ercsi Dunában való megtalálásáról: PSzL 658.10.3., Két holttest: Népszava 1920. április 29. 3. o.

²⁰⁶ Ld. az MSZDP Jogvédő Irodájában 1919. november 17. - 1920. május 26. között tett 33 bejelentést: PSzL 658.10.3.; Pásztor: i. m. 172. o. Huszár Károly miniszterelnök 1416/1920. ME levele Hohler angol főmegbízott felhívásáról Horthy fővezérnek 1920. február 18. 478.459/13/1920.HM, Bp. KÜ EL.2.V.46/1920. k. ü.: HL HM.13.O.; A Roboz-testvérek hazaárulási pöre: Bp. Hírlap 1925. január 14. 4. o., Önéletrajz

a Fővezérség ügyészét az ilyen ügyekben. A katonák által elkövetettek miatt ugyan-csak kapcsolatban állt a Hadügyminisztérium hadbírói osztályának vezetőjével is azért, ha „katonai bűncselekmény forog fenn, az illetékes katonai ügyészhez kerüljön” az ügy. Egy február 27-én írt megkeresésében leszögezte, a „magam hatáskörében mindent elkövetek, hogy megállapítsam, hogy ezek az egyének hová tűntek el. A legmagasabb államérdek, hogy ilyen rejtelmes eltűnések elő ne forduljanak, és mindenki, ha bűnös, törvényes hatósága elé állíttassék”.²⁰⁷

Az eldurvult helyzetet jelezte, hogy – Váry visszaemlékezése szerint – „nap-nap után jelentkeztek enyhébb bolsevista bűncselekménnyel gyanúsítottak a budapesti ügyészségen és letartóztatásukat kérték, mert az uccán erőszakoskodásoknak voltak kitéve. Sok szabadrálbra helyezett bolsevista ... összeverve jött vissza a fogházba és kérte letartóztatását, hogy legalább élete legyen biztonságban”. A viszonyokat szemlélteti annak a letartóztatásból szabadult minisztériumi tisztviselőnek a panaszja, amely szerint a karhatalom elvette a szabadrálbra helyezési igazolványát azzal, hogy „rájuk nézve az ügyészség határozata nem fontos, ügyemet katonai szempontból akarják elbírálni”. Ilyen körülmények között a már idézett Korcsmáros szerint többen keresték meg őt ekkoriban, hogy a Váryval való jó viszonyánál fogva „protégáljam be őket a Markó utcai ügyészség fogházába”.²⁰⁸

Váry Albert fellépései több esetben sikeresek voltak, elérte az elhurcolt személyek kiszabadítását vagy a polgári szervek részére való átadását. Ekkoriban 70-80 ilyen történésről kapott értesítést, s „közülük 16 esetet kivéve mindegyiknek a nyomára tudtam jutni és az elhurcoltakat a katonai hatóságoktól elbocsátották”. Ilyenkor megtörtént – mint a Fővezérség ügyészének írta 1920. február 27-i megkeresésében –, miszerint a „tömegesen átadott foglyok hozzátartozóitól arról értesült, hogy a kelenföldi laktanyában elhurcolt egyének legrettenetesebb kínzásoknak voltak kitéve”. Az átadott személyek biztonsága érdekében többször elrendelte letartóztatásukat, a fennhatósága alatti fogházban elhelyezve őket mint ahogy tette pl. a laktanyában heteken át brutálisan bántalmazott Hamburger Sándorné és társai ügyében. (Erről a szintén nemzetközi visszhangot kiváltott ügyről az országba jött brit küldöttséget Váry közvetlenül tájékoztatta.) Későbbi emlékezése szerint „mintegy 200 egyént sikerült a katonák kezéből kivennie és ezzel azok életét megmentenie, ... kínzásoktól megszabadítani”.²⁰⁹

²⁰⁷ Bp. KÜ EL.2.V.6/2/1920.: Családi iratok; BM Államvédelmi Hatóság Népgyűzségi Kirendeltsége 101.541/1-48. jegyzőkönyv 1949. május 12. Váry Albert tanúvallomásáról (továbbiakban: Váry tanúvallomása 1949 ÁVH): BFL VII.5.e. 1243-1950. Bp. KÜ EL.2.V.118/1/1920. k.ü. átirat, Államrendőrség Bp. Főkapitánysága 13.160/1920.fk.eln.res. jelentés, Szám nélküli jelentés 1920. május 28. Háy Géza Szolnokról való elhurcolásáról és az abonyi Vigyázó-kastély parkjában való megöléséről: BFL VII.5.e. 6785-1950.

²⁰⁸ Dr. Hegedűs József panaszja 1919. december 22. az MSZDP Jogvédő Irodájában: PSzL 658.10.3.; Önéletrajz; Korcsmáros: i. m. 87. o.

²⁰⁹ Váry Albert tanúvallomása 1947. április 21. a Bp. Népbíróságon (továbbiakban: Váry tanúvallomása 1947) BFL VII.5.e. 20630-1949., MÁR Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztály 100/5/1946. jegyzőkönyv 1947. október 3. Grauman Arnold tanúvallomásáról (továbbiakban: Graumann tanúvallomása 1947), Váry tanúvallomása 1949 ÁVH, Államvédelmi Hatóság Népgyűzségi Kirendeltség 101.541/1948. jelentése 1949. május 17.: ÁBTL 3.1.9.V-26.226.; Bp. Áü. EL.2.V.6/2/1920.: Családi iratok, Brit jelentés 86. o., Önéletrajz

Az eltűnések, holttestek megtalálása a lakosság közti szóbeszédén túl a sajtóban is napvilágot láttak, így azok a források révén széles körben ismertté váltak. Váry Albert – miközben a tudomására jutott esetekben igyekezett eljárni, a hangulatot csillapítandó, tudva a hadsereg iránti bizalom szükségességéről is – 1920 februárjában többször nyilatkozott: ezek szerint eltűntek azok a hírek, melyek szerint tömegesen tűntek volna el emberek a fővárosban, illetve az eltűntnek hitteket a katonai hatóságok átadták az ügyészségnek.²¹⁰

A fogva tartottak egyébként a börtönökben sem voltak biztonságban, országszerte többször előfordult, hogy egyenruhás személyek a polgári szervek akarata ellenére, fenyegetéssel, erőszakkal elvitték a kommunista foglyokat vagy a helyszínen megölték őket, mint ahogy az az idézett kecskeméti eseten túl Kaposváron, Szolnokon, Kiskunfélegyházán megtörtént. Váry Albert maga is találkozott a fegyveres erőszakkal, amikor az általa igazgatott Markó utcai és Margit körúti fogházakból a foglyokat az Ostenburg-különítmény tagjai el akarták vinni 1920. június végén, de ezt az őrseget adó csendőrök megakadályozták.²¹¹

A civilekkel szembeni jogtalan eljárások miatt Váry 1920. február 27-i átiratában kifejtette a fővezérségi ügyésznek annak szükségességét, tegyék lehetetlenné „magasabb államérdekből”, hogy „katonai személyek polgári egyéneket elhurcoljanak, fogva tartsanak és útját állják annak, hogy azok esetleges megkínzása, sőt eltűnése következék be”. E jelzésnek is szerepe volt abban, hogy Horthy Miklós 1920. március 1-jei kormányzóvá választása után a kormányzat rendezni próbálta a „katonai hatóságok, illetve közegek eljárását polgári egyénekkel szemben”. Az államfő bizalmasa, Soós Károly tábornok honvédelmi miniszter által a katonai körletparancsnokságok számára március 20-án kibocsátott és a polgári ügyészségeknek is megküldött 132.553/13/1920. rendelete tételesen – a volt Monarchia katonai büntető törvénykönyvére és az 1890:XXI. törvénycikkre utalással – felsorolta azokat a katonai érdekeket érintő bűncselekményeket, amelyek esetén a civilek hadbíráskodás alá tartoznak. Megállapította, hogy „minden egyéb büntetendő magatartásért polgári egyének kizárólag csak a polgári hatóságok által által lévén felelősségre vonhatók”. A rendelet kimondta, hogy katonák civil személyeket ilyen esetekben nem tartóztathatnak le, ha mégis megtennék, akkor azért büntetőjogi felelősséggel tartoznak.²¹²

²¹⁰ Az eltűntek – Cservénka Miklós elfogatása és eltűnése: Népszava 1920. február 22. 5.o., Megint előkerült három eltűnt: Népszava 1920. február 25. 5. o., Az államügyészség nyilatkozata az eltűnésekről: Népszava 1920. február 27. 4. o., Az eltűntek: Magyarország 1920. február 27. 6. o., Az államügyészség nyilatkozata az eltűnésekről: Az Est 1920. február 27. 4. o., Két holttest: Népszava 1920. április 29. 3. o.

²¹¹ Győri Főú. 2481/1920. f. ü. jelentése a kaposvári törvényszéki fogházból a kommunista foglyok 1919. szeptember 16-i elviteléről és megöléséről: GyL VII.6.b. 3. d. Jelentés 1922 a szolnoki törvényszéki fogházból 1920. április 28-án 18 kommunistának állított személy elhurcolásáról, majd abonyi kivégzéséről. M. Kir. Szegedi Katonai Körlet parancsnoka Ü.1231/1920. a kiskunfélegyházi járásbírói fogházban a politikai foglyok meggyilkolásáról 1920. június 1-jén: HL HM.13.O.; Önéletrajz, Darutoll és kakastoll: Bécsi Magyar Újság 1920. július 20. 1. o.

²¹² Bp. KÜ. EL.2.V.6/2/1920., Bp. Főú. 4384/1920. f. ü.: Családi iratok; Önéletrajz, M. kir. honvédelmi miniszter 132.553/13/1920.: HL HM.13.O. 1127. d. 1890:XXI. törvénycikk a katonai behívási parancs iránt tanúsított engedelmesség és az erre csábítás megbüntetéséről.

A polgári személyek eltűnésével, elhurcolásával kapcsolatos nemzetközi visszhang miatt a párizsi béketárgyalások magyar küldöttségének vezetője, gróf Apponyi Albert is felemelte szavát és figyelmeztető levelet küldött Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök számára. A kormányfő által a nemzetgyűlés 1920. március 17-i ülésén ismertetett irat szerint az országban a „törvény által létesített bírói és rendőri hatóságok hatáskörébe való beavatkozás mint minden, a jogrendet veszélyeztető cselekmény megingatja az erkölcsi alapot, amelyen a polgárosult társadalomnak nyugodnia kell”. Apponyi kiemelte, hogy az atrocitások képesek a békeidegáció egyik főérvét, amellyel az „ország területi épségének megvédését alátámasztani kívánja, megsemmisíteni”, mivel cáfolják azt az érvet, miszerint az elcsatolni kívánt területek népessége egy „magasabb kultúrfokon álló közösségből egy elmaradott kultúra felett rendelkező állami kötelékbe” kerülne. E levél hatására áprilisban a kormányzat kibocsátott a katonai körletparancsnokok számára egy felhívást a „nemzeti hadsereg egyes magukról megelégedezett tagjainak önkényeskedésével, nők brutalizálásával, férfiak véresre verésével” szembeni „teljes szigorral” való fellépésre, de ez eredményre nem vezetett. A hamarosan az országba érkezett brit küldöttségnek az angol parlamentben előterjesztett jelentése meg is állapította, hogy a „katonatisztek magatartásával kapcsolatos vizsgálatoknak semmilyen nyilvánvaló következménye nincs, és éppen a hadsereg különleges és privilegizált helyzete a magyarországi bajok egyik okozója”.²¹³

A nemzetközi intések és az addigi rendelkezés dacára 1920 tavaszán, nyár elején országszerte további számos atrocitásra került sor, amelyek egyik főterepe ismét a Duna-Tisza köze volt. Ezt jellemzően szemlélteti a kiskőrösi főszolgabíró jelentése, amely szerint április elején a településen a „kecskeméti volt Héjjas-különítmény jelenleg nyomozó szakaszának tagjai ... garázdálkodtak, magánlakásokba behatolva nőket brutálisan insultáltak, férfiakat véresre vertek”. Ezért a kerületi kormánybiztos, gróf Ráday Gedeon kérte a katonai vezetést „azonnal és legszigorúbban eljárni”, mert a „lakosság állandó rettegésben van, visszajövetelüktől fél”. Ennek alapvető oka az volt, hogy egyenruhás személyek – többször az Ébredő Magyarok Egyesületének tagjaival együtt – élet, testi épség és vagyon elleni bűncselekmények tömegét követek el jellemzően a zsidó lakossággal szemben Izsák, Solt, Dunavecse, Kunszentmiklós, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Ujkécske, Abony, Cegléd, Törtel területén.²¹⁴

Az önkényes cselekmények miatt a honvédelmi miniszter 1920. június 6-án lovas és gyalogos csapatokat vezényeltetett a Duna-Tisza közére, mert „felelőtlen elemek a magyar nemzeti hadsereg egyenruhájának oltalma alatt Kecskeméten és környékén bűntényeket vittek véghez, melyek a közbiztonságot erősen veszélyeztetik”.

²¹³ Nemzetgyűlés 1920 napló I. kötet 123. o.; 41.139/1920.HM.Eln.a.: HL HM.C.O., Brit jelentés 83. o.

²¹⁴ A történetekről szóló bejelentések pl. 62.657, 100.250, 100.385, 100.755, 100.832, 101.068/1920.: HL HM.C.O. M. kir. szegedi csendőr kerület kalocsai szakasz 270/1920. jelentése a csendőrség felügyelőjének a zsidóüldözés és -fosztogatásról. Gróf Ráday Gedeon kerületi kormánybiztos szám nélküli távirata 1920. április 17. a Szegedi katonai körlet parancsnokságnak: HL HM.13.O.

Ezen alakulatok feladatává a „közbiztonság helyreállítása”, annak megakadályozása tétetett, hogy „felelőtlen és kétes elemek a magyar nemzeti hadsereg rovására bűntényeket követhessenek el”. E dandár mellé a belügyminiszter a „Kecskeméti és környékén elkövetett bűncselekmények és erőszakosságok kiderítése és a jövőre nézve leendő megakadályozása érdekében” rendőrtisztviselőket és detektíveket delegált. A június 17-én zárult „átportyázás” során elfogott 80 fő közül a „katonai egyének” a hadbírósnak, míg a civilek a polgári hatóságnak kerültek átadásra. A kiküldött rendőri erők azonban érdemi eredményt nem értek el: mint az egyik résztvevő később vallotta „feladatunk nem az elkövetett bűncselekmények kiderítése, hanem a prevenció volt”. Az akciót vezető Horváth László ezredes összefoglaló jelentésében megállapította, hogy az e tájon igen erősen szervezett Ébredő Magyarok Egyesületének tagjai a Prónay Pál parancsnoksága alatti zászlóalj igazolványaival voltak ellátva, s fegyvert, lőszert kaptak az alakulattól. Ő a „fegyelmetlen és vezetés nélkül álló polgári embereknek ilyenén való felfegyverzését” igen károsnak minősítette, mivel e „fegyveres erő nem csak a zsidóüldözést, hanem esetleg más politikai célokat is szolgálhat”.²¹⁵

Ekkoriban az „illetéktelen katonai elhurcolások” fővárosi folytatódása miatt Váry Alberthoz is számos bejelentés érkezett. Ezek alapján a Soós honvédelmi miniszterhez 1920. május 31-én írt levelében rögzítette, miszerint „naponta panaszkodnak megriadt polgári egyének, hogy hozzátartozóikat, férjüket, fivérüket, kik igen sok esetben zsidók, lakásukon ismeretlen ... katonai egyenruhát viselő egyének letartóztatják és ismeretlen helyre elviszik. Adatok vannak arra, hogy egyes személyek a Várba a Nádor-laktanyába cipeltetnek, mások különféle kaszárnnyákba vagy a védelmi osztály valamelyik helyiségébe”. Megállapítása szerint a katonai személyek fellépése a hatáskörükbe tartozó ügyekben jogszerű lehet, ha betartják az ezzel kapcsolatos előírásokat. Ez azonban a megtörtént esetekben hiányzott, s mivel az egyenruha önmagában hatalom, ezért „nem katonai egyének is katonai ruhába öltöznek és követnek el zsarolásokat, jogtalan letartóztatásokat és inzultusokat”. Váry leszögezte, hogy a „legmagasabb közérdek és különösen a jogbiztonság helyreállítása céljából” szükséges a rend érvényesítése. Ezért javasolta, ha a „katonai egyének valahol fellépnek, igazolják magukat, a letartóztatásra mutassanak fel írásbeli parancsot és mondják meg, hová viszik az illetőt. Egyben engedjék meg a hozzátartozóknak, hogy valamelyikük az illető katonai egyénnel menjen”, az arról való meggyőződésre, „tényleg katonákkal állnak-e szemben vagy katonai ruhába öltözött gonosztevőkkel, esetlegesen tényleges katonai egyének egyéni akciójával”.²¹⁶

²¹⁵ 100.900. HM.Eln.C.1920., M. kir. Belügyminister 1878/1920.res., Dunántúli lovas dandár parancsnokság 505/1920.hdm., 505/38/1920.hdm. jelentések: HL HM.13.O., Kecskeméti Népiügyszég 28/1945.Nü. jegyzőkönyv 1946. március 7. Jávorka Tibor tanúkihallgatásáról: ÁBTL 3.1.9. V-26.226/2.

²¹⁶ Önéletrajz, Bp. KÜ EL.2.V.114/1/1920. k. ü., Bp. KÜ EL.2.V.118/1/1920. k. ü., Bp. KÜ EL.1.V.32/1/1920. k. ü.: HL HM.C.O. 100.705/1920.

Június 4-én a kérdés általános megoldása érdekében előterjesztésével ismét a honvédelmi miniszterhez fordult, s az „illetékeseknek közös értekezletre való összehívását kérte, hogy az anarchisztikus állapotoknak véget vessenek”. Váry iratában összegezte az elmúlt hónapokat, amikor „több polgári egyén katonai személyek kezén tűnt el”. Megállapítása szerint a történetek „igen nagy rémületet idéznek elő a polgári lakosság körében, veszélyeztetik a nemzeti hadsereg mocsoktalan hírnevét és megrendítik a jogbiztonságba vetett hitet ... A polgári hatóságok az esetekkel szemben tehetetlenül állanak, s a katonai hatóságok sem igen látszanak kellő eredményt elérni”. Leszögezte, hogy elemi követelmény a közbiztonság helyreállítása, ennek érdekében pedig tisztázni kell „mik a polgári és katonai hatóságok békés és eredményes együttműködésének feltételei és módozatai”. Ennek érdekében kezdeményezte az érintett hatóságok vezetőinek, a különítmények parancsnokainak „haladéktalan egybehívását”, kilenc pontban leírva azokat a kérdéseket, amelyekről döntést kell hozni. Ezek közös pontjaként azt jelölte meg, hogy a katonai és a civil szervek részéről „miféle intézkedések szükségesek a jogbiztonság és a jogrend helyreállítására”.²¹⁷

A kezdeményezést követően Soós Károly a június 5-i minisztertanácson tájékoztatást adott arról, hogy a kormányzó berendelte magához a legfontosabb különítmény vezetőjét, Prónay Pált és megtárgyalta vele a katonai atrocitások miatti külpolitikai gondokat. Közölte, hogy ennek nyomán ő is eligazítást tart az Ébredő Magyarok Egyesülete vezetőinek. Ezt követően a kormány június 9-i ülésén vitatta meg a katonai alakulatok részéről elkövetett atrocitásokat, azt a súlyos helyzetet, amely a „jogrend, élet és vagyonbiztonság ellen elkövetett kihágások” miatt alakult ki. Simonyi-Semadam Sándor kormányfő kifejtette, hogy a „katonaságnak a közigazgatás, úgy a nyomozás és a rendőrség teendőibe való” beavatkozását meg kell szüntetni. Ez a magyar állam létszükséglete, mert a jogrend hiánya miatt fennáll annak a veszélye, hogy „nemzetközi rendőrség fogja Budapestet megszállni”. Ekkor a minisztertanács – a kormányzó támogatását bírva – döntött a különítmények feloszlásáról, arról, hogy a katonaság nem avatkozhat a polgári szervek eljárásaiba.²¹⁸

A kormány jogrend biztosítása iránti szándékának megfelelően június 11-én a honvédelmi, a bel- és az igazságügy-miniszterek, valamint a vezérkari főnök annak érdekében, hogy a „katonai egyének és nyomozók működése polgári egyének ellen azonnal megszüntetessék”, értekezletet tartottak. Itt Berzeviczy Béla altábornagy vezérkari főnök kétségbe vonta, hogy a civil szervek képesek lesznek fellépni a „hadsereg ellen közvetve elkövetett bűncselekmények” miatt. Ekkor – Váry visszaemlékezése szerint – a „kérdést alaposan megvitatták”, melynek eredményeként az igazságügy-minisztertől megbízást kapott egy kormányrendelet tervezetének azonnali

²¹⁷ Önéletrajz, Bp. KÜ EL.1.V.33/1920. k. ü.: Családi iratok

²¹⁸ Mtj. 1920. június 5, 9, 11.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59401&MT=1, http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59402&MT=1, http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59403&MT=1 (letöltés 2014. február 22.), Zinner Tibor: Az ébredők fénykora 1919-1923 64, 66. o. Bp. Akadémiai Kiadó 1989

kidolgozására. Váry azt elkészítette, majd munkáját a másnapi minisztertanács elfogadta, így kihirdetést is nyert a 4710. ME rendeletként. Ez kimondta, hogy az összes katonai alakulat, különítmény polgári személyekkel szembeni fellépését megszünteti. Azok – az állam hadi ereje elleni bűncselekmények kivételével – nem nyomozhatnak, kényszerintézkedéseket nem alkalmazhatnak, a katonai szervek kizárólag a polgári hatóság megkereséseit teljesíthetik. Az 5. § az e szabályokat megszegő katonai személyek azonnali letartóztatását is lehetővé tette.²¹⁹

Ezt követően határozott intézkedések történtek a végrehajtás érdekében, a kormány tagjai sorra adták ki rendelkezéseiket. Ezek közül legfontosabb a honvédelmi miniszter június 13-i parancsa volt, amely kimondta, hogy az „összes védelmi szervek aktív közreműködésüket azonnal beszüntetik”, foglyaikat pedig a vonatkozó adatokkal adják át az illetékes hatóságnak. A fegyveres erő részéről a továbbiakban nyomozó cselekményeket csak a katonai ügyész foganatosíthatott a hatáskörébe tartozó ügyekben. A belügyminiszter rendelete leszögezte, hogy a „rend védelme az egész vonalon a törvényeink értelmében rendes körülmények között erre hivatott hatóságokra bízassék”, az igazságügy-miniszter pedig előírta az ügyészségeknek, hogy a kormányrendeletnek „mindenkor szerezzenek érvényt”. Az összehangolt kormányzati fellépés eredményeként a katonai atrocitások visszaszorultak, s mint Váry írta, 1920. július végéig már csak két eset „panaszoltatott”, amelyek elhurcoltjait át is adták az ügyészségnek. E történések így teljesen egybevágtak az új miniszterelnök, gróf Teleki Pálnak a Nemzetgyűlésben július 22-én elmondott, a jogrend teljes helyreállítását és biztosítását ígérő kijelentésével. A stabilizációt alapvetően segítette, hogy a legmagasabb katonai vezetés is szükségesnek tartotta az „egyéni túlkapások (atrocitások) megszüntetése és letörése” elleni fellépést, mint ahogyan azt Berzeviczy vezérkari főnök a kormányzónak kifejtette.²²⁰

Ezt követően egyre inkább a különítményekkel sokszorosan érintkező, befolyásossá vált társadalmi szervezet, az Ébredő Magyarok Egyesületének tagjai által elkövetett jogellenes cselekmények váltak jellemzővé. Ezek kapcsán írta később Váry, hogy az „Ébredők jogtalanul erőszakoskodtak, munkásokat, zsidókat jogtalanul elhurcoltak, elverték, s ismeretlen helyen fogva tartottak”. E szervezet közbiztonságot érintő támadásai eredetileg 1919 decemberétől kezdődtek a fővárosban. Ezek során 7-én a szociáldemokrata és liberális lapok (Népszava, Az Est) szerkesztősegeit, nyomdáit szétrombolták, majd uszító antiszemita plakátok kihelyezésére, rölapok terjesztésére, a vendéglőkben, utcákon elkövetett élet, testi épség és vagyon elleni bűncselekményekre került sor. A szerkesztőségek elleni támadások ügyében elfogottak ellen a budapesti ügyészség magánosok ellen elkövetett erőszak és lopás büntetetei, míg az

²¹⁹ Önéletrajz, Magyar királyi vezérkar főnöke 153/1920.vkf.: Családi iratok, 68.767/13/1920. HL HM.13.O. Mj. 1920. június 12.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59404&MT=1 (letöltés 2014. február 22.), Bp. Közlöny 1920. június 13. 1. o.

²²⁰ 101.159.HM.Eln.C.1920. parancs a védelmi osztályok aktív működésének beszüntetéséről, 2014/1920. BM. res., 21.391/1920. IM.IV.: BFL VII.18.a. 1. d., Önéletrajz, Bp. KÜ. El.2.V.166/1920., El.2.V.167/1920.: Családi iratok. Nemzetgyűlés 1920 napló IV. k. 9-10. o., Színai Miklós - Szűcs László: Horthy Miklós titkos iratai 43. o. Bp. Kossuth Könyvkiadó 1963

egyesület által kiadott zsidó ellenes plakátok, rölapok miatt izgatás jogcímén indított eljárásokat.²²¹

Az egyre erősödő szélsőjobboldali mozgalmak kapcsán Váry 1920. június 27-i a budapesti főkapitánysághoz intézett megkeresésében szorgalmazta az államrendőrség politikai osztályának megerősítését azért, hogy „minden politikai mozgalom megfigyeltessék, s neki azonnal jelentés tétessék”. Ezt azzal indokolta, hogy az „ébredő mozgalmak és tüntetések ekkor olyan mérvűek voltak országsszerte ..., hogy a jogbiztonság és jogrend védelme a polgári személyekkel szemben is súlyos feladatot jelentett”.²²²

Ekkoriban az Ébredők által elkövetett cselekmények közül nagy visszhangot váltott ki az 1920. július 27-i estén a Lipót körúti nagylátogatottságú Club kávéház elleni támadás: itt két embert megöltek, tízet súlyosan megsebesítettek, számosat bántalmaztak és nagy anyagi kárt okoztak. Az áldozatok temetése az atrocitások elleni tüntetés is volt, őket „végtelen részvétellel utolsó útjukra kísérte ezer és ezer budapesti ember”. Az eset 30-án a Nemzetgyűlésben napirendre kerülve az emiatti interpellációra válaszoló Teleki miniszterelnök kifejtette, „nyilvánvaló, hogy a bűncselekmény a közrend felforgatására irányult”, az nem „közönséges gyilkosság, hanem az állam rendje ellen irányuló merénylet is, lázadás a nemzet ama nagy érdeke ellen, hogy itt ... megkezdődjék a becsületes munka, hogy megjavíthassuk a mi életfeltételeinket”. A kormányfő szerint szükséges az országban a jogbiztonság teljes helyreállítására, s az adott esetben a „legszigorúbb nyomozást” rendelte el. A gyors rendőri intézkedések eredményeként az elkövetőket napokon belül elfogták és átadták a Budapesti Királyi Ügyészségnek, míg a katonai állományú tetteket a hadbíróság vontatott felelősségre. Váry Albert 1920. augusztus 14-i vádiratával 11 személyt lázadás bűntette miatt rögtönítélő bíróság elé állított, amelynek eredményeként a fiatal elkövetők többségét a törvényszék 19-én 5-10 év közötti szabadságvesztésre, míg a 19 éves fővádolt Illy Lászlót 13 évi fegyházra ítélte.²²³

²²¹ Zinner: i. m. 31, 47, 72-75. o., A Népszava megrohanása, A pártház a rombolás után, Rombolás „Az Est” kiadóhivatalában: Népszava 1919. december 9. 2-4. o., A Népszava és Az Est rombolói: Pesti Hírlap 1919. december 12. 5. o.

²²² Önéletrajz

²²³ Nemzetgyűlés 1920 napló IV. k. 122. o., Statáriális intézkedéseket ígér a miniszterelnök: Magyarország 1920. július 29. 3. o., Személyleírást adtak a gyilkos támadókról: Magyarország 1920. július 30. 3. o., A Lipót-körúti véres zavargás ügye a nemzetgyűlésen: Az Est 1920. július 31. 2. o., Eredményes nyomozás a Lipót-körúti vérengzés ügyében: Magyarország 1920. július 31. 3. o., Fogságban a Lipót-körúti gyilkosok: Magyarország 1920. augusztus 1. 3. o., Verebelyi gyilkosa fölött ma ítélkezik a statáriális hadbíróság: Az Est 1920. augusztus 3. 2. o., Illy László, a Lipót-körúti vérengzés főszereplője a rendőrségen: Az Est 1920. augusztus 4. 2. o., Az ügyészségre vitték a Lipót-körúti merényleteket: Magyarország 1920. augusztus 6. 2. o., Kihallgatások az ügyészségen a Lipót-körúti vérengzés ügyében: Az Est 1920. augusztus 7. 3. o., Kedden vagy szerdán tárgyal a rögtönítélő bíróság – Az ügyészség vádirata a Club-kávéházi vérengzés dolgában: Magyarország 1920. augusztus 8. 5. o., A Club-kávéházi vérengzés tettesei a statáriális bíróság előtt: Az Est 1920. augusztus 18. 1-2. o., A Lipót körúti gyilkosok a statáriális bíróság előtt: Virradat 1920. augusztus 18. 4. o., Az ítélet kihirdetése a Lipót-körúti vérengzés ügyében: Pesti Hírlap 1920. augusztus 20. 1. o., Ítélet a Lipót-körúti vérengzés ügyében: Magyarország 1920. augusztus 22. 8. o., Bp. KÜ 80.071/1920. k. ü.: BFL VII.5.c. 8821-1920.

E nehéz időszakot Váry később úgy értékelte, hogy számos esetben a „katonai hatósággal nyílt összeütközésbe került”, mivel a fegyveres szervek vezetőit, tagjait sértették a vonatkozó jogszabályok érvényesítése érdekében tett cselekményei. Egy 1922-ben zajlott perben tett vallomásból kiderült, hogy korábban Váryt „figyelték a katonák”, őt a „megbízhatatlanok közé sorolták”, mert véleményük szerint a kommunista ügyekben „nem járt el kellő eréllyel”. Ennek súlyos következményei lehetnek volna számára, amire utal a legnagyobb hatalmú különítményparancsnok, Prónay Pál értékelése, aki azon időszak egyik legfőbb szitokszavával illetve – a kommunistával, zsidóval azonosított – „szabadkőműves”-nek titulálta.²²⁴

A Tisza-gyilkosság miatti eljárás

A rendkívüli körülmények közötti rendkívüli feladatokon túl volt egy olyan ügy, amely 1918. október 31-től kísért Váry Albert működését. A Tisza István sérelmére elkövetett gyilkosság miatti eljárás a tanácsköztársaság bukása után újraindult, az ügyben a Budapesti Államügyészség „szigorú nyomozást rendelt el”. Az eljárás azonban nehéz helyzetben folyt: azt előlről kellett kezdeni, mivel a gyilkosság utáni hetekben keletkezett iratok ismeretlen körülmények között eltűntek, másrészt az eljárást a politika érdekei sokszorosán átszöttek. A felújított nyomozás vezetője, dr. Szrubrián Dezső rendőrségi tanácsos később úgy emlékezett, hogy „közel egy esztendei idővesztés, két forradalmi korszak és az utánuk következő teljesen bizonytalan állapotok, súlyosbítva a román megszállással és a rendőrség akkori hiányos felszerelésével” körülményei között kellett az eljárást folytatni.²²⁵

A bűncselekmény megtörténte – az elkövetés helye, ideje, módja, a tettesek száma – kétségtelen volt, azonban az elkövetők, felbujtók, bűnsegédek személye ismeretlen volt. A felderítendő tények jellege miatt kizárólag személyi bizonyítást lehetett folytatni, amelyet a fővárosi államrendőrség végzett 1919. augusztus 18-tól. Az eljárásba később bekapcsolódtak a katonai igazságügyi szervek is, amelyekkel a polgári hatóságok többször ütköztek hatásköri kérdésekben. Az előkészítő eljárás a Bp. általános szabályai szerint folyt, amely során a rendőrség adatai alapján a budapesti ügyészség számos indítványt tett a büntető törvényszék vizsgálóbírájának különböző bizonyítási és kényszerselekmények végzésére, elrendelésére. A Tisza-gyilkosság ügyének vizsgálata több eljárást jelentett, mert az alapügyön kívül továbbiak indultak: egyrészt a korábban, 1918 őszétől nyomozott rendőrök ellen hivatali hatalommal való visszaélés miatt annak gyanújával, hogy nem tettek meg mindent a felderítés érdekében, továbbá az akkori új rendőri vezetés tudatosan szüntette meg Tisza védelmét, másrészt a volt miniszterelnök őrzésére kirendelt, de a bűncselekmény elkövetésekor magukat ellenállás nélkül lefegyverezni hagyó csendőrök ellen őrszolgálati kötelességsértés miatt.²²⁶

²²⁵ Az iratok eltűnéséről Bp. KÜ 32.884/1920. nyomozás megszüntető határozata 1920. április 14. BFL VII.18.d. 13/4029-1920. Szrubrián Dezső: Tisza István halálának hiteles története: 8 Órai Újság 1933. december 24. 18. o. A polgári eljárás iratai 2543 oldal terjedelemben, hiányosan maradtak meg: BFL VII.5.c. 7083-1919. A katonai eljárás iratai eltűntek, a per tárgyalási anyaga kiadásra került: Gróf Tisza István gyilkosai a hadbírótság előtt – A Magyar Távirati Iroda hivatalos gyorsírói feljegyzéseinek alapján készült egyedül teljes tudósítás, Bp. Pallas 1920. Az eljárásokról készült feldolgozások elfogultak, ld. Hegedűs Sándor: Egy politikai per kulisszatitkai 1-219. o. Bp. Kossuth Könyvkiadó 1976, Csere Péter: Gróf Tisza István meggyilkolása 1-167. o. Bp. Unicus 2013. Az ügyet tömören feldolgozta, történeti háttérét bemutatta Pölöskei Ferenc: A rejtélyes Tisza-gyilkosság 1-136. o. Bp. Helikon 1988. Az eljárás újraindulásáról ld. Tisza István gyilkosai: Pesti Hírlap 1919. szeptember 30. 5. o., Előlről kezdik a nyomozást Tisza meggyilkolása ügyében: Népszava 1919. november 2. 5. o.

²²⁶ Dietz Károly volt rendőrfőkapitány és társai, rendőrségi tisztviselők ellen Tisza István meggyilkolásával kapcsolatban elkövetett mulasztások miatti ügyészségi eljárás: BFL VII.18.d. 13/4029-1920. Az újraindult nyomozásban az első fennmaradt irat dr. Gál László rendőrségi tanácsos jelentése 1919. augusztus 18.: BFL VII.5.c. 7083-1919. A Rákóczi Sándor csendőrmester és társai elleni eljárás iratai nem maradtak fenn, néhány ügyiratuk a polgári per anyagában található, de a sajtó is tudósított ügyükről, pl. Tisza gyilkosainak nyomozása: Pesti Hírlap 1919. október 30. 5. o. szerint az eljárást kiterjesztették a villát az elkövetéskor őrzött csendőrökre. Bp. m. kir. csendőrkerületi parancsnok mint illetékes parancsnok 1920. február 24. Ü.1/1920. nyomozó parancsa a nyomozás megindításáról és a vizsgálati fogság elrendeléséről: BFL VII.5.c. 7083-1919.

²²⁴ Novák alezredes pere Polonyi Dezső ellen: Pesti Napló 1922. június 18. 14. o., Ma tárgyalják Novák alezredes és Polónyi Dezső rágalmozási pörét: Az Est 1922. június 18. 3. o., Prónay 1: 285. o.

A polgári eljárások ügyészi feladatait alapvetően Soóky József végezte, de azokért a felelősséget Váry viselte. Az eljárás politikai színezetet nyert abból az alapvető feltételezésből kiindulva, hogy egyedül az 1918. október végén kormányra került új hatalomnak állott érdekében Tisza István megöletése. Ennek megfelelően 1919 októberétől elsődlegesen a korábbi politikai szereplők, a volt Nemzeti Tanács és a Károlyi-kormány tagjai felelősségének vizsgálatára irányult az eljárás főiránya, amelynek későbbi célszemélyévé az őszirózsás forradalomban is szerepet játszott Friedrich István vált. Bár a fennmaradt iratok hiányosak, nyilvánvaló, hogy az ügy kimagasló jelentősége miatt az eljárás az IM szigorú felügyelete alatt folyt, amely utasításokat adott annak menetére, s kérdései a kormány ülésein is felmerültek. Az ügy sajátosságai közé tartozott annak nagy sajtónyilvánossága, a lapok rendszeresen közölték az eljárás valós vagy vélt híreit.²²⁷

A nyomozásban 1919. augusztus végétől több személyt letartóztattak (volt katonákat, egykori országgyűlési képviselőt, újságírókat) az elkövetésben való részvétel gyanújával, majd vizsgálati fogságba is kerültek, de érdemi bizonyíték nem volt. Akkortól kezdett áradni – az ellenőrzések során kiderült, valótlan – információk tömege, amikor Beniczky Ödön belügyminiszter 1919. október 29-én a sajtó útján felhívást tett közzé: eszerint akik a gyilkosság „tervezésére, elkövetésére vagy a tettesek menekülésére nézve adatokkal rendelkeznek” a főkapitányságon való jelentkezésük esetén nyomravezető adataikért – a korabeli pénzromlás viszonyai között is jelentős összeget – 30.000 korona jutalmat kapnak. Ezt később a volt államfő féltestvére, gróf Károlyi Imre 200.000 koronával megtoldotta. A jelentkezett tanúk tömegére utalva viszont alappal állapíthatta meg néhány hónap múlva a nyomozást eredetileg vezető – a rendőrök elleni eljárásban gyanúsítottá vált főkapitány-helyettes – Szentkirályi Béla 1920. március 15-i beadványában, hogy az „erélyes nyomozás eddigi eredménye 1000 jegyzőkönyv a tettes kilétének megállapítása nélkül”. A kitűzött jutalom csak arra volt jó, hogy „boldog-boldogtalant arra serkentett ... szalmacséplésre anyagot szolgáltatasson”. (A nyomozást akkoriban vezető Szrubrián Dezső később akként nyilatkozott, hogy a számtalan téves bejelentés csak hátráltatta a nyomozást.)²²⁸

²²⁷ Tisza meggyilkolása ügyében kihallgatják a Nemzeti Tanács tagjait: Népszava 1919. október 30. 5. o., Kihallgatják a Nemzeti Tanács és a Károlyi-kormány tagjait Tisza meggyilkolása ügyében: Az Est 1919. október 31. 6. o. A két legérdekeltőbb egykori kormánytag, a volt igazságügy- és belügyminiszter, Berinkey Dénes és gróf Batthyány Tivadar tanúkihallgatásaira 1919. november 29-én, illetve 1920. március 16-án került sor: BFL VII.5.c. 7083-1919. 22.855/1920. IM.IV.: HL HM1920.Eln.13.o.76751. Az eljárással kapcsolatos sajtótudósításokra pl. Újabb kihallgatások Tisza meggyilkolása ügyében: Népszava 1919. október 31. 6. o., Fordulat előtt a Tisza-ügy: Hétfélt Napló 1919. november 24. 2. o., Tisza gyilkosai beismerő vallomást tettek: Az Est 1919. november 27. 4. o., A nyilvánosság elé kell tárni Tisza meggyilkolása ügyében a vizsgálat eltitkolt adatait is: Az Est 1919. november 30. 3. o., Újabb nyomozás indult meg Tisza gyilkosainak ügyében: Az Est 1919. december 2. 3. o., A rendőrség tovább nyomozza Tisza gyilkosait: Az Est 1919. december 7. 4. o., A katonai bíróság megkezdte a Tisza-gyilkosság tárgyalását: Az Est 1920. augusztus 3. 1-2. o., Friedrich István kihallgatása a Tisza-bűnpörben: Az Est 1920. augusztus 12. 1-2. o., Vád- és védőbeszéd a Tisza-pörben: Az Est 1920. szeptember 10. 1-2. o., Dobót és Sztanykovszkyt halálra ítélték: Az Est 1920. szeptember 16. 3. o., Vádirat Friedrich ellen a Tisza-ügyben: Az Est 1921. február 18. 2. o.

²²⁸ Tisza gyilkosainak vizsgálati fogsága: Az Est 1919. szeptember 30. 5. o., Tisza István meggyilkolása: Pesti Hírlap 1919. október 29. 5. o., Tisza gyilkosai: Bp. Hírlap 1919. november 2. 5. o., BFL VII.18.d. 13/4029-1920., Gróf Károlyi Imre levele a Tisza-ügyben: Pesti Hírlap 1919. december 9. 2. o., Szrubrián: i. m. 18. o.

Fontos, de gyakorlatilag eredménytelen eljárási cselekményekre került sor a büntett évfordulóján, mivel 1919. október 30-án a vizsgálóbíró és Aczél Imre főállamügyész-helyettes jelenlétében az elkövetés helyszínén az addigi gyanúsítottak és a szemtanúk (az akkori személyzet, Almássy Denise) részvételével kihallgatások, felismertetések, valamint szembesítések történtek. November 3-án Friedrich István miniszterelnök is tanúvallomást tett, aki egy évvel korábban Károlyi Mihály hívéként közreműködött az október végi eseményekben, majd egy ideig a kormányának hadügyi államtitkára volt. Vallomásaiban ezen napok történéseiről beszélt, semmit nem tudva a gyilkosságról.²²⁹

A rendőrség adatok tömegét gyűjtötte össze, rengeteg tanút, továbbá számos személyt gyanúsítottként hallgattak ki az eljárás során, de ezek valódi információkat nem adtak. A nyomozásban 1919. november 19-én egy zavaros múltú – Korvin Ottóval és a román megszállókkal is együttműködött –, sikkasztás és más bűncselekmények miatt a miskolci hadbírószágon eljárás alá vont katonatiszt, Hüttner Sándor tett gyanúsítottai vallomást, amelyben saját magán túl más személyeket is megnevezett a Tisza-gyilkosság elkövetésével, az arra való rábírással. Többbszöri, magában is ellentmondásos, másokkal ellentétes vallomásainak legmeglepőbb kitétele Friedrich István terhelése volt a gyilkosságra való felbújtással. A továbbiakban az ő vallomása-ira épült az eljárás, amely katonai és polgári részre vált szét. Vallomásait Váry Albert kétségesnek tartotta, amiről Bárczy István igazságügy-minisztert tájékoztatta. A Tisza család jogi képviselőjének, dr. Ulain Ferencnek később a perben tett tanúvallomása szerint Váry novemberben kijelentette, hogy „egy csavargót sem fogok Hüttner beszéde alapján vád alá helyezni”. Az ügy későbbi bíróságra vitele utáni egyik indítványának megállapítása szerint bár a „vád egésze Hüttner Sándor vallomására és az aköré csoportosuló bizonyítékokra van alapítva”, de kétséges „szavahihetőségének mérlegelése szempontjából előéletének pontos ismerete rendkívüli fontosságú”.²³⁰

Az eljárást tragikusan színezte, hogy az ügyben eljáró vizsgálóbíró, dr. Kovács Lajos – miután az előző napon más bíróra került átszignálásra az ügy, s magát az ügyészség áldozatának tekintette, mivel az iratmásolatokat kért – 1919. december 6-án a Markó utcai 3. emeleti hivatali szobájának ablakából kivetve magát öngyilkos lett. Emiatt Váry később a katonai perben nyilatkozatot tett, visszautasítva az elhunyt üldö-

²²⁹ Tisza István gyilkosai: Szózat 1919. október 31. 7. o., Bírói szemle a Róheim-villában: Pesti Hírlap 1919. október 31. 4. o., Tetemrehívás Tisza Hermina úti villájában: Az Est 1919. november 1. 3-4. o., Szám nélküli jegyzőkönyv 1919. november 3. Friedrich István tanúkihallgatásáról: BFL VII.5.c. 7083-1919.

²³⁰ Hegedűs: i. m. 77-79. o. Magyar Legfelsőbb Katonai Törvényszék 28.kt.1919/2. határozata Hüttner Sándor ügyének a budapesti katonai körletparancsnok, mint illetékes parancsnokhoz utalásáról, Budapesti magyar katonai körletparancsnok ügyésze Ü.4201/1919. intézkedése Hüttnernek az államügyészségi fogházból a helyőrségi fogházba való átkísértetéséről, Bp. KÜ 72.988/1920. k. ü., Ulain Ferenc tanúvallomása a Bp. Kir. Büntető Törvényszéken 1921. július 29.: BFL VII.5.c. 7083-1919. Korvin-Klein vallomása Hüttnerrel: Az Est 1921. augusztus 23. 4. o.

zésére vonatkozó gyanúsításokat, mivel a „vizsgálóbíróval való érintkezése során kizárólag az őt a bünvádi perrendtartás szerint illető jogait és kötelességeit gyakorolta.”²³¹

Friedrich Istvánt miniszterelnökségének 1919. november 24-i megszűnése után Huszár Károly – aki a nyomozás során maga is kihallgatásra került tanúként – kormányának hadügyminisztereként támadások érték a Tisza-gyilkosság miatt, s többször ellentétbe került Horthy Miklós fővezérrel. A büntetőeljárással foglalkozott a minisztertanács is, ahol Bárczy István igazságügy-miniszter közölte, hogy elszámoltatta a budapesti főügyészség és az ügyészség vezetőit annak menetéről. Ezek alapján jelenthette ki a kormány 1919. december 2-i és 1920. február 5-i ülésein, hogy az ügyészek szerint „itt egy hajszával állunk szemben”, s a főszereplő „Hüttner Sándor terheltnek teljesen magában álló, tárgyi adatokkal nem támogatott ingadozó és a vallomást tevő egyéniségénél fogva is teljesen megbízhatatlan vallomása Friedrich Istvánnal szemben a törvény által megkívánt nyomatékos gyanú fölkelésére a legtávolabbról sem alkalmas”. Ekkorra egyébként már eldőlt, hogy Friedrich és Horthy politikai elképzelései ellentétesek: ennek a hadügyminiszter akként adott hangot az utóbbi kormányülésen, hogy a „legveszélyesebb kísérletnek tartja” a fővezérnek Magyarország kormányzójává választását, s ezért az „egész fővezérség ellene dolgozik” a Tisza-ügyet is felhasználva.²³²

Erről akként írt nem nyilvánosságnak szánt naplójában az akkori időszak kulcsembere, a vezető különítményparancsnok Prónay Pál, hogy az egész eljárás „egy pártoskodó politikai harccá fajult”, amelynek célja lett Friedrichet és más politikai ellenfeleket „ebbe a pörbe belekeverni és kompromittálni. Tisztán hamis tanúk, besúgók, titkos rágalmozók játékszerévé süllyedt az egész ügy, melynek Tisza István halálának és gaz meggyilkolásának megbosszulásához már vajmi kevés köze volt”. Ennek érdekében történt az eljárásnak a hadbíróság elé vitele is, mivel az a „terhelő momentumokat úgy és akkor állíthatta be, ahogyan akarta”. Tisztaként Prónay leszögezte, hogy a „pör nem is tartozhatott volna a katonai bíróság elé ... mivel a tényleges állomány a forradalom kitörésével és a hadsereg feloszlásával megszűnt”.²³³

A nyomozás során elfogott hajdani katonai állományú személyeket a vizsgálóbíró 1919. október 25-én átadta a budapesti hadosztálybíróságnak, amely azonban ekkor még nem kívánt eljárni. Ezt követően a mellette működő katonai ügyész 1919. december elején érdeklődött az eljárásról azzal, hogy a „gyanúsítottnak talált tényleges

²³¹ A Tisza-ügy bonyolalmai: Népszava 1919. december 6. 5. o., Dr. Kovács Lajos vizsgálóbíró öngyilkossága lett: Szózat 1919. december 7. 5. o., A Tisza-ügy vizsgálóbírájának tragédiája: Népszava 1919. december 7. 3. o., Kovács vizsgálóbíró öngyilkossága: Pesti Hírlap 1919. december 9. 3. o., Karácsonyi ajándék Kovács bíró árvainak: Pesti Hírlap 1919. december 21. 11. o., A Tisza-pör huszonötödik napja: Az Est 1920. augusztus 29. 5. o.

²³² Huszár miniszterelnök kihallgatása a Tisza-ügyben: Pesti Napló 1919. december 7. 3. o., Mtj. 1919. december 2., 1920. február 5.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=60112&MT=1, http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=60120&MT=1 (letöltés 2014. február 22.)

²³³ Prónay: i. m. 213-214. o.

katonatisztek” csak a katonai Bp. alapján üldözhetőek. S bár a vizsgálóbíróhoz intézett megkeresésében leszögezte, hogy a „vizsgálat két irányú vezetése nem kívánatos”, ennek ellenére a „katonai bűnösök kiadását egyelőre” nem szorgalmazta. Ennek alapját az adta, hogy a katonai hatóság semmilyen adattal nem rendelkezett, s várnia kellett a rendőrség munkájának eredményére. 1920 áprilisától azonban ez a hozzáállás megváltozott, mivel a katonai ügyész többször megkereste Váryt és a vizsgálóbírót azért, hogy a fogságban lévő terheltek egy részét kísértesse át kihallgatásuk végett a Prónay parancsnoksága alatti Nádor laktanyába, valamint az újból a hadsereg rendelkezésére álló Margit körúti fogházba.²³⁴

A megkeresések teljesítését követően azonban a katonai ügyész nem adta vissza a királyi ügyészségnek a foglyokat, s így hatásköri vita vette kezdetét a polgári és katonai szervek között. Váry Albert sérelmezte, hogy az átadott foglyokat „nem vagyunk képesek visszakapni”, és ezzel a „katonai hatóság a huzamosabb időn át való ott tartással akadályozza a polgári bíróság előtt folyó eljárást”. Ő következetesen képviselte, hogy hadbíróvási eljárásnak nincs helye, mivel az „1918 novemberében fogantatott általános leszerelésre”, valamint a vonatkozó rendeletekre figyelemmel a terheltek nem katonák, velük szemben kizárólag a polgári igazságszolgáltatás járhat el. Kifejtette, hogy az összeütközés csak jogszerűen, a katonai Bp. 40. §-a alapján oldható fel. A civil és katonai szervek közötti bizalmatlanságot tükrözi, hogy Váry az addig keletkezett iratok átadását sem tartotta lehetségesnek, csupán azok tanulmányozását tartotta megengedhetőnek a vizsgálóbíró hivatali helyiségében. Ennek kijelentésére azon tapasztalat vitte, hogy a korábban átadott iratokat hiányosan kapta vissza a királyi ügyészség. Ugyanakkor a katonai ügyészség sem tett eleget a polgári szerv iratbetekintés iránti kérésének.²³⁵

A polgári és katonai igazságügyi szervek vitájába bekapcsolódtak főhatóságaik: a honvédelmi és az igazságügy-miniszter levélváltásokkal kívánták egymást meggyőzni, hogy mely szerv folytassa az eljárást, illetve milyen segítséget adjanak egymásnak. Ennek során Ferdinandy Géza igazságügy-miniszter kifejezetten kérte, hogy a „polgári bíróság elé utalt cselekmény tekintetében a katonai hatóság akadályokat ne támasszon”, majd utóda, Tomcsányi Vilmos Pál leszögezte, „elsőrendű követelménynek” tartja, miszerint „ebben az egész közvéleményt nyugtalanító bűnügyben elkerültessek az a sajnálatos anomália, hogy ugyanazokra a vádlottakra vonatkozóan egy és ugyanabból a cselekményből kifolyóan a polgári és a katonai bíróságok a közöttük fennforgó hatásköri összeütközés függőben léte alatt ... esetleg egymástól tartalmilag is lényegesen eltérő ítéletet hozzanak”.²³⁶

²³⁴ Katonai Bp. az 1912:XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról. Bp. ker. kat. parancsnok ügyésze Ü.4201/1919. megkeresései 1919. december 2., 1920. június 11.: BFL VII.5.c. 7083-1919. Bp. KÜ 2083/1919, 30.226/1920, 50.398/1920, 69.070/1920, 69.797/1920, 73.141/1920. k. ü. indítványai a vizsgálóbíróhoz: BFL VII.5.c. 7083-1919. A katonai Bp. 40. §-a szerint az összeütközésről végső soron a legfelsőbb honvéd törvényszék és a Kúria közösen döntött. 22.855/1920. IM.IV.: HL HM 1920.Eln.13.O. 40.260.

²³⁶ 22.855/1920. IM.IV., 33.932/1920. IM.IV., 35.333/1920. IM.IV., Bi.532/4/1920. IM: HL HM 1920. Eln.13.O. 76751.

Az, hogy ki és mikor döntött az előkészítő eljárás befejezéséről, források hiányában nem ítélt meg. Egy 1920 áprilisából fennmaradt ügyészégi irat szerint akkoriban a honvédelmi miniszter megkereste az igazságügy-minisztert, hogy tegyen intézkedést Hüttnernek, illetve az ügy rávonatkozó részének a katonai bírósághoz való átadása érdekében. A vonatkozó IM utasításnak megfelelően e részében a polgári hatóság át is tette az eljárást.²³⁷

A rendőrök elleni nyomozást Váry 1920. április 14-én kelt nyolc oldal terjedelmű határozatával szüntette meg. Ennek rendelkező része a bizonyítékok hiányára utalt, a részletes indokolás pedig az általuk végzett nyomozás menetét ismertette kifejtette, miszerint „nincs támpont annak a feltevésére, hogy a gyanúsított rendőrtisztviselők ... abból a célból kezelték volna lanyhán a nyomozást, hogy a tettesek és részesek vagy azok közül csak egy is a büntetés alól szabaduljon”. Az 1918. október végéig követő „felfordult politikai viszonyok között” eljáró rendőrök sikertelensége a „szemtanúk által szolgáltatott adatok hiányossága mellett” arra volt visszavezethető, hogy a „gyűlölettől eltelt, rosszindulatú tömegek hangulatával számolva a nyomozást vonatottan és óvatosan végeztek”. A Tisza védelmére kirendelt két detektívről pedig megállapította, hogy azok saját elhatározásból távoztak el a Róheim-villától 1918. október 31-én délelőtt. Bár a határozat tervezete tavasszal elkészült, kiadására csak annak főügyészégi (s nyilvánvalóan minisztériumi) jóváhagyását követően, 1920. szeptember elején került sor.²³⁸

Az eljárás katonai részének előkészítését a budapesti körletparancsnok, Dáni Béla tábornok parancsának megfelelően a hadosztálybíróság ügyészének 1920. július 19-i vádemelése zárta. Ennek tartalma – a nyomozás anyagának, s a vádirat eltűnése ellenére – az augusztus 2-án kezdődött perről szóló sajtótudósítások révén ismert: a katonai ügyész gyakorlatilag a polgári szervek adatai alapján négy személy ellen emelt vádat gyilkosság büntette miatt, amelynek alapját Hüttner Sándor vallomásai adták.²³⁹

A Budapesti Királyi Ügyészség vádemelésére 1920. július 31-én került sor. Ez a vádirat sem maradt meg a büntetőper hiányos anyagában, de annak egy – Váry Albert eredeti aláírásával ellátott – példánya ismert a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyűjteményében.²⁴⁰

²³⁷ Bp. KÜ 38.271/1920. k. ü. indítványa 1920. április 21. az 1205/1920. IM.IV. leirat alapján a vizsgálóbíróhoz: BFL VII.5.d. 7083-1919.

²³⁸ Bp. KÜ 32.884/1920. k. ü. nyomozás megszüntető határozata, Bp. Főü. 8562/1920. f. ü.: BFL. VII.18.d. 13/4029-1920.

²³⁹ Bpesti m. kir. kat. körlet parancsnok Ü.4201/1919., 1920. július 20. jelentés a honvédelmi miniszternek a vádemelésről: HL HM 1921.Eln.13.O. 40260., M. Kir. Hadosztálybíróság Hb.803/1920-III. 1920. július 28. értesítés a Bp. Kir. Büntető Törvényszék vizsgálóbírájának a vádemelésről: BFL VII.5.c. 7083-1920. A katonai bíróság megkezdte a Tisza-gyilkosság tárgyalását: Az Est 1920. augusztus 3. 1-2. o.

²⁴⁰ Bp. KÜ 69.070/1920. k. ü.: SZEK

A vádirat kezdő mondata utalt arra a kényszerhelyzetre, amelyben az ügyészség volt, mivel megállapította, hogy a „katonai hatóság által átkért terheltek vissza nem adása folytán tovább nem folytathatónak jelzett vizsgálat iratait” küldi meg a bíróságnak. A gyilkosság büntette miatti vádirat tíz személlyel szemben készült: közülük három fő szökésben volt (ők távollétük miatt gyanúsítottak sem voltak, s később sem kerültek meg), míg ugyanazon tényállás mellett három személy ellen már megtörtént a katonai ügyészi vádemelés. Noha a Bp. 255. § 3. pontja egyértelműen meghatározta a vádirat tényállási részének követelményeit, miszerint annak a „nyomozás, illetőleg a vizsgálat adataiból merített tömör, összefüggő és tárgyilagos elbeszélését és a bizonyítékok megjelölését” kell tartalmaznia, ennek ellenére egy hosszú, 49 oldalas írás, s legnagyobb részében egy történetírói jellegű munka került kiadásra. A vádirat azonban rögzítette, hogy azért így történt a szerkesztése, mivel a leírt „események nélkül lehetetlen megérteni a bekövetkezendőket”.

Az érdemi négy oldalas jogi részből kiderül, hogy a Tisza István megölése miatt a polgári hatóságnál folyt nyomozásnak a megvádolt személyeken túl további tíz gyanúsítottja volt. A vádlottak felrótt magatartása kapcsán a vádirat tömören közölte a sértett személyét, a bűncselekmény időpontját, helyszínét, elkövetési módját, s azt, hogy milyen büntetőjogi szerepeket (4 tettestárs, 3-3 fő felbujtó, illetve bűnszolgálat) tulajdonított nekik.

Ezt követően az indokolási rész bevezetőjében magasztos szavakkal leírva tartalmazta a világháború okozta „végzetes szerencsétlenséget”, valamint méltatta Tisza István személyének jelentőségét. Ezután hosszasan (25 oldal) foglalkozott a háború elleni politikai áramlatok kialakulásával és egyre nagyobb térnyerésével, amelyek „vezére” Károlyi Mihály, míg eszköze a sajtó volt. Az általuk hirdetett „pacifizmus” aláásta azt a nemzeti kötelezettséget, hogy „minden erővel összefogni, s fegyverrel a kézben kitartani a békéig”, amelynek vezetője Tisza lehetett volna. Az addigi rend felbomlasztása érdekében megalakult a Károlyi vezette Magyar Nemzeti Tanács, illetve Csernyák Imre szászados elnöklete alatt a forradalmi katonatanács: ezeknek az volt a céljuk, hogy a „közvéleményt Károlyi Mihály felé fordítsák ... s ha kell lázadás útján erőszakkal is kikényszerítsék” a miniszterelnöki kinevezését. Ennek érdekében történtek 1918. október végének pontosan leírt eseményei, amelyek eredményeként a király kinevezte Károlyit kormányfőnek. Az ő és minisztertársainak az uralkodó képviselője előtti eskütelével párhuzamosan „fölfegyverzett katonák meggyilkolták” Tiszát.

A következő oldalak a vádlottak személyét festették le hátrányos jelzőkkel és állításokkal, majd a vádirat – megalapozottságát cáfolva – leszögezte, hogy a felrótt bűncselekmény „háttéré, szereplői és részletei máig sem tisztázódtak”. Váry a 33-34. oldalakon kijelentette, hogy „büntetőjogilag komolyan értékelhető bizonyíték ez ideig a vizsgálat során föl nem merült” Károlyi-párti politikusokra, a nemzeti, továbbá a katonatanács tagjaira. Ez a megállapítás viszont nem vonatkozott a megvádoltakra, akik kapcsán 11 oldalon át sor került a tényállás „megközelítőleg” való leírására. A továbbiakban kifejtette a vádirat, milyen körülmények, vallomások támasztják alá a vádlottak felrótt magatartását.

A vádirat nem kerülte meg az akkori idők legkényesebb kérdését: Friedrich István-nak Hüttner Sándor vallomása alapján felmerült szerepéről kijelentette, hogy az állítás „részben vádemelésre elegendő alapot nem nyújt, részben valótlannak bizonyult”. Váry rögzítette a katonai hatósággal való ütközést is, mivel a vádemelés során a hadbírói bünyű irataiba nem tekinthetett be, mivel ez „megtagadtatott”. A katonai hatóság a kihallgatásra átkért és visszatartott gyanúsítottak esetében pedig az „illetékesség kérdésének törvényszerű tisztázása, illetve eldöntése előtt ugyanezen cselekmény miatt főtárgyalást tűzött” ki, noha az érintettek „kétségtelenül a polgári büntető bíróság alá tartoznak”.²⁴¹

A vádemelés tényét a fővárosi és a vidéki napi sajtó közölte, majd rövidesen részletesen is ismertetette a vádirat tartalmát.²⁴²

Időközben 1920. augusztus 2-án a budapesti hadosztálybíróságon megkezdődött a katonai per, ahol a kulcsszereplő, Hüttner Sándor tette meg elsőként vádlotti vallomását, a gyilkosság egyik felbujtójaként ismét Friedrich Istvánt megnevezve. Ennek következtében viszont Váry Albert olyan helyzetbe került, hogy vele kapcsolatban a néhány nappal korábbi álláspontját meg kellett változtatnia. Ennek eredményeként a Budapesti Királyi Ügyészség – amely most megkapta a hadbíróstól a terhelő iratokat, az azokban szereplő „gyanúok” alapján – indítványozta a vizsgálóbírónál, hogy „Friedrich ellen gyilkosság büntette miatt mint felbujtó ellen indítsanak eljárást”. A gyors ügyintézés eredményeként a Budapesti Királyi Főügyészség augusztus 5-én átiratot intézett a Nemzetgyűlés elnökségéhez, amelyben a januárban képviselővé választott Friedrich mentelmi jogának felfüggesztését kérte. A mentelmi bizottság ez alapján 9-én javasolta az ennek megfelelő döntést, annál is inkább, mert maga az érintett szintén ezt kérte. Ennek megfelelően a parlament augusztus 12-én megszavazta a mentelmi jog felfüggesztését azzal a megszorítással, ha személy elleni kényszerintézkedésre lenne szükség, akkor az ügyet újból a képviselők elé kell terjeszteni. (Közben, augusztus 11-én a hadbíróóság tanúként kihallgatta Friedrichet).²⁴³

²⁴¹ A hatáskör kérdésében csak a hadbíróóság 1920. szeptember 15-i ítélete után, a Legfelsőbb Katonai Törvényszék 415/1920/24. véleményének birtokában döntött a Kúria 1920. november 23-án B.I.3869/1920/2. alatt, megosztva a hadosztálybíróság vádlottait a katonai és polgári hatóságok között: HL HM 1920.Eln.13.O. 76751.

²⁴² Elkészült az ügyészség vádirata a Tisza-gyilkosság ügyében: Magyarország 1920. augusztus 1. 4. o., A Tisza-ügy: Népszava 1920. augusztus 1. o., A királyi ügyészség vádirata: Magyarország 1920. augusztus 8. 4. o., A királyi ügyészség vádirata: Pesti Hírlap 1920. augusztus 8. 2. o., Az ügyészség vádirata Tisza gyilkosai ellen: Az Est 1920. augusztus 8. 1-2. o. A fennmaradt vádirat e részének hiányában e közlésből tudható, hogy az ügyészség 400 tanú idézését indítványozta. Vádirat a Tisza-pör polgári vádlottjai ellen: Népszava 1920. augusztus 8. 3. o., Kik terveztek és kik készítették elő a Tisza-gyilkosságot? – A királyi ügyészség vádirata Kéri, Fényes, Csernyák s társaik ellen: Virradat 1920. augusztus 8. 1-2. o., A kir. ügyészség vádirata a Tisza-féle perben: Békésmegyei Közlöny 1920. augusztus 8. 1. o., Vádirat a Tisza gyilkosok ellen: Nyírvidek 1920. augusztus 8. 1. o.

²⁴³ A katonai bíróság megkezdte a Tisza-gyilkosság tárgyalását: Az Est 1920. augusztus 3. 1-2. o., Hüttner főhadnagy regényes vallomása Kériről, Fényesről, Friedrichről, Lachneról és másokról: Magyarország 1920. augusztus 3. 3. o., Hüttner kihallgatását befejezték: Az Est 1920. augusztus 4. 1-2. o., Friedrich István sürgős kiadatását kéri az ügyészség: Magyarország 1920. augusztus 6. 3. o., Friedrich István mentelmi jogának felfüggesztése: Az Est 1920. augusztus 7. 3. o., A nemzetgyűlés mentelmi bizottságának jelentése a büntető törvénykönyv 278. §-ába ütköző gyilkosság büntettségben való felbujtó bünrészség miatt gyanúsított Friedrich István nemzetgyűlési képviselő mentelmi ügyében: Nemzetgyűlés 1920 irományai IV. k. 129-130. o., Friedrich István kihallgatása a Tisza-bűnpörben: Az Est 1920. augusztus 12. 1-2. o., Bp. Főü. 5417/1920. f. ü.: BFL VII.5.c. 7083-1919.

A Tisza-ügy kapcsán e napokban Váry Albertet jogi és politikai támadások érték, amelyek a sajtó révén széles nyilvánosságot kaptak.

Az augusztus 2-i hadbírói tárgyaláson Hüttner kijelentette, hogy egyik rendőri kihallgatása során Váry jelenlétében olyan ajánlatot tett neki Nagy Károly detektív-főnök, ne terhelje Friedrichet, szökjön meg, ennek segítésére útlevelet és lelépéséért még pénzt is kap. Néhány nap múlva pedig olyan állítást tett a vádlott, hogy közvetlenül Váry tett neki ajánlatot a vallomása tartalmát illetően. Ez nem maradt következmény nélkül: Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszter a honvédelmi miniszternél kifogásolta, hogy a hadbíróóság előtt az „erkölcsileg teljesen megbízhatatlan vádlottak némelyike részéről oly ténybeli kijelentések is történtek, amelyek a polgári jogszolgáltatás hatósági tagjait minden tárgyi alap nélkül ... bűnvádi szempontból is a legsúlyosabb beszámítás alá eső cselekmények elkövetésével vádolják”, s ezekkel szemben a tárgyalásvezető semmit nem tett. Tomcsányi Váry kívánalmára kezdeményezte rágalmazás miatt az eljárás elrendelését a „személyükben megtámadott polgári magyar igazságszolgáltatás hírneve tisztaságának megóvása céljából”. Később a belügyminiszter is ugyanilyen tartalmú megkeresést küldött a rendőr sérelmére tett kijelentés kapcsán, ezért a Honvédelmi Minisztérium utasítására a katonai körletparancsnok elrendelte az eljárást Hüttner ellen.²⁴⁴

A politika részéről a mentelmi jogról folytatott nemzetgyűlési vita során augusztus 11-én Várynak nekirontott a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának képviselője, a debreceni egyetem jogi karának büntetőjogász professzora, Bernolák Nándor. A felszólalásában kifogásolta a Tisza-ügyben a polgári és katonai hatóságok együttműködésének hiányát, és főként azért támadta őt, mert 1918 őszén „mint az ügyészség vezetőjének egyetlen intézkedése nem volt” a súlyos büntett megakadályozására, holott köztudott volt, milyen „szenvetélyes politikai viták folytak” a Károlyi-pártkörben. Ezek során az ottani politikusok szónoklatokat intéztek a tömeghez, leszármolásra buzdítva a fennálló hatalmi tényezőkkel. Ezentúl „csatlakozva a forradalomhoz és segítséget nyújtva Lékai-féle emberek szabadon bocsátásához”, elmulasztotta törvényi kötelezettségei teljesítését. Bernolák szerint Váry a tanácskörtársaság bukása után több alkalommal megjelent a Friedrich-kormány ülésein, még „akkor is, midőn tudta, hogy ezen per egyik gyanúsítottja annak a minisztertanácsnak a tagja”. A képviselő támadta a vádirat sajtóbeli közlését, amelynek eredményeként a közvélemény azt a tájékoztatást kapta, hogy Friedrichhel szemben nincs alap a vádemelésre. Ehhez képest érthetetlen, hogy Váry „újabb bizonyítékok alapján valakinek a kiadását kéri, akiről egy héttel előbb azt állította, hogy nem gyanúsítható”.

²⁴⁴ A Tisza-ügy a katonai bíróság előtt: Népszava 1920. augusztus 6. 2. o., Bi.532/2/1920. IM, 30.666/1920. IM.IV., M. Kir. Belügyminiszter 73.764/1920.VI.c., M. kir. budapesti katonai körletparancsnok Ü.5998/1920.: HL HM Eln.13.O.

Bernolák okfejtése szerint ebből két dolog következik, vagy „nem meggyőződésére ellenére járt el” valamelyik esetben, vagy „ha meggyőződésére ellenére járt volna el, akkor még kevésbé méltó arra a helyre, amelyet betölt”. Így ebből következik, hogy „aki bármily minister utasítására gyilkossággal így mer vádolni egy magyar államférfit, akit ártatlannak tart, az nem férfiú”.²⁴⁵

A bernoláki támadással szemben munkatársai kiálltak Váry Albert mellett, s őt „meleg ovációban részesítették”. A sajtóban is kapott támogatást, mivel az esetről tudósító konzervatív *Virradat* című napilap vezércikkében leszögezte, hogy teljesen alaptalan volt „kötelességmulasztással, férfiatlansággal” vádolni Váryt, mivel annak idején a király nevezte ki a Károlyi-kormányt, s maga Tisza szintén azt mondta utolsó képviselőházi beszédében, hogy rajtuk a sor az ország megmentésében. A cikk rámutatott arra, miszerint 1918 novemberében az egész ország egységes volt a változások szükségességében, maga Bernolák is a debreceni egyetem élén minden állami és törvényhatósági szervvel egyezően elfogadta a köztársaság kikiáltását. Így a lap azonosult a budapesti ügyészség állásfoglalásával, amely „egy oly kiváló férfiút vesz oltalmába, aki három keserves esztendő megpróbáltatásaiban annyit tett a vádhatóság élén, amennyit ott a tudás, a lelkiismeret, a hazafiság és a becsület egyáltalán megtehetett”.²⁴⁶

A Nemzetgyűlés döntését követően párhuzamosan folytak a Budapesti Királyi Büntető Törvényszéken a vád alá helyezési eljárás, továbbá a vizsgálóbíró Friedrichhel kapcsolatos cselekményei. Ezekben a fennmaradt iratok szerint Váry már nem járt el. Csupán egy átirata ismert augusztus 30-áról, amelyben Hüttner kétséges kijelentéseivel kapcsolatban szavahihetőségének gondos ellenőrzését indítványozta. Soóky József viszont a következő hónapokban részletes bizonyítási indítványokat tett a vizsgálóbírónak. A gyanúsítottkénti kihallgatásra irányuló augusztus 17-i indítványát – az addigi tapasztalatok alapján – azzal fejezte be, hogy „tekintettel a terheltek felettébb kétes egyéniségére és hogy vallomásukat az eddigi eljárás során részben vagy egészben minduntalan változtatták, és közben a kihallgatásokat fogatosító és akörül közben járó hatósági személyeket légből kapott gyanúsításokkal illették”, ezért az eljárási cselekményekre hatósági tanúk jelenlétében kerüljön sor.²⁴⁷

²⁴⁵ Személyére ld. P. Szabó Béla: Bernolák Nándor (1880-1951), a Debreceni M. Kir. Tudományegyetem második rektora: http://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/2437/153323/1/file_up_SzaboB-BernolakNandor.pdf (letöltés 2014. március 16.), Nemzetgyűlés 1920 napló II. k. 365-373. o.

²⁴⁶ Váry Albert: *Virradat* 1920. augusztus 15. 1. o. Párhuzamot jelentett ekkoriban a Vörös Hadseregben a Hadügyi Népbiztosság hadműveleti csoportfőnökeként szolgált Tombor Jenő alezredes felségsejtségek miatt pere, amelyben a hadbíróóság bűncselekmény hiányában felmentette: eszerint őt magatartásában a „legtisztább hazafias érzés vezette, folyton szeme előtt lebegett a megszállott területek visszahódítása ... Magának a szolgálatnak tiszta ténye bellázadást nem jelent, mert így mindenki elvileg bűnvádi eljárás alá vonható volna”: Magyarország 1920. augusztus 22. 7. o.

²⁴⁷ A Tisza-pőr ősszel kezdődik a büntető törvényszéken: Magyarország 1920. augusztus 20. 4. o., Bp. KÜ 52.142, 72.988, 91.794, 93.060, 94.687/1920. k. ü. indítványai a vizsgálóbírónak: BFL VII.5.d. 7083-1919.

Később Váry Albert már nem érte meg hivatalában a Friedrich István elleni vizsgálat befejezését, amely az utóda, Strache Gusztáv által 1921. február 2-án kiadmányozott vádirattal zárult: e 77 oldalas okmány a végén megállapította, hogy a „bizonyítékok a legelősebb ellentétben állanak egymással”, azok „mérlegelése és ennek alapján végeredményben megnyugtató döntés hozatala a bíróság feladata”. A polgári vádlottak elleni per a Budapesti Királyi Büntető Törvényszéken 1921. április 12-én kezdődött. A tárgyalások sorozatában a királyi ügyész július 9-én elejtette a vádat Friedrich Istvánnal szemben. Az e napi jegyzőkönyv nem maradt fenn, míg a sajtótudósítás szerint a közvédlő kijelentette, hogy a visszavont terhelő vallomásokra figyelemmel a „vád nemcsak alapján, hanem egész nagyságában összeomlott”.²⁴⁸

²⁴⁸ Bp. KÜ ad.69.070/1920. k. ü. vádirat: BFL VII.5.d. 7083-1919. Vádirat Friedrich ellen a Tisza-ügyben: Az Est 1921. február 18. 2. o. A számtalan ellentmondással terhelt perek végén a Bp. Hadosztálybíróság Hb.803/1920/III. ítéletével az 1920. augusztus 2. - szeptember 15. közötti tárgyalások eredményeként gyilkosság bűntette miatt Hüttner Sándort 15 évi súlyos börtönre, két vádlottat halálra, egyet pedig szökés miatt 3 havi börtönre ítélte. A Legfelsőbb Katonai Törvényszék Hüttner büntetését helyben hagyta, egy halálos ítéletet 18 évi súlyos börtönre enyhített, míg az időközben elhunyt halálra ítélt vádlott ügyét a polgári bírósághoz utalta: BFL VII.5.d. 7083-1919. Hegedűs: i. m. 137-138. o. Friedrichhel szemben a Tisza ügyben elejtették a vádat: Népszava 1921. július 10. 6. o. Az ügyész elejté a vádat: Magyarország 1921. július 10. 6. o. A többi négy vádlott közül az október 5-én kihirdetett B.VI.7083/1919/67. ítélet egy-egy felbujtóként, illetve bűnszegdként terhelte felmentett, míg egy felbujtót halálra, egy bűnszegdet pedig 14 évi fegyházra ítélte. Az ítéletet a Bp. Kir. Ítéltábla 1923. július 21-én 16.B.494/1922/724., majd a Kúria 1923. december 5-én B.I.5109/1923/730. szám alatt helyben hagyta.: BFL VII.5.c. 7083-1919. A halálra ítélt Kéri Pál 1922 februárjában kiadásra került a népbiztosokkal együtt Szovjet-Oroszországnak, míg a másik elítélt kitöltötte büntetését: Hegedűs: i. m. 210. o.

Leváltás az ügyészség éléről

A Magyar Távirati Iroda 1920. október 25-én rövid hírt tett közzé, amely szerint az igazságügy-miniszter dr. Váry Albertet szolgálatátételre az IM-be rendelte be, s a kormányzó dr. Strache Gusztávot nevezte ki a Budapesti Királyi Ügyészség vezetőjévé.²⁴⁹

A közleményről szóló sajtótudósítások szerint ez a távozás a „legnagyobb meglepetést és a legőszintébb sajnálatot” váltotta ki a jogásztársadalomban. A tevékenységét illető méltatások szerint Váry a „legnehezebb időkben, a forradalmak utáni zűrzavaros jogállapotok közepett mindenkor pártatlan és szigorú igazságossággal töltötte be felelősségteljes állását” a budapesti ügyészség élén, s „hozzaértéssel, kötelességtudással és emberies érzéssel vezette ezt a nehéz és felelősségteljes állást”, működése során „feltámasztója [volt] a jogrendnek”.²⁵⁰

Mi történt a közlemény kiadása előtt, mi vezetett oda, hogy a sajtóértékelés szerint az „ország első főügyészét” Tomcsányi miniszter – élve a királyi ügyészségről szóló 1871:XXXIII. törvénycikk 7. §-ában biztosított jogával – leváltotta a legfontosabb vádhatóság éléről?

A kormány 1920. október 21-i ülésén tűzte napirendre a budapesti ügyészség vezetőjének személyére az államfőnek teendő, Teleki miniszterelnök által előterjesztett javaslatot. Ekkor jelentette be – nyilvánvalóan előzetes egyeztetések után – Tomcsányi Vilmos Pál, miszerint „politikai okok tették szükségessé azt, hogy dr. Váry Albert főügyész ezen állásból való felmentését” előadja, azonban ezek mibenlétét nem tárta fel. Az intézkedés súlyát enyhítendő a miniszter ugyanakkor hangsúlyozta annak szükségességét, hogy Váry „kiváló képességei a magyar közszoigálat terén tovább is érvényesüljenek”, ezért kérte a minisztertanács hozzájárulását fizetési előléptetésén túl a Kúrián kívüli legmagasabb jogszolgáltató fórum, a Közigazgatási Bíróság tagjává való kineveztetése iránti lépések megindításához. Az elfogadott határozatnak megfelelően a kormány azonnal megtette előterjesztését a kormányzónak Strache kinevezésére, amelyre október 23-án már sor is került. Azt, hogy leváltását Váryval ki és mikor tudatta, forrás hiányában nem ismert, de az igazságügy-miniszter őt kérelmére már e napon az IM-be rendelte be.²⁵¹

²⁴⁹ Magyar Távirati Iroda hírfelvétele (továbbiakban: mtiarchiv) 1920. október 25.: <http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> (letöltés 2014. április 21.)

²⁵⁰ Váry főügyész távozása: Pesti Hírlap 1920. október 26. 4. o., Váry Albert főügyész távozása: Pesti Napló 1920. október 26. 5. o., Váry főügyészt fölmentették állásából: Népszava 1920. október 26. 5. o., Váry Albert főügyész távozása: Világ 1920. október 26. 8. o., Váry Albert főügyész távozása: Virradat 1920. október 27. 3. o., Váry főügyész távozása – Strache az utódja: Az Est 1920. október 27. 7. o.

²⁵¹ Mtj. 1921. október 21.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59429&MT=1 (letöltés 2014. április 21.), Bp. Közlöny 1920. október 26. 1. o., 17.435/1920. IME Váry Albertnek az IM-ben való alkalmazásáról: OL K.577. 1. cs.

Arról, hogy miért történt leváltása, közvetlen források nem szólnak. Maga önéletrajzában akként fogalmazott, hogy a „katonákkal vívott harcai a jogbiztonság és a jogrend érdekében meglehetősen gyöngítették pozícióját”, továbbá 1920 tavaszán és nyarán a „jogrend és az igazság védelmében az érvényben levő magyar büntetőtörvénykönyv szerinti fellépésemet a jobboldal gyanakvással fogadta”, ezért „olykor az élete is veszélyeztetve volt, szabadelvűnek, zsidóbarátnak tartották”.²⁵²

Az utóbbi kitétel arra alapult, hogy az 1911-ben megözvegyült Váry 1919 februárjában újra megnősülve egy izraelita feleséget özyvegyasszonyt vett feleségül. Házastársa miatt nem is a fajvédők támadták hevesen, hanem a bécsi emigráció egyik lapjának főszerkesztője, Göndör Ferenc. Az Ember című folyóirat számos becsmérlő írást közölt róla, amelyek közül az egyik akként értékelte őt, hogy nála „utolsóbb cseléd még nem bitorolta soha a közvádloi széket”: Az 1920 októberében megjelent „Váry főügyész úr zsidó pereputtya” című írás durván támadta családját, aminek az érintett szerinti „illetékes helyre juttatásáról ... ellenségei gondoskodtak”.²⁵³

Váry azonban főként a Tisza-gyilkosság miatti eljárás során a Friedrich Istvánnal kapcsolatos magatartásának tulajdonította leváltását. Bár nem nevesítette a volt miniszterelnököt saját személye kapcsán, idesorolta Bernolák Nándor parlamenti támadását, miután egy „politikai háttérű ügy kapcsán a katonai hatósággal nyílt összeütközésbe” került, továbbá „megtagadta, hogy kellő alap nélkül vádat emeljen”, s ezért mentette fel a miniszter az ügyészség vezetése alól.²⁵⁴

A kormány ellenzéke, a társadalmi és a szaksajtó teljes egészében a Tisza-ügynek tulajdonította Váry vezetői bukását. A Nemzetgyűlésben 1921-ben elhangzott megnyilvánulások szerint ezt eredményezte az, hogy nem volt hajlandó vádat emelni a volt miniszterelnökkel szemben az ellentmondásokkal teli, ingatag vallomásokon nyugvó ügyben. Később, 1923-ban a Váryt méltató Magyarság című folyóirat leszögezte, hogy „ő volt az, aki férfiasan szembefordult az akkori politikai tényezőkkel, s tisztán az igazságra és a jogra apellálva elejtette a Friedrich István ellen felhozott gyilkossági vádat”. Az Ügyvédek Lapjában az őt jól ismerő szerző ugyancsak kiemelte, hogy az ezen eljárásban tanúsított „meggyőződésének szilárdsága” vezetett leváltásához.²⁵⁵

²⁵² Önéletrajz; Karasszon Dénesné emlékezése szerint nagyapja a Horthyval való ellentéte miatt került felmentésre.

²⁵³ Újságírók ellen a tanácsköztársaság sajtóügyében kifejtett tevékenységük, lázadás és izgatás miatt: BFL VII.18.d. 13/0254-1919. Váry főügyész úr: Az Ember 1919. december 12. 7. o., A pesti ügyészség és a rendőrség pellengéren: Az Ember 1919. december 19. 11. o., Váry neheztel: Az Ember 1920. január 24. 22. o., Váry viszontbiztosításai: Az Ember 1920. március 6. 6. o., Főügyészek a diktatúrában: Az Ember 1920. július 18. 11-12. o., Várynéval beszélgettem: Az Ember 1920. augusztus 1. 21. o., Váryné önnagysága ruhái: Az Ember 1920. augusztus 8. 15. o., Váry főügyész úr zsidó pereputtya: Az Ember 1920. október 24. 13. o.

²⁵⁴ Önéletrajz

²⁵⁵ Rassay Károly, Vázsonyi Vilmos felszólalásai a Nemzetgyűlés 1921. június 10. és december 17-i ülésén: Nemzetgyűlés 1920 napló X. k. 648. o., XIII. k. 528. o. Váry Albert: Magyarság 1923. október 14. 1. o., Dombóváry Géza: Váry Albertről és könyvéről: Ügyvédek Lapja 1923. április 15. 5. o.

Váry utolsó vezetői tevékenységéeként 1920. október 26-án kiadmányozta a még márciusban az IM által előírt, a proletárdiktatúra eseményeinek a saját szervénél történetekre vonatkozó jelentését. A kormányzat ugyanis szükségesnek tartotta, hogy az „ugynevezett tanácsköztársaság története minden vonatkozásban kiderítve, hiteles adatok alapján írássék meg”. Ennek során az igazságügyet illetően minden szerv vezetőjének „hivatalos adatok, másrészt megbízható magántudomás alapján” kellett összefoglalását elkészítenie. Így feladattá tétetett, hogy az érintettek a „proletárdiktatúra igazságügyére vonatkozó anyagot összegyűjtsék, kiterjeszkedve a diktatúra előkészítésével kapcsolatos eseményekre, valamint a rémuralom bűnöseinek utólagos felelősségre vonására is”. E jelentéshez csatolni kellett a fontosabb adatokat tartalmazó iratok másolatát is.²⁵⁶

A Váry és munkatársai által készített, fogalmazványában 79 oldalas jelentés, amelyhez 105 melléklet került csatolásra, számos vonatkozásban gazdag tárháza a tanácsköztársaság alatt a fővárosban és – a budapesti ügyészségnek a felelősségre vonásokkal kapcsolatos különleges szerepe miatti adatismeretek okán – az országban 1919 március-júliusában történeteknek. A jelentés az ügyészség sorsának ismertetésén túlmenően teljes körűen tartalmazza a proletárdiktatúra büntető bíraskodásának szervezeti, anyagi és eljárási jogi megoldásait, valamint gyakorlatát. A büntetőjogi felelősséget megalapozó magatartások közül leírta a polgári lakosság sérelmére elkövetett cselekményeket, a karhatalmi feladatokat ellátó terrorcsapatok működését, s a proletárdiktatúra vezetői közül a Szamuely Tibornak tulajdonított tetteket és döntéseket, így alapvető történeti és jogtörténeti forrása e korszaknak.²⁵⁷

Váry Albert utolsó munkanapján, október 27-én az őt jellemző eleganciának megfelelően búcsúleveleket küldött a vele együttműködött rendőri, közigazgatási, ügyvédi szervekhez: ebben az adott hivatásról megemlékezve megköszönte tevékenységüket, amivel közreműködtek a büntető igazságszolgáltatás feladatainak ellátásában. A Budapesti Ügyvédi Kamara válaszában „őszinte köszönetét tolmácsolta” azon „nemes felfogás kifejtéséért”, amely a búcsúüzenetből áradt. A továbbiakban egyetértését fejezte ki Váry gondolatával, mely szerint az „anyagi igazság kiderítése érdekében, de a bűnözőt, mint embertársunkat megillető emberi jogok tiszteletben tartása érdekében is a vád és a védelem harmonikus összműködése feltétlenül szükséges” az eljárások során. A hivatás hetilapja legközelebbi, 1920. november 1-jei számában is meleg hangon méltatta Váry személyét, megállapítva, hogy vezető állásába „általános nagy

²⁵⁶ 9401/1920. IM.VIII., Bp. Főü. 3445/1920. f. ü., 1920.El.1.B.39/3.: BFL VII.18.a.

²⁵⁷ Ld. az I. függelék! A BFL-ben őrzött, a Bp. KÜ elnöki iratai között fennmaradt fogalmazvány alapvetően írógéppel készült, tekintélyes terjedelmű kéziratos kiegészítésekkel, azonban a benne említett mellékletek jelentős része nem található meg.

műveltséget, alapos jogászai képzettséget és elsőrangú szónoki készséget hozott magával”. Ezen „kiváló képességeivel ember feletti munkát kellett kifejtenie, hogy a változó politikai viszonyok és a forradalmak által megbomlott közállapotok által teremtett nehézségekkel megküzdhesen”.²⁵⁸

Ekkor került sor a munkatársaktól való búcsúra is, amely a sajtó szerint „ritkán látható meleg és meghatott hangulatban folyt”. Az eseményen a Budapesti Királyi Ügyészség egész személyzete megjelent, s a távozó vezetőjük iránti megbecsülésük jeleként virágcsokrokkal halmozták el szobáját. A közösség képviselőiben Várytól Polányi Aladár főügyész helyettes búcsúzott el, aki „rendkívül meleg szavakkal fejezte ki az ügyészi kar ragaszkodását és szeretetét a főügyész iránt”. Beszédében méltatta „szorgalmas, erélyes és igazságos tevékenységét, amelyért most ez a testület az elismerés palmaágát hozza neki”. A végén leszögezte, hogy „emelt fővel távozhat” a tisztességgel végzett munkája zárásaként. Váry válaszában elmondta, hogy „harag, keserűség, talán megnyugvás, mindenesetre kétség és fájdalom érzése tombol” benne az elválás miatt. Visszatekintve működésére leszögezte, mikor mint „vezető két és fél éven át a legválságosabb időkben állottam helyt, naponta éreztem, hogy szakadék fölött állok. A szerencsétlen háború utolsó kétségbeesett hónapjai és az októberi lázadás, a közhatalom borzasztó széthullása, a bolsevik gonosztevők rémuralma, ... a jogrend helyreállításának munkája megemésztette erőmet”. Munkatársai iránti érzéseinek hangot adva elmondta, hogy „fájó szívvel” szakad el tőlük, hiszen „ilyen múlt, ilyen közös munka, szenvedés és veszély forrasztotta egybe” őket. De „hatalmi szóval ezt a kapcsolatot köztünk nem lehet szétvágni”, s úgy távozik, hogy „barátai maradnak” volt kollégái. Váry ezt követően a nála szintén tiszteletét tevő lapudósítóktól és ügyvédektől búcsúzott el. Utóbbiaknak elmondta, hogy maga is ekként kezdte jogászai pályáját, s tudja „mit jelent az, ha a hivatalos fórumok ... elzárkóznak. Az ő szobájába bejöhetett mindenki, és ahol lehetett, segített”.²⁵⁹

Váry Albert a búcsúzásokat követően átadta hivatalát helyettesének, majd az elmúlt évek terhei után hosszabb időre szabadságra ment. Az ügyészségtől megválva magával vitte hivatali működése több dokumentumának példányait – jelentéseket, előterjesztéseket, megkereséseket –, nem sejtve, hogy ezek majd negyedszázad múltán jelentőséget kapnak tevékenysége és a korabeli történések megítélésénél.²⁶⁰

²⁵⁸ Bp. KÜ Ügyészek személyi ügyei 4.A. 1920-24: 7. búcsúlevelek a főkapitánysághoz, közigazgatási bizottsághoz, ügyvédi kamarához: BFL VII.18.a. 446. d., A közigazgatási bizottság ülése: Fővárosi Közlöny 1920. november 12. 798. o. Bp. Ügyvédi Kamara 3361/1920.: Családi iratok; Vátozás a budapesti királyi ügyészség vezetésében: Ügyvédek Lapja 1920. november 1. 7. o.

²⁵⁹ Váry búcsúja az ügyészségtől: Az Est 1920. október 28. 6. o., Váry Albert búcsúja: Magyarország 1920. október 28. 5. o., Váry Albert búcsúja: Világ 1920. október 28. 4. o.

²⁶⁰ Bp. KÜ ügyészeinek személyi ügyei 4.A. 1920-24 6.: BFL VII.18.a. 446. d. A Váry által elvitt dokumentumok – pl. El.1.V.19/1920, El.1.V.53/1920, El.1.V.27/1920, El.1.V.85/1921. k. ü. jelentések az IM államtitkárnak, az igazságügy-miniszternek, megkeresések a bp-i rendőrfőkapitány-helyetteshez, a büntetőtörvényszék elnökéhez a bolsevista ügyekben, El.1.V.33/1920. k. ü. előterjesztés a hadügyminiszterhez a katonai erőszak megfékezésére – a Családi iratok között fennmaradtak, míg a levéltári anyagokból hiányoznak.

A Duna-Tisza közti atrocitások miatti eljárások

Váry Albert 1920 decemberében jelentkezett munkavégzésre az IM-ben, azonban a VI. (börtönügyi) osztályra beosztva érdemi feladatokat nem kapott, s itt visszaemlékezése szerint „gyanakvás, bizalmatlanság” fogadta. Teendők hiányában megkezdte korábban a budapesti ügyészségre és a minisztériumba érkezett jelentések alapján a proletárdiktatúra alatt történtek összegzését a hiteles közlés érdekében, mert a „köztudatban túlzott számok mentek át az áldozatokról és a közvélemény fölvilágosítása közérdek volt”. Az adatok tényszerű megállapítása a külföld tájékoztatása érdekében is szükséges volt, amelyre Váry még 1920 májusában ígéretet tett az öt felkereső brit delegáció vezetőjének, Josiah Clement Wedgwood ezredes, parlamenti képviselőnek.²⁶¹

Azonban e munkája félbeszakadt, mert néhány hónap elteltével nehéz feladatra kapott megbízást. Ennek alapját az adta, hogy bár 1920 júniusa után a katonai atrocitások jelentősen visszaszorultak, de nem szűntek meg. A kormány ellenzéke napirenden tartotta a történeteket, azok kivizsgálását követelve. A nemzetgyűlés 1921. július 15-i ülésén a legitimista volt belügyminiszter, Beniczky Ödön interpellációval fordult gróf Bethlen István miniszterelnökhöz azért, mert a „Duna-Tisza közén helyenként még mindig olyan viszonyok vannak, amelyek Kun Béla rendszerétől abszolút semmi tekintetben nem különböznek”. E kijelentés alátámasztására részletesen ismertette az 1919 őszén Kecskeméten és környékén, 1920 júniusában Kiskunfélegyházán és az e vidéken máshol történt kegyetlenkedéseket, gyilkosságokat, eltűnéseket, illetve a zsidó lakosság akkor is folyó elűldözését a kiskunsági településekről. Megállapította, hogy e cselekmények alapjaiban sértik a közbiztonságot, másrészt a gazdasági és a tulajdonviszonyokat is, mert a „mai napig sem térhetett vissza senki elődeitől öröklött gazdaságába, minek folytán az részben paragon hever, részben pedig kommunisztikus jellegű elfoglalásnak martaléka”. Leszögezte, hogy az „előadott cselekmények nem hazafias felbuzdulás következményei voltak, ... hanem a kommunizmus elnyomásának hangzatos ürügye alatt egy maffia közönséges rablási szándékából származtak”, amelyekbe „belefér a személyes bosszú kielégítése iránti vágy és egyesek szadisztikus hajlama”. A hatóságok tehetetlenek voltak az elkövetőkkel szemben vagy együttműködtek velük. Beniczky ezért fordult a kormányhoz, kérdéseinek központi elemeként azzal, hogy „hajlandó-e a Duna-Tisza közén a közbiztonságot az egész vonalon teljes kíméletlenséggel helyreállítani”, az elkövetőket felelősségre vonni. Bethlen azonnali válaszában kijelentette, hogy a felhozott adatokat meg fogja vizsgáltatni.²⁶²

²⁶¹ Önéletrajz

²⁶² Nemzetgyűlés 1920 napló XI. k. 565-578. o.

A hivatalba lépése utáni 1921. április 19-i nemzetgyűlési beszédében a konszolidáció programját meghirdető miniszterelnök a jogrend „minden körülmények közötti” fenntartásának szükségességét hangoztatta. Ennek megfelelően a július 15-i válaszában valóra váltásaként felhívta az IM-et a szükséges intézkedésekre. A minisztérium ezért a „Duna-Tisza között elkövetett atrocitások” kapcsán elrendelte az ügyészségeknek, hogy „mindazokra a bűncselekményekre vonatkozó adatokat, amelyek tárgyában a bűnvádi eljárás folyamatba téve és törvényszerű módon lefolytatva állítólag nem lett, sürgősen gyűjtse egybe és a beszerzendő adatokat a bejelentett bizonyítékokkal együtt haladéktalanul terjessze elő”. Hivatalos és magánszemélyek szintén megtették bejelentéseiket, panaszaikat emberek eltűnése, megölése miatt. Az alapvetően katonai jogállású személyeket terhelő adatokat az IM augusztus 18-án megküldte a honvédelmi miniszternek.²⁶³

Az atrocitások kivizsgálásának kötelezettsége a katonai igazságügyi szervekre szintén vonatkozott, így az IM által átadott „szigorúan bizalmas” anyag alapján a továbbiakban a Honvédelmi Minisztériumban is készültek rendelkezések és összegzések a katonai igazságügyi szolgálat hatálya alá tartozó személyekkel kapcsolatos büntetőeljárásokról.²⁶⁴

Bethlen István számára az utolsó lökést a bűncselekmények miatti azonnali fellépésre az 1921. augusztus 16-ról 17-ére virradó éjjelen Solton történtek adták: löfegyveres személyek több zsidó család lakását megtámadták, s egy embert megöltek. Az újabb atrocitást követően az öt felkereső nemzetgyűlési képviselőnek és solti menekülteknek a miniszterelnök kijelentette, tenni fog azért, hogy az országban „büntetlenül ne lehessen ilyen cselekményeket elkövetni, és gondoskodni fog a gyilkosság példás megtorlásáról”. Ennek megfelelően személyesen bízta meg az ilyen jellegű cselekmények kezelése kapcsán nagy tapasztalatokkal rendelkező Váry Albertet a feladattal. Megbízatása arra szolgált, hogy a „bűncselekményeknek minden részletét kinyomozza, a tetteseket és felbujtókat letartóztassa és meghatalmazást kapott az összkormányzattól arra is, hogy rendelkezéseinek végrehajtására a hatóságokat igénybe vehesse”. Váry az utasításnak megfelelően haladéktalanul nekikezdett a munkához, és már augusztus 19-én kihallgatta a solti tanúkat. Hivatalosan Tomcsányi igazságügy-miniszter az 1871:XXXIII. törvény cikk 9. §-ában foglalt jogkörében 21-én kirendelte őt a Buda-

²⁶³ Bi.593/1921. IM iratboríték 1-8. bejegyzései 1921. augusztus 5-17. között – pl. Friedrich István képviselő által küldött panasz, a „Múlt és Jövő” folyóirat panasza az izsáki atrocitások miatt, Kecskeméti KÜ 1919.El. 11/31.14. alatt felterjesztette az összes zsidóüldözésre vonatkozó iratot –, de ezen anyagok nincsenek meg: OL K.578. 56. cs., Bi.593/1/1921.: HL HM.Eln.C.O.

²⁶⁴ 26.351/1921.HM.Eln.13.O., Kimutatás az Eln.26351/13-1921. számú HM ügyekhez (ez az atrocitások kapcsán 1919-26-ban folytatott eljárások összegző adatait tartalmazza). M. kir. Csendőrség felügyelőjének ügyésze Ü.446/1921. jelentése a 25.792.Eln.13.1921. rendeletre. M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyésze 194/1922. csfű. kimutatása a honvédelmi miniszter úrhoz felterjesztett ítéletekről, illetve határozatokról (ez az 1921-ben megindított eljárások adatait tartalmazza). Szám és keltezés nélkül: A m. kir. csendőrfelügyelő ügyésznél Ü.446/21, Ü.112/1921. és Ü.180/21. számok alatt folyamatban levő bűnügyekben (kecskeméti, orgyányi, izsáki és lajosmizsei atrocitások) gyanúsítottként kihallgatott személyek: HL HM.Eln.C.O.

pesti Királyi Főügyészséghez a „budapesti, pestvidéki, kalocsai, kecskeméti és a szolnoki kir. ügyészségek területén 1919. évi augusztus hó eleje óta kommunista- és zsidóüldözésekkel kapcsolatosan felelőtlen elemek által elkövetett bűncselekmények, s ezek tettescineke nyomozásával és ezen ügyekben az előkészítő eljárás irányításával” összefüggő feladatok ellátására.²⁶⁵

A megbízatás kiemelkedő jelentősége miatt Váry Albert a továbbiakban közvetlen kapcsolatot tartott a miniszterelnökkel és az igazságügy-miniszterrel, tájékoztatva őket az eljárások menetéről, a felmerült kérdésekről. Munkája során azonban Halász Lajos főügyész alárendeltségében végezte tevékenységét.²⁶⁶

Maga a kirendelését azzal magyarázta, hogy szükségessé vált az eredményt el nem ért helyi szervek helyett egy kézbe központosítani az eljárásokat, s azokat befolyástól mentesen, „gyors és erélyes” módon lefolytatni. Munkájához kezdetben jelentős segítséget kapott: ő az irányítási, kapcsolattartási, utasítási feladatokat, míg a konkrét teendőket korábbi munkatársa, a Budapesti Királyi Ügyészségről kirendelt dr. Kovács Péter királyi ügyész végezte, továbbá a Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya, egy csendőralakulat, valamint egy kormánybiztos is kirendelést nyert mellé az érintett területre a „közrend és közbiztonság érdekében szükségesnek mutatkozó intézkedések megtétele végett”.²⁶⁷

A két ügyész példásan együttműködött. Váry akként méltatta Kovács Pétert, hogy „megbízható, kiváló, tárgyilagos és bátor” volt. Munkatársa szerint pedig Váry azért kapta a „kényes és rendkívül felelősségteljes megbízatást”, mert korábban a fővárosi

²⁶⁵ Nemzetgyűlés 1920 napló IX. k. 188. o. és XIII. k. 175. o., Önéletrajz. Váry Albert tanúvallomása 1949. március 16. a Bp. Népbíróságon (továbbiakban: Váry tanúvallomása 1949) BFL VII.5.e. 20.630-1949. 19283/1921. IME: OL K.577. 1. cs., Bp. Főü. 8162/1921. f. ü.: Családi iratok. Bi.596/1921. IM iratboríték a „Solt községben 1921. VIII. 16-án történt zavargás és Léderer Adolf kereskedő agyonveretése” címmel, amely ezentúl tartalmazza a „Csengőd községben elkövetett atrocitások” alcímet is (Rotschild Adolf 13 éves leányának meggyilkolása), amelyek előadója Váry volt (az iratok nincsenek meg): OL K.578. 56. cs. Kik követték el a solti vérengzést?: Pesti Napló 1921. augusztus 20. 6. o., Lövöldözés és gyilkosság Solton – Képviselők intervenciója Bethlen miniszterelnöknél: Az Est 1921. augusztus 20. 8. o., A solti gyilkosság: Az Újság 1921. augusztus 20. 4. o., Rablógyilkosság a solti járásban: Az Est 1921. augusztus 23. 6. o., Gyilkosság: Kiskőrös és Járása 1921. augusztus 28. 3. o.

²⁶⁶ Bp. Főü. V.1/1921. f. ü., V.26/1/1921. f. ü.: Családi iratok, Váry Albert szám nélküli jelentése 1921. október 17. az Izsák községben 1919. év ősze óta a zsidó polgárok ellen elkövetett bűncselekmények tárgyában folytatott nyomozás eddigi eredményeiről (továbbiakban: Izsáki jelentés 1921): BFL VII.5.e. 20.630-1949.

²⁶⁷ Önéletrajz, Bp. Közlöny 1921. augusztus 26. 1. o. Kecskeméti Népiügyészség szám nélküli jegyzőkönyve 1946. április 26. Dr. Kovács Péter legfőbb államügyész-helyettes tanúkihallgatásáról (továbbiakban: Kovács tanúvallomása 1946): BFL VII.5.e. 20.630-1949. Az 1877-ben született Kovács Péter 1919-ig szolgált a máramaros-szigeti ügyészségen, majd a város román megszállása után Budapestre menekülve itt nyert beosztást. Pályafutása során 1939 márciusában budapesti királyi főügyész-helyettesi, 1942 februárjában koronaügyész-helyettesi kinevezést, 1945 áprilisában a Legfőbb Államügyészség vezetésére való megbízást kapott, amelyet szeptemberig látott el, majd legfőbb államügyész-helyettesként szolgált 1948. márciusi nyugdíjazásáig: Bp. KÜ 1920. április 29. El.1.B.43/1/1920. kimutatás azon menekült közszerződési alkalmazottakról, akik ezidő szerint a Budapesti Királyi Ügyészségnél vannak alkalmazva 69.: BFL VII. 18.a., Igazságügyi Közlöny 1939. március 31. 64. o., Igazságügyi Közlöny 1942. február 28. 56. o., A Kúria és a Tábla új vezetője: Kis Újság 1945. április 5. 3. o., Igazságügyi Közlöny 1948. március 31. 140. o., A duna-tiszaközi közrend megővására kormánybiztost küldtek ki: Az Est 1921. augusztus 27. 3. o.

ügyészség vezetőjeként a „legélesebb és legenergikusabb actiót folytatott a részben katonai hatóságok, részben katonai személyek részéről Budapesten polgári egyének ellen elkövetett atrocitások és jogtalan 'hatósági' intézkedések miatt”. Ez a működése „garantia volt arra, hogy a Kecskemét és környékén garázdálkodó katonaruhába öltözöttekkel szemben is ép oly eréllyel fog fellépni. Ebben nem is csalódtak”. Jogérvényesítő és lelkiismeretes működésük viszont kiváltotta a szélsőjobboldal dühét, amelynek sajtója szerint a Nemzeti Hadsereg „alattomos diszkreditálása” folyik, az eljárásban a „Duna-Tisza közti atrocitásokat melegítik fel”, a két ügyészt pedig „vérebekeknek” titulálták, „kiemelve azt is, hogy Dr. Váry felesége zsidó származású”.²⁶⁸

Váry augusztus 28-án felkészülten, az addigi bűncselekmények adatainak összegyűjtése és elemzése alapján nagyon részletes utasítást adott a BM Nyomozó Osztálynak. A nyomozásokat a Btk. egyik legátfogóbb, állam és közbiztonság ellenes magatartásokat meghatározó tényállása, a 153, 155. §-ok szerinti szerinti lázadás, valamint gyilkosság és rablás büntetési jogcímein indította meg, melyek kivizsgálására az eljárás gyorsított formájának, a 9550/1915. IME rendelettel meghatározott rögtönbíróságának az alkalmazását írta elő. Az eljárások kiindulási pontjaként megállapította, hogy Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében „egy felfegyverzett csoport működik, amelynek az a célja, hogy a zsidó hitfelekezeti polgárokat fegyveresen megtámadja, rajtuk és dolgaikon erőszakot és pusztítást hajtson végre, őket kirabolja és meggyilkolja”. Utasításában az 1919. október 1. és 1921. augusztus 17. közötti időszakban a Duna-Tisza közén elkövetett legalább 113 emberölés és számos más erőszakos bűncselekmény vizsgálatára kötelezte a nyomozó hatóságot azzal, hogy azt „személyre való tekintet nélkül haladéktalanul és erélyesen” folytassa, a terhelteket sürgősen tartóztassa le, s őket a budapesti törvényszéki fogházba szállítsa be.²⁶⁹

A feladat végzése igen nehéz volt az adott társadalmi közegben. Ennek okaként Váry azt írta a Bethlen Istvánnak tett jelentésében, hogy bár az érintett területen a háború, a forradalmak, a proletárdiktatúra bukása utáni és a román megszállás időszakai alatt a „keresztény lakosság részéről ellenszenvnek a zsidókkal szemben nyoma sem volt”, de ez a békesség az Ébredő Magyarok Egyesületének helyi felbukkanása után megszűnt, mivel e társaság tagjai „féktelen izgatást fejtettek ki a zsidók ellen”, beszédekkel gyűlöletet szítva. Magatartásukkal szemben „semmilyen komoly megtorló eljárás nem indított, így a dolognak olyan színezete volt, mintha a hatóságok ezen atrocitásokat támogatná”. Ilyen körülmények között a lakosság „örült, hogy saját bőrének veszélyeztetése nélkül a zsidóktól megszabadul”, s ezért „nem támogatja kellően a hatóságot a jelenlegi bűnügyi eljárás során”, tanúskodni nem akar, a nyomozók elől elmenekül.²⁷⁰

²⁶⁸ Váry tanúvallomása 1946, Kovács tanúvallomása 1946, Előre a keresztény Magyarorszáig!: A Nép 1922. január 31. 1. o.

²⁶⁹ Bp. Főü. V.19/1921. f. ü.: Családi iratok, Igazságügyi Közlöny 1915. június 26. 314-329. o.

²⁷⁰ Izsáki jelentés 1921

Az eljárások kulcsa a tényállások és az abban szereplő személyek szerepének megállapítása érdekében a vallomások beszerzése volt, ezért Váry az addigi adatok alapján elrendelte az összes gyanúsítható személy letartóztatását „akár katonák, akár polgári egyének”. Megállapítása szerint az elkövetők „legnagyobb része állítólag a m. kir. 1. számú országos csendőrtartalék zászlóalj állományába tartozik, illetve részben a régi Héjjas-féle karhatalmi különítmény tagja”. Több mint 80 fővel szemben bocsáttatott ki elfogatóparancsot, mivel a sértettek, tanúk „sőt egyes hatósági közegek is olyan terror alatt látszanak állni”, hogy félelmük miatt „föltehető volt, mindaddig nem mernek vallani, míg a ... terheltek szabadlábban vannak”.²⁷¹

Váry Albert az eredményesség érdekében intenzív kapcsolatot alakított ki a hozzárendelt nyomozó hatósággal, valamint a területileg illetékes csendőrséggel, meghatározva az általuk elvégzendő feladatokat. A katonai hatóságokkal való viszonya azonban nehéz volt, mert azok vagy nem tettek eleget megkereséseinek – így a legsúlyosabb cselekményekre, az 1919 őszén Kecskeméten történt tömeges elhurcolásokra vonatkozó iratokat nem kapta meg –, vagy csak többszöri sürgetésre, akkor is hiányosan teljesítve azokat. Ennek ellenére mindazon ügyekben, amelyekben az a „gyanú merült fel, hogy polgári egyének is részt vettek vagy kétséges volt, hogy a gyanúsítottak polgári egyéneknek vagy katonáknak voltak-e tekintendők ... a nyomozást újra folyamatba tette”. Az eljárások így módon párhuzamosan zajlottak számos bűncselekmény miatt, mert a katonai és a csendőrgyűlés is folytatta saját nyomozásait.²⁷²

A polgári és katonai szervek közötti viták központi eleme az elkövetők jogállásának tisztázása, az igazságügyi hatáskör megállapítása volt. A nyomozások során kézrekerült gyanúsítottak általában azzal védekeztek, hogy a „Héjjas-féle karhatalmi különítmény tagjai voltak, mint katonák parancsra cselekedtek, s így cselekményük katonai büntető hatóság alá tartozik”. Ezen állításokat azonban alátámasztani nem tudták, így Váry kezdeményezte az IM-mel a Honvédelmi Minisztériumnál annak megállapítását, hogy e különítmény „törvényes katonai alakulat volt-e, s minden zsold, fizetés, fegyverzet és katonai jelvények nélkül, csupán biztonsági szolgálatot teljesítő tagjai a tényleges katonai állományú egyéneket megillető jogok és kötelezettségek részesei voltak-e”, vagyis a katonai bíróság hatásköre megállapítható-e? A gyanúsítható személyek jogállása egyébként a katonai, csendőri ügyészek számára sem volt többször tisztázott, így ők is megkeresésekkel fordultak minisztériumukhoz azért, hogy valamely időpontban a „különítmény mint önálló katonai alakulat fennállt-e”, illetve adott személy a „csendőr-

²⁷¹ Jelentés 1922. Bp. Főü. V.19/2/1921. f. ü., Bp. Főü. V.10/3/1921. f. ü.: Családi iratok, Váry tanúvallomása 1946

²⁷² Bp. Főü. V.19/1921. f. ü., V.19/1/1921. f. ü., V.19/2/1921. f. ü., V.19/3/1921. f. ü., B.65/1921. f. ü., V.65/1/1921. f. ü., V.65/3/1921. f. ü. átiratai a BM Nyomozó Osztályának, a szegedi csendőrkörületi parancsnoknak, a csendőrfelügyelő ügyészének, Bp. m. kir. csendőrkörület J.N.K.Szolnok vármegyei csendőrpáncsnokság 327/1921. kt., M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyésze 447/1922. csfű.: Családi iratok, Jelentés 1922, Váry tanúvallomása 1946, Kovács tanúvallomása 1946.

tartalék zászlóalj állományába” tartozott-e? E körben a főhatóság álláspontja ingadozott, válaszaiban ellentétesen foglalt állást, a Héjjas-különítmény tagjait hol katonának, hol polgári személynek minősítve.²⁷³

Váry számára feladatának megkezdésekor legnagyobb eredményességűnek az 1919 novemberében Izsákon történtek kivizsgálása tűnt, továbbá mivel ezen a településen szinte folyamatosak voltak a zsidók elleni atrocitások, ezért augusztus 29-én személyesen szállt ki ide a BM nyomozóival és 40 csendőrral a kihallgatások és letartóztatások érdekében. Az október közepén Bethlennek tett jelentése szerint itt eredményesen tevékenykedett, a „nyomozást lefolytatta, nagyrészt befejezte, s a tettesek túlnyomó részének kiderítése befejezettnek mondható”. Azonban a gyanúsítható személyek nagyrésze még odaérkezése előtt a trianoni békeszerződéssel Ausztriának ítélt Nyugat-Magyarországra távozott: itt gyülekeztek a korábban Prónay Pál és Héjjas Iván parancsnoksága alatt szolgált különítményesek, önkéntesek mint felkelők. (Ők akadályozták a terület átadását, s harcaikkal hozzájárultak a későbbi, az ország számára sikerrel zárult soproni népszavazás megrendezhetőségéhez). Váry a gyanúsítható több tucat személy elfogatása érdekében többször megkereste a területen illetékes gróf Sigray Antal fő kormánybiztost, de eredményt nem ért el.²⁷⁴

A Bethlennek tett 1921. október 15-i jelentésében Váry Albert az addigi nyomozások eredményei alapján részletes adatokkal – legtöbb esetben név szerint megjelölve az általában katonai állományú gyanúsítható személyeket – írta le mindazon előtte ismertté vált élet elleni bűncselekményeket, amelyeket 1919 augusztusa és 1920 júliusa között követtek el működési területén: ezzel számot adott 119 ember gyakran „igen kegyetlenül elkövetett” megöléséről. Jelentésében beszámolt az eljárás nehézségeiről, arról, hogy a katonai szerveket többször eredménytelenül kereste meg, bizonyítékokat semmisítettek meg, így pl. az orgoványi határban megtalált holttesteket boncolásuk előtt ismeretlenek elégették. A sértettek különböző személyeknél fellelt ruhaneműi, ékszerei alapján több bűncselekmény esetén megállapította, hogy rablógyilkosságok történtek. A jelentésében feltűntette azon különböző személyek által tudomására hozott emberölési eseteket is, amelyeket illetékességi területén kívül – a Dunán- és a Tiszántúlon, valamint a fővárosban – követtek el 1919-20-ban, s 24 áldozattal jártak.²⁷⁵

Az Izsákon történt személy és vagyon elleni erőszakról szóló külön jelentésében megállapította, hogy az izraelita hitű lakosok elűldözése után az Ébredő Magyarok Egyesületének helyi vezetője és társai „megkezdtek a zsidók lakásainak, üzleteinek, tele-

²⁷³ 6241/1922. IM.IV., 11.246/1922. IM.IV., 44.921/1922. IM.IV., M. kir. budapesti katonai körletparancsnok ügyésze Ü.169/1921, M. kir. csendőrség felügyelőjének ügyésze Ü.446/1921.: HL HM.Eln.C.O.

²⁷⁴ Önéletrajz, Izsáki jelentés. Az 1921. őszi eseményekre ld. ifj. Sarkady Sándor: Az 1921-es nyugat-magyarországi felkelés: <http://tortenelemportal.hu/2009/09/az-1921-es-nyugat-magyarorszag-i-felkelés/> (letöltés 2014. május 14.). Bp. Főü. V.19/1921. f. ü., V.19/2/1921. f. ü.: Családi iratok

²⁷⁵ Bp. Főü. V.1/1921. f. ü.: Családi iratok

peinek rendszeres kifosztását”, cselekményeiknek „hatósági eljárás színezetét” adva. A vezérük, Balogh Ferenc „soha katoná nem volt, mint karhatalmi parancsnok kincstári tárgyak után leendő kutatás ürügye alatt fegyveresen és fegyveres társaival az elhagyatott, bezárt lakásokat és üzleteket kinyitatta, illetve feltörtette, s a nekik tetsző összes értékes ingóságokat társzekerekre rakva elvitette”. Ha valakinek a „zsidók tulajdonát képező valamely árura, anyagra, felszerelésre volt szüksége”, akkor a hatalmat a faluban ténylegesen gyakorló Baloghhoz fordulhatott, aki azt részére kiutalta. Váry leszögezte, abban, hogy a „zsidók elleni bűncselekmények ilyen nagy mérvet öltöttek, ezért részben felelősséggel tartoznak a közigazgatási hatóságok”, amelyek a „bűncselekmények megakadályozását vagy annak megtorlását meg sem kísérelték”.²⁷⁶

E napokban Váry Albert emelkedett a hivatali rangban: a kormányzó 1921. október 24-i elhatározásával – más fontos beosztásokat betöltő ügyészekkel együtt – korona-ügyész-helyettesé nevezte ki. Az ezzel kapcsolatos esküt november 8-án letette a Kúrián, de ez feladatát és szolgálati helyét nem változtatta meg.²⁷⁷

A lehetőségek keretei között folyó nyomozásokban – az 1921. október 26-án az igazságügy-miniszternek tett jelentése szerint – addig 18 személyt sikerült letartóztatni, bár jellemzően csak olyanokat, akikkel „szemben oly súlyos bűncselekmény jelenségei, melyek további fogvatartásukat indokolná, nem látszanak fennforogni”. Végül is a Váry által irányított eljárásokban 22 gyanúsított letartóztatására került sor, de „ezek mind másod- és harmadrangú egyének voltak, s a bűncselekmények elkövetésénél kisebb szerepet játszottak”, míg a „vezérek, az igazi tettesek ... kézrekeríthetőek nem voltak”. Az eljárások során azt is a vizsgálat tárgyává tette, hogy az elkövetett „terrorcselekmények nem valamely titkos központi irányítás mellett történtek-e”, de erre adatot beszerezni nem sikerült.²⁷⁸

A számos felderítési, eljárási nehézségen túl a nyomozást alapvetően befolyásolták az ekkoriban az ország létét is veszélyeztető súlyos bel- és külpolitikai történések. A nyugat-magyarországi területtel kapcsolatos problémákon túl 1921. október 20-án történt IV. Károly újabb visszatérési kísérlete, az ún. második királypuccs, amelynek következményeként a kisantant államok megszállással fenyegették az országot, ha a kormányzat lehetővé teszi a volt uralkodó trónralépését. Ebben a helyzetben a kormányzónak és a Bethlen-kormányynak minden támogatásra szüksége volt, s azt meg is kapták az alapvetően Horthyhoz hű hadseregtől és a nyugat-magyarországi felkelőktől.²⁷⁹

²⁷⁶ Izsáki jelentés 1921

²⁷⁷ 24.087/1921. IME: Családi iratok, Bp. Közlöny 1921. október 27. 1. o. Ekkor kapta ezt a kinevezést korábbi budapesti munkatársa, Dr. Timkó Zoltán is, mint az IM IV. (büntetőjogi) osztályának vezetője.

²⁷⁸ Bp. Főü. V.26/1921. f. ü.: BFL VII.5.e. 20.630-1949, Jelentés 1922, Kovács tanúvallomása 1946

²⁷⁹ A királypuccsra ld. Tárján M. Tamás: 1921. október 20. IV. Károly második visszatérési kísérlete: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1921_oktober_20_iv_karoly_masodik_visszateresi_kiserlete/ (letöltés 2014. május 15.)

A király pártján álló csapatoknak az október 23-i budaörsi csatában való legyőzése után Bethlen István a 27-i kormányülésen adta elő a konszolidáció érdekében a „puccsok belpolitikai liquidálásáról” szóló előterjesztését. Szükségesnek tartotta a fő felelősök megbüntetését, míg a „felrevezetett kisebb bűnösök” esetében amnesztia adását. A miniszterelnök szerint a közkegyelem indokolt azok számára is, akik az „ugynevezett fehérterror valamelyik bűncselekményét követve el, ellenük eljárás indult meg, de ezen eljárás elől Nyugat-Magyarországra menekültek és ott jelenleg mint felkelők ... hazafias magatartásuknak adtak kifejezést az ország érdekeinek megvédése szempontjából, ... a mai rend védelmezőivé is váltak”. Bethlen ugyanakkor kifejtette, hogy „csakis oly egyének jöhetnek tekintetbe, akik részt vettek a mostani katonai felkelés leverésében és különben is nem közönséges bűntények üldözése címén volt az eljárás ellenük megindítva”. A kormány tagjai egyetértettek ezzel, bár az akkor népjóléti és munkaügyi miniszter Bernolák Nándor megjegyezte, hogy a „mai regimnek szemére fogják némielyek vetni azt, hogy az a hadsereg, amely a mai regimet a királyhoz szegődött csapatokkal szemben megvédelmelte, részben rablók-ból és gyilkosokból áll”.²⁸⁰

Ezt követően a kormány és a kormányzó megállapodása alapján 1921. november 3-án az államfő kibocsátotta a közkegyelmi elhatározását, amelyben a nyugat-magyarországi felkelők és a puccs résztvevői mellett amnesztiát adott a fehérterror elkövetőinek is. Ennek okaként kijelentette, hogy a „feledés fátylát kívánom borítani azokra a bűncselekményekre is, amelyeket a bűnös forradalmak szenvedései nyomán keletkezett szenvedélyek és indulatok hatása alatt követtek el”. A kegyelem arra vonatkozott, aki a „magyar faj és nemzeti eszme ellen elkövetett cselekmények által felkeltett közlekedés és menthető felháborodás hatása alatt vagy abban a téves meggyőződésben, hogy cselekményükkel a magyar faj és nemzeti eszme érdekeit szolgálják, bűncselekményt követtek el”. Ez azonban nem vonatkozott arra, akinél az indíték az „önző nyereségvágy” volt vagy ilyen okból korábban elítéltek.²⁸¹

Váry már a kibocsátása előtt értesült az amnesztiáról. Annak tükrében 1921. október 28-án arra utasította a BM Nyomozó Osztályát, miszerint minden ügyben megállapítandó, hogy a „tettesek önző, egyéni nyereségvágyból vagy haszonlesésből követtek el cselekményeiket”, vagy abban a „téves meggyőződésben jártak el ... cselekményükkel a keresztény és nemzeti eszmét szolgálják”. Átiratában azonban leszögezte, hogy „ez az indok sem menti” magatartásukat. A további nyomozás irányát abban jelölte meg, hogy az „igazi vezérek, szellemi intézők, vezetőik és azok a tettesek kerüljenek kézre elsősorban, akik a hazafiság és a kereszténység érzésével visszaélve, azt ürügynek használva, a bűncselekményeket állandóan önző, egyéni haszonlesésből követtek el”. Váry ezen szempontok, s addigi adatok alapján 5 esetet jelölt meg a szükséges bizonyítási cselekményekkel, amelyek „gyors és erélyes nyomozására”

²⁸⁰ Mty. 1921. október 27.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59487&MT=1 (letöltés 2014. május 15.)

²⁸¹ Bp. Közlöny 1921. november 6. 1. o.

súlyt kell helyezni: az 1919. november 16-i kecskeméti, 17-i izsáki, 22-i lajosmizsei, az 1920. május 13-i kiskunhalasi és 28-i szalkszentmártoni gyilkosságokat. Ezeknek 21 áldozata volt, a tőlük származó ruhaneműk, ékszerek és más dolgok egy részét pedig megtalálták a nyomozások során.²⁸²

A kormányzói elhatározás kibocsátását követően azonban, mivel a bűncselekmények legnagyobb része kegyelem alá esett – Váry későbbi értékelése szerint – a „nyomozás megtorpant”, az ügyek elvesztették addigi jelentőségüket. Az azonosítható gyanúsítottak legnagyobb részénél vissza kellett vonni az elfogatóparancsokat. Ebben a helyzetben Várynak az volt a törekvése, hogy a számításba jöhető esetek közül „legalább a legsúlyosabb és kétségtelenül rablógyilkosságoknak látszó gyilkosságok tetteseit kinyomozza”: így a bizonyíthatónak látszó izsáki hármas, a lajosmizsei négyes, továbbá a solti határban Máriaházán 1920. június 2-án elkövetett hétésszeres emberölésekre fektette az energiát. A többi ügyet az illetékes ügyészekhez küldte meg a kegyelmi eljárások lefolytatása érdekében, a katonai állományú személyekkel érintett nyomozások iratait pedig a honvéd, illetve a csendőri ügyészekhez tette át. A katonai szervek a továbbiakban kegyelem jogcímén, illetve bizonyítottság hiánya vagy az elkövető ismeretlen volta miatt megszüntették az eljárásokat.²⁸³

Ez kedvezőtlen hatást váltott ki a közvélemény egy részében, amelyet a konzervatív Budapesti Hírlap úgy fogalmazott meg, miszerint a „kiépülő jogrendnek első biztosítéka, hogy a Duna-Tisza közötti atrocitások ügyében – tekintet nélkül az amnesztiára – a legerélyesebben le kell folytatni és be kell fejezni a nyomozást”. Váry ugyanezt az álláspontot képviselte, ezért 1922. január 15-én nyilatkozatot adott ki a közvélemény megnyugtatója érdekében, amelyben leszögezte, hogy az eljárások folytatódnak. Ennek megfelelően a továbbiakban is utasításokat adott a nyomozó hatóságnak a felmerült gyilkossági és rablási esetek személyi és cselekményi részeivel kapcsolatos tények és körülmények megállapítására.²⁸⁴

A nála maradt bűncselekmények egy részében a nyomozás sikeresen folyt: 1922 elején 12 név szerint azonosítható személlyel szemben adatott ki elfogatóparancsot. Ennek eredményeként január végéig az izsáki ügyben hat polgári és katonai állományú személy letartóztatására került sor, akik között már voltak irányító szerepet betöltöttek. Így fogságba került a helyi zsidó ellenes terror vezetője, Balogh Ferenc, továbbá a Héjjas-különítményben vezető szerepet játszott Pataky Nándor volt főhadnagy. A letartóztatottakat a budapesti királyi ügyészégi fogházba szállították.²⁸⁵

Azonban hamarosan kiobbant a Váry és Halász Lajos közötti ellentét, s a budapesti főügyész felülbíráta az addigi eljárást. Ennek során több személy szabadításáról döntött, míg másoknál a kényszerintézkedés mellőzését tartotta szükségesnek. Ennek következtében viszont a „nyomozás teljesen megbénult, mert az emberek nem igen mertek vallani mindaddig, amíg a gyanúsítottak szabadlábban voltak”. A két magas rangú ügyész közötti ellentétet a sajtó napvilágra hozta akként, hogy a gyanúsítottak kapcsán „Váry koronaügyész-helyettes nem volt hajlandó amnesztiára való előterjesztésüket aláírni”. Az álláspontja az volt, hogy a letartóztatottak ellen „olyan vallomások hangzottak el, amelyek alapján őket anyagi célzattal elkövetett bűncselekményekkel lehet jogosan gyanúsítani”, így rájuk a kegyelem nem alkalmazható.²⁸⁶

Halász Lajos 1922 áprilisában a nyomozást kivette Váry kezéből és személyes irányítása mellett azt Kovács Péterrel teljesítette, aki szerint ettől kezdve az „megtorpant, ellanyhult”. Emiatt Váry Albert megbízása visszavonását kérte az igazságügy-minisztertől, amelyet Halász ugyancsak szorgalmazott. Ennek következményeként munkájának elismerése mellett 1922. május 23-ával visszahelyezésre került az IM-be.²⁸⁷

Ekkorra gyakorlatilag befejeződtek a Duna-Tisza közti atrocitások miatti polgári ügyészi eljárások. Halász Lajos az IM-nek 1922. május 6-án tett jelentésében megálapította, hogy az ügyek a kegyelem szempontjából elbírálhatóak, és ezért meg is küldettek az illetékes ügyészekhez. Befejezés előtt álltak az izsáki, lajosmizsei és Solt környéki (máriaházai) gyilkosságok ügyei, de ezekben eldöntendővé vált a gyanúsítottak jogállása, katonai vagy polgári bíróság elé tartoznak-e majd. E jelentés ugyancsak rögzítette a katonai szervek együttműködésének hiányát, mivel bár „több rablógyilkosság ügyében a csendőrfelügyelő ügyésze folytatja a nyomozást, de többszöri sürgetésre sem adott választ, hogy azokban vannak-e polgári személyek?”. Váry később akként értékelte a nyomozások anyagát, hogy az 1922-ben „rendelkezésre álló adatok alapján már vádiratot lehetett volna készíteni” a lajosmizsei és izsáki ügyekben. (A területi illetékesség miatt Kalocsára áttett Solt környéki gyilkosságok miatt a 11 elkövetővel szemben 1923. június 11-én megszüntetésre került az eljárás az 1921. november 3-i kegyelem jogcímén.)²⁸⁸

²⁸⁶ Önéletrajz, Szám és keltezés nélkül a m. kir. csendőrfelügyelő ügyésznél Ü.446/21, Ü.112/1921. és Ü.180/21. számok alatt folyamatban levő bűnügyekben (kecskeméti, orgoványi, izsáki és lajosmizsei atrocitások) gyanúsítottként kihallgatott személyek: HL HM.Eln.C.O. Bp. KÜ 6676/1922. k. ü., 69.761/1922. k. ü.: BFL VII.5.e. 20.630-1949. Szabadlábba helyezések a Duna-Tisza közötti atrocitások bűnügyében: Pesti Napló 1922. június 1. 5. o., A Duna-Tisza közötti atrocitások gyanúsítottjait a főügyészség helyeztette szabadlábba: Az Est 1922. június 2. 6. o., Váry Albert tanúvallomása a Bp. Népbíróságon 1947. április 21. (továbbiakban Váry tanúvallomása 1947): BFL VII.5.e. 20.630-1949.

²⁸⁷ Önéletrajz, Kovács tanúvallomása 1946, Váry tanúvallomása 1946, Bp. Főü. 4159/1922. f. ü.: OL K.577. 1. cs., 9800/1922. IME: Családi iratok

²⁸⁸ Bp. Főü. 4159/1922. f. ü.: OL K.577. 1. cs., Szabadlábba helyezések a Duna-Tisza közötti atrocitások bűnügyében: Pesti Napló 1922. június 1. 5. o., A máriaházi, lajosmizsei és izsáki gyilkosságok: Délmagyarország 1924. augusztus 6. 3. o., Váry tanúvallomása 1949, Kalocsa Kir. Törvényszék B.1433/25/1920.: PSzL 658.10.7.

²⁸² Bp. Főü. V.19/3/1921. f. ü.: Családi iratok

²⁸³ Váry tanúvallomása 1946, Bp. Főü. V.19/3/1921. f. ü., V.19/4/1921. f. ü.: Családi iratok. Pl. Magyar Királyi Csendőrség felügyelője Ü.294/1921/35-a. kegyelmi megszüntető határozata 1922. március 14. a kiskunfélegyházi fogházban megölték ügyében, Magyar Királyi Csendőrség felügyelőjének ügyésze Ü.186/1922. határozata 1922. június 1. Francia Kiss Mihály és társa ügyében a pusztamérgesi gyilkosság miatt, mivel a „bűnvádi üldözésre elegendő alap nincs”: HL HM.Eln.C.O.

²⁸⁴ A Duna-Tisza közti atrocitások: Bp. Hírlap 1922. január 15. 9. o. Bp. Főü. 1921/V.80/1. f. ü.: MSZDP Jogvédő Irodája Fényes László adatgyűjtése a fehérterrortól PIL 658.10.7.

²⁸⁵ Letartóztatták a Duna-Tisza közti pogromok tetteseit: Egyenlőség 1922. január 28. 3. o., Letartóztatták a Duna-Tisza közti gyilkosságok tetteseit: Bp. Hírlap 1922. január 29. 4. o.

Június elején Kovács Pétert a Miniszterelnökségre rendelték jelentéstételre. Itt a kormányfőnek az igazságügy-miniszter, Halász főügyész és több hadbíró jelenlétében referált a legfontosabb esetekről. Bethlen ezt meghallgatva röviden kijelentette, hogy „aki rabolt, gyilkolt, az lógjon!”. Ekkor úgy tűnt, hogy a polgári ügyészi nyomozások eredményeként civil bíróság elé kerülhetnek a bizonyítható ügyek. Azonban a letartóztatott gyanúsítottak védői – azon felvetéseikkel, hogy a polgári vagy a katonai bíróság elé tartozik-e az eljárás, illetékes-e egyáltalán a budapesti ügyészség, s az amnesztia rájuk miért nem alkalmazható – elérték azt, hogy az izsáki bűncselekmények ügye végképp kikerült Kovács Péter kezéből. Ennek oka az volt, hogy a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya még 1922. április 19-én azt az álláspontot foglalta el, miszerint az atrocitások elkövetésekor, 1919 őszén a Héjjas-különműny „hadrendben szervezett alakulatnak” nem volt tekinthető, ezért bűncselekményeket elkövetett tagjai a „polgári bíráskodásnak kiadandók lennének”. Azonban ennek a kérdésnek az eldöntése az „egyéni felfogástól függ”, így mivel az alakulat a „hadvezetőség utólagos tudtával létezett, az ügynek katonai bíráskodás szempontjából való elbírálása méltányos volna”. Erre a – személy szerint meg nem állapítható – döntésre a kovácsi referálás után került sor, mivel jelentéstétele után röviddel a „főügyésztől kapott oly értelmű bizalmas utasítást”, miszerint „megállapítást nyert, hogy a nyomozási eljárás tárgyát képező bűncselekmények tettesei a cselekmény elkövetése idején tényleges szolgálatban álló katonák voltak”: így az iratokat át kellett tennie a csendőrfelügyelő ügyészéhez, a letartóztatottakat is átadva.²⁸⁹

A honvédelmi miniszter 1922. június 6-i döntése szerint az ügyben a továbbiakban a Budapesti Királyi Honvéd Törvényszék járt el. A csendőrfelügyelő ügyésze 1922. június 13-án felbujtói minőségben elkövetett gyilkosság büntette címén eljárást indított Héjjas Iván tartalékos főhadnagy ellen, mivel parancsot adott három izsáki lakos kivégzésére. De mivel tette a „magyar faj és a nemzeti eszme elnyomása következtében keletkezett elkeseredés következménye volt és Héjjast az a téves meggyőződés vezette, hogy ezzel a magyar fajnak és a nemzeti ügynek tesz szolgálatot”, az eljárást szinte azonnal megszüntették vele szemben. Hat korábbi beosztottja – mint nyugállományú, illetve pótcsendőrök – ellen viszont a csendőrfelügyelő ügyésze június 13-án vádat emelt az Izsákon 1919. november 17-18-ra virradó éjjelen elkövetett 3 rendbeli rablás és gyilkosság miatt. Ennek nyilvánosságra kerülése után a sajtótudósítások méltatták Váry és Kovács szerepét, megállapítva, hogy a vádirat az általuk „nagy eréllyel, elfogulatlansággal és ritka igazságossággal foganatosított nyomozás jegyzőkönyvei” alapján készült.²⁹⁰

²⁸⁹ A miniszterelnöki referálás pontos időpontja irat hiányában nem állapítható meg, megtörtént Kovács Péter 1946-os tanúvallomásából ismert: BFL. VII.5.e. 20.630-1949. A Duna-Tiszaközi atrocitások gyanúsítottjait a főügyészség helyezte szabadlábra: Az Est 1922. június 2. 6. o., 5475/1922.HM.Eln.13.O.: HL HM.Eln.C.O.

²⁹⁰ Az orgoványi bűnpör utójátéka – Kádár Lehel büntetett feldicsérése miatt ötszáz ezer korona pénzbüntetésre ítélték: Bp. Hírlap 1925. június 26. 7. o., M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyésze Ü.198/1922. vádirata Zbona János és öt társa ellen (ez az irat tartalmazza a HM döntés időpontját), Szám és keltezés nélkül a m. kir. csendőrfelügyelő ügyésznél Ü.446/21, Ü.112/1921. és Ü.180/21. számok alatt folyamatban levő bűnügyekben (kecskeméti, orgoványi, izsáki és lajosmizsei atrocitások) gyanúsítottként kihallgatott személyek: HL HM.Eln.C.O. Hétfőn kezdődik az orgoványi rablógyilkosok vádlottainak főtárgyalása: Az Est 1922. június 29. 1. o., Az izsáki rablók és gyilkosok: Az Ujság 1922. július 4. 4. o.

Váry Albert és Kovács Péter feladatuk ellátásáról az 1922. június 20-án kelt összefoglaló jelentésükben adtak számot. Ebben leírásra kerültek az eljárások tárgyát képező bűncselekmények, a nyomozások menete, az elkövetéssel gyanúsíthatók személye és a megbízatás befejezéseként tett intézkedések. Nyilvánvalóan egyikük sem volt elégedett: később Kovács ezt akként fogalmazta meg, hogy az „elért eredmény egyáltalában nem állott arányban a részünkről kifejtett munkával”. Váry pedig úgy értékelte működésüket, hogy a nyomozásoknak az az „eredménye mégis megvolt, hogy az összes Duna-Tisza közti fehérterror cselekmények elkövetőinek személye megállapítást nyert”, továbbá 1921 augusztusa után ilyen jellegű cselekmények már nem történtek. Váry ezen működésének számos dokumentumát megőrizte magánál, amely iratok majd 1945-öt követően kaptak jelentőséget.²⁹¹

Mint az eljárás megalapozói a továbbiakban csak a sajtóból értesültek a júniusi vádemelést követően a hadbírószágon történekről. E tárgyalás hatalmas nyilvánosságot kapott, így a lapok révén a közvélemény megismerhette az Izsákon 1919 novemberében történeket. A perben a csendőrfelügyelő által mondott vádbeszéd szerint a „kivégzés előtt vadállatiasan megkínózták” az áldozatokat, majd gyilkosságok miatt halálbüntetést indítványozott a vádlottakra. Határozatával viszont a honvéd törvényszék 1922. július 10-én a 6 vádlottat rablások miatt 2-7 évi szabadságvesztésre ítélte, míg a gyilkossági vádak alól felmentette őket.²⁹²

Ezenkívül még egy ügyben került sor a Váry-féle vizsgálatok eredményeként további eljárásra: az ugyancsak nagy sajtónyilvánosságú perben a Kiskunhalason 1920. május 13-án elkövetett gyilkosság, rablás és más bűncselekmények tettesét a hadbírószá-

²⁹¹ Az összefoglaló jelentést ld. a Függelék II. alatt! Kovács tanúvallomása 1946, Önéletrajz, Váry tanúvallomása 1946. A megőrzött dokumentumok fennmaradtak a Családi iratok között, így pl. V.1/1921. f. ü. jelentés Bethlen István miniszterelnöknek, B.65/1921. f. ü., V.65/1/1921. f. ü., V.65/3/1921. f. ü. megkeresések a csendőrfelügyelő ügyészének, V.19/1921. f. ü., V.19/1/1921. f. ü., V.19/3/1921. f. ü., V.19/4/1921. f. ü. utasítások a BM Nyomozó Osztályának, V.19/1921. f. ü., V.19/2/1921. f. ü., V.19/3/1921. f. ü. megkeresések a szegedi csendőrküldeti parancsnoknak, V.19/1921. f. ü., V.19/2/1921. f. ü., V.19/3/1921. f. ü. megkeresések Nyugat-Magyarország fő kormánybiztosához.

²⁹² Váry tanúvallomása 1946, Kovács tanúvallomása 1946. A sajtóból megismerhetők a mára eltűnt jegyzőkönyvek hiányában a tárgyaláson és azon kívül történeket: Hétfőn kezdődik az orgoványi rablógyilkosok vádlottainak főtárgyalása: Az Est 1922. június 29. 1. o., Ma kezdődött az orgoványi vádlottak bűnügyének főtárgyalása a katonai törvényszéken: Az Est 1922. július 4. 1-3. o., Az izsáki áldozatok özvegyeinek vallomása a szörnyű éjszakáról: Az Est 1922. július 5. 1-3. o., Beck Ilona elmondja a hadbírószágon, hogy a végzetes éjszakán apját meggyilkolták és anyját megkorbácsolták: Az Est 1922. július 6. o. 1-2. o., A jövő hét elején lesz ítélet az orgoványi pörben: Az Est 1922. július 7. 1-2. o., A katonai ügyész szerint az orgoványi vádlottaknak meg kellett volna tagadniok Héjjas parancsát – Kötél általi halált kér valamennyi vádlottat: Az Est 1922. július 8. 3-4. o., Az ügyész halálbüntetést kért az izsáki rablógyilkosokra: Bp. Hírlap 1922. július 8. 5. o., Zbonát és társait felmentették a gyilkosság vádjá alól: Az Est 1922. július 11. 1-2. o. Hasonlóan Az Ujság tudósítás-sorozata „Az izsáki rablók és gyilkosok” címmel 1922. július 4, 5, 6-án, valamint Az izsáki bűnpörben hétfőn lesz ítélet: 1922. július 8., Képek az izsáki pör tárgyalásáról: 1922. július 9., Hétfő, hat, három és két évi börtön az izsáki vádlottaknak: 1922. július 11. „A hadbírószágon tisztában van azzal, hogy az orgoványi ügy vádlottai nem gonosztevők”: A Nép 1922. július 22. 1. o. Az ítélet fennmaradt: M. Kir. Budapesti Honvéd Törvényszék Hb.421/1922., amelyet a M. Kir. Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 1923. november 14-én Pl.290/22-17. alatt jogerőre emelt, egy vádlott büntetését pedig enyhítette. Három eltelt 1925. január 9-én végrehajtási kegyelmet kapott a kormányzótól: 21.518/13/1924.: HL HM.Eln.C.O.

1924. február 23-án tíz évi börtönre ítélte. Az egyéb súlyos bűncselekmények, így a kecskeméti tömeggyilkosságok ügyében viszont a csendőrfelügyelő ügyésze 1923-24-ben hozott határozataival megszüntette a nyomozásokat kegyelem, illetve bizonyítottság hiányának jogcímein. A kegyelmen alapuló határozatok mindig megállapították, hogy a gyanúsítottak cselekményeiket a „közbiztonsági szolgálat ellátása közben, a kommunizmus bukásával kapcsolatosan felborult rend helyreállítása, s normális viszonyok megteremtése céljából követték el”.²⁹³

Az ügyeket ismerők tisztában voltak Várynak a Duna-Tisza közti események feltárását végző munkájával. A vele hosszú idő óta kapcsolatban lévő Dombóváry Géza ügyvéd ezt akként méltatta, hogy a „koronaügyész helyettes az akkori 'jogbiztonsági' viszonyokkal dacolva, a mellé beosztott Kovács Péterrel ... és a budapesti államrendőrség egy-két igen lelkes tagjával együtt kérelmelhetetlen szigorral és fáradhatatlan energiával nyomozta ki a hatáskörébe tartozó bűncselekményeket”. Az ő „érdeműl tudható be, hogy az izsáki rablógyilkosok ma végre börtönben ülnek, valamint, hogy Héjjas Ivánnak az izsáki ügyekben való fölbujtói szerepe nyilvános főtárgyaláson megállapítást nyert. Hogy a gyilkosok és rablógyilkosok legnagyobb része elkerülte a törvény szerint kijáró büntetést ... sem rajta múlt”.²⁹⁴

Ekkoriban a parlamentben Drozdy Győző ellenzéki képviselő 1924. január 22-i felszólalásában kifogásolta, hogy a kegyelemmel lezárásra kerültek ezen ügyek. Adatokkal alátámasztva részletesen ismertette az 1919. őszi kecskeméti kegyetlenkedéseket, de ezeknek nem lett következményük, mivel „összetakoltak ugyan egy pro forma végzést csak azért, hogy az illetékeseknek az amnesztiát házhoz szállítsák, ellenben egyáltalán meg sem kísérelték a büntény adatait felderíteni”. A polgári liberális Rassay Károly képviselő által szerkesztett Esti Kurir napilap pedig ezévi augusztus-szeptemberi számaiban közölte az un. Prónay-aktákat, amelyek e különítménynek az erőszakkal egyet nem értett és ezért onnan eltávozott volt tisztjeinek az emlékezeit, s az azokat alátámasztó dokumentumokat tette közzé. Ezt követően a korszak-

ban már nem foglalkoztak a történetekkel, majd később az 1945-ös politikai fordulatot követően kerültek ismét terítékre ezen ügyek, melyek miatti felelősségre vonások során Váry Albert alapvető szerepet kapott.²⁹⁵

Váry egy későbbi – dátum nélküli, vélhetően 1945-46-ban készült – feljegyzésében összegezte az „ugynevezett fehér terror bűncselekményei” adatainak személyi oldalát: eszerint az 1920. december 24-i és az 1921. november 3-i amnesztiák eredményeként a polgári igazságszolgáltatás hatálya alá tartozók közül 1368 fő eljárás (ők a megjegyzése szerint „tömeges fosztogatásban” vettek részt), míg 28 végrehajtási kegyelmet kapott. A katonai bírások alá tartozóknál 64 személynél szűnt meg e jogcímen az eljárás, továbbá 9 elítélt kapott kegyelmet.²⁹⁶

²⁹³ M. Kir. Honvéd Törvényszék Hb.993/1923/XX-170. ítéletét a M. Kir. Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 1924. december 22-én P.I.108/1924/5. alatt jogerőre emelte. Az elítélt 1926-ban kegyelmet kapott 2031/1926. HM.Eln.13.O.: HL HM.Eln.C.O. A sajtóból a perre ld. A kiskunhalasi véres éjszaka a hadbíró előtt: Az Est 1924. február 19. 3. o., Holnap hallgatják ki a Tassi-ügy koronatanúját: Az Est 1924. február 20. 5. o., Francia Kiss Mihály és Szemes Endre koronatanú vallomása a Tassi-féle bűnügyben: Az Est 1924. február 21. 5. o., A vád és védelem beszéde a Tassi-féle bűnügyben: Az Est 1924. február 22. 5. o., Tassy Gergelyt, a halasi rablógyilkost tízévi börtönre ítélték: Az Újság 1924. február 24. 8. o. M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyésze Ü.180/1921. 1923. június 2., Ü.371/1922/59. 1923. november 27., Ü.446/1921/239. 1924. december 18. határozata Francia Kiss Mihály és társai ügyében: HL HM.Eln.C.O. Az utóbbi határozatot közölte az Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. k. 22-42. o. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1993. Beszüntették az eljárást az orgoványi gyilkosságok ügyében: Bp. Hírlap 1925. január 1. 18. o., Végleges amnesztia Héjjasnak és társainak: Délmagyarország 1925. január 1. 7. o.

²⁹⁴ „Állítólagos” rémtettek – több mint 150 áldozattal: Esti Kurir 1924. augusztus 13. 4. o., Dombóváry: i. m. 6. o.

²⁹⁵ Nemzetgyűlés 1922 napló XIX. k. 297-302. o. Drozdy nagy izgalmak közben felolvasta az orgoványi gyilkosok névsorát és az Alföldi Brigád rejtékhelyeit a nemzetgyűlés mai ülésén: Esti Kurir 1924. január 23. 1-3. o., Tetemrehívás a nemzetgyűlésen: Világ 1924. január 23. 3. o. A „Prónay-akták” sorozat bevezetéseként az áldozatok családait képviselő Dombóváry Géza adatait közölte: „Állítólagos” rémtettek – több mint 150 áldozattal: Esti Kurir 1924. augusztus 13. 3-4.o. A neveket és eseteket felsoroló cikk szerint a fővárosban 16, míg vidéken 89 meggyilkolt zsidóról tudott Dombóváry, aki kijelentette, hogy a névsor nem teljes, mivel az „orgoványi, a siófoki, továbbá a kecskeméti és szolnoki gyilkosság egyrészéről nem állnak pontos adatok” a rendelkezésére. Azt is megállapította, hogy „bebizonyíthatóan több keresztényt gyilkoltak meg a kommün bukása után, mint zsidót”. A sorozatot a napilap 1924. augusztus 24. 3-4. o., augusztus 26. 3-4. o., augusztus 27. 7. o., augusztus 28. 4. o. közölte. Ennek során pontosításokra is sor került, pl. „Azt sem követeljük, hogy a gyilkosokat büntessék meg, bár ismerjük meg őket”: Esti Kurir 1924. augusztus 23. 6. o.

²⁹⁶ Az úgynevezett „fehér terror” bűncselekményei: Családi iratok

Az Igazságügyi Minisztériumban

A különleges feladatról visszatért Váry Albert a továbbiakban is az IM VI. (börtönügyi) osztályára nyert beosztást, de közreműködött a büntetőjogi és törvényelőkészítő részlegek tevékenységében is.²⁹⁷

Kezdetben folytatta félbeszakadt munkáját, a tanácsköztársaság alatt történt élet elleni cselekmények összegzését. Ennek eredményeként az 1922. december 1-jén lezárt összeállítást még e hónapban saját kiadásában megjelentette. A főként ügyészségi és más jelentések, valamint bírói ítéletek alapján írt „A vörös uralom áldozatai Magyarországon” című könyvét gyors elfogyása miatt még abban az évben egy újabb kiadás követett.²⁹⁸

Munkája okaként a történetek hiteles közzétételét jelölte meg az emlékezet érdekében annak megállapításával, hogy ezek miatt a „megtorlás nem maradhatott el. Végre is büntetlenül gyilkolni és rabolni talán mégsem lehet!”. A mű a büntetőjogi felelősségre vonások adatait összegezte, melyek szerint a tanácsköztársaság alatti magatartások miatt „eljárás mintegy 70.000 ember ellen indult meg, s körülbelül 15.000 ember került előzetes letartóztatásba, bíróságaink mindössze 6000 embert ítéltek el, 2500-at fölmentettek, a többi ellen pedig részben kegyelem folytán is a bűnvádi eljárás megszűnt. Ha még hozzáteszünk, hogy a 6000 elítéltből mintegy 2500 ember kegyelmet kapott, s háromszáznál többet az oroszoknak kellett kiadnunk, s hogy a bírói ítéletek alapján kivégzettek száma alig haladja meg az ötvenet, és ma már csak 400 kommunista elítélt ül letartóztatásban intézeteinkben, megállapíthatjuk, hogy a bűnvádi üldözés az átélt borzalmakkal szemben mértéket tartott”.²⁹⁹

A mű a tanácsköztársasági országterületen történeteket vette számba, hitelesen megörökítve azokat. Az összeállítás pontokba sorolva, településenként megjelölte az áldozatok nevét, foglalkozását, megölésük idejét, okát, módját, az azt elrendelő és végrehajtók nevét, a rövid tényállást, majd a felelősségre vonás során kiszabott szankciót, az eljáró szervet, s annak ügyszámát. Váry összesen 590 ember halálát állapította meg a rendelkezésére álló iratok alapján, azonban nem tekintette teljesnek összeállítását minden adat hiányában. Leírása szerint 195 személy a felkelők és a vörös alakulatok közötti fegyveres összecsapásokban esett el, 144 főt végeztek ki a forradalmi törvényszékek ítéletei alapján, 94 személy egyéni terrorcselekmény áldozatául esett, 66 főt végeztek ki köztörvényes bűncselekmény miatt vagy vesztette életét egyéb összetűzés során, 11 személyt végeztek ki parancsmeg-

tagadás, 7 főt az ellenségnek kémkedés miatt, 10 fő gondatlanság vagy a véletlen áldozatává vált, 2 személy öngyilkosságot követett el, 61 esetben pedig a tényállás nem volt megállapítható.³⁰⁰

Összeállításában szerepeltek a terroristák által elkövetett önkényes gyilkosságok pl. elhurcolt túsók, semmilyen szerepet nem játszott volt csendőrtisztek lemészárlása Budapesten, Kiskunfélegyházán 1919. április 23., 29-én, július 22-én (39-40, 339-342, 43-45.), Szamuely Tibor rögtönítélkezései áldozatai Püspökladányban, Hajdúszoboszlón, Szolnokon, Csornán, Solton, Dunapatajon, Hartán, Kalocsán április 20., 24-én, május 3-4-én, június 9-én, 22-25-én (407-410, 199-201, 484-515, 68-74, 430-439, 106-119, 211-217, 256-274.), vöröskatonák önkényeskedései Csongrádon, Cegléden május 1., 7-én (66-67.), a felkelések soráni harcokban elesettek pl. Dunapatajon, Soltvadkerten, Kecelen június 22-23-án (120-167, 440-448, 306-326.). Felvett olyan eseteket is, amelyek bár a tanácsköztársaság alatt történtek, de mégsem hozhatók összefüggésbe a diktatúrával: háború idején minden hadseregben halálbüntetés járt az őrhely elhagyásáért, parancsmegtagadásért, katonák által elkövetett fosztogatásért (285, 287-289, 28.), a rossz viszonyban lévő házastársak közül a feleség panaszára terroristák megölték a férjet (46.), vadorzók által megölt erdőőr (93.), a fiát megölő apa forradalmi törvényszéki halálra ítéltése (337.),³⁰¹ vonaton utazó ittas vöröskatonák lövöldözésében meghaltak (412-413.).³⁰²

A művet a korabeli szak- és társadalmi sajtó kedvezően fogadta. Az ismertetések kiemelték annak tárgyilagos hangnemet, azt, hogy a „tényállások szűkszavú és száraz ismertetése” mindennél többet mond, mivel a „tények itt döbbenetes erővel ... beszélnek”, s így a „sok ízléstelen antibolsevista propaganda-mű ellenére” nagyobb hatást érnek el. A könyv „komoly forrásmunkát ad ... a kor történelmét és erkölceit kutató utókor kezébe”, egyúttal riasztó korképet fest, amely „ihletője lehet a legfantasztikusabb képzelőmű regényíróknak, tanulmánya a lélekébúvárnak, s okulása a közönségnek”. (A nagy érdeklődés miatt a könyv 1923 áprilisában újra kiadásra került.)³⁰³

Váry ezen összeállításához hasonlóan elhatározta a fehérterror eseteinek és áldozatainak számbavételét is. Az IM-ben folyt adatgyűjtés feltűntette azt, hogy az áldozat mikor, hol, ki által halt meg. Az 1922-es összegzésben a trianoni államterület 19 törvényszéke szerint csoportosításra került a „hív. tudomás szerint eltűnt, megöle-

²⁹⁷ Igazságügyi Közlöny 1923. január 26. o.

²⁹⁸ Váry 1922 (a továbbiakban a megfelelő oldal), a műben felhasznált utolsó irat a Szekszárdi Királyi Ügyészség 1922. június 19-én kelt jelentése.

²⁹⁹ Műve előszavában viszonyításul közölte az 1871-es párizsi kommun utáni megtorlás adatait, amely szerint 17.000 embert lőttek agyon.

³⁰⁰ Szijj Jolán főszerk.: Magyarország az első világháborúban – Lexikon A-Zs 727. o. Bp. Petit Real Könyvkiadó 2000

³⁰¹ Váry rögzítette, hogy az ítéletet hozott forradalmi törvényszéki bírakat a győri törvényszék 1919. november 29-én felmentette.

³⁰² Váry összeállítását kritizálja Konok 2: i. m. 86-87. o.

³⁰³ A vörös uralom áldozatai Magyarországon: Új Idők 1923. április 22. 294. o., Dombóváry: i. m. 5. o., rtm: A vörös uralom áldozatai Magyarországon: Napkelet 1923/8. 782. o. A vörös uralom áldozatai Magyarországon: Pesti Hírlap 1923. április 11. 7. o.

tett”, illetve a „magánértésülés szerint megöletett” személyek száma. Az összeállítás 384 főről adott számot, akik közül a csoportosítás szerint a fehérterror áldozata volt 279 személy, míg a megszálló románok 105 embert öltek meg, továbbá a karhatalommal szembeni „fegyveres ellenállás miatt megölve 9”, illetve „szökés közben agyonlővetett 19” ember. Ezen összeállítás szerint – a románoknak tulajdonított esetek levonásával – „végösszegben” 307 áldozata volt a fehérterrornak. A legtöbb eset a Duna-Tisza közén, a pestvidéki és a kecskeméti törvényszékek területén fordult elő, mivel e helyeken 81, illetve 73 fő halála következett be. Váry későbbi megállapítása szerint a cselekmények során „részben úgynevezett 'népítélet' alakjában, részben ilyen eljárás mellőzésével kommunistáknak mondott egyéneknek – mintegy 300 egyént – megölték. Az elkövetett gyilkosságokon kívül rablások és fosztogatások is történtek”. Feljegyzése szerint az „adatok csak hozzávetőlegesek, mivel pontos kimutatások nem készültek”. A hiteles és teljes összeállítás elmaradt, mert mint önleletrajzában írta, az „idő nem kedvezett terve megvalósításának”.³⁰⁴

Váry kiadott művének előszavát azzal a gondolattal zárta, hogy „egy tanulságot birtokosai is levonhatnak a történelemből: Több erélyt a hatalom gyakorlásában, több ellenállást a hatalom megtartásában, s több megértést a munkás kérdésekkel szemben. Ezt a nemzetet csak eréllyel és szeretettel lehet kormányozni”.

E gondolat jegyében és a bethleni konszolidáció szellemében – ismervé a kommunista bűnügyek eljárásait, azt, hogy „sokan vannak, kik annak idején túlságosan ítélték el”, de „egyéni viszonyai, letartóztatásuk alatti viselkedésük” miatt „utólag kegyelemre méltóknak mutatkoznak” – 1922. október 17-én előterjesztéssel fordult Daruváry Géza igazságügy-miniszterhez azért, hogy „ügyeik utólag felülvizsgálat alá vétesse”. Ebben leírta a végrehajtás tervezett lebonyolítását, ütemezését. A kormányzat magáévá tette a gondolatot, s így 25-én miniszteri biztosi kinevezést kapott a 4039/1919. ME rendelet hatálya alá esett bűncselekmények miatt büntetésüket töltő „egyének ügyeinek esetleges kegyelemre ajánlásuk szempontjából való felülvizsgálása céljából” az általa javasolt megoldásnak megfelelően.³⁰⁵

³⁰⁴ Az IM-ben Bi.594. szám alatt nyitott „A kommunizmus bukása óta eltűnt egyének jegyzéke”-nek csak az iratborítéka maradt fenn: OL K.578. 56. cs. Szám és keltezés nélkül „Az úgynevezett fehér-terror áldozatainak a száma”. Az adatgyűjtést jellemzi az a cédula, amely szerint „Fehér terror áldozatai /pótlás:/ 63.065/1922. IM.IV. Szakalkik Ferenc gyári munkás, Ranics György szabósegéd 1920. április 29. Budapest Nándor lakatnya, Prónay különítmény”. BFL VII.17.b. 651/c., Önéletrajz, Váry Albert keltezés nélküli irata: Az úgynevezett „fehér terror” bűncselekményei: Családi iratok. A volt miniszterelnök, Friedrich István nemzetgyűlési képviselőként 1920 novemberében interpellációra készült, miszerint „aktákkal fogják bizonyítani az atrocitásokat, mintegy 500 halálosan végzett erőszakosságot ... Követelni fogják a kormánytól a tettesek felelősségre vonását: Bp. M. Kir. Kat. Városparancsnokság „T” Osztály 20/557-1920. „T” helyzetjelentés 1920. november 14. Meg nem jelent sajtóközlemények: HL M. kir. honvéd vezérkari főnök iratai B/159. d.

³⁰⁵ Váry Albert szám nélküli előterjesztése 1922. október 17. az igazságügy-miniszterhez, 27.572/1922. IME: OL K.577. 653.f. 1/2. 6e., Családi iratok

Váry az őt jellemző alaposággal látott új feladatához. Megbízása másnapján bizalmas leiratában felhívta az ügyészségek vezetőit, hogy a náluk kommunista bűncselekmény miatt fogva tartottakat haladéktalanul szállíttassák a budapesti gyűjtőfogházba, továbbá tegyenek neki jelentést az elítéltek büntetés végrehajtása alatti magaviseletéről, arról, hogy a „megbánás és javulás jelei rajtuk észlelhetők voltak-e és közveszélyesnek látszanak-e?”. A foglyok legnagyobb része ekkor már az 5 évnél súlyosabb szabadságvesztése miatt az IM közvetlen felügyelete alatti országos fegyházakban volt, amelyek szintén megkapták felhívását. A személyük jó megismerése érdekében előírta, hogy az ügyészségek szerezzenek adatokat az elítéltek lakókörnyezetéből a csendőrség és a települési előjáróságok útján, s mindent terjesszenek fel hozzá.³⁰⁶

Az adatok birtokában 1922 októbere és 1923 januárja között felkereste az országos fegyházakat (Budapest, Vác, Márianosztra, Sopron, Szeged, Harta), ahol az érintett fogva tartottak mindegyikét meghallgatta, mivel igyekezett magának „minden egyes elítéltről közvetlen személyes impressiók alapján” véleményt alkotni. A minisztert jelentéseiben közvetlenül tájékoztatta tevékenysége menetéről, a felülvizsgálatok eredményéről.³⁰⁷

Az elítéltekre vonatkozó adatokat és körülményeket – a személyes meghallgatások, az eljáró ügyészségek, a végrehajtó intézetek, a közigazgatási, rendészeti szervek véleményei, az előzményi iratok alapján – hetente a javaslatának megfelelően összeállított minisztériumi bizottság elé terjesztette, amelynek tagjai az államtitkár, a büntetőjogi osztály vezetője és a hajdani bűnügy előadója voltak. Az üléseken Váry előadása alapján megvitatták az ügyet, melynek eredményeként „minden egyes egyénre nézve abban a kérdésben, hogy az illető letartóztatott kegyelemre méltó-e vagy sem” döntés született. Ha e bizottság méltónak találta az elítéltet, akkor az igazságügy-miniszter előterjesztést tett az államfőhöz kegyelem gyakorlására.

Váry Albert 1923. március 8-i jelentésében összegezte az elmúlt hónapokban a maga és a bizottság által végzett tevékenységet. Eszerint előterjesztései alapján 456 kommunista elítélt ügyének letárgyalására került sor, akik közül kegyelemre ajánlatott 117 fő, míg 318 nem, a többi pedig ezen eljárás alatt szabadult, illetve meghalt.

³⁰⁶ Ad.27.572/1922. IME rendelet 1922. október 25., 1922. december 13. Kecskeméti KÜ 1922.El.1/39., Szekszárdi KÜ 1922.El.27/31., Kir. Orsz. Büntető-intézet Igazgatósága Márianosztrán 2866/1922., Kimutató a márianosztrai kir. országos büntető-intézetben büntetésüket töltő kommunista bűncselekmények miatt elítéltekről: OL K.577. 653. f. 1/2. 6e.

³⁰⁷ Váry Albert Ad.27.572/1922. IME jelentései 1922. február 3., február 24., március 8.: OL K.577. 653. f. 1/2. 6e.

A bizottság munkája során a mérce „szigorú” volt, s jelentős súllyal esett latba a köz-igazgatási hatóságok véleménye, amelyek „általában elég mereven elzárkóztak a kegyelemre ajánlás elől”. Az elbírálások eredményeként nem javasolták a kegyelemre terjesztést azoknál, akik

- súlyos bűncselekmények (pl. gyilkosság, súlyos kárt okozó rablás, saját célra történt lopás) miatt ítéltettek el,
- az „ellenforradalom leverésében, ellenforradalmárok megölésében vettek részt vagy az ily cselekményeket előmozdították, még akkor is, ha mint vöröskatonák parancsra jártak el”,
- közveszélyesek vagy „meggyőződéses kommunisták”,
- a „hatalom birtokában feltűnően durvák, erőszakosak, rosszindulatúak” voltak,
- mint „meggyőződéses régi szocialisták magukat a diktatúra szellemével és módszerével túlságosan azonosították, kimagasló állásban voltak és sok bűncselekményt követtek el, és feltehető róluk, hogy szabadulásuk esetén újra izgató szélsőséges magatartást fognak tanúsítani”,
- már a „diktatúra előtt izgattak a kommunizmus megalapítása érdekében”,
- a tanácsköztársaság „bukása után is a diktatúra érdekében tevékenykedtek”,
- büntetett előéletűek,
- hamarosan feltételes szabadságra kerülhetnek,
- „bűnösségük fokának megfelelő elegendő büntetést még nem szenvedtek el”.³⁰⁸

E tömeges feladat befejeztével Váry Albert az IM-ben továbbra is alapvetően a tanácsköztársaság büntetőjogi következményeinek felszámolásával foglalkozott a bethleni konszolidációs politika jegyében. A kommunista bűncselekmények miatt elítéltek és a külföldre menekültek egyénienkénti amnesztiára ajánlása folytatódott, amelynek eredményeként 1924 februárjáig újabb 38 végrehajtási, illetve 22 eljárási kegyelmet gyakorolt a kormányzó. Az éveken át tartó, megismételt felülvizsgálatok eredményeként Váry – új országgyűlési képviselőként – 1927. május 4-én kijelenthette, hogy akkorra már csak 36 elítélt volt fogságban a proletárdiktatúra alatti cselekménye miatt.³⁰⁹

Az eljárási kegyelmek megadása a proletárdiktatúra bukása után a felelősségre vonások elől külföldre menekültek kapcsán vált szükségessé. Váry Albert a velük kapcsolatos véleményét akként fogalmazta meg egy későbbi felszólalásában, hogy közülük sokan „áldozatai annak a tömegőrületnek, amely az embereken akkor erőt vett, s akiknek a feltételes hazaengedése kívánatosnak mutatkoznék azért, hogy lássák, hogy mi erélyesek is tudunk lenni, de kiengesztelődni és megbocsátani is tudunk”.³¹⁰

³⁰⁸ Szám nélküli Összesítő kimutatás a felülvizsgált kommunista elítéltekről 1923. március 8.: OL K.577. 653. f. 1/2. öe.

³⁰⁹ Egyéni amnesztia kommunistáknak: Az Ujság 1924. február. 6. 6. o., Az 1927. január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának (továbbiakban: Képviselőház 1927) naplója III. k. 245. o.

³¹⁰ Váry felszólalása 1927. május 4.: Képviselőház 1927 napló III. k. 245. o.

Az emigránsok jelentős része Ausztriában élt, így a bécsi magyar követségen egyre többen jelezték hazatérési szándékukat, mint ahogy más külképviseleteken is. A Külügyminisztérium ezt támogatta az olyan személyek esetében, akik „emigrálásuk ideje alatt minden politikai és egyéb Magyarország ellen irányuló tevékenységtől tartózkodtak”. Azért is fontosnak tartotta ennek megengedését, mert az „emigránsok részleges hazatérése kétségkívül további bomlasztó hatással lehet az emigráció még kint visszamaradó részére”. Mivel az emigránsokkal kapcsolatban a magyar diplomáciai szervek, de a belföldi hatóságok sem rendelkeztek ismeretekkel, ezért a hazatérési szándékok kapcsán a Külügyminisztérium kezdeményezésére az IM előírta az ügyészségeknek és a rendőr-főkapitányságoknak a távollétükben büntetőeljárás alá vontakra vonatkozó adatok összegyűjtését. Ezek alapján is a hazatérések ügyével az 1923. november 30-i minisztertanács foglalkozott, amikor Nagy Emil igazságügy-miniszter előterjesztésére a kormány általános határozata lehetőséget adott az emigránsokkal szemben kibocsátott nyomozólevelek visszavonására, ha az „illető teljesen tisztázta magát mindennemű kommunista vád ellen”.³¹¹

A kormány által biztosított lehetőség kapcsán az ennek eljárási rendjét kifogásoló szociáldemokrata képviselői interpellációra válaszolva az ilyen személyek ügyeinek általános megítélésére irányadó szempontokat Bethlen miniszterelnök 1924 októberében ismertette a parlamentben. Leszögezte, hogy az emigránsok kapcsán a „kormány a békülékenységet akarja adni”, de az ország biztonsága érdekében „köteles ... bizonyos szelekciót eszközölni”. Ennek során lehetővé teszi a „kisebbségeknek ... a hazatérést, ugyanakkor kizárja azt, hogy tömegesen hazatérjenek olyan emberek, akik ... újabb politikai felfordulást idézzenek elő”. E felfogásnak megfelelően nem térhetek vissza azok, akik „vezető szerepet játszottak akár a bolsevizmus előidézésében, akár a Károlyi-féle forradalom ..., akár az emigráció bűneiben”, valamint akik „főbenjáró bűnöket követtek el”.³¹²

³¹¹ Bi.728/1923. IM.IV. A bécsi magyar emigránsok Lövy-féle frakciójának hazatérési ügye, Magyar Kir. Követség Washington 469/1923.res., Magyar Királyi Külügyminisztérium 4410/1923.pol., 5151/1923.pol., pl. Kecske-méti KÜ 1923. november 19-i 1923.El.2/31-1. Jegyzék azon egyénéről, akik ellen a 4039/1919. ME számú rendelet 1. §-a alá eső bűncselekmény miatt folyó évi november hó 9-ik napjáig bezárólag nyomozólevél bocsátott ki (e listán 52 fő szerepel): OL K.578. 653. f. 2/29. öe. Mtj. 1923. november 30.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?_afD_ID=601468&MT=1 (letöltés 2014. július 29.). A nyomozólevél a Bp. 470. §-a szerint az ismeretlen helyen lévő, távollévő, szökevény egyénnel szemben került kibocsátásra, ha büntetett elkövetésével volt alaposan terhelhető. Az ilyen hatálya alatt állót bármely hivatalos személy, szerv letartóztathatta a Bp. 144. § szerint.

³¹² Bethlen István miniszterelnök válasza Propper Sándor 1924. október 8-i interpellációjára: Nemzetgyűlés 1922 napló XXVI. k. 90-91. o. A Bethlen kijelentésében foglaltakat nem alkalmazták következetesen, mivel a következő években hazatérhetett több neves emigráns: pl. 1927-ben az irodalmár Hatvany Lajos báró, majd 1932-ben Hock János, a Magyar Nemzeti Tanács volt elnöke. Hock hazatérését és kegyelmeiben részesítését a miniszterelnöknek 1931. március 7-én írt levelükben az akkor már országgyűlési képviselő Váry, s vele karöltve a volt kormányfő, Friedrich István és más képviselők is támogatták. Visszatérésük után őket a Horthy-rendszerrel szemben írt korábbi külföldi sajtóírásaik miatt bíróság elé állították „Az állami rend hatályosabb védelméről” szóló 1921:III. törvények 7. §-ai szerinti államrágalmazás, nemzetgyalázás vétségei miatt. Mindkettőjüket végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, de kegyelmet kaptak: A legfőbb ügyész hatalmas vádbeszédet mondott Hatvany Lajos ügyében: Az Est 1928. június 27. 5-6. o., Hatvany Lajos elítélését: mtiarchiv 1928. február 6., Horthy kormányzó megkegyelmezett Hatvany Lajosnak, a Károlyi-rezsim egyik támaszának: mtiarchiv 1930. március 3., Családi iratok, Hock János póré: mtiarchiv 1933. január 20.

Azt, hogy kik voltak a tanácsköztársaság alatti magatartásukon túl felelősségre vonható emigránsok, azt Pesthy Pál igazságügy-miniszter – Váry tervezetét jóváhagyó – 1924. július 30-i rendelkezése határozta meg: mindazok, akik „külföldre szökvén nemzetgyalázást követtek el és a magyar állam és a magyar nemzet ellen gyalázkodó hadjáratot folytatnak” (ilyennek minősült pl. az USA-ban élő Jászi Oszkár). Az ezen személyekről készített jegyzéket és az „emigránsok bűnlajtsromát” az IM megküldte a miniszterelnöknek, a külügy-, a belügy- és a honvédelmi miniszternek, valamint a rendőrségnek.³¹³

Az emigránsok hazatérésének rendjét az igazságügy-miniszternek a főügyészekhez intézett 21.906/1924. bizalmas rendelete határozta meg. Eszerint a „kommunista bűncselekménnyel terhelt egyének” számára hazatérésük lehetősége akkor nyílhatott meg, ha a „vád tárgya mind alanyi, mind tárgyi szempontból enyhébb beszámítás alá eső” cselekmény volt, s kijelentették, hogy „külföldről visszatérve készek ... magukat a büntető igazságszolgáltatás rendelkezésére bocsájtani”. Így az öt évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmények tartoztak e körbe, ha a terhelt kedvező személyiséggel rendelkezett, vagyis „egyéniségére és érzületére nézve távol állott a ... proletárdiktatúra szellemétől, annak uralma alatt csak alárendelt jelentőségű szerepet játszott” és „létérdekeinek biztosítása végett vagy a környezet fertőző hatása alatt hágtat a jogrend” korlátait.³¹⁴

A rendelet szerint az emigráns a magyar követségen terjeszthette elő hazatérése iránti kérvényét, amelyben kérte azt is, hogy hazatérése után szabadlábban védekezhessen. Csatlónia kellett a tartózkodási helye szerinti külföldi rendőrség bizonyítványát az ott töltött idő alatti magatartásáról. Ezen iratokat a követség véleményével az igazságügy-miniszternek küldte meg, aki azt továbbította az illetékes ügyészséghez. Ennek a korábbi állandó lakóhely szerinti rendőr-főkapitányság politikai osztályát kellett megkeresnie az adott személynek „különösen a proletárdiktatúra alatt tanúsított magatartására, egyéniségére és életviszonyaira” vonatkozó tájékoztatás beszerzése érdekében. Ezek alapján az ügyészség véleményét kifejtve a főügyészhez küldte meg az anyagot, aki azt saját álláspontjával továbbította az IM-be, ahol Váry az ilyen ügyek tucatjaival foglalkozott. Ha a kérelem megfelelt a rendeletben írt feltételeknek, s annak teljesítése „indokolt és méltányos” volt, minisztertanácsi előterjesztés készítésére került sor. Az IM azonban nem volt szuverén döntése kialakításában, mert a kérelmet és a „terhelt személyére, külföldön tanúsított magatartására és a vád tárgyára” vonatkozó adatokat az államfő „esetleges óhaját” megtudandó, előzetesen meg kellett küldeni a kormányzói kabinetiroda számára. Ha az előterjesztésnek nem volt akadálya, akkor ez alapján a kormányülés határozata döntött az emigránssal szembeni nyomozólevél visszavonása bírósági indítványozásának engedélyezéséről vagy megtagadásáról.³¹⁵

³¹³ Magyar Királyi Külügyministerium 177/1924.pol., Magyar Kir. Követség Washington 469/1923.res., Bi.728/42/1924. IM.IV.: OL K.578. 653. f. 2/29. őe.

³¹⁴ 21.906/1924. IM.IV.: OL K.578. 653. f. 2/29. őe.

³¹⁵ Önéletrajz, Kabinetiroda 3169/1924., Bi.728/42/1924. IM. IV., 39.827/1924. IM.IV., Bi.728/51/1924. IM.IV., Bi.728/38/1924. IM.IV., Bi.728/222/1926. IM.IV.: OL K.577. 653. f. 2/29. őe., pl. Mtj. 1924. augusztus 22.: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=59574&MT=1 (letöltés 2014. július 29.)

Engedély esetén az IM utasította az illetékes ügyészséget az indítvány megtételére, amelyre akkor kerülhetett sor, ha az emigráns egy nyilatkozatot tett. Ebben kijelentette, hogy Magyarországra való visszatérése után öt éven át nem végez politikai szervező, vezető, irányító cselekményt, nem tesz ilyen jellegű sajtó-megnyilvánulásokat, vagyis „általában minden szembeütő politikai tevékenységtől és magatartástól tartózkodni” fog, továbbá tudomásul veszi, hogyha ezen ígéretét megszegi, akkor vele szemben személyi szabadságát korlátozó intézkedést fognak „esetleg fogamatba vétetni”. A nyilatkozat birtokában a követség egy „rövid lejáratú” hazatérési engedélyt állított ki. Az országba visszatért terheltnek az ügyészségen kellett jelentkeznie, s ilyenkor „vele szemben az ily ügyekben egyébként kötelező előzetes letartóztatástól” el lehetett tekinteni. A továbbiakban az eljárás a rendes szabályok szerint folytatódott, s sor kerülhetett kegyelmi előterjesztésre is.³¹⁶

Váry Albert hivatali munkája mellett ezekben az években részt vett a korszak nagy tudástárának, a Révai nagy lexikonnak a létrehozásában: az 1925-27-ben megjelent XVIII-XX. kötetekben Angyal Pál és az az akkorra már elhunyt Edvi Illés Károly, Degre Lajos mellett ő írta a büntetőjoggal kapcsolatos szócikkek egy részét.³¹⁷

Ekkoriban, 1926 júliusában Váry hírnevét egy kommunista bűnper során támadás érte. A Budapesti Királyi Büntető Törvényszék ekkor tárgyalta az 1919. augusztus 1-jén külföldre távozott, majd 1925 szeptemberében az országba illegálisan visszatért, de hamarosan elfogott, az egykori tanácsköztársaság szociális termelési népbiztosai egyikének, Rákosi Mátyásnak és társainak szervezkedési ügyét. A perben a július 14-i tárgyaláson Weinberger (Vas) Zoltán IV. rendű vádlott kijelentette a hajdani népbiztosper során már cáfolt állítást, hogy Váry 1919. március 21-én, amikor a kormány utasítására szabadon engedte a letartóztatott kommunista vezetőket, üdvözölte őket „mint a felkelő Nap lovagjait”. A vádlotti állítás valóságát – miszerint a „főügyész is azt mondta ... amikor kiengedett minket a Gyűjtőfogházból” – magának Weinbergernek az életkora cáfolta, hiszen csak 16 éves volt 1919 márciusában és eljárás nem folyt akkor ellene. A tárgyalást vezető Szemák Jenő rendreutasította őt, a történésekről viszont a tárgyalássorozat eseményeiről tudósító sajtó hírt adott. Ennek kapcsán a Budapesti Hírlap „Egy rágalom születése és pályafutása” alcímű írásában tárta fel ennek hátterét, miszerint az 1919. december végén született a bécsi emigráció lapjában Váryval szemben.³¹⁸

³¹⁶ Bi.728/38/1924. IM.IV., Magyar Kir. Követség Bécs 17.100/1925.: OL K.578. 653. f. 2/29. őe.

³¹⁷ Révai nagy lexikona – Az ismeretek enciklopédiája XVIII. k. 786. o., XIX. k. 866. o., XX. k. 851. o. Bp. Révai testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság 1925, 1926, 1927

³¹⁸ A rendőrség nagyarányú kommunista szervezkedést leplezett le: Bp. Hírlap 1925. szeptember 24. 7. o., Mi történt 1919. március 21-én a Gyűjtőfogházban? – Egy rágalom születése és pályafutása: Bp. Hírlap 1926. július 18. 3-4. o., Ítélet Rákosi Mátyásék bűnpörében: Bp. Hírlap 1927. január 16. 21. o. A bíróság Rákosit e perben 1926. augusztus 4-én az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló bűntett miatt nyolc és fél, míg Weinbergert nyolc évi fegyházra ítélte. Ezt az ítéletábla Rákosi esetében helyben hagyta, míg Weinbergernél hat évre enyhítette: BFL VII.5.c. 8771-1925. Weinberger (Vas) Zoltán 1903. március 30-án született, 1945-53-ban a Gazdasági Főtanács, majd az Országos Tervhivatal vezetője volt, 1983-ban halt meg.

Váry Albert 1926 novemberéig tevékenykedett az IM-ben, de mivel itt „további előrehaladásra nem számíthatott, sem megfelelő hatáskört, sem osztályvezetést nem kapott”, ezért váltásra határozta el magát. Bethlen miniszterelnök támogatását bírva, az ő egységes pártjának országgyűlési képviselőjelöltjeként elindult a kitűzött választásokon az általa jól ismert, vidéki otthonát, Csengődöt is magában foglaló Duna-Tisza közti szabadszállási kerületben. Megválasztását a sajtó már november végén „biztosítottak” látta, hiszen ajánlóíveit „tömegesen írták alá”. A kampányban a legnagyobb küzdelmet a Fajvédő Párt jelöltjével, a korábbi atrocitásokból jól ismert Héjjas Iván öccsével folytatta. Mellette a kegyetlenkedések másik főszereplője, Francia Kiss Mihály is beavatkozott, akinek „vezetése alatt parasztleányok lepték el a kerület egyes községeit, s a legnagyobb terrort fejtik ki Héjjas Aurél érdekében”. Ennek során Váry falujában, Csengődön is az egyik főkortesét súlyosan bántalmazták. A durva választási küzdelem ellenére a december 8-án lebonyolított voksoláson elnyerte a mandátumot. Győzelmét akként méltatta a Pesti Napló, hogy az „egyik legkimagaslóbb tagja lesz a Képviselőháznak. Ismerik mély jogász elméletét, ragyogó elokvenciáját, bölcs önmérsékletét, amely tulajdonságainak mindig tanújelét adta hosszú igazságügyi szolgálata idején”.³¹⁹

Országgyűlési képviselővé választása miatt hivatalát átadta. Állásából 1926. december 31-i hatállyal felmentette az igazságügy-miniszter, köszönét fejezve ki „rendkívül értékes és odaadó szolgálataiért”. A későbbiekben a képviselőisége miatt felfüggesztett szolgálati viszonyban lévő Váry Albertet kérelmére 1935. november 18-án 60. életévére figyelemmel az akkori miniszter, Lázár Andor nyugalomba helyezte, „teljes elismeréssel” illetve őt az „igazságügy szolgálatában több mint három évtizeden át, részben kir. ügyészi minőségben, majd vezető állásban és a m. kir. igazságügy-minisztériumban teljesített kiváló és értékes szolgálataiért”.³²⁰

³¹⁹ Önéletrajz, Váry Albert koronaügyész képviselő-jelöltsége: Pesti Hírlap 1926. november 23. 5. o., Váry Albert koronaügyész-helyettes megválasztását biztosítottak látják: Pesti Napló 1926. november 23. 4. o., Dr. Váry Albert koronaügyész harca a fajvédőkkel: Pesti Hírlap 1926. november 28. 6. o., Akiket egyhangúlag választanak meg: Pesti Hírlap 1926. december 8. 5. o., „Ne keressük tovább a bűnösöket ...”: Pesti Napló 1927. január 1. 5. o.

³²⁰ Váry Albert koronaügyész-helyettes átadta hivatalát: Pesti Hírlap 1926. december 17. 12. o., 2019/1927. IME, 18.505/1935. IME: Családi iratok

Az országgyűlési képviselő és a közéleti ember

Az országgyűlési képviselő Váry Albert konzervatív értékeinek és kapcsolatainak megfelelően a magyar államot a jogfolytonosság jegyében helyreállító Bethlen István feltétlen híveként tevékenykedett. A megválasztását követően adott interjújában kifejtette, hogy a bethleni úton kíván haladni, ahol a „békés, egyetértő munkának” van helye és „mindenki a maga helyén azt a kérdést segíti előbbre vinni, amelyhez ért és amelyhez megfelelő készsége és tudása van”. A miniszterelnöknek „nagy tisztelője” volt, akinek Magyarország újjáépítésében betöltött tevékenységét sokra értékelte. Egy Bethlent méltató írása szerint a vesztes háború, a társadalmi, állami felfordulások, az országot megroppantó békeszerződés után neki „sikerült a nemzetet a belviszályok, a politikai szélsőségek, királykérdés, frankügy, gazdasági válság, s parlamenti viszályok szakadécai között a békés, nyugodt, alkotó munka útjaira rávezetni”. A kormányfő legfőbb érdemének azt tartotta, hogy „helyreállította a jogrendet, s azt tartani is tudja”. A miniszterelnökségről tíz év elteltével lemondott Bethlen Istvánt pedig akként méltatta, hogy „egy romokban hevert nemzetet kellett rekonstruálnia és ezt a feladatát el is végezte”.³²¹

Váry politikai nézeteiben az értékrendszerén túl tapasztalatai alapján is hangoztatta, hogy „minden szélsőséggel szembe kell szállni”. A vörös-, majd fehérterror szörnyűségeit jól ismerte, hiszen velük szemben ügyészként fellépett. A proletárdiktatúra létrejöttének 10. évfordulóján, 1929. március 21-én tartott képviselőházi megemlékezésében az annak idején történeteket „rémuralom”-nak bélyegezte, amikor „pillanatok alatt felborították a jogrendet, ... s vad gyűlölettel és terrorral rohanták meg a polgárság életét, szabadságát és vagyonát”. Ez „közvetlen oka volt annak a szerencsétlenségnek is”, amely 1919 augusztusától a „nemzetre szakadt”. Mint mondta, ekkor az „emberek józan ítélőképességüket elveszítve egymásnak rohantak. Polgárok, munkások, felekezetek között örvénylő mélységek nyíltak és a bosszúállás ... vált forrásává újabb bűncselekményeknek, rablásoknak, szegycmentes és gyáva gyilkosságoknak”. A történetek tanulságaként kijelentette – nem sejtve, hogy szavai a magyar történelemben majd ismét valóra válnak –, hogyha „egyszer a rend felborul, annak áradatát többé nem lehet feltartóztatni és az nem áll meg másutt, mint a féktelen csöccselék szabad rablásánál és gyilkolásánál”.³²²

Váry Albert azt vallotta, hogy a társadalmi életben „szükséges megtalálni és megtartani azt az egyensúlyt, azt a helyes közéletet, amely a baloldali és jobboldali politikai jelszavak szélsőségei, szakadécai és végletei” között vezet. Leszögezte, hogy szük-

³²¹ Önéletrajz, „Ne keressük tovább a bűnösöket ...”: Pesti Napló 1927. január 1. 5. o., Hét esztendő: Dunamelék-Kiskunság 1928. április 14. 1. o., Váry: Tények és remények: Pesti Napló 1931. április 5. 37. o., A válság, s az elmúlt kormány hibái: Pesti Napló 1931. november 10. 7. o.

³²² Váry felszólalása 1929. március 21.: Képviselőház 1927. március 21. naplójának XVIII. k. 125-126. o. A Képviselőház csütörtöki ülésén Váry Albert nagyobb beszédet mondott a proletárdiktatúra tízéves évfordulójának tanulságairól: mtiarchiv 1929. március 22. Váry beszéde lényegét néhány nappal korábban közzétette a „Tíz év előtt” című cikkében: Pesti Napló 1929. március 17. 6. o.

ség van „minden eszmére, minden gondolatra, minden munkáskézre felekezet- és osztálykülönbség nélkül, melyet a hazaszeretet vezet, mely a magyar nemzet erősödését, boldogulását, jövőjét szolgálja”. A proletárdiktatúra tapasztalatai alapján egyetértett a bolsevisták törvényen kívüliségével, azzal, hogy az országban „tilos a kommunista izgatás, szervezkedés, s nem ismerjük el politikai pártnak a kommunista alapon való tömörülést”. Álláspontja szerint adott esetben szükséges a jog teljes eszközrendszerének felhasználása, hiszen „önmagunk ellen való bűn volna, ha érelyes kézzel le nem sújtanánk azokra az állam- és társadalomellenes bűncselekményekre, amelyek elfajulásának vészes következményeit a saját bőrünkön tapasztaltuk”. Ezért a „legszigorúbb megtorló intézkedéseket” tartotta szükségesnek „azok ellen a kommunista bűnösök ellen, akik a proletárdiktatúra megbukása óta sem szűntek meg újabb és újabb kommunista mozgalmakat szervezni”.³²³

A korszak ezen „megtorló intézkedései” közé tartozott az az eljárás, amelyben Váry is szerepet kapott. A másfél évtizeddel korábbi beosztása következtében 1935 januárjában tanúként hallgatta ki a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék az 1926-ban kiszabott büntetésének kitöltése után ismét bíróság elé állított Rákosi Mátyás ügyében. A hajdani népbiztos elleni újabb perre a tanácsköztársaság alatti szerepe miatt került sor. Az eredeti eljárás nyomozása során még Váry Albert bocsátott ki 1919. augusztus 11-én elfogatóparancsot az országból a hó elején elmenekült volt tanácsköztársasági vezetők, így Rákosi ellen is. Az 1920. december 28-i ítélettel befejezett népbiztosperben elítélteken túl viszont az eljárás függőben maradt a külföldre távozott terheltekkel szemben.³²⁴

A későbbiekben közülük egyedülként a magyar hatóság kezére került Rákosival szembeni újabb per a Budapesti Királyi Ügyészség 1934. május 4-én kiadott – Váry 1920. április 21-i vádemelésén nyugvó – vádja alapján folyt felségsértés, lázadás, 44 rendbeli gyilkosság, illetve arra való felbujtás, valamint pénzhamisítás miatt. Ebben az eljárásban kihallgatásra került tanúként számos 1919 elején szerepet játszott politikus, mint pl. Berinkey Dénes volt miniszterelnök, valamint kormányának több tagja. Váryt január 28-án hallgatta ki a bíróság. Tanúvallomásában 1918 nyaratól kezdődően részletesen elmondta a társadalom radikalizálódását, a kommunisták őszi felbukkanását, tevékenységüket a kormányzat szétzilálásában, 1919. februári letartóztatásukat, fogvatartásuk körülményeit, a szabadításukra vonatkozó kormánydöntést, majd saját szerepét a bolsevisták szabadrálá helyezésében. Rákosi a kihallgatás végén Váryhoz több kérdést és észrevételt intézett. Ennek során megismételte azt a legendát, amely szerint az 1919. március 21-i gyűjtőfogházi szabadítás

³²³ Váry felszólalásai a Parlamentben: 1927. május 4.: Képviselőház 1927 napló III. k. 219, 245. o., 1928. május 9.: Képviselőház 1927 napló XII. k. 211. o., Váry Albert: Jogrend és szabadság: Pesti Napló 1929. március 3. 5. o., Váry Albert: A sajtóankét eredménye és tanulmányai: Pesti Napló 1929. február 24. 12. o.

³²⁴ Bp. Királyi Büntető Törvényszék B.8771/1925., Bp. Ái. 23.628/1919. á. ü.: BFL VII.5.c. 5736-1919.

végén lelkesen üdvözölte a kommunistákat. Váry Albert ennek kapcsán elmondta ezen állítás születését, a bécsi emigráció lapjában jelölve meg keletkezését, annak a „rágalmazó hadjárat”-nak a részeként, amely „nem kímélte magánéletemet és becsületemet sem. De nem törődtem vele, mert végre is a kommunista foglyok nem szerezhetek”.³²⁵

Váry Albert a harmincas évek közepén felismerte a másik politikai szélsőség, a nemzetiszocialista eszmék terjedésének veszélyét. Mint egyik cikkében írta, a „korszellem nem kedvez a szabadságnak és alkotmányosságnak. Az emberiség nagy része a diktatúra felé halad, s az egy akarattól és a parancstól várja a boldogulását. A vezéri gondolat mind általánosabbá válik, s a szabadság, ... alkotmányosság nimbusza hanyatlóban van”. Konzervatív értékeinek megfelelően leszögezte, hogy az új korszellem ellenére is a „régí világ szabadsága és emberszeretete” alapján áll, így nem követi az „új jelszavak és új világ hirdetőit és lelkektől távol áll a gyűlölködés”. Az 1937 januárjában tartott vármegyei közgyűlési felszólalásában kifejtette, miszerint „lehetetlené kell tenni, hogy akár jobboldali, akár baloldali szélsőségek érvényesülhessenek”. Nézete szerint „aki a baloldalon van, az nem mind kommunista és aki a jobboldalon áll, az nem mind reakciós és nyilaskeresztes”. Az ország legnagyobb vármegyéjének alispáni választása alkalmából pedig az e tisztelet elnyert szélsőjobboldali Endre László kapcsán kijelentette – nagy sajtóvisszhangot keltve – a közgyűlés 1938. január 12-i ülésén, miszerint óva inti a tisztviselői kart, hogy „pártpolitikai érzéseit belevigye a hivatali működésébe. Azt, hogy ki a jobb keresztény, ... azt a templomokban kell eldönteni. Azt, hogy ki a jobb hazafi, azt szorgalommal és munkával kell kiérdemelni”. Véleménye szerint a társadalom érdekét a „helyes szociális és gazdasági politika, a pártatlan közigazgatás, a hivatása magaslatán álló értelmiség” szolgálhatja.³²⁶

³²⁵ Bp. KÜ 40.161/1934. k. ü.: BFL VII.5.c. 5736-1919. Váry tanúvallomása 1935. Az 1919-es összeomlás a törvényszék előtt: Pesti Napló 1935. január 23. 7-8.o., A kommün áldozatainak felvonulása Rákosi Mátyás bűnperében: Pesti Napló 1935. január 24. 6. o., Dr. Váry Albert és dr. Vass János vallomása a Rákosi-perben a forradalom és a kommün eseményeiről: Pesti Napló 1935. január 29. 6. o. A letartóztatott kommunisták szabadrálá helyezése: Népszava 1935. január 29. 3. o. Rákosit a törvényszék 1935. február 8-án a vád szerinti bűncselekmények miatt B.XIV.5736/1919/1035. szám alatt életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte, amelyet a Bp. Királyi Ítéltábla B.VII.5914/1935/1059. ítéletével 1935. július 1-jén helyben hagyott: Vámbéry Ruzssem: A Rákosi-per (Vád, védelem, ítélet) 125-158. o. Bp. k. n. 1935. Rákosi Mátyás a tábla előtt: Népszava 1935. június 28. 9. o., Vád- és védőbeszéd a Rákosi-perben: Népszava 1935. június 29. 16. p. Az ítéltábla ítélete: Domokos József Rákosi Mátyás perének iratai: PSZL 698.197.

³²⁶ Önéletrajz, Váry Albert: Alkotmányosság és diktatúra: Nemzeti Figyelő 1934. november 4. 1. o., Pest vármegye közgyűlése: mtiarchív 1937. január 12., Váry Albert a belpolitikában érvényesülő békülékeny és engesztelő szellemről: Bp. Hírlap 1937. január 13. 2. o. Váry felszólalása PPSK vármegye törvényhatósági bizottságának Bp-en 1938. január 12. napján tartott közgyűlésén jegyzőkönyve: PML IV.403. 339. k., „Versengés indult meg, hogy ki a jobb keresztény és a jobb hazafi” – Váry Albert érdekes felszólalása a megyegyűlésen a köztisztviselők politizálása ellen: Pesti Napló 1938. január 13. 9. o., Váry Albert Preszly tizenhatalmas főispáni működéséről és a vármegye tisztviselőkaráról: Pesti Hírlap 1938. január 13. 7. o., Váry Albert beszéde Pestmegye közgyűlésén: Délmagyarország 1937. január 13. 5. o., A tisztviselők és a politikai divat: Népszava 1938. január 18. 5. o.

Ilyen alapokon elutasított bármilyen diktatúrát, mert az „kíméletlenül gázol keresztül életen, tömegben, nemzetben”. Nézete szerint az államban „minden kérdést a hatalom szavával nem lehet megoldani ... Lehetetlen állandósítani az olyan kormányzást, mely az egyént, az egyéni szabadságot, az egyéni kiválóságot, kezdeményezést és ambíciót letapoossa”. Ennek kapcsán elítélte azt, ami később megvalósult az országban, hiszen „lehetetlen az egyént az egy akarat szolgálatába állítani. Az emberekből rabszolgák lesznek és nem öntudatos, szabad, független, törekvő polgárok ... Az egyén a köz érdekében megrendszabályozható, de meg nem semmisíthető”. Álláspontja szerint „diktatúra, fasizmus, hitlerizmus jöhetnek és elmúlhatnak, ... [de] ezen az úton az emberiség talpraállása, s haladása el nem érhető”. A társadalmi bajokra az „orvosság a meglévő alapokon, azoknak megjavítása révén keresendő”.³²⁷

Váry a belpolitikát illetően vallotta, hogy az országban „felekezeti és társadalmi különbségeket nem szabad támasztanunk”, az „osztályok közötti összhang megőrzése” mindenkinek kötelessége. A társadalmi tagozódást történelmileg kialakultnak tekintette, amely azonban nem lehet akadály a felemelkedésének, amihez a lehetőséget biztosítani kell, hiszen „nem haladás és nem kultúra az, mikor egyesek jóléte mellett tömegek élnek nyomorban”. Számára természetes volt, hogy a társadalom alapja a „magántulajdonon alapuló kapitalista gazdasági rend”, melynek viszonyai között vagyoni és jövedelmi különbségek vannak. Ezek kiegyenlítésére kell törekedni, amely csak békés úton történhet a társadalmi osztályok együttműködésével. Ebben mindenkinek megvan a felelőssége, elsősorban a tulajdonosoknak, ezért a „magántulajdon elvének fenntartása mellett a tőkét rá kell bízni arra, hogy passzivitásából lépjen ki és minél több munkáskéznek adjon kenyeret, mert a társadalmi igazságtalanságok csak a helyesen megosztott és emberségesen díjazott munka eredményeként lesznek orvosolhatók”. Tapasztalatai alapján tudta, hogyha „letérünk a kapitalista alapról, minden út az orosz szovjet-bolsevista rendszerhez vezet ... Tudnia kell a polgárságnak, hogy a kapitalista gazdasági rendnek igaza van. A tőke nemcsak a saját hasznát nézi, hanem minden áldozatra képes, eszmei célokat, erkölcsi javakat szolgál a kultúra és a haladás alapján. Hinni kell a kapitalista rend hivatásában és igazában!”³²⁸

Váry Albert a nagy gazdasági válság körülményei között is következetesen leszögezte, hogy „keményen ki kell tartanunk a magántulajdonon alapuló kapitalista gazdasági rend mellett”. E helyett csak a „kollektív gazdasági zűrzavar”, a bolsevizmus jöhet, amelyet már megismert a magyar társadalom. Mivel ez elfogadhatatlan, ezért meg kell akadályozni „minden olyan cselekedetet vagy megmozdulást, mely a jogrendet veszélyeztetheti”. Másrészt azonban a gazdasági problémák megoldásához szükségesnek tartotta a magántőke fokozottabb szerepvállalását és annak állami támogatását. Ha viszont „ezt a kötelességét a tőke nem teljesíti, meg kell találnunk az

eszközöket az adóztatással, az állami kölcsönrel és egyéb törvényes módon a tőkének a közérdek szolgálatába állítására”. Ennek kapcsán viszont arra is rámutatott, hogy „nem szabad tökeellenes hangulatot teremtenünk, mert ... nagyon könnyen kivonja magát a termelés rendjéből”. Így a támogatott magángazdaság számára kötelesség, hogy részt vegyen az élénkítésben, hiszen ez „foglalkoztatja a munkanélkülieket, teszi őket fogyasztóképesse, s indítja meg azt a gazdasági vérkeringést, mely mindenki számára lehetővé teszi az életet”.³²⁹

A magyar külpolitika korabeli legnagyobb kérdését illetően Váry is a magyarság tragédiájának tartotta a trianoni országcsönkítést. Véleménye szerint a párizsi konferencia az „erőszakos békeszerződésekkel nyugtalan és bizonytalan helyzetet teremtett, megbontott gazdasági egységeket”, és a győztesek akarata „beiktatta a további háborút” Európa jövőjébe. E veszély elhárítása érdekében szükségesnek tartotta a „békeszerződések okos, józan revízióját”. Ennek kapcsán vallotta, hogy a „történelmi Magyarország olyan területi, gazdasági, politikai, lelki, erkölcsi, kulturális és történelmi közösség, amelynek egysége nélkül a magyar lélek örökké csonka marad”. Így elfogadhatatlan az ezt szétzúzó diktátum, amely feltétlenül megváltoztatandó, de ezt illetően leszögezte, hogy a „mi revízióink csak békés úton, békés eszközökkel” történhet. Nem lehet követelni a „mindent vagy semmit, hanem úgy, hogy csak azt, amit lehet”. Ennek érdekében „föl kell világosítanunk a nemzeteket arról, hogy velünk hallatlan igazságtalanság történt”. Véleménye szerint az európai országoknak is érdeke a Duna-medencében igazságos viszonyok teremtése, mivel azok „gazdaságilag egymásra vannak utalva, s ha kereskedelmi és gazdasági szolidaritás szükségességét föl nem ismerik ... végromlásba sodortatnak”. A siker érdekében feltétlenül szükségesnek tartotta a teljes nemzeti összefogást, hiszen a „revízió ügyének egyesítenie kell minden becsületet, hazáját szerető magyart ... Ebből az egységből senkinek sem szabad hiányoznia”.³³⁰

Országgyűlési képviselőségének évei jelentős részben a hatalmas munkanélküliséggel járó gazdasági válság éveire estek. Váry ezt tartotta a lakosság meghatározó kérdésének, leszögezve, hogy „nem lehet a gyakorlati politikát a tömegek életétől, problémáitól és szükségletétől elvonatkoztatni”. Az 1933. decemberi parlamenti beszédében a munkanélküliségről megállapította, hogy ez a „legkínzóbb és legsötétebb problémája korunknak”, amely feltétlenül orvoslandó két okból: egyrészt a „jövőre is messzi kihatással van, mert hiszen nincsen semmiféle társadalom, amely millió és millió dolgos kéz munkáját nélkülözhetné”, másrészt a közbéke megőrzése érdekében a „társadalomnak önvédelmi kötelessége munkaalkalmakról gondoskodni”. Ebben a helyzetben az állam feladata beavatkozni. Erre vonatkozóan „A közmunkák céljára állami kölcsönök felvételéről” szóló törvényjavaslat tárgyalásakor rámutatott arra, e körben „örök vita, hogy mi a helyesebb: munkanélküli segély adása-e vagy

³²⁷ Váry Albert: Alkotmányosság és diktatúra: Nemzeti Figyelő 1934. november 4. 3. o., Váry Albert: Az emberiség válsága: Nemzeti Figyelő 1934. december 30. 1. o.

³²⁸ Váry Albert: A polgári egység: Nemzeti Figyelő 1934. január 7. 3. o., Váry Albert: Az emberiség válsága: Nemzeti Figyelő 1934. december 30. 1. o., A nemzeti egység beszámolója Angyalföldön: Bp. Hírlap 1934. június 16. 6. o., Váry Albert előadása a polgári bolsevista szellemről: Pesti Napló 1932. március 31. 10. o.

³²⁹ Váry Albert: Élni akarunk! Pesti Napló 1933. december 31. 5. o., Váry felszólalása 1935. június 17.: Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának (Képviselőház 1935) naplója III. k. 64-65. o.

³³⁰ Váry Albert: Alkotmányosság és diktatúra: Nemzeti Figyelő 1934. november 4. 2. o., Váry Albert: A revízió és mi magyarok: Pesti Napló 1929. március 10. 5. o., Váry Albert: A revízió és a munkásság: Pesti Napló 1929. június 11. 1. o.

közmunkák útján munkaalkalmak teremtése”. A maga részéről leszögezte, hogy „munka kell és nem segély”, mivel az utóbbi csak átmeneti jellegű és megoldást nem jelent. Ha pedig a magántőke elég foglalkoztatást nem tud biztosítani, akkor közmunkával szükséges munkaalkalmakat adni. Ennek érdekében az állami eladósodás is indokolható, de az így szerzett pénzt megfelelő módon kell a „köz és a nemzet szolgálatába állítani”.³³¹

Ily módon a „beruházások, építkezések, egyetemek, főiskolák nemcsak az emberek megélhetését biztosítják, de lehetővé teszik, hogy a nemzetek versenyében le ne maradjunk”. A falusi lakosság körében különösen magas munkanélküliség oldására javasolta a nagy élőerőt kívánó útépitési és vízügyi beruházásokat, mert a „földmunkák révén nagyon sok munkaalkalmat kapnak a mezőgazdasági munkások és napszámosok”. Ezek a munka biztosításán túl azzal a haszonnal is járnak, hogy javul az infrastruktúra, valamint a „szabályozások által óriási földterületet, értékeket nyerünk”.³³²

Váry Albert szükségesnek tartotta a kiegyensúlyozott költségvetést, mint az állam működésének és a társadalomban felbukkanó problémák megoldásának alapját. Ezért leszögezte, hogy „egyszer már rá kell térnünk a reális élet göröngyös útjára. Az adósságcsinálásnak, a kölcsönre épített gazdálkodásnak korlátot kell szabni”. Tarthatatlannak minősítette, hogy az „adófizető szörnyű terheket visel ..., életünk további drágítását nem bírjuk el”. Az ország legnagyobb koloncának a gazdasági teljesítőképességgel arányban nem álló, reálisan nem finanszírozható, túlköltekezést okozó óriási államapparátust tekintette, ezért megállapította, hogy a „közigazgatási, igazságszolgáltatási, pénzügyi, tanügyi, külügyi szervezetünk további átalakítása és egyszerűsítése sem lesz elkerülhető”. Szükségesnek tartotta, hogy az „állam járjon elő jó példával a takarékoskodás területén”, ezért ennek érdekében a költségvetésből a „fényűzési kiadások törölendők. A képviselői tiszteletdíjak, magasabb tisztviselői fizetések leszállítandók, közpénztárból több címen senki díjazást ne kapjon”. Ennek elsődleges hozadékának nem az anyagiakat tartotta, hanem azt az „óriási erkölcsi hatást”, amelyen állva a társadalom minden rétegétől áldozatot lehet kérni és követelni. A parlamentben rámutatott, ha a „nép azt látja, hogy mi az állam pénzével nem takarékoskodunk, ez az egyetlen hiba sokkal többet árt, mint amennyit használ a pénzügyminiszter úr minden egyéb bölcs intézkedése. Előrelátó, óvatos, ésszerű, takarékos kiadással megnyerjük vagy megtartjuk a nép bizalmát. A népek éreznie és látnia kell, hogy egyetlen fillér fölösleges kiadást nem teszünk”.³³³

³³¹ Váry Albert: Sorsdöntő idők: Pesti Napló 1931. július 19. 7. o., Váry felszólalásai 1933. december 18. és 1935. június 17.: Képviselőház 1931. napló XIX. k. 191-192. o., Képviselőház 1935. napló III. k. 63-65. o.

³³² Váry Albert: Válaszúton: Pesti Napló 1929. február 10. 5. o., Váry felszólalásai 1930. november 19. és 1935. június 17.: Képviselőház 1927. napló XXXI. k. 342. o., Képviselőház 1935. napló III. k. 66. o.

³³³ Parlamentti takarékosági bizottságot sürget Váry Albert: Pesti Napló 1929. október 22. 10. o., Váry Albert: „Nyomorúságos helyzetünk következményeit az államháztartásban is le kell vonni”: Pesti Napló 1930. október 2. 3. o., Váry Albert: Takarékoság: Pesti Napló 1930. október 5. 2. o., A képviselők fizetésének leszállítása: Bp. Hírlap 1930. december 11. 3. o., Váry Albert: A kishitőség ellen: Pesti Napló 1931. augusztus 2. 11. o., Váry Albert: Újabb megpróbáltatások előtt: Pesti Napló 1932. február 21. 7. o., Váry felszólalása 1935. június 17.: Képviselőház 1935. napló III. k. 66. o.

A jogegyenlőség és a felekezeti béke híveként Váry élesen bírálta az egyetemek hallgatói között 1928 októberében, majd 1933 novemberében kitört erőszakos antiszemitizmus megnyilvánulásokat. Sajtó és parlamenti nyilatkozataiban kijelentette, hogy a „verekedéseket és utcai zavargásokat, kirakatok beveréseit és lövöldözéseket a legteljesebb felháborodással ítélem el”. A szélsőséges cselekményeket az ország elleni „bűnös merényletnek” minősítette. Érthetetlennek tartotta, hogy számosan miért rohanták meg hallgatótársaikat, hiszen „azok ellen az ifjak ellen támadnak, akik ugyanazon jogon, tehát a törvény alapján ülnek az egyetemi padokban”, továbbá „ártatlan egyének bántalmazása és mások vagyonának rongálása” pedig egyszerűen nem fér össze az egyetemi léttel. A számos erőszakos cselekmény „nyílt lázadás a jogrend ellen ... és nyílt támadás a jogegyenlőség ellen”, amely „nemzetközi viszonylatban is veszélyezteti a nemzet jóhírnevét”. A közrend felborulása miatt szükségesnek tartotta a rendőrség erélyes fellépését, az elkövetőkkel szemben a büntető törvény alkalmazását, az érintett intézmények bezárását, míg a zavargásokat kiváltó 1920-as „numerus clausus” törvényről kijelentette, hogy azt „el kell törölnünk”.³³⁴

Képviselőként a Keresztény Kisgazda-, Földműves- és Polgári (Egységes) Pártnak – amelynek neve később Nemzeti Egység Pártjára (NEP) változott – volt a tagja, azon belül a kisgazda csoporthoz tartozott. Bethlen miniszterelnöksége alatt nagyobb szerepet játszott a politikai közösségében, majd az ő lemondása után fokozatosan hátrébb szorult. Az új miniszterelnököt, gróf Károlyi Gyulát 1931 augusztusában még ő üdvözlötte, s a „párt nevében ígéretet tett, hogy a párt minden tagja teljes erővel támogatni fogja őt ebben a nehéz és felelősségteljes vállalkozásában”. Az 1932 októberétől miniszterelnök Gömbös Gyulával viszont már nem ápolt jó viszonyt. Vele évekkorábban volt egy összeütközése, amikor annak azon kijelentését, miszerint a Bethlen-kormányt erőszakkal kell eltávolítani, Váry Albert „bűncselekményre való felhívásnak” értékelte, mivel az kimeríti a lázadás fogalmát”. A későbbiekben nem nézte jó szemmel Gömbös radikalizmusát és a náci Németországhoz való közeledését. Ellentétük miatt a miniszterelnök nem őt indította az 1935-ben tartott országgyűlési választáson a kormánypárt jelöltjeként. Váry azonban önállóan indult és győzött szabadszállási választókerületében. Megválasztása tényét a NEP elfogadta, s így továbbra is a képviselőcsoport tagja maradt.³³⁵

Váry Albert számára a NEP-en belüli elhelyezkedése természetes volt jól ismert választókerületének társadalmi összetétele miatt. A szabadszállási térség népessége alapvetően saját tulajdonán gazdálkodott, így helytálló volt megállapítása, miszerint „kerületem zöme kisgazdákból áll, és a politikába kerülve rögtön észrevettem, hogy

³³⁴ Mit kell tenni? – Elmondja dr. Váry Albert koronaiugyészhelyettes: Pesti Napló 1928. október 21. 2. o., Váry felszólalása 1933. december 18.: Képviselőház 1931. napló XIX. k. 129. o. A numerus clausus „A tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról” szóló 1920:XXV. törvényekről volt.

³³⁵ Önéletrajz, Országgyűlési Almanach (sorozat) 1887-1949: <http://www.ogyk.hu/ekonyvt/mpgy/alm/almanach.html> (letöltés 2014. augusztus 23.), Váry Albert nyilatkozata Gömbös kijelentéséről: Bp. Hírlap 1927. november 16. 5. o., Váry Albert hivatalos jelölt: Pesti Napló 1935. április 2. 8. o.

a segítséget elsősorban a magyar mezőgazdaság megerősítésében kell keresnünk”. Tisztában volt azzal, hogy a „földművelő nép az ország lakosságának kétharmadrészét teszi”, így „mezőgazdasági állam vagyunk, s a nemzet jóléte függ attól, hogy milyen anyagi helyzetben van” a parasztság. Elismeréssel nyilatkozott annak szorgalmáról, munkájáról, hiszen a „futóhomokon dúsan termő szőlőtelepek nőttek, a lecsapolás révén nagy területek váltak művelhetőkké”. Ennek az áráként viszont senki „ebben az országban annyit nem dolgozik, s oly terhes munkát nem végez mint a magyar földműves”. Őket tekintette a haza fennmaradása zálogának, mert mint írta a „kisgazda-földműves- és iparostömegekkel fölfrissített, megerősödött történelmi és polgári középosztály joggal és bizalommal folytathatja a nemzet életében” hivatását. De ugyanígy a „munkást szeretettel, barátsággal kell magához emelnie”.³³⁶

A parasztság megerősítését alapvető nemzeti és gazdasági érdeknek tekintette. Ezt elsődlegesen a kormány feladatának tartotta, de ugyanakkor azt is képviselte, hogy ne csak attól várjanak mindent, hanem mindenki segítsen magán. Javaslatát szerint a „gazdakörökben és iparoskörökben ... tárgyaljanak arról, hogyan lehetne jobb búzát termelni; ha a gabonatermelés nem sikerül, miféle más termeléssel lehetne magukat kiegészíteni. Az állattenyésztés ma is kifizeti magát, a gyümölcsstermelés, csemegeszőlő-termelés, baromfitenyésztés, tejtermelés kérdéseit kell megbeszélni ... A régi termelési módszerek ma nem kielégítőek, újabb termelési utakat kell keresnünk”. Pártolta a gazdák minél nagyobb jövedelemszerzése érdekében azok termelési és értékesítő szövetkezetekbe tömörülését. Nézete szerint a „magántulajdont tisztelő kapitalista gazdasági rend megerősítése és megtisztítása végett van szükség a szövetkezetek gyarapítására és fejlesztésére”. Mint írta, ezeknek a „szervezeteknek kezükbe kell venni a termelés irányítását, mit, hogyan termeljen a gazda. Meg kell szervezni a termények értékesítését, létre kell hozni a közvetlen kapcsolatot a termelő és fogyasztó között. Az ipari kartellekkel szembe kell helyezni a gazdák érdekeit védő gazdaszövetkezeteket, amelyek úgy a termelést, mint a termelvények árát irányítani és tartani képesek”. Az ennek érdekében létesített dömsödi árubeváltó csarnok létrejöttét segítette, és az erről tanácskozó 1931. áprilisi gazdakongresszuson rámutatott arra, hogy a „kisgazdák problémái csak két módon oldhatók meg: vagy termelőszövetkezeteknek vagy pedig olyan árubeváltó csarnokoknak felállításával, amilyent az országban éppen Dömsödon elsőnek ... állították fel”. Váry tagja lett 1931 júliusában a „szövetkezeti szervezkedés” tanulmányozására alakult képviselőházi bizottságnak is.³³⁷

Mivel az ország szőlőterületeinek majd' egyharmada Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, s ezen belül is jelentős részben Váry választókerületében volt, támogatta a szőlőre és a borra vonatkozó korszerű szabályozás létrehozását. Véleménye szerint „óriási gazdasági és szociális jelentősége van annak, hogy az állam erős kézzel és anyagi támogatással nyúljon bele” az ezzel kapcsolatos kérdésekbe. Szükségesnek tartotta a terület központjában, Kecskeméten „felállítandó, szövetkezeti alapon működő borközpontba beszállítandó borok” kapcsán a termelők előlegek folyósítását, azt, hogy „onnan a borok egyrésze a külföldön felállítandó borházakba kerüljön”, továbbá utak építését az elszállítás érdekében. Ugyanakkor kívánta a gazdák alkalmazkodását is a változó piaci kívánalmakhoz és felhívta őket, hogy a „termelt szőlőt exportképessé kell tenni; meg kell tanulnia minden termelőnek a csomagolási módokat, a fogyasztásra szánt szőlő piacképessé tételét”.³³⁸

A választókhoz fűződő viszonyát Váry Albert általánosságban akként fogalmazta meg, hogy a „népképviselő legyen elsősorban jószándékú, jólelkű, a népet önzetlenül szerető, becsületes ember”. Tudatában volt annak, miszerint a „napi élet bajai” jelentenek gondot az embereknek, az „iskolák, az utak, a kutak, a világítás kérdései. A termelés, az értékesítés hibái, az ipar és kereskedelem küzdelmes helyzete, az adó és közterhek súlya”. Képviselőként e kérdések megoldására törekedett: mint írta, ennek érdekében „minden tevékenységemet a nemzet, s kerületem szolgálatára fordítottam”. Szavait tettei hitelesítették, hiszen „kerületem népének kértem és kaptam ... Képviselőségemet arra használtam, hogy jót tegyek, s a bajokat, jogtalanságokat, igazságtalanságokat gyógyítsam”. Felszólalásaival, érdekképviselői tevékenységével igyekezett elérni a „földművelő magyar nép közterheinek enyhítését, a közigazgatási és pénzügyi zaklatás megszüntetését, a mezőgazdasági termények árának megvédését, az iparcikkek árának letörését, a kartellek megrendszabályozását, az olcsó hitelt, a borfogyasztási adó eltörlését, a szeszadó leszállítását, s az igazságtalan közmunkaváltás rendezését”.³³⁹

Váry állandó kapcsolatot tartott választóival: rendszeresen felkereste a településeket, beszámolva a parlament, a politikai élet történéseiről. Ekkor közvetlenül találkozott kerülete közönségével, s „fáradhatatlanul intézte a tömegesen jelentkező emberek ügyes-bajos kérését”. Választókerülete fejlődését szolgálva kézzelfogható beruházásokat ért el: ekkoriban sikerült megvalósítani a nagy fontosságú egészséges ívóvízellátást

³³⁶ Önéletrajz, Váry Albert: Dolgozzunk és takarékoskodjunk!: Dunamellék-Kiskunság 1928. január 15. 1. o., Váry Albert: Mit kell tennünk?: Dunamellék-Kiskunság 1929. február 9. 1. o., Váry Albert: Mit jelent a kisgazda-politika?: Dunamellék-Kiskunság 1929. január 29. 1. o., Parlamenti takarékosági bizottságot sürget Váry Albert: Pesti Napló 1929. október 22. 10. o., Váry Albert: Az egyetlen politika: Dunamellék-Kiskunság 1931. január 17. 1. o., Váry Albert: A vezetők felelőssége: Nemzeti Figyelő 1934. szeptember 30. 7. o.

³³⁷ Váry Albert: Kisgazdamozgalmak: Pesti Napló: 1931. március 29. 1. o., Váry Albert: Segítsünk magunkon!: Dunamellék-Kiskunság 1931. március 31. 1. o., Hitelszövetkezeti kongresszus és az OKH közgyűlése: Köztelek 1933. június 25. 458. o. Az első eredményes kísérlet a mezőgazdasági márka-termelésre: Bp. Hírlap 1931. április 29. 14. o., Képviselői bizottságok a bor-termelési kérdések tanulmányozására: Bp. Hírlap 1931. július 29. 3. o.

³³⁸ Ld. „A bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról” szóló 1924:IX. törvények egy részének módosításáról és kiegészítéséről szóló 1929:X. és „A szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről” szóló 1929:XVII. törvényeket. Váry Albert: Bortermelésünk válsága: Dunamellék-Kiskunság 1929. március 1. 1. o. Mit mondanak a borászati blokk tagjai?: Borászati Lapok 1931. augusztus 29. 248. o.

³³⁹ Váry Albert: Üzenet: Dunamellék-Kiskunság 1927. december 18. 1. o., Váry Albert: Öt esztendő a magyar nép szolgálatában (továbbiakban: Váry 1931) 3. o. Bp. Athenaeum Rt. é. n. (1931)

ártézi kutak létesítésével Csengődön, Soltszentimrén, Fülöpszálláson, megkezdődött a modern infrastruktúra kiépítése a Duna-Tisza közti kistelepüléseken, a megoldás keresése a közlekedési gondokra.³⁴⁰

Választói és maga is legnagyobb sikerének a Duna-völgyi-főcsatorna megépítését követően kialakult állapotok rendezését tartotta. Az 1912-ben elkezdett és 1929-re elkészült, Dunaharaszttól Fülöpszálláson át Bajáig húzódó, a Duna-Tisza közti homokhátság nyugati peremén futó létesítmény fő célja a vadvizek, mocsarak lecsapolása, a kiszáritott területek földművelésének biztosítása volt. A beruházás hatalmas költségeinek megtérítése érdekében a kormányzat a csatorna térségében levő ingatlanok tulajdonosait járulék fizetésére kötelezte. A lecsapolások következményeként viszont hatalmas, kb. 123.000 hold nem termő szikes, nádas és zombékos terület alakult ki. Ezekből a gazdáknak nem volt jövedelme, így képtelenek voltak fizetni a megállapított járulékot, amely tartozásként halmozódott az állammal szemben. Ez hatalmas feszültséget váltott ki az érintett körzetben, melynek megoldására vállalkozott Váry. Számos parlamenti, törvényhatósági felszólalás, újságcikk, Bethlen miniszterelnöknél és a kormány tagjainál való fellépésének eredménye 1930. június elején sikerre vezetett: a földművelésügyi és a pénzügyi tárca kijelentette, hogy a terméketlen területeknél időlegesen eltekint az ártéri járulék fizetésétől. A kormány kötelezettséget vállalt, hogy telepeket állít fel Kunszentmiklós, Izsák és Fülöpszállás környékén, ahol kipróbálják és bemutatják azt, miként lehet e földeket termővé tenni. Amíg pedig e „kísérletek tartanak és sikerrel nem járnak, amíg a gazdák e kísérletek eredményének megfelelően nem tudják földjüket művelhetővé tenni, e nem termő területek ártéri járulékaik függőben maradnak”. A későbbiekben 1932 februárjában a pénzügyminiszter kijelentette Várynak, hogy „elrendelte az egész terület új osztályba sorozásának megkezdését és kilátásba helyezte, hogy az új osztályozással az elviselhetetlen terhek enyhülni fognak”.³⁴¹

³⁴⁰ Ld. Dr. Váry Albert beszámolója Csengődön: Dunamellék-Kiskunság 1928. június 2. 1. o., Első képviselői beszámoló Jakabszálláson: Dunamellék-Kiskunság 1928. október 20. 1. o., Képviselői beszámoló Szalkszentmártonban: Dunamellék-Kiskunság 1929. június 22. 2. o., Dr. Váry Albert beszámolója Fülöpszálláson és Tasson: Dunamellék-Kiskunság 1930. február 15. 2. o., Dr. Váry Albert Szabadszálláson: Dunamellék-Kiskunság 1930. október 26. 2. o., Dr. Váry Albert beszámolója Dömsödon: Dunamellék-Kiskunság 1931. január 3. 1. o., Dr. Váry Albert beszámolója kerületében: Pest Napló 1931. április 9. 13. o., A szabadszállási választókerület országos hírló országgyűlési képviselőjének beszámolója: Dunamellék-Kiskunság 1931. május 23. 1. o., Váry Albert Fülöpszálláson és Csengődön: Dunamellék-Kiskunság 1931. június 6. 1. o., Váry Albert beszámolója Szabadszálláson: Pesti Napló 1934. január 23. 13. o., Váry Albert képviselői beszámolója Csengődön: Bp. Hírlap 1934. június 2. 3. o., Váry Albert Csengődön: Kiskunság-Soltvadkert 1935. szeptember 24. 1. o., Képviselői beszámoló Fülöpszálláson: Pesti Napló 1938. április 13. 13. o. Karasszon Dénesné közlése, Megkezdődtek a fülöpszállási ártézikút munkálatai: Dunamellék-Kiskunság 1929. november 30. 1. o., Még ez évben villanyt kap Fülöpszállás: Dunamellék-Kiskunság 1928. február 25. 1. o., Dr. Váry Albert nyilatkozata a Fülöpszállás-solti vasút építéséről: Dunamellék-Kiskunság 1928. október 6. 1. o., Tavasszal megkezdődik a kecskeméti út építése: Dunamellék-Kiskunság 1929. február 9. 1. o., Soltszentimre-fülöpszállási műút: Dunamellék-Kiskunság 1930. október 18. 3. o.

³⁴¹ Az emberi tevékenység környezeti hatásai, jelentős vízgazdálkodási kérdések a Duna-völgyi-főcsatorna vízgyűjtő-tervezési alegység területén: http://www.vizeink.hu/files/vizeink.hu_0021.pdf (letöltés 2014. szeptember 14.), 120 tagú küldöttség Mayer és Wekerle minisztereknél az ártéri járulékok ügyében: Pesti Napló 1930. június 5. 10. o., Váry Albert: Döntés a csatorna járulékaik ügyében: Kiskörös és Járása 1931. április 25. 1. o., Kedvező döntés a pestmegyei Dunavölgyi Leccapoló Társulat ártéri járulékaik ügyében: Bp. Hírlap 1932. február 20. 2. o.

A csatornaproblémával kapcsolatos 1930. november 19-i nagy képviselőházi beszédében a gazdasági kérdéseken túl az ember és a természet viszonyának alapvető vonatkozásaira is rámutatott. A környezettel együttélő cselekvést sürgetett, mivel „nem elvezetni, hanem szabályozni, mederbe terelni kell a vizeket és onnan ... amikor újra szükség van arra, újra visszavezetni és felhasználni. A lecsapolás tehát nem azt jelenti, hogy a vizet egyszerűen elvisszük, mert ... kiszáradt, kietlen, szikes pusztaságot fog alkotni”. Kiemelte, hogy e terület emberei századokon át együttéltek a vízzel, az általa biztosított lehetőségeket kiaknázva gazdálkodtak, de ezt teljesen felborított a csatorna. A kialakult helyzet kezelésére javasolta a víz visszatartását, az árasztásos öntözést.³⁴²

Képviselőisége alatt választókerületének több települése munkáját elismerve díszpolgári címet adományozott Várynak: Csengőd, Dömsöd, Szalkszentmárton, Szabadszállás, Fülöpszállás községek tisztelték meg ezzel. Az egyik adományozás jellemző megfogalmazása szerint a „képviselőtestület ezen általa nyújtható legmagasabb kitüntetéssel a legőszintebben szeretett országgyűlési képviselője iránti háláját és nagyrabecsülését örökíti meg”. Más méltatás pedig úgy fogalmazott, hogy e címmel az „igaz ember nyerte el azt olyan közéleti érdemek jutalmául, amelyeket ... az egész magyar társadalom elismer”.³⁴³

Váry Albert országgyűlési mandátumának 12 éve alatt hasznosította magas szintű jogász ismereteit: korábbi negyedszázados pályafutása alapján a Képviselőház jogi jellegű testületeinek, így az állandó igazoló, mentelmi, közjogi, közigazgatási, igazságügyi, összeférhetetlenségi bizottságoknak volt a tagja, betöltve ezek némelyikének elnöki, elnökhelyettesi tisztségét is. Tisztában volt a képviselőiségből és a tisztségekből adódó súllyal, hiszen mint írta, a „közhatalom nem jog, hanem súlyos kötelesség”, így „nemcsak azért felelnek, hogy milyen irányban viszik a népet, de azért is felelősek, ha nem teljesítik vezetői kötelességüket”. E fokozott felelősség kapcsán leszögezte, hogy az „erkölcs, az igazság, az emberi együttérzés nem tűrheti a hatalommal és szabadsággal való visszaélést”.³⁴⁴

³⁴² Váry felszólalása 1930. november 19.: Képviselőház 1927. napló XXXI. k. 342-346. o.

³⁴³ Dr. Váry Albert díszpolgársága: mtiarchiv 1927. december 10., A csengődi ünnep: Kiskörös és Járása 1927. december 10. 1-2. o., Dr. Váry Albert díszpolgársága: Dunamellék-Kiskunság 1927. december 18. 3. o., Váry Albert Fülöpszállás díszpolgára: Bp. Hírlap 1929. január 27. 14. o., Dr. Váry Albert orsz. gyűl. képviselő dömsödi díszpolgári címének ünnepélyes átadása: Dunamellék-Kiskunság 1929. június 29. 3. o., Váry Albert Szalkszentmárton díszpolgára: Bp. Hírlap 1929. április 30. 7. o., Díszpolgárrá választás – Szabadszállás: Kiskörös és Járása 1929. július 13. 4. o., Váry Albert ünnepése kerületében: Bp. Hírlap 1937. 15. 3. o., Váry, a díszpolgár: A Reggel 1936. június 15. 9. o.

³⁴⁴ <http://www.ogyk.hu/ekonyvt/mpgy/alm/almanach.html> (letöltés 2014. augusztus 23.), Váry Albert: Amit feledni soha nem szabad!: Vármegye 1929. április 20., Váry Albert: A vezetők felelőssége: Nemzeti Figyelő 1934. szeptember 30. 7. o., Váry Albert: Mi az uzsora?: Nyírvidek 1932. május 22. 2. o.

A legmagasabb jogi normát illetően hangsúlyozta annak szükségességét, miszerint „jóelőre gondoljuk végig, miféle eshetőségek és lehetőségek állhatnak be egy törvény megalkotása során”, másrészt annak elismerését, hogy „törvényt az egész nemzetnek alkotunk, s ennél a munkánál pártpolitikának nincs helye. Ami ma nekem hasznos, holnap káros lehet. Irányadó egyedül csak a nemzet egyetemes érdeke lehet”. Véleménye szerint a kormánynak folyamatosan figyelni kell a társadalmi változásokat és ha azt látja, hogy a „fennálló törvényes rendelkezések nem elegendők, kötelessége a nemzet és a társadalom rendje és nyugalma érdekében megfelelő törvényjavaslattal ezen a hiányon segíteni”. A jogalkotásban azonban a mértékletesség híve volt, s mint egy felszólalásában kifejtette: „több törvény, több jogszabály nem jelent egyúttal több jogrendet, sőt sokszor jogbizonytalanságot teremt. De be kell látnunk azt is, hogy a jogszabályok tömege úgy sem oldja meg a problémákat ... A jogszabályok állandósága biztosabb alapja jogrendnek, mint a folyton változó és a viszonyok általán indokolt törvények és rendeletek”.³⁴⁵

Az országgyűlés általános szerepét illetően azt vallotta, hogy annak „nemcsak a törvények gyártása a feladata. A kormányzás politikai irányára is döntő befolyást kell gyakorolnia ... A parlament a kormány ellenőre, a közélet bírója, a közérkölcse őre, s a politikai küzdelmek színhelye”. E szerepének ellátása során „tárgyilagos bírálatával, tanácsaival, a mindennapi élet gondterhes szavával komoly figyelmeztető segítségével a kormánynak súlyos feladatai megoldásában”. Kihangsúlyozta azt is, hogy a „politikában a személyes harcok hallgassanak el, s az alaptalan vádaskodások szűnjenek meg”.³⁴⁶

Ügyészi tapasztalainak különösen hasznát vehette a számos mentelmi ügy előadójaként. A képviselők mentelmi jogát illetően azt vallotta, hogy az fontos „alkotmánybiztosíték”, melynek célja a „törvényhozás tagját törvényhozói hivatása gyakorlásának szabadságában és függetlenségében megvédelmezze”. Ez biztosítja az „országgyűlés tanácskozási szabadságát kívülről jövő minden néven nevezendő nyomás ellenében”, ezért a „képviselőt befolyásolni, akadályozni vagy ezért felelősségre vonni senki által nem engedhető meg”. Ő feladatai ellátása során „közérdekből bírálat tárgyává teheti a kormánynak vagy bármely hatóságnak, avagy tagjának működését, és ezt a bírálatot attól való félelemtől mentesen teheti, hogy amiatt, amit mondott vagy tesz”, ellene nem jár el senki. Váry azonban arra is rámutatott, hogy ez az „abszolút szabadság és teljes felelőtlenség ... könnyen vezethet túlkapásokra és visszaélésekre”. Így a képviselőt, amikor nem törvényhozói minőségében jár el „ugyan-

azok a szabadságjogok illetik meg, mint ... az ország bármely polgárát”, tehát szava-
iért és tetteiért felelősséggel tartozik. Azt is leszögezte, hogy „lelkiismeretes ember számára a legnagyobb szabadság a legnagyobb korlát, mert saját lelkiismerete, becsülete, felelőssége sokszor szorosabb határokat szab eléje, mint bármely korlátozó rendelkezés”.³⁴⁷

Az igazságügyből jött szakpolitikusként Váry öntudattal vallotta, hogy „egy életen át foglalkoztam bűnügyek nyomozásával, a vád vitelével, s ennek következtében senki sem tagadhatja meg tőlem azt, hogy ilyen kérdésekben bizonyos szakértelemmel és szaktudással rendelkezem”.³⁴⁸

Ezt igazolták az igazságszolgáltatással és a büntető jogalkotással kapcsolatos parlamenti megnyilvánulásai. Az ilyen tárgyú törvényjavaslatok véleményezőjeként, előadójaként, ismeretterjesztőjeként színvonalas beszédeivel tette világossá a felmerült kérdéseket, javaslataival hozzájárult az elfogadott megoldáshoz. Váry Albert szereplésével rangot vívott ki, akinek az volt – még ellenfelei részéről is – a megítélése, hogy a „kormánypártnak nagytudású, komoly, higgadt, tekintélyes és közbecsülésnek örvendő tagja”, aki többször olyan beszédeket tartott, melynél „erősebbet akár melyik ellenzéki sem mondhatott volna”. Elismerték felkészültségét, alaposságát, hiszen mint egy képviselőtársa mondta 1932-ben, Váry előadása „nagyszerű jogász okfejtés volt és felépítésében, következtetéseiben valóban emlékeztet azokra az időkre, amikor még itt komoly, nagy jogviták voltak a Házban”. Nagy Emil igazságügy-miniszter pedig „nagytekintélyű, s bűnügyi nyomozási ügyekben igazán gyakorlati szaktekintélynek” tartotta.³⁴⁹

Váry az igazságszolgáltatást védendő értéknek tartotta, különösen a politika befolyásától mentendőnek. Mint mondta, a „politika a maga megoldatlan problémáival sürűn átrándul az igazságszolgáltatás területére ... Ha az ő problémái nem az ő szájaíze szerint ítéletnek meg és döntetnek el, hajlandó bünbakul odaállítani a bíróságot”. Így alapkövetelmény, hogy az „ítélkezés területén sem a kormány, sem a törvényhozó semmi néven nevezendő néven befolyással nincs és nem is lehet”. Hangoztatta, hogy az „ítélkezés területén a bíró független, s csak a törvény, a jog, az igazság, esküje és lelkiismerete szerint ítél, s a felügyeleti hatóságnak nem tartozik érte felelősséggel”.³⁵⁰

³⁴⁵ Váry Albert: A legújabb büntetőnovella és a sajtó: Pesti Napló 1927. június 12. 2. o., Váry Albert: Mi az uzso-
ra?: Nyírvidek 1932. május 22. 2. o., Váry felszólalásai 1930. június 20., 1930. november 19.: Képviselőház
1927 napló XIX. k. 413. o., XXXI. k. 346-347. o.

³⁴⁶ Váry Albert: A parlament örködjek saját élete fölött: Pesti Napló 1931. április 26. 13. o., Váry Albert:
A nemzeti összefogás feltételei: Pesti Friss Hírek 1932. március 19. 1. o.

³⁴⁷ Váry felszólalásai 1929. február 27., 1933. június 23.: Képviselőház 1927 napló XVIII. k. 123. o., Képviselő-
ház 1931 napló XVII. k. 432. o., Váry Albert: A parlamenti szólásszabadság határai: Pesti Napló 1931. február
8. 9. o.

³⁴⁸ Váry felszólalása 1928. október 25.: Képviselőház 1927 napló XV. k. 353. o.

³⁴⁹ Gaál Gaston: Helyzetkép: Pesti Napló 1929. november 14. 1. o., Gál Jenő felszólalása 1932. április 26.: Kép-
viselőház 1931 napló VI. k. 236. o. Nagy Emil: A valódi igazság: Pesti Napló 1928. október 28. 2. o.

³⁵⁰ Váry felszólalásai 1928. május 9., 1936. május 28.: Képviselőház 1927 napló XII. k. 211. o., Képviselőház
1935 napló VIII. k. 319. o.

A Képviselőházban többször megnyilatkozott az igazságszolgáltatás központi alakja, a bíró kapcsán. Elmondta, hogy ez a „funkció a legnehezebb élethivatás. Tanultság, tudás, bölcsesség, élet- és emberismeret, éles tisztánlátás, különösen pedig tárgyilagos ítélőképesség szükséges hozzá”. Az a „jó bíró, aki előtt a vádlott úgy áll meg, mint az apja előtt, aki szigorú, de megértő, aki sohasem sérti, sohasem bántja a vádlottat – mert a vádlott csak vádolva van, az még fel is lesz menthető –, az a jó bíró, aki komoly, nyugodt magatartásával maga iránt mintegy bizalomra kelti a vádlottat”. Annak érdekében, hogy az igazságszolgáltatás be tudja tölteni szerepét és hatékonyan működjön, szükségesnek tartotta a megfelelő feltételek biztosítását. Tapasztalatai alapján megállapította, hogy a „bíró számtalan kezelési, írnoki és jegyzőkönyvvezetői munkát végez”, s ilyen feladatokra „igen drága munkaerő, ... mert a bíró arra való, hogy ítélkezzék”. A jó munkája érdekében szükséges, hogy „megfelelő munkatársat kapjon a bírósági segédszemélyzetben”. Az ügyek óriási többsége első fokon dől el, ezért e bíróság „jóságától függ az igazságszolgáltatásnak majdnem egészen a színvonala”. Az itteni eljárásban „törődik egybe ... a vád, a védelem, a sértett, a vádlott és a tanúk vallomása, és születik meg belőlük az a helyes és közvetlen tényállás”, amelyen az ítélet alapul.³⁵¹

Váry az igazságszolgáltatás társadalmi fontossága miatt megfogalmazta azt az igényt, hogy a „legjobb, legerősebb, legtapasztaltabb, komoly bírák kedvvel maradjanak meg az első fokon, mert előléptetésük biztosítva van. Arra kell törekedni, hogy a jó bíró az első fokon is elérhesse a legmagasabb bírói állást, hogy kedvvel maradjon az alsó fokon, s biztosítsa a jó igazságszolgáltatást”. De kiállt korábbi hivatásának gyakorlói mellett is, hangoztatva, hogy a „királyi ügyészek minőségétől jóformán az egész büntető igazságszolgáltatás jósága függ, oda tehát a javát kell kiválogatni, de akkor természetesen gondoskodni kell megfelelő előléptetésükről is”. A közbíró szerepét abban látta a büntető perben, hogy „mindent a vádnak kell bizonyítania és nem feltevések, hanem a tények alapján”.³⁵²

Ezekben az években többször sor került a félszázados büntető kódex korszerűsítésére, valamint az eljárási szabályok egyszerűsítésére. Váry e jogalkotás során a büntetőjog szerepét abban látta, hogy „megelőzze a bűnt, megvédje az állami és társadalmi rendet és polgárait a bűncselekményektől és bűnösöktől, megtorolja az elkövetett bűncselekményeket, megjavítsa a bűnösöket és visszariassza őket a bűncselekmények további elkövetésétől”. Ennek érdekében pártolta a módosításokat, kiegészítéseket, maga is javaslatokkal élt a bizottsági vagy képviselőházi tanácskozások során, s azok megismertetése érdekében komoly sajtó és ismeretterjesztő tevékenységet végzett.

³⁵¹ Váry felszólalásai 1927. május 4., 1928. május 9., 1930. június 20. 416. o.; Képviselőház 1927. napló XII. k. 211–215. o., Képviselőház 1927. napló XV. k. 353. o., Képviselőház 1927. napló XXIX. k. 416. o.

³⁵² Váry felszólalásai 1932. április 26., 1938. május 31.; Képviselőház 1931. napló VI. k. 233. o., Képviselőház 1935. napló XIX. k. 201. o.

A parlamenti munkán kívül több nyilatkozata, írása jelent meg napi- és szakmai lapokban, előadásokat tartott, amelyek az átalakult társadalmi, gazdasági viszonyok között szükséges módosításokat magyarázták, indokolták.³⁵³

E jogalkotói munka első lépését „A büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról” szóló törvényjavaslat jelentette, amelynek igazságügyi bizottsági előadója volt. Az elképzelést nem sokkal beterjesztése után, 1927. június elején Váry ismertette meg a közvéleménnyel, leszögezve, hogy „olyan rendelkezések ezek, amelyek sürgősek is, szükségesek is és nagyobb vitára aligha adnak okot”. Az alapos bizottsági feldolgozás után a javaslat általános vitája november 25-én kezdődött a Képviselőházban, ahol Váry előadóként ismertette annak előzményeit, indoklását. A javasolt norma intézkedett a büntetőjogi értékhatároknak az új valutában, a pengőben való megállapításáról, a pénzbüntetés kiszabásának új szabályozásáról, az eljárás egyszerűsítéséről, különösen a felsőbíróságok tehermentesítéséről, valamint a megrögzött büntetettek ellen bevezetendő szigorított dologház intézményéről. Váry előadásában részletesen indokolta az újításokat, amely során „kitűnő beszédét nagy figyelemmel hallgatták” a honatyák. Kihangsúlyozta, hogy az az „idő, amiben élünk, nagyszabású jogalkotásokra nem igen alkalmas”. A pénzbüntetések új rendjét illetően kiemelte, ügyelni kell arra, hogy az „mindenkinek vagyoni és kereseti viszonyaihoz arányosítva, egyenlő súlyú vagyoni hátrányt jelentsen. De ennek ... nem szabad olyan súlyosnak lennie, amely az illető vagyoni tönkretételét, vagy aránytalan megterhelését idézhethetné elő”. A javasolt megoldás alkalmas arra, hogy „csökkentse azoknak az embereknek a számát, akik rövid tartamú szabadságvesztésre ítéltetők”.³⁵⁴

Beszédében alaposan megindokolta a társadalom védelme érdekében akkor számos országban alkalmazott intézkedés hazai meghonosítását a „megrögzött büntetettekkel” szemben, akik „abból élnek, hogy a társadalom tagjait megkárosítják, s akikkel szemben minden eddigi büntetési eszközünk teljesen hatástalan volt”. Nemzetközi példákkal támasztotta alá, hogy velük szemben „határozatlan tartamú szabadságvesztés büntetést kell kiszabni”, amely az elítéltet „szigorított dologházba utalja, egyben a bűncselekmény súlyának, s ... egyéniségének figyelembevételével megállapítja

³⁵³ Váry felszólalása 1929. november 12.: Képviselőház 1927. napló XXIII. k. 270–271. o. Váry Albert: A legújabb büntetőnovella és a sajtó: Pesti Napló 1927. június 12., A büntetőnovella módosítása az igazságügyi bizottságban: Bp. Hírlap 1927. november 9. 5. o., Váry Albert a büntető-novella további módosításairól: Az Est 1927. november 10. 9. o., Váry Albert a büntetőnovelláról: Bp. Hírlap 1927. november 20. 22. o., Váry Albert előadása a büntetőnovelláról: Bp. 1927. december 1. 7. o., Váry Albert a büntetőnovelláról: Pesti Hírlap 1927. december 1. 3. o., Az igazságügyi reformjavaslat: Bp. Hírlap 1930. június 25. 6. o.

³⁵⁴ Dr. Váry Albert részletesen nyilatkozik az igazságügyminiszter új törvényjavaslatáról: Pesti Napló 1927. június 8. 7. o., A büntetőnovella az igazságügyi bizottságban: Pesti Napló 1927. június 10. 12. o., Váry Albert: Az új büntetőnovella: Magyar Törvénykezés 1927. november 20. 1–4. o., Váry felszólalása 1927. november 25.: Képviselőház 1927. napló VII. k. 88–95. o. A Ház megkezdte a büntetőnovella tárgyalását – Váry Albert nagy előadói beszédében ismertette a javaslatot: Az Est 1927. november 26. 4. o., Megkezdődött a büntetőnovella tárgyalása: Bp. Hírlap 1927. november 26. 5. o., A büntetőnovella a Ház előtt: Pesti Hírlap 1927. november 26. 6. o.

azt a minimumot, amelyen belül nem szabadulhat”. Itt a rendszeres munkán keresztül megtörténhet a javulása, kedvező esetben a feltételes szabadságra bocsátása. Váry a viták utáni záróbeszédében 1927. december 6-án alapos összefoglaló beszédében megismételte a javaslat megoldásainak szükségességét, majd a Képviselőház azt elfogadta.³⁵⁵

Váry más kodifikációknál is aktív szerepet játszott. Így 1929. november 12-én a volt Monarchia katonai büntetőtörvénykönyvét felváltani kívánó javaslat vitájában nagy beszédet mondott a kódex létjogosultságáról, részletesen kifejtve álláspontját – nemzetközi kitekintéssel – az egyes büntetési nemek létjogosultságáról, alkalmazási tapasztalatairól. Tudományos alaposságú, magával ragadó felszólalását a képviselők nagy figyelemmel kísérték és azt a Ház minden oldala helyeselte. Ugyanily hatásos beszédében 1932 tavaszán több, majd elfogadott módosító indítványt tett az uzsoratórvény javaslatára. Felszólalásai azon méltatást kapták, hogy azok „magas színvonalú és tudományos jellegűen” világították meg a felmerült kérdéseket. Ekkoriban a Képviselőház igazságügyi és külügyi bizottságai az elnökleivel vitatták meg a török-magyar kiadatási egyezményt. Később ő terjesztette be előadóként a hűtlenség szigorúbb – halállal való – büntetéséről szóló javaslatot. Beszédében részletesen kifejtette ezen állam elleni bűncselekmény kérdéseit, leszögezve, hogy „ma már általános az a tudat, hogy a közösség, az állam védelme éppen olyan fontos, mint az egyéné”. Ezért „nekünk is kötelességünk az állam létérdeke ellen intézett legsúlyosabb támadásokkal szemben éppen olyan hatályosan védekezni, és ezeket a cselekményeket éppen olyan súlyosan büntetni, mint ahogyan azt más államok teszik”.³⁵⁶

Különösen hatásos beszédet tartott a Csemegi-kódex gazdasági büntetőjogi részét megújító törvényjavaslat vitájában 1932. április 26-án. Megállapította, hogy az évtizedekkel korábban született törvénykönyv „kemény kézzel és szigorral csap le az emberi ösztönön, szenvedélyen, durvaságon ... alapuló bűncselekményekre”, de nem reagál kellően a gazdasági életben előforduló visszaélésekre. Szemléletes előadása szerint „ma már nemcsak az útszélén és az erdőben kell óvakodnunk a haramiáktól, hanem ... a gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi élet ingoványaiban és mocsaraiban is”. Megállapította, hogy a gazdasági életben a „hitel alapja a kereskedő saját vagyona, de azonkívül a kereskedői hűség és becsület, a kereskedői szakértelem, megbízhatóság, tisztesség és szorgalom. Ezek az igazi alapjai a hitelnek. Aki hitelt vesz igénybe, az mindezzel tartozik az ő hitelezőinek, az felel igenis vagyonával,

³⁵⁵ Váry felszólalása 1927. december 6.: Képviselőház 1927 napló VII. k. 217-224. o. Kihirdette az 1928:X. törvénycikk, a jogalkalmazás és -tudomány számára a Csemegi-kódex II. novellája.

³⁵⁶ Váry felszólalása 1929. november 12.: Képviselőház 1929 napló XXIII. k. 270-278. o. Kihirdette „A katonai büntető törvénykönyvről” szóló 1930. évi II. törvénycikk. Három évi börtönnel büntetik az üzletszerűen üzött uzsorát: Bp. Hírlap 1932. február 28. 3. o., Vita a kamatmaximumról, Smith Adamról és a tudományról: Bp. Hírlap 1932. április 8. 4. o. Kihirdette „Az uzsoráról” szóló 1932:VI. törvénycikk. Török-magyar kiadatási egyezmény: Bp. Hírlap 1932. március 3. 4. o. Váry felszólalása 1934. június 5.: Képviselőház 1931 napló XXIII. k. 406-408. o. Kihirdette „A hűtlenség szigorúbb büntetéséről” szóló 1934:XVIII. törvénycikk

árújával, munkájával és becsületével ... Ez az az erkölcsi, jogi felfogás, amelynek alapján állva kell a hitelező és adós közötti viszonyt jogi szabályozás alá venni”. Leszögezte, hogy a javaslatban szereplő megoldás alapja az a gondolat, miszerint aki „adóssá vált, az többé vagyonát jogtalanul nem csökkentheti, annak úgy kell vinnie üzletét és gazdálkodását, hogy a hitelező érdekeit megvédje és vagyonát a hitelezők kielégítésére meg kell őriznie”.³⁵⁷

Váry az eljárási jogot illetően „A törvénykezés egyszerűsítéséről” szóló javaslat képviselőházi előkészítésében is aktív szerepet vitt. A vita során kifejtette, hogy az új megoldások szolgálják azon célt, miszerint a „bünt nyomon kövesse a büntetés”. Mint mondta, „rettenetes dolog elgondolni, hogy nyomozás-kiegészítésekkel, bizonyítás-kiegészítésekkel mennyi ideig nyúlik egy-egy bűnügy, hogy évek múlnak el, amíg végre a vádlott ítélőbírja vagy felsőbb bírja elé kerül, amíg valamely ítélettel véglegesen befejeztetik az ügy”. Mivel az új megoldások révén elérhető, hogy „gyorsan, egyszerűen és takarékosan működjék a büntető igazságszolgáltatás”, ezért a javaslatot elfogadásra ajánlotta. A közvélemény számára a sajtóban is világossá tette az új normákat, leszögezve, hogy a „törvény jó végrehajtása ... a kir. ügyészek és bírák feladata”.³⁵⁸

Szakmai felkészültsége, pártja iránti elkötelezettsége miatt Bethlen István kormányainak átalakításaikor többször felmerült Váry Albert igazságügy-miniszteri kinevezése, de erre nem került sor. Személye talán legkomolyabban a miniszterelnök 1931. augusztusi lemondását követően jöhetett szóba, mivel gróf Károlyi Gyula kormányfői kijelölését követően ő is meghívott kapott a kormányzóhoz a szükséges konzultációra.³⁵⁹

Váry – személyes vonzódása, ismeretei, tapasztalatai alapján – tisztában volt a társadalomban betöltött szerepével: mint mondta a „háborúban volt alkalmam megismerni azt a munkát, melyet a sajtó végez ... és nem vagyok tévedésben annak jelentősége tekintetében”. Képviselőként az 1920-30-as években gyakori szerzője volt több fővárosi, s így országos terjesztésű lapnak. Időszerű politikai, társadalmi, jogi kérdésekkel foglalkozó, jól megírt cikkei rendszeresen megjelentek a konzervatív

³⁵⁷ Váry felszólalása 1932. április 26.: Képviselőház 1931 napló XXIII. k. 226-236. o. Kihirdette „A hitelsértésről” szóló 1932:IX. törvénycikk.

³⁵⁸ Az igazságügyi reformjavaslat: Bp. Hírlap 1930. június 25. 6. o., Váry Albert: A büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítése: Pesti Napló 1930. december 21. 12. o. Váry felszólalása 1930. június 20.: Képviselőház 1927 napló XXIX. k. 415, 417. o. Kihirdette az 1930:XXXIV. törvénycikk.

³⁵⁹ Pesthy Pál igazságügyminiszter mégis lemond: Délmagyarország 1927. január 8. 2. o., A Bethlen-kormány rekonstrukciójáról: mtiarchiv 1928. december 31., Bethlen új kormány alakításával oldja meg a minisiteri tárcacserék problémáját: A Reggel 1928. december 31. 3. o., Dr. Váry Albert: Dunamellék-Kiskunság 1929. január 5. 1. o., Zsitvay Tibor az új sajtótörvény miatt nem vállalja az igazságügyminiszteri tárcát: Délmagyarország 1929. január 9. 1. o., A több mint tízéves Bethlen-kormány bukása: Népszava 1931. augusztus 20. 3. o., A pénzügyminiszteri tárcza okozza a legtöbb nehézséget: Pesti Napló 1932. szeptember 22. 4. o., A helyzet kulcsa: Nyírvidek 1932. szeptember 24. 2. o., Politikai gyorslista: Pesti Napló 1932. szeptember 28. 2. o.,

Pesti Napló hasábjain. E lap szerzőgárdáját jelentős számban a korszak politikai-társadalmi elitje alkotta, hiszen publikált itt pl. gróf Andrássy Gyula, gróf Apponyi Albert, Balogh Jenő, gróf Klebelsberg Kunó, mint volt, illetve aktív kormánytagok, Rákosi Jenő író, Zsitvay Tibor, a képviselőház elnöke, majd igazságügy-miniszter. Írásai más folyóiratokban is megjelentek, így cikkei láttak napvilágot a magyar gazdaszövetség lapjában, az Új Barázdában, a Társadalmi Egyesületek Szövetsége heti orgánumban, a Nemzeti Figyelőben, a köztisztviselők újságjában, a Vármegyében, valamint a Törvényhozók Lapja, a Magyar Törvénykezés, a Pesti Friss Hírek hasábjain. Felismerve az akkori új információforrás, a rádió jelentőségét, ott szintén vállalt előadást.³⁶⁰

Vidéki lapoknak is pártolója és szerzője volt, mivel az újságoknak a helyi közösségek és környezetük életében való működését nagyon fontosnak tartotta. Megállapítása szerint a „falusi magyar közéletben nem jelenti azt a súlyt, mely méltán megilletné, annak egyik oka az is, hogy nincs megfelelő sajtója. Hiányzik az a szócsöve, amelyen át belekiáltsa a maga igazságait az illetékesek figyelmébe”, noha egy lap valamely „vidék érzéseinek, gondolatainak hű visszhangja lehet”. Ennek megfelelően támogatja a választókerületében megjelenő sajtót: tájékoztató és társadalom-politikai írásai leggyakrabban a Kunszentmiklóson kiadott Dunamellék-Kiskunságban jelentek meg, de publikált a Kiskörös és Járása hasábjain is. Kapcsolatai révén más helyi folyóiratok mint az Esztergom, az Esztergom és Vidéke, valamint a Nyírvidék szintén közölték publicisztikáját.³⁶¹

Mint hajdani büntetőjogász, Váry Albert tisztában volt a sajtónak a büntetőeljárásokhoz fűződő felelősségével. Ennek kapcsán a parlamentben is hangsúlyozta, miszerint annak „egy része nem akarja tudomásul venni, hogy bűnügyek és bizonyos fegyelmi ügyek nyilvános főtárgyalásig nem tartoznak a nyilvánosság elé”. Így nem szabad „engedély nélkül ... a nyomozás adatairól, a felvett jegyzőkönyvek tartalmáról, letartóztatottakról, a vizsgálóbíró előtt lefolyt eljárásról írni”. E tilalomnak ket-

³⁶⁰ Váry írásai a már hivatkozottakon túl a Pesti Naplóban pl. Megbékélés útja: 1927. május 15. 1-2. o., A szabadságjogokért: 1927. december 7. 1. o. Mit kell tenni?: 1928. október 21. 2. o., A sokarcú politika: 1929. február 17. 5. o., Takarékoság: 1930. október 5. 2. o., Beszéljünk nyíltan!: 1930. november 1. 9., Sorsdöntő idők: 1931. július 19. 7. o., A kapitalista világrend válsága: 1932. január 21., Újabb megpróbáltatások előtt: 1932. február 21. A Nemzeti Figyelőben pl. Vértanúk ünnepén: 1934. március 18. 1-2. o., A polgári egység: 1934. január 3-4. o., A titkos választójog: 1934. július 15. 1-2. o., Előcsatározások a titkos választójog körül: 1934. szeptember 16. 1-2. o., A vezetők felelőssége: 1934. szeptember 30. 7-8., Az emberiség válsága: 1934. december 30. 1. o. Az Új Barázdában pl. Kiszeged: 1931. szeptember 5. 1. o., Borfogyasztási adó és szeszadó: 1931. szeptember 12. 1. o., A falusi kofák sorsa: 1931. szeptember 20. 1. o., A föld: 1931. szeptember 29. 1. o. Más folyóiratokban pl. Amit feledni soha nem szabad!: A Vármegye 1929. április 20. 1. o., A nemzeti egység, mint történelmi szükségesség: Törvényhozók Lapja 1933/9-10. 99. o. Rádióműsor Budapest I - 550 m hullámhossz 1934. március 16. 5.30: Emlékezés a nemzeti 1918-1919. évi vértanúira, Dr. Váry Albert előadása: Pesti Napló 1934. március 9. 14. o., Rádióelőadás az 1918-1919. évi nemzeti vértanúkról: Bp. Hírlap 1934. március 15. 11. o.

³⁶¹ Önéletrajz, Váry Albert: Üzenet: Dunamellék-Kiskunság 1927. december 18. 1. o., Váry Albert: A más becsülete: Kiskörös és Járása 1930. október 18. 1. o., Váry Albert: A ma és tegnap igazsága: Esztergom 1932. január 22. 1. o., Váry Albert: A polgári bolsevista szellem: Esztergom és Vidéke 1932. április 17. 1. o., Váry Albert: Mi az izzószó?: Nyírvidék 1932. május 22. 2. o.

tős oka van: egyrészt az ilyen „idő előtt való közlések sérthetik a nyomozás és eljárás sikerét, másrészt idő előtt meghurcolnak, pellengérre állítanak és tönkretesznek embereket ... Mert tudnunk kell, hogy nem mindenki bűnös, aki ellen bűnvádi eljárás folyik, viszont akiről egyszer a sajtó megírta, hogy ellene bűnvádi eljárás folyik, nehezen fogja bebizonyíthatni a maga ártatlanságát”. Váry ezért leszögezte, hogy a sajtónak nincs joga az eljárás veszélyeztetésére, továbbá „különösen a magán egyének becsületébe belegázolni, s azért, mert valaki gyanúsított, a magánviszonyait, családi viszonyait pellengérre állítani”. Ezért adott esetben felelősséggel tartozik és a „bűntető törvénykönyvet kell alkalmazni vele szemben, ha ellene vétkezett”.³⁶²

Váry sajtómunkájához tartozott, hogy büntetőjogi tapasztalait egy 1929-ben kiadott és nagy sikert aratott, kriminológiai-kriminálisztikai kétkötetes mű, „A modern bűnözés” előszavának megírásában is kamatoztatta. Itt a korábban általa előadott büntető novella szellemében fejtette ki, hogy a törvénnyel ütközőknek két csoportja van, az alkalmi és hivatásos elkövetők. Míg az alkalmat sok tényező eredményezheti, addig az utóbbiak a „bűncselekményt hivatásnak tekintik s azt ... tökélyre viszik”. A hatóságoknak fel kell ismerniük, hogy adott esetben kívül állnak szemben és ennek megfelelő reagálást kell adniuk. Így a „megértés, a megbocsátás s enyhe büntetés az alkalmi, az eltévedt, a nem gonosz bűnösökkel szemben, a kérlelhetetlen szigor, kemény büntetés, s főként védekezés a szokásos, a hivatásos, az elvetemült, a gonosz bűntevők ellenében”. Ők „állandó veszélyt jelentenek a ... társadalomra, s velük szemben hatásosan védekezni a társadalom önvédelmi kötelessége”.³⁶³

Korábbi kiadványában történt adatgyűjtő munkássága alapján Váry volt az elnöke az 1918-19-es áldozatok emlékére állítandó szobor bizottságának, amely 1930. június 9-én az Országházban tartott ülésén megállapította a felvendő majd' 500 nevet. Váry fontosnak tartotta az emlékművet, mivel „nem szabad elfelejtenünk” a történeteket, az „ő vértanú emléküket örök példaadás a hithez, a hazához, a polgársághoz és a törvényes rendhez való ragaszkodásnak”. Az 1936. augusztus 6-án felavatott, a budapesti Kossuth tér sarkán, a Nádor és a Báthory utcák találkozásában felállított hatalmas szobor azoknak az emléket hirdette, akiket a „vörös uralom alatt ellenforradalmi magatartásuk, ellenforradalmi mozgalomban vagy harcokban való részvételük miatt vagy azért öltek meg, mert elszántan ragaszkodtak a régi törvényes rendhez”.³⁶⁴

³⁶² Váry felszólalása 1927. május 4.: Képviselőház 1927. napló III. k. 239. o.

³⁶³ Váry Albert: Az ember és a bűn in. Tücsányi Gyula szerk.: A modern bűnözés 7-10. o. Bp. Rozsnyai Károly kiadása é. n. A mű felvázolta a nevezetesebb bel- és külföldi bűncselekmények történetét, valamint képet adott a bűnözés és bűnüldözés akkori állapotáról. A modern bűn: Bp. Hírlap 1929. július 7. 19. o.

³⁶⁴ A magyar nemzet vértanúinak emlékműve: Nyírvidék 1929. december 13. 6. o., Októberben leplezik le a nemzet vértanúinak emléket: Bp. Hírlap 1930. június 11. 10. o., Váry Albert: Vértanúszobor: Pesti Napló 1934. március 18. 16. o., Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái 389. o. Bp. Székesfőváros Házinyomdája 1934. Váry Albert: Vértanúk ünnepén: Nemzeti Figyelő 1934. március 18. 2. o., A nemzet vértanúinak emlékünnepére: Bp. Hírlap 1936. augusztus 7. 4. o.

A közélet szereplőjeként számos rendezvényen képviselte pártját, a Képviselőházat, amely alkalmakkor nagyhatású szónoklatokat tartott mint pl. a Trianon elleni tiltakozáson 1929-ben, de bensőséges megemlékezéseket is, pl. temetői koszorúzásokon. A korszak kiemelkedő államférfiának, volt egyetemi társának, Klebelsberg Kunónak 1932. október 14-i, az egész magyar hatalmi és kulturális elitet megmozgató fővárosi gyászszeretartásán Hóman Bálintot és Bethlen Istvánt követően ő búcsúzott az „egységes párt, a politikai fegyvertársak, a jó barátok” nevében. Beszédében kiemelte az elhunyt sokoldalúságát, hiszen kiváló jogász, „vérbeli politikus ..., fanatikus kultúrpolitikus”, de mindenekelőtt „nemzetének szerény, hű fia és önzetlen munkása” volt, akiben a „szellem és a tudás zsenije egyesült a cselekvés és az alkotás zsenijével”.³⁶⁵

Várynak az országgyűlési képviselősen túl több közéleti szerepe volt, amelyek valamilyen módon kötődtek választókerületéhez, saját érdeklődéséhez, otthonához. Így számos reprezentációs ünnepségen vett részt, olykor Horthy kormányzó társaságában, mint pl. az általa jól ismert Kunszentmiklós új gimnáziumi épületének avatásán 1931-ben. Máskor önállóan képviselte az Országgyűlést vagy pártját, így pl. kultúrház vagy levante egyesületi zászlót avatott Izsákon, Tasson. Az utóbbi településen székelő Dömsöd-Dunapataji Duna-védgát Társulat elnöki tisztét éppúgy betöltötte, mint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának, Közjóléti Szövetkezetének vagy a Lipótvárosi Társaskörnek a tagságát. A családi fészket jelentő Csengődön több egyházi és világi tisztséget ellátott: ő volt a római katolikus egyházközség, az olvasóegylet, a gazdakör elnöke. A vármegyei törvényhatósági bizottságban való tagságát pedig a korabeli magyar állam összeomlásáig, 1944 őszéig megőrizte.³⁶⁶

Váry Albert harmadik parlamenti ciklusában kiszorult a pártjából. Értérendje alapján elutasította a magyar közéletben egyre inkább előretörő Hubay-Szálasi féle nyilas mozgalmat, amellyel szemben megítélése szerint a több egymást követő „kormány nem tudott vagy nem akart föllépni”. Mint önéletrajzában írta, ilyen körülmények között „elkedvetlenedve, majd kétségbeesve látta a politika szélsőjobb felé való toldását”. Nyomasztotta annak az ún. fajvédő irányba való fordulása, s „kifogásolta a

³⁶⁵ Nagygyűlés tiltakozott a kilencedik évfordulón Trianon ellen: Pesti Napló 1929. június 11. 10. o., Az egységes párt Kossuth Lajos és Rubinek Gyula sírjánál: Bp. Hírlap 1931. november 3. 4. o., A Nemzeti Egység Pártja Kossuth Lajos mauzóleumánál: Bp. Hírlap 1934. november 3. 2. o., A nagy temetés: Magyarország 1932. október 15. 3. o., Az egész nemzet mélyszéges részvéte mellett temették Klebelsberg grófot: Bp. Hírlap 1932. október 15. 3-4. o.

³⁶⁶ Felavatták a kunszentmiklósi reál-gimnázium új épületét: Dunamellék-Kiskunság 1931. október 31. 1. o., Zászlószentelés: Pesti Hírlap 1927. június 9. 22. o., Kultúrházavatás: Pesti Hírlap 1927. november 22. 14. o., Váry Albert a Dömsöd-Dunapataji-Dunavédgát Társulatnak elnöke: Bp. Hírlap 1932. január 12. 6. o., Cím-tár 1940 219. o., A népművelés Pest megyében: Bp. Hírlap 1928. január 25. 8. o., Váry Albert ünneplése: Pesti Napló 1934. április 12. 14. o., Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára I. k. 262. o. Bp. Viktória Nyomda 1930, Csátár István szerk.: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára IV. 31. o. Pécs Kultúra Nyomda 1939. Váry levele 1944. augusztus 5.: PPSK vármegye főispánjának általános iratai PML IV.401.b. 582. d., Törvényhatósági bizottsági tagok névjegyzéke 1943. május 1., Kisgyűlési tagok jegyzéke 1944. szeptember 1. PML IV.403.b.

zsidók elleni, a jogegyenlőséget sértő törvényjavaslatokat”. A radikalizálódó légkörben az idősödő Váry feleségének zsidó származása miatt tartott az emiatti vádak felerősödésétől is. Ilyen körülmények között képviselőségének a parlament 1939. május 4-i feloszlata vetett véget. (Az ezt követő választásokat már új szabályozás, az 1938:XIX. tc. szerint tartották. Ez alapján megtörtént a választókerületek újraszabása, s ennek során megszűnt a Váry hátországát adó szabadszállási kerület). Az országos politikától visszavonult Váry Albert bár a vármegyei közgyűlésnek tagja maradt, de súlyát ott is elvesztette, mert mint írta: „Pest vármegyében felülkerekedett a szélsőjobb oldali, nyilassal teli többség”, amely mellőzte őt.³⁶⁷

Váry közérzetét megrontotta Magyarországnak a hitleri Németország oldalán való háborúba lépése. Korábban, még képviselőként írott cikkében bűnnek minősítette az országok közötti összetűzéseket, s leszögezte, hogy „lehetetlen az emberiség életének és boldogulásának alapjává tenni a béke helyett a háborút, ... a szabadság helyett az erőszakot”, hiszen az emberi „sorsközösség együttérzésre és együttműködésre kötelezi a nemzeteket”. Különösen aggasztotta, hogy a hadbalépéssel az ország a kor három nagyhatalmával került szembe, hiszen „Anglia világbirodalom, Amerika a végtelen anyagi és technikai lehetőségek hazája”, Oroszországnak pedig „nagy katonai múltja van, ... emberanyaga kitűnő és kimeríthetetlen”, így az „ország végveszélybe sodródik”. A háború személyes veszteséget is hozott a családban: mostohalányának férje, a zsidó dr. Sugár Andor főorvos a keleti fronton eltűnt, Váryék tudomása szerint a németek megölték.³⁶⁸

Ezekben az években a magánéletbe visszavonult Váry gondolatait versekbe öntötte, amelyek közül több a kor legnépszerűbb irodalmi folyóiratának, az Új Idők hasábjain jelent meg. Ekkori hangulatát szemléletesen fejezi ki az „Örök törvény” című, amely szerint

„Örök törvények örködnek felettünk,
Bennük bízunk, ha csügged néha lelkünk.
A hit, erkölcs, a becsület s igazság,
Parancsait az égből osztogatják.
S ha sokszor bűn és emberi gonoszság
Azokat vakmerőn lábbal tiporják,
Dicsőségük habár az égig érne,
Lezuhannak váratlanul a mélybe”.³⁶⁹

³⁶⁷ Önéletrajz

³⁶⁸ Váry Albert: Az emberiség válsága: Nemzeti Figyelő 1934. december 30. 1. o., Önéletrajz. Váry Albert panasza 1951. július 4. a BM-hez, 01277/1951.BM véghatározat mellékelét képező szám és keltezés nélküli környezetanulmány: Váry Albert és Bárdoly Sándor kitelepítési ügye ÁBTL 2.5.6. 18/12. Házasság: Bp. Hírlap 1928. január 22. 14. o.

³⁶⁹ Váry Albert: Örök törvény: Új Idők 1941. január 26. 104. o. További versei a lapban pl. Tanács: 1940. május 26. 596. o., Az élet: 1940. augusztus 18. 213. o., Álmodok: 1941. június 8. 702. o., Az emlékek: 1942. május 2. 520. o., Örök várás: 1942. június 6. 674. o.

Ekkoriban az egészségi állapota megromlott, így a Váry házaspár 1944 március elején Balatonfüredre költözött huzamosabb gyógykezelésre. Az ország március 19-i német megszállása után a Sztójay-kormány által kibocsátott, a zsidók jogait korlátozó rendeletek házastársa miatt Váryt egyre jobban nyugtalanították. Csapást jelentett rá, hogy első felesége utáni sógorát, a volt nemzet- és akkori országgyűlési képviselő Horváth Zoltánt a megszállás után letartóztatták és a dachaui koncentrációs táborba hurcolták. Olyan információt is kapott, hogy a település főszolgabírája eljárást indított ellene kormányellenes megnyilatkozásai miatt. Ilyen körülmények között a házaspár elhatározta a Svájcba való távozást. Ennek érdekében szeptemberben visszatértek Budapestre az útlevél- és vízumintézés érdekében. Az úti okmányt és a németországi beutazási engedélyt megkapták, de a svájci vízumot nem. Ennek ellenére október 15-én este – amikor megtörtént a német hadsereg által támogatott nyilas hatalomátvétel – vonattal Szentgotthárd úticéllal elhagyták a fővárost, abban bízva, hogy sikerül eljutniuk a Svájcba. A magyar-német határon azonban nem sikerült átkelniük, így visszatértek Budapestre. Otthonukból a zsidókkal szembeni atrocitások hírei miatt elbujdostak, s idegen lakásokban vészték át a főváros 1944. decemberi - 1945. februári szovjet ostromát.³⁷⁰

³⁷⁰ Váry levele 1944. augusztus 5.: PML IV.401.b. 582. d., Önéletrajz. Váry Albert panasza 1951. július 4. a BM-hez a 01277/1951.BM véghatározat ellen: ÁBTL 2.5.6. 18/12. Horváth Zoltán (1880-1945) ügyvéd, az 1922-26-os Nemzetgyűlésben Kiskunfélegyháza 48-as függetlenségi Kossuth-párti, az 1935-39, 1939-44-es országgyűlésben független kisgazdapárti képviselője: <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alma/almanach.html> (letöltés 2015. március 5.)

A népbíróági perekben

Az ostrom utáni Budapest nemcsak romjai, hanem a teljesen megváltozott politikai, jogi helyzet miatt is új közeget jelentett Váry Albert számára. A szovjet hadsereg által megszállt Magyarországon hatalmi helyzetbe került az általa korábban elítélt és büntetőjogilag is üldözött kommunista párt, amelynek elképzelései rányomták bélyegüket az ország újjászervezésére. Az új hatalom kiépítése során kibocsátott rendelkezések meghatározták a bukott politikai rendszer szereplőivel, tisztségviselőivel kapcsolatos felelősségre vonás szükségességét, amelyek alapján Váry a múltja miatt jóra nem számíthatott.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 25-i 81. ME rendeletével megalkotott „A népbíráskodásról” (továbbiakban: Nbr.) szóló jogszabály célja szerint azért született, hogy mindazok, „akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket”. Ez és a módosításáról, kiegészítéséről szóló 1945. április 27-én kelt 1440. ME rendelet (továbbiakban: Nbr. Novella) az addigi magyar büntetőjogban nem ismert tényállásokat alkotott háborús és népellenes bűntettek elnevezéssel. E bűncselekmények elbírálására a rendelet felállította a rendes igazságügyi szervezettől elkülönült, a demokratikusnak minősített pártok által delegált laikus népbírákból és a tanácsvezetőként működő hivatásos bírálókból álló népbíróságokat, amelyek mellett külön vádló szervként a népügyészségek működtek.³⁷¹

Az Nbr-ben foglalt tényállások szövegezése tág értelmezésre adott lehetőséget. Így a 15. § 1. pontja szerint népellenes bűntettben volt „bűnös a minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt vagy annak meghozatalában tudatosan részt vett”. Ez alapján bármelyik, 1944. december 21. – az új államhatalmat legitimáló Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulása – előtt működött országgyűlési képviselőt büntetőjogi felelősségre lehetett vonni valamely jogszabály megalkotásában való közreműködése miatt. E tényállás vonatkozhatott Váryra is, aki a hűtlenség bűncselekményét akár halállal sújtó és a háború során a honvéd vezérkar főnökének bírósága által gyakran alkalmazott 1934:XVIII. törvénycikk javaslatának képviselőházi előadója volt egykoron. E jogszabályhelynek a vele szembeni felhasználására azonban nem került sor.³⁷²

³⁷¹ Magyar Közlöny 1945. február 5. 1-4. o., Magyar Közlöny 1945. május 1. 1-3. o. Az Nbr-t később törvényerőre emelte az 1945. évi VII. törvény. E normákra ld. Nánási László: A népbíráskodás joganyaga 6-55. o. in. Gyenesi József szerk.: Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás – Népbíróság-történeti tanulmányok Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára 2011

³⁷² A m. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága az 1941. október 28-i 7650. ME rendelet alapján jött létre a legsúlyosabb állam elleni bűncselekmény, az 1930:III. törvénycikk 59. §-a szerinti hűtlenség elbírálására: Bp. Közlöny 1941. október 30. 3. o.

Váry Albert életét viszont alapvetően érintette a 9. § azon rendelkezése, amely kimondta, hogy az „1919. évben és az azután elkövetett ama politikai gyilkosságokra vonatkozólag – amelyek üldöztetését az uralmon volt hatalom megakadályozta – az elévülés csak 1944. évi december hó 21. napján veszi kezdetét”. E rendelkezést rövidesen az Nbr. Novellájának 5. §-a akként változtatta meg, hogy az elévülés szabályozása az ezen időszakban elkövetett azon „politikai bűncselekményekre” vonatkozott, amelyeknek „emberélet esett áldozatul”. Ez a szövegezés kiterjesztette a hajdan törtek miatti felelősséget: a Csemegi-kódex 278. §-ában foglalt gyilkosság előre megfontolt, célzatos bűncselekményt jelentett, míg az új megfogalmazás a bármilyen tudattartalom – célzatosság, szándékosság, gondatlanság formái – következtében létrejött eredményt büntette. Az Nbr. Novella 6. §-a az eredeti 11. § 5. pontját szintén módosította, így háborús bűnössé vált az is, aki „általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának”. E meghatározás a tényállást időben elszakította a háború idején való elkövetéstől, így bármely, a tanácsköztársaságot követően történt esetet büntethetővé tett.

E megoldásokkal az adott esetekben mellőzésre került a Btk. 106. §-a, amely szerint a legsúlyosabb bűncselekmény is elévült húsz év elteltével. Az Nbr. e rendelkezésének okára szemléletesen rávilágít a korabeli kommunista sajtóban megjelent azon kijelentés, miszerint a „demokrácia nem lehet elnéző a gyilkosokkal szemben. Az idő eljött és a munkásság elégtételt kíván. Elégtételt 1919-ért, mert ez is bizonyítéka lesz annak, hogy a munkásság árulói és gyilkosai előbb-utóbb a nép törvényszéke elé kerülnek”. E múltbetele mellett viszont aktuális cél is megfogalmazódott az ilyen ügyek miatti felelősségre vonások kapcsán: eszerint ez „tanulság lesz azok számára, akik visszasóvárogják azt az időt, amikor erény volt az emberölés, dicséret volt a megkínzás. Tanulság lesz azoknak, akik népellenes cselekedeteikkel akadályozzák a kibontakozást, akik arra spekulálnak, hogy még egyszer a munkások nyakára ülhetnek uralkodni”.³⁷³

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a személyek felelősségre vonásának megteremtésén túl 1945. február 26-i 530. ME rendeletével intézkedett a „fasiszta szellemű, szovjetellenes, antidemokratikus” sajtótermékek összegyűjtéséről és megsemmisítéséről is. Azt, hogy mik tartoznak e körbe, egy e célra alakult bizottság határozta meg, amelyik „sorra veszi azokat a nemzettől ’irodalmi’ könyveket, sajtótermékeket, megnyilatkozásokat, amelyeket a letűnt kor náci bérenc kiadói dobtak piacra és amelyeknek szerzői elhintették a hitlerizmus mákonyát”. Az értékelés során ilyennek minősült

³⁷³ Btk. 106. § Az elévülés kizárja a bűnvádi eljárás megindítását: 1. húsz év elteltével, ha az elkövetett büntetett halál vagy életfogytig tartó fegyház, 2. tizenöt év elteltével, ha az elkövetett büntetett tíz éven felüli szabadságvesztés-büntetés; 3. tíz év elteltével, ha az elkövetett büntetett öt éven felüli szabadságvesztés büntetés; 4. öt év elteltével, ha az elkövetett büntetett kisebb büntetés van megállapítva. Bírúk elé kerülnek a deveszéri gyilkosok: Pápai Néplap 1947. március 9. 1. o.

Váry Albert két műve is: a megsemmisítendő sajtótermékek listáját összeállító bizottság az 1945 júniusában megjelentetett I. számú jegyzékére felvette „A vörös uralom áldozatai Magyarországon” című könyvét és a terroristák perében elmondott vádbeszédét közlő kiadványt. E listára került a „Nemzeti Figyelő” című politikai, társadalmi és közgazgatási hetilap is, amelyben a harmincas évek első felében Váry több írása megjelent. Így olyan megbélyegzett emberré vált, aki bármire elkészülhetett az új hatalomtól.³⁷⁴

A kedvezőtlen előjelek ellenére azonban Várynak nem esett bántódása, hiszen szükség volt rá a negyedszázaddal korábbi kegyetlenkedések megállapítása és kivizsgálása érdekében. Az, hogy mikor derült ki az új hatalmi szervek számára Váry Albert elérhetősége, források hiányában nem ítéltető meg. A fennmaradt iratok szerint első alkalommal 1946. április 26-án hallgatta ki őt tanúként a kecskeméti népügyész Budapesten. Megtalálása így „főnyeremény” volt, hiszen valamikori vezetői szerepe és tevékenysége alapján első számú személyként lehetett őt felhasználni az Nbr. 9. §-ában foglaltakkal kapcsolatos eljárásokban. A családi emlékezet szerint ezekben az években az idős ember az „államvédelmi hatóság folyamatos zaklatásának volt kitéve, rendszeresen kihallgatták és a fehérterrorra vonatkozó adatainak átadására kényszerítették”.³⁷⁵

Ebből az időszakból – vélhetően 1945-46 hónapjaiból és valamely rendőri szerv számára írottan – származik Váry Albert keltezés nélküli önéletrajza, amelyben számot adott ügyészi és közéleti működéséről. Az A/4-es méretű lapokon gépelt 48 oldal terjedelmű életrajz sajátos módon egyes szám harmadik személyben íródott. A 70. életévét betöltött Váry ebben a tények alapján írta le pályafutását, értékelést, illetve annak szempontjait is adva tevékenysége megítéléséhez. Az idők változását érzékelve bevezetőjében felelevenítette azon 1913 októberében mondott esküdszéki vádbeszédét, amelynek központi elemét képezte az a gondolat, hogy „igazság volt még nemrég, mi már igazságtalanság”. A kihallgatónak, faggatóinak szólt hajdani beszéde azon elemének – az adott viszonyok között bátor – felidézése, miszerint „senki sem hirdetheti magáról, megtalálta és így kizárólagos birtokában van az abszolút, csálhatatlan és az emberiség boldogítására egyedül alkalmas igazságnak”.³⁷⁶

Váry életrajzához – az őt jellemző pontosságnak megfelelően gondosan számozva – 31 mellékletet csatolt, ezek között hasznosítva azon egykori hivatalos okmányokat, amiket a korábbi évtizedekből őrzött meg: így itt szerepeltek hajdani ügyészi műkö-

³⁷⁴ Magyar Közlöny 1945. március 17. 3-4. o., Megsemmisítik a fasiszta „irodalmat”: Kis Újság 1945. május 12. 3. o., A fasiszta irányú könyvek újabb jegyzéke, folytatás: mtiarchiv 1945. június 6., Magyar Közlöny 1945. június 17. 8. o. A terroristák ügye tanácsvezető bírájának, Stocker Antalnak kiadványa, „A nagy per” ugyanerre a sorsra jutott: A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek I. jegyzéke 46, 40, 76. o. Bp. Magyar Miniszterelnökség 1945. Váry helyettesének, Aczél Imrének a népbiztosok bűnperében elmondott vádbeszéde a IV. jegyzékre került fel: 3. o. Bp. 1946

³⁷⁵ Váry tanúkihallgatása 1946. Utószó: Váry IV. (legális) kiadás, Karasszon Dénesné emlékezése.

³⁷⁶ Önéletrajz, A parlamenti őrség sajtópere: Bp. Hírlap 1913. október 29. 15-16. o.

désének dokumentumai – jelentések, előterjesztések, megkeresések – az 1919-20-as kommunista eljárásokban, az elhurcolási és eltűnéses ügyekben, az Ébredő Magyarok Egyesületét érintő, a Duna-Tisza közti atrocitások kapcsán keletkezett, továbbá a hozzá intézett iratok. Számos sajtócikket ugyancsak mellékel, amelyek ügyészi, majd országgyűlési képviselői ténykedését mutatták. Ezek az iratok önmagukban garantálták az életrajzában előadottak valóságtartalmát, hiszen nem utólagosan keletkezett, hanem korabeli dokumentumok voltak. Az általa becsatolt hivatalos iratok eredetijét – fennmaradásuk esetén – az irattárakból a bűnüldöző, államvédelmi szervek bármikor beszerezhették, míg a sajtócikkek a megmaradt újságokból, a könyvtárakból bárki által megismerhetők voltak. Mindezek alapján a maga részéről nyugodtan szögezhetette le értékrendjének megfelelően, miszerint „Váry Albert hivatali működése megítélésénél csak azt kell vizsgálni, becsületesen betartotta-e a törvényt és rendeleteket, lelkiismeretesen, tárgyilagosan, megértéssel gyakorolta-e hivatali kötelességét, avagy hivatali hatalmával visszaélve kíméletlen, hatalmaskodó és erőszakos volt-e?”³⁷⁷

Ezen önéletrajzon túl további, az abban említett valamely témát részletesebben kifejtő leírásokat is készített. Ezekben tényszerűen megörökítette az általa tudottakat és saját szerepét az akkori történetekben: így visszaemlékezett a budapesti ügyészség 1919. őszi helyzetére, egyes tanácsköztársasági vezetők elleni eljárásokra, a Népszava újságírója, Somogyi Béla 1920. februári megölésének előzményeire és az amiatti eljárásra, a volt Nemzeti Hadsereg fővárosba való bevonulása után történt „nevezetesebb elhurcolásokra és azok esetleges tanúira”, a katonai visszaélések megszüntetését célzó 1920. június 12-i 4710. ME rendelet keletkezésére, az 1919-21-es Duna-Tisza közti atrocitások miatti nyomozásra. Ezen néhány oldalas visszaemlékezések és Várynak a csatolt – saját vagy neki küldött – hivatalos iratai alapján pontosan megállapíthatók voltak az egykori történetek, az abban szerepelt személyek, így jó kiindulópontot jelentettek az ezek miatti felelősségre vonásokhoz.³⁷⁸

³⁷⁷ Pl. 6. Kimutatás 1920. január 31-én a kommunista ügyek miatt letartóztatottak számának erős csökkenéséről, 8. Előterjesztés az IM-nek a letartóztatottak családjairól való gondoskodásról, 10. IM utasítások bolsevista ügyekben, 11. Előterjesztés az IM-hez 1920. augusztus 13. a bolsevista eljárásokban a kötelező letartóztatásra vonatkozó rendelkezések hatályaon kívül helyezése érdekében, 13. Megkeresés a Fővezérség ügyészéhez az elhurcolt ügyében, 16. Megkeresés a HM 13. Osztálya, a detektívőnökhöz a katonai személyek jogtalan fellépése ügyében, elhurcolások leírásai, 18. Csomónyi irat az 1920. március - májusi fővárosi, főként zsidók elleni utcai vagy lakásukon történt támadásokról, 20. 1920. június 27. megkeresés a főkapitánysághoz az államrendőrség politikai osztályának megerősítésére, 21. 1920. augusztus 5. utasítás a Lipót körüli kávéház vendégeinek megtámadás miatti ügyben, 25. A Duna-Tisza közti atrocitások miatti eljárások iratai, 27. Képviselőházi Értesítők a beszédekről (ezen iratok legnagyobb része nem található meg a levéltárakban): Családi iratok, Önéletrajz.

³⁷⁸ E leírások mellékletét alkotta pl. Bp. Áü. El.2.V.6/2/1920. megkeresése a Nemzeti Hadsereg Fővezérsege ügyészéhez Hamburger Sándorné és társai ügyében, Magyar királyi budapesti kat. körletparancsnok mint illetékes parancsnok Ü.1151/1920. nyomozás megszüntető határozata Somogyi Béla és társa megölése ügyében. A Duna-Tisza közti atrocitások nyomozása során Váry 1921.V.1. fü. jelentése Bethlen István miniszterelnöknek, a V.65/1921. f. ü., V.65/1/1921. f. ü., V.65/3/1921. f. ü. megkeresései a csendőrfelügyelő ügyészenek, V.19/1921. f. ü., V.19/1/1921. f. ü., V.19/3/1921. f. ü., V.19/4/1921. f. ü. utasításai a BM Nyomozó Osztálynak, V.19/1921. f. ü., V.19/2/1921. f. ü., V.19/3/1921. f. ü. megkeresései a szegedi csendőrkörlet parancsnoknak, V.19/1921. f. ü., V.19/2/1921. f. ü., V.19/3/1921. f. ü. megkeresései Nyugat-Magyarország főkörmánybiztosához.

A hajdani bűnök nem merültek feledésbe és – mint ahogy egy az elhurcolását túlélő személy mondta még 1924-ben közölt vallomásában – „mindennek eljön a rendes ideje”. Ekkoriban a teljesen megváltozott politikai-hatalmi közegben országszerte megindultak a tanácsköztársaság bukása után történetekkel kapcsolatos, az Nbr. 9. §-án nyugvó eljárások. Ezek közül a legnagyobb terjedelmű és legtöbb embert érintő a Váry Albert és Kovács Péter 1922. június 20-án kelt összefoglaló jelentése szerint 121 áldozatot követelt Duna-Tisza közti atrocitások miatti volt. Főként ebben az eljárásban, de más ügyekben is az egykori koronaügyész helyettesnek nagy szerep jutott és többszörös hivatkozás történt 1921-22-es tevékenységére.³⁷⁹

Az 1919. nyár végétől Kecskeméten és környékén történt kegyetlenkedések miatt már 1945. február végén megindult a nyomozás: a helyi rendőrség Politikai Nyomozó Osztálya 26-án előállította Korb Gézát, aki a „fehérterrorban tevékenykedett és sok szerencsétlen avatatlan embereknek vére tapad kezeihez”. A további hónapokban az egykori áldozatok hozzátartozói, barátai, ismerősei számos bejelentést, feljelentést tettek a hajdan történtek miatt. Az eljárásról való tudomásszerzést segítette a sajtó, amely híradásaival, felhívásaival jelentkezésre buzdított azzal, hogy az „1919. évi fehér ellenforradalomban meggyilkolt baloldali elemek hozzátartozói adataikat adják” a hatóságok tudomására. Az eljáró Kecskeméti Népügyészség felhívásokat adott ki, miszerint azok, akiknek „Héjjas Iván és tetteistársai által az 1919. és ezt követő években végrehajtott ügynevezett orgoványi politikai gyilkosságokkal kapcsolatban bármily adat áll rendelkezésükre” sürgősen közöljék azokat, nevük és címük megadásával. E felhívást indokolta, hogy a „nyomozást rendkívül módon megnehezíti az a körülmény”, miszerint a bűncselekmények elkövetése óta „eltelt hosszú idő miatt bizonyítékot produkálni nehéz”.³⁸⁰

³⁷⁹ „Újból folyamatba teendő eljárás”-t kell indítani: Népszava 1924. július 10. 5. o. A MÁR IV. kerületi kapitánysága már 1945. február 25-én kihallgatta az 1919-20-as szolnoki és környékén történt kegyetlenkedések egyik főszereplőjét, Gyulai Molnár Ferencet, majd a Bp. Népügyészség április 26-án vádat emelt ellene Nü.165/1945/3. alatt háborús bűntett miatt 1-1 lajostmizei és kerekgyházi, valamint még „kb. 4” ember agyonlövése miatt. Ezt követően ellene a Szolnoki Népügyészség is eljárást folytatott az abonyi és fegyverneki gyilkosságok miatt, s Nü.36/1947/16. alatt vádat emelt 1947. október 1-jén 24 ember megölésével megvalósított háborús bűntett miatt: BFL VII.5.e. 6758-1950. A Dunántúlon történtek miatt pl. eljárás indult a pápai és devecseri kegyetlenkedések, gyilkosságok miatt: Bírálk elé állnak a devecseri gyilkosok: Pápai Néplap 1947. március 9. 1. o., Népügyészség elé kerülnek a devecseri gyilkosok: Pápai Néplap 1947. március 16. 1. o., Tóth István és társai ügye: ÁBTL 3.1.9. V-61398. A Duna-Tisza közti atrocitások miatti eljárás fennmaradt hiányos iratanyaga 3937 o. terjedelmű: BFL VII.5.e. 20.630-1949.

³⁸⁰ Kecskeméti Politikai Nyomozó Osztály szám nélküli jelentése 1945. február 26. Pl. a Kecskeméti Népügyészséghez érkezett 1946 januárjában Deutsch Ferenc feljelentése öccsének a „Héjjas banda” általi 1919. november 11-i elhurcolása és meggyilkolása miatt, Nagy Béla adatközlése 1946. január 3. „Héjjas Iván és társainak bűnlajstroma kiegészítéséhez”, Gertler Simon bejelentése 1946. január 10. apja és testvére 1920. június 2-i megölése miatt, Névtelen bejelentés 1945. szeptember 7. a kiskőrösi rendőrségen „orgoványi vaskalapos zsidóhantoló” Szabó Mihály ellen, akinek 1919-ben 5. míg egy év múlva már 50 hold földje volt, amihez „mind zsidó vér tapad”: BFL VII.5.e. 20.630-1949. Farkas Bede Zsigmond feljelentése 1946. január 4. két öccse, György Endre bejelentése 1946. január 8. rokona kivégzése miatt a Kecskeméti Népügyészséghez: BFL VII.5.e. 6758-1950. Az 1919. évi politikai gyilkosságok a Népbíráóság előtt – A Népügyészség felhívása: Kecskeméti Lapok 1945. május 31. 4. o., Készül a vádirat az orgoványi gyilkosok bűnperében: Szabad Nép 1945. december 23. 2. o., Az orgoványi gyilkosságokról adatokat kér a népügyészség: Világ 1946. január 3. 3. o.

A rendőrség szintén adott tájékoztatást a nyomozás állásáról, közölte a gyanúsítható személyek elfogását. A leginkább érintett területen, Kecskeméten és környékén terjesztett Dél-Pestmegye című kommunista napilap 1946 májusában cikksorozatot tett közzé a hajdani történekről, több korabeli dokumentumot is nyilvánosságra hozva. Másol szintén megjelentek tudósítások a hajdani borzalmakról. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy újabb és újabb, köztük név nélküli bejelentések érkeztek az eljáró nyomozó szervekhez a történeteket és azok elkövetőit illetően.³⁸¹

A nyomozást irányító és több eljárási cselekményt közvetlenül végző Kecskeméti Népiügyszég, valamint a tevékenységét támogató rendőri szervek hatalmas mennyiségű adatot rögzítettek az eljárás során. Beszerzésre kerültek a fellelhető hivatalos iratok, így az IM-ből a Váry Albert által 1921-22-ben irányított eljárás során kezelt jelentések. Ugyanakkor a hajdani csendőri és katonai ügyészi, valamint hadbíróági eljárások dokumentumai alapvetően már nem voltak fellelhetőek, illetve a megmaradtakat ismeretlen okból nem használták fel. Az áldozatok hozzátartozói ugyancsak átadták a korábban nekik kézbesített egykori hivatalos okmányokat. Bizonyítási eszközként az eljárók összegyűjtötték a hajdani sajtótermékeket, amelyek számos akkori történekről adtak hírt, közölték az egykori eljárások, bírósági tárgyalások anyagát. Az iratok beszerzésén túl a népiügyszég és a rendőri szervek tanúk szavait hallgatták ki a nyomozás során. Közülük többen a hajdani agnoszkálásokra visszaemlékezve hozzátartozóik borzalmas kínzások és csonkítások nyomait viselő holttesteiről vallottak.³⁸²

A történekről és eljárásokról jelentős ismeretekkel bíró Váry Albertet 1946. április 26-án hallgatta ki a Kúria épületében, a Népiügyszégen a kecskeméti népiügyszég, dr. Gereben János a Duna-Tisza közén 1919-21-ben történt atrocitások miatt általa

³⁸¹ Elfogta a rendőrség Rád Árpádot, az ellenforradalom véreskezű hóhérait: Kecskeméti Lapok 1945. július 26. 2. o., Az orgoványi, izsáki és kecskeméti ellenforradalmi gyilkosok rendőrkézén: Népszava 1946. május 19. 2. o., Hivatalos jelentés az orgoványi gyilkosok nyomozása ügyében: Kecskeméti Lapok 1946. május 23. 1. o., Elfogták Héjjas Iván és Francia Kiss Mihály gyilkos priébékjét, Tassy Gucit: Kecskeméti Lapok 1946. június 25. 2. o., Letartóztatták Tassy Gergelyt, a hetvennégyrendbeli orgoványi gyilkost: Népszava 1946. június 26. 4. o., Hol bűnhődnek a kecskeméti nép ellenségei?: Kecskeméti Lapok 1946. július 16. 2. o. A Dél-Pestmegye cikksorozata: A nép nevében – Vegyük el méltó büntetésüket a különítményes úri banditáktól: 1946. május 1. 3. o., A nagy népbíróági pör előtt – Régen volt, de a nép nem felejt: 1946. május 5. 2. o., Hazavárják Héjjas Ivánt – Kik lesznek a nagy per vádlottjai?: 1946. május 12. 2. o., Kecskeméti Szent Bertalan éjszakái: 1946. június 13., Akit Héjjasék a lófarkához kötöttek: Szabadság 1946. január 20. 5. o.

³⁸² A Hadtörténeti Levéltár és Irattár LEV-737-/2013. tájékoztatása szerint az 1919-45 közötti hadbíróági iratok a II. világháború pusztításai miatt igen töredékesen, míg a m. kir. csendőrség felügyelőjének ügyészétől csupán az 1935-37. évek lajstromai maradtak meg. Esetenként más szervek dokumentumaiban találhatók ilyen iratok. Pl. a kecskeméti, kiskunfélegyházi, kiskunhalasi, kunszentmiklósi rendőrkapitányságok politikai osztályainak jelentései a területükön 1919-20-ban elkövetett gyilkosságok kapcsán történt adatgyűjtésekről, tanúkihallgatásokról. MÁR Vidéki Főkapitánysága szám nélküli jegyzőkönyve 1946. január 7. Katzburg Fülöpné, MÁR Bp. Főkapitánysága szám nélküli jegyzőkönyve 1946. március 18. Daróczi Ferenc, MÁR Kecskeméti Főkapitánysága szám nélküli jegyzőkönyve 1946. február 21. Sajber Károly, 1946. február 26. Csáko Lukács, 1946. március 18. Daróczi László tanúkihallgatásairól. Kecskeméti Népiügyszég 28/1945. jegyzőkönyvei 1946. március 28. Hegedűs Dezsőné, 1946. március 29. Kovarcz Emil tanúkihallgatásairól: BFL VII.5.e. 20.630-1949. 1946. március 6. György Endre tanúkihallgatási jegyzőkönyve: BFL VII.5.e. 6758-1950.

irányított nyomozások során tapasztaltakra. Ugyanezen a napon került sor volt munkatársának – a Legfőbb Államügyészhez ugyanígy irodájában – az akkor legfőbb államügyész helyettesi tiszte betöltő dr. Kovács Péternek a kihallgatására. A felvett jegyzőkönyvek szerint Váry és Kovács általánosságban és néhány részletben számot adtak a történekről kapcsolatos negyedszázaddal korábbi eljárásról. A népiügyszég birtokában lévő 1922-es összefoglaló jelentésükre utalva Váry kijelentette, hogy az „abban foglalt tényállás az események hű képét adja”. Értékelése szerint a „végső csapást a nyomozás sikerére az 1921. november 3-iki kormányzói kegyelmi elhatározás és az a honvédelmi miniszteri döntés mérte, hogy a gyanúsítottak legnagyobb része kegyelem alá esett és különösen a Héjjas-féle karhatalmi alakulat tagjai tényleges szolgálatban álló katonáknak és így a katonai bíróság hatáskörébe tartozóknak jelentettek ki”. A nyugalmazott koronaügyész helyettes ekkor a korabeli jegyzeteit, feljegyzéseit, jelentéseit átadta kihallgatójának. Később pedig az iratokhoz csatolásra került az ekkoriban írt „Nyomozás a fehér terror ellen” című összefoglalása.³⁸³

A nyomozás során 1945 tavaszától 1946 szeptemberéig többtucat személy került le- tartóztatásra. A másfél éves eljárásban 174 személy vált gyanúsíthatóvá az 1919-21-ben elkövetett bűncselekmények miatt. Az elérhető személyek gyanúsított ki hallgatását részint a Kecskeméti Népiügyszég, másrészt a rendőrség végezte. Ezek során a nyomozó szervek alapvetően Váry Albert hajdani jelentéseire támaszkodtak, amelyek pontosan tartalmazták a tényállást és név szerint az elkövetéssel terhelhetőket. A kihallgatók a gyanúsítottak elé tárták az azokban szereplő megállapításokat, illetve a fellelt korabeli eljárási iratokat. A nyomozás során a fő felelős Héjjas Iván nem került kézre, mert a háború idején osztrák területre távozott, majd a magyar hatóságok tudomása szerint továbbra is a megszállt országban, Innsbruck környékén tartózkodott. A Kecskeméti Népiügyszég az eljárás során kezdeményezte a kiadatását, de erre nem került sor. (Később Spanyolországban halt meg 1950-ben). A kegyetlenkedések másik főszereplőjének, Francia Kiss Mihálynak a tartózkodása viszont ismeretlen volt a nyomozó szervek előtt. (Az ő elfogására csak 1957. március 8-án került sor, addig álnéven Kunszentmiklós körzetében élt.) A hosszú és alapos nyomozás befejeztével a Kecskeméti Népiügyszég illetékességi területén kívül – Szolnokon, Törökszentmiklóson, Jászapátiban, Dunaföldváron, Lengyeltótiiban, Fonyódon, Szentgotthárdon, Pápán, Csengődön – elkövetett cselekmények esetén az eljárás át- tételre került a megfelelő népiügyszégekhez.³⁸⁴

³⁸³ Dr. Gereben (Gruder) János 1935-ben a Kecskeméti Ügyvédi Kamara tagja, 1945 márciusától a Kecskeméti Népiügyszég vezetője, 1946 augusztusában lemondott. Váry tanúvallomása 1946, Kovács tanúvallomása 1946.

³⁸⁴ Pl. Kecskeméti Népiügyszég gyanúsított ki hallgatásai: Nü.418/1945. Papp Kálmán 1946. június 3., Nü.149/1946. Blank Artúr 1946. július 2. Kecskeméti Népiügyszég Nü.22/6/1946. indítványa 1946. május 23., Bp. Fővárosi Bíróság B.XI.1789/1957/9. ítélete Francia Kiss Mihály ügyében 1957. június 13.: BFL VII.5.e. 20.630-1949. Héjjas Iván amerikai fogságban van: Kecskeméti Lapok 1945. július 22. 3. o., Héjjas Ivánt elfogták Ausztriában: Kecskeméti Lapok 1946. április 11. 1. o., Kecskeméti Népiügyszég Nü.28/1945. határozata 1946. november 12.: BFL VII.5.e. 6785-1950.

Az 1946 szeptemberében befejezett hatalmas nyomozás iratait hamarosan feldolgozta a Kecskeméti Népbüzség, így a sajtó november 12-én már 82 személy ellen a vádirat elkészültéről tudósított. Ez alapján e napokban nyilvánosságra kerültek az elkövetési helyszínek és a sértettek nevei: eszerint a gyilkosságokra a Duna-Tisza közének 19 településén vagy azok környékén került sor, s a brutális cselekményeknek 109 azonosított személy esett áldozatul. E tudósítás – a korszaknak megfelelően – azzal záródott, hogy a „toll belefárad az áldozatok felsorolásába. Az ügyészi vádirat: vádirat az egész fasiszta rendszer ellen is, amely vérben és mocsokban született, hogy az ország és a magyar nép tönkretételével érjen véget”. Így a „népbüzségi tárgyalást érthető izgalommal várja nemcsak Kecskemét, hanem az egész ország népe”.³⁸⁵

Erre azonban mégsem a hajdani történelem központjában, hanem Budapesten került sor, mivel a Népbüzségek Országos Tanácsa (továbbiakban: NOT) 1946. december 6-i végzésével a Bp. 29. §-a alapján Kecskemét helyett a Budapesti Népbüzséghez utalta az ügyet. Indokolása szerint ez azért vált szükségessé, mivel a 82 vádlott kiterjedt családi kapcsolata, a tanúk nagyszáma „alkalmas egy vidéki város nyugalmanak megzavarására, közrendet is veszélyeztető nyugtalanságot keltet” és kérdőessé teheti a bírák elfogulatlanságát. E döntés érdemi hátterét az a korabeli felfogás adta, amely ezzel a fővárosba helyezett perrel is az előző negyedszázad politikáját kívánta elítélni és megbélyegezni. Az akkor miniszterelnök-helyettes Szakasits Árpád rádiónyilatkozata szerint az elsüllyedt korábbi államrendben a „kezdett az orgoványi és síófoki gyilkosok voltak”, mely okfejtés végigvonult az eljárás jogi dokumentumain is.³⁸⁶

A kijelölési döntésnek megfelelően a Budapesti Népbüzség 1947. január 7-én adta ki vádiratát a „gyilkosság bűntette miatt Héjjas Iván és társai ellen indított bűnyűben” 82 személy ellen. Ezentúl 54 fővel szemben – haláluk, illetve bizonyíthatatlanság miatt – a nyomozás megszüntetésre került, míg 38 távollévő terhelt esetében a népbüzség nyomozólevél kibocsátását indítványozta. (Ennek eredményeként a későbbi években néhány elfogott terhelttel szemben is lefolytatásra került az eljárás.)³⁸⁷

³⁸⁵ Kecskeméti tárgyalják a Héjjas-különítmény bűnyűjét: Kecskemét 1946. szeptember 24. 2. o., Vádirat Héjjas Iván és társai ellen: mtiarchiv 1946. november 12., Vádirat Héjjas Iván, Francia Kiss Mihály és társai ellen – 82 vádlottja van a rablasi, gyilkossági bűnyűnek, közöljük a vádlottak névsorát: Dél-Pestmegye 1946. november 10. 1. o., Horthy parancsára gyilkolt a Héjjas-különítmény – A meggyilkolt áldozatok teljes névsora: Dél-Pestmegye 1946. november 14. 3. o.

³⁸⁶ Népbüzségek Országos Tanácsa V.8180/74/1946: BFL VII.5.e. 20.630-1949. Budapesten tárgyalják az orgoványi bűnyűt: Kecskemét 1946. december 15. 2. o., Tegnap szállították fel Budapestre az orgoványi bűnyű 30 vádlottját: Kecskeméti Lapok 1947. február 12. 2. o., Szakasits Árpád rádiónyilatkozata 1944. március 19-ől: mtiarchiv 1946. március 20.

³⁸⁷ Bp. Népbüzség Nü.13.672/1946/5.: BFL VII.5.e. 20.630-1949. A későbbi felelősségre vonásokra pl. a Muraközy Dezső, Dömötör József, Kristóf József elleni eljárások: BFL XXV.4.f. 0597-1952, 0919-1952, 0921-1953.

A 74 oldalas vádirat rendelkező részében megnevezte a megvádolt személyeket, a velük szembeni kényszerintézkedést és annak kezdő időpontját vagy tartamát, majd 23 pontban közölte a vád tárgyává tett bűncselekményeket, valamint az egyes terheltet abban betöltött szerepét, azok jogi minősítését. A vádirat 128 – köztük 20 ismeretlen – sértett megöléséről szólt. A leg súlyosabb vád – 86 rendbeli gyilkosságra felbujtás – Héjjas Ivánt terhelte, míg a többieket részint szintén felbujtóként, illetve tettesként, tette társként, bűnszolgaként nevezte meg a népbüzség.

A vádirat általános indokolásában majd’ nyolc oldalon ecsetelte azt a „történelmi keretet ... , melyben a vádbeli események lejátézódtak”. Az új politikai érának megfelelően a történelem okaként és mozgatóerejeként az „ellenforradalom 25 éve alatt annyit hangoztatott ’keresztény nemzeti eszme’, más szóval az ún. szegedi gondolat” került megnevezésre. Ennek három összetevője az „irredentizmus, antibolsevizmus és antiszemitizmus”, míg „gyakorlati megjelenési formájában” ... emberek százai politikai színezetű ürügyekkel, de legtöbbször önző haszonszerzési célzattal, bestiális módon legyilkoltattak”. Ezen szövegrész többször hivatkozott Váry Albert hajdani jelentéseire, melyek lényege szerint a bolsevizmussal való leszámolás „véres zsidóüldözéssé, pogrommá fajult”. E „történelmi korkép” felvázolása után megállapította a népbüzség, így „mindenki számára érthető lesz, hogy a ... gyilkosoknak a bűncselekményükért egyszer bűnhődniük kell”. Az általános szabályok szerint már elévült magatartások újbóli üldözését azzal indokolta a vádirat, miszerint a „felsorolt bűncselekmények politikai jellegét egyrészt az a körülmény alapoza meg, hogy a sértettek túlnyomó részt a Tanácsköztársaság ... megsegítése érdekében fejtettek ki működést, másrészt pedig az a tény, hogy ily elbírálás alá nem eső egyes zsidó vallású sértettek az ellenforradalom által azonosított marxista-szocialista és zsidó fogalmak egybeolvadása miatt estek a bűntény áldozatává”.

Az indokolásban 23 pontban leírt egyes történelmi tényállásoknál a vádirat alapvetően Váry által a miniszterelnöknek 1921 októberében írt, továbbá az 1922-es öszszefoglaló jelentésére támaszkodott. Az egyes pontoknál feltüntetésre kerültek a vádat bizonyító vallomások, a beszerzett korabeli iratok, s az említett jelentések. Az indokolás tényszerűen megállapította, hogy negyedszázad elteltével a „bűncselekmények között nagyszámmal vannak olyanok, melyek kiderítése nemcsak a tettesek, hanem a sértettek személyét illetően is ma már nem volt lehetséges”. A tárgyalási bizonyítást illetően a vádirat 201 fő tanúkihallgatását indítványozta, köztük Váry Albertét „általánosságban” és némely vádpontnál külön is nevesítve. Ugyanígy szükségesnek tartotta Kovács Péter legfőbb államügyész-helyettes, továbbá az 1919-20-ban szolgált hajdani kecskeméti ügyész-ségi alkalmazottak kihallgatását.

A budapesti törvényszéki palota esküdtzéki termében 1947. február 13-án megkezdett tárgyalássorozat nagy nyilvánosságot kapott. Mihályfi Ernő tájékoztatásügyi miniszter nem sokkal későbbi kijelentése szerint szükséges megismertetni az – egyik elkövetési helyszínről elnevezett – „most folyó orgoványi bűnyű” kapcsán azokat a

„szörnyűségeket, amelyek az 1919-es fehér terrorral most nyilvánosságra kerültek”. Ennek megfelelően a Magyar Távirati Iroda és az újságok folyamatosan hírt adtak az eljárás menetéről, tudósítottak a történetekről.³⁸⁸

A majd' negyedéven át tartó tárgyalássorozat során a Budapesti Népbíróság dr. Pálosi Béla vezette tanácsa a lehetséges bizonyítást lefolytatta: ennek során a tanúk tömegét követően április 21-22-én került sor Váry Albert kihallgatására.³⁸⁹ Vallomását nagy várakozás övezte, hiszen a tudósítások előzetes közlése szerint ő volt „annak idején az orgoványi gyilkosságok ügye kivizsgálásának irányítója”, s így a „per koronatanúja”. A tanúk közül Váry kihallgatása volt a legterjedelmesebb, két napon át tette meg vallomását, illetve válaszolt a kérdésekre, észrevételekre. Tanúkénti szerepléséről nagy részletességű tudósítást adott a sajtó, a „tárgyalás kiemelkedő érdekességének” értékelve azt.³⁹⁰

Váry vallomásában számot adott egykori megbízása előzményeiről, a fővárosi katonai visszaélések elleni fellépéséről. Ennek során hangsúlyozta, hogy azért kapta meg a feladatot 1921 augusztusában Bethlen István miniszterelnöktől, mert a budapesti ügyészség vezetőjeként „erélyes kézzel nyúltam hozzá mindenféle atrocitások elfolytatásához”. Ezt követően elmondta működésének kezdeteit, azokat a nehézségeket, amelyekkel a nyomozások irányítása során találkozott, majd jegyzetei és egykori jelentései alapján felidézte az egyes áldozatok sérelmére elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos eljárások megállapításait. Vallomásában kijelentette, hogy a bűncselekmények nagy részének politikai motívuma nem volt, azok „indítóokát az adta, hogy egyrészt zsidók voltak, másrészt pedig a gyilkosok pénzüket is el akarták rabolni”. Leszögezte, hogy annak idején a „tanácsköztársaság alatt elkövetett cselekmények Szentkirály körül játszódtak le. Kecskeméten ilyesmi nem történt, tehát a

³⁸⁸ Mihályfi Ernő miniszter a falu tájékoztatásáról: mtiarchiv 1947. április 20. Az MTI tudósításaira pl. Az orgoványi gyilkosok bűnügyének tárgyalása, Konokul tagadnak az orgoványi bűnper vádlottjai: mtiarchiv 1947. március 5., Folytatta a népbíróság az orgoványi bűnper tárgyalását: 1947. április 1., Az orgoványi gyilkosok ügye a népbíróság előtt: 1947. április 2., Az orgoványi bűnper tárgyalása: 1947. április 10., Az orgoványi gyilkosságok bűnügyének tárgyalása: 1947. április 15., Izgalmas szembesítések az orgoványi bűnper tárgyalásán: 1947. április 22. A Népszava tudósításai pl. Az orgoványi gyilkosok a népbíróság előtt: 1947. február 13. 3. o., Tovább folyik az orgoványi gyilkosok perének tárgyalása: 1947. február 26. 2. o., Újabb tanúkat hallgattak ki az orgoványi bűnperben: 1947. április 3. 4. o., Törvényszéki hírek: 1947. április 12. 4. o., Zsitvay Tibor volt igazságügy-miniszter vallomása az orgoványi perben: 1947. április 23. 3. o., Héjjas Iván „rendet teremtett” Kecskeméten a parasztok és zsidók között: 1947. április 24. 5. o. A Kecskeméti Lapokban pl. Megkezdtek az orgoványi bűnper tárgyalását: 1947. február 14. 1. o., Hírek Budapestről: 1947. február 20. 3. o., február 28. 3. o., Szörnyűségek a kecskeméti fogházban – Tóth László vallomása az orgoványi perben: 1947. április 4. 1. o., Kecskeméten hallgatják ki az orgoványi per tanúit: 1947. április 15. 2. o., Kihallgatták az orgoványi pör tanúit: 1947. április 18. 20. o.

³⁸⁹ Dr. Pálosi Béla (1908-?) járásbíró 1939, szolnoki törvényszéki bíró 1942, budapesti népbírósági tanácsvezető 1945, a Népbíróságok Országos Tanácsának tanácsvezetője 1948, budapesti központi járásbíró-sági bíró 1949, ügyvéd 1953.

³⁹⁰ Az orgoványi gyilkosságok bűnügyének tárgyalása: mtiarchiv április 15., Hétfőn hallgatja ki a népbíróság Váry Albertet az orgoványi bűnügyben: mtiarchiv 1947. április 19., Váry volt koronaügyész kihallgatása az orgoványi perben: Népszava 1947. április 20. 4. o., Az orgoványi bűnügy egykori ügyészeinek vallomása a népbíróság előtt: mtiarchiv április 21., Váry Albert volt korona-ügyész helyettes vallomása az orgoványi vérengzésekről: Népszava 1947. április 22. 5. o.

kecskeméti nagy nekibuzdulást ezek nem is igazolhatták”. Emlékezete szerint az 1921-22-es nyomozások során „nem védekeztek a gyanúsítottak a proletárdiktatúra alatti atrocitások miatti elkeseredéssel”, az akkoriban kihallgatott tanúk pedig „félelem alatt voltak, de ha vallottak, azt el kellett hinni”.³⁹¹

Vallomása közben került sor egykori munkatársának, Kovács Péternek a kihallgatására, aki szintén kiemelte az egykori eljárások folytatásának nehéz körülményeit. Elmondta, hogy a hajdani „tettesek legnagyobb része egyszerű ember volt”, akik kihallgatásuk során „túlnyomó részben beismerésben voltak, politikai háttérét a gyilkosságoknak nem tudták adni”. Véleménye szerint az elkövetők a „politikai kor szellemmel együtt úsztak az árral, és emiatt a gyilkosságokat nem is tartották annyira borzalmasnak”, az áldozatok jelentős részének zsidó volta pedig „elsősorban is ürügy volt a rablások elkövetésére”.³⁹²

A két hajdani ügyész tanúkihallgatásával lényegileg befejeződött a személyi bizonyítás. Ezt követően még néhány kisebb vallomás után Pálosi tanácsvezető az 1947. április 28-i tárgyaláson ismertette a fontos korabeli okiratokat, így a civil és a csendőri ügyészi határozatokat, átiratokat, jelentéseket, köztük a többször hivatkozott Váry által készítteteket, valamint a korabeli sajtótudósításokat.³⁹³

A bizonyítás befejeztével április 29-én hangoztak el a felek perbeszédei. dr. Rhosóczy Mihály népügyész vádbeszédében kiemelte, hogy e bűnügy példátlan a magyar igazságszolgáltatásban, mert a „bűncselekmények elkövetése idején azokról beszélni sem lehetett”, később pedig „amnesztia útján biztosítottak büntetlenséget a gyilkosok és rablók számára”. Az időmúlás megnehezítette a tényfeltárást, mivel az eredeti iratok nagyrészt elvesztek, míg a közvetlen tanúk jelentős része elhalálozott. A népügyész ezután soravetette az egyes vádcsoportokat, ismertette a feltárt korabeli nyomozati adatokat, valamint a tárgyaláson elhangzott tanúvallomásokat és egyenként foglalkozott a vádlottak szerepével. Beszéde végén kijelentette, hogy a népbírak „kötelessége a magyar múltnak ezt a szégyenfoltját kitörölni. Mögötte áll vádlóként ... a megkínzott, meggyilkolt, megcsonkított áldozatok szomorú serege, és mint a letűnt rendszer kimagasló képviselői mondták, hogy aki rabolt, gyilkolt, az lógjon, én sem kérek mást!” Ennek megfelelően a vezetőkre és több végrehajtóra halált, a többi vádlottra pedig kényszermunkát, illetve fegyházbüntetést, továbbá valamennyiükre vagyoni elkobozást és politikai jogvesztést indítványozott.³⁹⁴

³⁹¹ Váry tanúvallomása 1947. Az általa említett szentkirályi cselekmények 1919. április 23-24-én történtek, amikor a fehér ellenforradalmárokat tűzharcban szétzörgette a vörös karhatalom. Az ezt követően letartóztatott 70-80 főt a forradalmi katonai törvényszék felfüggesztett fegyházra ítélte: ld. Romsics Ignác: A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918-19-ben 103-104. o. Bp. Akadémiai Kiadó 1982.

³⁹² Kovács Péter tanúvallomása Bp. Népbíróságon 1947. április 21.: BFL VII.5.e. 20.630-1949.

³⁹³ Bp. Népbíróság 1947. április 28. jegyzőkönyv: BFL VII.5.e. 20.630-1949.

³⁹⁴ Rhosóczy Mihály 1935-től gödöllői járásbíró-sági aljegyző, 1941-től pestvidéki törvényszéki bírósági titkár, 1944-től pestvidéki királyi ügyész, 1946-ban budapesti népügyész, amely beosztásából 1947-ben felmentésre került. Kilenc halálos ítéletet kért az ügyész az orgoványi bűnperben: mtiarchiv 1947. április 29., Vádbeszéd az orgoványi perben: Kecskeméti Lapok 1947. május 1. 1. o.

Ezt követően Marosán György politikai ügyész tartotta meg szenvedélyes beszédét. Ebben kihangsúlyozta, hogy a „magyarság tragédiája 1919. augusztus 2-án kezdődött és Szálasi futásáig tartott”, majd felvette a kérdést, ezekért ki a bűnös? Ezt akként válaszolta meg, hogy „bűnös maga az a gondolat, amelyet Horthy, Héjjas, Francia-Kiss Mihály, Prónay, Ostenburg és a vádlottak padján ülő gyilkosok képviseltek és képviselnek még ma is. Orgoványt és Siófokot nem lehet lemosni a magyar történelem lapjáról. Itt kezdődött a fasizmus, amely később elöntötte egész Európát”. Beszéde végén leszögezte: „ide 1919 nem tér vissza soha, de Európába se. Magyarország még egyszer nem fertőzheti meg ezt a földrészt”. Olyan ítéletet kell hozni, hogy az „feleljen meg a magyar nép igényeinek és ... jogi szempontból kibírja a jövő kritikáját”.³⁹⁵

A védelem meghallgatása után a népbíróság néhány nappal később, 1947. május 13-án hirdette ki ítéletét, amelyet a sajtó közvetített a közvéleménynek. E tudósítások tárgyszerűen közölték a kiszabott büntetéseket, felmentéseket, míg egy hozzáfűzött vélemény szerint a vádlottaknak „bűnhődniük kell az ártatlanul elhurcolt, megkötözött és lefejezett, felakasztott és élve elásott emberek százaiért”.³⁹⁶

A bíróság a jelenlévő vádlottak közül 22 főt ítél el gyilkosságok, illetve halált okozó súlyos testi sértések miatt: 3-t életfogytiglani, 19-t 1-15 évi fegyház-, illetve börtönbüntetésekre, míg 15 személyt bizonyítékok hiányában felmentett (az elítéltek esetében is sor került több részfelmentésre). A távollévők közül a fő felelősökkel, Héjjas Ivánnal és Francia Kiss Mihállyal szemben halálbüntetést szabott ki, míg Pataki Nándor volt főhadnagy bűnösségét büntetés kiszabása nélkül megállapította.³⁹⁷

A 64 oldalas ítélet kapcsán Pálosi Béla általánosságban elmondta, miszerint a bíróság célja az volt, hogy a „kort felelevenítse és rányomja a bűnösség bélyegét”. Megállapította – a negyedszázaddal korábbi értékelésnek megfelelően –, hogy a „Héjjas-különítmény szövetkezet volt a nekik nem tetsző emberek kiirtására”. Reménye szerint az ítélet „azokba a lelkekbe is gyógyírt csepegtetett, amelyeknek volt mit siratniuk, nem azzal, hogy a vádlottakat elítélte, hanem azzal, hogy annak a bűnös kornak cselekvőségét tisztázza, felidézte az áldozatok emlékét és igyekezett irántuk a nemzet kegyeletét leróni”.³⁹⁸

³⁹⁵ Nem emberéletekről, hanem a nemzet becsületéről van szó – mondotta Marosán elvtárs az orgoványi bűnper tárgyalásán: Népszava 1947. április 30. 5. o.,

³⁹⁶ Ítélet az orgoványi bűnperben: mtiarchív 1947. május 13., Héjjas Ivánt és Francia Kiss Mihályt halálra ítélték – A többi orgoványi gyilkos fegyházbüntetést kapott: Népszava 1947. május 14. 6. o., Két halálos ítélet és négy életfogytiglani fegyházbüntetés az orgoványi gyilkosok bűnperében: Szabad Nép 1947. május 14. 3. o., Halálra ítélték Héjjas Ivánt és Francia Kiss Mihályt: Szabad Szó 1947. május 14. 1. o., Ítélet az orgoványi bűnperben: Kecskeméti Lapok 1947. május 14. 1. o., Akiket felmentettek: Kecskeméti Lapok 1947. május 15. 2. o., Halálra ítélték Héjjas Ivánt és Francia Kiss Mihályt: Fegyverhízi Közlöny 1947. május 17. 3. o.

³⁹⁷ Bp. Népbíróság Nb.IV.131/1947-5. ítélete: BFL VII.5.c. 20.630-1949.

³⁹⁸ Ítélet az orgoványi bűnperben: mtiarchív 1947. május 13.

Az ítélet számos jogkérdést illetően állást foglalt, így megállapította, hogy – bár a legtöbb esetben az 1920-as években a vádlottakkal szemben folytak nyomozások, de azok az 1921. novemberi 3-i kormányzói elhatározás alapján megszűntek, ezért a Btk. 105. § 2. pontja alapján nem lett volna helye eljárásnak. De mivel így a bűncselekmények üldözését politikai okokból az akkor „uralmon volt hatalom megakadályozta”, ezért a bíróság az Nbr. rendelkezéseire figyelemmel a „kegyelmi elhatározásnak a politikai gyilkosságokra vonatkozó intézkedését hatályon kívül helyezi”,

– néhány vádlottal szemben az 1920-as években jogerős ítéletet hoztak, ezért azon „esetekben, ahol a tettazonosság keretén belül elbíráltak látták a most vád tárgyává tett cselekményeket”, a bíróság őket felmentette,

– a nagy időmúlás miatt „egy történeti ... kor meg fog elevenedni, melyből azonban a sértettek pontos névsora, megöletésük módja, s főleg a tettesek személyazonossága nehezen lesz kihámozható”, aminek következménye lett a számos felmentés,

– a bizonyítás nehézségei miatt a bíróságnak csak az lehetett a feladata, hogy a „jogrend keretein belül, a jog szabályainak betartása mellett büntetni azt, akire rábizonyult cselekvősége, és büntetni azért, ami rábizonyult”.

Az indokolás külön kitért Váry jelentéseire, amelyekre a „vádhatóság mint teljes bizonyító erejű bizonyítékokra hivatkozott”. A tanács ezzel szemben megállapította, hogy maga a kihallgatott Váry Albert és Kovács Péter szerint is bár a jelentésekben szereplő „megállapításaik ’ügyési szempontból’ feltétlenül kellőképpen alá voltak támasztva, de ... ez nem tekintendő egyenlő értékűnek a bírósági szempontból feltétlenül elegendő alátámasztásnak”. Ennek indoka pedig az volt, hogy az egykori iratok „tényállásokat állapítanak meg, terheltek neveit sorolják fel minden ezen megállapítás alapjául szolgáló körülmény megjelölése nélkül”. Így ezeket a hajdani ügyési okmányokat a bíróság „kiegészítő támogató bizonyítékként” vette figyelembe. A perben kihallgatott tanúk kijelentései kapcsán pedig leszögezte, hogy a csupán „hallomásból eredő és ellentétes vallomások ... akkor sem fogadta el, ha azok mellett a főügyési jelentés is nyújt némi támpontot”. Mindezek előrebocsátása után az ítélet számos vádpont esetén felidézte Váry jelentéseit, s többször hivatkozott tanúvallomására mint adott tényállást bizonyító körülményre.

Az ítélet ellen a népbíró fellebbezett, részben a felmentések miatt, másrészt súlyosbítás végett, míg a védelem ugyancsak perorvoslással élt a felelősség megállapítása ellen, illetve enyhítésekért.

A másodfokú eljárásra egy évvel később került sor, amikor a NOT 1948. július 28-i ítéletével döntött a perorvoslatokról. Több vádlott szabadságvesztését súlyosbította, a vagyonek kobzásokat kiszabta, míg 17 vádlott esetében az első fokú bíróságot egészben vagy részben új eljárásra utasította. A kor értékelésének megfelelően az indoklás bevezetőjében leszögezte, hogy az „1919. évi proletárdiktatúrának ... elbukása után hazánk az ellenforradalom, a fehér terror sötét korszakába zuhant, mely után a Horthy-féle reakciós rendszerben folytatódott”, ez vezetett a világháborús részvételhez, majd elhozta a „nyilas uralom szennyes, gyilkos áradatát”. A jogi részben a

bűncselekményeket illetően kimondta, hogy „ezek már eleve nem közönséges gyilkosságoknak”, hanem a módosított Nbr. 11. § 5. pontja szerinti „háborús bűntetteknek lettek volna minősítendőik”. Az első fokú bíróság ténymegállapításait, bizonyíték-értékelését számos vonatkozásban kritika tárgyává tette a döntés, amellyel kapcsolatos érvelés egyik sarokpontja Váry Albert korabeli jelentéseinek, tanúvallomásának nem megfelelő megítélése volt. Így az új eljárást illetően szükségesnek tartotta a „számbavehető bizonyítékok gondos kimunkálását és értékelését”.³⁹⁹

E döntésnek megfelelően a hajdani Duna-Tisza közti atrocitások miatti megismételt eljárást a Budapesti Népbíróság dr. Rácz Endre vezette tanácsa 1949. február 16. és április 2. között folytatta le, amelyről az MTI ismételt tudósításokat közölt. (Az újabb tárgyaláson a vádlottak köre egy, a korábbi nyomozólevél alapján kézrekerült személlyel bővült, akivel szemben pótvádiratot adott be a Budapesti Népbüzség.)⁴⁰⁰

A megismételt perben is a hajdani eljárásokban tevékenykedett ügyészeknek alapvető bizonyítási szerep jutott. A tanácsvezető a vádlottak kihallgatása után az 1947. február 25-i tárgyaláson ismertette az 1922-es összefoglaló jelentést, majd március 11-én kihallgatta Kovács Péter legfőbb államügyész-helyettest, míg 16-án került sor Váry Albert újabb vallomástételére, amelyről ismét hírt adott a sajtó.⁴⁰¹

Vallomásaikban mindketten az általuk korábban elmondottakat adták elő, hangsúlyozva a hajdani eljárások nehézségeit, a katonai hatóságokkal való együttműködés hiányát. Kovács szerint egyértelműen az volt a „tendencia, hogy a vádlottakat kiemtsék”, noha olyan súlyosak voltak a bűncselekményeik, hogyha „eljárás folyt volna ellenük, a polgári bíróság halálra ítélte volna őket”. Emlékezete szerint némely esetekben az „áldozatok megkínzásának módja vadállati volt”. Váry leszögezte, az áldozatok nagy részét „nem azért ölték meg, mert kommunisták voltak, hanem a zsidó származásuk miatt”. A kibocsátott amnesztia ellehetetlenítette az eljárásokat, büntetlenséget biztosítva a legtöbb résztvevőnek, holott „ha gyilkosság elkövetése megtörtént marad, ez sohasem szül jót”. Sokszor hivatkozott összefoglaló jelentéséről kijelentette, hogy „ezek az adatok még nyersanyagot képeztek, vádirat készítésére még alkalmatlanok voltak”.⁴⁰²

³⁹⁹ NOT.II.727/1947/9. ítélet: BFL VII.5.e. 20.630-1949.

⁴⁰⁰ Rácz Endre 1936-tól budapesti ügyvéd, 1946-tól budapesti büntető törvényszéki bír. Az MTI tudósításokra ld. mtiarchiv: Az orgoványi gyilkosok a népbíróság előtt: 1949. február 16., Tanúkat hallgattak ki az orgoványi gyilkosok ügyének tárgyalásán: 1949. február 23., Tanúvallomások az 1919. novemberi „Szent Bertalan éjszakáról”: 1949. február 25., Újabb bizonyíték az orgoványi gyilkosok ügyében: 1949. március 2., Tanúvallomások Horthy amnesztiájáról az orgoványi rablógyilkosok ügyében: 1949. március 4., Tanúvallomások az orgoványi gyilkosok bűnperében az 1920. június elején meggyilkolt kommunisták haláláról: 1949. március 10., Tanúkihallgatások az orgoványi gyilkosság ügyében: 1949. március 11. A Népszava tudósításai pl. Az orgoványi fehérterroristák ügye újra a népbíróság előtt: 1949. február 16. 4. o., Tanúkihallgatás az orgoványi terroristák bűnperében: 1949. február 19. 4. o., Negyvenhét ember meggyilkolásáról vallott az orgoványi per egyik tanúja: 1949. február 26. 4. o., Ítélet előtt az orgoványi terroristák bűnpere: 1949. március 18. 4. o. Bp. Népbüzség Nü.13.672/1946/57. pótvádirata 1948. július 12. az 1947. október 15-től előzetes letartóztatásban lévő Füvessy Imrével szemben, aki a „Héjjas-különítmény egyik legvérengzőbb tisztje volt”: BFL VII.5.e. 20.630-1949.

⁴⁰¹ Váry Albert volt koronagyűjlesztő-helyettes tanúvallomása az orgoványi bűnperben: mtiarchiv 1947. március 16.

⁴⁰² Váry tanúvallomása 1949

Váry és Kovács tanúkihallgatásával a bizonyítás befejezést nyert. Másnapi vádbeszédében dr. Nagyfejeő József népbüzség rámutatott arra, hogy a „Héjjas-különítmény szerve része volt a Horthy-rendszernek”, részükre előre biztosították a büntetlenséget. A „fehérterroristák minden ténykedését a 'nemzeti gondolat' leplébe burkolták, ... ez alatt folyt le antibolsevista és antiszemita bűncselekmények sorozata”. Minden vádlottra a legsúlyosabb ítélet kiszabását kérte.⁴⁰³

A népbíróság 1949. április 2-án hirdette ki döntését, amely szigorúbb volt mint az első: szinte minden korábban felmentettet bűnösnek mondott ki háborús bűntettek miatt, három vádlottat életfogytiglani, míg a többieket 6-12 évi fegyházra, az egyik főszereplőnek értékelte Rád Árpád volt hadnagyot pedig halálra ítélte.⁴⁰⁴

Az indokolás az előzővel megegyezően felvázolta a történetek „történelmi hátterét”, majd lényegileg az eredeti ítélettel megegyező tényállást állapított meg, az egyes vádlottak szerepével. Az ítélet megállapítása szerint a Héjjas Iván által létrehozott szervezethez tartozók kezdetben bosszúból a baloldali érzelműekkel számoltak le, majd „sorra kerültek azok, akiknek vagyonuk volt, akik zsidók voltak, vagy akiknek a kereskedésére a különítmény valamelyik tagja áhítozott”. Az egyes tényállások megállapítása alapvetően a Váry-féle jelentésekre, továbbá a csendőrgyűjlesztő határozatokra támaszkodott, amelyeket kiegészítettek a közvetlen vagy közvetett tanúk vallomásai, illetve a korabeli sajtótermékek közleményei.

Az újabb ítélet elleni fellebbezéseket a NOT 1949. augusztus 25-i döntésével bírálta el: enyhítette a kiszabott határozott tartamú és az életfogytiglani szabadságvesztések egy részét, míg más vonatkozásban helyben hagyta az első fokú bíróság határozatát. A hajdani történeteket akként összegezte, hogy a „Héjjas-különítmény az akkori rendszer illegális támaszául szolgáló, politikai célokra is felhasználható rablógyilkos szervezet volt ... A vádlottak bűncselekményeinek emberek tömege esett áldozatul, azok politikai jellege vitathatatlan és üldözésüket a népellenes rendszerek minden lehető eszközzel: a büntetettek szökésének előmozdításával, a bűnügyet felderíteni kívánó polgári nyomozó hatóságoktól a cinkostársaikat nyíltan is mentő katonai hatóságokhoz való utalással, és a szadista tömeggyilkosságokat hazafias felbuzdulásnak minősítő kormányzói amnesztiával ... megakadályozták”. A másodfokú tanács a felülbírált perben a bizonyítékok értékelését helyesnek találta. A hajdani büntető-eljárások kapcsán leszögezte, hogy a fennmaradt iratokban összegyűjtött adatok „hitelet érdemlősége alig vitatható”. A koronatanú Váry Albertől elismerte, hogy az „egykorú nyomozást a legnagyobb nehézségek között” irányította. Azonban az új idők szellemének megfelelően vele kapcsolatban kimondta, hogy a „fogalomelemzésen és a tényállással kapcsolatos szörszálhasogatásokon felnevelt és az alaki és az anyagi jogszabályok béklyóival lekötött, individualista liberális jogszemléletben élő,

⁴⁰³ Nagyfejeő József 1942-től bicskei járásbírói jegyző, 1944-től egri törvényszéki titkár, 1945-től budapesti népbüzség. Ítélet előtt az orgoványi terroristák bűnpere: Népszava 1949. március. 18. 4. o.

⁴⁰⁴ Bp. Népbíróság Nb.XVII.131/1947/44. ítélet: BFL VII.5.e. 20.630-1949., A népbíróság ítélete az orgoványi bűnügyben: mtiarchiv 1949. április 2.

mégoly tárgyilagos jogász bürokrata” felfogását jelentette azon kijelentése, miszerint jelentéseiben foglaltak a vádemeléshez nem voltak elegendők.⁴⁰⁵

E jogerős ítélettel Váry Albert számára befejeződött a hajdani Duna-Tisza közí atrocitások miatti felelősségre vonásokkal kapcsolatos eljárásokban való személyes részvétele. Sokat hivatkozott összefoglaló jelentése azonban más perekben is jelentős szerepet kapott mint fontos bizonyítási eszköz. Így a Szolnokon és térségében (Abony, Fegyvernek, Törökszentmiklós) 1920 tavaszán elkövetett kegyetlenkedések egyik főszereplőjének, Gyulai Molnár Ferenc perében a Szolnoki Népbíróság által 1947. november 8-án hozott, életfogytiglani fegyházbüntetést kiszabó ítélet indokolásának alapvető hivatkozása volt a tényállás megállapításánál a nyomozás során beszerzett 1922-es jelentés. Még a halála után, 1957-ben Francia Kiss Mihállyal szembeni perújítási eljárásban hozott marasztaló ítélet is úgy értékelte, hogy nyomozások „eredményét úgy dr. Váry Albert koronaügyész-helyettes, mint a csendőrség ügyésze okmányokba fektette le, s így kétségtelenül megállapították azt a tényállást, amely a valóságnak megfelel”.⁴⁰⁶

A volt Nemzeti Hadsereg Budapestre való bevonulása után történt, számos ember eltűnése miatti ügyekben szintén felelősségre vonásokra került sor. Ezekben a nyomozó szervek jól hasznosíthatóak Váry Albertnek az ezzel kapcsolatban írt „Nevezetesebb elhurcolások és azok esetleges tanúi” című emlékezését. Némely eljárásban sor került Váry tanúkihallgatására is, mint pl. 1949 májusában a BM Államvédelmi Hatóság Népiügyszéki Kirendeltségén, ahol az annak idején nagy visszhangot keltett, 1920 elején Hamburger Sándorné és társai sérelmére elkövetett brutalitások képezték az eljárás tárgyát. Az emiatti, háborús bűntett jogcímén való vádemelést követő budapesti népbírósági eljárásban júliusban szintén kihallgatásra került. Váry e tanúvallomásaiban számot adott az elhurcoltaknak a katonai alakulatok kezéből való kiszabadítása érdekében végzett tevékenységéről. Mint mondta, ezen működését „nyilvánosan fejtette ki”, amelynek így „híre ment, és az elhurcoltak hozzátartozói tömegesen fordultak hozzám segítségért”. A szabadításokkal kapcsolatos állításait az egykori sértettek tanúvallomásaikban megerősítették, elmondva, hogy neki köszönhették szabadságukat, s így az életüket.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ NOT.V.2170/1949. ítélet. Az elítéltek további sorsáról ld. a szám és keltezés nélküli feljegyzést a peranyagban, amely szerint hat hosszú tartamú, illetve életfogytiglani fegyházra elítéltek a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1957. december 4-i 004/1/11/1957. elhatározásával kegyelmet adott. A Kunszentmiklós melletti Bodakútpusztán álnéven élő, 1957. március 8-án elfogott Francia Kiss Mihályt a Bp. Fővárosi Bíróság perújítás során 1957. június 13-án hozott B.XI.1798/1957-9. ítéletével az alapeljárásnak megfelelően halálra ítélte. E döntést a Legfelsőbb Bíróság 1957. augusztus 9-i Nbf.II.5123/1957/14. ítéletével helyben hagyta, így a büntetést négy nap múlva végrehajtották: BFL VII.5.e. 20.630-1949. Ma elhangzik az ítélet Francia Kiss Mihály ügyében: Népszabadság 1957. június 14. 8. o., Halálra ítélték Francia Kiss Mihályt: Népszabadság 1957. június 15. 8. o. Rád Árpádot 1949. szeptember 16-án végezték ki a Gyűjtőfogházban: ÁBTL 3.1.9. V-26226/2.

⁴⁰⁶ Szolnoki Népbíróság Nb.155/1946/20. ítélet: BFL VII.5.e. 6758-1950., Bp. Fővárosi Bíróság B.XI.1798/1957-9. ítélet: BFL VII.5.e. 20.630-1949.

⁴⁰⁷ Váry tanúvallomása 1949 ÁVH, Váry tanúvallomása 1949 Miakits-perben. BM ÁVH Népiügyszéki Kirendeltsége 101.548/1948. jegyzőkönyv 1949. május 13. Szenes Márk tanúvallomása: BFL VII.5.e. 1243-1950., Graumann tanúvallomása 1947

A fentiek szerint az 1945-öt követő időszakban az új hatalom bűnüldöző szervei által igénybe vett Váry Albert vegyes érzelmekkel tekinthetett a munkája által megalapozott eljárásokra: az ítéletekkel ugyan célba értek a hajdani bűncselekmények miatti felelősségre vonások, de olyan megoldással, amely jogi felfogásától idegen volt. Így a családi emlékezet szerint „élete végéig gyötörte ...”, hogy 25 év után az ő adatai alapján vonnak felelősségre ... olyan embereket, akik ... egyszerű sorkatonái voltak azoknak az atrocitásoknak, amelyekhez hasonlóként ő számos ’vörös’ terroristát sikerrel terjesztett fel kegyelemre”.⁴⁰⁸

A kitelepített

A népbíróági eljárások megszüntével Váry Albert elveszítette jelentőségét a hatalom számára. Ez azonban nem jelentett neki békességet, mivel életének újabb viszontagságai kezdődtek a korabeli politikának a múltat nem felejtő és a társadalmi problémákat kényszerítő eszközök révén megoldani kívánó intézkedései következtében. Ennek menetében a „népi demokrácia” államát irányító Magyar Dolgozók Pártjának (továbbiakban: MDP) legfelsőbb szervei egymás után hozták döntéseiket, amelyek emberek tömegeinek, s bennük Várynak az életét is gyökeresen érintették.

A Politikai Bizottság 1951. március 22-i ülésén tárgyalta meg az egységes nyugdíjrendszer bevezetésére irányuló előterjesztést. Ekkor határozat született arról, hogy felül kell vizsgálni „szigorú osztályszempontok alapján mindazok nyugdíját, akik a Horthy rezsimben közszolgálatban állottak. E nyugdíjasok számát és nyugdíját a minimumra kell csökkenteni”. A részletekről május 30-án tárgyalta a párt Központi Vezetőségének Titkársága, amelynek döntése kimondta, hogy előzetes felülvizsgálat után teljesen meg kell vonni a nyugdíjat azoktól, akik a korábbi „rezsim közép- és magas állású közigazgatási funkcionáriusai” voltak. Ezen belül a határozat 3/d. pontja előzetes eljárás nélküli teljes megvonást írt elő azok esetében, akik 1946. december 31. előtt kerültek nyugdíjba.⁴⁰⁹

A Titkárság e napon egy másik, számos embert érint kérdésről is tárgyalta, a Budapestről történő kitelepítések révén felszabaduló lakások elosztásáról. A döntés a külvilág felé annak propagálását írta elő, hogy a „Párt és kormány intézkedése a nép ellenségei ellen irányul, s a munkásosztály érdekét szolgálja”. A terv szerint szeptemberig kiűritendő 5–6000 ingatlan sorsát illetően pedig kimondta, hogy azok 40%-át üzemi dolgozóknak, 30%-át honvédtisztoknak, a többit pedig alapvetően a párt és állami szervek tagjainak kell átadni.⁴¹⁰

Váry Albert kálváriája viszont még e nagypolitikai döntéseket megelőzően elkezdődött azzal, hogy megfosztották majd két évtizede lakott otthonától. Az akkor már Bajcsy-Zsilinszky Endréről elnevezett – korábbi Vilmos császár – úti 78. szám alatti háromszobás lakását az egész tömbbel együtt a Honvédelmi Minisztérium 1950. október 21-én a benne lakók elhelyezése és kártalanítása nélkül a Honvéd című lap szerkesztősége és a Vörös Csillag Nyomda számára vette igénybe. Kilakoltatásuk után Váryék feleségének lányához és férjéhez, a korábban ügyvédként, majd közjegyzőként tevékenykedő Bárdoly Sándornak a közelben lévő, ugyanezen út 31. szám alatt lévő lakásában húzódtak meg, ahová szabályosan bejelentkeztek. E lakás négy szobájából kettő társbérletnek volt kiutalva, így Váryék vejük dolgozószobájá-

ban laktak. Az otthonukból való kényszerszállás miatt bútoraik jelentős részét el kellett adniuk, a megmaradtakat pedig egy pincében raktározták. Váry egészsége is károsodott ebben az időszakban, mivel ekkoriban érte az első lábtrombózis.⁴¹¹

Néhány hónap elteltével, 1951. június közepén a beteges házaspár elköltözött Váry lányának, Matildnak a családjához, a Fejér megyei Adonyba. Azonban itt sem letek nyugalmat, mivel utolérte őket a politikában elhatározott kényszerintézkedés hulláma: 1951 május-júliusában a Budapesten élő középosztályból és az 1945 előtti felsőbb rétegekből majd 14.000 személyt telepítettek ki az ország keleti részének falvaiba, tanyáira.⁴¹²

A kitelepítéssel kapcsolatos politikai döntés végrehajtásához a hatályban lévő „A honvédelemről” szóló 1939:II. törvénycikk került felhasználásra. Ennek 141. §-a lehetővé tette a kormánynak, hogy háború esetén kivételes hatalommal élhessen, melynek keretében a törvényben meghatározott korlátozó intézkedéseket rendelhetett el: így a 150. § szerint azokat a „személyeket, akiknek bizonyos községben vagy az ország bizonyos részeiben való tartózkodása a közrend és a közbiztonság vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okokból káros, községi illetőségükre tekintet nélkül ... ki lehet tiltani. Az ilyen személyeket akár tartózkodási helyükön, akár az ország más helyén rendőrhatalósági felügyelet vagy a szükséghez képest rendőrhatalósági őrizet alá is lehet helyezni”. E törvényhely végrehajtását az 1939. szeptember 2-től hatályos, a kitiltásra, a rendőrhatalósági felügyeletre vagy őrizetre vonatkozó 8130. ME és a 760. BM rendeletek szolgálták, amelyek részletesen meghatározták az eljárást, valamint az érintett kötelezettségeit és jogait. Bár e normákat csak háború esetén lehetett volna alkalmazni, e feltétel hiányával a korabeli hatalom nem foglalkozott. A kitiltás következményeként a lakásügy ideiglenes rendezéséről szóló 6000/1948. Korm. rendelet 23, 31 §-ai lehetővé tették az érintett lakásának igénybe vételét, amit 24 órán belül el kellett hagyni.⁴¹³

⁴¹¹ Váry Albert panasza 1951. július 4., Bárdoly Sándor felülvizsgálati kérelme 1951. augusztus 22. a BM-hez, a véghatározat mellékletét képező szám és keltetés nélküli környezettanulmány, Házfelügyelői igazolás 1951. július 16.: ÁBTI. 2.5.6. 18/12. Bárdoly Sándor (1892-?) csendőr, ügyvéd, 1949-től ráckevei közjegyző, 1925-ben kötött házasságot Váry mostohányával, Ungváry Rózsával. Pályája során 1926-ban az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló büntett miatti eljárásban Rákosi Mátyás egyik vádlottjának, Juhász Pálnak, majd 1946-ban a Sztójay-kormány tagjai elleni népbíróági perben a háborús büntettek miatt majd halálra ítélt Szász Lajos volt miniszternek a védője: Az 1919 augusztus és 1920 október között fennállott „Tudományegyetemi Csendőrtiszti Zászlóalj” tagnévsora 40. o. Bp. Centrum Kiadóvállalat Rt. 1942, Házasság: Pesti Hírlap 1925. április 15. 8. o., Rákosi Mátyás és társainak bűnpere: Bp. Hírlap 1926. július 27. 13. o., Bp. Királyi Büntető Törvényszék B.8771/1925. BFL VII.5.c., Karsai László-Molnár Judit szerk.: A magyar Quisling-kormány – Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt 637-648. o. Bp. 1956-os KHT. 2004

⁴¹² Széchenyi Kinga: Megbélyegzettek: http://www.hortobagyideportaltak.hu/k_megbelyegzettek.htm (letöltés 2015. március 2.). Ekkor került kitelepítésre Váry ismerőse, a volt koronaügyész, Mendelényi László is a családjával (fia, menyje, unokái): Hantó Zsuzsanna: Kitiltott családok Bp. 2009 CD-melléklet: A Bp-ről kitelepítettek összesített névsora 550, 1277-1280. sorszám.

⁴¹³ Bp. Közlöny 1939. szeptember 2. 2, 10-11. o., Magyar Közlöny – Rendeletek Tára 1948. május 16. 1051, 1060. o. A 31. § (2) bekezdése szerint „elhagyott lakásnak kell tekinteni azt a lakást, amelyet bérletre a visszatérés szándéka nélkül hagytak el”.

⁴⁰⁹ MDP Politikai Bizottsága 1951. március 22. jegyzőkönyv: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=39799&MT=1 (letöltés 2015. március 8.)

⁴¹⁰ MDP Központi Vezetőség Titkársága 1951. május 30. jegyzőkönyv: http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jspx?ADT_ID=39992&MT=1 (letöltés 2015. március 8.)

Az intézkedés előkészítése során megtörtént a kiszemelt személyi, családi, anyagi körülményeinek, majd kényszerlakhelyének a megállapítása. A vonatkozó iratok hiányában nem ismert, hogy Váry mikor került fel a kitelepítendőek listájára, de múltja a korabeli politika alapján egyenesen erre predesztinálta. Személyére ráillett az előírtaknak megfelelően hirdetett propaganda meghatározása, miszerint a kitelepítésekre a „negyedszázados véres horthysta terror vezetői és támogatói, a magyar nép ezerszeresen elátkozott vérszopói” közé tartozottakkal szemben került sor, hiszen nem vitathatóan magas igazságügyi és politikai állásokat töltött be 1919-39-ben. Konkrétan az intézkedésnek nem lett volna tényleg alapja, mivel az előkészítés soráni környezettanulmányban az eljáró rendőr megállapította, hogy a nyugdíjas Váry és családtagjai „politikailag nem veszélyesek”. Kitelepítésének elhatározása után az erről értesített Hajdú-Bihar Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának 1951. június 20-i határozata számára tartózkodási helyként Zsáka faluban egy özvegyasszony házának egyszobás lakrészét jelölte ki.⁴¹⁴

A kitelepítések során a Belügyminisztérium 1951. június 22-én határozott Várynak és családtagjainak (felesége, mostohalánya, veje) Budapestről területéről való azonnali kitiltásáról. A döntés szerint erre azért került sor, mert Váry korábban „Nep. képviselő, legfelsőbb államügyész”, míg veje az egykori egyetemi csendőrszázlój tagja volt. A kényszerintézkedés ellen halasztó hatállyal nem bíró panasz lehetőségét biztosította a határozat: ennek értelmében az érintett „kijelölt lakhelyének elfoglalása után” kérhet te más településre, rokonnál, ismerősnél való elhelyezésének lehetőségét. A határozatot a BM – tudva Várynak a fővárosból való elköltözéséről, így arról, hogy neki Budapesten már lakóhelye nincs – az adonyi rendőrség útján kézbesítette számára.⁴¹⁵

Váry Albert panasszal élt e döntés ellen: ebben részint leszögezte, hogy a fővárosban lakása nincs, már nem is ottani, hanem bejelentkezett adonyi lakos, másrészt pályafutása valós tényeire hivatkozással kérte kitelepítésének visszavonását. Előadta, hogy főállamügyészként a „kormány utasításait a kommunista ügyekben gyanúsítottakkal szemben nagy megértéssel és jó indulattal” hajtotta végre, a letartóztatottak túlnyomó részét szabadlábra helyezte. Pályafutását Horthy Miklós törte meg, amikor 1920-ban eltávolította állásából a „katonákkal szemben való határozott föllépésem és a velük való összeütközésem miatt”. Tevékenysége eredményeként kerültek megállapításra a Duna-Tisza közí fehérterror bűncselekményei és elkövetői, majd az IM-ben kezdeményezte a tanácsköztársasági elítéltek kegyelemben részesítését. Az Országgyűlésben a képviselőházi naplókban kitűnően az „emberi méltóság és szabadság érdekében” szólalt fel. Érvelésében előadta volt sógora, a Dachauba hurcolt Horváth Zoltán tragédiáját, valamint felesége származása miatti 1944-45 fordulóján való bujdosásukat, illetve annak az új korszakban való kommunista párttagságát.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Kitelepítettek és védnökeik: Népszava 1951. június 19. 5. o., 802. számú, fejléc és keltezés nélküli rendőri jelentés a Váry Alberttel kapcsolatos adatgyűjtésről, Hajdú-Bihar Megyei Tanács V. B. 1486/1951. véghatározat: ÁBTL 2.5.6. 18/12.

⁴¹⁵ Belügyminisztérium 01277/1951. véghatározat, Adonyi Járási Rendőrkapitányság szám nélküli jelentése: ÁBTL 2.5.6. 18/12.

⁴¹⁶ Váry Albert panasza 1951. július 4. a BM-hez: ÁBTL 2.5.6. 18/12.

Panasza eredménnyel nem járt, azt az Adonyi Járási Rendőrkapitányság 1951. július 5-én elutasította, kötelezve, hogy a „legrövidebb időn belül” költözzön az eredetileg meghatározott falu helyett a Békés megyei Hunyára. Ezzel szemben Váry további lehetőséget keresett, s ha már menniük kellett, testvére, Erzsébet és férje – helyi tanács által megerősített – nyilatkozata alapján kérte a Csengődre való távozás engedélyezését. Mivel ez is eredménytelen volt, így az időközben életveszélyes lábtrombózis állapotba került Váry Albertet és feleségét július 6-án saját költségükön mentő szállította a 200 kilométerre lévő falu melletti, Kovács Péter Csárda-völgy 238. szám alatti tanyájára. Ide kapta meg lakhelye kijelölését Bárdoly Sándor és a felesége is.⁴¹⁷

A tanya a falu vasúti megállójától 8 kilométerre feküdt. A jelentéktelen településen gyógyszerár nem volt, a legközelebbi rendelőintézetet és kórházat a 34 kilométerre lévő Békéscsabán lehetett találni. Súlyos csapást jelentett a házaspár számára, hogy 1951. november 1-jével Váry az addigi nyugdíját elveszítette, így jövedelem hiányában az egészségügyi ellátás és a mindennapi szükségleteik biztosítása anyagi akadályokba is ütközött.⁴¹⁸

Ilyen körülmények között a súlyosan beteg Váry minden lehetőséget igyekezett megmozgatni annak érdekében, hogy ebből az idegen és minden ellátástól mentes közegből elkerüljön. Számos beadványt, kérelmet küldött a BM-hez, amelyekben magának és családtagjainak súlyos egészségi állapotát hozta fel érvként az elköltözés engedélyezéséhez. Mind az adonyi házában a helyi tanács általi kisajátítása miatt időközben Dömsödre költözött Matild lányát, mind a csengődi rokonokat megjelölte olyanokként, akik befogadnák és ápolnák őket. Mivel levelezhettek, Váry ily módon is igyekezett támogató nyilatkozatokat szerezni. Volt olyan, 1920-ban a kelenföldi laktanyába hurcolt, majd onnan általa kiszabadított személy, aki ezt a tényt igazolta számára, de ez sem számított kérelmének elbírálása során. Arra is kísérletet tett, hogy nyugdíját visszaszerezze, de az ennek érdekében Budapestre készülő felesége nem kapott utazási engedélyt. A kitelepítetteket ellenőrző helyi rendőrség állapotukat megismerve egyébként egy idő elteltével javasolta távozásuk engedélyezését, de ezt a BM mindig elutasította.⁴¹⁹

Váry Albertnek a tanyán való életéről egy 1952. évi zsebnaptárban napról-napra vezetett, rövid feljegyzéseket tartalmazó naplójából lehet képet alkotni.⁴²⁰ Ebből megállapítható, hogy a tanya gazdjával sikerült jó viszonyt kialakítaniuk. Bár szegény-

⁴¹⁷ BM 01277/3/1951., Adonyi községi orvos igazolványa 1951. július 3., Váry Erzsébet és Fecske János nyilatkozata 1951. július 5., Országos Mentőszolgálat szállítási díjnyugta 1951. július 6., Orvosi igazolás 1951. július 9.: ÁBTL 2.5.6. 18/12.

⁴¹⁸ Váry Albert kérelme 1951. szeptember 28. a BM-hez, 1951. december 23. a Gyomai Rendőrkapitánysághoz: ÁBTL 2.5.6. 18/12.

⁴¹⁹ Váry Albert kérelmei 1951. szeptember 28., 1952. augusztus 19., 1952. szeptember 27., 1952. december 19., 1953. január 1., Szenes Márk nyilatkozata 1951. december 12. Váry 1920-as tevékenységéről, Endrődi Rendőrség 139-2/1952. jelentése 1952. augusztus 26., Gyomai Járási Rendőrkapitányság szám nélküli felterjesztése 1952. december 26.: ÁBTL 2.5.6. 18/12.

⁴²⁰ Napló 1952: Családi iratok

ségben éltek, élelmezésük megoldott volt: rendszeresen sütöttek kenyeret, állatokat tartottak, az azok olykori értékesítéséből befolyt pénzből részesedtek. Csekély munkarejükkel közreműködtek valamely feladatban, pl. kukoricamorzsolás, szilvalekvárfőzés, libavágás, zsákfoltozásban. Jövedelem hiányában viszont szükség esetén valamely magukkal vihetett csekély ingóságuk eladására kényszerültek. A rokonoktól, barátoktól kapott csomagok hozzájárultak ellátásukhoz, a levelezések, az olykor megesett családtagi látogatások pedig a régi világgal való kapcsolatot jelentették. Sikerült egy orvossal jó kapcsolatot kiépíteni, aki szinte naponta látogatta és kezelte a beteg Váryt. Ez olyan eredményes volt, hogy 1952. május 7-én büszkén jegyezte naplójába, sikerült begyalogolnia a faluba. Azonban ezután hamarosan visszaesett az állapota, s további egészségügyi problémái is felléptek.

Az állandósult betegségek, az anyagi bajok, kérelmei elutasítása miatt Váry Albert kedélyállapota egyre romlott. Naplójában 1952 szeptemberétől egyre többször bukkan fel a borús, kétségbeesett, lemondó bejegyzések, amelyek szerint „célétalan az élet, rabság”, „lelkileg teljesen összetörve” létezik, „semmi életkedve nincs”, ismerős haláláról értesülve pedig leírta, hogy szívesen cserélné vele. Novemberben idegei felőrldését jegyezte be, az 1952. december 19-i újabb kérelmét pedig azzal zárta, hogy már csak egyetlen célja van: „lányom vagy nővérem otthonában kívánok meghalni”.⁴²¹

E kétségbeesett időszakban naplójában több versben örökítette meg hangulatát, így leírta, hogy

„Hetvenhét év az életből elég,
Istennek hála, már közeleg a vég,
Nyugodtan várom, mert békét jelent,
S mit várok rég, a pihenést ott lennt.”

Ekkoriban Váry Albertnek a kapaszkodót jelentette hite, hiszen mint naplójában megfogalmazta: „Elhagyatottságunkban, mikor senki sincs, ki segíteni tudna rajtunk, érezzük, hogy valakihez fordulunk kell segítségért, s ez az Isten! Így jut el még a hitetlen is Istenhez, mert valakihez fohászolni kell, valakinek segítségét kérnie kell. Az Isten lelki szükséglet!”

Az állandó elutasítások kudarcai után a Madonnához fohászodott a nehéz napokon, benne találva bizodalmát. Hozzá intézett imájában írta:

„Édes jó Anyám, fiad kér, segíts!
Ne engedj elpusztulni minket itt,
A jó Isten nekünk csodát tehet,
Életeddel ezt kiérdemelted.

⁴²¹ ÁBTL 2.5.6. 18/12.

Segíts, hogy kérésünk teljesüljön,
Átköltözésünk sikerüljön,
S öregségünkre békét találjunk,
Legyen a lelked ott is támaszunk!”

A Váry által sóvárgott csoda be is következett: 1953. január 1-jén írott sokadik kérelmére a BM január 13-i határozatával engedélyezte feleségével együttes elköltözését, újabb „kényszertartózkodási helyül” Csengődre, ahová január 27-én érkeztek meg. Ideköltözésüket a helyi tanács támogatta. Itt egy ismerős család a József Attila utcai házukban adott nekik szállást, mivel a testvérét időközben a helyi rendőrség céljára vették igénybe.⁴²²

Hogy elköltözésének engedélyezésére végül is miért került sor, a töredékes iratokból nem ítéhető meg. A kitelepítési anyagában fennmaradt két irat, amiket az érdeklőben írtak jóakarói. Közülük az 1952. júliusi egyenesen „szeretett vezetőnkhez, Rákosi elvtárhoz” szól: ebben egy László János nevű munkás – akit a leírás szerint Váry Albert korábban betegségében segített – kérte, hogy a „múlttal kapcsolatos megkülönböztetések megszűnhessenek azon egyének esetében, akik a népi demokrácia esztendői alatt demokráciánkat tisztelő dolgos állampolgároknak bizonyultak”. A levélíró ezért kérte a „nyugdíjmegvonással, öregén és betegen, távol Budapesttől” élő egykori támogatójával kapcsolatban a méltányos döntést. E közbenjáró nyilván nem tudta, hogy Rákosival szemben 1919 február-márciusában Váry irányította az állam elleni bűncselekmények miatti nyomozást, az 1935-ös perében pedig tanúként szerepelt a kommunista vezetővel szemben.⁴²³

Fennmaradt egy keltezés nélküli, dr. Dénes István országgyűlési képviselő által aláírt papír is, amely Váry Albert érdemeit összegezte. Eszerint „mint volt ügyész és főügyész az 1919-es kommün bukása után bátran viselkedett és amit e vad időkben megtehetett ... meg is tett”, hiszen a „letartóztatottak háromnegyed részét szabadlábra helyezte, az eljárást ellenük megszüntette. A hírhedt Ostenburg-, Prónay-, Héjjas-bandita különítmények garázdálkodását megfékezte”, valamint közreműködött a tanácsköztársasági elítéltek jelentős részének megkegyelmeztetésében. Az iraton lévő ceruzás feljegyzés szerint azt „Dénes a Parlamentben adta Házi elvtársnak”, aki ekkor a belügyminiszter volt. Erre csak 1952. augusztus 15. előtt kerülhetett sor, mivel Dénes Istvánt e napon tartóztatták le.⁴²⁴

⁴²² Belügyminisztérium 127-1277/1-1953., Csengőd Község Tanácsa Végrehajró Bizottsága szám nélküli nyilatkozata 1952. december 29.: ÁBTL 2.5.6. 18/12., Az állandó lakás bejelentését igazoló szelvény 1953. február 28.: Családi iratok

⁴²³ László János levele 1952. július 31. a BM-hez: ÁBTL 2.5.6. 18/12.

⁴²⁴ Dénes István (1889-1963) jogász, kisgazda és demokrata pártokban nemzetgyűlési, országgyűlési képviselő (1922-26, 1945-52). Konceptióis perben háborús bűntett és izgatás miatt 1953. február 5-én 8 évi börtönre ítélte a Bp. Megyei Bíróság B.III.002126/1953/3. alatt: BFL. XXV.4.f. 002126 - 1953, http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t088.htm (letöltés 2015. március 5.). Házi Árpád (1908-1970) szabó, 1945 után PPSK vármegye alispánja, 1951-52-ben belügyminiszter, 1952-53-ban a Minisztertanács elnökhelyettese: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach_1944-45/1944_ngy_a_t172.htm (letöltés 2015. március 5.).

Váry Albert Csengődön sem került el a biztonsági szervek figyelmét. Az engedélyről értesítést kapott mind a budapesti, mind a Bács-Kiskun megyei rendőrkapitányság, így új lakóhelyén is ellenőrzés alatt állt, másrészt 1953. március 28-án bekerült abba a jegyzékbe, amely azon „horthysta ügyészek, főügyészek” neveit tartalmazta, „akik a kommunista perekben aktívan részt vettek”. E lista az IM megbízása alapján készült az időközben létrehozott Munkásmozgalmi Intézetbe összegyűjtött egykori nyomozási, ügyészégi, bírósági iratok alapján. Egy ismerőse közbenjárásával megkísérelte nyugdíja visszakapását, de azt a BM 1953. június 12-én elutasította.⁴²⁵

Az időközbeni politikai változás során a Minisztertanács 1953. július 26-án adta ki a rendőrhatalom őrízeti alárendelés (internálás) intézményének megszüntetéséről, valamint a kitiltások feloldásáról szóló 1034/1953. határozatát, amely előírta a belügyminiszternek, hogy e kényszerintézkedéseket 1953. október 31-ig oldja fel. Ennek megfelelően Váry Albert és családtagjainak kényszerlakóhelyéhez kötöttségét a rendőrség 1953. augusztus 5-i határozatával megszüntette. Így megnyílt a lehetőség annak, hogy – a döntés szövegezése szerint – az „összes állampolgárokra kötelező jogszabályok figyelembe vehetők meg letelepedési helyükre”.⁴²⁶

Az idős ember azonban továbbra is Csengődön maradt, hiszen nem is lett volna hová mennie. Egyre romló egészségi állapotban élt még két hónapot, majd 1953. október 1-jén meghalt. Így valóra vált elkészített hónapjainak kívánsága, mert mint 1952 szentestéjén írott versében megfogalmazta:

„Az életért nekem jutalom a halál,
Fáradt testem, lelkem végre nyugtot talál,
Izgalmas, nyugtalan életem jutalma,
Túlvilágnak örök békéje, nyugalma.”⁴²⁷

Váry Albertet a szeretett falujának temetőjében álló családi kriptában, első felesége mellett helyezték örök nyugalomra.

⁴²⁵ Horthysta ügyészek, főügyészek nevei, akik a kommunista perekben aktívan részt vettek: ÁBTL 4.1. A-413., László János levele a BM-hez 1953. június, BM 127-1277/5.: ÁBTL 2.5.6. 18/12.

⁴²⁶ Magyar Közlöny 1953. július 26. 198. o., Bács-Kiskun Megyei Rendőrkapitányság 001/9/1953.Tük.: Családi iratok

⁴²⁷ Napló 1952, Csengődi anyakönyvi kerület 29/1953. halotti anyakönyvi kivonat: Családi iratok

Utószó

Váry Albert önéletrajzának bevezetője szerint magának vallotta egy francia gondolkodó mondását, miszerint „csak sokáig kell élni és az ember mindent megér és mindennek az ellenkezőjét is”. Nyolc évtizedes életútját áttekintve megállapítható ezen bölcsességnél az igazságtartalma a XX. század Magyarországon. A számos társadalmi, politikai, állami változásban részt vett, azokat átélte, elszenvedett Váry 1952-ben úgy értékelte pályafutását, hogy az „örök nyugtalanság, s izgalom közt” folyt. Ennek azonban nem maga, hanem a magyar történelem alakulása volt az oka.⁴²⁸

Hazánk 1914-53. közötti történései igazolták az idézett mondást. Pályájának békés indulása után az ország történetének addigi egyik legzavarosabb időszakában tette a dolgát. Ezt maga úgy értékelte évtizeddel a nagy események után írott cikkében, miszerint „szinte csodálnunk kell, hogy ott vagyunk, ahol vagyunk. Világháború, 1918 október 31-iki fölfordulás, kommunista rémuralom, ellenforradalmi igaztalan és felelőtlen bosszúállások, s gyáva gonosztettek, az egymásközi meghasonlás, trianoni békeszerződés, pár év utáni egymás utánban olyan rettenetes csapások, amelyeknek következményeit kiheverni hosszú időre lesz szükségünk. De ki kell hevernünk!”⁴²⁹

Ezekben a válságos időkben ott volt azoknál az eseményeknél és találkozott azokkal emberekkel, amelyek, illetve akik rövidebb-hosszabb ideig meghatározták az ország sorsát. Dönthetett és döntenie kellett számos ember életéről, szabadságáról. Egyértelműen megállapítható, hogy Váry tetteiben a benne lévő szilárd értékrend alapján, a jog szabályai szerint cselekedett, az emberség parancsát is szem előtt tartva. Cselekedeteiben nem volt hibátlan, de a tények alapján igazak önéletrajzának kijelentései, miszerint kiélezett körülmények között is „tárgyilagos, megértő, emberies magatartást tanúsított és követelt ...”, nem hatalmaskodva, hanem megértéssel teljesítette hivatali kötelességét”. Jogsértés esetén megtette azt, amire köteles, s egyben számára lehetséges volt. Ennek során nem befolyásolta az érintett „vallása, állása, politikai nézete”, az irányadó jog alapján járt el, de szükség esetén annak megváltoztatását is kezdeményezte annak érdekében, hogy az élet valóságához közelebb álló norma szütlethessen. Több esetben bátran, életét, testi épségét kockára téve oldott meg kényes, veszélyes helyzeteket.⁴³⁰

Tettei alapján igazolódtak azon sorai, miszerint „én a régifajta királyi ügyész vagyok, aki keményen harcol az igazságért, de nemcsak hirdeti, hanem gyakorolja is a megbocsátást. Mert túl mindenben, mindnyájan elsősorban emberek vagyunk, akik megbocsátásra szorulunk”.⁴³¹

⁴²⁸ Önéletrajz, Napló 1952

⁴²⁹ Tíz év előtt: Pesti Napló 1929. március 17. 6. o.

⁴³⁰ Önéletrajz

⁴³¹ „Elsősorban emberek vagyunk, akik megbocsátásra szorulunk ...” – Váry Albert a következő levelet intézte a Pesti Napló szerkesztőségéhez: Pesti Napló 1931. április 30. 13. o.

Politikai pályája során az ország boldogulásának zálogaként az egységet tartotta szükségesnek. Ügyészi hitvallásának megfelelően az egykori bűnök miatti bűnhődést követő szembenállást és kitaszítást nem tartotta elfogadhatónak, s mint hirdette: „Ne feledjünk, mert a múlt tanulságaira a magyar jövőért ... szükségünk van. De bocsássunk meg!” Lelkiismeretesen képviselte választóit az ország házában, bajaik orvoslása érdekében igyekezett cselekedni. Tevékenysége alapján helytállóak önéletrajzának megállapításai, miszerint „lándzsát tört a szabadság mellett, elítélte az erőszakot, kérte a nép terheinek csökkentését, a takarékoságot, a munkanélküliség csökkentését, elítélte az egyetemi zavargásokat, s hirdette a jogrend és jogbiztonság védelmét”. Képviselőként elutasította a politikai szélsőségeket, s amikor az ismét felbukkant a hazai közéletben, az attól való elhatárolódást mindenképpen szükségesnek tartotta.⁴³²

A két világháborút követően megtörtént mindaz az országban, ami az addigiaknak az ellenkezője volt. Váry különösen nehéz helyzetbe került az 1945-öt követő kommunista hatalomátvétel után. Ekkor meg kellett élnie azt, hogy amikért 1919-20-ban a történetek alapján vádak emelt és büntetéseket indítványozott, az uralkodó politika, az egykori eljárás alá vontakból és elítéltekből pedig az ország sorsát meghatározó alakok lettek. Ennek következtében emberek tömegei, köztük ő is, elvesztették önrendelkezésüket, szabadságukat, egzisztenciájukat, vagyonukat, számosan életüket. Egyet azonban ekkor sem vehettek el tőle, a hitét, amely segítette a legválóságosabb pillanatokban is. Váry Albert így élete során a múlt század azon emberei közé tartozott, akik pályájuk során megjárták a csúcsot és a mély szakadékot, s ezen az úton tették azt, amit, és úgy, ahogy lehetett. Élete és működése megismerésre érdemes volt.

Függelék

Mint a bevezetőben írtam, indokoltnak tartottam Váry Albert két alapvető dokumentumának, valamint egy újságcikkének a közlését.

A jelentéseknek tartalomjegyzéke nem volt, azokat a könnyebb használhatóság érdekében az eredeti címek alapján szerkesztettem.

A két jelentés leírasi hibáit kijavítottam, a rövidítéseket lehetőség szerint feloldottam.

Az 1920. október 26-i jelentésben említett 105 melléklet nagytöbbsége nincs meg a levéltári anyagban, a megmaradtak közlésére pedig nem kerül sor.

**I. Dr. Váry Albert királyi főügyész jelentése
1920. október 26-án a Budapesti Államügyészség
tanácsköztársaság alatti sorsáról, a proletárdiktatúra
fővárosi és országos történéseiről**

Budapesti Királyi Ügyészség
1920.El.I.B.39/3. szám

Méltóságos
Dr. Halász Lajos
kir. főügyész úrnak

Helyben

Hivatkozással Méltóságodnak f. é. április hó 9-én kelt 3445/fü.1920. számú és f. é. okt. hó 6-án kelt 10.174/fü.1920. számú rendeleteire, a proletárdiktatúra történetének megírásához szükséges anyagot feldolgozva külön csomagban zártan felterjesztem.

Budapest, 1920. október 26.

Dr. Váry Albert
királyi főügyész

*

Tartalomjegyzék

- I. Igazságügyi hatóságok személyzetének magatartása az 1918. évi október 31. napja után, a szocialista és kommunista szervezkedés, propaganda és terror
- II. A Budapesti Királyi Ügyészség működésének megszüntetése, a személyzet rendelkezési állapotba helyezése, új vezetők, új munkaerők alkalmazása, ezek működése
- III. A régi ügyeket likvidáló bizottságok tagjai és azok működése
- IV. A forradalmi törvényszékek felállítása, székhelyei, személyzete, a munkástanácsok szerepe a forradalmi törvényszékek bíráinak kijelölésénél, a vádbiztosságok szervezete és működése, politikai megbízottak hatásköre az igazságszolgáltatásban
 1. A forradalmi törvényszékek felállítása
 2. Forradalmi törvényszékek székhelye
 3. A forradalmi törvényszékek személyzete
 4. A forradalmi törvényszékek bíráinak foglalkozása

5. A budapesti forradalmi törvényszéki elnökök és bírák egyéniségének és működésének jellemzése
6. Egyesbírák
7. Munkástanácsok szerepe a forradalmi törvényszékek bíráinak kijelölésénél
8. Vádbiztosságok szervezete és működése
9. A politikai megbízottak hatásköre az igazságszolgáltatásban
- V. Eljárás büntető ügyekben, vád, védelem, vallatások, kínzások
 - I. FEJEZET Általános rendelkezések
 1. Vádelv
 2. Vádképviselő
 3. Az eljárás megindítás feltétele
 4. A bűncselekmények minősítése
 5. Terhelő, s mentő adatok összegyűjtése
 6. Sürgős intézkedések
 7. Határidők
 - II. FEJEZET Bírói hatáskör és illetékesség
 1. Büntetőbírók hatásköre és illetékessége
 2. A katonai bíróságok hatásköre
 3. Területen kívüliség és személyes mentesség
 - III. FEJEZET Vádbiztosság
 1. Vádbiztosságok hatásköre
 2. A vádképviselő megtagadása
 3. A vádbiztosság viszonya a vörörsérghez
 - IV. FEJEZET
 1. Magánvádoló és magánsfél
 2. Sértett perjogi hatásköre
 - V. FEJEZET A védelem
 1. A védő választás joga
 2. Védői tisztségre képesített egyének
 3. A kötelező védelem
 4. A védő jogai, különösen az érintkezésre a fogvalevő terhelttel
 5. Az iratok megtekintésének joga
 - VI. FEJEZET Bírák, jegyzőkönyvvezetők, vádbiztosok mellőzése és kizárása
 - VII. FEJEZET A forradalmi törvényszékek határozatai és közlése
 1. Határozatok indokolása és közlése
 2. Kézbesítés
 - VIII. FEJEZET A nyomozás
 1. A nyomozás teljesítésére hivatott szervek és közegek
 2. A feljelentés tétele
 - IX. FEJEZET
 1. A terhelt bíróság elé rendelése
 2. Előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és a terhelt kihallgatása
 3. Az előzetes letartóztatottak elhelyezése és a velük való bánásmód
 4. Az előzetes letartóztatás megszüntetése

X. FEJEZET

1. A lefoglalás, házkutatás és személymotoszás elrendelése és foganatosítása
2. Levelek, táviratok és egyéb küldemények lefoglalása
3. Küldemények

XI. FEJEZET A tanúk

1. Ki lehetett tanú?
2. A tanú vallomásának megerősítése
3. A tanúságtétel akadályai
4. Tanúk díjazása

XII. FEJEZET Bírói szemle és szakértők

XIII. FEJEZET Vádirat

XIV. FEJEZET Tárgyalás a forradalmi törvényszék előtt

1. Nyilvánosság és rend fenntartása
2. A tárgyalás megnyitása és a terhelt kihallgatása
3. Bizonyító eljárás
4. Felek perbeszédei
5. Ítélethozatal
6. Az ítélet kihirdetése
7. Jegyzőkönyv

XV. FEJEZET Jogorvoslat

Fellebbezés

XVI. FEJEZET Újrafelvétel

XVII. FEJEZET Kegyelmi eljárás

1. Kegyelmi kérvény benyújtására jogosítottak
2. A kegyelmi jog gyakorlására hivatottak
3. A kegyelmi kérvény tárgyalása

XVIII. FEJEZET Végrehajtás

1. Halálbüntetés
2. Szabadságvesztés büntetés végrehajtása
3. Pénzbüntetések végrehajtása
4. Vádatok, kínzások

VI. A büntetések kiszabásának elvei, a büntetések neme és magassága, a protekció és a felekezeti szempont érvényesülése, a leggyakoribb büntetések a társadalmi osztályok tagozódása szerint

1. A büntetés kiszabásának elvei
2. A büntetések neme
3. A büntetések magassága
4. Pénzbüntetés hovatartozása
5. Beszámítást kizáró vagy enyhítő okok
6. Büncselekmények
7. A leggyakoribb büntetések a társadalmi osztályok tagozódása szerint

VII. Tűszügek, bánásmód

1. Tűszügek
2. Bánásmód

VIII. Kriminológiai Intézet

IX. A fiatalkorúak ügyének ellátása

A gyermekbiztoságok szervezése és működése

X. A budapesti királyi ügyészségi fogház ügyei

A letartóztatottak elbocsátása a likvidáló bizottságok által, a szökések, az erőszakos kiszabadítások, változtatások a fogház rendjében

XI. A Budapesti Királyi Ügyészség gazdasági ügyeiben beállott változások, az általánosságok rendeltetésüktől eltérő felhasználása

A forradalmi törvényszékek költségei, az illetéktelen tételek pld. étel, ital, stb.

XII. Bűnjelek kezelése, kékpénz kicserélése, a letétkezelés

1. Rendes vagy közönséges bűnjel
2. Értékbűnjelek

XIII. Az ún. tanácsköztársaság bukása után bűnvádi felelősségre vont terroristák és más kommunisták lényeges büncselekményeinek ismertetése

Terrorcsoportok

A terroristák működéséről

Szamuely Tibor gyilkosságai

1. Szolnokon elkövetett gyilkosságok
2. A Dunántúlon elkövetett gyilkosságok
3. A Duna és Tisza között elkövetett gyilkosságok

Szamuely Tibor rablásai

Terroristák, vörösőrök és egyéb bolsevista közegek által elkövetett nevezetesebb gyilkosságok

Kastélyok kifosztása

Az egyházak, szerzetesrendek, a vallás céljait szolgáló egyesületek, társulatok, és oktatási intézetek szenvedései a kommün alatt

Propaganda

XIV. A Budapesti Királyi Ügyészségnél a proletárdiktatúra alatt tanúsított magatartásukért felelősségre vont igazságügyi személyzet súlyosabb fegyelmi ügyeinek jellemző adatai

XV. A tanácsrendszer bukása után elkövetett kommunista izgatások

*

I. Igazságügyi hatóságok személyzetének magatartása az 1918. évi október 31. napja után, a szocialista és kommunista szervezkedés, propaganda és terror

Az 1918. októberi események bármi fájdalmasan is érintették a Budapesti Királyi Ügyészséget – az régi hagyományaihoz híven távortartva magát a napi politikától – továbbra is hivatását igyekezett teljesíteni.

A felfordult állapotok azonban rendkívüli akadályokat gördítettek működése elé.

Mindjárt az első napok lázában a köztisztviselők egyes kategóriái is szervezkedni kezdtek. Létrejönnek a különböző szakszervezetek, amelyek lassan a bolsevista rendszer harci szerveivé nőik ki magukat. Így megalakult a bírák és ügyészek (elnöke dr. Kiczko Kálmán központi királyi járásbíró), a bírósági jegyzők és joggyakornokok (elnöke dr. Vízi Ferenc), az igazságügyi kezelő tisztviselők (elnöke Bognár Kálmán irodatiszt) és a fogházőrök (elnöke Kecskés István fogházőr) szabad szervezete.

A Budapesti Királyi Ügyészségnek ügyészei, jegyzői, joggyakornokai és kezelő személyzete 1-2 kivétellel a Károlyi rezsim alatt távol tartotta magát a fentebbi és minden egyéb szervezkedéstől.

A proletárdiktatúra kikiáltása során a féktelen terror és különösen az élelmiszerjegy különbeni elvonásával való fenyegetés hatása alatt a Budapesti Királyi Ügyészség személyzetének nagy része is belépett a köztisztviselők szakszervezetébe, de ott különösebb szerepet nem vállalt, a proletárdiktatúra eszméivel magát nem azonosította.

II. A Budapesti Királyi Ügyészség működésének megszüntetése, a személyzet rendelkezési állapotba helyezése, új vezetők, új munkaerők alkalmazása, ezek működése

A proletárdiktatúra kikiáltása után az FKT⁴³³ IX. számú rendeletével az igazságügyi népbiztost arra hatalmazta fel, hogy ítélőbírákat és ügyészeket rendelkezési állapotba helyezhessen és az ügyészségek és bíróságok ideiglenes vezetésével bárkit megbízhatson. A rendeletet tartalmazó Budapesti Közlöny 1919. március 26-i számát csatolom. Ezen felhatalmazás alapján az igazságügyi népbiztos dr. Váry Albert királyi főügyész urat, az ügyészség akkori vezetőjét rendelkezési állományba helyezte, s dr. Vass Károly büntető törvényszéki vizsgálóbíróként rendelte ki a Budapesti Királyi Ügyészség élére, aki e megbízatását kezdetben mint „vádbiztos”, később pedig mint a Budapesti Királyi Ügyészség ideiglenes vezetője a diktatúra bukásáig tartotta meg.

A Budapesti Királyi Ügyészség tagjai közül mást ugyan rendelkezési állapotba ugyan nem helyeztek, de a proletárdiktatúra egész tartama alatt ügyési funkciót nem végeztek. A Budapesti Királyi Ügyészségen a fenti vezetőn és a likvidálást végző három tagokból álló bizottságon kívül más munkaerőt nem alkalmaztak. A vezető működése abban állott, kezdetben mint vádbiztos részt vett 1-2 forradalmi törvényszéki tárgyaláson, később pedig amikor az ügyészség bűnügyeinek likvidálására került a sor, néha tanácsal látta el a likvidáló bizottságot. Neki köszönhető az, hogy a

likvidáló bizottság által megszüntetett ügyek iratait nem semmisítették meg. Az igazságügyi népbiztosság személyi természetű rendelkezéseit 2, 3, 4, 5. alatt másolatban csatolom.

III. A régi ügyeket likvidáló bizottságok tagjai és azok működése

A régi bűnügyek likvidálása a proletárdiktatúra kikiáltása után nemsokára úgy a rendőr-főkapitányságoknál, mint az ügyészségek és bíróságoknál is kezdetét vette. A főkapitányságnál (Vörös Őrség) két szakember vezette a likvidálást. Az egyiket (rendesen törvényszéki bírót vagy jegyzőt) az igazságügyi népbiztos rendelte ki, a másikat pedig a Budapesti Vörös Őrség vezetője jelölte ki a rendőrfogalmazói karból. E likvidátorok (revizorok) a Vörös Őrségnél rendkívüli mértékben felszaporodott elintézetlen apróbb kihágási ügyeket vizsgálták át, s azokat vagy megszüntették, vagy pedig azokban az eljárás folytatását határozták el.

A bíróságoknál és ügyészségeknél a likvidáló bizottságok alakítását és ezek működését a 6. alatt csatolt lappéldány szerint az FKT rendelettel szabályozta, melynek értelmében a likvidáló bizottság tagjait a megyei (Budapesten a központi) munkás tanács intéző bizottsága választotta volna. Ez a rendelet azonban Budapesten nem került végrehajtásra.

Ehelyett tényleg a forradalmi törvényszék elnöke által kinevezett likvidáló bizottságok működtek. Eme likvidáló bizottság legalább egy jogászból (rendszerint ügyvéd vagy ügyvédjelöltből) és egy vagy két munkásból állottak.

A Budapesti Királyi Ügyészség régi ügyeinek likvidálása Vass Károly utasítására nyomban a proletárdiktatúra kikiáltása után megkezdődött. Ez úgy történt, hogy a királyi ügyészség előadói az ügyészség ideiglenes vezetőjének, dr. Vass Károly törvényszéki bírónak, volt vádbiztosnak referáltak, s ő a csekélyebb jelentőségű ügyekben az eljárást megszüntette, míg a többi ügyek nyilvántartásba helyezését rendelte el mindaddig, amíg az ún. likvidáló bizottságok megkezdik működésüket.

A Budapesti Királyi Ügyészségen működött, a forradalmi törvényszék elnöke által kiküldött ún. likvidáló bizottság 3 tagból, névszerint Gelei nevű ügyvédjelöltből, továbbá Gancz és Streckel nevű vas- és fémmunkásból állott. A bizottság a tagok egyéb elfoglaltsága miatt gyakran kettő, sőt egy tagra olvadt le.

A bizottság az ügyészség vezetőjének és helyettes vezetőjének hivatalos helyiségeit foglalta le és a likvidált ügyek számáról naponta írásbeli jelentést tett a Budapesti Forradalmi Törvényszék elnökének.

A proletárdiktatúra vége felé az ügyek nagy számára való tekintettel a királyi ügyészség fogalmazói személyzetének egy része a Budapesti Királyi Büntető Törvényszéken működött több likvidáló bizottsághoz osztott be a 7. alatt csatolt jelentés szerint.

A likvidáló bizottság tagjainak a királyi ügyészség tagjaival szemben való magatartása, figyelemmel az akkori viszonyokra, elég udvarias volt. Megszólításaikban az „elvtárs” szót soha nem alkalmazták, ellenben az „ügyész úr, főügyész helyettes úr” címzést állandóan használták.

Annál durvább és nyersebb volt a likvidáló bizottság tagjainak a magaviselete azon egy-két sértettel szemben, akik valamelyi ügyük elintézése céljából a forradal-

⁴³³ FKT: Forradalmi Kormányzótanács

mi törvényszék épületébe bemerészkedtek. Nem egyszer lehetett látni egy-egy síró nőt, akit különösen, ha a „burzsoá” osztályhoz tartozónak vélték, a legdurvább sértő szavakkal illették, talán csak azért, mert ügyének elintézését sürgette.

Az ügyészség minden tagja ezen válságos időkben is hagyományaihoz méltóan viselkedett és miután működése teljesen meg volt bénítva, legalább annak a körülménynek a megakadályozására törekedett, hogy a likvidáló bizottságok a társadalomra nézve közveszélyes egyedeket szabadlábra ne helyezzenek, a megszüntetett ügyek iratait meg ne semmisíthessék és a bűnügyekkel kapcsolatos értékek illetékeken kezekbe ne juthassanak. Ez a legnagyobb mértékben sikerült is.

A Budapesti Királyi Ügyészségen likvidált ügyek száma naponként 100-150 darabra rúgott, de előfordult, 200-300 ügygel is végeztek. A likvidáló bizottság a folyamatban lévő ügyek körülbelül 2/3 részében megszüntette az eljárásokat, 1/3 részében pedig az eljárás folytatását rendelte el. A bizottság azonban likvidálás alá vette az olyan bűnügyeket is amelyekben már ítélet volt hozva, ha az elítélt büntetését még nem kezdte meg, illetve azt még nem töltötte ki. A bizottság határozata az elítéltre nem lehetett kedvezőtlenebb, mint a likvidálás alapjául szolgáló eljárásban hozott ítélet.

A megszüntetett ügyekben a sértett és gyanúsított a megszüntetésről értesítést kaptak. A gyanúsítottak kézbesíteni szokott egy határozat másolatát 8. szám alatt csatolom. Megszüntetés esetén a bizottság intézkedett a fogvavevő gyanúsított szabadlábra helyezése és az esetleges bűnjelek hovafordítása iránt is.

Azon ügyeket, amelyek folyamatban tartását a bizottság elrendelte, a forradalmi törvényszék kriminológiai intézetéhez tették át. A terv az volt, hogy az ügyeket a később felállítandó városi, illetőleg járási törvényszékek fogják letárgyalni.

A bizottság kezdetben minden ún. bürokráciától irtózott, hovatovább azonban belátva azt, hogy már az iratok tömkelegében tájékozódás végett is szükség van némi bürokratizmusra, a likvidált ügyekről naponként jegyzőkönyvet vezetett egy jegyző, illetve később egy kezelő tisztviselő által, aki az iratsomóra a bizottság határozatának eredményét is rávezette.

A formális tanácskozásról szó nem volt. Az előadó referálása közben, be sem várva annak végét, a bizottság egyik tagja közbeszólt: „az ügy megszűnt” vagy „az ügy folyamatban marad”, s a másik 2 bizottsági tag ehhez a határozathoz hallgatólag hozzájárult néha anélkül, hogy az egész tényállást vagy a legfontosabb mozzanatokat ismerte volna.

Úgy látszik, miképp a bizottságnak az volt a legfőbb célja, hogy naponként legalább 100-150 ügyek likvidáljon, amit sikerült is ily módon elérnie. Néha megjelent a bizottság ülésein dr. Vass Károly vádbiztos is.

A határozatok hozatalában a leginkább követett irányelv az volt, hogy a proletár osztályhoz tartozó tettes a büntetéstől lehetőleg mentesíthessék. Ezért az előadónak referálása alkalmával a tettes foglalkozását meg kellett említeniök. Ha a gyanúsított proletár és büntetlen előéletű egyén volt, és pl. vagyon elleni bűncselekményeknél a kár összege nem volt feltűnően nagy, vagy egyébként a cselekmény nem volt feltűnően súlyos, pl. gyilkosság és a sértett az ún. burzsoá osztályhoz tartozott, a bizottság az eljárást rendszerint megszüntette, az esetleg fogvavevő gyanúsítottat nyomban szabadlábra helyezte, és néha a gyanúsítottól elvett olyan bűnjeleket is, amelyek a burzsoá sértett tulajdonát képezték, a gyanúsítottak adta ki.

Ha a gyanúsított burzsoá, míg a sértett a proletár osztályhoz tartozó egyén volt, a bizottság rendszerint az eljárás folytatását rendelte el, még a legcsekélyebb jelentőségű ügyekben is, kivéve ha az előadó véleménye szerint a cselekmény a közkegyelemről szóló néptörvény⁴³⁴ hatálya alá esett, vagy az eljárás megszüntetésének a Bp-ben vagy a Btk-ban szabályozott valamely előfeltétele (pl. a magánindítvány visszavonása, bizonyítékok elégtelensége) forgott fenn.

Kétség esetén a bizottság kikérte az előadó véleményét és annak megfelelően határozott. Egyébként a bizottság határozataiban a legnagyobb ingadozás és következetlenség volt észlelhető. Csaknem teljesen azonos tényállás mellett a bizottság gyakran az egyik ügyben az eljárás megszüntette, a másik ügyben pedig az eljárás folytatását rendelte el.

Megtörtént az az eset is, hogy pl. valamely ügyben a bizottság az eljárás folytatását rendelte el. Pár nap múlva azonban megjelenván a gyanúsított, kérelmére a bizottság az ügyet újra likvidálás alá vette, s ekkor az eljárást megszüntette. Sőt az is előfordult, hogy a bizottság egy és ugyanazon ügyet 3-4-szer is likvidálta oly módon, hogy először az eljárást megszüntette, másnap az eljárás folytatását rendelte, s végül harmadnap az eljárást újból megszüntette, természetesen aszerint, amint vagy a gyanúsított, vagy a sértett, vagy pedig ezek valamelyikének pártfogói jelentek meg a bizottság előtt, s ezek az ügynek javukra való eldöntését kérték.

Ily egymással homlokegyenest ellenkező határozatok által ugyan a bizottság előzékenyen teljesítette mind a gyanúsított, mind a sértett kérelmét, azonban a sértett felek, sőt az ügy előadói maguk sem tudták volna nem egy ügyről megmondani azt, hogy az megszűnt-e vagy folyamatban van-e, mert a megszüntetett ügyet az utóbb érkező és erősebb érvekkel felfegyverzett sértett a bizottság által könnyen folyamatban tette és viszont. Ha ezek az idők nem volnának a magyar történelemnek legszomorúbb napjai, el lehetne mondani: „Difficile est satiram non scribere”.⁴³⁵

IV. A forradalmi törvényszékek felállítása, székhelyei, személyzete, a munkástanácsok szerepe a forradalmi törvényszékek bírúinak kijelölésénél, a vádbiztoságok szervezete és működése, politikai megbízottak hatásköre az igazságszolgáltatásban

1. A forradalmi törvényszékek felállítása

Az FKT legelső intézkedései közé tartozott annak a rendeletnek a kibocsátása, amellyel a forradalmi törvényszékek felállítását határozta el. A vonatkozó IV. számú rendelet 1919. március 25-én, tehát a proletárdiktatúra kikiáltása után négy nappal kelt.

⁴³⁴ 1919. évi XV. néptörvény a közkegyelem gyakorlásáról: Belügyi Közlöny 1919. február 12. 339-342. o.

⁴³⁵ Nehéz dolog satírárt nem írni.

2. Forradalmi törvényszékek székhelye

Ezen rendelet 1. §-a szerint forradalmi törvényszékek a szükséghez képest állítatnak fel. A forradalmi törvényszékek felállítását nagyon sok vidéki direktórium kérte, az FKT azonban rendszerint csak az addigi törvényszéki székhelyeken, továbbá oly helyeken állított fel forradalmi törvényszékeket, ahol nagyobb számú szervezett munkás lakott együtt, mint pl. Csepelen. Az FKT XCIV. számú rendelet 1. §-a szerint minden megye székhelyén forradalmi törvényszéket kell felállítani. A forradalmi törvényszék területe a megyének és székhelyének közigazgatási területével esik össze.

3. A forradalmi törvényszékek személyzete

Az FKT IV. számú rendelete 2. §-a szerint a forradalmi törvényszék elnökből és ezen kívül két tagból áll. A forradalmi törvényszék elnökét és tagjait, úgyszintén a vádbiztos és a jegyzőkönyvvezetőt az FKT nevezi ki. Ezek a megbízások nincsenek képesítéshez kötve. Később a Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelet 2. §-a szerint a tanács elnökét és tagjait a megyei munkás, katona és földművestanács, Budapesten a Központi Tanács intézőbizottsága választja, míg ugyanczen rendelet 3. §-a szerint a vádbiztos és a jegyzőkönyvvezetőt az igazságügyi népbiztos nevezi ki.

A 9. alatt csatolt, 1919. március 22-én tartott FKT üléséről felvett jegyzőkönyv szerint az első Budapesten felállított forradalmi törvényszék tagjaivá dr. Rákos Ferenc ügyvédjelöltet, Jancsik Ferenc és Pintér János vasmunkásokat választották meg. E forradalmi törvényszék első elnöke Jancsik Ferenc, majd ennek vörösofőrségi főparancsnokul történt kinevezése után dr. Rákos Ferenc lett. Jancsik Ferenc előadása szerint kineveztetése után Kun Béla és Vágó Béla népbiztosok irányelvül azt kötötték lelkére, hogy ítélkezéseinek kíméletet ne ismerjen. A Budapesti Forradalmi Törvényszéken működött elnökök és bírák egy részének névjegyzékét 10. alatt, az ugyanott működött jegyzőkönyvvezetők névsorát 11. alatt, és a forradalmi törvényszékek mellett működött nyomozó hatóság tagjainak névjegyzékét 12. alatt csatolom.

4. A forradalmi törvényszékek bíráinak foglalkozása

A Budapesti Forradalmi Törvényszék elnökei és tagjai dr. Rákos Ferencről eltekítve valamennyien szervezett ipari munkások, és pedig vasmunkások voltak. A jegyzőkönyvvezetők és a vádbiztosok kezdetben valamennyien bírósági jegyzők és a bírák közül kerültek ki.

A budapesti ügyészség tagjai közül csak dr. Horváth Ákos királyi főügyész helyettes a Szentendrei Forradalmi Törvényszék, Araniczky Sztankó ügyész és dr. Szappanos József jegyző a Budapesti Forradalmi Törvényszék mellett vállalt vádbiztosi állást. A Budapesti Forradalmi Törvényszéknél a kezelői és leírói teendőket nagyrészt a büntető törvényszéki és büntető járásbírói kezelő és leíró személyzet látta el.

5. A budapesti forradalmi törvényszéki elnökök és bírák egyéniségének és működésének jellemzése

A Budapesti Forradalmi Törvényszék első bírái, élükön a kivégzett Cserny József terrorista főnökkel, nemkülönben a szintén kivégzett Gombos Ferenc és Horváth Károly bírákkal, a népbiztosok és a forradalmi törvényszék politikai megbízottjainak, az ugyancsak kivégzett dr. László Jenőnek utasításait könyörtelenül végrehajtották. Ezek vérszomjas természetüknek és romlott lelkületüknek megfelelőleg a legkisebb ún. ellenforradalmi gyanú alapján az ártatlan emberek nagy tömegét súlyos börtönre, sőt közülük többeket halálra is ítélték.

A Budapesti Forradalmi Törvényszéknél eleinte állandó bírák nem szerepeltek, sőt ez a kitanítás a forradalmi törvényszéki bírák kinevezési okiratán is fel volt tüntetve, hogy egyetlen kinevezett bírónak sem szabad a kinevezés folytán addig üzőtt rendes foglalkozását abbahagynia. Később azonban egyes munkások állandóan bejártak a forradalmi törvényszékhez, sőt egyik-másik állandóan is vezetett egy tanácsot. Az idők folyamán már két állandó tanács is működött. Mindettől eltekintve azonban a forradalmi törvényszék bírát esetenként, illetőleg egyes meghatározott napokra hívták be.

6. Egyesbírák

A vörösofőrségen egyidőben működtek egyesbírák, akik kisebb jelentőségű ügyekben vagy önállóan ítélték, vagy pedig áttették az ügyet a forradalmi törvényszék hármastanácsához.

Az egyesbírák működése azonban még az akkori rendszer emberei szerint is sok kifogásra adott okot, s működésüket egyidőre beszüntették. Ez egyesbírák pótolták tulajdonképpen a kihágási (rendőri) büntetőbírói szolgálatot, amelyet csak jóval később állítottak fel.

7. Munkástanácsok szerepe a forradalmi törvényszékek bíráinak kijelölésénél

A forradalmi törvényszékek személyzetének kinevezésére nézve vidéken a direktóriumok tettek felterjesztéseket az FKT-hoz, amely rendszerint a felterjesztésben megnevezett egyéneket nevezte ki bírának és vádbiztosnak. Budapesten a bírák és nagyrészt a vádbiztosok kinevezése is a szakszervezetek ajánlása alapján történt. Mindezek kinevezésének joga tulajdonképpen az FKT-t illette meg, amely azonban később e jogot az igazságügyi népbiztosra ruházta át. Miután minden szakszervezet ajánlott két-két egyént, a Budapesti Forradalmi Törvényszék bíráinak létszáma napról napra emelkedett. Az 1919. év július hó végén már mintegy 300 munkás és munkásasszony ítélték a Budapesti Forradalmi Törvényszéken. Ugyanakkor a vádbiztosok száma 55-re rúgott, akik közül 46 ipari munkás, legnagyobb részt vasmunkás volt.

8. Vádbiztosságok szervezete és működése

A forradalmi törvényszékek felállításával kapcsolatosan az FKT IV. számú rendeletében intézkedik a vádbiztosok kinevezéséről is. Minden forradalmi törvényszék mellett működött egy vagy több vádbiztos, akik közül az egyik fő- vagy vezető vádbiztos volt. Ennek feladata csak abban állott, hogy az ügyeket a vádbiztosok között szétosztotta.

A vádbiztos feladata a nyomozás elrendelése, részben lefolytatása, a forradalmi törvényszék előtti tárgyaláson a gyakorlatban a vád képviselése és végül közreműködés a büntetés végrehajtásánál volt.

Vádbiztosnak kezdetben csak jogi szakképzettségű embert neveztek ki, utóbb azonban különösen a politikai természetű bűnügyek ellátására fizikai munkás vádbiztost alkalmaztak.

A Budapesti Forradalmi Törvényszéken a politikai és bűnügyi vádbiztosi kar meglehetősen élesen elkülönült, mindegyiknek külön vezetője volt.

A legelső vádbiztosok Budapesten dr. Vass Károly törvényszéki bíró, dr. Gál Ödön, dr. Latkóczy Imre és dr. Kölber Pál törvényszéki jegyzők voltak.

A Budapesti Forradalmi Törvényszéknél működött vádbiztosok egy részének névjegyzékét 13. alatt, a forradalmi törvényszékek újjászervezéséről szóló, az FKT 1919. március 24-i üléséről felvett jegyzőkönyv másolatát 14. alatt csatolom. A forradalmi törvényszékek újjászervezéséről szóló FKT XCIV. számú rendeletét pedig 15. alatt mellékelem. Rákos Ferencnek a vádbiztosokhoz intézett körözhívényt 13/a. alatt, dr. Domokos Gáspár erőszakos halála ügyében készült tényiratot 13/b. alatt mellékelem.

9. A politikai megbízottak hatásköre az igazságszolgáltatásban

Az igazságszolgáltatásban politikai megbízottak a budapesti vörösörségeknél és a budapesti forradalmi törvényszékek mellett, továbbá a Markó utcai és a Gyűjtőfogházban voltak alkalmazva. A vörösörségnél működtek közül különösen Schön Gábor volt kegyetlenkedéseiről hírhedt. A Budapesti Forradalmi Törvényszék mellett a kivégzett dr. László Jenő ügyvéd működött, aki egyúttal az összes forradalmi törvényszékek politikai megbízottja volt (ld. a 16. alatti mellékletet).

A politikai megbízottnak szerepe az lett volna, hogy mint az igazságügyi népbiztos bizalmi embere az igazságügyi és politikai érdekekre kellő tekintettel legyen, és ellenőrizze azt, hogy az egyes intézkedések nem sértik-e a proletár állam érdekeit.

A politikai megbízottak közül különösen dr. László Jenő magához ragadott minden intézkedési jogot, letartóztatásokat és szabadon bocsátásokat is elrendelt saját hatáskörében, konkurálva a forradalmi törvényszék elnöke és a vádbiztosok intézkedéseivel. Különben László Jenőt talán legsikerültebben Cserny József jellemezte, aki azt mondta róla, hogy dr. László Jenő volt a forradalmi törvényszék esze. Ugyancsak ő az Alkotmány u. 25. szám alatt az ún. Kis Szovjetház⁴³⁶ is berendezte, ahol a

⁴³⁶ Az ún. Szovjetház a pesti Duna-parton állt Hungária Nagyszálló volt, amit a Forradalmi Kormányzótanács elhelyezésére, tagjainak elszállásolására vettek igénybe, ma helyén a Hotel Marriott áll: Bíró: i. m. 31. o.

forradalmi törvényszék személyzete részére pompás konyhát tartott fenn. László Jenő szégyenletes működését a 17. alatti ítélet tartalmazza részletesen, de képet alkothatunk a 18. és 19. alatti mellékletek tartalmából is.

V. Eljárás büntető ügyekben, vád, védelem, vallatások, kínzások

I. FEJEZET

Általános rendelkezések

1. Vádelv

A vádelvet nem ismerték, a vádbiztos a forradalmi törvényszék elnökének referált.

2. Vádképviselő

Kezdetben a vádbiztos az FKT IV. számú rendelete szerint csak a büntető ügynek a tárgyaláshoz szükséges bizonyítékait gyűjti össze (5. §), a tárgyaláson a fennforgó tényeket előadja (7. §), a bizonyító eljárás befejeztével annak eredményét kifejti, indítványát megteszi (7. §), ami talán a gyakorlatban a vádképviselőt jelentette. Később az FKT XCIV. számú rendelete 4. §-a szerint kifejezetten a vádbiztos köteles képviselni a vádat, azt sem meg nem tagadhatja, sem el nem ejtheti. Azonban ugyan-ezen § szerint a tárgyalás előtt a forradalmi törvényszéki elnök hozzájárulásával az eljárást megszüntetheti.

3. Az eljárás megindítás feltétele

Az eljárás megindítása feltételekhez nem volt kötve. Feljelentést bárki tehetett, de eredményt rendszeren csak a proletár feljelentések értek el.

4. A bűncselekmények minősítése

A bűncselekmények felosztását, büntett, vétség és kihágás szerint nem jelölték meg, s pl. az árufelhalmozást, amely kihágást képez, fegyházzal büntették, mintha büntett volna. Az ítéletekben egyszerűen lopás, csalás stb. kifejezéseket használtak.

5. Terhelő, s mentő adatok összegyűjtése

A rendeletekből nem tűnik ki az, hogy kötelessége volt-e a vádbiztosnak a mentő és enyhítő körülményeket is kinyomozni és előadni a tárgyaláson, vagy csak a terhelő és súlyosítókat, azonban a 20. alatt csatolt körözhívből kitűnik, hogy Rákos fővádbiztos ezt a vádbiztosok kötelességévé tette. E rendelkezést a vádbiztosok többnyire be is tartották.

6. Sürgős intézkedések

Az FKT IV. számú rendelet 5. §-a szerint a forradalmi törvényszék bármely órában és a szabad ég alatt is megtarthatta ülését. Gyakorlatban a Budapesti Forradalmi Törvényszék éjjel-nappal működött, és a Markó utcai fogházba éjjel-nappal, de leginkább éjjel eszközölték a foglyok beszállítását.

7. Határidők

Ünnep- és köznap között különbséget nem ismertek.

II. FEJEZET

Bírói hatáskör és illetékesség

1. Büntetőbíróóságok hatásköre és illetékessége

Kezdetben minthogy az ún. osztálybíróság (a legális bíróságok) működését bezüntették és helyébe újabb bíróságot nem szerveztek, a forradalmi törvényszékek mint egyedüli bíróságok ítélték hatáskör és illetékességre tekintet nélkül.

Az FKT IV. számú rendeletének 3. §-a szerint a forradalmi törvényszékek hatáskörébe az oly bűncselekmények miatti eljárás tartozik, amelyet az FKT rendelete oda utal, de sürgős esetekben a XLV. számú rendelet 2. §-a szerint eljárhat oly bűnügyekben is, amelyeket az FKT külön rendelettel nem utalt hatáskörébe.

A XCIV. számú rendelet 6. §-a szerint azonban már a forradalmi törvényszékek hatáskörébe oly bűncselekmények elbírálása tartozik, amelyek a tanácsköztársaság fennmaradását és biztonságát, s általában a dolgozók uralmának forradalmi rendjét sértik és veszélyeztetik, tehát kifejezetten politikai bűncselekmények elbírálása lesz a hivatásuk. Ilyen bűncselekménynek tekinti a fentebbi rendelet 6. § 6, 7. és 8. pontja a köztulajdon rongálását, a szabotálást, az élelmiszerjegyekkel való visszaélést, árdragítást.

Az illetékesség kérdése rendeletileg szabályozva nem volt. A gyakorlatban az ország bármely vidékén előfordult ügyekben is a legjobban megszervezett Budapesti Forradalmi Törvényszék is eljárhatott.

Az FKT CXXIV. számú rendelete szerint kihágási ügyekben Budapesten a kerületi munkás, katonai és földművestanácsok, vidéken járásokban a járási tanácsok, városokban a városi tanácsok jártak el. Egyéb ügyekben a forradalmi törvényszékek (kivéve az árdragító, stb. ügyeket) jártak el. A fenti rendelet azonban 1919. július 12-én kelt, tehát kihágási ügyekben is a diktatúra legnagyobb részében a forradalmi törvényszékek jártak el.

2. A katonai bíróságok hatásköre

Az FKT LIII. számú rendeletének 1. §-a szerint a Vörös Hadsereg fegyelmét sértő katonai bűntettek felett a forradalmi katonai törvényszékek ítélték.

Az FKT CXV. számú rendeletének 1. §-a szerint a forradalmi katonai törvényszékek ítéleteinek felülvizsgálata végett Budapesten országos katonai törvényszéket állítanak fel, amely az elnökön kívül négy bíróból álló tanácsban ítélt.

3. Területen kívüliség és személyes mentesség

Nagyon óvakodtak attól, hogy valamely külföldi állam képviselőjét vagy akár csak annak állampolgárát is megsértsék, nehogy ezzel katonai beavatkozásra adjanak okot. Ezért tehát e kérdést rendeletileg nem is szabályozták.

III. FEJEZET

Vádbiztosság

1. Vádbiztosságok hatásköre

A vádbiztosok kötelessége az FKT XLV. számú rendeletének 1. és 2. §-ai szerint a forradalmi törvényszékek hatáskörébe utalt bűnügyekben a tárgyaláshoz szükséges bizonyítékokat előteremteni, és főleg a sértettet, tanúkat és szakértőket megidézni vagy elővezettetni. Az FKT XXXIX. számú rendelete szerint az előzetes letartóztatás elrendelésére hivatott szerv. A XCIV. számú rendelet 4. §-a szerint a nyomozást irányítja és a bizonyítékok összegyűjtésével a Vörös Őrséget vagy más karhatalmi alakulatot bízhat meg, a tárgyalást előkészíti és a tárgyaláson a vádat képviseli. Az eljárást az elnök hozzájárulásával a tárgyalás előtt meg is szüntetheti.

2. A vádképviselő megtagadása

A vádbiztos az FKT XCIV. számú rendelet 4. § 2. bekezdése szerint a vád képviselőt meg nem tagadhatja és a vádat el nem ejtheti. Gyakorlatban a vádbiztosok minden jelentékenyebb és minden foglyos ügyet nem a fővádbiztosnak, hanem a forradalmi törvényszék elnökének referálták, és így a vádbiztosság alá-, és nem meléndelt szerv volt.

Egyébként sem a vádbiztos, sem a forradalmi törvényszék elnöke nem érvényesíthette szabadon az akaratát, mert a gyakorlatban ezek a felsőbbség, a népbiztosok legmagasabb parancsát lesték, hogy így megérdemeljék a bőven osztott fizetést és napidíjakat, a legnagyobb zsírinség idején egész évre kiadott szalonnát és hájat, a Szamuely portyázásaiból szerzett disznóhúst és a tőlük szinte elválaszthatatlan rablott autóbilt.

3. A vádbiztosság viszonya a Vörös Őrséghez

Az FKT XCIV. rendeletének 4. §-a csak érinti e kérdést, részletesebben e viszony szabályozva nem volt. A gyakorlat szerint a vádbiztosok megbízták és utasították a vörösőrséget a nyomozás lefolytatására.

IV. FEJEZET**1. Magánvádló és magánfél**

Főmagánvádlót és főmagánvádat, pótmagánvádlót és pótmagánvádat nem ismertek. Egyébként az FKT XCIV. számú rendelet 14. §-a szerint a sértett nem élhetett a forradalmi törvényszék ellen panasszal.

2. Sértett perjogi hatásköre

A sértettnek perjogi hatásköre nem volt, csak a tárgyalásra idézték meg, mint tanút. Megtörtént azonban, hogy a sértett is a vádlott sorsára jutott (lásd. ... alatt becsatolt jegyzék 275. folyószámát).

V. FEJEZET**A védelem****1. A védőválasztás joga**

Az FKT IV. számú rendelet 6. §-a szerint a terhelt bárkit választhat védőnek, ha a terhelt e jogával nem él, vagy ha a választott védőt a tárgyalásra azonnal meghívni lehetetlen, a bíróság bárkit hivatalból kirendelhet védőnek.

2. Védői tisztségre képesített egyének

Az FKT IV. számú rendelete előbb felhívott 6. §-a szerint a bíróság bárkit kirendelhet és a terhelt bárkit választhat védőnek.

Az FKT XCIV. számú rendelet 10. §-a szerint az elnök a tárgyalásra védőt rendelhet azok közül, akik a törvényszék mellett működő védők lajstromában fel vannak véve. Védőül képesítésre való tekintet nélkül mindenki kirendelhető.

A gyakorlatban védőnek rendszeren ügyvédek alkalmaztak.

3. A kötelező védelem

A kötelező védelmet kezdetben nem ismerték, illetve a védelmet általában mellőzni igyekeztek, mert azt a diktatúra elején az ügyvédek próbálták továbbra is ellátni.

Az ügyvédek ugyanis az ő felfogásuk szerint a kapitalista rendszer fő támaszai voltak.

Így történt aztán, hogy dr. László Jenő a forradalmi törvényszék egyik első tárgyalásán megjelent dr. Weisz Ödön ügyvédet durván kiutasította az épületből és az egyik terroristának megparancsolta, hogyha vissza merne jönni, löjje le.

Köztudomású Kun Bélának az a kijelentése, hogy nem törődik, hogy mi lesz a békával, ha a mocsarakat lecsapolja. Békák alatt az ügyvédekért.

Az XCIV. számú rendelet 10. §-a szerint súlyos vád esetén védőt kellett kirendelni.

4. A védő jogai, különösen az érintkezésre a fogvalevő terhelttel

A védő joga rendeletileg szabályozva nem volt.

A gyakorlatban a vádbiztosok engedélyével érintkezhettek a védők a fogvalevő terhelttel szigorú ellenőrzés mellett.

5. Az iratok megtekintésének joga

Az iratokat a tárgyalás előtt a vádbiztos kezelte.

Betekintésükre, amíg az iratok nála voltak, engedélyt ő adhatott tetszése szerint. Engedélyt azonban valószínűleg csak az a néhány „megbízható” ügyvéd kaphatott, aki bejáratos volt a forradalmi törvényszékhez és a védők lajstromába fel volt véve.

VI. FEJEZET**Bírák, jegyzőkönyvvezetők, vádbiztosok mellőzése és kizárása**

Bírák, jegyzőkönyvvezetők és vádbiztosok mellőzése és kizárásáról rendeleti intézkedés nincsen.

E kérdést az FKT XCIV. számú rendeletének 1. pontja csak érinti, amely szerint a forradalmi törvényszék ítélete ellen abban az esetben van helye panasznak, ha „az ítélethozatalában oly bíró vett részt, akinek elfoglaltság ellen alapos okot lehet felhozni”.

VII. FEJEZET**A forradalmi törvényszék határozatai és közlése****1. Határozatok indokolása és közlése**

A forradalmi törvényszék ítélettel – éspedig marasztaló vagy felmentő ítélettel – határozott.

Határozatait lakonikus rövidséggel „a vád beigazolást nyert” vagy „a vád nem nyert beigazolást” kifejezésekkel indokolta.

Az ítéletet a gyakorlatban az elnök a tárgyalás után azonnal szóval hirdette ki, de megtörtént az is, hogy pl. Cserny a halálos ítéleteket akként hirdette ki, hogy egyet fűttenyentett és kezével egy olyan mozdulatot tett, hogy „vigyék”.

2. Kézbesítés

Kézbesítés útján a forradalmi törvényszék ítéletét sohasem közölte.

A tárgyalásra szóló idézéseket a vádbiztos rendelkezésére kézbesítették a feleknek. Azonban sürgős esetekben a forradalmi törvényszék mellék beosztott nyomozócsoport idézés helyett előállította a tanúkat vagy sértetteket.

VIII. FEJEZET

A nyomozás

1. A nyomozás teljesítésére hivatott szervek és közegek

Az FKT XCIV. számú rendelet 4. §-a szerint a nyomozás teljesítésére hivatott szerv a vádbiztos, aki azt irányítja, továbbá a Vörös Őrség vagy más karhatalmi alakulat, vagy egyes nyomozati cselekmények foganatosítására a rendes bíróság.

A rendes bíróságok működése azonban fel lévén függesztve, a gyakorlatban egyes nyomozás cselekmények végzésére ezekhez megkeresést sohasem intéztek.

2. A feljelentés tétele

A feljelentést a gyakorlatban a Vörös Őrségnél vagy a vádbiztosoknál kellett tenni. Azonban az is gyakran előfordult, hogy a feljelentést közvetlenül valamelyik népbiztosságnál vagy munkástanácsnál tették meg.

IX. FEJEZET

1. A terhelt bíróság elé rendelése

A terheltet megjelenése végett vagy megidézték, vagy elővezették, de a gyakorlatban rendszerint elővezették. Az elővezetés a legtöbb esetben különféle kínzásokkal járt együtt.

2. Előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és a terhelt kihallgatása

Csupán előzetes letartóztatást ismertek, vizsgálati fogságot nem. Az FKT IV. számú rendelet 4. §-a 2. bekezdése szerint az előzetes letartóztatásba helyezett terheltet azonnal a forradalmi törvényszék elé kell állítani.

A gyakorlatban azonban számtalanszor megtörtént, hogy a terheltet a terrorcsoportok valamelyikéhez vitték, megkínozták és a forradalmi törvényszék ítélete nélkül kivégezték.

Vagy ha fogházba szállították be, kihallgatás és forradalmi törvényszék elé állítás nélkül hónapokon át fogvatartották.

3. Az előzetes letartóztatottak elhelyezése és a velük való bánásmód

A letartóztatottakat kezdetben a Markó utcai fogházban, később és különösen a politikai bűncselekménnyel terhelteteket az Országház pincéjében helyezték el.

A bánásmód rendeletileg szabályozva nem volt, azonban rendszeren attól függött, hogy kinek a kezébe került, és hogy az illető proletár vagy az ún. burzsuj osztályhoz tartozó egyén volt-e?

A hozzátartozók a letartóztatottakat vádbiztosi engedéllyel látogathatták meg, csomagot is (élelmiszereket) adhattak be, azonban ezek a legkritikább esetben jutottak a foglyokhoz.

4. Az előzetes letartóztatás megszüntetése

A letartóztatás megszüntetését a tárgyalás előtt a vádbiztos előterjesztésére a forradalmi törvényszék elnöke rendelte el, tárgyaláson pedig felmentő ítélet esetén a forradalmi törvényszék.

X. FEJEZET

1. A lefoglalás, házkutatás és személymotoszás elrendelése és foganatosítása

A lefoglalás, házkutatás és személymotoszása rendeletileg szabályozva nem volt.

A gyakorlatban a legcsekélyebb gyanú elég volt arra, hogy bárkinél, de főként ott, ahol értékesebb tárgyakat, ékszereket, készpénzt, élelmiszereket sejtettek, e nyomozati cselekményeket foganatosítsanak. A foganatosítást legtöbbször éjjeli órákban és a legdurvább módon hajtották végre.

E nyomozati cselekmények végzésére számtalan alkalom nyílt, mert hiszen az FKT-i rendeletek és egyes népbiztosok rendeletei folytán alig lehetett olyan ház, amelyben valamely beszolgáltatni rendelt ingóság ne lett volna (pl. bélyeggyűjtemények, motorkerékpárok, értékpapírok, ékszerek, zászlók, kékpénz,⁴³⁷ könyv- és képtárak, aranyérmek, külföldi valuták, aranytárgyak, drágakövek, katonai felszerelési tárgyak, élelmiszerek, stb.).

2. Levelek, táviratok és egyéb küldemények lefoglalása

A leveleket csak nyitott borítékban volt szabad feladni, a zárt leveleket vagy felbontották, vagy megsemmisítették.

Ezeket és a táviratokat mind cenzúrázták, és ezekből a gyanúsakat a politikai megbízott azonnal a forradalmi törvényszékhez juttatta.

3. Küldemények

A proletárdiktatúra alatt a postának csomagforgalma alig volt, így ezek lefoglalására kevés alkalom nyílt.

⁴³⁷ Kékpénz: az Osztrák-Magyar Bank által kibocsátott bankjegy, amelynek mindkét oldala kék színű volt, szemben a tanácsköztársaság alatt kiadott egyoldalas, s fehér hátlapú papírpénzzel.

XI. FEJEZET

A tanúk

1. Ki lehetett tanú?

Tanú bárki lehetett, de hitelt csak a proletár állam szempontjából megbízható személyek vallomásának adtak.

2. A tanú vallomásának megerősítése

A tanúk vallomásukra nem esküt, hanem fogadalmat tettek.

3. A tanúságtétel akadályai

A tanúságtétel akadályait figyelembe nem vették.

4. Tanúk díjazása

Arra, hogy a tanúkat díjazták volna, eset nem fordult elő.

XII. FEJEZET

Bírói szemle és szakértők

A rendelkezésre álló adatok szerint bírói szemlét nem tartottak.

Szakértőkül csupán orvosokat alkalmaztak, akik az eljárás során a Kriminológiai Intézet keretében és útján végezték működésüket.

Halottszemlét és boncolást nem tartottak.

XIII. FEJEZET

Vádirat

Az FKT IV. számú rendelet 4. §-a szerint a forradalmi törvényszék hatáskörébe tartozó ügyben vádirat benyújtásának helye nincsen.

XIV. FEJEZET

Tárgyalás a forradalmi törvényszék előtt

1. Nyilvánosság és rend fenntartása

Az FKT XCIV. számú rendelet 9. §-a szerint a forradalmi törvényszék tárgyalása nyilvános, azonban az elnök a nyilvánosságot kizárhatja, ha ezt a proletár állam ér-

deke kívánja vagy más fontos okból is, vagy a jelenléte csupán a hallgatóság egyes tagjainak engedheti meg.

A gyakorlatban azonban a tárgyalások rendszeren hallgatóság jelenléte nélkül tartottak meg, mert az utcákon, a forradalmi törvényszék épületének kapujában, a forradalmi törvényszék tárgyalóterméi előtt felállított, többnyire terroristákból, néha vörösőrökből álló őrségek mindenkit szigorúan igazoltattak és megakadályozták azt, hogy rájuk nézve alkalmatlan egyének a forradalmi törvényszék tárgyalásaira bejuthassanak.

A kíváncsi érdeklődőket már az utcán, az épület négy sarkán elhelyezett őrszemek gondosan távoltartották. Szinte percnként hangzott az őrszem kiáltása: „Le a járdáról!”.

Egyébként a forradalmi törvényszék híre annyira félelmetes volt a köztudatban, hogy oda senki sem kíváncszott bemenni.

2. A tárgyalás megnyitása és a terhelt kihallgatása

A tárgyalást formálisan nem nyitották meg. Annak elején mindig az ún. proletár osztályból kikerülő elnök, illetve kezdetben helyette a jogász vádbiztos kikérdezte a legtöbbször bilincsbevert vádlottat személyi viszonyai felől. Ez a kikérdezés azonban gyakran csak a vádlott személyi azonosságának megállapítására szorítkozott.

Az FKT IV. számú rendelet 7. §-a szerint a forradalmi törvényszék előtt a tárgyalás azzal kezdődik, hogy a vádbiztos a terhelt ellen fennforgó tényeket előadja.

Később a gyakorlatban a vádbiztos nem csak a terhelt, hanem az enyhítő körülményeket is előadja.

A vádlott kihallgatásának mikénti eszközzése szabályozva nem volt, a gyakorlatban a vádlottat az elnök hallgatta ki. A kihallgatás statáriális gyorsasággal folyt le. Így például a kivégzett dr. Stenczel János ügyvéd és Nikolényi Dezső rendőrfogalmazók és társai ellen megtartott törvényszéki tárgyaláson Cserny József elnök mind egyik vádlottnak csak azt a stereotíp kérdést intézte: „Ott volt-e, és ha ott volt, miért nem jelentette?”, mely kérdéssel a vádlottak kihallgatása véget is ért.

Bizonyításfelvételről szó sem volt. Cserny József elnök dr. Gál Jenő védőügyvédnek azt mondta, hogy egy percnél tovább nem beszélhet. Különben jellemző, hogy Cserny, ki autón érkezett a Markó utca törvényszéki palota kapuja elé, a sofőrjének azt az utasítást adta, hogy a motort ne állítsa le, mert tíz perc alatt végez. Tényleg az egész tárgyalás ítélethozatallal együtt nem tartott tovább tíz percnél. Az említett tárgyalás lefolyását a 21. alatti melléklet tartalmazza.

3. Bizonyító eljárás

A bizonyító eljárás rendeletileg szabályozva nem volt.

A gyakorlatban a vádlott kihallgatása után, amennyiben tanúk meghallgatását is szükségesnek vélték, a vádlott, a védő és esetleg a sértett jelenlétében lakonikus rövidséggel a tanúkat hallgatták ki.

Amennyiben a Kriminológiai Intézet véleménye be volt csatolva az iratokhoz, azt az elnök olvasta fel. Ha a kriminológiai osztály kiküldöttje is jelen volt a tárgyaláson ő is előterjeszthette véleményét.

4. Felek perbeszédei

Az FKT IV. számú rendelet 7. §-a 2. bekezdése szerint a bizonyító eljárás befejeztével a vádbiztos annak eredményét kifejti és indítványát megteszi. Erre a terhelt és védője felel, és ha a vádbiztos még válaszol, az utolsó felszólalás joga mindig a terheltet és védőjét illeti.

A gyakorlatban a rendeleti intézkedést általában betartották, azonban a védő perbeszédét igen gyakran felette rövid időre, 1-2 percre korlátozták, s annak ellenére, hogy az utolsó szó vádlottat illette, néha az egész tárgyalás során alig juthatott szóhoz.

5. Ítélethozatal

Az ún. perbeszédok befejezése után a forradalmi törvényszék határozatának meghozása céljából zárt tanácskozássra vonult vissza.

A tanácskozásokon kezdetben részt vett a jegyzőkönyvvezető is, akit később onnan kizártak. De megjelentek a zárt tanácskozásokon olyan személyek is, akik a tárgyaláson hivatalos minőségben nem vettek részt, és akik az ítélet hozatalára a bírának utasítást adtak.

Igy a kivégzett Herczeg Géza ellen megtartott forradalmi törvényszéki tárgyaláson az ítélelbíró tanácskozási szobájában megjelent Rákos Ferenc, a forradalmi törvényszék elnöke és Trattner Árpád, a vezető vádbiztos helyettese és ott kijelentették, hogy Herczeg Gézát felsőbb utasításra golyó általi halálra kell ítélni. A forradalmi törvényszék ez utasításnak megfelelően halálos ítéletet hozott.

A zárt tanácskozáson a tárgyaláson részt vett vádbiztos is gyakran jelen volt.

Az FKT IV. számú rendelet 8. §-a szerint a bűnösség kérdésében a határozathozatal titkos szavazással történik.

Az FKT XCIV. számú rendelet 11. §-a szerint a forradalmi törvényszék határozatait szótöbbséggel hozza. Halálbüntetést azonban csak az elnök és a tagok egyhangú határozatával lehet kiszabni.

Ugyancsak az FKT IV. számú rendelete 8. §-a 3. bekezdés szerint az ítéletet rövid indokolással együtt, azonnal írásba kell foglalni.

Az ítélet marasztaló vagy felmentő volt. Marasztaló ítélet esetén az elítélt nyomban megkezdte büntetését. Felmentő ítélet esetén pedig a terheltet nyomban szabadlábra helyezték, mert a terhelteket rendszerint már a tárgyalás előtt letartóztatták.

6. Az ítélet kihirdetése

Az ítéletet a „Tanácsköztársaság nevében” az elnök hirdette ki.

Az ítélet kihirdetése néha csak egy mozdulatból, vagy az őrt állók részére adott egyéb jeladásból állott, hogy ti. a vádlottat vihetik.

7. Jegyzőkönyv

A forradalmi törvényszék tárgyalásairól a jegyzőkönyvvezető jegyzőkönyvet készített. Az FKT XCIV. számú rendelet 5. §-a szerint a jegyzőkönyvvezető a tárgyalás jegyzőkönyvét vezeti, az ítéletet írásba foglalja és a forradalmi törvényszék részére egyéb írásbeli tevékenységet végez.

A jegyzőkönyvet az elnök, a bírák és a jegyző írták alá, amely röviden a tárgyalás menetét tartalmazta. Öt jegyzőkönyv másolatát 22. alatt csatolom.

XV. FEJEZET

Jogorvoslat

Fellebbvitel

Az FKt IV. számú rendelet 9. §-a szerint a forradalmi törvényszék határozata ellen a fellebbvitelnek vagy másféle perorvoslatnak helye nincsen.

Az FKT XCIV. számú rendelet 12. §-a szerint a forradalmi törvényszék ítélete ellen panasznak van helye az Országos Forradalmi Főtörvényszékhez, amely az elnökön kívül négy bíróból álló tanácsban ítélt.

A 13. §-a szerint az Országos Forradalmi Főtörvényszék székhelye Budapest, elnökét és tagjait, addig amíg a Tanácsok Országos Gyűlése másképp nem rendelkezik, az FKT választja és alkalmazásukat bármikor meg is szüntetheti.

A 14. §-a szerint a forradalmi törvényszék ítélete ellen csak a vádbiztos, a vádlott és védője élhetnek panasszal. A vádbiztos a panaszt a vádlott javára is, a védő pedig a vádlott akarat ellenére is használhatja.

A 15. § szerint a panaszt az ítélet kihirdetésétől számított 3 nap alatt lehet a forradalmi törvényszéknél jegyzőkönyvbe mondani vagy írásban benyújtani.

A 16. §-a szerint a panasznak csak a halálbüntetés végrehajtására van halasztható hatálya.

Az Országos Forradalmi Főtörvényszék bármilyen büntetés végrehajtását felfüggesztheti, ha a panasz sikere valószínűnek mutatkozik.

A 17. §-a szerint a forradalmi törvényszék ítélete ellen csak abban az esetben van helye panasznak:

1. ha az ítélet hozatalában oly bíró vett részt, akinek elfogultsága ellen alapos okot lehet felhozni,
2. ha az ítélet rendelkező része érthetetlen vagy végrehajthatatlan,
3. ha a bűncselekmény tárgyában akár a forradalmi törvényszék, akár a rendes bíróság már a jogerős határozatot hozott,
4. ha az ítélet a tanácsköztársaság rendeleteit vagy azok szellemét sérti.

A 18. §-a szerint az Országos Forradalmi Főtörvényszék a panaszt elutasíthatja, az első bíróság ítéletét egészben vagy részben megváltoztathatja, vagy megsemmisítheti.

A 19. §-a szerint amennyiben ebből a rendeletből más nem következik, a forradalmi törvényszék előtti eljárásra az első fokú törvényszék, az Országos Forradalmi

Főtörvényszék előtti eljárásra nézve pedig az országos főtörvényszék előtti eljárás szabályai alkalmazandók.

A gyakorlatban azonban minthogy sem az első fokú törvényszék, sem az országos főtörvényszék megszervezésére idejük nem volt, a felebbvitelre vonatkozó fentebbi szabályok alkalmazást nem nyertek.

XVI. FEJEZET

Újrafelvétel

Az újrafelvételt rendeletileg nem szabályozták.

Újrafelvételről eleinte hallani sem akartak. Az egyik budapesti ügyvédet amiatt ítélte el a forradalmi törvényszék, mert egyik kliensétől ilyen címen munkadíjat vett fel.

Később azonban a gyakorlatban úgy alakult ki a helyzet, hogy a forradalmi törvényszék elnöke az újrafelvételt az elítélt javára elrendelhetette, ha erre megfelelő alapot látott. Ezt az eljárást revízióknak nevezték.

Revízió elrendelése nagyon gyakori volt, mert a forradalmi törvényszék bírái néha oly ítéleteket hoztak, amelyek még a proletár állam szempontjából sem voltak helytállóak.

Így a forradalmi törvényszék egy alkalommal becsületsértési ügyből kifolyólag úgy a vádlottat, valamint a tanúkat és a sértettet is elítélte. Ezt a hibát azután revízióval tették jóvá.

XVII. FEJEZET

Kegyelmi eljárás

1. Kegyelmi kérvény benyújtására jogosítottak

Az FKT IV. számú rendelete 9. §-a szerint az elítélt érdekében bárki által előterjesztett kegyelmi kérelemnek nincs felfüggesztő hatálya a végrehajtásra.

A 10. §-a szerint a forradalmi törvényszék által kiszabott büntetéseket az ítélet kihirdetése után azonnal végre kell hajtani.

2. A kegyelmi jog gyakorlására hivatottak

A kegyelmezés joga a kormányzótanács hatáskörébe tartozott, idővel azonban a szabadságvesztést vagy pénzbüntetést kiszabó ítéletek ellen benyújtott kegyelmi kérvényt az igazságügyi népbiztos is elintézhette.

Kegyelmi kérelem esetén a kormányzótanácshoz felterjesztett halálos ítéletek közül csak azokat hajtották végre, amelyeket a kormányzótanács a kegyelmi kérvény elutasításával megerősített.

Megtörtént azonban, hogy az elítélt kivégzése előre el volt határozva, tekintet nélkül arra, hogy az elítélt kegyelmi kérelemmel él-e vagy sem. Így például a halálra

ítélt Herczeg Géza érdekében a védő kegyelmi kérvényt szerkesztett, s azt Rónai igazságügyi népbiztoshoz küldette másik kegyelmi kérvénnyel együtt, amelyet Juhász György halálra ítélt érdekében adtak be. A két kegyelmi kérvény elintézése előtt azonban Trattner Árpád fővádbiztoshelyettes megparancsolta Schreier Lajos vádbiztosnak, hogy másnap reggel öt órára négy vörösőr, egy orvos és egy koporsó küldése iránt távbeszélőn keresse meg Jancsik Ferencet, a Vörös Őrség főparancsnokát. Az éj folyamán érkezett meg a kormányzótanács döntése, mely szerint Juhász Györgynek megkegyelmezett, Herczeg Géza halálos ítéletét pedig megerősítette, noha a kriminológiai orvosi vizsgálat szerint Herczeg atyja morfinista, bátyja pedig elmebeteg volt, és maga Herczeg Géza terheltége folytán nem bírt kellő beszámíthatósági képességgel. A kivégzésre való előkészületekből kétségtelenül megállapítható, hogy Herczeg kivégzése előre eltökélt dolog volt.

3. A kegyelmi kérvény tárgyalása

A kegyelmi kérvényeket a kormányzótanács vagy az e célra összehívott vagy a legközelebbi ülésén az igazságügyi népbiztos előadása alapján tárgyalta le.

A határozatot az ülésen résztvevők hozzászólása után az FKT szótöbbséggel hozta meg.

A meghozott határozatot az igazságügyi népbiztos azonnal közölte az ítélet végrehajtására kijelölt vádbiztossal.

Az FKT 1919. április 22-i üléséről készült jegyzőkönyve másolatát és az igazságügyi népbiztosnak az esztergomi forradalmi törvényszékhez intézett leiratának másolatát 23. és 24. alatt csatolom.

XVIII. FEJEZET

Végrehajtás

1. Halálbüntetés

A halálbüntetést, amennyiben kegyelmi kérvényt adtak be, a halálos ítélet megerősítése után azonnal végrehajtották.

Az FKT CXXVII. számú rendelet 1. §-a szerint ha a rögtönítélő bíróság halálos ítéletet hoz, azonban a halálbüntetést az ítélet kihirdetésétől számított 48 órán belül végre nem hajtják, a halálbüntetést nem szabad végrehajtani.

A Budapesti Forradalmi Törvényszék halálos ítéleteit golyó által hajtotta végre. A végrehajtás oly módon történt, hogy a kivégzést vezető vádbiztos rendelkezésére az elítéltet 4-5 előre kirendelt vörösőr a kivégzés színhelyére vezette. A vádbiztos a kivégzés színhelyén az elítéltet a vörösöröktől pár lépésnyire, 3-4 lépés távolságban felállította, s ezekkel a szavakkal: „A szent proletariátus nevében tűz!” sortűzet vezényelt.

Az elítéltet a sortűz leadása után a kivégzéshez kirendelt orvos megvizsgálta, és ha azt állapította meg, hogy az elítélt még életben van, a vádbiztos újabb sortűzet adott le.

A kivégzett elítéltet az előre megrendelt egyszerű koporsóba tették és a köztemető egy félreeső zugába temették el.

A kivégzendőhöz papot vagy hozzátartozót nem engedtek, lelki vigaszáról nem gondoskodtak, s az utolsó perceit nem egy ízben lelki és testi sanyargatásokkal keserítették meg.

Az orvosok szerepe a kivégzésnél az volt, hogy a beállott halált megállapítsák. Egyetlen esetben az orvos (ld. a 25. alatti mellékletet) a halálra ítéltet hypnotikus álomba merítette, hogy halálfélelem nélkül menjen a vesztőhelyre.

2. Szabadságvesztés büntetés végrehajtása

A szabadságvesztés büntetés végrehajtását az ítélet meghozatala után nyomban foganatba vették. Halasztást nem adtak.

Félbeszakítást azonban az igazságügyi népbiztos adhatott az illetékes kerületi munkás és katonatanács ajánlatára és a vádbiztos javaslata alapján. Ez az eljárás azonban rendeletileg szabályozva nem volt.

A szabadságvesztés büntetések végrehajtási tekintetében a gyakorlatban fegyház, börtön vagy fogház büntetés között különbséget nem tettek.

A kiszabott szabadságvesztés büntetéseket a régi fegyház, fogház és letartóztatási intézetekben hajtották végre.

A foganatosítás mikéntje rendeletileg nem volt szabályozva. A foganatosítás az intézet vezetőjének vagy politikai megbízottjának belátására volt bízva.

3. Pénzbüntetések végrehajtása

A pénzbüntetések végrehajtását a forradalmi törvényszék mellett működő két pénzügyi megbízott kezéhez kellett befizetni, akik ennek valamely a tanácsköztársaság ellenőrzése alatt álló pénzügyintézetbe való beszállításáról is gondoskodtak.

Vallatások, kínzások

A tanácskormány közegei, különösen a terroristák a letartóztatottakat a legbrutálisabb bánásmódban részesítették és számos embert oly válogatott kínzásokkal gyötörték meg, hogy nem egy közülük inkább öngyilkosságot követett el, csakhogy a kínzásoktól megszabaduljon.

A jellemzőbb esetekre vonatkozó vallomásokat alább közlöm:

Özv. Kibling Nándorné: a Mária utcai templom előtt fogták le, a Landler és Szamuely és Korvin akasztással fenyegették.

Szávozsd Andor: a terroristák ütötték, kínzásokkal vallatták, a feje felett a falba löttek, egy hónap alatt gyógyult.

Neumann Gyula: Cserny Mária és Weisz Samu fogatták el, a Parlamentbe vitték, a terroristák megverték, a fejét betörték. Egy terrorista le akarta szúrni, a másik megakadályozta.

Hubert Imre: Cserny Mária és Weisz Samu elfogatták, a Parlamentbe vitték, itt a terroristák megverték, egy terrorista rá is lőtt, de nem találta el.

Franke János: ellenforradalmárként elfogták, a Parlamentben a terroristák összevissza verték. Híkáde és Korvin fenyegették „haza küldéssel”.⁴³⁸

Dr. Weisz István: Bonyháti vallatta, kínzásokkal fenyegette, boxerrel verette, öngyilkosságot kísérelt meg, hogy a kínzásoktól megszabaduljon.

Kublin Jenő: Blahát és egy orosz zsidó terrorista kézígránáttal, oldalfegyverekkel összeverték a Parlamentben, orvost hívni nem engedtek.

Pajor Lajos: Blahát és három társa kézzel és kézígránáttal összeverték a Parlament épületében.

Szelecsényi Erzsébet: az ellenforradalom után Blahát rohamkéssel, a többiek revolverrel ájultra verték.

Császik Pál: a lazarista kolostorban fogták el, a IX. kerületi munkástanács helyiségebe vitték, az udvaron kiállították, a fegyvereket megtöltötték, azt gondolta nyomban agyonlövik, megkínózták, a fogát kiütötték, vele mosatták fel Kovacsovsky véres padlóját.

Horváth Lajos: ugyanígy bántak el vele. Ugyanott ellenforradalmárnak nevezték és véresre verték, hat hétig látszottak sérülései.

Kovacsovsky István: ugyanott bántalmazták, négy fogát kiütötték, vele mosatták fel dr. Császik véres padlóját.

Czibut János: ugyanoda bekísérték, egy terrorista előtte megtöltötte a revolverét, többen bántalmazták.

Kummer Béla: dunántúlinak mondván magát, ellenforradalmárnak nyilvánították. Polgár revolverrel, ahol érte, ott ütötte, később parancsot adott fegyvertöltésre, négy napig volt letartóztatva.

Endes Péterné: Mész utca 8. szám alatt Horváth Győző századost akarták elfogni. Egy hatalmas testű, fekete képű és bajuszú terrorista előtte mondta társainak, hogy eltörte Horváth százados karját. Őt is fenyegette, hogy ez lesz a sorsa, hogyha vallani nem fog.

Horváth Győző: ugyanott a terroristák menekülése közben 60-70 lövést adtak le reája, a gázgyárnál két munkás elfogta és az üldöző terroristáknak átadta. Autóval visszavitték a ház elé, egyik arcul vágta, egyik terrorista fegyverével, illetve annak agyával bal oldalbordáját bezúzta, az egyik valami kemény tárggyal kétszer fejbevágta, egy szőke a fejére akart ütni a puskatussal, ezt balkarjával kivédte, az ütés folytán alsókarja eltörött. A főkapitánysághoz vitték, a lépcsőn puskatussal ütötték, lökdösték. Orvosi vélemény szerint a Gyűjtőfogház kórházába szállították. Ott egy detektív égő gyufát tartott a szemére, a ballába nagyujjának körme alá, valamint a testén több helyen tűvel megszúrta. Gennyes pattanásokat okozott a szúrás. Egy másik detektív éjjel három liter vizet itatott meg vele. A következő napokban eszméletét veszítette, két hét múlva kapta vissza.

⁴³⁸ Értsd: kivégzéssel

Mommer Gyula: Horváth századost keresték a terroristák, tőle kértek felvilágosítást. Becsey a nővérét megragadta, a másik szobába vonszolta. Kis idő múlva nővére egészen magánkülső állapotban őhozzá futott és vizet kért, mire Becsey gorombán megragadta őt, revolverrel lelövélssel fenyegette, amiért vizet akart adni. Egy terrorista lelövélssel való fenyegetéssel kényszerítette, hogy az általa olvasott breviáriumot tegye le. Láta Horváth százados karjának eltörését. A főkapitányságon Korvin felakasztással, majd lefejezéssel fenyegette.

Mommer Erzsébet: Horváth századost keresték, Becsey terrorista lelövélssel fenyegette, hogy írja le, mit tud ennek hollétéről, a revolvért a homlokára szegezte. Láta, hogy Horváthot ütötték.

Szirinek Béla: Horváth odajött a lakására és ott bezárkózott egy szobába. Jöttek a terroristák, egyik kézigrántót emelt a feleségére, s agyonlövélssel fenyegette, ha meg nem mondja, hol van a százados. Az elzárt ajtót felfeszíteni nem tudták, 13 lövést adtak az ajtóba, egy öt puskatussal mellbevágta és mindkét karján megütötte.

Granischtedten Jenő: a Mész utca 8. számú házba ment, a terroristák igazoltatták, mondta, hogy papot keres. Erre egy szobába vezették, vallatták, ütlegetni kezdte egy fiatal ember. Öklével legalább harmincszor az arcába vágott és arcul ütötte, többször megrugdosta. Egy másik Becsey felhívására derékszíjjal fejbevágta, a kezére ütött, egy harmadik pusztá kézzel ütlegette. Csupa véraláfutás volt az arca, a szája, az orra, a feje vérzett, az ujját hét hétig kellett kezelni (súlycsat sértette meg). Délután Juhász megköttöztette, gépkocsin a Zrínyi utcába vitette, fogva volt a diktatúra bukásáig.

Nemes Gábor: június 23-24-én ellenforradalomkor megjelent Uszód községben egy terrorcsoport páncélos autóján. A náluk volt jegyzékben felsorolt egyéneket összefogdosták, borzalmasan összeverték, Kalocsára vezették a forradalmi törvényszék elé. Őt elfogták, miután súlyosan összeverték puskatussal és botokkal. Őt évre ítélték, de azt mondták, nem kell kitölteni, ha egy tehenet és egy disznót a forradalmi törvényszék rendelkezésére bocsát. Családja ezeket kiszolgáltatta, mire szabadon bocsátották.

Matusiák Brunó és Varga Ferenc (detektív osztálynál felvéve): június 16-án Csepelen fogták el őket, behozták őket autóval Budapestre, itt Jancsik és Korvin hallgatta ki őket. Korvin Matusiáknál megtalálta a Mária érmet és azt mondta, „akasztófa vagy golyó vár rá, az érmet az akasztófára teszik dísznek”. Vargának azt mondta, hogy golyó általi halálra kell ítélni. Az anyjának pedig, akinek azt mondta, hogy ártatlan „miután ártatlan, ezért kell eltenni láb alól”. Június 28-án az Országházba, június 29-én a Margit körüti hadosztálybírósághoz vitték őket. Július 6-án kezdődött a tárgyalás, hol hamis vádat hoztak föl ellenük, jegyzőkönyvet nem vettek fel. 7-én volt az ítélethirdetés, életfogytig tartó fegyházra ítélték Matusiákokat, bár előtte való nap azt mondták, hogy halálra van ítéelve. Varga ítélethirdetése július 8-án volt, az ítélet halálos volt, fellebbezését elutasították. Az olasz misszió közbenjárása mentette meg az életüket, előkészületek meg voltak a kivégzésükre.

Dr. Baksay Miklós ügyvéd: kétszer volt letartóztatva a Parlamentben.

1. Június 25-én éjjel 14 társával együtt fogták el a lakásán, társai nem tudtak hazamenni. Korvin azért lett figyelmes a lakására, mert ő június 24-én délután a telefonállomását, valamint a házban lakó Gerliczy István báró telefonját a ludovikásokkal összekapcsoltatta. Három detektív jött értük, a kapuban nyolc vöröskatoná-

állott, a detektívek mindegyikének 1000 koronát adtak kékpénzben, erre ezek mint hazardjátékosokat vitték el. Korvin elé kerültek, előttük vitték el az összevert ludovikásokat, akik az ajtó előtt ájulva estek a folyosóra, meggyötört tanítónékat, akik nemzetiszínű szalagot viseltek, s két vidéki urat, kiknek az volt a bűnük, hogy fehér ruhában, fehér nyakkendőben jártak. Ekkor bizonyítékok hiányában kibocsátották őket, s a fenyegetésen kívül más sanyargatást nem szenvedtek.

2. Röpiratokat terjesztettek. Július 18-án fogták el másodszor, mert látta, hogy Wágnert, a röpiratok terjesztőjét vitték egy autóján. Erre ő megijedt, Tandlich és Klemert detektívek üldözőbe vették, s a Rákóczi téren elfogták. 21-es társaságukban 4 hölgy is volt, ezektől fenyegetéssel terhelő vallomást csikartak ki. Erre az öt főbűnöst (dr. Baksayt, Wágnert, Benét, Horváthot és Bozókyt) három éjjel e detektívek tartózkodási szobájába vitték, hol ide, hol oda, enni nem adtak, aludni nem hagyták őket. Leírja, hogy másnap reggeltől egész délutánig a legborzalmasabban verték őket és Wágnert. Sámuel Ferenc kezdte a verést, Tandlich és Duck detektívek verték őket, eszméletlen állapotba esett. Úgy volt, hogy Csernyhez viszik vallatni, de ez elmaradt, a forradalmi törvényszékhez vezették. Itt Kerekes Kohn Árpád vádbiztos a kihallgatásoknál kijelentette, hogy mind az ötöt halálra kell ítélni. A tárgyalást augusztus 4-re tűzték ki. Orvossal előbb megvizsgáltatták őt, kórházba kellett volna szállítani. Kerekes azt mondta, hogy a doktor számár, akkor is felakasztja őket, ha félkegyelműnek születtek is. Augusztus 3-án szabadultak.

Pataky László hivatalos jelentése: május hó 5-én a Főrendi Házban levő belügyi politikai nyomozó osztály iktató hivatalába lett berendelve. Az osztály élén Sallay, Guzi és Sámuel Stein Ferenc állottak. Kitűntek különös kegyetlenségükkel Korvin és Sallay, akik az előállított férfiakat és nőket pofozták és rugdosták.

1. Röpirat terjesztése miatt egy anya három leányával előállítva. Egyik leányának havi baja volt, nem engedték meg, hogy tiszta ruhát vehessen magára, pofonokat kapott, sírva lökték ki a szobából.

2. A június 23-i ellenforradalomban részt vett tiszteket és más előállítottakat a legkegyetlenebb vallatás után a terroristáknak adták át.

3. A hűvösvölgyi kadett iskolának három előállított tisztjét, egy kapitányt és két főhadnagyot látott véres, dagadt arccal. Ezek közül Lemberkovics százados kérte, hogy a feleségét értesítse az öccse haláláról, aki a ludovikai harcokban elesett. Két terrorista karon ragadta és kivonszolta a szobából.

4. A ludovikások ügyében előállított színész (Szöcs) leugrott az emeletről és meghalt. Erről azt hallották, hogy holtan dobták le, mert nappal történt és nem dobhatták a Dunába.

5. A Korvin és Sallaynál történt kihallgatások alkalmával Sallay szeretője, Pallos Margit orvostanhallgató írta a vallomásokat gyorsírással. Úgy intézkedett a hivatali személyezéssel, mint Korvin vagy Sallay, a legelnézőbben bánt azokkal.

6. Kubovszky detektív a véreb szerepét töltötte be. Büszkén mutogatta annak a röpiratnak a kopírpapírját és fogalmazványát, melyért Herczeg Gézá agyonlőtték.

7. Augusztus 2-án, mikor a Földművelésügyi Minisztériumra a lobogót kitűzték, a vörösök letépték és ebből verekedés támadt. Behoztak egy bekötözött nyakú, magas, fehér ruhás tisztviselőt, s azt Korvin szobájában összeverték. Korvin mondta, hogy a Dunába kell dobni, de később elengedte.

8. Az őrizetességekkel a legdurvább módon bántak, közöttük pisztollyal, a kezükben kézigránáttal, körülűzdelve törrel és bajonettel, felfegyverkezve jártak a terroristák csak azért, hogy lelkileg meggyötörjék őket.

Baitner Ferenc, Bodócsi István, Vér Tibor, Bukovics Tibor, Grúber Ottó, Rados József, Sárospataky József, Schumiszky József műegyetemi hallgatók feljelentése: Mind II. éves műegyetemi hallgatók voltak, lefogták őket, azonnal pofozták, rugdosták, kézzel és puskával verték őket. Ezután a főkapitánysághoz, a politikai osztályhoz vezették. Egy szobában, illetve folyosón a terroristák legnagyobb brutalitással pofozták, kézzel és puskával verték, rugdosták, életveszélyesen fenyegették, bajonettel szurkálták, hogy az ellenforradalmi plakát írójának a nevét vallják be.

A bántalmazások folytán: 1. Baitner Ferencen koponyatörés és daganatok, 2. Bodócsi Istvánon daganatok, véralfutások, 3. Vér Tiboron daganatok, véralfutások, hátgerincsigolya-sérülés, 4. Bukovics Tiboron daganatok, véralfutások, 5. Grúber Ottón súlyos zúzódások, 6. Rados Józsefen bajonetszúrások nyomai voltak észlelhetők, bal fülére majdnem teljesen megsüketült, 7. Sárospataky Józsefen daganatok, véralfutások, nyílt seb a homlokon, 8. Schumiszky Józsefen daganatok, nyílt seb a jobb arcpofán látszottak. Körülbelül egy és fél óráig tartott a pofozás, verés és ütlegelés, rugdosás, arcuk és ruháik véres, arcuk eltorzított lett. Majd egyenként bevitték őket külön kihallgatásra, ezután elbocsátották. Az első pofozó terrorcsoportot egy fél óra után a másik váltotta fel. Ezek újból kezdték a bántalmazásokat, sőt egy politikai megbízott is fenyegette őket, puskatust emelt rájuk, leköpte őket.

Az alagsor 50. számú rajztermében voltak. Délután 1 óra 30 peckor megjelent három terrorista. Elkezdtek revolver után kutatni, eközben rajzsínekkel és puskatussal ütlegelték őket. Kivitték őket az udvarra, sorbaállították, „előre, hátraarc” vezényszavakkal engedelmességre kényszerítették. Nyolcat a fentiek közül különválasztottak, mintegy hetvenet bekísértek a főkapitányságra. A nyolcat külön szobába vitték, őket két szomszédos szobában helyezték el. Hallották a nyolcnak rettenetes ordítását és kétségbesett jajkiáltásait. Őket állandóan fenyegették, hogy erre a sorsra kerülnek, ha nem vallanak. Később bejött Klein Korvin Ottó, kijelentette, hogy az egész eset tévedésen alapszik. Egyelőre eltekint elfogatásuktól, de ha valami történik a technikán, ők lesznek felelősek. Este 8 óra 30 perckor hazaengedték őket.

Gyarmaty István: 1919. évi április 23-án reggel háromnegyed 8 órakor a műegyetem északi főkapuján egy kézzel írott és kopírozott plakátot látott. Szövegéből idézi a következőket: „Ti szellemi arisztokraták! Számotokra most itt az alkalom, hogy mint szellemi munkások együtt dolgozhassatok a fizikai munkásokkal. Azért vonatkoztatok ezt megtenni, mert a leszakított aranyzsinórok és rózsák miatt még mindig sértett az önérzetetek. Tudva, hogy a fizikai munkások munkája a ti szellemi vezetéseket nélkül semmit sem ér, ne használjátok ki ezt a munkások kárára, sőt ellenkezőleg” stb. A margóján ezek a kitételek voltak: „Ellenforradalmár, le ne tépd, mert lesünk rád. Ellenforradalmár aki letépi!”. Az elfogatást, mint a többiek úgy adja elő, éppúgy a bántalmazásokat is.

Kovacsovics kínzásai: Muhn János terrorista vallja: májusban Cserny 40 emberrel átment a Főrendi Házba nyomozó osztályt alakítani. Egyszer amikor foglyot őrzött látta, hogy Bonyháti és Radványi bementek a foglyok közé, és ott a magukkal vitt oroszoknak, Grünblatt Borisznak azt a parancsot adták, hogy Kovacsovics belügy-

miniszteri titkárnak hátrakötött kezeit egy kötéllel húzza fel és üsse. Kovacsovics ordítását hallotta. Schön Gábor eldicsekedett neki, hogy ő lőtte agyon Berendet.

Balogh Zsigmond: mint vöröskatoná megcsökött a frontról és Budapestre hazajött. Május 24-én az Erzsébet királyné úton elfogták, bekísérték a Margit körüti fogdába. Május 27-én átvitték a Parlamentbe, átadták a terroristáknak. A terroristák levitték a pincébe, összekötözték a lábát és kezét, így húzták fel egy fára, hol addig lógott, amíg orrán-száján a vér meg nem indult. Eszméletét elvesztette, akkor jött magához, amikor vízzel felöntözték. A pince egy sötét helyiség volt, nappal is villany égett, látott ott nyolc akasztófát felállítva. Nemsokára újból elővezették, kényszerzubbonyt adtak rá, kényszerítették, hogy magát ellenforradalmárnak vallja. Egy szőke terrorista szuronyával egy kissé mellbe is szúrta, és azzal fenyegette, hogyha nem vallja be, hogy ellenforradalmár, kivégzik. Majd pisztolyokat szegeztek rá, mire ő vallotta az ellenforradalmárságot, erre többet nem bántották. Ekkor a terroristák 80 embert hoztak a pincébe, ezeket sorban felakasztották, nem tudja mi lett a hullakkal.⁴³⁹

A jellemzőbb kínzásokra vonatkozó vallomások jegyzőkönyveinek és detektív jelentéseknek másolatait (16 darab) 26. alatt csatolom.

VI. A büntetések kiszabásának elvei, a büntetések neve és magassága, a protekció és a felekezeti szempont érvényesülése, a leggyakoribb büntetések a társadalmi osztályok tagozódása szerint

1. A büntetés kiszabásának elvei

Az első időben e tekintetben is jobban tartották magukat a forradalmi törvényszékek a Btk. rendelkezéseihez, s az FKT rendeletei is határozott büntetési tételeket tartalmaznak.

Később azonban csak általában foglaltatott bennük a forradalmi törvényszék elé állítás szankciója. Ezidőtől kezdve a büntetések kiszabásánál a legnagyobb szabadság uralkodott, a forradalmi törvényszékek sem speciális, sem generális minimumot, illetőleg maximumot be nem tartottak. A legszélesebb latitude⁴⁴⁰ állott rendelkezéseikre.

2. A büntetések neve

A büntetések neve a következők:

1. halálbüntetés,
2. fegyház,
3. fogház,
4. kényszerszolgálat,
5. vagyoni elvonás,

⁴³⁹ Ilyen esetet nem tartalmaz Váry 1922-es összeállítása.

⁴⁴⁰ latitude: mozgástér

6. pénzbüntetés,
7. Vörös Hadseregbe való beutalás állástól való megfosztás mellett,
8. kitiltás a községből,
9. internálás,
10. a terheltnél talált értéktárgyak, kékpénz stb. elkobzása,
11. italmérési vagy más iparhatósági engedély elvesztése,
12. az ország területéről való kitiltás,
13. társadalmi felügyelet alá helyezés.

E büntetéseket bármely, a forradalmi törvényszék elé utalt bűncselekményre alkalmazták.

Az 5, 6. és 8, 10. és 11. alatt megjelölt büntetések mellékbüntetésként is alkalmazhatók voltak.

A többi pont alatt felsoroltakat kizárólag főbüntetésként szabták ki.

A halálbüntetést legtöbbször golyó által hajtották végre, de a végrehajtás akasztás útján is történhetett.

3. A büntetések magassága

A rendelkezésre álló Budapesti Forradalmi Törvényszék ítéletei szerint:

A fegyház és kényszermunka vagy életfogytiglan tart, vagy határozott időtartamú.

A fogház 6 hónapig tarthat, legrövidebb tartama 1-2 nap.

A vagyoneklobzást főbüntetésként ritkán alkalmazták. E büntetést leginkább a távollévőkre szabták ki.

A pénzbüntetést 200 koronától 30.000 koronáig szabták ki. Igen gyakran alkalmazták a 10.000 korona pénzbüntetést.

A Vörös Hadseregbe való beutalást az állástól megfosztás mellett felmentés esetén mint mellékbüntetést alkalmazták.

A kitiltást a községből azzal a figyelmeztetéssel szabták ki, hogy visszatérés esetén az ítéletben előre megállapított tartamú szabadságvesztés büntetést végre fogják hajtani.

Az internálás határozatlan időtartamú volt.

A társadalmi felügyelet alá helyezés abban állott, hogy az elítéltet valamelyik gyárba küldték munkára, s a munkástanács felügyeletére bízta.

A büntetés kiszabásánál a főelv az elrettentés volt, s ezért Rákos Ferenc figyelmeztette is a vádbiztosokat az egyik értekezleten, hogy „nem kell takarékoskodni az évekkel”.

Kényszermunkaműhely volt a toloncházban, túlnyomó részben szabómunkások részére.

Tervbe volt véve egy nagy alföldi városban mezőgazdasági és Budapesten egy ipari kényszermunkaműhely is. Ezt azonban meg nem valósíthatták.

4. Pénzbüntetés hova fordítása

A pénzbüntetést a forradalmi törvényszék mellett működő két pénzügyi megbízott kezéhez kellett befizetni, akik azokat valamely a tanácsköztársaság felügyelete alatt álló pénzügyintézetbe szállították be.

A fogházba beszállított gyanúsítottól összes értéktárgyait és készpénzét elvették, s ha a forradalmi törvényszék el is rendelte azok elkobzását, ennek foganatosítására gyakran sor nem kerülhetett, mert a fogház bolsevista személyzete azokat már addig „elkommunizálta”.

5. Beszámítást kizáró vagy enyhítő okok

Beszámítást kizáró vagy enyhítő okok közül leginkább csak az elmebeli fogyatkozásra voltak figyelemmel.

Ezen beszámítást kizáró ok megállapítása a Kriminológiai Intézet feladatát képezte.

6. Bűncselekmények

A rendelkezésre álló forradalmi törvényszéki ítéletek adatai szerint a következő bűncselekmények miatt folytattak bünvádi eljárást:

1. ellenforradalmi ténykedés,
2. lázítás,
3. izgatás (tanácsköztársaság alázása),
4. rémhírterjesztés,
5. proletárdiktatúra megsértése,
6. hatósági közeg elleni erőszak,
7. fehérpénz felváltásának megtagadása,
8. kékpénzzel való üzérkedés,
9. kékpénz beszolgáltatásának elmulasztása,
10. ékszer elrejtése,
11. ékszer kicsempészése,
12. ékszer beszolgáltatásának elmulasztása,
13. erőszakos nemi közösülés,
14. árueladás megtagadása fehérpénzért,
15. szesztilalom áthágása,
16. kézigránát elrejtése,
17. fegyverrejtés,
18. sértő viselkedés a politikai megbízottal szemben,
19. levélcsempészés,
20. kémkedés,
21. árdrágítás,
22. arannyal való üzérkedés és elrejtés,
23. jogtalan rekvirálás,
24. röpiratterjesztés,
25. árufelhalmozás,

26. élelmiszer elrejtése,
27. orvosi műszerek kicsempészése,
28. ifjómunkás bántalmazása,
29. háztartási alkalmazott bántalmazása,
30. vörösörökkel való erőszakoskodás,
31. ifjómunkás vagy háztartási alkalmazott munkaidőn túli dolgoztatása,
32. engedély nélküli árusítás,
33. hamis leltár készítése,
34. gabona elrejtése,
35. lisztjegyekkel való üzérkedés vagy egyéb visszaélés,
36. gyilkosság,
37. gondatlan emberölés (részeg állapotban való emberölés),
38. lopás: a) zsebtolvajlás, b) vasúti fosztogatás, c) álkulcsos lopás, d) betöréses lopás,
39. rablás,
40. sikkasztás,
41. orgazdaság,
42. csalás,
43. közokirat-hamisítás,
44. hamis tanúzás,
45. hivatali hatalommal való visszaélés,
46. hamis kártyázás,
47. testi sértés,
48. külföldi pénznemek, aranyérmek beszolgáltatásának megtagadása,
49. motorkerékpárok,
50. 20 koronát meghaladó értékű egyes bélyegek,
51. 2000 koronát meghaladó bélyeggyűjtemények,
52. a nem tiszta vörös vagy nem tiszta fekete zászlók beszolgáltatásának elmulasztása vagy megtagadása.

7. A leggyakoribb büntetések a társadalmi osztályok tagozódása szerint

Általában az ún. burzsoáziával szemben súlyosabb büntetést szabtak ki, mint a proletár osztályhoz tartozó büntetessel szemben, tekintet nélkül a bűncselekmény minőségére. Kezdetben az ellenforradalmi ténykedést és a legsúlyosabb vagyon elleni vagy ember élete elleni cselekményeket halál vagy rendkívül hosszú tartamú fegyház büntetéssel sújtották.

Később a leggyakoribb büntetési nem a kényszermunka volt, amelyet politikai és egyéb természetű bűncselekményekre szabtak ki.

Vagyonos vádlottakkal szemben (pl. szesztilalom áthágása, ifjómunkás bántalmazása, orvosi műszerek kicsempészése, élelmiszerek elrejtése, pénzváltás megtagadása stb. miatt) előszeretettel súlyos pénzbüntetéseket alkalmaztak.

Néha megtörtént, hogy egy-egy elítélt büntetését egy évi időtartamra felfüggesztették. Így pl. egy gimnazista izgatás miatt kiszabott egy évi kényszermunka büntetését (ld. becsatolt jegyzék 174. folyószám alatti rovatot) és Horváth Józsefné árulása

miatt kiszabott 5 évi kényszermunka büntetését (ld. ugyanezen jegyzék 101. f. szám alatti rovatát) felfüggesztették.

A forradalmi törvényszékek halálos ítéletei:

1. a budapesti ún. forradalmi törvényszék 1919. évi április 22. Cserny József elnöklésével dr. Stenczel János ügyvédet és Nikolényi Dezső államrendőrségi fogalmazót az ún. tanácsköztársaság ellen irányuló mozgalom előkészítése miatt golyó általi,
2. ugyanez a törvényszék ugyanakkor Várkonyi Bálint dömsödi malomtulajdonost a tanácskormány egyik lázadásra szító és gyűlöletre izgató politikai megbízottjának halálos kimenetelű bántalmazásában való közreműködés gyanúja miatt golyó általi (lásd a 27. alatti mellékletet),
3. ugyanez a törvényszék 1919. évi június hó 23-án Herczeg Géza magánhivatalnokot a népbiztosok ellen irányuló röpirat terjesztése miatt golyó általi halálra,
4. az Esztergomi Forradalmi Törvényszék 1919. évi május hó 29-én Berniczey Aladár és Varga D. János ottani lakosokat annak gyanúja miatt, hogy a rémuralom alatt sínylődő város megszállására cseh csapatokat akartak felkérni, kötél általi,
5. a Nagykanizsai Forradalmi Törvényszék 1919. évi május hó 25-én Kollarics György nagybakonaki, Horváth János és Horváth József csapi, Neumayer György nagykanizsai lakost a törvényes rend helyreállítására irányuló mozgalomban való részvétel miatt golyó általi,
6. a Tolnátamásiban működő forradalmi törvényszék 1919. május hó 31-én Kéry József, Suszter Pál és Molnár József marazdtamási lakosokat és Kósa József magyarkeszi lakost, június 1-jén pedig Öri Imre, Adarász József és Berta Pál tamási lakosokat ugyaníly cselekmény miatt golyó általi,
7. a Dunaföldváron működő forradalmi törvényszék 1919. június 23-án Miskolczy István 60 éves földművest, Holmár Imre 30 éves ácsot, Hambalgó János 30 éves fuvarost és Gál Mihály 21 éves földművest hasonló cselekmény miatt kötél általi,
8. a Ráckeviden működő törvényszék 1919. évi június 29-én Paulheim Elek huszárfőhadnagyot, Dékány Benedek csendőrorrmester és Szücs Sándor földművest ugyaníly cselekvés miatt golyó általi,
9. a Fülesen működő forradalmi törvényszék 1919. évi április hó 9-én Szebeniker Antal római katolikus papot ugyaníly cselekvőség miatt kötél általi,
10. a Devecser községben működő forradalmi törvényszék 1919. május hó 7-én Ferenczy István és Baják István tartalékos tiszteket ugyaníly cselekmény miatt kötél általi,
11. a Gyöngyösön működő forradalmi törvényszék 1919. évi május hó 7-én Csipkay Albert huszárkapitányt, Woét Ignác kereskedőt hasonló cselekvőség miatt kötél általi,
12. a Szentendrén működő forradalmi törvényszék 1919. évi június 25-én dr. Kucsera Ferenc római katolikus káplánt hasonló cselekvőség miatt golyó általi,

13. a Budapest Forradalmi Törvényszék 1919. május hó 3-án Nemes Géza cementmunkást a Btk. értelmében szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény miatt golyó általi,
14. a Szolnoki Forradalmi Törvényszék 1919. évi március hó 31-én Balázs Gergely és Mátyus István szolnoki lakosokat, 1919. április 4-én Gedey László jászárokszállási lakost, 1919. április 7-én Bobák Imre és Torpa Balázs András jászárokszállási lakosokat, 1919. április hó 29-én László József törökszentmiklósi lakost, 1919. április 16-án pedig Cifra János fegyverneki lakost a Btk. szerint szabadságvesztéssel büntetendő cselekmények miatt golyó általi halálra ítélte, és a halálos ítéletek végrehajtottak.

A Budapesti Forradalmi Törvényszék egyéb ítéletei:

- Weinreb Ádámot a forradalmi törvényszék a kommunisták elárulásáért golyó általi halálra ítélte. A forradalmi kormányzó tanács nevezett a halálbüntetés végrehajtása alól felmentette azzal, hogy letartóztatásban maradjon, s mihelyt lehet, Oroszországnak adassék ki, ahol már halálra ítélték,
- Schvarcz Bernátot lopás miatt halálra ítélték. Büntetését a kormányzótanács 10 évi fegyházra változtatta át,
- Schnieth Annát gyilkosság miatt kötél általi halálra ítélték, kegyelmi kérvényt adott be, de sem a kérvény elintézve, sem a halálbüntetés végrehajtva nem lett,
- Farkas Istvánt rémhírterjesztésért golyó általi halálra ítélték. Büntetését kegyelemből életfogytiglani fegyházra változtatták át.

A nevezetesebb ítéleteket (23 db) feldolgozva 28. alatt, a forradalmi törvényszék irattárában talált iratokból kijegyzett nevezetesebb ítéletek jegyzékét, a tárgyaláson részt vett bírák és vádbiztosok neveinek feltüntetésével 29. alatt csatolom.

A katonai forradalmi törvényszékek által hozott jellemzőbb ítéletek és ezekre vonatkozó jegyzőkönyvek másolatait (27 db) 30. alatt csatolom.

A népbiztosok, a munkás- és katonatanácsok és politikai megbízottak erős befolyást gyakoroltak a forradalmi törvényszékekre. Míg egyrészt a forradalmi törvényszékek a tanácsköztársaság nevezetesebb szereplő személyeinek utasítására halálra ítélték és kivégeztettek ártatlan embereket, addig másrészt a Btk. értelmében elítélendő büntetéseket – bármily súlyos cselekményt is követtek el – csak azért, mert az régi socialista vagy kommunista pártbeli egyén volt, vagy valamely bolsevista vezérnek jó szolgálatokat tett – felmentették vagy nem indítottak ellen eljárást.

Igy pl. Jancsik Ferenc vörösőrségi főparancsnok dr. Berend Miklós egyetemi tanár gyilkosainak egyikét, Englender (Fodor) Fülöpöt szabadlábra helyezte, mert régi tagja volt a kommunista pártnak, a többi gyilkosok ellen pedig eljárást nem indított, mert azok Cserny József terrorcsapatának voltak tagjai.

A proletárdiktatúra alatt a keresztény (különösen a katolikus) egyház papjai a legkíméletlenebb üldözésnek voltak kitéve. Ezért ha közülük valaki szemükben a legcsekélyebb mértékben gyanús volt, a legképtelenebb ürüggyel indítottak ellene bünvádi eljárást. Erről részletesebb képet „Az egyházak, szerzetesrendek, a vallás céljaira szolgáló egyesületek, társulatok és oktatási intézmények szenvedései a proletárdiktatúra alatt” cím alatt nyújtok.

VII. Tűszügyek, bánásmód

1. Tűszügyek

Amikor a román hadsereg 1919. április hó végén első sikereit aratta a Vörös Hadsereg felett, és ez a Tisza mögé vonult vissza, a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte a tűszok szedését a burzsoázia soraiból. Az FKT ezen rendelkezésének az volt az indoka, hogy az esetleg idegen megszállás alá kerülő helyeken lakó elvtársakat megvédelmezhessek a burzsoázia fehérterrorja ellen. A tűsz felfogásuk szerint „egyénilag ártatlan ember, aki csak az osztályszolidaritás erejénél fogva felel mások cselekedeteiért, annak az osztálynak politikai magatartásáért, amelynek tagja és képviselője”. A tűszok szedésének eszméje Vágó Béla népbiztos agyának szülöttje. A tűszok jegyzékének összeállítását Vágó utasítására Szántó Rezső, valamint Szikra Gyula és Chlepkó Hantos Ede, László Jenő és Korvin Klein Ottó vállalták el (lásd 31. alatt csatolt detektív jelentés másolatát).

A névjegyzékben mintegy 400 név szerepelt a társadalmi élet kitűnősegei közül. Az összeállított névjegyzéket Kun Béla elé terjesztették, aki azt több népbiztos jelenlétében átnézte és megrostálta. Az ekként helyesbített névjegyzéket másolatban minden kerületi vörösőrségnek megküldették foganatosítás céljából. Minthogy azonban a kerületi vörösőrségeken elég karhatalom nem állott rendelkezésre, Cserny József terroristavezért is megbízták a tűszok összeszedésével. A tűszok összeszedése 1919. április 2-án kezdődött és napokon keresztül tartott úgy, hogy a Markó utcai fogház, a Gyűjtőfogház, a főkapitányság fogdáit, a rákospalotai és az aszódi javítóintézet is megteltek. A jelentősebb tűszok egy részének jegyzékét 32. alatt, a rákospalotai javítóintézet igazgatónöjének ide vonatkozó jelentését 33. alatt, és a Szántó Rezső ellen benyújtott vádindítvány egy példányát 34. alatt csatolom.

A tűszügyek nem tartoztak a forradalmi törvényszékekhez, de vidéken előfordult néha, hogy a tűszok ügyeit összezavarták a politikai bünvádi eljárás alatt álló foglyok ügyeivel.

A tűszokkal kezdetben Landler Jenő, később pedig Rónai Zoltán népbiztos rendelkezett.

Az FKT 1919. május vége felé, amidőn a Vörös Hadsereg átmeneti sikereket aratott, és a román megszállás a tanácsköztársaság fennállását nem veszélyeztette, elrendelte a tűszok szabadon bocsátását.

2. Bánásmód

A tűszokkal való bánásmódra nézve a bolsevista vezérek ama felfogásuknak adtak kifejezést, hogy a tűszokkal mint egyénilag ártatlan és legfeljebb csak a „burzsoáziához való tartozás eredendő bűnével megterhelt emberekkel” emberségesen kell bánni. A gyakorlatban azonban a bánásmód attól függött, hogy a tűsz melyik letartóztatási intézetben és ott kinek a közvetlen rendelkezése alá került. Talán a Gyűjtőfogházban bántak velük a legemberségesebben. A Markó utca fogházban nem eggyel megtörtént, hogy a fogház bolsevista vezetői a számukra beküldött élelmiszereket és fehér- valamint ruhaneműket elkommunizálták (lásd az V. eljárás a büntetőügyekben, XVIII. fejezet végrehajtás alcím 1. pont alatt).

VIII. Kriminológiai Intézet

A Kriminológiai Intézet tudományos kísérleti állomás volt a kriminalitás okainak és az ellene való küzdelemnek vizsgálatára. Ezt az intézetet kezdetben a forradalmi törvényszék a beszámíthatóság kérdésében való véleményezés céljából vette igénybe, később az ún. kriminológiai kutató osztály feladatát nem csupán a tettes beszámíthatóságának, hanem egyéniségének és életkörülményeinek, a bűncselekmény indító okainak felderítése is képezte.

A kutató osztály személyzete 30-40 főből állott. Az alkalmazottak között voltak orvosok, továbbá sociológiai képzettségű jogászok és szociálpedagógusok.

Ilyen kriminológiai kutató osztály csupán Budapesten volt felállítva. Minden vádlottról környezettanulmányt készítettek és azt a bűnügy irataihoz csatolták. A forradalmi törvényszék tárgyalásain részt vett a kriminológiai osztály egyik megbízottja is, aki ott véleményét is nyilvánította. Idővel több ügyet a kriminológiai osztály keretén belül elintézték, ti. itt működött egy külön tanács, amely előtt a kriminológiai osztályt vezető vádbiztos ügyműködött.

Egyes ügyekben a kriminológiai osztály javaslatára a gyanúsítottat társadalmi felügyelet alá helyezték. Ezen eljárás abban állott, hogy a kriminológiai osztály a tettet (aki nem volt pl. megrögzött gonosztevő) valamely munkahelyre, gyakran a csepeli gyárba utalta, az üzem vezetőjét megkereste az iránt, hogy a hozzáutalt egyént fogadja fel és gyakoroljon felette felügyeletet.

Néha a kriminológiai osztály kiküldöttei a halálos ítélet végrehajtásánál is bizonyos tevékenységet fejtettek ki, így pl. egyik orvos egy halálra ítélt közönséges bűntettet hypnotikus álomba merített avégett, hogy az halálfélelem nélkül menjen a vesztőhelyre.

A Kriminológiai Intézet egyébként a proletárdiktatúra bukásakor még a legkezdetelegesebb fejlődési szakban volt.

Ezen intézetről azt hirdették, hogy az a büntetőjog eddigi alapelveit van hivatva reformálni oly irányban, hogy a „jövőben a büntetések a retorzió jellegét ne viseljék magukon”.

Egy kriminálpszichológia vélemény másolatát 35. alatt csatolom.

IX. A fiatalkorúak ügyének ellátása

A gyermekbiztosságok szervezése és működése

A fiatalkorúak bűnügyei a proletárdiktatúra kikiáltása után nem kerültek likvidálás alá.

A fiatalkorúak bűnügyeit a proletárdiktatúra idején Budapesten kevés kivétellel a fiatalkorúak addigi bírái intézték, akiket „átmeneti gyermekvédelmi megbízottaknak” neveztek. A fiatalkorúak bírái közül dr. Lászy Józsefet és dr. Mojzer Imrét helyezték rendelkezési állományba.

Alakszerű tárgyalásoknál ülnököt is kellett alkalmazni, aki pedagógiai vagy gyermekvédelmi szakember volt.

A budapesti vörösörség központja a fiatalkorú foglyokat vagy a forradalmi törvényszékhez vagy közvetlenül a patronázs fiúotthonba szállította be. Előbbi esetben a fiatalkorúak ügyészenek kellett lépéseket tenni az iránt, hogy a forradalmi törvényszék a fiatalkorút a gyermekbírósnak átadja, míg az utóbbi esetben a soros gyermekbíró a fiúotthonban közvetlenül intézkedett.

Kétségtelen, hogy a bolsevisták a fiatalkorúak intézését a valláserkölcsei alaptól mentesíteni igyekeztek. Erre irányuló törekvéseik megvalósítására azonban egyrészt idejük sem volt, másrészt pedig hajótörést szenvedtek az akkor és felelősségük tudatában eljáró bírák, ügyészek és egyes kiválóbb intézeti vezetők működésén.

A katolikus patronázs egyesület és a szociális misszió társulat minden ellenáramlat dacára működésben maradtak.

A fiatalkorúak ügyésze a proletárdiktatúra alatt egyedül a fiatalkorúaknak a forradalmi törvényszéktől való átvétele és elhelyezése tárgyában járt el, és az állami fiú- és leánynevelő otthonokon kívül csakis a fent említett két egyesületet vette igénybe.

A pártfogók neve gyermekőr volt. Működésük azonos volt a mostaniakéval.

A fiatalkorúakat fogházra ítélni nem lehetett. Velük szemben nagyjában ugyanazon intézkedések alkalmazták, amiket az Fb.⁴⁴¹ ismert.

A próbára bocsátást nevelő felügyeletnek, a javító nevelést munkára nevelésnek hívták.

Gyermekebiztosságokat is tervezett az akkori népbiztosság, erre vonatkozóan rendelet is jelent meg, de annak keresztülvitelére már nem volt elég idejük.

A központi pártfogó iroda és a fiatalkorúak felügyelő hatósága szintén a központi járásbíróház épületében voltak elhelyezve, azért vett igénybe az akkori fiatalkorúak bírósága több helyet, mint a mai.

X. A budapesti királyi ügyészségi fogház ügyei

A letartóztatottak elbocsátása a likvidáló bizottságok által, a szökések, az erőszakos kiszabadítások, változtatások a fogház rendjében

Az 1918. októberi forradalom első napján Németh Lipót rendőrkapitány vezetésével egy bizottság jelent meg a Budapesti Királyi Ügyészség vezetőjénél és a politikai foglyok azonnali szabadlábra helyezését kérte. Amidőn erre az ügyészség vezetője felvilágosította a bizottságot, hogy politikai foglyok nincsenek a fogházban, Lékai (Leitner)-nek, gróf Tisza István merénylőjének kibocsátását követelte. Ugyanezen időtájt nagyobb tömeg élén fegyveres katonák hatoltak be a Markó utcai székházba és azok is Lékainak kiszabadítását kívánták. Azzal fenyegetőztek, hogy ellenkező esetben az összes foglyokat kiszabadítják. A fogház őrszemélyzete ekkor passzív viselkedett. Amidőn Lékait a tömeg meglátta, őt vállára véve eltávozott. Később az

⁴⁴¹ Fb. a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913:XVII. törvénycikk

említett bizottság megjelent a fogházban és végigjárva az összes cellákat, összeállította a szabadlábra helyezendők névsorát. Ezen eljárásról jegyzőkönyvet vettek fel. Erőszakos kiszabadítások utóbb a proletárdiktatúra kikiáltásáig nem történtek. A szabadlábra helyezettek névsora sokáig ki volt függesztve a Koháry utcai kapun.

1918. október 31. után a budapesti királyi ügyészségi fogház gondnoka, Kisfaludy László szabadságra ment, majd nyugállományba helyeztetett, és helyette Katona Aurél gyűjtőfogházi főtiszt rendeltetett ki, akit a fogház őrszemélyzete vezetőül kívánt. Katona Aurél humánus bánásmódot tanúsított úgy az őrszeméllyel, mint a foglyokkal szemben, és a Budapesti Királyi Ügyészség fogházában működött a proletárdiktatúra bukásáig, amidőn a Gyűjtőfogházba helyeztetett vissza, majd leköszönve állásáról Erdélybe távozott.

Az őrszemélyzetet a proletárdiktatúra előtt Kecskeméti Imre fogház őrmester nap-nap után bujtogatta, és állandóan gyűléseket tartott a fogházban úgy, hogy a szolgálat teljesítése szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött.

A proletárdiktatúra kikiáltásakor az volt az első dolguk a bolsevista vezetőknek, hogy a fogházakban levőket kiszabadítsák. Ugyanis a fegyházviselt emberek között találhatták fel a legodaadóbb segítőtársakat.

A Budapesti Királyi Ügyészség fogházában László Jenő ügyvéd, Gara tengerész és Krammer elvtárs működtek mint szabadlábra helyezők, a 36. és 37. mellékletek szerint.

Kecskeméti Imre őrmester és Papp Lajos fogházőr, előbb nevezettek hű famulusai nyomban behelyezkedtek Kisfaludy nyugalmazott fogházgondnok lakásába, s őket onnan a proletárdiktatúra bukása után bírói úton kellett kilakoltatni.

A Markó utcai fogházban a forgalom különösen a proletárdiktatúra elején nagyobb volt mint bármikor. Ezen fogházban 1919. március 21-től május 5-ig 857 politikai foglyot helyeztek el. Ezen idő után a politikai foglyokat a Parlament épületébe és a Margit körüti fogházba szállították.

A Markó utcai fogház őrszemélyzete felett dr. László Jenő, a forradalmi törvényszék politikai megbízottja, dr. Rákos Ferenc, a forradalmi törvényszék elnöke és Horváth István politikai megbízott rendelkeztek.

A fogház felett felügyeletet gyakorolt dr. Vass Károly, aki kezdetben vádbiztos volt, később a budapesti ügyészség ideiglenes vezetője lett.

A fogház mindenhatója a 38. alatt becsatolt ítélet szerint Kecskés Imre volt, akit dr. Vizi Ferenc volt törvényszéki jegyző, forradalmi törvényszéki helyettes elnök a fogház vezetését a proletárdiktatúra kitörésekor erkölcsi felelősség mellett adta át.

Ha a likvidáló bizottság az eljárást megszüntette, vagy ha a forradalmi törvényszék felmentő ítéletet hozott, elrendelte a fogvalevő vádlott szabadlábra helyezését is, amit egy rendesen a vádbiztos által aláírt rendelvénnyel közölt a fogházzal.

A szabadlábra helyezéseket Kecskés és Papp foganatosították. A szabadlábra helyezéseket Katona főtiszt vezette keresztül a törzskönyvekben. A törzskönyvek vezetése nagyon felületes volt, s emiatt sok hiányt kellett és kell még pótolni.

A Markó utcai fogház a letartóztatottak szenvedéseinek első állomása volt. Éjjelnappal hurcolták ide az állig felfegyverzett terroristák az áldozatokat.

Annál vígabban voltak dr. László Jenő és famulusai, akik a fogházban az ügyvédi városházában gyakran nagy lakomákat rendeztek a letartóztatottaktól elkommuni-

zált élelmiszerekből. Különben a Markó utcai fogház beléletére élénk világot vet a fentebbi 38. alatt becsatolt ítélet, a 39. alatt Hacsak Géza feljelentésének másolata, a 40. alatt becsatolt Faber Fülöp és társaira vonatkozó detektív jelentés másolata, dr. Vass Károly vádbiztos 41. és 42. alatt becsatolt 2 rendbeli jelentése. 43. alatt csatolom a Budapesti Forradalmi Törvényszék által a budapesti fogházakhoz kirendelt felügyelő megbízottak névjegyzékét.

A Gyűjtőfogház beléletére vonatkozóan pedig a 44. alatti jelentés és a 45. alatti feljelentés másolatát csatolom.

XI. A Budapesti Királyi Ügyészség gazdasági ügyeiben beállott változások, az általányok rendeltetésüktől eltérő felhasználása

A forradalmi törvényszékek költségei, az illetéktelen tételek, pld. étel, ital, stb.

A Budapesti Királyi Ügyészség gazdasági ügyeit a proletárdiktatúra alatt régi megbízható tisztviselők intézvén, lényeges változások nem történtek. Az ügyészség továbbra is csak a bűnügyi általányt kezelte. A kifizetések ebből a forradalmi törvényszék elnökének utalványaira történtek, aki azt a rendeltetésétől eltérő célokra is felhasználta. Így pld. egy napon a Szolnoki Forradalmi Törvényszék elnöke azzal állított be az általány kezelőjéhez, hogy neki minden közelebbi mejelölés nélkül 3000 koronát fizessen ki. Mikor ennek kifizetése ellen a bűnügyi általány kifizetője tiltakozott, felmutatta a Budapesti Forradalmi Törvényszék elnökének utalványát, mire a kezelő kénytelen volt azt kifizetni.

A forradalmi törvényszék költségei az Igazságügyi Népbiztosság tárcáját terheltek.

A forradalmi törvényszék alkalmazottai részére az Alkotmány utca 25. szám alatt az ún. Kis Szovjetházban egy étkezdét rendeztek be, ahol ezek az akkori viszonyokhoz képest bőséges ellátásban (szárnyas, tojás, hús, stb.) részesültek. Az itteni konyhát bizonyára vidéki hadisarcot útján szerzett élelmicikkekkel látták el.

A Budapesti Forradalmi Törvényszék alkalmazottai részére különben különálló beszerzési csoportot is felállítottak, ahol olcsón ruhaneműkhez és élelmiszerekhez jutottak.

XII. Bűnjelek kezelése, kékpénz kicserélése, a letétkezelés

1. Rendes vagy közönséges bűnjel

Az ún. rendes bűnjelek a proletárdiktatúra alatt is a Budapesti Királyi Ügyészség letét hivatalában maradtak és azokat továbbra is ott kezelték. Ez természetesen leginkább csak a régebbi ügyekkel kapcsolatos bűnjelekre vonatkozik.

Újabb feljelentések vagy nyomozások, és ekként újabb bűnjelek különösen a proletárdiktatúra kikiáltása után, pár hét múlva már egyáltalában nem, vagy csak igen szórványosan érkeztek a Budapesti Királyi Ügyészséghez. Amennyiben a likvidáló bizottság valamely ügyben az eljárást megszüntette, a likvidálás alá került ügygel kapcsolatos bűnjeleket vagy a feleknek adta ki vagy elrendelte azok elkobzását, vagy ha azok katonai felszerelési tárgyak voltak, a Vörös Hadsereg parancsnokságához tette át.

Az ügyek előadói gondosan ügyeltek arra, hogy a bűnjelek kiadásánál se protekció, se felekezeti szempont ne érvényesülhessen, és ezért oly ügyekben, amelyeknél az iratokból a bűnjelek tulajdonosa minden kétséget kizárólag megállapítható nem volt, a bűnjelek tekintetében a határozathozatalnak felfüggesztését javasolták, s ez a legtöbbnyire meg is történt oly módon, hogy a likvidáló bizottság az eljárást megszüntette, s a bűnjelek tárgyában leendő határozathozatal végett az iratokat a forradalmi törvényszékhez tette át.

A proletárdiktatúra kikiáltása után pár hét múlva az igazságügyi népbiztos megbízásából több vöröskatonai egyenruhát viselő hadügyi népbiztossági megbízott jelent meg a Budapesti Királyi Ügyészségen a bűnjelek között lévő katonai felszerelési tárgyak átvétele végett. Ezek a megbízottak napokon át a bűnjelkamra előszobájában tartózkodtak, a bűnjelkamrába bárkinek szabad ki-bejárást engedtek, a bűnjelkamrárt teljesen felforgatták és a bűnjeleket a legnagyobb rendetlenségben hagyva eltávoztak. Távozásuk alkalmával nem a katonai felszerelési tárgyakat pld. lőfegyvereket, bakancsokat, stb. vitték magukkal, hanem mindazt, amit saját használatukra elvinni jónak láttak, női, gyermekcipőket, stb. is.

2. Értékbűnjelek

A Budapesti Királyi Ügyészségnél lévő ún. értéketételeket az Igazságügyi Népbiztosság rendelkezésére 1919 április havában a Pesti Hazai Első Takarékpénztárhoz kellett beszállítani, és azok jelenleg is ott vannak, miután azokat helyszűke miatt mindeddig visszaszállítani nem lehetett.

A likvidáló bizottság azon ügyekben, amelyekben az eljárást megszüntette, az ügygel kapcsolatos értéketét szintén vagy kiadta a feleknek vagy elkobozta és az állampénztárba beszállította, vagy az értéketét kiadása tárgyában a határozathozatalt felfüggesztette és az iratokat a forradalmi törvényszékhez tette át. Természetesen azonban az igazságügyi népbiztos 3. számú rendelete alapján pénztetéből csak 1000 koronát meg nem haladó összeget utalta ki, míg a netán fennmaradó részt folyószámlán a fél nevében kezelték.

Ékszer, drágakő, arany és ezüst tárgyak közül csak azokat adták vissza a feleknek, amelyek értéke az FKT LVII. számú rendelet szerint 2000 koronát meg nem haladott.

A bűnjelként kezelt kékpénz fehérpénzre átváltása a 46. alatti igazságügyi népbiztosi rendelet alapján történt.

A letételeket továbbra is a bírói letét hivatalok kezelték.

XIII. Az ún. tanácsköztársaság bukása után bűnvádi felelősségre vont terroristák és más kommunisták lényeges bűncselekményeinek ismertetése

Terrorcsapatok

Röviddel a tanácskormány berendezkedése után még 1919. évi március havában Kun Béla, Vágó Béla és Szántó Béla népbiztosok azt az utasítást adták Cserny Józsefnek, hogy az Oroszországból jött katonák és hadifoglyok közül toborozzon és szervezzon oly fegyveres csapatot, amelyet a népbiztosok őrzésére és minden ellenforradalmi mozgalom elfojtására fognak felhasználni. A terroralakulat rendeltetése nem a nyílt harcokban vagy hadműveletekben való részvétel, hanem a gyilkolással, kínzással, rablással és fosztogatással való elrettentés volt.

Cserny József még Oroszországban ismerkedett meg Kun Bélával, Vántus Károlylyal, Pór Ernővel, Radvánszkyval és a többi hírhedt vált kommunistával. A moszkvai Kremlben Kun és Vántus előadásait hallgatta az ott berendezett agitátorképző akadémián. Hónapokon keresztül tanúja és résztvevője volt az oroszországi rémuralomnak, és így jól ismerte az orosz terrorcsapatok szervezését is. Oroszországból 1918. évi december hó közepe táján történt hazaérkezése után jelentkezett a már előzőleg visszatért Kun Bélánál, aki ekkor a Vörös Újság szerkesztője volt, s ennek utasítására a tengerész nemzetőrséghez vonult be, melynek legénysége között erős bolsevista agitációt űzött.

Íly előzmények után érthető, hogy Kun Béla választása reá esett, amikor oly fegyveres erő megszervezéséről volt szó, amely a népbiztosok uralmát nemcsak a polgársággal, de a jóérezsű munkássággal szemben is megvédeni volt hivatva.

A Cserny által toborzott és megszervezett ez a fegyveres erő elszánt, vakmerő, nagyobb részt büntetett előéletű emberekből állott, akik megjárták Oroszországot, és ott teleszárták magukat a véres orosz forradalom eseményeivel és tapasztalataival. Csak a népbiztosoknak vagy legszűkebb környezetüknek hozzájárulásukkal vagy ajánlatára vehetett fel közéjük Cserny József újoncokat. Kun Béla, valamint Szamuely Tibor személyes testőrsége a csapat válogatott gonosztevőiből került ki.

A tanácskormány előbb a Batthyány palotát, majd létszámuk emelkedésével a Hunyadi palotát is berendezte számukra. Megkülönböztetett ellátásban és bánásmódban volt állandóan részük, külön készített jobb élelmezésben részesültek, még a Szovjetház alkalmazottainál is.

Amikor a Batthyány palotában az akkor 180 főből álló ez a csapat berendezkedett, akkor nyerte a terrorcsapat elnevezést, és hivatalosan azóta így is jelölték meg őket mindenkor. Később szokásossá vált a „Lenin fiúk” elnevezés is.

A gödöllői Vörös Hadsereg menekülése után a főparancsnokság rendelkezésére állott különvonatban elszórt iratok között olyan cédulák találtak, amelyekben az ún. politikai megbízottak, akik a csapatnál a tanácskormány érdekeit és a proletárforradalmat képviselték, a főparancsnokságtól terrorcsapatot kértek, pld. így: „Kérek azonnal 60 főnyi terrorcsapatot Jászárokszállásra a 32. dandár rendelkezésére bocsátani”. Létszámuk a 400-t alig haladta meg, és bár a fogva levő népbiztosok vallomásaiból megállapíthatólag a Budapesten rendelkezésre álló fegyverzet munkásság túlnyomó része a polgársággal e tekintetben egyértelműleg ellenszenvvel kísérte működésüket, a kormányzótanács nem oszlatta fel a terrorcsapatot, hanem csak

színleges intézkedésekkel, új elnevezésekkel igyekezett a mind erősebben nyugtalanodó lakosság figyelmét a kérdéstől elterelni.

A Batthyány palotában és utóbb a Parlament épületében a legbrutálisabb módon kínozták az oda behozott foglyokat. Láncokkal, puskatussal verték őket és egyeseket agyonkínóztak. Több agyonkínzott embernek a hulláját dobták a vízbe. A Cserny mellé beosztott 14 éves Goldberger Miklós nevű fiú, akit a terroristák Pucsinak hívtak, egy alkalommal agyonlőtt egy századost, mert amikor a terroristák a lakására behatoltak, el akart menekülni. E tetteért Kun Bélától 12.000 koronát kapott. Cserny Józsefnek maga Kun Béla személyesen adott parancsokat egész általánosságban gyilkosságok elkövetésére. Cserny maga is azt állítja, hogy Kun Béla arra akarta őt reábirni, hogy Kunfi Zsigmondot és egy Weinberger nevű anarchistát tegyen el láb alól.

A Batthyány palotába autókon hordták be a ruhaneműeket, élelmiszereket, boro-
kat és ékszereket, sőt elég gyakran úri nőket is, akiket bent megbecstelenítettek, az-
után megfozták és kidobták.

„A terrort nem hirdetni, hanem csinálni kell!” mondotta maga Kun Béla, és a terrorcsapatok ezt az utasítást híven követték is. Cserny József és jól megszervezett terroristái Kun Bélának és népbiztosainak tudtával és hozzájárulásával és biztatására követték el mindazokat a büntetendő cselekményeket, amelyekről az alábbiakban lesz szó. Ezek a cselekmények oly súlyosak voltak és oly sok ember részvételével kö-
vették el, hogy a közönség, különösen a főváros lakossága a legrövidebb időn belül értesült azokról. Megdöbbenve és megborzadva beszélt róluk mindenki. Sőt több esetben az olasz misszió felvilágosítást kért a kormányzótanácstól ezekben az ügyek-
ben, és mindezek dacára soha semmiféle intézkedés a tettesek kézrekerítése iránt a kormányzótanács részéről nem történt.

Megbüntetve a gaztettek miatt soha senki nem lett. A politikai foglyok és túsok legyilkolásáért felelősségre soha senkit nem vontak, és a terrorcsapatok továbbra is kényeztetett kedvencei maradtak Kun Bélának és társainak, továbbra is kitüntető és kényeztető elbánásban részesültek. Amikor pedig a polgárság, sőt a munkásság is a terroristák rémtetteinek hírére mind erősebben követelte a terrorcsapatok feloszlátá-
sát, akkor a kormányzótanács akként intézkedett velük, hogy egy részüket a Bat-
thyány palotából a Parlament épületébe helyezték el, mint politikai nyomozó testü-
letet, egy részüket pedig a gödöllői királyi kastélyban és a Mozdony utcai laktanyában szállásolták be.

A vidéki expedíciók és a helybeli megbízatások nem szűntek meg, hanem folytak zavartalanul tovább. Sőt minden egyes gaztett után megtorlás helyett további ké-
nyeztetéssel jutalmazták őket. Az ölés kifejezésére külön szótáruk volt, annak bi-
zonyosságául, hogy az ölés, a gyilkolás volt az a feladat, amelynek teljesítésére felfogad-
va és megszervezve lettek. Véres és gyilkos munkájukkal valósággal intézményes
eszközeik voltak ők a népbiztosok kormányzatának: és a népbiztosok az ő megszer-
vezésükkel, kényeztetésükkel és jutalmazásukkal, továbbá azzal is, hogy minden
egyestük után újabb és újabb megbízatással látták el és mindig oda küldötték
őket, ahol az általuk gyűlölt polgári és földművesi osztály vérét akarták ontani,
mindezzel tudatosan és előre megfontolt szándékkal egyenesen reá bírták őket. Hű
képet nyújt a 47. alatti jelentés másolata, a 48. és 49. alatt becsatolt ítéletek, mind
újabb és újabb gyilkosságok elkövetésére.

A terroristák működéséről

Szamuely Tibor gyilkosságai

1. Szolnokon elkövetett gyilkosságok

Folyó évi május hó 1-jén⁴⁴² a vörös gárda a románok támadása elől kiűrtette Szolnokot. A románok nem nyomultak be a városba, és ezért az ottani lakosság a rend fenntartására polgárőrséget szervezett. A polgárőrség, csakúgy mint a város egész lakossága és mint általában a vörös uralom alatt szenvedő magyarság túlnyo-
mó része, a tanácsköztársasággal szemben gyűlöletet érzett és testestől-lelkestől fehér
érelmű volt. A szolnoki polgárőrség tehát fehér karszalagot viselt.

Amikor a vörösök megtudták, hogy a románok a Tiszánál megállottak és hogy Szolnokot el nem foglalták, és meggyőződést szereztek arról, hogy Szolnokot elfog-
lalni nem is szándékolják, akkor a kormányzótanács Szamuely Tibort állig felfegy-
verzett terrorcsapatokkal nyomban Szolnokra küldötte. A hadsereg főparancsnokság
pedig egyidejűleg parancsot adott a vörösöknek a védtelenül maradt város újbóli
megszállására.

Szamuely Tibor azonnal megkezdte munkáját. Minden alakszerűség mellőzésé-
vel, ő maga, formális kihallgatás nélkül, sokszor csak kézmozdulattal és jelbeszéddel
mondott halált azoknak a fejére, akiket a kémek és besúgók mint fehéreket jelöltek
meg. Bizonyítás felvételéről szó sem volt. Az ítéletek írásba foglalásáról éppoly kevés-
bé.

Számos esetben ötletszerűleg előrántott embereket végeztettek ki anélkül, hogy
az illetőket bármiféle gyanúnak az árnyéka is terhelte volna, és kizárólag azért, mert
az általuk gyűlölt és üldözött földműves parasztsztyályhoz tartoztak. Semmiféle jog-
rend, semmiféle bünvádi perrendtartás alapján ezt az eljárást ítékezésnek tekinteni
nem lehet.

Május 4-én Szamuely Tibor parancsára kivégezték:

Simonyi Pál árvaszéki ülnököt,
Guntz Sándor földbirtokost,
Bergert Albert kereskedőt,
Zalán Zoltán főhadnagyot,
Baleszko Jenő őrnagyot,
Benedek Jánost,
Zakariás Mihály ügynököt,
László Imre állomási előljárót,
Deményi Lajost,
Király Árpádot,
Mellinger Endre 16 éves tanulót,
Matyasovszky József főhadnagyot,

⁴⁴² Elírás, a helyes dátum 1919. május 1.

Zakariás István csendőrőrmestert,
Both Ervin főhadnagyot,

Május 5-én:

Stögel máyer Antal kereskedőt,
Németh Pál főhadnagyot,
Majtényi Pál hadnagyot,
Spiller Aladár kereskedőt,

Május 6-án:

Dr. Hajdu Béla árvaszéki ügyészt,
Dr. Engel Sándor ügyvédet,

Május 12-én:

Zelei János írnokot,

valamennyit Mellinger kivételével azért, mert fehér karszalagot viseltek, amikor a vörösök Szolnokról elmenekültek. Mellinger Endre tanulót azért, mert Szamuelyt és társait szemtől-szembe fosztogató gazembernek nevezte.

E névsorban még nem szerepelnek azok az áldozatok, akiket Szamuely emberei külön kifejezett utasítása nélkül ugyan, de mégis Szamuelynek és megbízóinak konkludens magatartása által kifejezésre juttatott szándékos reá bírása folytán az utcán vagy a lakásukon gyilkoltak meg, s akik közé dr. Szikszay György törvényszéki elnök, Petes Manó törvényszéki bíró, Tövis József állomásfőnök, Österreicher Nándor bornagykereskedő és Szilágyi József csendőrőrmester tartoznak (lásd az 50. alatti mellékletet).

2. A Dunántúlon elkövetett gyilkosságok

Folyó évi június hó első napjaiban⁴⁴³ a szombathelyi államvasúti üzletvezetőség kezdeményezésére a Dunántúl vasúti sztrájk ütött ki, és ezzel karöltve mozgalom támadt a tanácsköztársaság megbuktatására. Szamuely Tibort, Vántus Károlyt és Jancsik Ferencet teljhatalmú megbízottként küldték ki a mozgalom elnyomására. Szamuely társaságában utazott Korvin Klein Ottó. Szamuely előbb Szombathelyre utazott 30 terroristával és kb. 200 főnyi vörösrrel. A vörösrészből útközben több községben őrseget hagyott hátra. Szombathelyről Sopronba, innen pedig Kőszegre vonultak, és itt Szamuely a helybeli direktórium által letartóztatásba helyezett személyek közül dr. Weisbecker Jenő nevű ügyvédet és Hersits György velemi lakost főbelövette. Felsőlövőn Szamuely Tibor két vasúti őrt akasztott fel azért, mert állítólag felfegyverkezésre hívták fel a közeli falvak lakosságát (lásd az 51. alatti becsatolt mellékletet).

1919. június 7-én Sopronkövesd községbe vonult be Szamuely Tibor kíséretével együtt. A községi bíró házához ennek társaságában azután a vasúti állomásra robogott. A vasúti pénztárost, Schmidt Mátyást és ennek véletlenül ott tartózkodó fiát

autón a községi bíró házához szállította, és ott mindkettőjüket mindenféle eljárás nélkül egy körtefára felakasztatta, és pedig úgy, hogy a fiúnak végig kellett nézni édesapja 25 percig tartó vergődését (lásd az 52. alatti mellékletet).

Kun Béla kijelentette, hogy „Minden állomáson majd néhány vasutast felakasztatok, azután rend lesz. Így csináltam ezt Oroszországban is”.

Csornán 1919. június 7-én Szamuely 6 ellenforradalmárt akasztatott fel.

Kapuvárott 40 embert tartóztattak le a vörösök. Ezeket a Vörös Kereszt kórházba szállították és Szamuely Tibor megérkezése után ismét kihallgatták, és ítélezés nélkül egy negyed órán belül 6 embert akasztatott fel.

A felakasztottak név szerint:

Steigler Pál malomtulajdonos,
Szalay Gyula kávész,
Schemmel Károly nagytrafikos,
Pintér Pál csendőrőrmester,
Mesterházi postamester (lásd 53, 54, 55. alatti mellékleteket).

A kivégzés után a felakasztott áldozatok holtteste előtt még beszédet is tartott a népnek.

A Szamuely dunántúli kiküldetésére vonatkozó kormányzótanácsi ülésről készült jegyzőkönyv másolatát 56. alatt, s a vonatkozó rendelet másolatát 57. alatt csatolom.

3. A Duna és Tisza között elkövetett gyilkosságok

Legborzalmasabb kegyetlenséggel dolgozott Szamuely Tibor a Pest megyei ellenforradalom leverése után folyó évi június második felében.⁴⁴⁴

A tanácskormány ellen feltámadt lakosság megfélemezésére küldött karhatalmi ezred parancsnoka, Fehér Imre ezredes a budapesti vörös hadtest parancsnoksághoz intézett jelentésében a jegyzőkönyvnek támogatásával hozta a parancsnokság és a kormányzótanács tudtára az általa és tisztjei által tapasztalt szörnyűségeket (lásd az 58. alatti becsatolt mellékletet).

Az igazság és az emberiség nevében tiltakoznak a parancsnokok Szamuely és a terrorcsapatok által elkövetett kegyetlenkedések ellen, ezzel tartoznak úgymond a világ előtt saját becsületes nevüknek, nehogy mint vérszopó hiénák állíttassanak majdan a történelem ítélőszéke elé.

Az 1919. július hó 2-án kelt beadvány szerint Szamuely Tibor és terroristái rettenetes kegyetlenkedéssel bántak az elfogott emberekkel. Az eljárás az volt, hogy a terroristák azokat a lakosokat, akik kezük ügyébe kerültek, ütlegelés közben behurcolták a község házára. Itt Szamuely Tibor alig párpercnyi kihallgatás után meghozta az ítéletet. Az ítélet kétféle volt: akasztás vagy golyó. A végrehajtás nyomban következett. Az ítéltet a terroristák a község háza előtt valamely fa alá székre állították,

⁴⁴³ Elírás, a helyes dátum 1919. június eleje.

⁴⁴⁴ Elírás, helyesen 1919 júniusa.

azután a köteleket a nyakára hurkolták és az elítéltet felszólították, hogy a széket rúgja ki maga alól. Ha ezt a halálfélelmében remegő elítélt megtenni nem merete, akkor a terroristák addig ütlegettek, pofozták és öklelték őt, amíg szerencsétlen áldozat kétségbeesésében mégis kirúgta maga alól a széket.

Kálmán József kalocsai fanagykereskedőt Szamuely rövid néhány percnyi tárgyalás után azért akasztatta fel, mert a postahivatalban szolgált a fehérek uralma alatt.

Dunapatajon Szamuely Tibor megérkezése után 16 embert fogdostatott össze. Ezeket a község háza udvarára terelik, ott ütik, verik, szúrják, a szó szoros értelmében marcangolják őket. Herczeg ezredsegédtiszt elmegy, mert nem tudja végignézni ezeket a borzalmakat. Sokáig azonban nem tart ez, három percen belül meghozza Szamuely a halálos ítéletet, amelyet nyomban követ a kivégzés. A kapu alatt két 17-18 éves fiú jelentkezett Herczegnél és felmutatván az érettségi bizonyítványait, valamint az utazási igazolványaikat, engedélyt kértek a Budapestre való visszautazásra. Ezt a két diákot is kivégeztette.

Solt községben a községi jegyzőt a felesége jelenlétében akasztották fel, bár az asszony terhességének utolsó hónapjában volt.

Szamuely Tibor Dunapataj község előtt a zászlóalj kötözőhelyen elhelyezett sebesült foglyokat agyon akarta lövetni, és amikor Tóth Péter orvosfőnök ez ellen tiltakozott, akkor elrendelte Szamuely, hogy élve temessék el a sebesült foglyokat (lásd az 59. és 60. alatt becsatolt mellékletet).

Az orvosfőnök a parancsot nem teljesítette, a sebesülteket Hartára szállíttatta. Hartán összelőtték és összeverték a sebesülteket.

Dunapataj községben egy negyedórával Szamuely bevonulása után 14 embert láttak felakasztva a fákon.

1919. évi június hó 23. napján Dunapatajon 61 ember esett a tömeggyilkolás áldozatául. Ezek közül 48-at részben agyonlövés által, a többiekkel pedig Szamuely Tibor terroristái kifejezett parancs bevárása nélkül végeztek.

A kivégzettek között egy 82 éves, egy 76 éves, két 74 éves, egy 16 éves és két 19 éves volt.

Ezek névszerint a következők:

Csizmadia József, Dudás József, Gabris István, Kincses József, Máté Gábor, Nagy Lajos, Sas Lajos, Sándor Ernő, Tűzkő Kálmán, Tóth András, Herold Sándor, Fiter Miklós, Elkán Lajos (kivégeztettek akasztás által),

Balla Lajos, Bán S. Sándor, Bíró Sándor, Bogárdi Sándor, Dudka Sándor, Dudás Antal, Farkas Sándor, Gábor István, Gyöngyösi János, Horváth Mihály, Iván Gergely, Keserű István, Koller István, Klein Vilmos, Nagy István, Papp István, Sárközi Kálmán, Sulyok József, Teszényi István, Szajsz József, Takács István, Széll G. Sándor, Vajda G. István, Váczi Sándor, Vass Imre, Vitáris János, Vendég József, Vörös János, Grósz Vilmos, Katus István, Szél Sándor, Szücs Sándor, Nagy Gyula, Siroki Richárd és Bán János (kivégeztettek golyó által).

Harta községben Szamuely Tibor parancsára két embert agyonlőttek, egyet pedig felakasztottak: 1919. évi június hó 24-én Nagy Gyulát agyonlőttek, június 23-án Szücs Sándor szintén agyonlőttek, június 23-án Szeid Jánost felakasztották.

Kalocsán 1919. évi június 24-én Császár Istvánt, Mészáros Ignácot, Bernát Ferencet, Kálmány Józsefet, Gallina Zoltán, Kovács Gergelyt, Berta Jánost, Varajti Józsefet, Horváth Lajost, Csiszár Jánost, Romsits Jánost és Vagaszt Gergelyt, június 25-én Kővágó Sándort, Musza Józsefet, Barta Antalt, Libár Józsefet akasztották fel, Szabadi Istvánt, Rigó Ferencet, Horváth Gyulát, Lesnik Istvánt pedig ugyancsak Szamuely Tibor parancsára agyonlőttek.

Június 24-én Kecelen Szamuely Tibor felakasztatta Csóti Ferencet, a terroristák ezen kívül Vajas Lászlót és Venn Jánost is agyonlőttek.

Solton 1919. június hó 22-én Szamuely parancsára Szili Lászlót, Kovács Gábort, Zlinszki Pált, Jászfalusi Károlyt felakasztották, Molnár Gábort, Ács Mihályt, Berkes Bálintot, Polyák Jánost, ifj. Huss Lajost, Fölöp Lajost, Horváth Józsefet, Tarr Jánost, Szabó Istvánt és Ronga Istvánt pedig agyonlőttek.

Soltvadkerten 1919. június hó 23-án Szamuely parancsára Friedmann Györgyöt, Schneider Henriket, ifj. Haas Ferencet, Szentgyörgyi Jánost, Schuller Henriket, Mátyás Jánost, Juhász Györgyöt, Kertel Gáspárt és Lehóty Ádámot lőtték agyon.

Tass községben Vörös Istvánt és Kovács Istvánt Szamuely Tibor felakasztatta.

Kiskőrösön 1919. június hó 24-én Szamuely statárialiter 3 embert kötél által, névszerint: Spang József 28 éves takarékpénztári könyvelőt, Szenochradsky Pál 38 éves földművest és Kutya János 33 éves földművest.

Az eddig megállapított adatok szerint:

Szolnokon	26
Kőszegen	2
Felsőlövőn	2
Sopronkövesden	2
Csornán	6
Kapuváron	6
Dunapatajon	61
Hartán	3
Kalocsán	20
Kecelen	3
Solton	13
Vadkerten	9
Tasson	2
Kiskőrösön	3

embert ölt meg Szamuely Tibor népbiztos terroristái a vett utasítás, illetve a kapott irányítás tudomásul vétele után.

Szamuely Tibor rablásai

Sopronkövesd lakosainak birtokából Szamuely Tibor 1919. évi június hó 20-án hadisarc címén 86 marhát, 34 darab disznót, 7 bődön zsírt, 5 sajtár írósvajat, többszáz darab tojást, egy szekérre való sonkát, szalonnát és húst,

Kapuvár községből ugyancsak június hó első felében ugyanezen a címen 127 marhát, 93 sertést,

a szomszédos Garta községből pedig ugyanekkor 66 marhát és 67 sertést szállított el.

Ezen felül Kapuvár községre készpénz hadisarc címén 2 millió koronát, Garta községre pedig 350.000 koronát vetett ki kékpénzben. Kapuvár községe azonban csak 1.036.900 koronát volt képes beszolgáltatni, a hiányzó pénzt váltókban fizette.

1919. évi május hó 3-án Szamuely Tibor Abony községre 1 millió korona hadisarcot vetett ki, és ezt az összeget be is hajtotta. A behajtás körül Szántó Béla hadügyi népbiztos rendelkezése szerint kellett eljárni.

Behajtott továbbá Szamuely Tibor hadisarc címén Dunapataj községben 802.350 koronát, Kalocsán 5 millió koronát, ugyaninnen 80 marhát, 40 sertést, 200 baromfit, 2200 tojást szállított el.

Szalkszentmártonból pedig 100 marhát, 50 sertést és 5 métermázsa zsírt.

Homokmégy községben 250.000 korona készpénzt hajtott be Szamuely Tibor. Ugyanonnan 100 db 3 éven felüli szarvasmarhát, 150 db birkát, 100 db libát, 100 kg zsírt és 3000 tojást szállított el.

Miske községben hadisarc címén 56.000 korona készpénzt hajtott be Szamuely, azon felül 695 csirkét, 42 kacsát, 44 libát, 71 kg zsírt és 1710 db tojást.

A Pest megyei községekben összeharácsolt jószágokat és élelmiszereket külön e célra kirendelt politikai megbízott vonatszámba szállította Budapestre. A fentebb megjelölt 9 község sérelmére elkövetett cselekmények 9 rendbeli a Btk. 433. §-ába ütköző rablás bűntettét állapítják meg. A tömeges kivégzés, a terroristák és a vörös csapatok jelenléte és Szamuely Tibornak rettegett személye a lakosság életét, testi épségét és vagyonát legközvetlenebbül és legsúlyosabban fenyegette, és ez a fenyegetés kényszerítette a lakosságot a kivetett hadisarc beszolgáltatására. A hadisarc címén rablott élelmiszereket a 61. alatti vádindítvány tanúsága szerint legnagyobb részt a Hungária Szállóban elhelyezett ún. „Szovjetház” konyhája használta fel.

Szamuely Tibor szökése után szalonkocsijában az ott elhelyezett pénzesládában bankjegyekben, aranyban és ezüstben 682.852 koronát, és több, a forgalomból már kivont régi magyar és osztrák arany és ezüstpénzt találtak. Osztrák területen elkövetett öngyilkossága után birtokában 138.107 korona lebélyegzett osztrák-magyar pénz, 370 svájci frank papírpénz, 1500 francia frank papírpénz, 3 db 50 dolláros bankjegy és 810 fontnyi angol bankjegy volt. Szamuely szökését és halálát a 62. alatti melléklet tartalmazza.

A kormányzótanács május hó elején Szamuely Lászlót a Dunántúlra küldte az ott támadt ellenforradalmi mozgalom letörésére és a rend fenntartására. Szamuely László volt az, aki e megbízása körében Devecserben két tisztet, névszerint Baják Istvánt és Ferenczi Lajost (a 63. alatti pótvádindítvány szerint) statárialiter kivégeztetett, és az ő expedíciója követte el az alább ismertetendő bűncselekményeket.

I.

Devecser község lakosaira Szamuely László 450.000 korona hadisarcot vetett ki, ezt az összeget be is hajtotta és Budapestre szállította. A hadisarc behajtása oly körülmények között történt, amelyek azt az egész ténykedést kriminális szempontból szembeötlően rablásnak minősítik. Szamuely László Devecserben felfegyverzett terro-

risták és vöröscsapatok kíséretében jelent meg, ott vésztörvényszéket tartott és akasztatott. A hadisarc fizetésére irányuló parancs tehát azt a fenyegetést foglalta magában, hogy nem fizetés esetén a község lakói életüket, testi épségüket és vagyonukat a legközvetlenebb és a legsúlyosabb veszélynek teszik ki. E minden gondolkodást és mérlegelést lehetetlenné tevő, az akarat-elhatározást teljesen lenyűgöző fenyegetés kényszerítette a község lakóit 450.000 korona előteremtésére, összegyűjtésére és átadására.

II.

Szamuely László expedíciója 1919. évi május hó 6-án gróf Esterházy Tamás devecseri kastélyából kb. 100 db ezüstkést és -villát, azonkívül igen sok ruhaneműt, szőnyeget és bútort szállított el.

Ugyanez az expedíció Niernsé Pál ajtai kastélyából ugyanabban az időben 300.000 korona értékű ezüstneműt és ruhaneműt tulajdonított el Szamuely László vezetése mellett.

Gróf Erdődy Sándor dombóvárjai kastélyából 1919. évi május hó 7-én a szekrények feltörése után 4 láda ezüstneműt és sok más értéktárgyat tulajdonított el kb. 400.000 korona értékben Szamuely László a vele volt terroristákkal.

A kastélyok nem voltak lakatlanok és Szamuelyék megérkezésekor ott tartózkodtak azok, akik őrizetére bízták a kastélyban elhelyezett értékeket és egyéb ingóságokat.

Szamuely László fegyveres erővel hatolt be a kastélyba, és a szóban forgó értéktárgyakat a kastélyban tartózkodó személyek ellen alkalmazott erőszakkal és fenyegetéssel vette el.

A tanácskormány összeomlása után a Hungária Szállóban Szamuely Lászlónak egy hatalmas, két lakattal zárt útiládája maradt. Ebben az útiládában nagyértékű, különféle címerekkel, monogramokkal ellátott ezüstneműek és egyéb értéktárgyak találtak, amelyek nyilvánvalólag Szamuely László harácsolásának eredményeképpen jutottak oda. A szálloda egyik trezorjában pedig, amelynek kulcsát pedig Szamuely László házparancsnok őrizte, 4.801.500 korona fehérpénz találtatott annak bizonyosságául, hogy a menekülő népbiztosok csak kékpénzt vittek magukkal.

Terroristák, vörösörök és egyéb bolsevista közegek által elkövetett nevezetesebb gyilkosságok

A proletárdiktatúra négy és fél hónapos rémuralma alatt a magyar nemzet megjárta a szenvedések minden kálváriáját. Ezen rövid idő alatt nem csak bebörtönözték hazánk legjobb fiait, hanem közülök igen sokat a legkegyetlenebb kínzások között gyilkoltak meg. A jellemzőbb gyilkosságokat a ... szám alatti mellékletek tartalmazzák:

64, 64/a. alatt csatolom Dobsa Miklós, 65, 65/a. alatt id. Hollán Sándor és ifj. Hollán Sándor, 66. alatt Návay Lajos és társai, 67, 67/a. alatt dr. Berend Miklós, 68, 68/a, 68/b, 68/c, 68/d. alatt Lemberkovics Jenő, 69. alatt Madarász Béla, 70, 70/a, 70/b, 70/c. alatt Taubinger Géza, 71, 71/a, 71/b, 71/c. alatt Fimov Grigorij és Jukelson

Isay, 72, 72/a. alatt Ferry Oszkár és két társa, 73, 73/a. alatt Grigeszti Gusztáv, 74, 74/a, 74/b, 74/c. alatt Mildner Ferenc, 75. alatt Váradi Mór, 76. alatt Prokop gyetvai lakos, 77. alatt Léderer Ferenc, 78. alatt Trubingi János, 79, 79/a. alatt Bönyi Gyula, 80. alatt Kis Rozália, 81. alatt Csákány Sándor, 82. alatt Nagy Gyula, 83, 83/a, 83/b, 83/c. alatt Pongrácz Aladár, Ferencz András, Tóth Ferenc, Jakabos Pál és Vén András, 84, 84/a, 84/b. alatt Vándor Róbert és neje, Dobos László meggyilkolására vonatkozó mellékleteket.

Kastélyok kifosztása

Putnoky Mór volt országgyűlési képviselő putnoki kastélyából a tanácskormány rendeletére 10 szoba bútort, szőnyegeket és műtárgyakat kb. 4 millió korona értékben elhurcoltak. Az elhurcolt ingóságok nagyrésze a tanácskormány által e célra berendezett raktárakban, egyrésze pedig olyan magánosoknál találtatott meg, akik a bútorelosztó hivatal útján szereztek meg egyes darabokat.

Szentiványi Imre Gömör megyei birtokának kastélyából a tanácskormány rendeletére 8 szoba berendezését, szőnyegeket és műkincseket szállítottak el. Az elvitt ingóságok egy része itt Budapesten ugyanígy megtaláltatott.

Özvegy báró Luzsinszky Henrikné oszgyáni kastélyából a tanácskormány rendeletére műbútorokat, ékszereket, műkincseket, ezüst evőeszközöket és régi nagyértékű könyveket hurcoltak el. Ezek a tárgyak nagyrészt Budapesten találtattak meg raktárakban, bankokban, és magánlakásokban.

Gróf Esterházy Mór tatatóvárosi kastélyából a tanácskormány rendeletére ruhaneműeket, műkincseket, arany- és ezüstneműeket hurcoltak el mintegy 15 millió korona értékben. A tárgyak nagyrésze hasonlóképpen megkerült.

Ebben a négy esetben az ingók elvétele a kastélyok őrzésével megbízott személyek ellen alkalmazott erőszakkal és fenyegetéssel történt, mert az ingókat fegyveres vörösőrök igénybevitelével szállították el, és mert a tanácskormány közegeinek és fegyvereseinek megjelenése és fellépése a terror ama napjaiban azt jelentette, hogy ellenszegülés esetén a kastély személyzetének élete, testi épsége, vagyona, közvetlen és súlyos veszélynek tétetné ki.

Az Országos Lakásbizottság 1919. évi május hó 10-én Budapesten és környékén az összes elhagyott lakásokat, a tulajdonosok által nem lakott kastélyokat, a volt főúri palotákat, a felosztott klubokat, egyesületeket és kaszinókat az ott található felszerelésekkel és bútorokkal együtt zár alá vette. Ezekbe az épületekbe a proletárdiktatúra idején bolsevista hivatalokat, terrorcsapatokat, vörösőröket és proletár családokat szállásoltak be.

Egyben pedig a kezdetét vette ugyanakkor e helyiségeknek oly méretű kifosztása, amelyhez fogható a bűnök történetében hiába keresnénk:

a) Jakabffy István volt főispán Erzsébet tér 3. szám alatti lakását a tanácskormány rendeletére elhagyottá nyilvánították. A lakásból 4 szoba berendezését, szőnyegeket, műkincseket, arany- és ezüstneműeket kb. 2 millió korona értékben elhurcoltak. Az elhurcolt ingók nagy része raktárakban, az arany- és ezüstneműek, valamint a műkincsek a Magyar Általános Hitelbankban megtaláltattak.

b) Szemző Gyula volt főispán Újpesti rakpart 5. szám alatti lakását a tanácskor-

mány rendeletére elhagyottá nyilvánították, és onnan mindenféle ruha- és ágyneműt, továbbá különféle arany- és ezüstneműeket kb. 1 millió korona értékben elszállították. Az elhurcolt ingók nagyrésze raktárakban és bankokban megtaláltatott.

c) Teljesen hasonló körülmények között hurcolták el herceg Festetich Tasziló földbirtokosnak Esterházy utca 26. szám alatti lakásáról a Hadügyi Népbiztosság rendeletére egy szoba bútort ágyneműekkel együtt. A bútor Szamuely Tibor nővéreinek, Szilárd Rezsónének a lakásán találtatott meg, az ágyneműek azonban nem kerültek meg.

d) A gróf Wenkheim testvéreknek Reviczky utca 1. szám alatti lakásáról a tanácskormány rendeletére az összes berendezést, valamennyi műkincset és az arany- és ezüstneműeket felbecsülhetetlen értékben szintén elhordották. Az ingók nagy része a Szovjetházban, különféle raktárakban és több beraktározási vállalkozónál megtaláltatott.

e) Gróf Bethlen István Stefánia út 69. szám alatti villájából, miután azt elhagyottan nyilvánították, kb. 200.000 korona értékű ruhaneműt, továbbá arany- és ezüstneműeket, tárgyakat vittek el. Az elhordott holmik nagyrésze megkerült.

f) Hasonlóképpen jártak el a báró Ullmann Adolf Nagy János utca 25. számú lakásán, ahol a tanácskormány közegei a tanácskormány rendeletére nagyértékű ezüst- és porcelánneműeket, ruházati cikkeket és bútorokat szállítottak el azon a címen, hogy a Budapesti Forradalmi Törvényszék báró Ullmann Adolfnak minden ingó vagyonát elkobozta.

Mindezekben az esetekben idegen ingó dolgokat vettek el a tanácskormány közegei a tárgyak tulajdonosainak birtokából, abból a célból, hogy azokat jogtalanul eltulajdonítsák. A cselekményeket felfegyverzett vörösőrök és/vagy nyomozók közbejöttével követték el, és minden esetben szekrények és fiókok feltörésével.

Az egyéb jellemzőbb kastély és lakás kifosztásokra vonatkozó vádindítványokat (16 db) 85. alatt csatolom.

Az Osztrák-Magyar Bank kifosztásának részletes leírását 86. alatt, az OKHB-ét 87. alatt, a Postatakarékpénztár szocializálását tartalmazó vádindítványt 88. alatt, a tőzsde megszállását 89. alatt, a Magyar Leszámlító és Pénzváltó Bank megszállását 90. alatt, Fobank megszállását 91. alatt,⁴⁴⁵

a Batizfalvy-féle szanatórium szocializálását 92. alatt, a budapesti színházak szocializálására vonatkozó vádindítványt pedig 93. alatt csatolom.

94. alatt mellékelem több budapesti sörgyár kifosztására vonatkozó vádindítványt.

A Szociális Kutató Osztály működésére vonatkozóan 95. alatt csatolom az egyik igen jellemző vádindítványt.

96. alatt mellékelem az elhagyottan nyilvánított nevezetesebb budapesti lakások jegyzékét.

⁴⁴⁵ OKHB: Országos Kereskedelmi Hitelbank, Fobank: Forgalmi Bank.

97. alatt csatolom az Oroszkai Cukorgyár kifosztására (3 db),

98. alatt a hatvani ellenforradalom leverésére, a báró Hatvani kastély kifosztására vonatkozó iratokat (4 db).

A tanácskormány tagjai által elkövetett pénzhamisítás büntettének részletes leírását 99. alatt mellékelem.

A proletárdiktatúra alatt elkövetett tömegesebb letartóztatásokat tárgyaló vádin-dítványokat (4 db) 100. alatt csatolom.

A bolsevizmust Magyarországra átplántáló Kun Béla egyéniségére jellemző adatokat tartalmaz a 101. alatt 3 db melléklet.

Az egyházak, szerzetesrendek, a vallás céljait szolgáló egyesületek, társulatok és oktatási intézetek szenvedései a kommün alatt

Az ún. vallásügyi likvidáló hivatal vezetői

A forradalmi kormányzótanács XXIV. rendeletével elrendelte az egyháznak az államtól való szétválasztását (separatio) és az egyházi vagyonnak köztulajdonba vételét (secularisatio).

Ennek a rendeletnek a végrehajtásával Fáber Oszkár 40 éves, római katolikus vallású, spalti származású kilépett szerzetes, felsőkereskedelmi iskolai tanárt bízta meg, aki hírhedt volt vallásellenes agitációjáról.

Múltjára nézve jellemző, hogy 1911-ben Zomborban az ottani Elefánt Szálló nagytermében nagyszámú hallgatóság előtt megtartott szabad előadásában a papságot „zsebelő társaságnak” nevezte, amely csak butát és maszlagot ad be a népeknek, az egyházat „métélynek”, a szenteket „kiaszott egyéneknek”, Páduai Szent Antalt „mennyei hordárnak, gyorsfutárnak”, Máriát „zsidó menyecskének” nevezte, aki a papok részére kitűnő üzletnek bizonyult. Istenről pedig azt állította, hogy „sárból embereket csináló fazekasmester”. Ezen botrányos kijelentései miatt a Zombori Királyi Járásbíróság 100 korona pénzbüntetésre ítélte.

1919. húsvét táján az Országház téren tartott izgató beszédében többek között azt a kijelentést tette, hogy a burzsujokat a frontra kell vinni, az ellenség és a Vörös Hadsereg közé kell állítani, és előlről-hátulról lövetni, hogy kipusztuljanak.

A kormányzótanács választása Fáber Oszkár személyében a legmegfelelőbb személyre esett és Fáber mindenben megfelelt a beléje helyezett bizalomnak. Halálos fenyegetésekkel, letartóztatásokkal, vagyonkibzással igyekezett az egyházi személyeket megfélemlíteni és őket a kommün szolgálatába állítani, és egyébként megsemmisíteni azt az erkölcsi erőt, amelyet a keresztény egyház reprezentált, és amely a kommün embereinek útjában állott. Működése azonban bármely szomorú, mégis csak ephemer⁴⁴⁶ volt és a keresztény egyház szilárdabban áll mint valaha, majd két évezredes alapzatán.

⁴⁴⁶ ephemer: múló, rövid életű

Fábernek hű famulusa és helyettese volt Apáthy György 27 éves szegedi származású, római katolikus vallású felsőkereskedelmi iskolai tanár, aki a terror kifejtésében semmiben sem maradt el mestere mögött.

Apáthy 1919. június 25-én az ellenforradalom leverése után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban több tisztviselő jelenlétében az a kijelentést tette: „Az ellenforradalom leverésében fegyverrel vettem részt és egy tisztet le is lőttem”, továbbá „Aki akasztást akar látni, amennyit még soha életében nem látott, az menjen az Országház és az Markó utca környékére, ott láthat”, „Magyarországon csak egy becsületes ember van, akivel érdemes kezet fogni, és az Szamuely Tibor”.

Fáber és Apáthy az egyházi intézetek, zárdák, rendházak élére gondnokként többnyire zsidó vallású, néha büntetett előéletű, meggyőződéses kommunista egyéneket állítottak, akik hozzátartozóikkal és pártfogoltjaikkal a zárdákba és rendházakba beköltöztek, ott az élelmiszereket elfogyasztották, a kezük ügyébe eső ingóságokat eltulajdonították, és gyakran kétes hírű nők társaságában tivornyákat rendeztek, és a zárdában és rendházakban lakó egyházi személyeket a legsértőbb bánásmódban részesítették úgy, hogy számosan közülük a lelki és testi gyötrelmek hatása alatt eltávoztak otthonukból.

A Fáber Oszkár és Apáthy György, nem különben az ő segítőtársaik működését tartalmazó mellékleteket 102. alatt (24 db) csatolom.

Propaganda

A bolsevista vezetők kezében a legerősebb fegyver a terror és a propaganda volt. A terrorral az ún. burzsoáziát nyűgözték le, míg a propagandával a félművelt vagy műveletlen ún. proletariátust szédítették el. A rendszeres propagandát mindjárt az októberi forradalom után kezdték meg. E célú szolgálta a Közoktatásügyi Népbiztos-ság egyik ügyosztálya (VII.I.), az ún. propaganda bizottság, amely az Esterházy-féle palotában, az Esterházy utca 30. alatt székelt.

A bizottság működése elsősorban abból állott, hogy ún. agitátor iskolát állított fel, ahol népszónokokat képzett ki, és ezen felül gondoskodott a bolsevizmus eszméit népszerűsítő plakátok és röpiratok terjesztéséről, továbbá a vidéki propaganda megszervezéséről.

A propaganda osztály és agitátorképző iskola szervezője és vezetője dr. Varjas Sándor budapesti tanár volt.

Ugyanezen épület első emeletén külön iskolát állítottak fel a vidéki földművesek részére, amelynek vezetője dr. Fényes Samu ügyvéd volt.

Működésüket, amelyből folyóan bűnvádi eljárás is indult ellenük, a 103. alatti mellékletek tárják fel (3 db).

XIV. A Budapesti Királyi Ügyészségnél a proletárdiktatúra alatt tanúsított magatartásukért felelősségre vont igazságügyi személyzet súlyosabb fegyelmi ügyeinek jellemző adatai

A Budapesti Királyi Ügyészség személyzete csekély kivétellel a proletárdiktatúra alatt semmiféle megbízatást nem vállalt. Aki közülük később mégis valamilyen tevékenységet fejtett ki a proletárdiktatúra érdekében, azt inkább a bizonytalan jövő miatti félelemből mint meggyőződésből tette.

1. Ügyészek:

- a) dr. Horváth Ákos királyi főügyész helyettes előbb a Szentendrei Direktórium elnöke, később pedig az ugyanottani forradalmi törvényszék vádbiztosa volt. Ellene e szereplésből kifolyólag a Pestvidéki Királyi Törvényszéknél bűnvádi eljárás van folyamatban.
- b) dr. Aranyiczky Sztankó királyi ügyész a Budapesti Forradalmi Törvényszék vádbiztosa volt. Működéséről közelebbi adatokat azért sem lehetett beszerezni, mert a proletárdiktatúra bukása után szerb megszállott területre távozott, s azóta vissza sem tért. Fegyelmi ügye még folyamatban van.
- c) dr. Tóth János királyi ügyész a proletárdiktatúra alatt állítólag vidéki agitációs körúton járt, azonban megbízatást nem vállalt. A diktatúra bukása után a Budapesti I-III. Kerületi Járásbírósághoz nevezték ki járásbírónak. Fegyelmi ügye a Budapesti Királyi Ítéltáblán még folyamatban van.
- d) dr. Toldy Zoltán királyi ügyész állást nem vállalt, de állítólag exponálván magát a diktatúra mellett, annak bukása után a Budapesti Királyi Törvényszékhez nevezték ki törvényszéki bírónak. Fegyelmi ügye még folyamatban van.

2. Jegyzők

- a) dr. Szappanos József királyi törvényszéki jegyző, ügyészi megbízott a proletárdiktatúra alatt vádbiztos volt a Budapesti Forradalmi Törvényszéknél. A fegyelmi tárgyalás során bizonyítást nyert, hogy midőn egy ellenforradalmi ténykedés miatt letartóztatott foglyot egyik jó barátja meg akarta látogatni, megakadályozta, hogy annak látogatási engedélyt adjanak. A fegyelmi bíróság pénzbüntetésre ítélte. Nevezettet ezután saját kérelmére nyugdíjazták.
- b) dr. Gerő Andor királyi törvényszéki jegyző, ügyészi megbízott a proletárdiktatúra alatt igazságügyi megbízott volt a Vörös Őrség Főparancsnokságánál. E minőségében visszaélést vagy egyéb atrocitást nem követett el. A fegyelmi bíróság azért, mert állást vállalt, hivatalvesztésre ítélte.

A kezelő személyzet tagjai közül senki ellen sem indult meg fegyelmi vagy büntető eljárás.

XV. A tanácsrendszer bukása után elkövetett kommunista izgatások

A proletárdiktatúra bukása után sok olyan ember akadt, aki visszakívánta és örömmel üdvözölte volna annak feltámadását. A román megszállás alatt még gyakoriak e tünetek, később azonban mindinkább szörvényszerűsödtek. A jellemzőbb ügyekben készített vádindítványokat (31 db) 104. alatt csatolom.

A bolsevizmus bukása után a külföldre menekült népbiztosok és csatlósaiak rágalmozó hadjáratot indítottak Magyarország ellen. Rágalmaikkal azt akarták elhitetni a külfölddel, hogy hazánkban „fehérterror” dühöng. Hogy ez a képtelen és aljas híresztelés mennyire nélkülöz minden alapot, a 105. alatti melléklet illusztrálja.

Budapest, 1920. október 26.

Dr. Váry Albert
királyi főügyész

II. Összefoglaló jelentés a Duna–Tisza közén 1919. év őszén, 1920. év tavaszán és 1921. év nyarán kommunista- és zsidóüldözésekkel kapcsolatban elkövetett, hivatalból tudomásomra jutott vagy előttem panaszolt bűncselekmények nyomozásáról, a tett intézkedésekről, s az ügyek jelen állásáról

Tartalomjegyzék

Bevezető

- I. SOLTI ÜGY
- II. IZSÁKI ÜGYEK (kisebb jelentőségűek)
FÜLÖPSZÁLLÁSI ÉS PUSZTASZENTIMREI ESETEK
- III. EGYÉB ÜGYEK
- IV. AZ IZSÁKI RABLÓGYILKOSSÁG, A LAJOSMIZSEI ÉS A MÁRIAHÁZAI
ÉS GYÁRMAJORI GYILKOSSÁG ÜGYE
 1. *AZ IZSÁKI GYILKOSSÁG ÜGYE*
 2. *MÁRIAHÁZAI ÉS GYÁRMAJORI GYILKOSSÁG ÜGYE*
 3. *LAJOSMIZSEI GYILKOSSÁG ÜGYE*

*

Az 1921. augusztus közepén nyert megbízatásom folytán, mint a Budapesti Kir. Főügyészséghez kirendelt kir. főügyész felhívtam a kecskeméti, kalocsai, szolnoki és szegedi kir. ügyészségeket, hogy az ilyfajta ügyekben tett följelentéseket, s nyomozási iratokat hozzám terjesszék föl. Ez ügyekben ugyanis a bűnvádi eljárástól csak úgy vártam sikert, ha a nyomozást kiveszem azon helyi hatóságok kezéből, kik eredményt elérni nem tudtak, s azt magam irányítom és végeztetem a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya által. Megkerestem továbbá az illetékes katonai hatóságokat, így elsősorban a m. kir. csendőrfelügyelő ügyészét, hogy az ez ügyekben a katonai hatóságok előtt folyamatba tett eljárás iratait közöljék velem részben tájékozódás, részben annak megállapítása végett, hogy az ott folyó bűnügyekben polgári egyén szerepel-e gyanúsítottként.

Az ily módon hozzám jutott vagy betekintésre megküldött iratokból megállapítottam, hogy a lefolytatott eljárás a legtöbbször eredménytelen maradt, s megakadt a följelentésnél vagy az eredménytelen csendőri vagy rendőri jelentésnél. Egyes esetekben pedig a tettesek kiléte megállapítást nyert ugyan, de azok, bár indokolt lett volna, le nem tartóztattak, s a további eljárás szünetelt.

Ez alapon minden egyes ügyet újra folyamatba tettem, s a nyomozás teljesítése végett a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztályát kerestem meg. Jogom volt erre, mert a Budapesti Kir. Főügyészség impériumát gyakoroltam, s mert az ügyekben az eljárást a rögtönítélőbíróság elé tartozó lázadás büntette címén indítottam

meg, mikor az a bíróság illetékes, amelyhez a kir. ügyészség fordul. Jelen esetben egyes ügyeket a Budapesti Kir. Büntető Törvényszék mint rögtönítélőbíróság elé kívántam vinni, s így az ügyési funkciókat a Budapesti Kir. Ügyészség által mellém rendelt Dr. Kovács Péter kir. ügyész útján teljesítettem.

Az eljárástól gyors sikert úgy vártam, hogy elrendeltem az iratok alapján bűncselekménnyel gyanúsítható összes gyanúsítottak letartóztatását. Mikor azonban 1921. augusztus 29-én e célból Izsákra mentünk, kiderült, hogy a terheltek egy része elbújdosott, más része Nyugatmagyarországra ment. Ez a körülmény a nyomozás kilátásait igen rontotta. Addig ugyanis, míg a terheltek letartóztatva nincsenek, sem a sértettek, sem a tanúk nem mertek vallani. A nyomozás tehát nagyon lassan haladt, s igen csekély eredménnyel. Letartóztattunk vagy 20-22 egyént, de ezek mind másod- és harmadrangú egyének voltak, s a bűncselekmények elkövetésénél kisebb szerepet játszottak. A vezérek, az igazi tettesek: Franczia Kiss Mihály, Balogh Ferencz, Pataki Nándor, Zbona János, Zana László, a Danics fivérek, főként Danics Mihály, az izsáki zsidók elkergetésében és általában a zsidók üldözésében és bántalmazásában vezető szerepet játszott Füvessy fivérek, Dr. Rád Árpád, stb., stb. kézrekeríthetők nem voltak. Több mint nyolcvan ember ellen adtam ki elfogatóparancsot, s ezek közül alig került néhány kézre, jelentős alak egy sem. Pedig a letartóztatások iránt nemcsak a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján intézkedtem, hanem megkerestem Nyugatmagyarország fő kormánybiztosát is és a szegedi csendőrkörületi parancsnokot. Amíg pedig a terheltek szabadlábban voltak, addig a nyomozástól komoly siker nem volt várható. Mutatja ezt a solti eset (Léderer Adolf 1921. augusztus 16-án Solton történt legyilkolása és a többi zsidók házainak éjnek idején történt összelövéldözése), hol a tettesek kiléte máig sem volt kideríthető. Pedig e tekintetben mindent megtettünk, s akit a bűncselekménnyel kapcsolatba tudtunk hozni, letartóztattuk. Nagyon valószínű, hogy a gyilkosok közt volt Cserna István szabadszállási parasztleány; le volt ez ügyben kívülé még tartóztatva hét egyén, s a nyomozás mégsem járt eredménnyel. Mert az igazi vezérek, így elsősorban Balogh Ferencz szabadlábban, illetve távol és szökésben voltak.

Az 1921. évi augusztus hó közepén megindított nyomozásokról általánosságban azt kívánom megjegyezni, hogy az egyes bűncselekményekre vonatkozó tényállás – beleértve az elkövetés módját és valamennyi tettes személyét – minden irányban még mindig nem volt megállapítható. Ennek oka nem a nyomozó közegek mulasztásában vagy lanyha eljárásában, hanem mint említettem abban rejlett, hogy a főtettesek részben megszöktek, részben a volt Prónay- és Héjjas-féle zászlóaljokban önként jelentkezvén, Nyugatmagyarországon a felkelők táborában tartózkodtak, s a beszerzett adatokból tudott tettesek ellen hiába bocsátottam ki elfogatóparancsot, nemcsak hogy a tetteseket letartóztatni nem tudtam, de még annyit sem érhettem el, hogy legalább kihallgatásuk céljából megjelenjenek. E részbeni eredménytelenség oka volt az is, hogy az emberek ma is szöknek a tanúskodás elől. Eclatáns példa erre az, hogy a solti, fülöpszállási, izsáki tanyai lakosok a nyomozás során semmiféle tanúidőzésre meg nem jelentek, s a detektívek csak úgy tudták e tanúkat megkapni, illetve kihallgatni, hogy éjjel a tanyát körülfogták, mert máskülönben megesett, hogy a detektívek szemeláttára lóháton menekült előlük a kihallgatandó tanú.

Az 1921. november 3-iki magas kormányzói kegyelmi elhatározás folytán ez

ügyek legnagyobb része megszűnt. Kétségtelen ugyanis, hogy a tetteseket a cselekmények legnagyobb részének elkövetésénél nem önző egyéni nyereségvágy, hanem részben kommunista, részben zsidóüldözés és gyűlölet vezette. A magas kegyelmi elhatározás óta a nyomozásnak az volt a célja, hogy megállapítsa, mi volt a cselekedetek alap indítóoka. Megállapítható, hogy a cselekmények annak idején általában a kommunista-üldözés jegyében indultak, s egy-két esettől eltekintve (izsáki rablógyilkosság), csak később, 1920. év tavaszán fajultak kifejezetten zsidóüldözésekké. Bizonyos az is, hogy az első elhurcolások (augusztus, szeptember és október) indítóoka az volt, hogy az elhurcoltak kommunisták voltak. November 16-án Kecskeméten, november 17-18. közt Izsákon és november 22-ére virradóra a lajosmizsei vonat-ról és Lajosmizséről történt elhurcolások és legyilkolásoknál szerepelnek vegyes motívumokként: kommunista gyanús egyének, zsidók elleni gyűlölet és anyagi haszonszerzés. Kétségtelen például, hogy az Izsákról elhurcolt egyénekkel szemben közönséges rablógyilkosság követtetett el. 1920. év tavaszán már kifejezetten zsidóüldözés történik. Azonban az Izsákról elkergetett zsidók holmija is eltűnik, és az 1920. április - júniusban elkövetett gyilkosságoknál is előfordul, hogy értékek is eltűnnek. Sajnos az ügyek legnagyobb része még ma is homályban van, s a tettesek kiléte kétségtelenül meg nem állapítható. A nyomozás feladata utóbb már csak az volt, hogy kiderítse, mi lehetett, mi volt a tettesek cselekményének indítóoka.

Természetesen a kegyelmi elhatározás folytán az összes ügyek vesztettek jelentőségükből. Miután a gyilkosságok legnagyobb része kegyelem alá esik – egy-két rablógyilkosság kivételével – a többi rablások, lopások stb. nagyobb súllyal nem bírnak, s ezek részletes tisztázását feladatommak nem is tekintettem. Feladatom utóbb arra szorítkozott, hogy megállapítsam, fennforognak-e a kegyelem föltételei, s akkor ezért, ha pedig nem, akkor az ügy csekélyebb jelentőségére tekintettel az eljárás folytatása vagy a kegyelmi eljárás megindítása végett az összes iratokat visszaküldöttem az illetékes kir. ügyészséghez.

Azokban az ügyekben azonban, melyek rablógyilkosságoknak látszottak, a nyomozást folytattam, s a tényállás tisztázása, s a tettesek letartóztatása után szándékoztam az ügyeket az eljárás folytatása – vizsgálat és vizsgálati fogság indítványozása – céljából az illetékes kir. ügyészségekhez eljuttatni. Azokat az ügyeket, hol a tettesek kétségtelenül katonák, az illetékes katonai ügyészséghez, illetve a m. kir. csendőrfelügyelő ügyészhöz küldtem meg.

Az ügyek egy részénél a nyomozás során az volt megállapítható, hogy a kiderített bűncselekmények nem foglalják ugyan magukban a Btk. 153. §-a alá eső lázadás büntetvének alkotóelemeit, de más (rablás, lopás, magánosok elleni erőszak, magánlaksértés, zsarolás büntette, stb.) bűncselekmények tényelemei fennforognak; figyelemmel arra, hogy ezen más bűncselekmények miatti eljárásra az elkövetési hely szerinti bíróságok, illetve ügyészségek illetékesek; továbbá, mert az említett magas elhatározás alapján a cselekmények túlnyomórészt kegyelem alá esnek, végül miután arra nézve, hogy a kegyelem alapjául szolgáló feltételek fennforognak-e, esetleg még külön nyomozás szükséges, akként intézkedtem, hogy ezen statáriális eljárás alá nem vonható bűncselekményekre vonatkozó nyomozati iratok legnagyobb részét további megfelelő eljárás végett az illetékes kir. ügyészségekhez visszaküldöttem.

Hasonlóan visszaküldtem az illetékes kir. ügyészséghez azon bűnügyeket is,

amelyekben szereplő tettesek kegyelem alá esnek, valamint azon ügyeket is, amelyekben eddig a tettesek kideríthetők nem voltak.

Alább felsorolom a Budapesti Kir. Ügyészség előtt folyamatban volt bűnügyeket a tett intézkedések feltüntetésével:

I. SOLTI ÜGY

A nyomozás adatai szerint Solton 1921. év augusztus 16. és 17-ike közötti éjjelen négy ismeretlen egyén bemászott Kovács Ignác sértett udvarába és ott a lakás ablaka alá menve a tettesek egyike beszóllott az ablakon:

„Kovács úr nyissa ki az ajtót, sürgőnyt hoztam”. Sértett rosszat sejtve az ajtót nem nyitotta ki, minek következtében a tettesek 20-25 lövést tettek a lakásba. A lövegek senkit sem találtak. Mikor a lövéseket tették, a szembenlevő takarékpénztár épületéből kijött Hollós József takarékpénztári szolga, akire a tettesek 2 lövést tettek, mire az visszazaladt. A lövések után a tettesek Goldner Lajos lakásához mentek, s mint-hogy itt sem nyitottak ajtót, a lakásba az ablakon keresztül néhány lövést tettek. Emberéletben nem esett kár. Innen Bauer Mózes lakásához mentek, hol az ablakot megkopogtatva hasonló módon az ajtó kinyitására hívták fel a sértettet, és miután nem nyitotta ki, 20-25 lövést tettek a lakásba. A lövések zajára felkeltek és menekülni akartak a szomszéd lakásban lakó Léderer Adolfék. A tettesek azonban e közben odaértek a lakáshoz és az ablakon keresztül azzal a fenyegetőztek: „Léderer, elkövetkezett a végórád!”. Léderer az üzleten keresztül kimenekült az utcára, de mintegy 40 lépésnyire – amikor egy kerítésen át akart mászni – a tettesek utolérték és puskatussal agyonverték és a hulláját az utcán hagyták anélkül, hogy pénzét és értéktárgyait elvették volna. Innen Ráb Jakab lakására mentek. Ott az ablak üvegeit puskatussal bezúrták és az ablakon bekiáltották: „Zsidók, reggelre hurcolkodjatok el valamennyien”.

A tettesek a legszélesebb körű nyomozás dacára kideríthetők nem voltak, miért is a nyomozást 114.763/1921. k. ü. számú határozatommal megszüntettem. Ez ügyben gyanúsítva és letartóztatásban voltak: Raffay István, Cserna István, Szőke János, ifj. Matern Ferencz, Szántó József, Szántó István, Rác János és Bugyi János.

II. IZSÁKI ÜGYEK (kisebb jelentőségűek)

1./ Haskó Hermann feljelentése szerint 1920. március havában menekült Pestre. Április havában Erzsébet és Irma leányát leküldte Izsákra, ott maradt borának elszállítása végett. Mindjárt másnap éjjel Balogh Ferencz és a két Füvessy felfegyverkezve a lakásba mentek, leányait durva szavakkal támadták, s házkutatást tartottak. Fia lakkcsizmáját és katonaruháját Balogh Ferencz magához vette, s leányainak megparancsolta, hogy azonnal hagyják el Izsákot, amit azok akkor éjjel meg is tettek. Másnap Balogh Ferencz és Teischler István a lakásból egy társzekéren minden értékes holmit elvittek. Kára: 300.000 korona.

A nyomozás során a feljelentésben foglaltak legnagyobb részben bizonyítást nyertek. A bútorok egy részével az ÉME izsáki osztályának helyiségeit rendezték be. Egy

szekér ingóságot Eördögh Tibor orgoványi főjegyző is elvitetett. Az élelmiszerek egy része az ottani csendőrsnek adatott át 1395 korona ellenében. Több holmit ismeretlen tettesek is elvittek. Sértett lakását a lakáshivatal Birkás Ferencznek, Szegvári Péternek és Petrovics Istvánnak utalta ki, akik a megmaradt bútorok egy részét használták is.

A nyomozati iratokat megfelelő eljárás végett 111.579/1921. k. ü. számú határozattal a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.⁴⁴⁷

2./ Rózsa Manó panaszában azt adta elő, hogy miután Izsákról elmenekültek, a lakást Guttenberg Margit házvezetőnőre bízta. Elmenekülésük után lakásukat Balogh Ferencz és társai kirabolták. Kára 3 millió. Hallotta, hogy Teischler a bezárt ruhaszekrény tartalmát és értékpapírjait kidobálta az utcára. Pincéjéből 30-40 hl bort és vagy 400 darab hordót, két kocsiját, 2 lovát elvitte. Nemzeti Hadsereg javára 40.000 koronát vetettek ki rá. Befizette, nyugtát nem kapott.

A nyomozás során megállapítást nyert, hogy a lakásból Balogh Ferencz és Teischler István két csendőrrel egy társzekerre rakatott bútorokat és egyéb ingóságokat, Balogh két bőrkabátot is elvitt. A bútorokat Füvessy hadnagy Kecskemétre szállította, ott a kecskeméti gazdasági gőzmalommal szemben levő földszintes házban helyezték el. A két kocsilovat és kocsit Füvessy hadnagy Kecskemétre vitette, s egy darabig ott használták, majd később Orosz György főhadnagy a fogatot Pestre küldte a szegedi vadászszázalój címére. Mai napig sem kerültek elő. Az élelmiszerekből Balogh Ferencz többeknek utalt ki. A csendőrség 10-16 q tengerit kapott.

Kállai Gábor és Kállai Gyula egy megrakott szekérrel vitt el tengerit. A csendőrök egy morzsológépet is elvittek, egy nagy borszállító kocsit Kállai Gábor vitt el. A bútorok elszállítása alkalmával a községi előjáróság 2 tagot küldött ki, hogy az elvitt ingókról leltárt vegyenek fel. Sértett ingóiból ismeretlen egyének is hurcoltak el. A Nemzeti Hadsereg javára történt gyűjtés eredményéről a községi előjáróság elszámolni nem tud.

A tényállás még minden irányban tisztázva nincs.

A nyomozati iratokat megfelelő eljárás végett a 111.561/1921. k. ü. számú határozattal a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

Ez ügyben gyanúsítottként Teischler István le volt tartóztatva.

3./ Strommer Béla feljelentésében azt adta elő, hogy 1920 elején menekült Izsákról, április elején hazajött, amikor Füvessy testvérek meghagyták neki, hogy a község házában jelentkezzen. Ugyanekkor elvittek tőle egy vadászfegyvert. Másnap a község házában a két Füvessy megverte, s ezért mindjárt elmenekült. Elmenekülése után Balogh Ferencz és társai a lakását felnyitották, s onnan összes fehérneműt, vagyis női és férfi ruhákat és edényeket elvittek. Az elvitel után megjelent Horky jegyző és jegyzőkönyvet vett fel, hogy a házkutatás alkalmával semmitsem vittek el. Lakását az ÉME nevében lefoglalta Balogh Ferencz. 1920. október 26-án Berta húga lement

Izsákra, s Horky ekkor azt mondta neki, hogy a bútorokra szüksége van, nem engedni elszállíttatni, csak oly feltétel mellett adja ki egy részét, ha annak használatába írásban beleegyeznek. Fatelepéről 150.000 korona értéket és 300 hl úrtartalmú hordót, két igásszekeret, 5000 darab szőlőkarót, egy vagon tűzifát vittek el, ez utóbbit Horky vette igénybe az ÉME javára.

A nyomozás során a feljelentésben foglaltak nagyrészen bizonyítást nyertek. A lakásból Balogh Ferencz, Teischler István és eddig még ki nem derített társai vittek az ingóságokat. A tettesek közt volt a két Kállai, Bognár István és ifj. Murancsik Sándor is. A faanyagokkal Balogh rendelkezett, ő utalt ki többeknek abból, az árát ugyan megállapították, de senki sem fizetett érte. Hasonlóképpen cselekedett a hordókkal is. Balogh Ferencz az általa elvitt ruha és egyéb ingókból többeknek adott részben ajándékba, részben fizetés fejében. Így például Horváth Józsefnének, Basa Pálnének, s ezenkívül a felnyitott lakásból ismeretlen egyének is hurcoltak el több ingóságot. Ezenkívül Horváth János, Fekete Ferencz, Kecskés Mihály, Szabó György, Deák László is vittek el különféle ingóságokat.

A nyomozás még ez ügyben is kiegészítésre szorul.

A nyomozati iratokat megfelelő eljárás céljából a 111.580/1921. k. ü. számú határozattal a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

4./ Weisz Béláné azt panaszolta, hogy az 1920. év április elején déltájban a szőlőben levő lakásán megjelent Balogh Ferencz, Teischler István és Kosztka László és Balognál Mannlicher fegyver, Teischlernél revolver volt. A szobából Balogh mindenkit kiküldött, majd ráívalt: „Mit mondtál, te rothadt zsidó, igaz-e, hogy azt mondtad, szartok az Ébredő Magyarok Egyesületére!”. Ő tagadta, ekkor behívatta Farkas Endrét és feleségét, akik azt bizonyították. Ekkor Balogh Ferencz bajonetszíjjal, Teischler pedig nádpálcával ütlegettek. Teischler a revolvért is ráfogta. Majd arra kényszerítették, hogy az ott összegyűlt parasztnak csókoljon kezét, ez meg is történt, sőt a nála levő két zsidó borkereskedővel is ugyanezt tették, sőt mindkettőt Balogh és Teischler megbotozták. Ekkor Balogh és Teischler kihirdette a parasztnak, hogy most már a zsidókat megölni és a zsidók vagyonát széthordani szabad, s ekkor eltávoztak. Távozásuk után az összegyűlt csőcselék a lakásba behatolt és értékes ingóit és élelmiszereit és 10.000 korona készpénzt széthurcolták. Kára 200.000 korona. Sérülésével két hétig feküdt, de három hónapig beteg volt.

A nyomozás során a feljelentésében foglaltak bizonyítást nyertek.

Ez ügyben letartóztatásban volt gyanúsítottként Teischler István.

A nyomozati iratokat megfelelő eljárás céljából 111.566/1921. k. ü. számú határozattal a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

5./ Kovács Ignác feljelentésében azt adta elő, hogy 1920. április 2-án este 10 órakor a Füvessy testvérek a község házára vitették, s ott a két Füvessy őt súlyosan bántalmazta. Másnap elmenekült. Nehány nap múlva lakását feltörték, igen sok ruhaneműt, ékszert és 50/60 ezer korona készpénzt elvittek. Üzletét szintén kifosztották. Kára több mint egymillió korona.

A nyomozás során eddig csak az nyert megállapítást, hogy sértett lakását ismeretlen katonai és civilruhás egyének feltörték, s onnan igen sok ingóságot elvittek.

⁴⁴⁷ A Kecskeméti Királyi Ügyészség iratanyaga 1944-45-ben megsemmisült.

Ugyancsak nagyobb mennyiségű bort vittek el a pincéből is. Veréb András tanú vallomása szerint a már feltört lakásból Balogh Ferencz ismeretlen társaival egy nagy kosár férfi ruhaneműt vitetett el állítólag saját maga részére.

A nyomozás a tényállást minden irányban még nem derítette fel.

A nyomozati iratokat megfelelő eljárás végett 111.569/1921. k. ü. számú határozattal a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

Ez ügyben gyanúsítottként Teischler István és Mózes István voltak előzetes letartóztatásban.

6./ Brüli Bertalan feljelentésében azt adta elő, hogy 1919. november 20-án éjjel Papp Kálmán és Felföldi Dezső a kerítésen átmászva az ablakához mentek, s követelték, hogy nyissa ki az ajtót, de miután nem nyitotta ki, elmentek. Izsákra érkezvén 1920. március végén Füvessy hadnagy és öccse bekísértették a község házára Mihály fiával együtt és ott megverték. Ugyanaznap délután Mihály és József fiát bevitték a község házára és ott összerugdosták. Családjával Pestre menekült. Üzletét, lakását, pincéjét teljesen kifosztották. Szerinte a kifosztásban része volt Felföldi Dezsőnek, Papp Kálmánnak, Teischler Istvánnak és Balogh Ferencznek. Elvittek az üzletéből másfélmillió korona körüli értéket, két leányának kelengyét, ruha és fehérneműket, 4 kocsiszámfát, stb.

A nyomozás során megállapítást nyert, hogy sértettet és fiát a két Füvessy és Balogh Ferencz verték meg. A Csuzi Gergely tanú vallomásából pedig az állapítható meg, hogy sértett lakását Balogh Ferencz és ismeretlen kecskeméti katonák fosztották ki és szekereken Kecskemét felé szállították. A Damásdi Dezső tanú vallomásából pedig az látszik megállapíthatónak, hogy a sértett pincéjéből mintegy 10 hl bort Balogh Ferencz és az ismeretlen kecskeméti katonák vittek el. Megállapítást nyert, hogy a főszolgabíró engedélyével a csendőrsnek sértett fájából 4 kocsiságat kiutaltatott. A vételár eddig még meg nem térített.

A nyomozati iratokat megfelelő eljárás végett 111.583/1921. k. ü. számú határozattal a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

Ez ügyben letartóztatásban volt Felföldi Dezső, Horky János.

7./ Gábor Manó és Strelinger Károly feljelentése szerint 1920. év április elején egy éjjel a két Füvessy fegyveresen berontott hozzájuk, s súlyosan bántalmazták és szidalmazták őket. A fenyegetések folytán másnap elmenekültek. Elmenekülésük után Balogh Ferencz, Teischler István és Füvessy hadnagy bezárt lakásukba behatolva bútorokat, ruha-, fehérneműket és 3 kg ezüst evőeszközt elvittek. Faraktárát is szétgurították. A nyomozás során megállapítást nyert, hogy a bántalmazók Füvessy hadnagy és testvére voltak. A Molnár Sándor és Miskár Mihály tanúk vallomásából megállapítható, hogy sértettek lakásából Balogh Ferencz és Teischler István ismeretlen társaikkal egy társzékkel bútorokat és egyéb ingóságokat vittek el, de hogy az ingóságok hova kerültek, az megállapítható nem volt. Tény az is, hogy a sértettek Wertheim szekrénye, amikor ott az ingók elvitele után Horky János megjelent, nyitva volt, s abban 375 korona 60 fillér találtatott, mely bűnjelül kezeltek. Megállapítható az is, hogy a sértettek faraktárából Balogh Ferencz idegenek részére nagyobb mennyiségeket utalt ki, melyek közül csak kevés került vissza.

Ez ügyben előzetes letartóztatásban volt Teischler István gyanúsított.

A nyomozati iratokat a bűnjelekkel együtt 111.585/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további szabályszerű eljárás végett a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

8./ Fischer Zsigmondné azt panasolta, hogy 1920. év április havában menekülés után lakását kifosztották.

Megállapítást nyert, hogy sértett lakásából ifj. Horváth József, ifj. Árvai András, Furár Györgyné, Damásdi Imréné, Pintér Gyula izsáki lakosok vittek el egyes ingóságokat, de a tényállás pontosan kiderítve nincs.

A nyomozati iratokat 111.564/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán illetékes eljárás céljából a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

9./ Koródi Anna feljelentésében azt adta elő, hogy mint Beck Gyula izsáki lakos házvezetőnője 1920. június havában lejött Izsákra, hogy a gazdaságban körülnézzen. Az esti órákban Árvai András és Mózes István azért, mert zsidónál szolgál, kutattak utána, hogy elhurcolják. Ő azonban elrejtőzve, nem tudták megtalálni.

Megállapítást nyert, hogy sértettet Árvai András és Mózes István tényleg keresetkígyveresen, de nem találták meg.

A nyomozati iratokat illetékes eljárás céljából 111.565/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

10./ Dr. Dombóváry Géza feljelentésében azt adta elő, hogy az izsáki zsidótemplomot 1920. év tavaszán ismeretlen tettesek feltörték, a padokat összetörték, a frigszekrényt szétzúzták, a tórákat ellopták, s a kegyzsereket megégették. A templom udvarára vályogvető cigányokat kvártélyoztak be.

A nyomozás során megállapítást nyert, hogy a zsidótemplomot ismeretlen tettesek feltörték, a frigszekrényt ajtajait kifeszítették, annak függőnyeit letépték, tóratekerceket, aranyhímzéses takarókat elvitték. Más rongálás nincs. Tettesek kideríthetők nem voltak.

A templom udvarán levő iskola épületébe az izsáki lakáshivatal Horváth János kőművest helyezte be. Az iskola felszereléseket és padokat Horky János részben a polgári iskolába, részben a matyó elemi iskolába vitette. A metsző lakásába Suki Béla és Pintér Ignác zenészeket helyezték be.

A nyomozati iratokat 111.568/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további illetékes eljárás céljából a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

11./ Özv. Schmiedt Árpádné azt panasolta, hogy elmenekülése után lakása padlásáról 15 q tengerit, 5 ponyvát, 32 darab zsákot, üzlethelyiségéből is különféle holmikat elvittek. Balogh Ferencz utasítására Weir József nevű alkalmazottja ismeretleneknek átadta fekete hintóját. Pincéjéből 5 hl bor és összes hordói hiányoznak. Kára 180 ezer korona.

A nyomozás során csak annyi állapítottatott meg, hogy a hintót Kállai Gábor és Bognár István, egy szekér tengerit pedig Kállai Gábor és Kállai Gyula vittek el.

A nyomozati iratokat további szabályszerű eljárás végett a 111.571/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán a Kecskeméti Kir. Ügyészségnek visszaküldöttem.

12./ Weisz György azt panaszolta, hogy elmenekülése után bezárt lakásába ismeretlen egyének behatoltak, s onnan ruha- és fehérneműeket, ingaórát, ezüst és acél zsebórát, fényképezőgépet, stb. elvittek. Kára: 100.000 korona.

A nyomozás során csak annyi nyert megállapítást, hogy sértett lakását Kecskemétről oda kijött katonák fosztották ki, de ezeknek kiléte megállapítható nem volt.

A nyomozati iratokat 111.572/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további illetékes eljárás végett a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

13./ Fischer Kálmán azt panaszolta, hogy elmenekülése után 1920. év április havában rőfös és rövidáru üzletét teljesen kifosztották, irományait és üzleti könyveit megsemmisítették.

A nyomozás során tettesek kideríthetők nem voltak.

A nyomozati iratokat 111.574/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán megfelelő eljárás céljából a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

14./ Böhm Lajosné feljelentésében azt adta elő, hogy 1920. év elején két lovát és kocsiját Balogh Ferencz és a Kállai testvérek elvitték. Lakásából ágy- és fehérneműeket, a szőlőjéből pedig felszerelési tárgyakat vittek el ismeretlen egyének.

Megállapított a nyomozás során, hogy sértett lakását jóval a zsidóüldözések előtt törték fel ismeretlen tettesek, mert lakásuk lakatlanul állott. A fogatot Balogh és Kállai Gábor rendeletére használták. A lovak megkerültek, de a kocsi nem. Hogy a kocsi kinek birtokában van, eddig megállapítható nem volt.

A nyomozati iratokat 111.575/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további illetékes eljárás végett a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

15./ Özv. Krausz Samuné azt panaszolta, hogy elmenekülése után lakását ismeretlen tettesek kifosztották. Raktárhelyiségében sok áru maradt, melyet Schmiedt Nándor főhadnagy adott el Adonyi Schmiedt nevű orgoványi kereskedőnek. Schmiedt a főszolgabíró engedelmével költözött be az üzletbe, pedig sohasem volt izsáki lakos. Az árukészletet Schmiedt Nándor árusította ki.

A nyomozás adataiból megállapíthatóan tény az, hogy sértett elhagyott üzletébe Förster főszolgabíró Schmiedt Nándor főhadnagyot helyezte be, aki az ott maradt áruk egy részét kiárusította, a másik részét Adonyi Schmiedt orgoványi kereskedőnek eladta. Az áruk egy része le is foglaltatott.

Megállapított az is, hogy 1920. év április elején Balogh Ferencz megjelent sértett lakásán és különböző fenyegetések mellett ráparancsolt, hogy hagyja el azonnal a községet.

A nyomozati iratokat a 111.576/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további megfelelő eljárás céljából a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

16./ Pollák Emil sértett feljelentése szerint 1921. július 17-én Izsákon vásár volt. Délelőtt 11 órakor a kisbíró kidobolta, hogy az ÉME-nek gyűlése lesz, amelyen a

zsidóknak is ott kell lenni, mert ha nem, akkor kikapnak. Nehány perc múlva a vásáron levő zsidó kereskedőket 4-5 ember botokkal megrámadta, ütlegették, áruikat szétdobálták, úgyhogy mindenik zsidó kereskedő tetemes kárt szenvedett, mert a csöcselék az áruk egy részét részben elhordta, részben összetörte.

A nyomozás során a feljelentésben foglaltak legnagyobb része bizonyítást nyert. A tettesek Rád Árpád, Teleki Viktor, Hoblich Károly, Horky János és néhány ismeretlen egyének voltak.

A támadást a csendőrség, a községi előljáróság nem akadályozta meg.

A nyomozati iratokat 111.577/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

17./ Werkner Árpád feljelentésében azt adta elő, hogy Izsákról elmenekülése után 652 darab vesszőkosarat, 395 darab vesszőfedeleket és 101 darab zsákfedeleket hagyott hátra, melyeket Birkás Ferencz jogtalanul eltulajdonított.

A nyomozás során megállapítást nyert, hogy sértettnek a Strommer üzletébe beraktározott vesszőkosarait Balogh Ferencz Birkás Ferencznek adta el 2000 koronáért, mely összeget az ÉME pénztárába fizetett be.

A nyomozati iratokat 111.578/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további illetékes eljárás végett a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

18./ Özv. Neubach Dezsőné panaszában azt adta elő, hogy 1920. július havában ifj. Murancsik Sándor megjelent lakásán, s közölte, hogy Balogh Ferencz azt parancsolta, miszerint azonnal hagyja el a községet, s néhány perc múlva megjelent ott Balogh Ferencz is, s megbotoztatással fenyegetve felhívta a község azonnali elhagyására. Ennek következtében elmenekült, s kevés idő múlva lakását feltörték, ingóságait széthurcolták. Panaszolta továbbá, hogy 1920. március havában több értékes ingóságot megőrzés végett átadott Dóka Istvánnak, ki azonban azokat vissza nem adta.

A nyomozás során megállapítást nyert, hogy sértett lakásából egyes ingók hiányoznak. Bútorai részben a lakásban vannak, részben a lakásba helyezett lakók használatuk. Egyes gazdasági felszerelési tárgyakat is elvittek ismeretlen tettesek. Két kocsit akáczfát a csendőrség vitetett el, mely a főszolgabírónak bejelentetett. Dóka Istvánné a nyomozás során az általa átadott ingóságok legnagyobb részét visszaadta, miértis sértett büntető eljárás megindítását nem kérte.

Ez ügyben előzetes letartóztatásban volt ifj. Murancsik Sándor gyanúsított.

A nyomozati iratokat a 111.581/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

19./ Fehér Izidor azt panaszolta, hogy elmenekülése után Murancsik Sándor az üzletét feltörte és oda behelyezkedett, s nincs kizárva, hogy az árukat is eltulajdonította. Panaszolta továbbá, hogy 1920. október 3-án lement Izsákra, hogy a gazdaságában széjjelnezzen. A vasúti állomáson Kállai Gábor, Fekete Árpád és Rankasz János megrámadták, véresre verték és zsebéből 27.000 korona készpénzt elvették.

A nyomozás során nem nyert bizonyítást az, hogy sértett üzletébe ifj. Murancsik Sándor jogtalanul behatolt volna vagy az árukat eltulajdonította volna.

Megállapítást nyert, hogy sértettet október 3-án a vasúti állomáson súlyosan megverték és pénzét elvették. Tettesek kideríthetők nem voltak. Az ez ügyben letartóztatva volt Fekete Árpád gyanúsított ellen terhelő adat beszerezhető nem volt.

A nyomozati iratokat további illetékes eljárás céljából a 111.582/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

20./ Krausz Izidor panaszában azt adta elő, hogy 1919. év augusztus havában Orgoványon egy éjjel Felföldi Dezső, Franczia Kiss Mihály és Héjjas Aurél lakásába bementek, s ott őt súlyosan bántalmazták, majd a község házára hurcolták, de másnap elengedték. 1919. októberben Orgoványról Izsákra menekült, lakását és üzletét bezárta. Novemberben ment vissza és látta, hogy lakása és üzlete fel van törve és abból 80.000 korona érték hiányzik. A megmaradt holmikat Izsákra szállíttatta. Az átszállítás alkalmával Felföldi Kálmán azzal a fenyegetéssel, hogy a bugaci erdőbe fogja vitetni, arra kényszerítette, hogy az összes üzleti berendezéseit 1000 koronáért neki adja el.

A nyomozás során megállapítást nyert, hogy sértettet Felföldi Dezső és a feljelentésben megjelölt társai 1919. augusztus havában lakásában súlyosan bántalmazták.

Megállapítást nyert, hogy lakásából és üzletéből több dolog hiányzik, de sem a tettesek, sem az, hogy miket vittek el, kideríthető nem volt. Felföldi Kálmán gyanúsított a zsarolásra vonatkozólag eddig kihallgatható nem volt.

A nyomozati iratokat 111.584/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további szabályszerű illetékes eljárás végett a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

21./ Veress István feljelentésében azt adta elő, hogy ő évek óta Az Ujság című lapot járatta, de azt Balogh Ferencz mindennap elkobozta, és őt ezért mint hazafiatlan elemet az ÉME-ből Balogh Ferencz kizárta.

1920. április 1-én délelőtt Füvessy hadnagy egy polgárőrrel a község házára hívatta, s midőn oda gyanútlanul elment, Füvessy és az ott levő Kass János zászlós fejbeverték. 1920. április 16-án két fegyveres polgárőr bekísérte Paál Gyula és Horváth István tanítókat a Balogh Ferencz utasítására azért, mert őt (sértettet) rágalmazó tartalmú jegyzőkönyvet nem akartak elárulni. Ugyanekkor Balogh Ferencz kijelentette, hogy még akkor éjjel Héjjas Iván kijön Izsákra és vele együtt a tanítókat is kiviszi Bugacra. Ő ennek következtében Pestre menekült, s néhány hónapig itt tartzkodott. Ez ügyben a Kecskeméti Kir. Járásbíróság előtt is bünvádi eljárás volt folyamatban.

A nyomozás során csupán sértett hallgattatott eddig ki, miért is a nyomozati iratokat a 111.562/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további megfelelő eljárás végett a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

22./ Wurga Imre feljelentésében azt adta elő, hogy 1920 nyarán Izsákról el kellett menekülnie, mert felszólalt a gazdák gyűlésén, a Förster főszolgabíró vezetése alatt működő részvénytársaságnak a szőlősgazdák érdekeire sérelmes erőszakoskodása ellen. Előadta továbbá, hogy Révész szolgabíró el akarta rekvirálni lakását, s amikor ott megjelent, nővérére reá kiabált: „Aljas, pizok zsidóbarát, csendőrökkel vitetem Kunszentmiklóstra és kékre veretem.”

Ugyanezen ügghöz van csatolva Rózsa Manó feljelentése is, mely szerint 1920. október táján Deutsch Mór győri kereskedőnek Förster főszolgabíró megtiltotta, hogy a vásárolt borait elszállíthassa, összes igazolványait elkobozta, 60.000 ezer korona készpénzt pedig elvette azon a címen, hogy láncos.

1920. év őszén Bogdány Jenő borbizományos lement Kunszentmiklóstra borvásárlás céljából, onnan azonban eredmény nélkül visszatért, mert Förster főszolgabíró a piactéren azt mondta a gazdálkodóknak, hogy ne adják el a zsidóknak a borokat, ha pedig már eladták, tagadják meg az átadást.

A nyomozás során a Wurga Imre panaszában foglaltak legnagyobb részben bizonyítást nyertek.

Rózsa Manó feljelentésében foglaltakra nézve, a nyomozás még eddig foganatosítva nincs.

A nyomozati iratokat a 111.567/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán további szabályszerű illetékes eljárás végett a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

FÜLÖPSZÁLLÁSI ÉS PUSZTASZENTIMREI ESETEK

23./ Egy névtelen feljelentés szerint Vannay hadnagy 1920. április 3-án Fülöpszálláson megjelent, s a templomba menő zsidókat feltartóztatta, igazoltatta. Egy zsidót a község házára vitetett, ott megverte, pénztárcáját elvette, csak amikor megtudta, hogy a bennelevő pénz egy parasztagazdát, adta azt vissza. Ugyanő április 7-én megalakította az ÉME fülöpszállási osztályát, s kihirdette, hogy akinek zsidóval van baja, az csak forduljon őhozzá. Mikor egy gazdának egy zsidó ellen volt panasa, azzal az indoklással, hogy a keresztény mind tisztességes, a zsidó pedig mind gazember, a zsidót irtózatossan felképezte.

A nyomozás során a feljelentésben foglaltak nagyrészt bizonyítást nyertek, s megállapított, hogy Brósz Miklós volt az, akit Vannay hadnagy inzultált és akitől a pénztárcát elvette.

A nyomozati iratokat a 111.570/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

24./ Perlmutter József és neje feljelentése szerint Vannay hadnagy Perlmuttert a község házára hívatta, ott volt Balogh Ferencz és Tóti Imre fülöpszállási lakos is. Balogh és Vannay ütlegettek. Elmenekült tőlük a csendőrségre, Balogh és Vannay utánna mentek és követelték az őrstől, hogy tartóztassa le, de az őrs ezt megtagadta.

1920. év május 6-án Balogh Ferencz 6 fegyveres katonával bement a vendéglőjükbe, s az ott talált Kupfler Szidóniát és Panni leányát, valamint őt is szidalmazták, tetteleg bántalmazták és megparancsolták nekik, hogy azonnal hagyják el a községet, mert különben felakasztják őket.

1921. június 29-én Horky János, Szegvári Péter, Kállai Gábor, Kállai Gyula és Néveri csendőrtiszt helyettes megjelentek este 9 óra után a vendéglőjükben, Perlmuttert keresték, az egész lakást felkutatták, hogy elvihessék, de férje nem volt otthon.

A tényállás minden irányban még felderítve nincs, s ezért a nyomozati iratokat további eljárás céljából a 111.570/1921. k. ü. szám alatt a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldtem.

25./ Kosztovszki Dezső feljelentésében azt adta elő, hogy 1920. április 5-én este az ottani plébános, Lengyel József átízent hozzá, hogy meneküljön, mert az éjjel ki fogják végezni. Minthogy ez az üzenet Erdei Gábor ottani lakosnak is szólt, ketten elmenekültek. Családja otthon maradt. Éjjel 12 órakor megjelent a lakásán Szóts István tiszthelyettes két katonatiszttel, s házkutatást tartottak, de miután őt nem találták meg, kényszerítették nejét, hogy a község házára velük menjen, s ott súlyosan tetteleg bántalmazták.

E feljelentés tárgyában a tényállás még minden irányban nincs felderítve, s ezért a nyomozati iratokat a 111.570/1921. k. ü. számú határozatom kapcsán a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez visszaküldöttem.

III. EGYÉB ÜGYEK

1./ Friedrich István nemzetgyűlési képviselő panaszolta, hogy özv. Duxler Lajosné előtte azt panaszolta, hogy férjét, Duxler Lajos szentgotthárdi lakost, valamint Koblenz Ignác, Spiegler Leó és Eisenstein Arnold szentgotthárdi lakosokat 1920. évi január 26-án este egy alhadnagy és altiszt elhurcolták, s előbb Szombathelyre, onnan a Budapest felé induló vonattal tovább vitték. Nevezetteknek azóta nyoma veszett.

A M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyésze Ü.173/21. szám alatt megkeresésemre megküldötte az idevonatkozó eredménytelen nyomozás iratait, és ennek alapján megkerestem a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztályát a nyomozás folytatása végett.

Minthogy a cselekmény az időközben megjelent november 3-iki magas kormányzói kegyelmi elhatározás alá látszott esni, és minthogy a sértettek elhurcolásában gyanús polgári egyének ellen nyomatékos gyanúok a nyomozás során fel nem merült, az ügyben szereplő Horváth Endre alhadnagy és Jakula Béla főhadnagy ellen folytatandó eljárás céljából 1922. évi február hó 9-én megküldöttem az összes iratokat Dr. Schmitz Rezső m. kir. csendőrfelügyelő ügyészenek.⁴⁴⁸

2./ Somló Manó dunaföldvári lakos azt panaszolta, hogy fiát Somló György 21 éves önkéntes szakaszvezetőt 1920. évi március hó 28-án vagy 30-án katonai egyének Dunaföldváron meggyilkolták.

A m. kir. székesfehérvári vegyes dandárparancsnok ügyésze Ü.846/21. szám alatt ez ügyben a nyomozást megszüntette, s illetve Cseresznyés József azon cselekményét, hogy Somló Györgyöt letartóztatta és 30 botbüntetésre ítélte, kegyelmi elhatározás alá esőnek, s kegyelemben részesítendőnek jelentette ki.

⁴⁴⁸ A jelentésben írt esetekben a csendőrfelügyelő ügyészenek iratai jellemzően nem maradtak meg.

Nem merült fel adat, hogy ez ügyben polgári egyén ellen nyomatékos gyanú merülne fel, mégis a Szekszárdi Kir. Ügyészség elnöke utasított, hogy a sértett panasza folytán gyanúba vett polgári egyének ellen nyomatékos gyanúok hiányában vagy megszüntető határozatot hozzon, vagy vegye az ügyet kegyelmi eljárás alá.⁴⁴⁹

3./ Kalmár Vilmosné szegedi lakos azt panaszolta, hogy férjét, Kalmár Vilmost 1920. évi június hó 5-én este Pusztamérgesen valószínűleg Franczia Kiss Mihály és ismeretlen társai elhurcolták és utóbb Szankon meggyilkolták.

A csendőrfelügyelőség ügyésztől ez ügyben Ü.120/20., Ü.194/21., Ü.5741/20. szám alatt megszerzett iratokból megállapítottam, hogy ez ügyben a nyomozás eredménytelenül végződött.

Újból elrendeltem a nyomozást, és azt a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya teljesítette is.

A nyomozás igen csekély eredménnyel járt, s arra merült fel adat, hogy a cselekményben Franczia Kiss Mihály és Zana László szerepelnek.

Az iratokat az eljárás folytatása, illetve a kegyelmi eljárás megindítása végett a Budapesti Kir. Ügyészség megküldötte a Szegedi Kir. Ügyészségnek.⁴⁵⁰

4./ Manheim Sándor, Singer Géza és Kondor Dezső azt panaszolták, hogy Kerekegyházán 1920. évi június hó 2-án őket éjnek idején 8 tagból álló felfegyverzett társaság megtámadta, elverte, mincképpen következtében menekülni voltak kénytelenek.

Gombos Adolf kerekegyházai lakos panaszolta, hogy 1921. évi augusztus hó 17. és 18. közti éjjel Kerekegyházán ismeretlen tettesek több zsidó lakásába betörték, s ablakaikat bevették.

Özv. Kanitzner Arnoldné kerekegyházai lakos azt panaszolta, hogy őt 1920. évi május hó 19-én Kerekegyházán ismeretlen tettesek életveszélyesen megfenyegették, majd 1920. május hó 23-án állítólag Balogh Ferenc és társai minden ingóságát ellopták.

Ez ügyekben a nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján teljesítettem, majd a befejezett nyomozás iratait részben az eljárás folytatása, részben a kegyelmi eljárás folyamatba tétele végett a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez leküldöttem.

5./ A Szolnoki Kir. Ügyészség 14.548/1920. k. ü. számú iratai szerint állítólag a volt Prónay-zászlóaljhoz tartozó katonák, többek között Molnár Endre főhadnagy, Molnár Ferencz hadnagy és mások Szolnokon 1920. évi április hó 26-án több polgárt összeszedtek, elvitték Abonyba a gróf Vigyázó kastélyba, ott elverték és megkínozták őket.

A szenvedett verések folytán Abonyban meghaltak és nyilván elásattak Háy Géza és Király Béla. Utóbb odahaza állítólag szintén a szenvedett verések folytán elhaltak Vanderstein Henrik és Pintér László szolnoki lakosok.

⁴⁴⁹ A Szekszárdi Királyi Ügyészség vonatkozó iratai nincsenek meg.

⁴⁵⁰ A Szegedi Királyi Ügyészség vonatkozó iratai nincsenek meg.

Ugyanezen iratok szerint Szolnokról a fogházból 1920. évi április hó 28-án Abonyba hurcoltatott és ott kivégeztetett 18 állítólag kommunista egyén.

Ez ügyben beszereztem a m. kir. budapesti katonai körletparancsnok ügyészétől az Ü.2715/20., illetve Ü.246/21. szám alatti iratokat, s a nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya által folyamatba tettem.

Az időközben megjelent magas kormányzói elhatározás folytán e cselekmények kegyelem alá esvén, az iratokat a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztályától visszakértem.

Hogy a katonai hatóság előtt Háy Géza, Király Béla és társai meggyilkolása ügyében az eljárás minő eredménnyel végződött, tudomásom nincs. Ez ügyben a csendőrfelügyelőség ügyészehez intézett megkeresésem válasz nélkül maradt.

Az Ü. 246/21. számú katonai iratok szerint a szolnoki fogházból elhurcolt egyének Abonyban a gróf Vigyázó-féle kastély pincéjében fellázkodtak és felkoncoltattak. Ezen fegyverhasználati ügyben a m. kir. budapesti katonai körletparancsnok mint illetékes parancsnok a feljelentés félértetelét rendelte el, mert a fegyverhasználat jogos volt.

A Szolnoki Kir. Ügyészség által felterjesztett iratokat, valamint a m. kir. budapesti katonai körletparancsnok ügyészének Ü.4001/21. szám alatt megküldött iratát, amelyek Háy Gézáné panaszára vonatkoznak, és a Szolnokról 1920. évi április hó 20-án és azt követő napokon elhurcolt egyének elhurcolására is vonatkoznak, minthogy a cselekmény az 1921. évi november hó 3-án kiadott magas kormányzói kegyelmi elhatározás alá látszanak esni, visszaküldöttem a Szolnoki Kir. Ügyészségnek.⁴⁵¹

6./ Részint a Kecskeméti Kir. Ügyészség által felterjesztett iratokból, részint a csendőrfelügyelőség ügyésze által megküldött iratokból megállapítottam, hogy állítólag Francia Kiss Mihály és társai 1919. évi augusztus hó végén vagy szeptember hó elején Kecskemét-lakiteleki tanyáról elcipeltek Szijj Józsefet és Kaufmann Albertet. Kaufmann Albert eltűnt.

Ez ügyben a csendőrfelügyelőség ügyésznél Ü.112/21. szám alatt eljárás folyik. Megkeresésem dacára eddig nem kaptam értesítést arról, hogy ez ügyben polgári egyének szerepelnek-e?

7./ 1919. évi szeptember hó 12-én Schmiedt Rezső hadnagy és társai elhurcolták lakásukról Ürögi Lajos és H. Szabó János orgoványi lakosokat és megölték.

Az iratok a csendőrfelügyelőség ügyésznél vannak. A cselekmény kegyelem alá látszik esni. Hogy polgári egyének gyanúsíthatók-e ez ügyben, ezideig megkeresésemre felvilágosítást nem kaptam.

8./ 1919. évi szeptember hó 23-án délután Schmiedt Rezső hadnagy és társai orgoványi lakásukról elcipeltek és megölték Hagyma András és Csákö Mihály orgoványi lakosokat.

⁴⁵¹ A Szolnoki Királyi Ügyészség iratanyaga 1944-45-ben megsemmisült. A Szolnokon és környékén történt kegyetlenkedések egyik főszereplőjének, Gyulai Molnár Ferencnek elítélésére ld. a 406. jegyzetet!

Ez ügyben az iratok a csendőrfelügyelőség ügyésznél vannak. A cselekmény kegyelem alá látszik esni. Hogy polgári egyének gyanúsíthatók-e, megkeresésemre ezideig választ nem kaptam.

9./ 1919. évi október hó 1-re virradóra állítólag Francia Kiss Mihály és társai elcipeltek Kecskemétről Dózsa Emánuel rendőrt és őt társát kommunizmus gyanúja miatt és megölték.

Az iratok a csendőrfelügyelőség ügyésznél vannak. A cselekmény kegyelmi elhatározás alá látszik esni. Megkeresésemre, hogy polgári egyének gyanúsíthatók-e, választ ezideig nem kaptam.

10./ Kecskemétről 1919. évi november hó 16-án elcipeltek dr. Fritz Rezső ügyvédet és társait, összesen 14 kecskeméti lakost. Ezek közül 11 egyén nyomtalanul eltűnt. A tettesek állítólag Francia Kiss Mihály és társai. Az adatok szerint a tettesek, mikor az áldozatokat felakasztották, róluk ruhájukat leszedték és egymás között felosztották.

Az idevonatkozó iratok a csendőrfelügyelőség ügyésznél Ü.4465/19. szám alatt vannak. Nincs tisztázva, hogy a tettesek cselekményének indítóoka mi volt. Megkeresésemre, hogy polgári egyének vannak-e gyanúsítva, választ nem kaptam.

11./ Kecskeméten 1919. évi november hó 19-én este állítólag Szabó és Székely nevű századosok a kir. törvényszéki fogházból 33 kommunista fogolyt cipeltek el és végeztek ki. November 21-én 3 kommunista fogolyt vittek ki a fogházból, és ezt megelőzőleg november 19-én a rendőrségi fogdából vitték el Sutus Sándor állítólag kommunista egyént, majd december 1-én Nemes József kecskeméti lakost hurcolták el ismeretlen katonai egyének.

Ez ügyben Ü.4465/19. szám alatt állítólag a budapesti körletparancsnok ügyésznél eljárás van folyamatban. A cselekmények kegyelem alá látszanak esni. Megkeresésemre, hogy polgári egyének gyanúsíthatók-e, választ mindezig nem kaptam.

Megjegyzem, hogy a most felsorolt 6-11. alatti ügyekben a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya által nyomozást teljesítettem, a sértettek egyrészét és a gyanúsítottak egyrészét kihallgattattam, azonban a nyomozás eredménnyel nem járt. Egyébként a felsorolt cselekmények legnagyobb része az 1921. évi november hó 3-én kelt magas kormányzói kegyelmi elhatározása alá látszik esni, s így a nyomozás továbbfolytatása annál kevésbé indokolt, mert hisz ez ügyekben a katonai hatóság előtt eljárás folyik, és a polgári kir. ügyészség részéről az eljárás folytatása csak akkor látszik indokoltnak, ha a katonai hatóságtól az az értesítés érkezik, hogy ez ügyben polgári személyek is szerepelnek gyanúsítottakként.

A Kecskeméti Kir. Ügyészségtől felküldött iratok és Dr. Dombóváry Géza ügyvéd feljelentése szerint Abonyban 1920. évi május hó 8-án Verhovai Lászlóné házába katonaruhás egyének betörték, 1600 korona készpénzt elvitték, majd Deutsch Ignác házába törtek be, tőle pénzt vittek el, Deutsch Ignác leányán és cselédjén erőszakot követtek el, azután Pick Manóhoz törtek be és vittek el különféle árukat.

Ugyancsak Abonyba május hó 28-én katonaruhás egyének behatoltak Albert Jakab lakásába, azt elverték, majd Rechtschaffer Sámuel lakásába törtek be, s azt

agyonverték, s azután Véli Miksa lakásába hatoltak be, onnan pénzt vittek el, s végül Pintér Gyula udvarára törtek be, de annak kiabálására elmenekültek.

Ez ügyben a nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya által folyamatba tettem, egyben a csendőrfelügyelőség ügyészétől átkértem az ott Ü.210/21. szám alatt található nyomozási iratokat. Letartóztattam és átkísértetem az egyik tettet: Cseri József volt katonai egyént. Utóbb megállapítottam, hogy a M. Kir. Budapesti Honvédtörvényszék mint ítéldbíróság ez ügyekben elítélte Várad Istvánt, Mózes Lászlót és Cseri Józsefet. A csendőrfelügyelő ügyésze ez ügyben eljárást folytat Stokin Kiss János őrmester és szökésben levő Vincze Sándor ellen. Megállapítottam azt is, hogy nincs komoly adat arra, hogy ez ügyeknek polgári személyek is szerepelnének gyanúsítottként.

13./ A Kecskeméti Kir. Ügyészség 1920. évi k. ü. 4755. számú iratai szerint Kiskunfélegyházán 1920. évi május hó 28-án éjjel a Kneffel-féle szállodából állítólag katonai egyének elhurcolták és meggyilkolták Ehrenfeld Ignác budapesti utazót és Grósz Henrik makói illetőségű kereskedőt.

A csendőrfelügyelőség ügyésze Ü.54/21. szám alatt közölte velem a M. Kir. Budapesti Katonai Törvényszék mint ítéldbíróság ítéletét, amely szerint Paksi Ferencz címzetes őrmester ezen gyilkosság vádja alól bizonyítékok hiányában felmentetett. Ezt az ítéletet a M. Kir. Legfelsőbb Honvédtörvényszék helybenhagyta.

14./ Dr. Dombóváry Géza panaszolta, hogy Dunapatajon 1920. évi október hó 31-én az ébredők a zsidók ellen erőszakoskodásokat követtek el.

Ez ügyben a nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján teljesítettem, s az iratokat a Kalocsai Kir. Ügyészséghez leküldöttem.⁴⁵²

15./ Endrei Dezső budapesti lakos azt panaszolta, hogy Kecskeméten 1921. évi május hó 14-én a Royal Szálló kávéházban öt zsidónak nézték és megpofozták.

Ez ügyben a nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya által teljesítettem, és az iratokat a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez küldöttem le.

16./ A M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyésze megküldötte az Ü.446/21. és Ü.176/21. számú iratokat, amelyek arra vonatkoznak, hogy több katonaruhába öltözött egyén 1920. évi június hó 4-én Kiskőrösön Schwarz Lipót lakásába behatolt, őt és nővérét elverték, elvittek egy zsebórát és elhajtották kocsiját és lovát. Ugyanezen iratok szerint Granca Lajos, majd Schwarz Sándor tanyájáról elcipeltek ismeretlen tettesek 1920. évi június hó 6-án élelmiszereket, kocsit, lovat.

⁴⁵² A Kalocsai Királyi Ügyészség 1922. évi iratai nincsenek meg, de az ezévi iktatókönyv számos érkezést tartalmaz a Váry-féle vizsgálat eredményeként, pl. február 1. 1230: Bp. KÜ 114.766 k. ü. átirata lázadás büntette miatt terhelt Balogh Ferenc és társai ellen, február 25. 2268: Bp. Főü. 1921.V.30. fü. leirata, mellyel a lázadással terhelt Balogh Ferenc és társai elleni ügyben az iratokat leküldi, március 30. 3556: Dunavecsei csendőrség 886/1922. jelentése, mellyel lázadás büntetettével terhelt Balogh Ferenc elleni ügyben a nyomozási iratokat megküldi, szeptember 6. 8460: Bp. Főü. 7942/1922. fü. leirata, mellyel a gyilkosság büntetettével terhelt Balogh Ferenc és társai elleni ügyben az iratokat leküldi, szeptember 18. 8795: Kalocsai Királyi Törvényszék vizsgálóbírájának B.1591/1920. végzése, mellyel a rablás büntetettével terhelt Balogh Ferenc és társai ügyében a vizsgálatot elrendeli: BKML VII.16.b.

Ez ügyben a nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya által teljesítettem, és aztán az összes iratokat leküldöttem a Kalocsai Kir. Ügyészségnek az eljárás folytatása végett. A tettesek Korb Géza és ismeretlen társai.

17./ A Kecskeméti Kir. Ügyészség irataiból kitűnőleg Förster Lajos dr. kiskunszentmiklósi lakos izgatás büntetettével volt gyanúsítható. Ezen kívül Bauer József panaszolta, hogy Kunszentmiklóson 1920. évi április hó 11-én a zsidók ellen erőszakoskodások követtek el.

A nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján teljesítettem, azután az iratokat leküldöttem az eljárás folytatása végett a Kecskeméti Kir. Ügyészségnek.

18./ A M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján nyomozást folytattam azon gyilkosság ügyében, amelyet Szabadjakabszálláson 1921. évi június hó 8-án Nádasdi László, Reinholcz Imre és Korom József akként követtek el, hogy Ördög Antalt ütlegették és Reinholcz Imre pisztolyából reálított, mely sérülésébe Ördög Antal belehalt.

Ez ügyben az összes iratokat visszaküldtem a Kecskeméti Kir. Ügyészség elnökéhez, mert a terheltek azzal védekeztek, hogy cselekményüket kommunista üldözéssel kapcsolatban követték el, és így a kir. főügyészség útján eldöntendőnek látszik, hogy ez a cselekmény nem esik-e az 1921. évi november hó 3-án kelt magas kormányzói elhatározás alá. Megjegyzem, hogy ez ügyben Nádasdi László ellen, aki katona, a csendőrfelügyelőség ügyésznél is van eljárás.

19./ A Kecskeméti Kir. Ügyészség által hozzám felterjesztett iratok szerint Kecskeméten 1921. évi február hó 9-én és 10-én Lakó Lajos és társai, állítólagos katonák Brachfeld Vilmos és társai, főképp zsidó hitfelekezetű kecskeméti polgárokat, de keresztény polgárokat is tettelesen bántalmazták.

Megkerestem a szegedi katonai körletparancsnok ügyészét az Ü.184/21. számú iratok megküldése iránt, és a nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján teljesítettem. A nyomozás teljesítése után az összes iratokat leküldöttem a Kecskeméti Kir. Ügyészség elnökének, mert az elkövetett cselekmények az 1921. évi november hó 3-án kelt magas kormányzói elhatározás alá látszanak esni.

20./ A Kecskeméti Kir. Ügyészség jelentései szerint Szekulesz Miksa kunszentmiklósi lakos és Kaszás Ernő jászapáti lakos kárára katonai egyének lopást követtek el.

Megkeresésemre a csendőrfelügyelőség ügyésze Ü.496/21. szám alatt a vonatkozó összes nyomozati iratokat megküldötte. Minthogy polgári egyének is szerepelnek gyanúsítottakként, a vonatkozó iratokat az eljárás folytatása végett megküldöttem a Kecskeméti Kir. Ügyészség elnökének.

21./ Kiskunfélegyházán 1920. évi június hó 1-én a kir. járásbíróság fogházából elcipeltek Mártonfi Ernőt, Héderi Antalt, Iványi Sándor és Némedi Gábort. Nevezetteket megölték.

A M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján ez ügyben a nyomozást teljesítettem. Letartóztatták Bakos Józsefet, akit a csendőrfelügyelőség ügyészehez kísértettem át.

Ez ügyben ezidő szerint polgári személyek nem szerepelnek. Az eljárás a csendőrség felügyelőjének ügyésznél Ü.294/21. szám alatt folyik Hertelendy Vannay László, Bakos József, Messzi István és társai ellen. A cselekmény kegyelmi elhatározás alá látszik esni.

22./ Kiskunfélegyházán meggyilkolták és kirabolták 1920. évi május hó 30-ra virradóra Barta Miksa kiskunfélegyházi lakos volt fűtőházi főnököt.

Az annak idején teljesített nyomozás eredménnyel nem járt. Újra megindítottam a nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján. Ez a nyomozás sem járt eredménnyel. A tettesek minden valószínűség szerint Hertelendy Vannay László és ismeretlen társai, akik a cselekmény elkövetése idején katonák voltak. Ez okból a nyomozás összes iratait megküldöttem az eljárás folytatása végett Dr. Schmitz Rezső csendőrfelügyelőség ügyésznél.

23./ Kiskunfélegyházi határban Gátérpusztán 1920. évi május hó 29-én virradóra a vasúti állomáson megölték László Sándor állomási előjárót és nejét. Az a gyanú, hogy rablógyilkosság forog fenn.

Az annak idején teljesített nyomozás eredménnyel nem járt. Újra folyamatba tettem, s a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján teljesítettem a nyomozást, ami eredménnyel ismét nem járt. Annyi kétségtelen, hogy a cselekményt katonai egyének követték el. Nagyon valószínű, hogy a tettesek, Hertelendy Vannay László és ismeretlen társai, kik ez időben Kiskunfélegyházán egyéb gyilkosságokat is követtek el. Az iratokat áttettem a m. kir. csendőrfelügyelő ügyészehez.

24./ A Kecskeméti Kir. Ügyészség jelentése szerint Papp Mihály és Stern Simon szabadszállási lakosok, kommunista egyének 1920. évi május hó 13-án kiszabadultak a Kunszentmiklósi Kir. Járásbíróság fogházából, azután ismeretlen tettesek által meggyilkoltattak.

Annakidején a nyomozás eredménnyel nem járt. Az általam újra lefolytatott nyomozás szintén eredménytelen maradt. Annyi látszik megállapíthatónak, hogy a tettesek katonai ruhába öltözött egyének voltak. Az iratokat ez okból átküldtem a csendőrfelügyelőség ügyészehez.

25./ A Kecskeméti Kir. Ügyészség jelentése szerint Fülöpjakabszálláson 1920. évi április 8-ra virradóra állítólag katonai egyének megölték Gróf Móríczt fülöpjakabszállási lakost. Gyanú van arra, hogy rablás is történt.

A csendőrfelügyelőség ügyésznél Ü.180/21. szám alatt ez ügyben Csizmadia Rezső, Lakó Lajos és egyéb katonai egyének ellen eljárás folyik. Közöltem a csendőrfelügyelőség ügyészevel néhány adatot a nyomozás sikere érdekében. Hogy polgári egyének gyanúsítottakként szerepelnek-e ez ügyben, megkeresésemre ezideig választ nem kaptam.

26./ Dr. Dombováry Géza panasza szerint László Eleket Kecskemétről 1920. évi február hó 6-án ismeretlen tettesek elcipeltek és azóta nyoma veszett.

Ez ügyben megkerestem a Belügyminisztérium Nyomozó Osztályát. Nyomozás nem teljesített. Állítólag a katonai hatóságnál eljárás van folyamatban. Nem sikerült megállapítanom. Egyébként a cselekmény kegyelem alá látszik esni.

27./ 1920. évi november hó 7-én éjjel katonaruhás egyének Dunavescsén belőttek Rátkai Lipót házába. Ugyanekkor belőttek Szabó Imre házába, ki meg is sérült.

Az annak idején teljesített nyomozás eredménnyel nem járt. A M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján a nyomozást újból folyamatba tettem, majd az iratokat a kegyelmi eljárás lefolytatása végett a Kalocsai Kir. Ügyészséghez küldtem vissza.

28./ A Kalocsai Kir. Ügyészség jelentése szerint Vértés Antal kömpöcpusztai lakost és fiát 1920. évi június hó 3-án két katona és két polgári egyén lakásáról elcipelte, s az erdőben elverték.

A nyomozás annak idején eredménnyel nem járt. A M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján a nyomozás újból folyamatba tettem, majd a megjelent magas kormányzói kegyelmi elhatározás folytán az iratokat visszaküldtem a Kalocsai Kir. Ügyészséghez.

29./ Szalkszentmártonban 1920. évi május hó 29-én virradóra ismeretlen katonai egyének elhurcolták Rotter Eleket és megölték. Rotter Eleknétől és leányától az egyik katona 10.000 korona összeget követelt és vett el.

A folyamatban volt nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján folytattattam a helyszínen. Mindössze annyit lehetett megállapítani, hogy a tettesek katonai ruhába öltözött egyének voltak. Az összes iratokat áttettem a M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyészehez.

30./ Kiskunhalason 1920. évi május hó 13-án éjjel kirabolták és meggyilkolták Schwarz Sándor kiskunhalasi lakost, és kirabolták Hoffmeiszter Mór kiskunhalasi lakost. Az eljárás a Kalocsai Kir. Ügyészségnél folyamatban volt.

Megkerestem a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztályát Tassy Gergely, Farkas Antal és társai tettesek letartóztatása iránt. Megkeresésem eredménnyel nem járt. Ezekután az iratokat visszaküldtem az eljárás folytatása végett a Kalocsai Kir. Ügyészség elnökének. Megjegyzem, hogy az iratok szerint Tassy Gergely, aki állítólag katona volt, szökésben van; Farkas Antal, a másik tettes pedig meghalt.⁴⁵³

31./ A Kecskeméti Kir. Ügyészség jelentése szerint ismeretlen tettesek Cegléden 1920. évi április hó 28-án este az utcán agyonlőtték Dr. Berger Bokor Imre ceglédi orvost.

⁴⁵³ Tassy Gergely elítélésére ld. a 293. jegyzetet!

Az eredménytelen nyomozást újból folyamatba tettem, minthogy azonban a cselekmény magánbosszúból fakadónak látszott, az iratokat visszaküldtem a Kecskeméti Kir. Ügyészség elnökének.

32./ A Szolnoki Kir. Ügyészségtől beszerzett iratok szerint Molitorisz Gyula és társai 1920. évi május havában Fegyverneken a Schwarz-féle kastélyban mint kommunista gyanús egyének állítólag katonák által elverettek. Ugyanezen iratok szerint 1920. évi június havában Fegyverneken a Schwarz-féle kastélyban állítólag katonai személyek által megöletett Kalmár József törökszentmiklósi lakos, továbbá Rosenfeld Jenő 21 éves törökszentmiklósi lakos és két ismeretlen egyén.

Az eredménytelen nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján újból folyamatba tettem, azonban az időközben megjelent kormányzói elhatározás folytán beszüntettem és az iratokat visszaküldtem a Szolnoki Kir. Ügyészséghez azzal, hogy az iratok egy része a csendőrfelügyelőség ügyészevel lesz közlendő, mert az a gyanú, hogy a cselekményeket katonai egyének követték el.

33./ A Pesti Izraelita Hitközség feljelentése és a Kecskeméti Kir. Ügyészségtől, valamint a ceglédi rendőrkapitányságtól beszerzett iratok szerint 1920. évi június havában, valamint őszén és telén Cegléden zsidóüldözések történtek, egyesek lakasukból kikergettetek, üzlethelyiségeikről lemondattak. Ezenkívül Molnár Sándor és társai 1920. évi június hó 4-én zsidó tanulókat ütlegettek.

A nyomozás folytatását a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztályára bízam, majd a megjelent magas kormányzói elhatározás folytán az összes iratokat visszaküldtem a Kecskeméti Kir. Ügyészség elnökéhez.

34./ Panaszolták előttem, hogy Fonyódon 1919. évi augusztus hó 28-án Tószegi dr. Freund Albert, Gráner Albert és Hamburger Ede ottani lakosok meggyilkoltattak.

Ez ügyben az illetékes hatóságok a bűnvádi eljárást lefolytatták.

35./ Panaszolták, hogy Pápán 1919. évi augusztus hó folyamán a pápai rendőrség fogházából elcípelték Multi Józsefet.

Idevonatkozólag csak annyi volt megállapítható, hogy nevezettet ismeretlen katonák elvitték a fogházból Devecserbe, de útközben társaival együtt szökni akart, mire agyonlőtték.

36./ Panaszolták, hogy Velemi András jászapáti lakost 1919. évi augusztus hó folyamán polgári egyének feljelentése folytán román katonák agyonlőtték.

A folyamatba tett nyomozás eredménnyel nem járt, a cselekmény különben is kegyelem alá esik.

37./ Cservenka Miklós a szociáldemokrata párt titkára 1920. évi január hó 16-án lakásáról eltűnt.

Az államrendőrség által folytatott nyomozás eredménnyel nem járt. A csendőrfelügyelőség ügyészségétől megkeresésemre ez ügyben választ nem kaptam.

38./ Somogyi Bélát és Bacsó Bélát ismeretlen egyének 1920. évi február hó 17-én megölték.

Ez ügyben a m. kir. budapesti katonai körletparancsnok mint illetékes parancsnok Ü.1151/20. szám alatt hozott határozatával az előzetes megállapításokat megszüntette, és a feljelentést félretenni rendelte, mert a további eljárástól bizonyítékok hiánya miatt eredmény nem várható, s mert gyanúsítottakat bűncselekmény nem terhelte. A velem közölt iratokból megállapítottam, hogy ez ügyben polgári egyént nyomatékos gyanú nem terhel, különben is a cselekmény kegyelem alá esik.⁴⁵⁴

39./ A Kecskeméti Kir. Ügyészségtől felterjesztett iratok szerint Szabadszállásról 1919. évi szeptember hó 7-én és 8-án állítólag Felföldi Dezső, Baski László, Francia Kiss Mihály és társai elcípelték Löwensohn Sándort, Varju Ignácot és S. Kovács Istvánt. Ezeknél pénzek is voltak. Nevezettek eltűntek.

Az annak idején teljesített nyomozás eredménnyel nem járt. Nem kaptam megkeresésemre választ aziránt, hogy a katonai hatóságnál folyik-e ez ügyben eljárás. Minthogy a nyomozás adatai arra mutatnak, hogy a tettesek katonák lehettek, a vonatkozó iratokat az eljárás folytatása végett áttettem a csendőrfelügyelőség ügyészehez.

40./ Ifj. Sutka Péterné szankmóricgáti lakos panaszolta, hogy 1920. évi októberében lakásán megjelent Francia Kiss Mihály és társai, s ott erőszakoskodtak.

A vonatkozó iratokat a csendőrfelügyelő ügyésze által hozzám áttett Ü.180/21. szám alatti iratokkal együtt visszaküldtem a Kecskeméti Kir. Ügyészségnek, mert a cselekmény kegyelem alá esőnek látszik.

41./ 1920. évi karácsony táján Balogh Ferencz Budapesten pogromot akart rendezni. Ugyanezen évben elverte Kohn Pinkászt, Schwarz Ignácot, Dr. Kemény Jenőt, ezenkívül Mátern Ferencz és Balogh Ferencz elverték Hetlinger Istvánt, Gabos Károlyt, és megfenyegették Farkas József tasi jegyzőt.

Az idevonatkozó Ü.382/21. szám alatti összes nyomozati iratokat az eljárás folytatása, illetve a kegyelmi eljárás lejárata végett megküldöttem a Kecskeméti Kir. Ügyészség elnökének.

42./ Ezenkívül mintegy 10 különböző kisebb jelentőségű és zsidóüldözéssel kapcsolatos ügyekben teljesítettem nyomozást a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján, melyeket jelentéktelenségük folytán felsorolni feleslegesnek tartok.

Ez ügyekben a feljelentés vagy a nyomozás iratait visszaküldöttem az illetékes kir. ügyészséghez az eljárás folytatása vagy a kegyelmi eljárás lejárata céljából.

⁴⁵⁴ A Bp. Népjogügyészség 1946. április 15-én vádat emelt Nü.4767/1946. szám alatt Kovarcz Emil – a nyilas kormány tárca nélküli minisztere a nemzet totális mozgósítására és harcra állítására – ellen a II. világháborúval kapcsolatos cselekményei mellett az e gyilkosságban való részesség miatt is. A Bp. Népbíróság halálra ítélte és 1946. május 2-án kivégezték: BFL XXV.1.a. 1494-1946., Gergely - Schönwald: i. m. 178-201. o.

Jelentékenyebb ügy ezek között a gyilkosság és rablás büntetével terhelt Velzer László és társai bűnügye, mely a Kecskeméti Kir. Ügyészség előtt folyik.

Az említett ügyek között nem soroltam fel azt a három ügyet, amelyet mint az összes ügyek között leg súlyosabbnak látszókat a többi ügyek közül kiválasztottam azzal a szándékkal, hogy a súlyos ügyekben a nyomozást a gyanúsítottak letartóztatása mellett teljesítettem. Ez ügyek ugyanis részint a cselekmények durvasága miatt, részint azért, mert rablás is történt, olyanoknak látszóttak, amelyeknél a tényállás föltétlenül tisztázandó, s mert a gyanúsítottak egy részének kiléte ismeretes volt, letartóztatásuk által a nyomozástól sikert vártam. Ez ügyeket részben a Budapesti Kir. Ügyészség útján, részben a M. Kir. Belügyminisztérium Nyomozó Osztálya útján a helyszínen is nyomoztattam. Ezek az ügyek: az izsáki rablógyilkosság ügye, a lajosmizsei gyilkosság és rablás ügye, és a Balogh Ferencz és társai által elkövetett Engel Pál, Lefkovics Andor, Kohn Kertész Gábor, Gettler Jakab, Gettler Sándor, Gettler Erzsébet és Fridek Andor-féle máriaházi és gyármajori hétszeres gyilkosság ügye, hol annak komoly gyanúja merült fel, hogy rablás is követtetett el. Ez ügyekben több gyanúsítottat letartóztatásba helyeztem.

Minthogy azonban ezt a három ügyet a budapesti kir. főügyész úr 1922. évi április 20-án kelt rendelete folytán 1922. évi április 21-én 1921. V.1/7. f. ü. számú jelentéssel a budapesti kir. főügyész úrhoz felterjesztettem, ez ügyekben további szerepem megszűnt, s így jelen összefoglaló jelentésemnek ezen három ügyre vonatkozó része az ezen ügyek továbbvitelével megbízott Dr. Kovács Péter budapesti kir. ügyész jelentését foglalja magában.

IV. AZ IZSÁKI RABLÓGYILKOSSÁG, A LAJOSMIZSEI ÉS A MÁRIAHÁZI ÉS GYÁRMAJORI GYILKOSSÁG ÜGYE

1. AZ IZSÁKI GYILKOSSÁG ÜGYE

1919. november elején Kecskeméten Zbona János, a Héjjas-különítménybe beosztott csendőrtörzsőrmesternek tudomására jutott, hogy Pánczél Zoltán, Beck Sándor és Schmiedt Árpád izsáki lakosok másfélmillió koronát ajánlottak fel a kecskeméti román parancsnoknak abból a célból, hogy a megszállást még legalább három héttel hosszabbítsák meg. Erről jelentést tett parancsnokának, Héjjas Ivánnak, aki ezen felháborodva azt a parancsot adta neki, hogy ezt a három zsidót el kell tenni láb alól. Ezt a parancsot Zbona és Danics tudomásul vették és ketten vállalták a parancs keresztülvitelét. E parancs folytán Zbona és Danics Cs. Tóth Gyula gyanúsítással 1919. november 17-én Orgoványra mentek, s ott Juhász Istvánt vették magukhoz, úgyszintén Tóth Imre és Tóth Ambrussal is közölték a tervet és a részvételre őket is felhívták, akik szintén vállalkoztak a cselekményben résztvenni.

Este 9-10 óra közt indult el Orgoványról Zbona, Danics és Cs. Tóth és Izsákra megérkezve először Pánczél Zoltán lakásába mentek, ahonnan Pánczél kihurcolták, lakásából nagyobb összegű készpénzt, egy ezüstórát, egy drb. aranyláncot és több ruhaneműt kihordtak.

Innen Schmiedt Árpád szabómester lakásához mentek, ahonnan 10-11 ezer korona készpénzt és kb. 30-40.000 korona értékű férfi- és női ruhakelméket, egy dupla fedelű aranyórát, láncot vittek el és Schmiedtet szintén a kocsira kivitték.

Ezután Beck Sándor lakásából hasonló módon nagyobb összegű pénzt, ruha- és fehérneműket, egy aranyórát és láncot vittek el és sértettet szintén a szekérre a másik kettőhöz kivitték.

Gyanúsítottak a három sértettel Orgoványon keresztül a Tóth Imre tanyájára mentek, ahol ifj. Tóth Imre és Tóth Ambrus gyanúsítottak csatlakoztak hozzájuk, ásót, kapát és kötelet hoztak ki. Ekkor sértetteket egy kis erdőbe vitték, ott gyanúsítottak együttesen őket felakasztották és elásták.

Elvitt értékeken gyanúsítottak állítólag megosztottak.

Házkutatás alkalmával Tóth Imre tanyáján elásva az összes ruha- és fehérneműeket megtalálták. Danics Mihálynál 2301 korona készpénzt, egy aranyórát, egy ezüstórát és egy aranyláncot, Juhász Istvánnál 3000 egynéhány száz koronát találtak.

A lefoglalt bűnjeleket, mégpedig a ruha- és a fehérneműket az izsáki csendőrség sértetteknek kiadta, az értékeket pedig az izsáki Népbankban helyezte el. E bűnjeleket azonban a Népbank Danics Mihálynak és Juhász Istvánnak katonai beavatkozás folytán kiadta.

Miután a M. Kir. Honvédelmi Minisztérium döntése szerint gyanúsítottak a cselekmény elkövetésekor tényleges szolgálatban álló katonák, illetve a szegedi vadászászlóalj állományába tartoztak, s így reájuk nézve a katonai, illetve csendőrbíróság bírhatáskörrel és illetékességgel, az iratok további megfelelő eljárás végett a budapesti csendőrség felügyelője ügyészhöz tétettek át, s az előzetes letartóztatásban lévő Zbona János és Juhász István gyanúsítottak e rendelkezés folytán oda átkísértettek.⁴⁵⁵

2. MÁRIAHÁZAI ÉS GYÁRMAJORI GYILKOSSÁG ÜGYE

Kecskeméten 1920. év május végén az első számú szegedi vadászászlóaljban tényleges szolgálatot teljesítő Schmiedt Rudolf hadnagy egyik eddig még ki nem derített parancsnokától azt a szóbeli parancsot kapta, hogy miután jelentés érkezett arról, miszerint Solt környéki tanyákon lakó zsidó birtokosok és bérlők állítólag kommunista agitációt fejtenek ki és munkásaikat felfegyverzik, megfelelő számú emberrel vonuljon ki a tanyákra, és amennyiben a jelentésben foglaltak valóknak bizonyulnak, a bűnösöket tartóztassa le, sőt szükség esetén végeztesse is ki. E parancs folytán Schmiedt Rudolf 8-10 a zászlóaljban szolgáló katonát magához vett, akik közt volt Korb Géza kecskeméti, Cserna István tizedes szabadszállási lakos, továbbá Balogh Lajos, Pulai Mihály és Ferenczi nevű ismeretlen tartózkodású katonák és ezenkívül még 4-5 név szerint ki nem derített katonák. Schmiedt e csapattal Izsákra ment, s ott e parancsot közölte Balogh Ferencz gyanúsítással, az ÉME izsáki osztályának titkárával, s egyben felhívta, hogy több emberével csatlakozzék a parancs kivitelére. Balogh az izsáki ÉME tagjai közül odarendelte Kállai Gábor, Kállai

⁴⁵⁵ Zbona János és társai elítélésére ld. a 292. jegyzetet!

Gyula, Mózes István, Damásdi Pál, Damásdi Elek, Hörcsög Pál, Halász László és K. Szabó Áron izsáki lakosokat, akik mint az izsáki karhatalom tagjai fegyverrel el voltak látva.

E csapat 1920. június 1-én délután érkezett a gróf Nemes-féle majorba. Innen este 7-8 óra közt a Gyármajorba mentek, ahol Engel Pál, Lefkovics Andor és Kohn Kertész Gábor sértetteket letartóztatva, este 10 óra tájban a gróf Nemes-féle major felé vitték, s ott egy kis erdő szélén Korb Géza, Balogh Lajos és Cserna István gyanúsítottak mindhármat kardvágásokkal megölték, majd több gyanúsított is oda érkezve, a hullákat a helyszínen eltemették. A Gyármajorból négy pár lovat és négy szerezket elrekvírtak. Ezek közül kettőt visszaküldtek másnap.

1920. június 2-án reggel valamennyien átmentek Schmiedt József tanyájára, ahonnan egy járőr küldtével ki, a Gettler tanyáról Gettler Jakabot és fiát, Sándort elhozta, ugyanakkor a sértett lakásából mindegy 2 q dohányt, 20-25 kg cukrot, nagy mennyiségű ruha- és fehérneműt, 2 darab arany pecsétgyűrűt, 1 darab 100 koronás, 1 darab 20 koronás, 1 darab 10 koronás aranyat, 35 darab ezüst koronást, 20-25 darab Mária Terézia korabeli ezüstpénzt, 20-30 darab konvertált sorsjegyet és 50.000 korona értékű jelzálogkötvényt, összesen 300-400 ezer korona értékben e járőr tagjai jogtalan eltulajdonítási céllal elvettek. E cselekmény elkövetői pontosan kideríthetők nem voltak, csak annyi volt megállapítható, hogy e járőr tagjai kecskeméti katonák voltak, s hogy e járőrben Pulai Mihály, Balogh Lajos, Cserna István és még több katona vett részt. A két Gettlert a Schmiedt tanyának bognárműhelyébe zárták.

A Schmiedt tanyáról délután 4 óra tájban indultak el hazafelé, magukkal vivén a két Gettlert. Útközben a Gettler tanyáról még kihozták Gettler Erzsébetet is. Este felé a Katona József tanyájánál állapodtak meg, egy innen kiküldött járőr idehozta a munkásokat dolgoztató Fridek Andor intézőt Fekete-halom pusztáról.

E négy sértettet aztán a Schmiedt és Balogh parancsára a személy szerint meg nem állapítható gyanúsítottak a Katona József tanyájától a Bor Lukács tanyájára vezető úton megfojtották és hulláikat a Bor Lukács tanyájának közelében elásták.

Megelőzőleg ugyanis Bor Lukács gyanúsított is csatlakozott a cselekmény véghezvitelére, és e négy sértett meggyilkolásában ő is részt vett.

A Gyármajorból elrekvírt szekeret és két pár lovat a kecskeméti katonák vitték magukkal, s ez még mai napig sem került vissza, s az sem volt kipuhatolható, hogy e két szekérrel mi lett.

Miután gyanúsítottakkal szemben a lázadás büntette megállapítható nem volt, és egyes gyanúsítottakkal szemben az 1921. évi november 3-án kelt magas kormányzói kegyelmi elhatározás alkalmazhatósága látszik fennforogni, az iratokat megfelelő eljárás, illetve a kegyelmi eljárás folyamatba tétele, továbbá a katonai hatáskör alá tartozó gyanúsítottakra nézve az iratoknak a csendőrség felügyelője ügyészéhez leendő áttétele végett a Kalocsai Kir. Ügyészséghez tették át.⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ A vizsgálatot a Kalocsai Királyi Törvényszék 1923. június 11-i 1433/25/1920. végzésével kegyelem jogcímén megszüntette: PSzL 658.10.7.

3. LAJOSMIZSEI GYILKOSSÁG ÜGYE

Kecskeméten a proletárdiktatúra bukása után a közbiztonsági szolgálatot az ún. Héjjas-féle karhatalmi különítmény teljesítette, amelynek Pataki Nándor, Francia Kiss Mihály, Jenei József, Sutus Mihály és Zana László gyanúsítottak is tagjai voltak. A románok kivonulása után 1919. évi november közepe táján Pataki Nándor mint a Kecskemét város VI. kerületének karhatalmi parancsnoka eddig ki nem derített feljebbvalójától azt a parancsot kapta, hogy a Kecskemétről Lajosmizse felé induló vonatot vizsgálja át, és az azon található kommunistákat tartóztassa le, esetleg végeztesse ki. Pataki e parancs folytán 1919. november 20. vagy 21-én éjjel 2 órakor Francia Kiss Mihállyal és két ismeretlen csendőrrel együtt kiment a vasúti állomásra és a vonatra felszállva az utasokat igazoltatták, s ez alkalommal Neubauer Izidor kecskeméti gyufagyár igazgatót, Nemes Sámuel tanárt, Wertheimer Jenő tanulót és egy Fleischer vagy Fleischmann nevű rokkant katonát, mint kommunista gyanús egyéneket a lajosmizsei állomásfőnök hivatalos helyiségébe vitték, onnan azonban Fleischer nevű rokkant katonát szabadon engedték. Innen bementek a községházára, és rákövetkező reggel Lajosmizséről Fodor Zsigmond kerekedett Pataki és Francia Kiss lakásáról elhurcolták és a másik három sértetthez a községházára vitték.

E négy sértettet a Monori Kiss József tanyájára vitték, akiket a Francia Kiss Mihály és Pataki Nándor parancsára Monori Kiss József, Sutus Mihály, Jenei József és Zana László gyanúsítottak este 10 óra után kivégezték. Sértetteket Pataki Nándor és Francia Kiss Mihály gyanúsítottak motozták meg, és a náluk lévő ingóságokat Pataki Nándor vette magához, amiket a Rád Árpád tanú vallomásaival valószínűsített előadása szerint Pataki a városparancsnokságnak szolgáltatotta be. Arra nézve, hogy sértetteknek minő ingóságok és értékek voltak, pontos bizonyíték beszerezhető nem volt, s így nem nyert megcáfolást Patakinak az az előadása, hogy sértettektől mindössze 4-500 korona készpénzt, két bankjegytárcát és egy ezüstórát vett el.

Miután gyanúsítottakkal szemben a lázadás megállapítható nem volt, és az eljárás adatai szerint gyanúsítottak cselekménye az 1921. évi november 3-án kelt magas kormányzói kegyelmi elhatározás alá látszik esni, ennél fogva az összes nyomozati iratok további illetékes eljárás, illetve a kegyelem tárgyában teendő előterjesztés céljából a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez tették át.

Budapest, 1922. június 20. napján

Dr. Váry Albert
kir. koronaügyészhelyettes

Dr. Kovács Péter
kir. ügyész

Jogrend és szabadság

Írta: dr. Váry Albert országgyűlési képviselő

Pesti Napló 1929. március 3. vasárnap 5. o.

Egyben mindannyian egyetértünk: féltjük az országot újabb fölfordulástól. Ha meg is bocsátjuk, nem felejtjük el az átélt borzalmakat. Nem felejthetjük el, mert még egy fölfordulást nem bíránk ki. Ha újra egymás ellen támadunk, nemcsak mi pusztulunk bele, velünk együtt elvész az ország is. Az ezeréves nemzet életéért aggódunk.

Ezért esküszünk a jogrendre az egyik oldalon s ezért követelünk minél több szabadságot a másikon. Mindkét követelés ugyanabból a tiszta, hazafias aggodalomból ered: félünk az újabb fölfordulástól. Vigyázzunk azzal a szabadsággal, mert a tömeg kezében gyilkos eszközzé válhatik. Könnyen fölboríthatja a jogrendet. Elő azzal a szabadsággal, mert az elnyomás, a tömeg elfojtott keserősége vészes kirobbanásokra vezethet. A jogrend védelmében ellenezzük és követeljük a minél több szabadságot. A jogrendet féltjük a szabadságtól s a szabadságot féltjük a jogrendtől.

Mindkét oldalon a múlt tapasztalataira hivatkozunk. Meggyőződéssel hirdetjük, hogy a fölfordulást a nagy szabadság idézte elő. Az éretlen, a fegyelmezetlen tömeg visszaélt vele. De épily szilárdan hisszük, hogy a fölfordulást az elnyomás, a hatalom erőszakos kezelése robbantotta ki. A hatalom visszaélése és a vak erőszak elviselhetetlensége és nem a szabadság a legnagyobb veszélye a jogrendnek. Azt állítjuk, hogy a jogrendből születik a szabadság. De azt is valljuk, hogy a szabadság a jogrend szülőanyja. Szabadság nélkül nincs megelégedés, boldogulás, fejlődés, haladás. Nincs nyugalom, nincs jogrend, nincs jogbiztonság. Ezzel szemben ugyanezt mondjuk a jogrendről, mely egyetlen biztosítéka a békés, nyugodt munkának, a fokozatos haladásnak. Csak a jogrend biztos talajából nőhet ki a szabadság életet adó, virágzó, erős fája.

Nemrég még mindannyian a jogrendre esküdtünk. Mélységes szakadékok fölött jártunk, melynek örvényei életünket, vagyonunkat veszélyeztették. Jogrendért kiáltottunk s hívtuk, vártuk a segítő erős kezét, mely átvezet bennünket az örvénylő mélységeken. Az erős kéz csodás művészettel teljesítette történelmi hivatását. Nehéz, óvatos, céltudatos munka után jogrendünk biztosítva van. Az első, legnehezebb lépésen túl vagyunk, s a nyugodt munka lehetősége adva van. Most tovább akarunk menni. Ezen az utunkon azonban hihetetlen akadályokba ütközünk. Múltunk bűnei, kormányzási hibák, az európai gazdasági válság s a trianoni békeszerződés gazdasági következményei nehéz helyzetbe sodortak. Bűnbakot keresünk, s feledve mindazt, amit a jogrendnek köszönhetünk, a szabadság felé fordul tekintetünk. Sok a jogrend, kevés a szabadság, hirdetjük. A jogrend fojtogat, több szabad levegő után vágyakozunk. A jogrend mellett éhenhalhatunk, csak a szabadság biztosíthatja mindannyiunk kenyerét. A szabadság az a csodatevő forrás, mely súlyos bajainkból kigyógyítani képes. A jogrend a fejünkre nőtt, megakaszt erőink kifejtésében, gátol a haladásban. A megmerevedni látszó viszonyokon csak a szabadság éltető melege változtathat, csak a szabadság friss, üde levegője varázsolhatja a nehéz magyar életet újra lendületessé, reményteljessé. Így látszanak egymással birokra kelni jogrend és szabadság.

De hát tényleg ellentétben állanak-e egymással jogrend és szabadság? Aki a jogrendet védi, az csakugyan fél a szabadságtól, s aki a szabadságot követeli, ki akarja-e rúgni lába alól a jogrendet? Helyesebben: aki ma többre értékeli a jogrendet a szabadságnál, tényleg ellensége-e a szabadságnak s aki ma a minél több szabadságot követeli s azt a mai jogrendnél többre becsüli, csakugyan értéktelennek tartja-e a jogrendet? Hiszen mindketten a jogrendet féltik, a fölfordulástól reszketnek s szabadság nélkül nem tudják elképzelni a haladást!

Nincs ellentét jogrend és szabadság között s valójában nem is erről van szó. Arról van szó, hogy mai jogrendünk mekkora szabadságot bír el. Mindnyájan a jogrend védelmének alapján állunk s mindannyian szükségesnek tartjuk a minél több szabadságot a magyar nemzet jövője és boldogulása érdekében. Aki a jogrendet előbbre teszi, annak époly igaza van, mint aki a szabadságot értékeli többre. A kettő harmóniája nélkül állami és társadalmi rend, békés nyugodt munka, boldogulás és haladás el sem képzelhető. De ki tudja megmondani, milyen erős a mi jogrendünk, mennyi szabadságot bír el s mikor van meg a jogrendnek és szabadságnak az az összhangja, mely a fölfordulás ellen is biztosít s a haladást is lehetővé teszi?

Az óvatosság a múlt tapasztalatai után kétségtelenül indokolt. A jogrendért súlyos áldozatokat hoztunk, meg kell azt tudni örízni. Hiába nem tagadhatjuk le, hogy állami és társadalmi életünknek elsősorban a jogrend és jogbiztonság az alapja. Az is kétségtelen, hogy mai nehéz viszonyaink között a külföld rokonszenvére és bizalmára rá vagyunk utalva s ennek a bizalomnak kívülről is látható jele és alapja mégis csak főként a konszolidáció, a stabilizáció. De fokozottan örködnünk kell jogrendünk fölött olyan időben, mikor a tömegeket nyomorúság gyötéri és nyugtalanítja. Viszont nem kell félnünk a szabadságtól sem. Az egyéni, a politikai, a gazdasági szabadság lehetővé teszi a nemzet minden fiának erői minél teljesebb kifejtését. S erre a nemzet jövője érdekében szükségünk van. Szükségünk van minden eszmére, minden gondolatra, minden munkás kézre felekezett és osztálykülönbség nélkül, melyet a hazaszeretet vezet s mely a magyar nemzet erősödését, boldogulását, jövőjét szolgálja. A jogrend nem lehet öncél s az állampolgárok nem lehetnek a jogrend rabszolgái. Viszont a szabadság is csak addig jogosult, míg az emberért s az emberi boldogulásért van. A szabadság nem lehet oly mértékű, amely már fölforduláshoz vezethet s az embert fölláldozza.

Jogrendünk akkor erős, ha nem a hatalom, hanem az állami és társadalmi rend védelmét biztosítja. Jogrendünk annyi szabadságot bír el, amennyi a nemzet boldogulása és haladása érdekében szükséges. Mert a jogrend és a szabadság nem a hatalomé, hanem a nemzeté. Terjedelmét, korlátait nem a hatalom, hanem egyedül a nemzet érdekei szabhatják meg. Mert a hatalom birtokosai változnak, de a nemzet élete örök s ezt az örök életet biztosítják a jogrend és szabadság. Ne féljünk tehát a jogrend védőitől, sem a minél több szabadságot sürgetőktől: mindannyian a boldog magyar jövőért harcolnak. Ennek a célnak szent egysége egyesítsen minden jószándékú, becsületes magyart!

Rövidítések jegyzéke

ÁBTL Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára	ld. lásd
áu. államügyészség	m. magyar
ÁVH Államvédelmi Hatóság	MÁR Magyar Államrendőrség
BKML Bács-Kiskun Megyei Levéltár	MDP Magyar Dolgozók Pártja
BM Belügyminisztérium	MMTVD A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentu- mai
Bp. Budapest	MNL Magyar Nemzeti Levéltár
Bp. Bünvádi perrendtartás	MSZDP Magyarországi Szociáldemok- rata Párt
BFL Budapest Főváros Levéltára	MTI Magyar Távirati Iroda
Btk. Büntető törvénykönyv	Mtj. minisztertanácsi jegyzőkönyvek
cs. csomó	Nb. népbíróság
d. doboz	NEP Nemzeti Egység Pártja
ÉME Ébredő Magyarok Egyesülete	NOT Népbíróságok Országos Tanácsa
é. n. év nélkül	Nü. népügyészség
FKT Forradalmi Kormányzótanács	o. oldal
főü. főügyészség	OL Országos Levéltár
főáu. főállamügyészség	pl. például
GyL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára	PML Pest Megyei Levéltár
HL Hadtörténeti Levéltár	PSzL Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár
hl hektoliter	PPSK Pest-Pilis-Solt-Kiskun
h. n. hely nélkül	q mázsa
IM Igazságügyi Minisztérium	SzEK Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
k. kötet	szek. szerkesztette
kg kilogramm	ti. tudni illik
kir. királyi	ún. úgynevezett
KMP Kommunisták Magyarországi Pártja	
k. ü. királyi ügyészség	

Források és felhasznált irodalom

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

Országos Levéltára (OL)

Igazságügyi Minisztérium elnöki iratai K.577.
elnöki bizalmas iratai K.578
általános iratai K.579.

Bács-Kiskun Megyei Levéltára (BKML)

Kalocsai Államügyészség iratai VII.16.

Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (GyL)

Győri Királyi Főügyészség iratai VII.6.b.

Pest Megyei Levéltára (PML)

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának általános iratai IV.401.b.
Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai:
Közyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvek IV. 403.a-b.
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának közigazgatási iratai IV.408.b.
Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Árvaszékének 1899. évi iktatókönyve
IV.410.c/2.
Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Árvaszékének általános iratai 1899. évi
névmutatója IV.410.c/3.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

Horthysta ügyészek és főügyészek nevei, akik kommunista ellenes perekben aktívan
részt vettek 4.1. A-413.

Prónay Pál: Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918-1921 4.1. A.738.

Héjjas Iván és társai bűnügye 3.1.9. V-26.226/2.

Leitgib János bűnügye 3.1.9. V-26.226.

Tóth István és társai bűnügye: 3.1.9. V-61.398.

Váry Albert és Bárdoly Sándor kitelepítési ügye 2.5.6. 18/12

Hadtörténeti Levéltár (HL)

Bécsi Kirendeltsége: Tiszti minősítési lapok KA Quallisten 307.93

Honvédelmi Minisztérium Elnökségi C. Osztály iratai

13. Osztály iratai

Magyar királyi honvéd vezérkari főnök iratai

Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár

Doktori szigorlati jegyzőkönyvek 7/e. 1898.

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

Budapesti Királyi Büntető Törvényszék elnöki iratai VII.5.a.

peres iratai VII.5.c.

Budapesti Büntető Törvényszék népbíróságtól átvett peres ügyek iratai VII.5.e.

Budapesti Királyi Főügyészség elnöki iratai VII.17.a.
büntető perek iratai VII.17.b.
Budapesti Királyi Ügyészség elnöki iratai VII. 18.a.
büntető perek iratai VII.18.d.
Budapesti Népbíróóság büntetőperes iratai XXV.1.a.
Budapesti Népbíróóság büntető iratai XXV.2.b.
Fővárosi Bíróság (1951-1953 Budapesti Megyei Bíróság) titkos ügykezelés alól kivont
perek iratai XXV.4.f.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (SZEK)

Vádirat Tisza István gróf meggyilkolása miatt vádolt Kéri Pál és társai bűnügyében
BQ 343/22

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PSzL)

MSZDP Jogvédő Bizottságában felvett jegyzőkönyvek a Budapesten és vidéken tör-
tént bántalmazásokról, gyilkosságokról, letartóztatásokról, internálásokról 1919-20
658.10.3.

Fényes László adatgyűjtése a fehérterrorról 658.10.7.

Domokos József iratai: Rákosi Mátyás perének iratai 698.197.

Makói Szent István Király Plébánia

Kereszteltek anyakönyve XIII. kötet

Dr. Karasszon Dénesné Csaplár Katalin

Családi iratai

Elektronikus adathordozó

Az emberi tevékenység környezeti hatásai, jelentős vízgazdálkodási kérdések a Duna-
völgyi-főcsatorna vízgyűjtő-tervezési alegység területén:

http://www.vizeink.hu/files/vizeink.hu_0021.pdf

Bene János: Nyíregyháza román megszállása 1919-20-ban:

<http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/123-137.pdf>

Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet:

<http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm>

Die Münchner Räterepublik:

<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/revolution/raeterepublik>

Fürj Orsolya: Adatok a Rubicon 2011/2. számában megjelent cikkekhez: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/varyalbert_adatai_a_voros_terror_aldozatairol/

ifj. Sarkady Sándor: Az 1921-es nyugat-magyarországi felkelés:

<http://tortenelemportal.hu/2009/09/az-1921-es-nyugat-magyarorszag-felkeles>

Kádár Gábor - Vági Zoltán: Antiszemita atrocitások, gyilkosságok, pogromok a fehér-
terror időszakában:

http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=138:antiszemita-atrocitasok-gyilkosságok-pogromok-a-feherterror-idszakaban&catid=16:esetek

Konok Péter: Baloldali radikalizmusok Magyarországon a XX. század első felében:

http://tarfor.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=1

MDP Központi Vezetőség Titkársága jegyzőkönyvei:

http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=39992&MT=1

MDP Politikai Bizottsága jegyzőkönyvei:

http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=39799&MT=1

Magyar katolikus lexikon:

<http://lexikon.katolikus.hu/S/Szent%20Imre%20Kor.html>

Magyar Távirati Iroda hírchívuma:

<http://archiv1920-1944.mti.hu>

<http://archiv1945-1949.mti.hu>

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek:

http://www.digitarchiv.hu/faces/frameContentGenerator.jsp?ADT_ID=59331&MT=1

Országgyűlési Almanach (sorozat) 1887-1949:

<http://www.ogyk.hu/ekonyvt/mpgy/alm/almanach.html>

Országgyűlési dokumentumok 1861-1990:

<http://www3.arcanum.hu/online/opt/a110616.htm?v=pdf&a=spec:start>

Otthon Írók és Hírlapírók Köre:

<https://muosz.hu/tortenet.php?page=datum&sub=datum1>

P. Szabó Béla: Bernolák Nándor (1880-1951), a Debreceni M. Kir. Tudományegyetem
második rektora:

http://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/2437/153323/1/file_up_SzaboB-BernolakNandor.pdf

Széchenyi Kinga: Megbélyegzettek:

http://www.hortobagyideportaltak.hu/k_megbelyegzettek.htm

Tarján M. Tamás: 1921. október 20. IV. Károly második visszatérési kísérlete:

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1921-oktober_20_iv_karoly_masodik_visszateresi_kiserlete

Hantó Zsuzsanna: Kitiltott családok, Bp. 2009 CD-melléklet: A Bp-ről kitelepítettek
összesített névsora

Pomogyi László szerkesztette: Corpus Juris Hungarici – A törvényekbe zárt történelem
CD 2000. január 1. KJK - KERSZÖV

Folyóiratok

2000 2010

8 Órai Újság 1933

A Nép 1922

Arad és Vidéke 1919

A Reggel 1928, 1936

Az Ember 1919-20

Az Est 1919-28

Az Újság 1918-25

Bányamunkás 1919

Beszélő 2003

Békésmegyei Közlöny 1908, 1920

Bécsi Magyar Újság 1920

Belügyi Közlöny 1919

Borászati Lapok 1931

Budapest 1968, 1979

Budapesti Hírlap 1897-39

Budapesti Közlöny 1906-41

Délmagyarország 1924-27, 1937

Dél-Pestmegye 1946
 Dunamellék-Kiskunság 1927-29
 Egyenlőség 1919, 1922
 Egyetemi Lapok 1895-98
 Egyetértés 1919
 Esti Hírek 1919
 Esti Kurir 1924
 Esti Újság 1913
 Esztergom 1932
 Esztergom és Vidéke 1932
 Érdekes Újság 1919
 Félegyházi Közlöny 1947
 Fővárosi Közlöny 1918-20
 Hétfői Napló 1919, 1925
 Hivatalos Közlöny 1919
 Igazságügyi Közlöny 1903-48
 Jogtudományi Közlöny 1912-34
 Kalocsai Néplap 1993
 Kecskemét 1946
 Kecskeméti Lapok 1945-47
 Kiskőrös és Járása 1921, 1927-28, 1931
 Kiskőrösi Hírlap 1927
 Kiskunság-Soltvadkert 1935
 Kis Újság 1945
 Kommentár 2011
 Közbiztonság 1912
 Köztelek 1933
 Magyar Közlöny 1945, 1953
 Magyar Közlöny – Rendeletek Tára 1948
 Magyarország 1917-32
 Magyarság 1923
 Magyar Törvénykezés 1927
 Makói Újság 1919
 Múltunk 2010
 Nagyvárad Napló 1908
 Napkelet 1923
 Nemzeti Figyelő 1934
 Népakarat 1919
 Népszabadság 1957
 Népszava 1906-49
 Nyírvidek 1919, 1929, 1932
 Országos Hetilap 1897
 Pápai Néplap 1947
 Párttörténeti Közlemények 1959
 Pénzügyi Közlöny 1903
 Pesti Friss Hírek 1932
 Pesti Hírlap 1907-44
 Pesti Napló 1918-39
 Reggeli Hírek 1919
 Religio 1895
 Rubicon 2011-12
 Szabad Nép 1945-47
 Szabad Szó 1947
 Szabadság 1946
 Szózat 1919
 Tanácsköztársaság 1919
 Tolnai Világlapja 1917-19
 Történelmi Szemle 1964
 Törvényhozók Lapja 1933
 Új Barázda 1931
 Új Idők 1923, 1940-42
 Új Nemzedék 1919
 Ügyvédek Lapja 1920, 1923
 Vadász és Verseny-Lap 1890
 Várad 2004
 Vármegye 1929
 Világ 1920, 1924
 Világ 1946
 Virradat 1920
 Vörös Újság 1919

Adattárak, forrásgyűjtemények, lexikonok

A békési ágost. hitv. evang. egyházmegye pártfogása alatt álló szarvasi főgymnasium évi értesítője ...-ről (sorozat), Szarvas 1891-92
 A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem almanachja az ... tanévre (sorozat), Bp. 1895-98
 A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek I., IV. jegyzéke, Bp. Magyar Miniszterelnökség 1945
 A hatályban lévő igazságügyministeri rendeletek rendszeres gyűjteménye V. kötet, Bp. 1897
 A Kis-kun-halasi Helv. Hitv. Lyceum értesítője az ...-ik tanévről (sorozat), Halas 1893-94
 A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 5., 6/A. k., Bp. Szikra Könyvkiadó/Kossuth Kiadó 1956-59
 Az 1855. évi január 15-iki katonai büntető törvény a büntettekről és vétségekről, két függelékkel – Az 1901. évi hivatalos fordítás utánnyomása, Bp. M. Kir. Honvédelmi Ministerium 1914
 Az 1919 augusztus és 1920 október között fennállott „Tudományegyetemi Csendőrtiszti Zászlóalj” tagnévsora, Bp. Centrum Kiadvállalat Rt. 1942
 Az esküdtbíróságok előtti eljárásra és a semmiségi panaszra vonatkozó rendeletek módosításáról szóló 1914. évi XIII. t.-c. és a sajtóról szóló 1914. évi XIV. t.-c. – Magyarázó jegyzetekkel ellátták Dr. Takács Aurél budapesti büntető törvényszéki vizsgálóbíró, Dr. Török Sándor budapesti ügyvéd, Dr. Váry Albert kir. ügyész, Bp. Légrády Nyomda 1914
 Csatár István szerk.: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára, Pécs Kultúra Nyomda 1939
 Gecsényi Lajos - Máthé Gábor szerk.: Sub clausula 1920, 1947 – Dokumentumok két békeszerződés - Trianon, Párizs - történetéből, Bp. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 2008
 Horváth Ibolya - Solt Pál - Szabó Győző - Zánthy János - Zinner Tibor szerk.: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2, 3. k., Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1993, 1994
 Keresztény magyar közéleti almanach II. kötet, Bp. 1940
 Magyarország tiszti cím- és névtára (sorozat), Bp. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság 1908-44
 Márkus Dezső szerk.: Magyar jogi lexikon IV, VI. k., Bp. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság 1903, 1907
 Nemes Dezső szerk.: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. k., Bp. Szikra Könyvkiadó 1956
 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára I. k., Bp. Viktória Nyomda 1930
 Révai nagy lexikona – Az ismeretek enciklopédiája XVIII-XX. k., Bp. Révai testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság 1925-27
 Romsics Ignác: Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez, Kecskemét Bács-Kiskun Megyei Levéltár 1976

- Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon – A proletárdiktatúra okirataiból, Bp. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1919
 Szekeres József: Források Budapest történetéhez 1919-1945 – Források Budapest múltjából 3. k., Bp. Kossuth Nyomda 1972
 Szijj Jolán főszerk.: Magyarország az első világháborúban – Lexikon A-Zs, Bp. Petit Real Könyvkiadó 2000
 Szinai Miklós - Szűcs László: Horthy Miklós titkos iratai, Bp. Kossuth Könyvkiadó 1963

Könyvészet

- A halál népbiztosa – Szamuely Tibor gyilkosságai, Bp. Káta Albert é. n.
 A határban a Halál kaszál – Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből, Bp. Kossuth Könyvkiadó 1963
 A makói terroristák pere (A Návay-per) 1919-1921, Makó, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága 2001
 A Lenin-fiúk véres munkái (Írta egy szemtanú), Bp. Rózsa Kálmán 1920
 Bandholtz, Harry Hill: Napló nem diplomata módra – Román megszállás Magyarországon, Bp. Magyar Világ Kiadó 1993
 Borzalmas vallomások – Hiteles rendőri adatok, Bp. 1919
 Bús Fekete László: Katona forradalmárok 1918 október, Bp. Újságüzem 1918
 Csere Péter: Gróf Tisza István meggyilkolása, Bp. Unicus 2013
 Csizmadia Andor szerk.: Jogtörténeti tanulmányok III., Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1974
 Dietz Károly: Októbertől - augusztusig – Emlékirataim, Bp. Rác V. 1920
 Dombóváry Géza: Összefoglaló jelentés az 1919. augusztus elejétől nov. 1-ig a pesti izr. hitközség jogsegítő irodájában előadott fontosabb tárgyú panaszokról, [h. n. é. n.]
 Donáth Péter: A Cserny-különítmény rémtettei „Mozdony utcai laktanyájukban” 1919 júliusában – Fery Oszkár és tisztársai halálának körülményei, következményei, utóélete, Bp. Trezor Kiadó 2012
 Dr. Aczél Imre kir. főügyész-helyettes vádbeszéde 1920. november 3-án és 4-én a bolsevik népbiztosok bűnperének főtárgyalásán, Bp. Centrum Szervezet Jegyzetosztálya 1921
 Fejérváry József - Graváts Ferenc: Szamuelli halálvonata: Vásárhely-Makó-Szentes rémnapijai – A Návay gyilkosok bűnpöre, Hódmezővásárhely Reggeli Újság Nyomda 1921
 Gajdó Tamás szerk.: Magyar színháztörténet 1873-1920 II. k., Bp. Magyar Könyvklub 2001
 Gergely Jenő - Schönwald Pál: A Somogyi - Bacsó gyilkosság, Bp. Kossuth Könyvkiadó 1978
 Göndör Ferenc: Vallomások könyve, Wien szerző kiadása 1922
 Gratz Gusztáv: A forradalmak kora – Magyarország története 1918-1920, Bp. Magyar Szemle Társaság 1935
 Gratz Gusztáv szerk.: A bolsevizmus Magyarországon, Bp. Franklin Társulat 1921

- Gróf Tisza István gyilkosai a hadbíróság előtt – A Magyar Távirati Iroda hivatalos gyorsírói feljegyzéseinek alapján készült egyedül teljes tudósítás, Bp. Pallas 1920
 Gyenesei József szerk.: Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás – Népbírósg-történeti tanulmányok, Kecskemét Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára 2011
 Gyenesei József szerk.: Háországban – Kecskemét az I. világháború idején, Kecskemét MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára 2015
 Halmi József: Fekete könyv Kecskemétről, Bács 1920. május
 Hegedűs Sándor: Egy politikai per kulisszatitkai, Bp. Kossuth Könyvkiadó 1976
 Horthy Miklós: Emlékirataim, Bp. Európa – História 1990
 Karsai Elek - Pintér István: Darutollasok, Bp. Zrínyi Kiadó 1960
 Karsai László - Molnár Judit szerk.: A magyar Quisling-kormány – Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt, Bp. 1956-os KHT. 2004
 Kisalföldi Szemle III. - Tanulmányok a Kisalföld múltjából Győr 2007
 Korcsmáros Nándor: Forradalom és emigráció, Bp. Szerző kiadása 1923
 Lengyel József: Prenn Ferenc hányatott élete avagy minden tovább mutat, Bp. Szépirodalmi Kiadó 1958
 Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái, Bp. Székesfőváros Házinyomdája 1934
 Lukachich Géza: Magyarország megcsonkításának okai, Bp. NYUKOSZ 1932
 Nagy Szabolcs szerk.: Vörös és fehér ... A vörös és fehér uralom hátszínje – 1919 vidéken, Veszprém Veszprém Megyei Levéltár 2013
 Nánási László: A magyar királyi ügyészség története 1871-1945, Bp. Legfőbb Ügyészség 2011
 Ormos Mária: A katedrától a halálsorig – Ágoston Péter 1874-1925, Bp. Napvilág Kiadó 2011
 Pásztor Mihály: A fehérterror néhány jelensége – Pest megye 1919-1920, Bp. Pest Megyei Levéltár 1985
 Pivarcsi János: Csengőd község településtörténete, Csengőd 2001
 Pölöskei Ferenc: A rejtélyes Tisza-gyilkosság, Bp. Helikon 1988
 Rákos Ferenc: Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban, Bp. Jogi Kiadó 1953
 Rákosi Jenő: Emlékezéseim, Bp. Franklin Társulat 1927
 Ránki György főszerk.: Magyarország története 8/1. kötet, Bp. Akadémiai Kiadó 1978
 Rév Erika: A népbiztosok pere, Bp. Kossuth Könyvkiadó 1969
 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Bp. Osiris Kiadó 2005
 Romsics Ignác: A Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918-19-ben, Bp. Akadémiai Kiadó 1982
 Schönwald Pál: A magyarországi 1918-1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései, Bp. Akadémiai Kiadó 1969
 Schönwald Pál: A Károlyi-per, Bp. Kossuth Könyvkiadó 1985
 Stocker Antal: A nagy per – Cserny József és terrorista társainak bűnügye, Bp. Magyar Országos Véderő Egyesület 1920
 Szakál Aurél szerk.: Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 135. évfordulójára, Kiskunhalas 2009

- Turcsányi Gyula szerk.: A modern bűnözés, Bp. Rozsnyai Károly kiadása é. n. (1929)
 Ujlaki Géza: Ágoston Péter dr. védelme, Bp. k. n. 1920
 Vádbeszéd gyilkosság, rablás stb. büntetével vádolt Cserny József és társai bűnügyében – Elmondotta Dr. Váry Albert főállamügyész, a bpesti államügyészség vezetője 1919. december hó 6-án a Budapesti Büntető Törvényszék előtt, Bp. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata év nélkül
 Vámbéry Ruzstem: A Rákosi-per (Vád, védelem, ítélet) Bp. k. n. 1935
 Váry Albert hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján írta és kiadja: A vörös uralom áldozatai Magyarországon, Bp. Váczi Kir. Országos Fegyintézet Könyvnyomdája 1922
 Váry Albert: Öt esztendő a magyar nép szolgálatában, Bp. Athenaeum Rt. é. n. (1931)
 Váry Albert: A vörös uralom áldozatai Magyarországon IV. (legális) kiadás, Bp. HOGYF EDITIO 1993
 Zinner Tibor: Az ébredők fénykora 1919-1923, Bp. Akadémiai Kiadó 1989

Képek jegyzéke

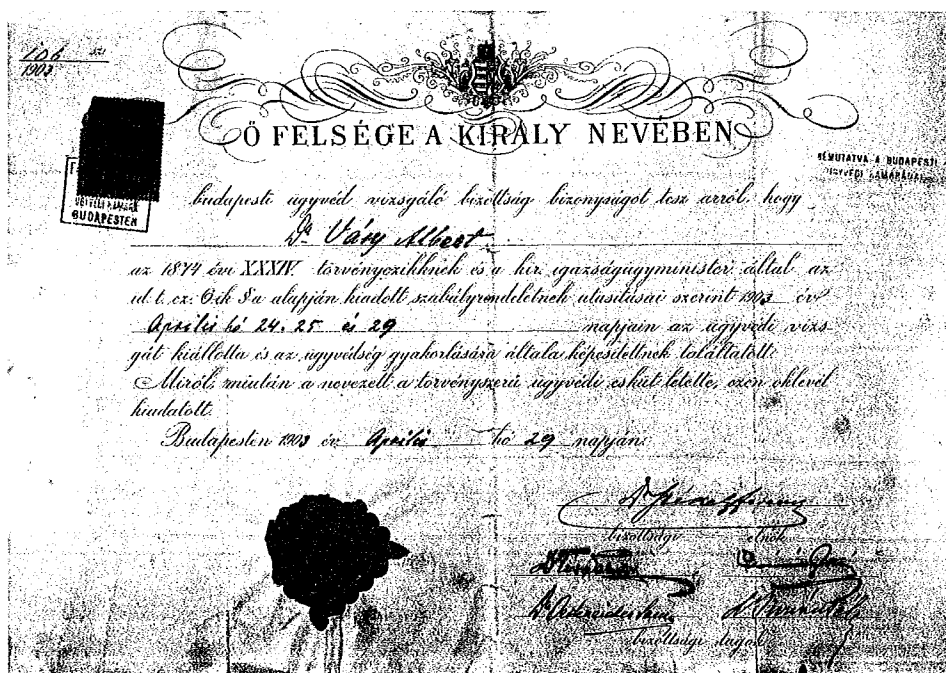
- A császárvadász hadnagy
 Ügyvédi vizsga oklevele
 Az Érdekes Újság 1919. novemberi képtudósítása a terroristák peréről
 Művei
 Megbízása a Duna-Tisza közti atrocitások vizsgálatára
 Értesítése a koronaügyész-helyettesi kinevezésről
 Miniszteri biztosi kirendelése
 Az országgyűlési képviselő
 Tanúvallomása 1946-ban
 Határozat a kényszerlakóhelyhez kötöttség megszüntetéséről
 Csengődi nyughelye

Képek⁴⁵⁷

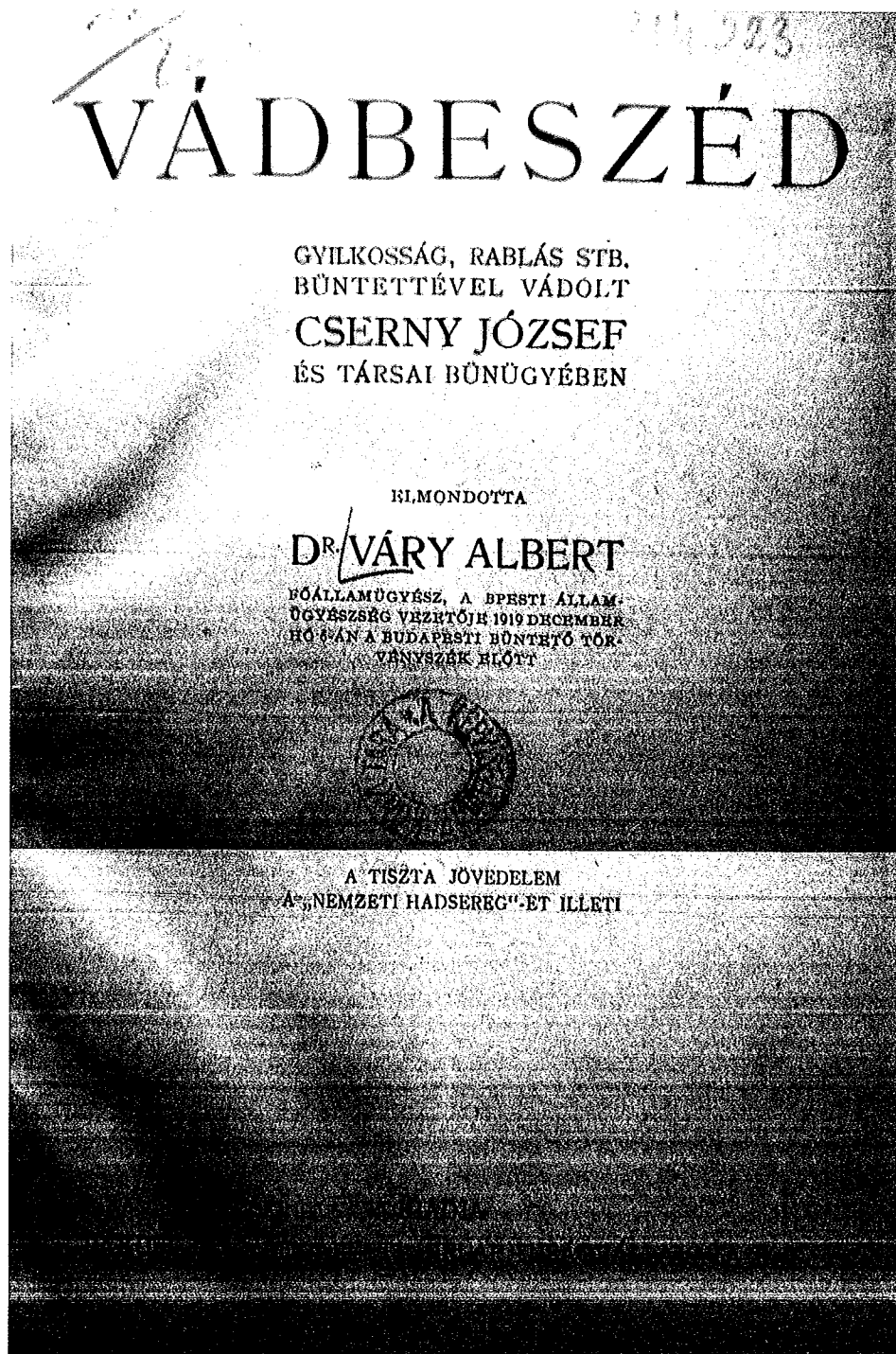

A császárvadász hadnagy

⁴⁵⁷ Képek forrása: Családi iratok

Az Érdekes Újság 1919. novemberi tudósítása a terroristák peréről

A VÖRÖS URALOM ÁLDOZATAI MAGYARORSZÁGON.

HIVATALOS JELENTÉSEK ÉS BIRÓI ÍTÉLETEK
ALAPJÁN ÍRTA ÉS KIADJA

DR. VÁRY ALBERT
KORONAMÜGYÉSZHIVELYTES

II. KIADÁS.

ÁRA **350** KORONA.

A VÁCI KIR. ORSZ. FEGYVERHÁZ KÖNYVTÁRÁJA.

BUDAPESTI KIRÁLYI FŐÜGYÉSZSÉG.

8162 szám

f. u. 1921.

A m. kir. Igazságügyminiszter urnak szóbeli rendelte folytán Meltóságodat a budapesti kir. főügyészség felügyelete alatt álló budapesti, pestvidéki, kalocsai, kecskeméti és szolnoki kir. ügyészségek területén 1919. évi augusztus hó eleje óta kommunista és zsidó üldözésekkel kapcsolatosan felelőtlen elemek által elkövetett bűncselekmények s ezek tetteseinek nyomozásával és ezen ügyekben az előkészítő eljárás irányításával ezennel megbízom.

Egyben felhívom a fent felsorolt kir. ügyészségek vezetőit, hogy Meltóságodat megbízatása körében minden irányban hathatósan támogassák.

Budapestén, 1921. évi augusztus hó 26-án.

[Handwritten signature]
kir. főügyész

Meltóságos

Dr. Váry Albert urnak,
kir. főügyész

Igazságügyminisztérium.

Megbízása a Duna-Tisza közti atrocitások vizsgálatára

magyar kir. igazságügyminisztériumtól.

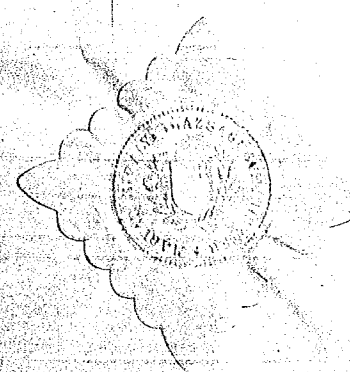
24087. szám
1921. J. NK. S.

Kormányzó Ur 3 Főméltósága folyó évi október hó 24. napján kelt legfelsőbb elhatározásával Meltóságodat koronaügyész-helyettesé kinevezni méltóztatott.

Erről Meltóságodat azzal a felkéréssel értesitem, hogy hivatali esküjének letétele végett a m. kir. Kuria elnöke-nél jelentkezni sziveskedjék.

Budapest, 1921. október hó 25-én.

[Handwritten signature]

Meltóságos

dr. VÁRY ALBERT urnak

főügyészi címmel felruházott budapesti kir. főügyészi helyettes

Értesítése a koronaügyész-helyettesi kinevezésről

magyar kir. igazságügyminisztériumtól.

27572.

1922. J. M. E.

szám

A törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 4038/1919. M.E. számú rendelet kiegészítése tárgyában kelt 4039/1919. M.E. számú rendelet 1. §-ában megjelölt bűncselekmények miatt elítélt és ez idő szerint még büntetésüket töltő egyének ügyeinek esetleges kegyelemre ajánlásuk szempontjából való felülvizsgálása céljából Meltóságodat miniszteri biztossá rendelem ki és felkérem, hogy ebben a tisztségben az országos letartóztatási intézetekbe kiszállva, a megfelelő tájékoztató adatok beszerzése és összegyűjtése után hozzám mielőbb tegyen indokolt és részletes előterjesztést.

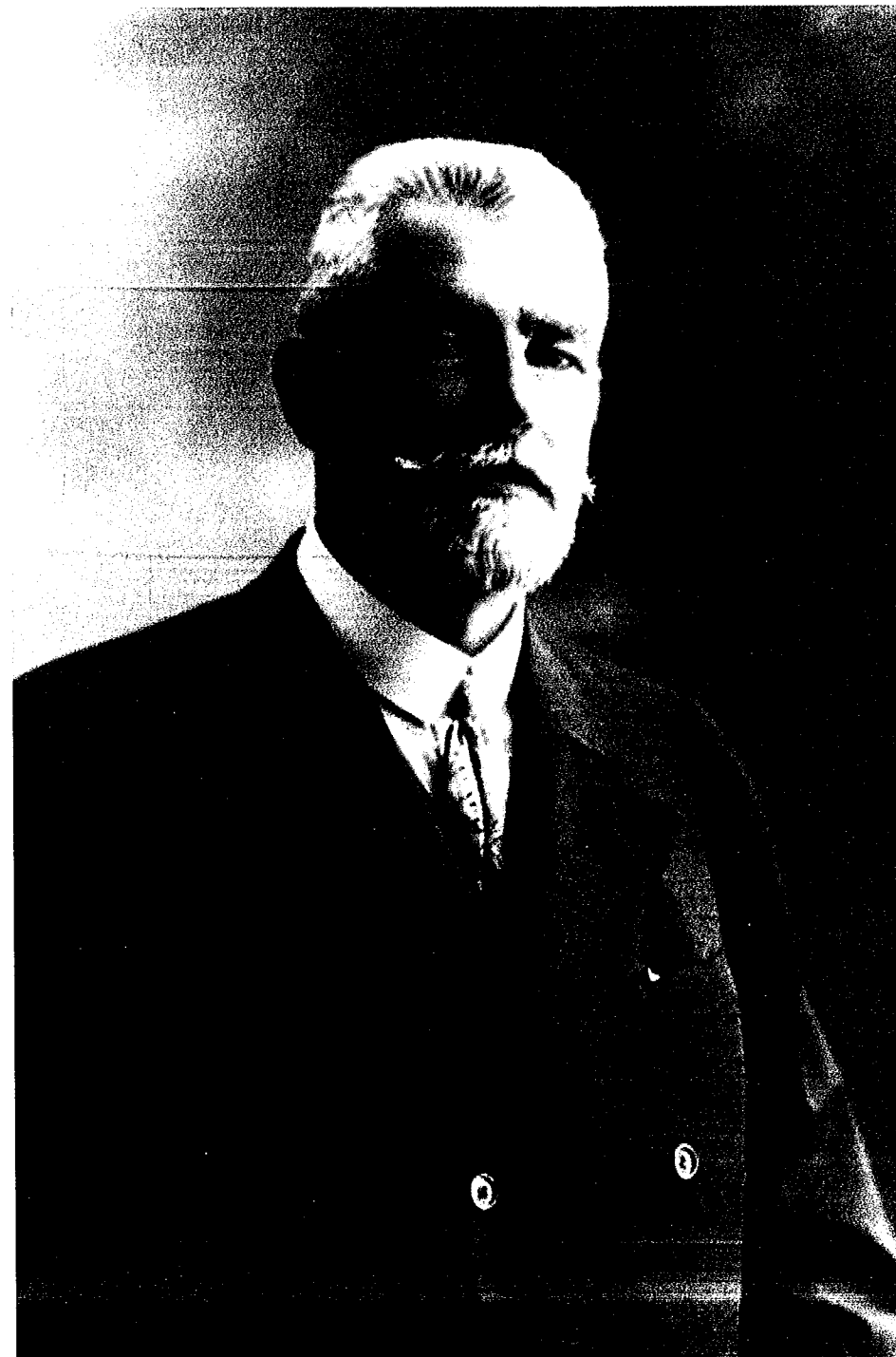
Budapest, 1922. október hó 25-én.

Handwritten signature

Meltóságos

dr. V Á R Y A L B E R T urnak,
a m. kir. igazságügyminisztériumban alkalmazott
koronaugyész helyettes

Miniszteri biztosi kirendelése

Az országgyűlési képviselő

A kecskeméti népbiztonsági bizottságtól.
**Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának
 Politikai Rendészeti Osztálya.**

ker. kapitányság.

Ny. 26 szám.

19 45-

Tanúvallomási jegyzőkönyv

Készült Budapest, 1946. év március hónap 28. napján

gyanúsított: Hájjas Iván és tsai.

elleni bűnügyében, a kecskeméti népbiztonsági bizottság kiszállása alkalmával fogantatott kihallgatásról.

Jelen vannak alulírottak

Az idézésre megjelent — Az önként megjelent — Az előállított tanút a nyomozás tárgyával és a gyanúsítottak személyével megismerttettem, figyelmeztettem, hogy köteles legjobb tudomása és lelkiismerete szerint a tisztas és teljes valóságot vallani és hogy vallomását esetleg esküvel kell megerősítenie. Figyelmeztettem arra is, hogyha valótlannal vallana, a büntetőtörvénybe ütköző cselekményt követné el.

Ezután a tanú a többi tanúk távollétében a következőket vallja:

1. Neve: dr. Váry Albert
2. Születés ideje: 1875. év. december hó 8. nap.
3. Szülőhelye: Makó, Csanád m.
4. Lakóhelye: Bpest, Bajcsy-Zsilinszky u. 78. III. 17.
5. Családi állapota: nős
6. Vallása:
7. Foglalkozása: ny. környelvisz. h.
8. A terhelt, valamint az ügyben egyébként érdekelttel való viszonya: érdektelen.
9. Nem szenvedett-e kárt az eljárás tárgyú bűncselekmény következtében: nem.

(A B. P. 205. §-ában felsorolt egyének figyelmeztetendők, hogy nem kötelesek tanúságot tenni. Ugy a figyelmeztetést, mint a tanúnak erre tett nyilatkozatát jegyzőkönyvbe kell venni.)

Jegyzőkönyv (tanúvallomás) bűnügyben,
 nyomozás során. (B. P. 210. §.)

Tanúvallomása 1946-ban

Bács-Kiskun megyei

rendőrkapitányság.

Szám: 001/9- Tük.
 /1953.

Határozat

Dr. Vári Albert /1875. Ortman Katalin/ csengődi lakos és vele egy háztartásban élő felesége Dr. Vári Albertné sz. Weiczler Maria 1884. Szivós Róza valamint Dr. Bardoly Sándor /1892. Szabó Julianna és Dr. Bardoly Sándorné sz. Nagyvari Rozsa 1905. Váczer Maria csengődi

kényszerlakhelyhez kötöttségét megszüntetem.

Értesítem, hogy az összes állampolgárokra kötelező jogszabályok figyelembevételével választhatják meg letelepedési helyüket.

Kecskemét, 1953. augusztus 5.

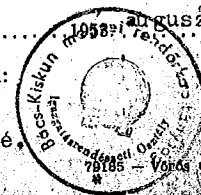
Szalóki László r. őrnagy. sk.

rendőrkapitányság vezetője.

Kiadvány hiteléül:

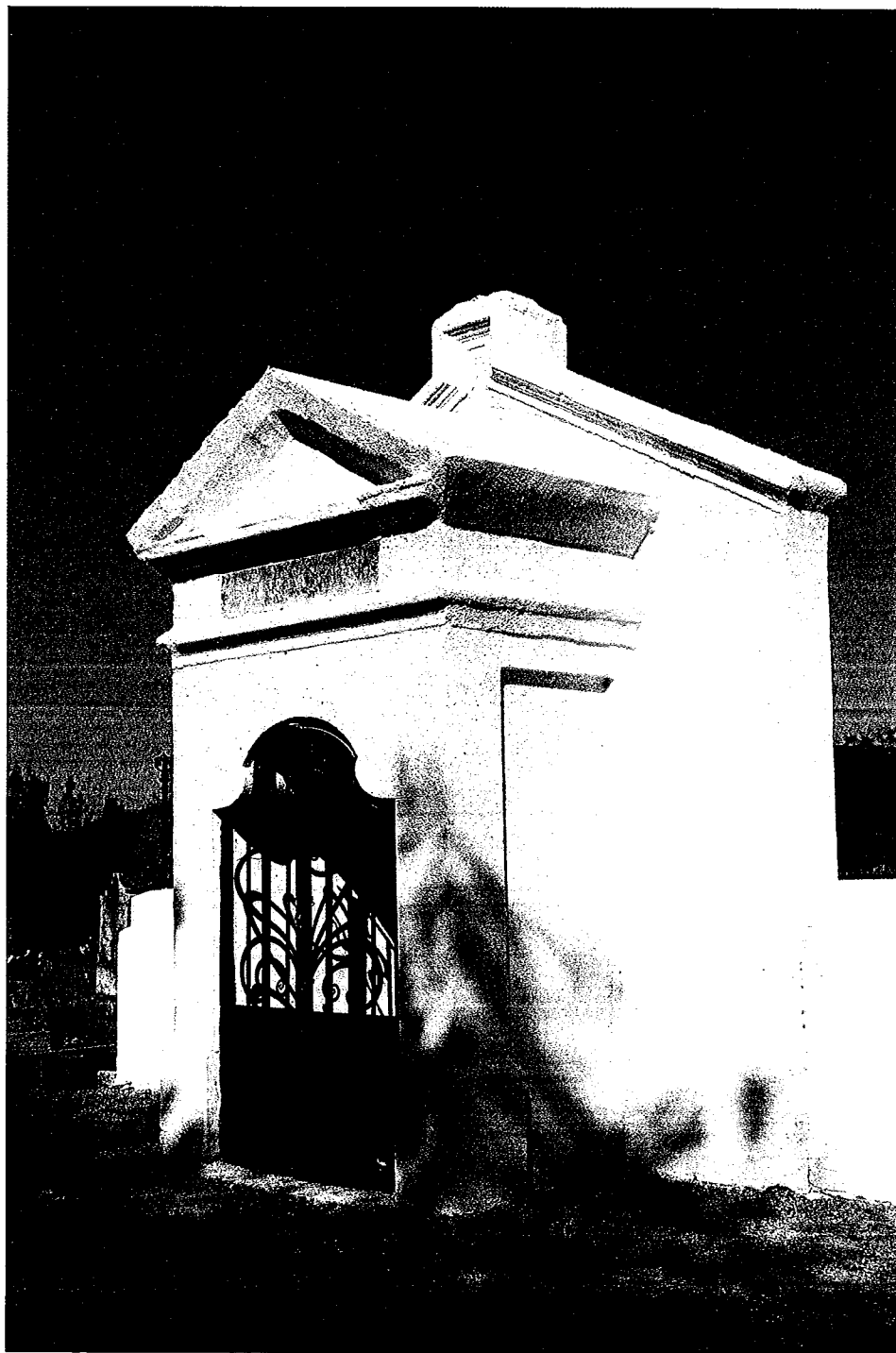
1953. II. 11. eft.

Buzás Jánosné.

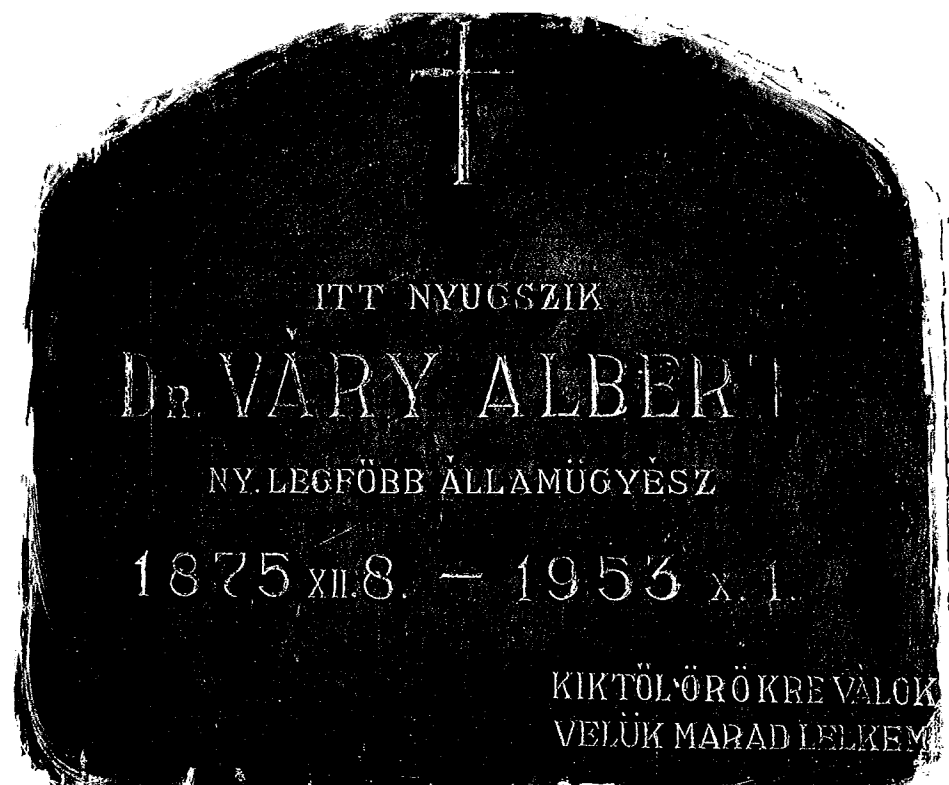

Városi Cella, Nyomda, Budapest.

Határozat a kényszerlakhelyhez kötöttség megszüntetéséről

Csengődi nyughelye

Csengődi nyughelye

Nánási László - A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése

Nánási László

**A jogrend szolgálatában:
Váry Albert élete és működése**

1875-1953

Legfőbb Ügyészség